

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ

***НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
IV ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ***

06 березня 2026 року

Тернопіль 2026

УДК 08: 37.014
Б 39

Б 39 Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 06 березня 2026 р. / Редколегія: О. М. Петровський, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2026. 636 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу», проведеної на базі Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти 06 березня 2026 р.

Усі матеріали збірника подаються в редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 2 від 03.04.2026 р.)*

УДК 08: 37.014

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2026

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
IV ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

***БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ:
НОВІ ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ***

06 березня 2026 р.

З М І С Т

СЕКЦІЯ 1. ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ: БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

<i>Петровський О. М.</i> Громадянська компетентність та інформаційна стійкість в епоху дезінформації.....	с. 15
<i>Астахова М. С.</i> Створення безпечного освітнього середовища в сучасних умовах: особливості роботи керівника закладу освіти.....	с. 27
<i>Бас О. О.</i> Проблема виникнення освітніх втрат та шляхи їх подолання в умовах війни.....	с. 32
<i>Беньковська Н. Б.</i> Виклики системи вищої військової освіти в умовах війни.....	с. 37
<i>Богущ М. Б.</i> Цифровізація освіти як чинник модернізації професійної підготовки вчителів початкових класів.....	с. 40
<i>Васильченко Л. В.</i> Аналіз закордонного досвіду оцінювання якості освітнього середовища за допомогою шкал.....	с. 43
<i>Волкова І. В.</i> Упровадження здоров'язберезувальних технологій як умова створення безпечного освітнього середовища.....	с. 47
<i>Гаврилюк Г. М.</i> Освітній простір півдня: регіональні виклики та пріоритети системного відновлення.....	с. 52
<i>Гагаріна Н. П.</i> Організація безпечного освітнього простору в закладі дошкільної освіти: демократичний контент	с. 57
<i>Гажга Л. В.</i> Роль освітнього менеджменту у формуванні культури безпеки в закладі освіти.....	с. 61
<i>Гордійчук Л. Л.</i> Професійна освіта сьогодні: від безпеки до якості. Основні виклики та перспективи реформування професійної освіти.....	с. 64
<i>Демчук Т. І.</i> Ефективність дистанційного управління освітнім процесом.....	с. 67

Дичок С. М. Оброблення та узагальнення даних моніторингу якості освіти як чинник інформаційної безпеки післядипломної педагогічної освіти.....	с. 71
Жирова О. О., Пасічник С. О. Створення безпечного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти.....	с. 76
Зінченко Д. А. Роль Служби освітньої безпеки Національної поліції України у формуванні безпечного та якісного освітнього середовища в умовах збройної агресії: адміністративно-правовий та практичний вимір.....	с. 81
Коврей Д. Й., Медве М. О. Управлінська діяльність керівника закладу дошкільної освіти у формуванні безпечного освітнього середовища.....	с. 85
Коконіс Ю. В., Цицюра Н. І., Гура А. М. Методичні особливості використання підручників на уроках біології НУШ.....	с. 89
Кульчицька О. М. Охорона праці в умовах воєнного стану: безпека учасників освітнього процесу.....	с. 93
Матвєєв К. М., Самодумська О. Л. Педагогічні умови формування безпечного гейміфікованого освітнього середовища.....	с. 97
Михалюк А. М., Михалюк І. М. Педагогічні стратегії забезпечення безпечного освітнього середовища у закладах вищої освіти в умовах воєнних ризиків.....	с. 101
Переймибіда О. І. Проєктна діяльність як інструмент реалізації наскрізних ліній у базовій математичній освіті.....	с. 104
Перлик В. В. Безпечне освітнє середовище закладів загальної середньої освіти – головна складова ефективного освітнього процесу в умовах воєнного стану.....	с. 109
Ребуха Л. З., Ковальчук О. Ю. Вплив комунікації на якість прийняття управлінського рішення.....	с. 115
Рева С. В. Трансформація фахової передвищої освіти в умовах війни: безпека та якість освітнього середовища.....	с. 118
Свиридюк О. М. Управлінські рішення як інструмент формування безпечного освітнього середовища	с. 123

Стрийвус Н. Б. Проблема ефективності домашніх завдань у трансформаційних освітніх процесах..... с. 128

Фальчевська І. В., Іванцов В. О. Освітнє середовище в умовах війни: виклики для системи освіти та механізми реагування Служби освітньої безпеки Національної поліції України..... с. 133

Харламов М. І., Чиркіна-Харламова М. А. Особливості безпечного освітнього середовища в закладах вищої освіти ДСНС України..... с. 137

Чередниченко О. Ю. Практика застосування стандартів гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України: сучасні виклики та прогрес..... с. 140

СЕКЦІЯ 2. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Антипчук Т. І. Вплив емоційного інтелекту педагога на створення атмосфери довіри та безпеки в класі..... с. 144

Байназарова О. О. Педагогічна довіра як основа безпечного середовища у пансіонах..... с. 147

Білик В. М., Ялліна В. Л. Готовність майбутніх педагогів до безпечної комунікації в умовах цифрового освітнього середовища..... с. 151

Бойко І. І. Розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку засобами ІКТ у різних видах музичної діяльності..... с. 155

Брик Р. С. Роль освітнього середовища у формуванні позитивної мотивації до навчання за сучасних умов..... с. 160

Васечко О. М., Примак Ю. В. Роль безпечного освітнього середовища в екзистенційній сповненості здобувачів вищої освіти в часи війни..... с. 165

Василишин О. М. Розвиток осередків викладання предмета «Захист України»: актуальні проблеми та подальші перспективи..... с. 169

Гайда В. Я. Дослідницькі завдання з фізики як інструмент формування безпечного освітнього середовища в умовах використання штучного інтелекту..... с. 175

Гуцало Т. А. Професійне вигорання педагогів закладів позашкільної освіти.....	с. 180
Драбич Т. В. Комплексний підхід до розвитку мовленнєвого дихання у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку.....	с. 185
Козир М. В. Безпечне освітнє середовище як педагогічна умова розвитку особистості у системі магістерської підготовки: європейський контекст.....	с. 190
Лампак Л. І., Медведєв І. А. Психологічні особливості комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв.....	с. 195
Левицький В. Е. Формування побутової самостійності учнів із порушеннями інтелектуального розвитку	с. 200
Лохвицька М. Ф. Наукова діяльність студентів як інструмент формування безпечного освітнього середовища.....	с. 205
Мазурок М. В. Психологічна витривалість сучасного вчителя у вимірі воєнного часу.....	с. 210
Марфут Л. М. Вплив кризових умов на навчальні досягнення та психологічний стан учнів за результатами третього циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти – 2024.....	с. 213
Носко О. О. Ключові аспекти діяльності керівника закладу освіти з питань профілактики травматизму серед здобувачів освіти.....	с. 218
Папернова Т. В. Педагог у цифровій реальності: безпека, відповідальність, компетентність.....	с. 222
Ребуха Л. З., Семен Н. М. Функціональна психолого-педагогічна роль педагога в Монтессорі-процесі.....	с. 226
Ребуха Л. З., Черевка Ю. М. Особливості управлінсько-професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.....	с. 229
Сокаль С. М., Козігора М. А. Специфіка спілкування та взаєморозуміння між учителем та учнями початкових класів.....	с. 231

Стрельников В. Ю. Безпечне освітнє середовище як фактор розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагогічного працівника.....	с. 237
Титаренко С. А., Лях О. І. Цифрові ресурси психологічної підтримки педагогів і батьків дітей дошкільного віку у кризових ситуаціях.....	с. 242
Хаустова О. В. Самоефективність педагогічного працівника як чинник формування безпечного освітнього середовища.....	с. 248
Цибульський Н. В. Проектно-дослідницька діяльність як засіб професійного становлення майбутнього педагога.....	с. 253

СЕКЦІЯ 3. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Атрощенко Т. О., Васко А.-М. М. Національно-патріотичне виховання майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у контексті освітньої безпеки.....	с. 255
Бабійчук Т. М. Розвиток критичного мислення, або чи може Валер'ян Підмогильний бути національним брендом України?.....	с. 258
Божко О. Я. Національно-патріотичне виховання як компонент безпеки: теорія і практика.....	с. 263
Веренич Л. В. Коледжний музей – осередок національно-патріотичного виховання здобувачів освіти.....	с. 268
Волощук С. В. Національно-патріотичне виховання як стратегічний компонент безпеки: теорія і практика впровадження вікіпроектів в освітній простір.....	с. 271
Заводна Л. М. Духовність і війна: як вистояти у часи важких випробувань.....	с. 275
Капінус Н. О., Коваленко О. В. Цифровізація національно-патріотичного виховання в початковій школі: теоретико-методичний аспект	с. 280
Клімкіна Н. Г. Теоретично-практичне забезпечення національно-патріотичного виховання педагогами в сучасних умовах розвитку освіти.....	с. 288

Кобзар Ю. В., Ренко І. П., Савченко Л. Л. Волонтерська діяльність молоді як прояв патріотизму: із досвіду Харківської гуманітарно-педагогічної академії.....	с. 293
Корицька Г. Р. Національно-патріотичне виховання як компонент безпеки в умовах воєнного й повоєнного часу (на прикладі новели Галини Гузовської-Корицької «Мама Павця»).....	с. 299
Магера Т. В. Національний спротив населення як фундаментальна складова системи оборони України.....	с. 302
Огірко О. В. Формування національної ідентичності в поглядах митрополита Андрея Шептицького.....	с. 307
Поліщук В. М. Формування безпечного освітнього середовища на уроках предмета «Захист України»: сучасні підходи та практики.....	с. 314
Сеньовська Н. Л., Скуратко Т. М. Співпраця освітніх та громадських організацій у контексті національно-патріотичного виховання (з досвіду роботи Тернопільського ліцею № 21).....	с. 321
Стрілець Л. А., Покуса І. М. Англійська як «SOFT POWER»: виховання громадянської стійкості нового покоління.....	с. 325
Чорна М. І. Освітній потенціал предмета «Захист України» у формуванні лідерства учнівської молоді в умовах суспільних викликів.....	с. 331
Шот Г. Г. Педагогічні стратегії виховання патріотизму як основи духовної безпеки: досвід просвітницької та волонтерської діяльності.....	с. 341

СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Алатиренко М. А., Барило В. П. Психологічна безпека. Важливість даного компонента в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах війни, підтримка позитивними емоціями.....	с. 345
Аніщенко В. О. Формування безпечного освітнього середовища: роль психолого-педагогічного супроводу	с. 348

Антонюк Л. В. Розумні технології ШІ для моніторингу та профілактики ризиків у школі: від виявлення булінгу до ранньої підтримки ментального здоров'я.....	с. 352
Бабовал Н. Р., Мацюк С. О. Мобінг в освітньому середовищі: причини, прояви та шляхи подолання.....	с. 356
Байдик В. В., Кечик О. О. Ключові напрями психосоціальної підтримки в закладі освіти.....	с. 359
Байчук К. Ю., Глущенко К. Г., Самсонович О. О., Савченко Л. Л. Збереження психоемоційного здоров'я дітей під час війни.....	с. 364
Барліт О. О., Галантюк Т. О. Булінг у шкільному середовищі в умовах війни: актуальність проблеми.....	с. 370
Глінчук Ю. О. Основні причини погіршення психологічного здоров'я здобувачів загальної середньої освіти та шляхи їх вирішення.....	с. 375
Голованова Т. П. Психологічна безпека в сучасному освітньому середовищі.....	с. 379
Данилюк М. М. Формування психологічно безпечного освітнього середовища на уроках математики.....	с. 383
Дерев'янка С. П. Професійне вигорання викладача як наслідок токсичного освітнього середовища.....	с. 387
Жизномірська О. Я., Януш І. Я. Нейровідмінність особистості з особливими освітніми потребами: потенціал чи виклик сьогодення.....	с. 391
Завязун Т. В. Емоційне вигорання працівників закладів дошкільної освіти: психологічні аспекти та профілактика.....	с. 396
Загнибіда Н. М. Психологічна безпека освітнього середовища: ресурси громади для психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу (з досвіду роботи відділу освіти Байковецької сільської ради).....	с. 398
Загурська С. М. Психологічні аспекти цифровізації сучасного освітнього простору: від переваг до емоційного виснаження.....	с. 402
Запорожцева Ю. С. Роль ефективного зворотного зв'язку як складова у створенні психологічно комфортного навчання.....	с. 407

Кавецький В. Є., Кавецька Н. М. Безпечне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти: психологічний аспект.....	с. 412
Ковбасюк Т. Л. Психологічна резильєнтність як чинник безпеки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану.....	с. 418
Козир В. В. Психологічна підтримка під час освітнього процесу: інклюзія.....	с. 423
Козігора М. А. Формування психологічно безпечного освітнього середовища як завдання сучасної освіти.....	с. 427
Козій О. Б. Забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища на заняттях з іноземної мови.....	с. 431
Колісник О. В. Психологічна безпека інклюзивного освітнього середовища в умовах дистанційного навчання.....	с. 433
Корман М. М. Життєстійкість педагога як умова психологічно безпечного освітнього середовища.....	с. 439
Коротюк З. М., Ярмолицька С. О. Психологічна підтримка та збереження ментального здоров'я педагога під час війни.....	с. 442
Лебедик Л. В. Роль практичного психолога у забезпеченні психологічної безпеки освітнього середовища.....	с. 448
Монастирська О. В. Основні компоненти психологічної безпеки освітнього середовища.....	с. 452
Нестерчук О. М. Профілактика вікарної травми та відновлення ментального ресурсу педагогів як фундамент психологічної безпеки освітнього середовища.....	с. 457
Поліщук В. М., Кононенко К. В. Самотність студентів як деструктивний чинник психологічної безпеки освітнього середовища....	с. 463
Поліщук С. А. Вольова саморегуляція конструктивної поведінки особистості у надзвичайних ситуаціях.....	с. 467
Починок Ю. М. Дитяча психологія та соціальне виховання як чинники формування особистості.....	с. 472

Процик Н. М. Особистісні чинники психологічної безпеки освітнього середовища дітей учасників бойових дій.....	с. 475
Рачок О. Л. Психологічна безпека учасників освітнього процесу в умовах сучасних викликів.....	с. 479
Ребуха Л. З., Стружак Г. Й. Проблеми та особливості психолого-педагогічної підготовки педагогів до інклюзивної освіти.....	с. 483
Сітак А. А., Тюльпа Т. М. Арт-терапія як ресурс створення безпечного освітнього середовища для першокласників в умовах воєнного стресу...	с. 485
Ткачишина О. Р. Проблема булінгу в умовах сьогодення України.....	с. 490
Трубавіна І. М. Зміст програми тренінгу щодо кейс-менеджменту сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, постраждалих від війни (сімей загиблих, військовослужбовців/виць, ветеранів/ок).....	с. 495
Трубавіна І. М., Острецов В. В., Редько С. О. Навчання супервізії соціальних працівників, які працюють із сім'ями, дітьми та молоддю, які опинилися в складних життєвих обставинах.....	с. 499
Трубавіна І. М., Лисенко М. М., Пірлік К. А. Проблеми сімей із дітьми, які постраждали від війни.....	с. 501
Фаловська І. Д. Психолого-педагогічний супровід формування стресостійкості здобувачів в освітньому просторі.....	с. 506
Шевчишена О. В. Психологічні детермінанти стресу в професійній діяльності педагога.....	с. 508
Юдіна О. В., Коротенко Н. В. Застосування методів арт-терапії для стабілізації емоційного стану дітей із особливими освітніми потребами.....	с. 515
Яцишин І. В. Психологічна безпека освітнього середовища: від концептуальної формули до практичної реалізації.....	с. 519

СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УСІХ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Барладин П. М. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у підготовку майбутніх фахівців.....	с. 524
Голочинська І. О. Медіаграмотність як засіб профілактики дезінформаційних загроз серед учнів на уроках німецької мови.....	с. 526
Гузовата М. В., Гурська О. В., Гура А. М. Формування медіаграмотності учнів базової школи засобами ІКТ під час вивчення біології.....	с. 530
Мочук О. Б. Кібергігієна в освітньому процесі: захист персональних даних учнів та вчителів в умовах гібридних загроз.....	с. 533
Поліщук В. М., Затушевська М.-В. А. Підлітки в інформаційному полі ворожих спецслужб.....	с. 542
Чокнадій А. П., Кучерява Н. Ю., Титаренко С. А. Безпека в Інтернеті та її вплив на ментальне здоров'я дітей дошкільного віку.....	с. 547

СЕКЦІЯ 6. СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Валігура М. П. Створення, підтримка та розвиток екологічно безпечного освітнього середовища на заняттях гуртків еколого-натуралістичного напрямку.....	с. 553
Каменярська Л. Р. Природотерапія як метод психологічної реабілітації учнівської молоді в умовах воєнного та післявоєнного стану.....	с. 555
Колодійчук О. Я. Енергетична безпека України в умовах глобальних викликів: загрози та напрями зміцнення.....	с. 558
Кузянін О. С. Садово-паркові ландшафти як природна складова психоемоційної та екологічної безпеки освітнього середовища (на прикладі Софіївського дендропарку).....	с. 563
Соколовська І. А., Нечипоренко В. В., Позднякова О. Л., Гордієнко Н. М. Складові екологічно безпечного освітнього середовища сучасного закладу вищої освіти.....	с. 568

Сухецький О. О. Сортивання твердих побутових відходів у закладах освіти як інструмент підвищення екологічної безпеки та стійкості територіальних громад у воєнний період..... с. 571

Штогрин Л. А. Створення, підтримка та розвиток екологічно безпечного освітнього середовища..... с. 574

Штогрин М. П., Штогрин Л. А. Застосування екологічних знань у сфері туризму..... с. 581

СЕКЦІЯ 7. РОЛЬ STEM-ОСВІТИ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТВОРЕННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Вітенко І. М., Миколів З. П. STEM як інструмент формування культури безпеки в сучасній школі..... с. 587

Волощук С. В. STEM-орієнтований урок географії у закладі професійної (професійно-технічної) освіти як практичний засіб створення безпечного освітнього середовища..... с. 592

Дуда Г. Б., Чорний М. Р. Інтеграція STEM-підходів і штучного інтелекту для підвищення рівня безпеки в закладах освіти..... с. 597

Іванко Т. М. STEM і STEAM та штучний інтелект у цифровій освіті: інноваційні підходи до безпеки освітнього середовища..... с. 600

Кравцова І. В. Інтеграція STEM-освіти та штучного інтелекту у підготовці фахівців-екологів як складова формування безпечного освітнього середовища..... с. 605

Німко Н. М. Інтеграція штучного інтелекту у STEM-освіту як інструмент формування цифрової безпеки та культури довіри в школі..... с. 610

Поморська А. В. Інтеграція STEM-освіти та штучного інтелекту у формуванні безпечного освітнього середовища закладу освіти..... с. 615

Примак Ю. В. STEM-інструменти в підготовці майбутніх психологів до роботи в умовах пермакриз і травматичних подій..... с. 620

Репко І. П., Домніч Т. В., Задорожня Я. І. Можливості штучного інтелекту у сучасному освітньому процесі..... с. 623

Степаненко І. І. Штучний інтелект у STEM-освіті як інструмент профілактики булінгу та навчального вигорання..... с. 627

Шацька Н. М. Деякі аспекти безпечного освітнього середовища: штучний інтелект..... с. 632

СЕКЦІЯ 1. ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ: БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 342.724:316.776.3:004.738.5

Петровський Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ІНФОРМАЦІЙНА СТІЙКІСТЬ В ЕПОХУ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню взаємозв'язку між громадянською компетентністю та інформаційною стійкістю особистості в епоху дезінформації. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення дефініції понять та обґрунтовано необхідність включення інформаційного виміру до структури громадянської компетентності. Обґрунтовано необхідність інтеграції інформаційного компонента у структуру громадянської компетентності. Охарактеризовано чотирирівневу модель інформаційної стійкості та визначено педагогічні стратегії її формування. Інформацію розглянуто як стратегічний простір протиборства, у якому маніпулятивні наративи впливають на суспільну свідомість і демократичні цінності. Запропоновано підходи до формування інформаційної стійкості через розвиток медіаграмотності, критичного мислення та громадянської активності. Доведено зростання відповідальності освітян у формуванні молоді, здатної протистояти психологічним впливам і сучасним технологічним викликам, зокрема пов'язаним із розвитком штучного інтелекту.

***Ключові слова:** громадянська компетентність, інформаційна стійкість, дезінформація, маніпуляція, медіаграмотність, критичне мислення, інформаційна безпека.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена реаліями сьогодення, визначається соціальним запитом на створення безпечного освітнього середовища, максимально сприятливого для формування та розвитку громадянської компетентності та інформаційної стійкості українського суспільства. Повномасштабне збройне вторгнення московії в Україну суттєво трансформувало освітній простір, загостривши питання фізичної, психологічної та інформаційної безпеки. Руйнування закладів освіти, зростання психологічної напруги серед учасників освітнього процесу, ризики кіберзагроз і деструктивного інформаційного впливу вимагають від нас прийняття системних, професійних і відповідальних рішень. І це цілком закономірно, адже в умовах воєнного стану освіта є фундаментом суспільного розвитку, безпека якої є не лише управлінським завданням, а й стратегічним пріоритетом держави задля формування громадянської свідомості, відповідальності, здатності критично мислити та протистояти дезінформації.

У ХХІ столітті інформація залишається однією із ключових ресурсів розвитку суспільства, а також перетворилася на інструмент впливу, маніпуляції та навіть зброю. Інформаційні війни розгортаються в соціальних мережах та інших сегментах інтернету, утворюючи комплексний феномен семіотичної війни, в якому маніпулятивні практики здійснюють реорганізацію епістемологічних структур та детермінують когнітивні диспозиції суб'єктів [3, с. 3].

Зазначимо, що традиційна тріада громадянської освіти «знання – цінності – участь» в епоху дезінформації виявилася недостатньою. Дезінформаційні атаки, які московія веде проти України з моменту відновлення нею державного суверенітету, а від 2022 р. у небачених раніше масштабах, переконливо продемонстрували: громадянин, що не вміє відрізнити правдиву інформацію від

маніпулятивної, є вразливим незалежно від того, наскільки він освічений, патріотично налаштований та суспільно активний. Інформаційна складова гібридної війни чітко позначила неоімперські цілі та прагнення московії щодо України. І цей виклик для нас має екзистенційний вимір: інформаційні атаки спрямовані не лише на зміну суспільних налаштувань чи просте маніпулювання громадською думкою, а й на підлив основ української національної та громадянської ідентичності, дискредитацію державності та заперечення права української нації на самобутність. У цьому контексті формування громадянської компетентності та інформаційної стійкості суспільства є необхідною передумовою збереження демократичних цінностей, суспільної довіри та національної безпеки й оборони України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі значну увагу приділено вивченню феноменів, що формують міжкультурну комунікацію, ідентичність та політичну свідомість у добу глобалізаційних трансформацій та інформаційних викривлень [8, с. 182]. Вагомим у контексті дослідження є внесок Дятлової І. В., Кондратюк-Антонової Т. В., Цихуляка І., що висвітлюють філософські аспекти інформаційної війни, зокрема на проблематиці істини, маніпуляції та критичного мислення в умовах глобального інформаційного протистояння. Автори розглядають інформаційну війну як комплексний феномен, що виходить за межі військової сфери та охоплює онтологічні, гносеологічні й аксіологічні виміри [3]. Жадан І. В. визначає громадянську компетентність як інтегральну якість особистості – сукупність правових знань, цінностей і навичок критичного мислення [4]. Дослідниця доводить залежність рівня сформованості громадянської компетентності від якості соціального середовища та підкреслює, що вразливість молоді до маніпулятивного контенту знижує рівень громадянської дієздатності, незалежно від рівня загальноосвітньої підготовки [5].

Медіаграмотність як здатність до критичного й відповідального споживання медіа розглядають Іванов В. Ф. і Волошенюк О. В [7]. Дані моніторингу «Детектор медіа» [2] засвідчують зростання обізнаності щодо дезінформації (з 55 % у 2020 р. до 62 % у 2024 р.), однак лише 17 % українців упевнені у здатності вирізняти фейки.

Теоретико-методологічним підґрунтям аналізу сучасних інформаційних загроз слугує монографія Г. Г. Почепцова «Сучасні інформаційні війни» [9]. Дослідник вводить поняття «смислової війни» – боротьби не за фактологічну картину світу, а за домінуючі інтерпретаційні рамки й наративи суспільних подій. Ця концептуалізація важлива, бо пояснює, чому боротьба з дезінформацією не може зводитися до технічного фактчекінгу, а передбачає захист смислової ідентичності суспільства.

Дослідження Журби І. висвітлює вплив інформаційних кампаній на розвиток конфліктів, і загострення сепаратистських настроїв, зокрема в регіональному вимірі [6], тоді як Резнік О. здійснює соціологічний аналіз формування та розвитку громадянського суспільства в Україні, акцентує увагу на його потенціалі до опору маніпулятивному впливу та деструктивним наративам [10].

У зарубіжному науковому дискурсі стандартом для типологізації порушень інформаційного порядку стала доповідь К. Уордл та Г. Деракшана для Ради Європи [14], де запропоновано тричленну класифікацію: *misinformation* (ненавмисне поширення помилкової інформації), *disinformation* (навмисне поширення хибної інформації) та *malinformation* (використання достовірної інформації для нанесення шкоди). Ця таксономія стала нормативною рамкою для переважної більшості подальших досліджень.

У свою чергу автори Y. Benkler, R. Faris, H. Roberts [11] розглядають дезінформацію як інструмент мережевої пропаганди, а J. Farkas і J. Schou, як прояв політики постправди [14]. Водночас G. Pennycook і D. G. Rand доводять, що поширення фейків часто зумовлене не переконаннями, а браком критичної

уваги до джерел інформації [13]. Автори обґрунтовують потребу в масовій комунікації, орієнтованій на формування стійкості до маніпуляцій через розвиток критичного мислення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування інформаційної стійкості як необхідного структурного складника громадянської компетентності та розробка концептуальної моделі її формування в епоху дезінформації.

Досягнення мети потребує вирішення основних **завдань**: проаналізувати теоретичні підходи до дефініції понять «громадянська компетентність», «інформаційна стійкість»; визначити сутність і виміри інформаційної стійкості; дослідити механізми впливу дезінформації на громадянську свідомість; проаналізувати чотирирівневу концептуальну модель інформаційної стійкості як складника громадянської компетентності; окреслити педагогічні стратегії її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Громадянська компетентність у науковому дискурсі визначається як інтегрована сукупність знань, умінь, цінностей і диспозицій, що забезпечують здатність особи до відповідальної й ефективної участі в демократичному суспільному житті [4]. І. В. Жадан пропонує розуміти її як «здатність оперативно й ефективно діяти в ситуаціях соціальної взаємодії на основі інтегрального комплексу громадянських цінностей, якостей, пізнавального і практичного досвіду» [5].

Компонентами громадянської компетентності в контексті НУШ є: 1) цінності і ставлення: «повага до людської гідності та прав людини», «толерантне ставлення до людей», «поцінювання рівності та справедливості», «відкритість і повага до інших думок, культур, переконань, поглядів, повага до людей», «громадянська свідомість», «відповідальність», «упевненість у своїх силах, самозарадність»; 2) навички: «автономного навчання», «аналітичного та критичного мислення», «конструктивної участі в місцевій громаді та у процесі ухвалення рішень на всіх рівнях», «співпраці», «комунікативні», «ведення

переговорів та мирного вирішення конфліктів», «емпатія»; 3) знання: «самого себе і критична самооцінка», «знання і критичне розуміння світу» [4, с . 12].

Загалом у структурі компетентності традиційно виокремлюють три виміри: когнітивний (правові знання, розуміння демократичних інститутів та механізмів прийняття рішень), ціннісний (громадянські переконання, ідентичність, моральні установки) і поведінковий (дієва участь у суспільному житті, відстоювання власних і колективних прав). Цифровізація публічного простору зробила цю тріаду необхідною, але недостатньою, оскільки незахищеність від маніпулятивного контенту знижує рівень громадянської дієздатності незалежно від рівня загальноосвітньої підготовки. Тобто ми можемо бездоганно знати Конституцію й водночас бути беззахисними перед добре сконструйованим фейком. Тому виділяють четвертий, інформаційний вимір громадянської компетентності: здатності критично орієнтуватися в інформаційному потоці, розпізнавати маніпуляції й нести відповідальність за достовірність власних комунікацій.

Інформаційна стійкість – це здатність особи або соціальної групи зберігати когнітивну цілісність і раціональність оцінок при взаємодії з маніпулятивним або хибним інформаційним контентом. Погоджуємося із думкою Г. Г. Почепцова, що варто розглядати її у ширшому контексті «боротьби за смисли»: «перемагає той, хто першим захоплює свідомість», тому здатність суспільства зберігати власну систему смислів та ідентичностей є умовою не лише демократичного розвитку, а й фізичного виживання у гібридній війні [9].

В аналітичному аспекті доцільно розрізняти два взаємодоповнювальні виміри інформаційної стійкості. Перший – статичний вимір «збереження»: здатність зберігати базову ідентичність і критичне ставлення до інформації попри масований зовнішній тиск. Другий – динамічний вимір «адаптації»: здатність розвивати нові стратегії оцінки й поведінки у відповідь на постійну еволюцію дезінформаційних технологій. Саме другий вимір є критично

важливим в умовах прискореного розвитку генеративного штучного інтелекту й синтетичного медіаконтенту.

Не варто забувати, що технологічний прогрес істотно змінює медіа-середовище, зокрема і в контексті висвітлення сепаратистських конфліктів. Новітні технології, такі як штучний інтелект (ШІ), дїпфейк (deepfake), доповнена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR), відкривають нові можливості для впливу на громадську думку, масову свідомість, зокрема через відповідне висвітлення подій. Штучний інтелект вже став дієвим інструментом у створенні правдоподібних фейкових новин. Зокрема, технології дїпфейк (deepfake) дозволяють створювати відео та аудіо, які важко відрізнити від справжніх, що може підривати довіру до офіційних джерел інформації. Використання ШІ для генерації фейкових новин у контексті сепаратистських конфліктів допомагає впливати на громадську думку, спричиняючи дезінформацію та загострюючи конфлікти [6, с. 119].

У свою чергу, дезінформація – спосіб психологічного впливу через поширення інформації, яка вводить людину в оману щодо справжнього стану справ, змісту, результатів чи наслідків подій тощо, та створює викривлену реальність. Це поширення перекручених, не повних або свідомо неправдивих відомостей для досягнення пропагандистської, військової (введення противника в оману), комерційної або іншої мети. Як зазначають автори, дезінформація – це спотворена, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, поширена як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо [1, с. 56]; це «неправдива інформація, яка поширюється з наміром ввести людей в оману». У військовій справі дезінформація – це спосіб оперативного (тактичного) або стратегічного маскування, суть якого полягає в планомірному навмисному поширенні неправдивих відомостей про власні збройні сили, їх склад, озброєння, боєздатність і плани воєнних дій. Для цього здійснюють імітовані

перегрупування підрозділів і частин, облаштування фіктивних аеродромів і військ, об'єктів, комплекс інших демонстративних дій [1, с . 56].

Концептуальним стандартом для аналізу дезінформаційних загроз є типологія К. Уордла та Г. Деракшана [14]: *misinformation* (ненавмисне поширення помилкової інформації), *disinformation* (навмисне поширення хибної інформації з метою введення в оману) і *malinformation* (використання достовірної інформації для нанесення шкоди конкретній особі чи групі). У сукупності ці явища утворюють «інформаційний розлад» (*information disorder*) – системне порушення здатності суспільства відрізнити правду від брехні.

Механізми сучасної дезінформації представлені широким арсеналом: від традиційних фейкових новин і маніпулятивних заголовків до автоматизованих ботових мереж, скоординованих кампаній іноземного інформаційного втручання (*Foreign Information Manipulation and Interference*) і технологічно витончених *deepfake*-матеріалів. Сучасна інформаційна агресія спрямована не стільки на нав'язування хибних фактів, скільки на трансформацію інтерпретаційних рамок, тобто на переформатування уявлень про героїзм і зраду, ворога і союзника, жертву і агресора. Ця концептуалізація пояснює, чому суспільство, яке дістало доступ до «правильних фактів», може продовжувати підтримувати маніпулятивні наративи [9]. Підтримуємо думку, що використання «наративів» можна назвати сучасною інформаційною зброєю масового ураження. Оскільки наратив є історією, яка несе в собі певну ідею, то для її подання у переконливому вигляді використовуються фейки та інші засоби ангажованого подання інформації, що формують необхідний фон. Перемога в такій війні передбачає формування довіри в більшості людей (аудиторії) до певного варіанта ставлення до подій як у минулому, так і в сьогоденні. На жаль українське суспільство постало перед обличчям глобальної проблеми заміщення правди версіями або й знецінення її.

Тож дезінформація системно використовується як інструмент гібридної війни для: перекручування історії (наприклад, маніпуляції навколо Київської

Русі або Голодомору); дискредитації культури та нав'язування колоніальних наративів; маніпуляції емоціями страху, зневіри, провини, гніву, захоплення та втоми тощо.

Концептуальна модель інформаційної стійкості як складової громадянської компетентності:

Когнітивний рівень – передбачає розвиток критичного мислення, навичок фактчекінгу та «латерального читання» (lateral reading): перевірки достовірності джерела через звернення до зовнішніх референтних матеріалів, а не через послідовне заглиблення у текст джерела, що перевіряється. Дослідження доводять, що фахівці перевіряють джерела принципово інакше, ніж пересічні читачі: вони негайно залишають незнайомий сайт і шукають зовнішні підтвердження його надійності. Цей рівень є фундаментом моделі й безпосередньо кореспондує з когнітивним виміром громадянської компетентності [4].

Медійно-цифровий рівень – охоплює медіаграмотність у широкому значенні: розуміння принципів роботи алгоритмічного відбору контенту, ботових мереж і координованих кампаній впливу, технологій deepfake, механізмів «ехо-камер» і когнітивних бульбашок, що посилюють сприйнятливості аудиторії до конспірологічних наративів.

Ціннісно-громадянський рівень – пов'язує інформаційну стійкість із системою демократичних цінностей: відповідальністю за достовірність поширюваної інформації, повагою до фактів і доказової бази, усвідомленням важливості спільного інформаційного простору для функціонування демократичних інститутів і процедур. Цей рівень є особливо важливим у контексті «постправди»: відповідає на питання, чому достовірна інформація має значення не лише з пізнавальних, а й із громадянських, моральних і безпекових міркувань. Він кореспондує з ціннісним виміром громадянської компетентності.

Інституційно-системний рівень включає навичку орієнтування в інформаційній екосистемі: знання надійних першоджерел, авторитетних фактчекінгових платформ та незалежних медіа; розуміння законодавчих і регуляторних механізмів захисту від дезінформації; вміння залучати суспільних та інституційних союзників у протидії інформаційним загрозам. Цей рівень переводить індивідуальну інформаційну стійкість у колективний, громадянський вимір [5; 6].

Крім того виокремлюють педагогічні стратегії розвитку інформаційної стійкості:

Стратегія когнітивного «щеплення» (prebunking/inoculation approach) — найбільш емпірично обґрунтована з усіх трьох – ґрунтується на превентивному ознайомленні аудиторії з поширеними дезінформаційними тактиками: апеляціями до страху й відрази, хибними дихотоміями, псевдонауковими аргументами, підробленими цитатами й свідченнями «очевидців». Ця стратегія реалізується в Україні через медіаосвітні ігри, онлайн-курси та модулі в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах.

Стратегія проєктної медіаосвіти передбачає залучення учнів і студентів до практичної роботи з інформацією: верифікацію фактів у реальних новинних матеріалах, критичний аналіз першоджерел, виробництво власного медіаконтенту й участь у публічних дискусіях. Такий підхід формує не лише знання, а й практичні навички та громадянські диспозиції, зокрема особисту відповідальність за достовірність поширюваного контенту.

Стратегія спільнотного навчання передбачає проведення тематичних воркшопів і просвітницьких заходів за участю авторитетних лідерів громад, представників незалежних медіа та фактчекінгових організацій. Прикметою сьогодення є посилена увага до педагогічних стратегій в умовах гібридної війни не лише зі сторони досвідчених дослідників, але і у магістерських кваліфікаційних роботах, наприклад Перцовської В.О. [Освітній медіапроект

для дітей «Всеукраїнський урок медіаграмотності – 2025» (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025 рік.)).

Моніторинг «Детектор медіа» [1] засвідчує: комплексний підхід дає результат – рівень медіаграмотності в Україні повільно, але стабільно зростає навіть в умовах повномасштабного збройного конфлікту.

Таким чином, у відповідь на зростання агресії дезінформації та маніпуляції в публічному просторі постає потреба в побудові цілісної системи інфозахисту. Логіка формування інформаційної стійкості – від усвідомлення проблеми до практичної участі у культурі критичного споживання інформаційних повідомлень. Протидія дезінформації потребує поетапного та системного підходу. Основа – це освіта, яка охоплює як розвиток логіко-аналітичного мислення, так і цифрову компетентність [8, с.187]. Освіта дає можливість сформувати інформаційну стійкість, зокрема через громадянську компетентність, яка передбачає отримання/засвоєння знань цінностей, ставлень ще в дитячому та юнацькому віці, а також сформувати відповідні історичні та культурні наративи з випередженням спроб ворожої пропаганди нав'язати свої.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, в умовах цифровізації суспільного простору, гібридних загроз і повномасштабного збройного протистояння інформаційна стійкість набула статусу системоутворювальної складової громадянської компетентності. Класична тріада «знання – цінності – участь» є ефективною лише за умови сформованої здатності особистості критично оцінювати інформацію та протистояти маніпулятивним впливам.

Доведено, що сучасна дезінформація функціонує не лише як інформаційна, а як соціально-політична загроза, спрямована на підриг демократичних інституцій і суспільної довіри. Це зумовлює потребу в комплексному підході до її протидії, який виходить за межі технічного фактчекінгу й охоплює ціннісний, культурний та інституційний виміри.

Чотирирівнева модель (когнітивний, медійно-цифровий, ціннісно-громадянський та інституційний рівні) може слугувати ефективною аналітичною рамкою для розроблення й оцінювання освітніх стратегій формування інформаційної стійкості, уникаючи як технократичної редукції, так і надмірного узагальнення проблеми.

Ефективна протидія дезінформації передбачає узгоджену взаємодію державної політики, освітніх інституцій, медіасфери та громадянського суспільства. Ключовими напрямками є: удосконалення нормативно-правової бази та виховання правової культури, забезпечення верховенства права; інтеграція медіаграмотності в освітні програми; підтримка просвітницьких ініціатив; посилення відповідальності за поширення дезінформації; розвиток культури критичного мислення та етичної комунікації. Особливу роль відіграють освітні ініціативи, продумана інформаційна політика держави, а також активна позиція громадянського суспільства у виявленні, маркуванні та спростуванні дезінформації.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням впливу генеративного штучного інтелекту і технологій синтетичного контенту на еволюцію дезінформаційних загроз і необхідних компетентностей; розробкою діагностичного інструментарію для вимірювання рівня інформаційної стійкості як складової громадянської компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гривнак Б., Лопушинський І., Сапіжак І. Дезінформація як загроза національній безпеці України в умовах неоголошеної російсько-української війни № 1 (5) (2024): Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування». URL: [file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/9%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/9%20(1).pdf)
2. Детектор медіа. Індекс медіаграмотності українців 2020–2024 (п'ята хвиля). URL : <https://detector.media/infospace/article/240621/2025-05-06-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-za-2024-rik/>
3. Дятлова І. В., Кондратюк-Антонова Т. В., Цихуляк І. М. Філософські аспекти інформаційної війни: правда, маніпуляція та критичне мислення. С. 1-11. URL <https://elarkingu.kyiv.ua/server/api/core/bitstreams/c4efa0ed-e36e-4dd5-b0b0-5b68fc73a4c8/content>

4. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реальності: монографія. Кропивницький : ІСПП НАПН України, 2022. 110 с. URL : <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/ZhadanMono2022.pdf>
5. Жадан І. В. Інформаційна безпека середовища як чинник розвитку громадянської компетентності молоді. *Проблеми політичної психології*. 2021. Вип. 24 (1). С. 248–257. DOI : <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-77>
6. Журба І. В. Медіа та сепаратизм: як інформаційні кампанії впливають на розвиток конфліктів / І. В. Журба. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 47. С. 116–121. URL: DOI : <https://doi.org/10.32782/apfs.v047.2024.21>
7. Іванов В. Ф., Волошенюк О. В. (ред.-упор.) Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
8. Поперечна Г. А., Мороз О. В., & Воронова Г. В. Вплив постправди на громадянську свідомість у період глобальних криз. *Культурологічний альманах*, (3), С. 181–190. DOI : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.22>
9. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
10. Резнік О. (2019). Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні. Інститут соціології НАН України. 288 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/reznik.o.s/sociological-dimensions-of-civil-society-in-ukraine.pdf>
11. Benkler Y., Faris, R., Roberts, H. (2018). Network propaganda: manipulation, disinformation, and radicalization in American politics. Oxford University Press. DOI : <https://doi.org/10.1093/oso/9780190923624.001.0001>
12. Farkas J., & Schou, J. (2020). Post-truth, fake news and democracy: mapping the politics of falsehood. Routledge. DOI : <https://doi.org/10.4324/9780429317347>
13. Pennycook G., Rand D. G. (2020). Fighting misinformation on social media using crowdsourced judgments of news source quality. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 117 (1), 2521–2526. DOI : <https://doi.org/10.1073/pnas.1806781116>
14. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Strasbourg : Council of Europe, 2017. 107 p. URL : <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>

УДК 37.014

Астахова Марія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри освітнього
менеджменту та виховання
комунального вищого
навчального закладу «Харківська
академія неперервної освіти»,
м. Харків

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Сучасна безпекова ситуація, спричинена воєнною агресією, суттєво ускладнює функціонування закладів освіти та створює загрозу життю і здоров'ю учасників освітнього процесу. У цих умовах особливого значення набуває забезпечення безпечного освітнього середовища, адже воно є важливою передумовою стабільності та безперервності освітнього процесу. Вагому роль у цьому відіграють керівники закладів освіти, які за Професійним стандартом «Керівник ЗЗСО» забезпечують умови праці для працівників, облаштовують їхні робочі місця з урахуванням санітарних норм і правил, організовують заходи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, забезпечують надання домедичної допомоги учням і працівникам закладу освіти, організовують їх харчування, забезпечують безпечне цифрове освітнє середовище, створюють локальні нормативи, контролюють їх дотримання та координують взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу [5].

У рекомендаціях розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності «Абетка для директора» [2] визначені окремі аспекти безпечного освітнього середовища, а саме: огляд території та приміщення закладу освіти (огорожа території, доступ для стороннього автотранспорту, відсутність на території закладу «схованок»); облаштування спортивних та ігрових майданчиків для учнів, навчальних зон безпечним для дітей обладнанням (справність інвентарю, відсутність ям, пошкоджень покриття та інших загроз травмування для дітей); озеленення території, облаштування приміщень закладу (неслизька підлога, належним чином встановлені меблі у навчальних кабінетах, незагромаджені коридори, сходові клітини та рекреації) та ін.

З 17.01.2026 набули чинності зміни до Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо запровадження заходів безпеки в закладах загальної середньої освіти. З метою організації безпечного перебування учасників освітнього процесу на території та в приміщеннях закладу загальної

середньої освіти засновник і керівник такого закладу відповідно до їхніх повноважень вживають комплекс заходів для запобігання та/або припинення заподіяння шкоди учасникам освітнього процесу, зокрема щодо: визначення правил доступу і перебування учасників освітнього процесу та інших осіб на території та в приміщеннях закладу загальної середньої освіти; огороження території закладу загальної середньої освіти та ін. [3].

Кабінет Міністрів України 14.01.2026 затвердив перелік небезпечних предметів і речовин, з якими заборонено перебувати на території та в приміщеннях закладів загальної середньої освіти. До переліку входять, зокрема, вогнепальна, пневматична та холодна зброя (ножі, луки, арбалети, кастети, нунчаки тощо) і її імітації (макети, муляжі, пристрої та іграшки), боєприпаси, вибухові та піротехнічні предмети, пристрої для відстрілу гумових куль, газові балончики, електрошокери, спецзасоби (кайданки, гумові та пластикові кийки), інструменти (молотки, викрутки, дрилі, пили, газові пальники), легкозаймисті речовини, наркотичні та психотропні речовини, алкоголь, тютюнові й електронні сигарети, пристрої для споживання тютюнових виробів без їхнього згоряння, а також енергетичні напої. Водночас заборона не поширюється на предмети, які використовуються в освітньому процесі, господарській діяльності школи, шкільних музеях, а також під час спортивних і виховних заходів – за умови контролю відповідальних осіб [4]. Це рішення було ухвалено з метою підвищення безпеки учасників освітнього процесу та вносить певні доповнення в профілактичну діяльність закладу освіти, обумовлює необхідність розробки певних внутрішніх локальних документів.

Важливим є внутрішній аудит закладу освіти – оцінка реальної ситуації (сильні та слабкі сторони, ризики та небезпеки, можливості закладу) щодо безпеки та захисту осіб, які задіяні у освітньому процесі закладу освіти; ретельний аналіз проблем закладу освіти. Під час створення системи внутрішнього аудиту закладу освіти варто розглядати поняття «безпеки» як комплексне, що включає фізичну, соціальну, психологічну та інформаційну

безпеку. Кожну із складових безпеки необхідно аналізувати окремо та детально опрацювати, що у закладі зроблено, а що не працює, потребує змін, удосконалення [7, с. 21].

У закладі освіти необхідно розробити зрозумілі та ефективні алгоритми дій, які визначають, хто, де, коли і яким чином має діяти в разі небезпеки, зокрема під час евакуації, обстрілів або оголошення повітряної тривоги. Усі учасники освітнього процесу – як працівники, так і учні – повинні бути ознайомлені з цими правилами та неухильно їх виконувати. Також важливо своєчасно інформувати батьків про встановлені процедури, що сприятиме зниженню їхнього занепокоєння, оскільки вони матимуть чітке уявлення про місцезнаходження дітей і способи отримання інформації щодо їхньої безпеки.

Важливим аспектом побудови ефективного безпечного середовища є профілактика дитячого травматизму. У системі роботи закладу освіти, які запроваджує та контролює керівник, профілактика дитячого травматизму реалізується через наступні напрями діяльності: *освітня* (реалізація через безпековий компонент освітніх галузей, інтеграцію через інші навчальні предмети), *позаурочна та позакласна* (виховна робота класного керівника; діяльність органів учнівського самоврядування, агітбригад тощо), заходи з безпеки (Дні цивільного захисту, тижні безпеки дорожнього руху, День безпечного Інтернету тощо); *методична* (розробка протоколів безпеки, інструкцій із безпеки, пам'яток для учнів та батьків тощо); *соціальне партнерство* (взаємодія з батьками, громадськими організаціями, державними установами тощо).

В умовах формування агресивного інформаційного простору й переходу до свідомого інформаційного суспільства виникає необхідність на рівні закладу освіти створити дієву систему як захисту інформаційних ресурсів закладу освіти, так і запроваджувати навчальний компонент – розпізнавати та критично оцінювати маніпулятивні впливи, що здійснюються через глобальну мережу та засоби масової інформації; вивчити правові та етичні норми використання

цифрових технологій та сервісів; оволодіти навичками безпечного користування ресурсами в цифровому просторі; навчитися застосовувати відповідне програмне забезпечення для захисту цифрових пристроїв, персональних даних та електронних освітніх ресурсів від небажаного контенту [6].

Працівники КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» підходять комплексно в системі підвищення кваліфікації педагогів із питань профілактики дитячого травмування, а саме розглядається наступна тематика: нормативно-правові засади створення безпечного освітнього середовища; здоров'язбережувальна діяльність; дії учасників освітнього процесу в надзвичайних ситуаціях, безпечні умови навчання та праці; комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків; дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу; навчання учасників освітнього процесу правилам безпечної поведінки особистості; формування навичок уникнення потенційних ризиків і небезпек; Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (наказ МОЗ України від 25.09.2020 № 2205); урахування регіональної специфіки (організація системи безпеки освітнього середовища школи, облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району); система створення безпечних умов життєдіяльності учасників освітнього процесу; профілактика всіх видів травмування на уроках, в позаурочний час; розслідування нещасних випадків; надання долікарської допомоги; інформаційна безпека особистості, кібербезпека; нормування дій учасників освітнього процесу в умовах введення воєнного стану та виникнення надзвичайних ситуацій (з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти та професійної діяльності вчителя конкретного фаху) [1, с. 625].

Отже, створення безпечного освітнього середовища є комплексним завданням, що потребує поєднання управлінських рішень і професійної

діяльності педагога. В умовах воєнного стану професійна діяльність керівника розширюється та потребує додаткової уваги, оновлення форм і методів навчання безпечної поведінки, створення власних протоколів безпеки та якісного навчання персоналу. Ефективність безпекової діяльності залежить від системності, міжвідомчої взаємодії та готовності керівника до нових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Астахова М.С. Сучасні проблеми створення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 16 – 18 березня 2023 р., м. Харків. Харків, 2023. С. 623–625.
2. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у ЗЗСО. К., Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
3. Про внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо запровадження заходів безпеки в закладах загальної середньої освіти: Закон України від 18.09.2025 № 4609-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4609-20#Text>
4. Про затвердження переліку небезпечних предметів і речовин, з якими особам заборонено перебувати на території та в приміщеннях закладу загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 14.01.2026 № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2026-%D0%BF#Text>
5. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти»: наказ Міністерства економіки України від 28 вересня 2021 р. № 620-21 URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-kerivnik-direktor-zakladu-doshkilnoyi-osviti>
6. Топчій О. Складові інформаційної безпеки неповнолітніх як об'єкти правового регулювання та правового впливу. *Інформаційне право*. № 1. 2019. С. 143–144.
7. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. К. : 2018. 56 с.

Бас Ольга Олексіївна,

методист відділу освітнього
адміністрування Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПРОБЛЕМА ВИНИКНЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У тезах проаналізовано ключові чинники виникнення освітніх втрат в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення. Розглянуто вплив

безпекових ризиків, психологічного стану учасників освітнього процесу та цифрового розриву на якість навчання. На основі актуальних статистичних даних та міжнародних звітів (PISA, Світовий банк) висвітлено масштаби академічного відставання учнів. Запропоновано стратегічні шляхи подолання освітніх прогалин, зокрема через впровадження програм тьюторингу, діагностику знань та адаптацію навчальних планів до умов воєнного стану.

Ключові слова: *освітні втрати, якість освіти, воєнний стан, надолуження знань, цифрова освіта, психологічна підтримка.*

Проблема освітніх втрат з'явилася ще тоді, коли через пандемію Covid-19, яка прийшла в Україну, відбулося закриття шкіл на карантин, що зумовило появу освітніх втрат ще з 2020 року. Тоді ж почалися перші спроби переведення учнів на дистанційну форму навчання, та це був лише період набуття нового досвіду освітою України. Окрім цього, не було розуміння масштабу проблеми, яка з часом накопичилася і переросла в критичну. Осмислення ситуації відбулося з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році.

Українська освіта вперше зіткнулася з кумулятивним ефектом (нашаруванням) двох масштабних криз. Війна не просто продовжила процес освітніх втрат, а й радикально поглибила прогалини, які вже існували.

Досвід дистанційного навчання під час COVID-19 дозволив українським школам швидше перейти на «дистанційку» у лютому 2022 року. Проте війна додала фактори, яких не було під час пандемії: загрозу фізичного знищення шкіл, тривалі відключення електроенергії та відсутність інтернету через обстріли. Розпочалася цифрова адаптація.

Викликом стала соціальна ізоляція. Якщо під час COVID-19 ізоляція була тимчасовим заходом безпеки, то під час війни вона стала постійною. У прифронтових зонах діти не відвідують школу очно до п'яти років поспіль, що руйнує навички соціалізації на критично важливому етапі розвитку.

Додалася ще й психологічна травма. Пандемія спричиняла тривогу через здоров'я, тоді як війна додала ПТСР та симптоми стресу у дітей (порушення сну, тривожність, депресію, проблеми з концентрацією, а відповідно – проблеми з запам'ятовуванням навчального матеріалу).

Під освітніми втратами слід розуміти будь-яку втрату в знаннях, уміннях і навичках та/або уповільнення чи призупинення прогресу в навчанні через перерви в освітньому процесі [3, с. 12]. За оцінками Світового банку, станом на лютий 2023 року ці втрати в Україні вже оцінювалися від 0,4 до 0,9 року навчання, що може трансформуватися у 10% зниження майбутніх річних доходів для постраждалих студентів [2, с. 58]. Без цілеспрямованих механізмів компенсації ці втрати матимуть довгостроковий ефект упродовж десятиліть, трансформуючись у технологічне відставання держави через 5–10 років.

Основними деструктивними факторами освітніх втрат виступають:

- психоемоційний стан: 81% педагогів називають психологічний стан учнів та вчителів головною перешкодою для якісного навчання [1, с. 26];
- дефіцит комунікації: 75% опитаних вказують на відсутність «живого» спілкування як причину зниження мотивації [1, с. 26];
- цифровий розрив: найбільш критичним викликом для сільських територій та прифронтових зон залишається відсутність стабільного інтернету та технічних засобів [4, с. 18];
- втрата системності в опрацюванні та засвоєнні навчального матеріалу;
- повільна адаптація освітньої політики до сучасних умов;
- відсутність організації безпечного освітнього простору.

Через освітні втрати учні можуть відчувати себе менш певними у своїх знаннях, їм складніше засвоювати новий матеріал, а це також збільшує ризик відставання у навчанні. Ці втрати можуть проявлятися як у конкретних знаннях із предметів (наприклад, математика чи мова), так і в навичках самостійного навчання.

Міністерство освіти і науки України 20 січня 2026 року оприлюднило посібник із подолання освітніх втрат, розроблений для підтримки скоординованих дій на всіх рівнях управління освітою – від учителя й закладу освіти до громади та держави. Укладачками видання є Оксана Пасічник та Олена Ліннік. Мета посібника – зібрати й систематизувати наявні напрацювання з надолуження освітніх втрат і представити їх як цілісну логіку дій: від діагностики та планування до реалізації заходів і моніторингу результатів.

У посібнику МОН України «Крок за кроком: посібник із подолання освітніх втрат» визначено 4 види освітніх втрат:

- навчальні (когнітивні) втрати;
- психоемоційні втрати;
- соціальні та поведінкові втрати;
- втрати національної ідентичності [4, с.7].

Важливим є те, що вперше зазначено серед освітніх втрат втрати національної ідентичності, які проявляються через

- зниження інтересу до української мови, історії, культури;
- байдужість до національних символів або подій;
- слабе розуміння власного зв'язку з українським суспільством;
- орієнтація лише на іноземний чи локальний контекст [4,с.8].

Подолання освітніх втрат і відновлення поступу можливе лише за системного підходу, коли зусилля всіх рівнів освітньої екосистеми взаємодоповнюють одне одного. Держава визначає стратегічні орієнтири, політику та фінансові механізми; громади адаптують ці рішення до локального контексту; заклади освіти координують роботу всіх учасників; учителі реалізують підтримку безпосередньо у взаємодії з дітьми.

Міністерством освіти і науки України в співпраці з міжнародними партнерами, іншими установами та громадськими організаціями, розроблено та

запроваджено низку політик та проєктів, спрямованих на подолання освітніх втрат. Ці політики умовно можна об'єднати в такі групи:

- діагностика та національна система моніторингу освітніх втрат;
- програми з надолуження освітніх втрат;
- забезпечення доступу до освіти;
- підтримка навчання дітей за кордоном в українських школах;
- професійний розвиток вчителів;
- трансформація шкільної психологічної служби;
- створення системи подолання освітніх втрат у позашкільній освіті

[4,с.21].

Задля подолання освітніх втрат кожен заклад освіти має розробити свою стратегію у партнерстві з громадою, яка в Стратегії розвитку освіти в громаді має передбачити політику подолання освітніх втрат, визначити завдання та заходи, спланувати орієнтовний бюджет.

Стратегія відновлення повинна базуватися на таких напрямках:

- *Діагностика:* створення систем моніторингу для виявлення реальних прогалин у знаннях.
- *Індивідуалізація:* впровадження програм тьюторингу (додаткових занять у малих групах).
- *Гнучкість змісту:* пріоритезація ключових тем навчальних планів замість формального вивчення всього обсягу матеріалу.
- *Технологічність:* створення якісного офлайн-контенту для навчання в умовах відсутності зв'язку [4, с. 22].

Робота з подолання освітніх втрат має бути в комунікації з батьками, громадою й утворювати єдину систему дій, спрямованих на результат, що сприяє формуванню довіри, стабілізації емоційного клімату й консолідації зусиль навколо дитини. Особливо важливою є спільнодія над подоланням втрат національної ідентичності, адже надзвичайно важливо, щоб дитина відчувала себе частиною української спільноти.

Отже, проблема освітніх втрат в умовах війни в Україні є комплексним викликом, що виходить за межі суто академічних прогалин. Це системна загроза для людського капіталу, яка поєднує в собі зниження якості знань, психологічну травматизацію та посилення соціальної нерівності між різними групами учнів. Ефективне подолання цих втрат вимагає переходу від моделі «наздоганяння програми» до моделі адаптивного навчання, де на першому місці стоїть психологічний добробут дитини та індивідуалізація освітньої траєкторії. Ключовими інструментами відновлення мають стати цифрова трансформація, впровадження програм тьюторингу та постійна діагностика навчальних результатів. Тільки за умови синергії зусиль держави, педагогів та міжнародних партнерів можливо мінімізувати вплив війни на майбутнє української молоді та забезпечити стійкість національної системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз якості освіти в умовах війни: результати моніторингу / Державна служба якості освіти України. Київ, 2023. 58 с. URL: sqe.gov.ua
2. World Bank. (2023). *Ukraine Human Capital Review*. Washington, DC: World Bank. 112 p. URL: openknowledge.worldbank.org
3. Міністерство освіти і науки України «Крок за кроком: посібник з подолання освітніх втрат» URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-opryliudnylo-posibnyk-iz-nadoluzhennia-osvitnikh-vtrat>
4. Подолання освітніх втрат: рекомендації та стратегії / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2023. 64 с. URL: mon.gov.ua

УДК 378.147

Беньковська Наталя Борисівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки
Інституту Військово-Морських Сил
Національного університету «Одеська
морська академія», м. Одеса

ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни система вищої військової освіти України зазнає суттєвих трансформацій. Воєнні дії, мобілізація, загроза безпеці,

руйнування інфраструктури та психологічне навантаження на учасників освітнього процесу значно ускладнюють підготовку майбутніх офіцерів. Водночас саме в таких умовах військова освіта набуває стратегічного значення для забезпечення обороноздатності держави.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення сучасних викликів, пошуку ефективних шляхів адаптації освітнього процесу та підвищення якості професійної підготовки військових фахівців.

Метою публікації є аналіз основних викликів системи вищої військової освіти в умовах війни та визначення перспектив її розвитку.

Одним із ключових викликів сьогодення є адаптація нормативно-правової бази до умов воєнного стану. Традиційні механізми організації навчального процесу часто виявляються неефективними в екстремальних умовах. Часті зміни законодавства, необхідність оперативного коригування навчальних планів, обмеження академічної автономії, поєднання навчання з військовою службою – основні проблеми вищої військової освіти сьогодні. Особливої уваги потребує питання гнучкого управління закладами військової освіти, яке дозволяє швидко реагувати на зміни без втрати якості підготовки.

Війна суттєво вплинула на кадровий потенціал військових закладів освіти. Значна частина викладачів та науково-педагогічних працівників залучена до бойових дій або виконання службових завдань. У результаті чого відбувається дефіцит кваліфікованих викладачів, перевантаження персоналу, емоційне вигорання, обмежені можливості підвищення кваліфікації тощо. Водночас зростає роль офіцерів з бойовим досвідом, які залучаються до навчального процесу, що позитивно впливає на практичну спрямованість підготовки.

Бойові дії призвели до руйнування або пошкодження навчальних корпусів, полігонів, гуртожитків, лабораторій. Вищим військовим навчальним закладам не вистачає сучасного обладнання, обмежений доступ до полігонної підготовки, існують проблеми з логістикою, постійні перебої з

енергопостачанням та зв'язком. Ці фактори знижують ефективність практичної підготовки та вимагають впровадження альтернативних форм навчання.

Умови війни зумовлюють необхідність переосмислення змісту освіти. Пріоритетом стає підготовка фахівців, здатних діяти в умовах сучасних гібридних і високотехнологічних конфліктів. Пріоритетними завданнями вищих військових навчальних закладів сьогодні є оновлення навчальних програм, інтеграція бойового досвіду, впровадження стандартів НАТО, використання симуляцій та цифрових технологій, розвиток критичного мислення. Особливої ваги набуває міждисциплінарний підхід та орієнтація на практичні компетентності.

Війна спричиняє значне психологічне навантаження на курсантів і викладачів. Постійна загроза, втрати, стресові ситуації негативно впливають на навчальну мотивацію та працездатність. Основними наслідками таких умов є посттравматичний стресовий розлад, тривожність і депресія, зниження концентрації уваги, соціальна дезадаптація. Тому важливим завданням є створення системи психологічної підтримки та формування стресостійкості майбутніх офіцерів.

Перехід до дистанційних та змішаних форм навчання став вимушеною відповіддю на воєнні умови. Проте цей процес супроводжується низкою проблем: нерівний доступ до інтернету, загрози кібербезпеці, зниження рівня контролю, обмежені можливості практичної підготовки. Разом із тим цифровізація відкриває нові можливості: використання віртуальних тренажерів, онлайн-платформ, міжнародних освітніх ресурсів.

В умовах війни посилюється значення міжнародного партнерства. Українські військові заклади активно співпрацюють із країнами-партнерами. Основні напрями співпраці є: обмін досвідом, спільні програми підготовки, стажування за кордоном, участь у міжнародних проєктах. Це сприяє модернізації освіти та впровадженню передових стандартів підготовки.

Війна стала каталізатором глибоких змін у системі військової освіти. Після перемоги актуальним стане питання її відновлення та модернізації. Основними перспективами розвитку військової освіти можуть бути: оновлення інфраструктури, розвиток військової науки, підготовка кадрів нового покоління, посилення практичної складової, інтеграція освіти, науки та оборонної промисловості. Формування інноваційної моделі військової освіти сприятиме зміцненню національної безпеки.

Система вищої військової освіти України функціонує в умовах безпрецедентних викликів. Війна вимагає гнучкості, інноваційності та високого рівня відповідальності від усіх учасників освітнього процесу. Подолання наявних проблем можливе за умови удосконалення нормативної бази, розвитку кадрового потенціалу, модернізації матеріально-технічної бази, впровадження сучасних освітніх технологій, посилення психологічної підтримки, розширення міжнародного співробітництва. Комплексний підхід до реформування військової освіти є запорукою підготовки професійних, стійких і компетентних офіцерів, здатних ефективно діяти в умовах сучасної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беньковська Н. Б. Ретроспективний аналіз поняття «Професійна компетентність військовослужбовців Збройних Сил України». *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки: теорія і практика: збірник наукових праць*. Запорізький національний університет, 2022. № 1 (41). С. 100–108.
2. Гевко, О. І., Голярдик, Н. А. Дистанційне навчання в умовах війни: виклики та можливості для системи вищої освіти України. *Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. № 3(34). 2023. С.

УДК 378:004:37.091.12.011.3-051

Богуш Максим Борисович,
аспірант кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Для сучасного етапу розвитку суспільства характерна активна цифрова трансформація усіх без винятку сфер життєдіяльності людини. Освіта нині теж не стоїть осторонь. Цифровізації освітнього середовища сприяють технологічні оновлення, що дозволяють вплинути на зміну змісту, форм, методів і засобів навчання. За цих умов особливої актуальності набувають проблеми модернізації професійної підготовки учителів початкових класів, котрі працюючи із дітьми нового цифрового покоління, повинні безпосередньо формувати у них основи навчальної й цифрової компетентності [1, с. 65; 2, с. 57].

Разом із тим у концепції «Нова українська школа» вказано на необхідність формування у майбутніх педагогів ЗЗСО високого рівня цифрової компетентності, професійної готовності до результативного використання у роботі з учнями інноваційних та цифрових технологій, створення безпечного для життя школярів та ефективного для навчання цифрового освітнього середовища.

Цифровізація освітнього процесу розглядається нині як процес інтеграції цифрових технологій в усі компоненти освітньої системи, включаючи управління освітнім закладом, змістове наповнення освіти, організаційну та педагогічну діяльність учителя, оцінювання результатів навчання та ін. Мова ведеться не лише про належне використання комп'ютерної техніки та освітніх онлайн-платформ, а, загалом, про зміну педагогічної парадигми: стрімкий перехід від репродуктивного навчання до компетентісно-діяльнісного, інтерактивно-партнерського, розвивально-творчого.

Сучасне цифрове освітнє середовище охоплює електронні освітні ресурси, хмарні сервіси, платформи дистанційного/змішаного навчання, цифрові інструменти оцінювання, цифрові середовища для здійснення комунікації. У цьому контексті особливої важливості набуває формування цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів, до формування якої залучаються інформаційно-аналітичні, особистісно-

комунікативні, технологічно-методичні, здоров'язбережувані, безпекові та етично-моральні аспекти роботи з цифровими ресурсами.

Сама ж цифровізація суттєво впливає на зміст професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, оскільки передбачає оновлення змісту освітніх програм і творче використання викладачами у ЗВО інноваційних технологій навчання. Підготовка майбутніх учителів початкових класів відбувається із використанням цифрових інструментів, які застосовуватимуть здобувачі освіти у майбутній професійній діяльності. Це сприяє формуванню практичного досвіду роботи з освітніми платформами, інтерактивними ресурсами, онлайн-інструментами для створення необхідного навчального контенту. Особливістю підготовки вчителя початкових класів слугує набуття ними умінь з адаптації цифрових технологій до індивідуальних особливостей дітей даного віку, так як їхнє використання має бути педагогічно доцільним, безпековим й спрямованим на розвиток в учнів пізнавальної активності, критичного мислення та творчості [3, с. 20–22 ; 4. с. 251–253].

Отже, цифровізація освітнього середовища нині є потужним чинником модернізації професійної підготовки вчителів початкових класів. Вона направлена на оновлення змісту освіти, впровадження інноваційних методів навчання, формування цифрової компетентності як невід'ємної складової професійної готовності майбутнього педагога до діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біда О., Шовш К., Радик І., Шімон Д., Кучай Т. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи під час реформування педагогічної освіти. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2023. №67. С. 65–74.
2. Малихін О. В., Арістова Н. О., Ліпчевська І. Л. Цифровізація профільної середньої освіти як інструмент мінімізації навчальних втрат учнів в умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*, 2024. №4. С. 57–64.
3. Ребуха Л. З. Цифровізація і цифрові технології у закладах вищої освіти. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. (Тернопіль, 11 травн. 2023 р.) Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 20–23.
4. Ребуха Л. З. Необхідність інтеграції цифрової освіти у вищу школу: виклики та можливості. *Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки IADTE 2024*. Свалява – ЗУНУ, 2024. С. 251–254.

Васильченко Лілія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри STEM-освіти та
цифрових технологій Запорізького
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Запоріжжя

АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА ДОПОМОГОЮ ШКАЛ

Зміни у системі української освіти, які відбуваються у XXI ст. (поява нових програм та концепцій, освітніх форматів), позначилися на ставленні громадськості до самої школи. Вона стала сприйматися не тільки як місце, куди учні приходять за знаннями, але і як середовище, яке впливає на якість освіти, формує та визначає настрій і самопочуття всіх учасників освітньої діяльності.

У більшості сучасних наукових розвідок освітнє середовище визначається як психолого-педагогічна реальність, яка поєднує впливи та умови формування особистості, а також можливості для її всебічного розвитку та становлення (В. Кремень, В. Биков, І. Габа, Т. Скрипник, Ю. Швалб, С. Гайдукевич та ін.).

Поняття «освітнє середовище» зазвичай поєднує наступні складові (мікро- і макро-): родину (сім'ю), клас (групу), навчальний заклад, подвір'я, мікрорайон, тобто довкілля – соціальне і просторово-предметне оточення, де дитина зростає, навчається та взаємодіє.

Отже, освітнє середовище закладу освіти – це сукупність умов, що створюється в закладі освіти для навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти і праці педагогічних працівників [7].

Відповідно до ст.1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, які унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди...[5].

Так у своїй праці В. Кремень та В. Биков зазначають, що «спроектувати навчальне середовище – означає теоретично дослідити суттєві цільові і

змістово-технологічні (методичні) аспекти навчально-виховного процесу, який повинен здійснюватися в навчальному середовищі (НС), на цій основі описати необхідний для цього склад і структуру НС (його статику й динаміку, зокрема передбачити й урахувати розвиток будови НС, вплив і особливості взаємозв'язків складників НС з іншими елементами НС, з елементами оточуючого середовища) відповідно до динаміки розвитку мети його створення й використання, а також обмежень психолого-педагогічного, науково-технічного й ресурсного характеру» [5 с. 10].

Вимоги до ключових якостей освітнього середовища: цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття; багатофункціональність, гнучкість та мобільність; вікова відповідність; персоналізованість, наявність особистого простору; свобода, відкритість сприйняття, креативність; практичність та ергономічність; гармонійність та збалансованість; соціалізація та співпраця [4].

Цікавим, на нашу думку, є аналіз закордонного досвіду оцінювання якості освітнього середовища, який дозволяє нам виділити такі діагностичні методики:

- шкалу CLASS (Classroom Assessment Scoring System – система оцінки шкільного середовища), яка застосовується для дослідження ефективності взаємодії вчителя й учня у просторі класу;
- програму оцінки навчального середовища LEEP (Learning Environment Evaluation Programme), яка включає аналіз фізичного середовища навчання та особливостей соціальної взаємодії;
- шкали ECERS-R (Early Children Education Rating Scale – шкала оцінки освіти дітей раннього віку);
- SACERS (School-Age Care Environment Rating Scale – шкала оцінки якості освітнього середовища школи);
- PAS (Program Administration Scale – шкала адміністрування програм).

У програмі оцінки освітнього середовища LEER досліджуються три параметри, які сприяють успішному навчанню: результативність (створення результативних середовищ); ефективність (оптимальне використання простору з точки зору управління ресурсами); достатність (створення умов, необхідних для задоволення мінімальних потреб здобувачів освіти та забезпечення їх комфорту, здоров'язбереження, охорони та безпеки) [2].

Програма представлена трьома опитувальниками: для учнів (21 питання), для освітян (30 питань), для адміністрації (14 питань). Під час опитування школярів наголос робиться на дослідженні комфорту, безпеки та благополуччя перебування дітей у школі («Які простори найчастіше використовують учні?», «Наскільки учні задоволені середовищем?»); у опитувальнику для педагогів – на дослідженні придатності простору до використання («Яке приміщення у школі дозволяє повністю вирішити завдання, поставлені педагогами?», «Як розташування парт впливає на освітню діяльність?»); в опитувальнику для адміністрації – на зведенні відомостей про школу в цілому [3].

За результатами дослідження освітнього середовища за допомогою програми LEER у Норвегії експерти зробили такі висновки: спостерігається взаємозв'язок між загальною задоволеністю середовищем та відчуттям безпеки; переважно шкільні будівлі влаштовують учнів більше, ніж педагогів; дівчаткам шкільний простір є більш небезпечним, ніж хлопчикам [6].

Вплив факторів фізичного середовища на процес навчання здобувачів освіти підтверджується концептуальною моделлю стимулювання, індивідуалізації та натуральності властивостей і параметрів предметно-просторового компонента освітнього середовища закладу освіти. У рамках цієї моделі виявлені параметри проектування шкільних просторів (світло, температура, якість повітря, персоналізація, адаптивність, складність, колір), які пояснюють 16% відмінностей в успішності дітей [1].

У результаті апробації LEER було виявлено, що фізичне середовище сприяє поліпшенню результатів навчання та задоволенню освітніх потреб учнів

за рахунок ефективного використання освітніх ресурсів. Крім цього, фізичне середовище впливає на поведінку школярів, їх соціальну адаптованість, здоров'я та самопочуття учнів та педагогів [3]. Модернізація 200 шкіл у Португалії призвела до зниження кількості прогулів учнями, що підтвердило теорію.

Шкала SACERS використовуються в багатьох країнах (Німеччина, США, Швеція та ін.) і є валідним, надійним і достовірним інструментом оцінки освітнього середовища.

Шкали ECERS-R і SACERS є єдиною лінійкою інструментів оцінки освітнього середовища на ступені дошкільної, початкової та основної загальної освіти. Шкали SACERS ґрунтуються на критеріях якості навчання дітей шкільного віку, доцільності їх розвитку в умовах освітнього середовища (з акцентом на тому, як впливає середовище на розвиток дітей). Програмах із догляду за дітьми, методах оцінки якості програми для дітей шкільного віку та оцінки програм початкової освіти.

Отже, виявлені за допомогою наведених шкал при оцінці внутрішніх умов сильні та слабкі сторони освітнього середовища дозволяють визначити найкращий напрямок змін – генеральну лінію розвитку.

Важливою умовою розробки проєктів розвитку безпечного освітнього середовища є залучення всіх суб'єктів освітніх відносин, яке забезпечується за допомогою методів та технологій спільного проєктування, які дозволяють урахувати думки та побажання всіх зацікавлених осіб: учнів та їх батьків, педагогів, шкільної адміністрації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Barrett P., Treves A., Shmis T., Ambasz D., Ustinova M. The impact of school infrastructure on learning: a synthesis of the evidence. Washington, DC : World Bank, 2018. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30920> (дата звернення: 25.02.2026).
2. Blyth A. Upgrading school buildings in Mexico with social participation: the Better Schools Programme. Paris : OECD Publishing, 2012. 115 p. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/content/publication/9789264178823-en> (дата звернення: 25.02.2026).
3. Learning environments evaluation programme (LEEP). Paris : OECD, 2017. 13 p. URL: <https://www.oecd.org/education/LEEP-Brochure-OECD.pdf> (дата звернення: 25.02.2026).

4. Забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах Європи та США : монографія / Л. Л. Волинець та ін. ; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2014. 374 с.

5. Кремень В. Г., Биков В. Ю. Категорії «простір» і «середовище»: особливості модельного подання та освітнього застосування. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія, 2013. № 2. С. 3–16.

6. Новий освітній простір. Мотивуючий простір. Київ, 2017. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiyprostir.pdf (дата звернення: 25.02.2026).

7. Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 09.01.2019 № 17 (у редакції наказу від 30.04.2021 № 493). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19> (дата звернення: 25.02.2026).

8. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 25.02.2026).

УДК 37.09: [614 + 364.2] (477)

Волкова Ірина Василівна,
старший викладач кафедри освітнього менеджменту та виховання (секція культури здоров'я, психологічної та інклюзивної освіти) Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», м. Харків

УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК УМОВА СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Повномасштабна війна, яка триває вже чотири роки, продовжує радикально змінювати контекст дитинства в Україні: мільйони дітей зазнали переміщення, втрати батьків, фізичних і психологічних травм тощо. Тому сучасний етап розвитку української освіти характеризується підвищеними вимогами до створення безпечного і здорового освітнього середовища. В умовах воєнного стану, соціальної нестабільності та зростання психоемоційного навантаження на учасників освітнього процесу питання збереження фізичного й психічного здоров'я здобувачів освіти та педагогічних працівників набуває особливої актуальності.

Нормативно-правове підґрунтя формування безпечного освітнього середовища визначено низкою законодавчих і підзаконних актів України.

Зокрема, у Законі України «Про освіту» акцентовано увагу на формуванні культури здорового способу життя здобувачів освіти, обов'язку закладів освіти створювати безпечні умови навчання, праці й виховання [3]. Закон України «Про повну загальну середню освіту» визначає забезпечення безпечного освітнього середовища одним із ключових принципів функціонування закладів загальної середньої освіти [4]. Важливим стратегічним документом є «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», що окреслює пріоритети державної політики щодо створення сучасного, розвивального, безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища, яке сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, захисту від небезпек, підвищенню рухової активності дітей [7]. У «Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року» наголошено, що варто акцентувати увагу на якості життя людей, якості людського капіталу, що означає високу якість освіти, збереження здоров'я тощо [8].

У Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» визначені трудові функції, які має здійснювати вчитель, серед яких – участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища. Реалізація цієї трудової функції забезпечується наявністю у вчителя / вчительки (далі – вчитель) компетентностей: інклюзивної та здоров'язбережувальної. Здоров'язбережувальна компетентність учителя передбачає здатність організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу; здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни; формувати в здобувачів освіти культуру здорового й безпечного способу життя тощо [9].

Аналіз наукових праць українських дослідників (І.Д. Бех, Т.С. Бойченко, Ю.Д. Бойчук, О.М. Ващенко, М.С. Гончаренко, С.О. Омельченко, І.П. Кравченко, В.В. Оржеховська та ін.), засвідчує, що здоров'язбережувальні

технології розглядаються як багатовимірне педагогічне явище, яке поєднує ціннісний, фізичний, психологічний, соціальний компоненти. Зазначені наукові підходи створюють теоретичну основу для обґрунтування впровадження здоров'язбережувальних технологій як умови формування безпечного освітнього середовища, особливо в умовах сучасних суспільних викликів [1, 2, 5, 6].

Таким чином впровадження здоров'язбережувальних технологій постає не лише як педагогічна інновація, а як необхідна умова забезпечення комплексної безпеки, культури здорового й безпечного способу життя здобувачів освіти, тобто створення безпечного освітнього середовища в сучасних українських реаліях.

Зважаючи на те, що метою післядипломної педагогічної освіти є постійне оновлення професійних знань і вдосконалення компетентностей педагогів, Комунальним вищим навчальним закладом «Харківська академія неперервної освіти» розроблено і запроваджено систему підвищення компетентності педагогічних працівників Харківської області щодо створення безпечного, підтримуючого середовища для навчання й розвитку дітей у складних умовах, яке складається з різних напрямів діяльності закладів освіти.

До освітніх програм курсів підвищення кваліфікації, тематичних спецкурсів, пролонгованих методичних заходів для різних категорій педагогічних працівників Харківської області включені навчальні заняття з тематикою здоро'язбережувального спрямування, метою яких є формування здатності створювати безпечне, психологічно комфортне та розвивальне освітнє середовище, формування культури безпечного та здорового способу життя у здобувачів освіти. Здоров'язбережувальні технології розглядаються як стратегічний інструмент формування безпечного, психологічно комфортного та адаптивного освітнього середовища, здатного забезпечити сталий розвиток особистості навіть в умовах суспільних викликів.

На основі аналізу наукових джерел, нормативно-правових документів та рекомендацій Міністерства освіти і науки України, Державної служби якості освіти України розроблена і апробована на курсах підвищення кваліфікації Харківської академії неперервної освіти структурно-логічна модель упровадження здоров'язберезувальних технологій у закладах загальної середньої освіти та їх реалізація в умовах воєнного стану (Табл.). В апробації структурно-логічної моделі брали участь керівники та консультанти центрів професійного розвитку педагогічних працівників, педагоги-організатори, соціальні педагоги, учителі української мови та літератури, фізичної культури, предмета «Захист України», практичні психологи закладів загальної середньої освіти Харківської області.

Таблиця

Структурно-логічна модель упровадження здоров'язберезувальних технологій у закладах загальної середньої освіти та їх реалізація в умовах воєнного стану

№ з/п	Напрямок	Зміст та форми реалізації	Очікуваний результат	Особливості реалізації в умовах воєнного стану
1	Організаційно-педагогічний	Раціональне планування навчального навантаження; чергування видів діяльності; дотримання санітарно-гігієнічних норм; адаптивні форми навчання	Оптимізація освітнього процесу, зниження перевтоми	Використання дистанційного та змішаного навчання; гнучкий розклад з урахуванням тривог та евакуацій
2	Ціннісно-виховний	Формування культури здоров'я; розвиток життєстійкості; виховання відповідального ставлення до здоров'я	Розвиток здоров'язберезувальної компетентності	Інтеграція патріотичного та громадянського виховання; формування навичок стресостійкості та самозбереження
3	Фізкультурно-оздоровчий	Рухові паузи, фізкультхвилинки, активні перерви, дихальні вправи; формування навичок здорового способу життя	Зміцнення фізичного здоров'я, профілактика гіподинамії	Організація фізичної активності в укриттях, онлайн-тренування, індивідуальні вправи в обмеженому просторі
4	Психологічний	Зниження стресу;	Підвищення	Проведення онлайн-

		розвиток емоційного інтелекту; саморегуляція; психологічна підтримка	емоційної стійкості, зменшення тривожності	консультацій психолога, групи підтримки, інтерактивні методики подолання страху
5	Соціально-безпековий	Навчання алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях; профілактика булінгу; розвиток медіаграмотності	Формування безпечної поведінки, соціальна адаптація	Тренінги з цивільного захисту; інструктажі з поведінки під час повітряних тривог; розвиток дистанційної командної взаємодії
6	Медико-профілактичний	Контроль умов освітнього середовища (освітлення, температурний режим); профілактика порушень постави та зору	Збереження фізичного здоров'я	Регулярний моніторинг умов у тимчасових укриттях; поради щодо гігієни та ергономіки робочого місця вдома
7	Інформаційно-цифровий	Дотримання цифрової гігієни; безпечне використання онлайн-ресурсів; регулювання екранного часу	Зниження цифрового перевантаження, інформаційна безпека	Використання безпечних платформ для дистанційного навчання; контроль контенту та часу перебування онлайн

Отже, впровадження здоров'язбережувальних технологій є необхідною умовою створення безпечного освітнього середовища в сучасних українських реаліях. Здійснений аналіз наукових підходів засвідчив багатовимірність поняття «здоров'язбережувальні технології», яке охоплює організаційно-педагогічний, ціннісно-виховний, фізкультурно-оздоровчий, психологічний, соціально-безпековий, медико-профілактичний, інформаційно-цифровий напрями.

Безпечне освітнє середовище розглядається не лише як дотримання санітарно-гігієнічних норм і фізичної безпеки, а як комплексна система забезпечення фізичного, психічного й соціального благополуччя учасників освітнього процесу. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли освітній простір має виконувати також функцію психологічної стабілізації, підтримки та формування життєстійкості здобувачів освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні ефективності конкретних моделей упровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес закладів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечна освіта. *Джерело педагогічних інновацій*. Науково-методичний журнал. Випуск № 1(41). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2023. 215 с.
2. Здоров'язбережувальні технології в навчанні. *Джерело педагогічних інновацій*. Науково-методичний журнал. Випуск №1 (21). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2018. 244 с.
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 20.02.2026).
5. Здоров'язбережувальна складова освіти: навчально-методичний посібник / [укл.: Астахова М.С., Волкова І.В., Смирнова М.Є.]. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2024. 128 с.
6. Здоров'язбережувальні технології закладу освіти в умовах сучасних освітніх змін: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., Тернопіль, 06-07 червня 2019 / ред. кол.: В. Черняк (відп. ред.) та ін. Тернопіль: Вид. центр ТОКІПО, 2019. 240 с.
7. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення: 20.02.2026).
8. Про Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. Київ, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-demografichnoho-rozvytku-ukrainy-na-period-do-2040-roku-922r-300924> (дата звернення: 28.02.2026).
9. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66e/806/fcb/66e806fcb90e2017837434.pdf>

УДК 37.014(477.7)"364/366"(045)

Гаврилюк Галина Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії й методики викладання
навчальних дисциплін Комунального
вищого навчального закладу «Херсонська
академія неперервної освіти» Херсонської
обласної ради, м. Херсон

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ПІВДНЯ: РЕГІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ СИСТЕМНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Сучасний стан освітньої системи на Півдні України являє собою складний конгломерат кризового менеджменту, соціальної адаптації та стратегічного переосмислення національної ідентичності. Повномасштабне вторгнення радикально змінило не лише ландшафт безпеки, а й саму сутність педагогічної діяльності в Херсонській, Миколаївській та Одеській областях. Освітняни прифронтових та прикордонних областей сьогодні виступають не просто як ретранслятори знань, а як ключові суб'єкти збереження соціальної тканини громад та провідники державної ідеології в умовах постійного зовнішнього тиску.

Реалії сьогодення свідчать, що освітня сфера Півдня зіткнулася з викликами, які не мають аналогів у сучасній світовій історії. Це комплексна криза, яка поєднує фізичне руйнування інфраструктури, глибоку психологічну травматизацію громад та нагальну потребу в лінгвістичній трансформації регіону. У цьому контексті критично важливою стає роль профільних гуманітарних організацій та благодійних інституцій. Вони забезпечують впровадження інтегрованих рішень, що спрямовані на створення безпечного середовища, відновлення доступу до навчання та надання психоемоційної підтримки всім учасникам освітнього процесу. Аналіз регіональної специфіки дозволяє виокремити такі стратегічні пріоритети за областями [1].

Херсонська область: головні виклики пов'язані зі статусом деокупованих територій, мінною небезпекою та постійними артилерійськими обстрілами. Зусилля тут зосереджені на гуманітарному розмінуванні, відновленні базових послуг та розвитку мережі центрів дистанційної освіти.

Миколаївська область: через близькість до лінії фронту та руйнацію об'єктів критичної інфраструктури регіон потребує будівництва багатофункціональних захисних споруд. Основними завданнями є компенсація освітніх втрат та створення умов для соціалізації підлітків.

Одеська область: в умовах регулярних повітряних атак та значної концентрації внутрішньо переміщених осіб пріоритетами є розширення мережі

безпечних просторів, діджиталізація вищої школи та активна лінгвістична адаптація населення.

Узагальнені безпекові виклики в Херсонській, Миколаївській та Одеській областях свідчать, що системна робота громадського сектору у синергії з державою сьогодні є вирішальним фактором. Така взаємодія дозволяє не лише підтримувати життєздатність освіти через розмінування, будівництво укриттів та діджиталізацію, а й формувати принципово нові стандарти стійкості громад під постійним зовнішнім тиском [1].

Попри те, що освітня спільнота Півдня демонструє безпрецедентну відвагу, варто усвідомлювати, що ця стійкість має високу ціну, яка виражається в глибокому емоційному вигоранні та виснаженні внутрішніх ресурсів фахівців. Саме тому стратегічне завдання підтримки освітян сьогодні виходить за межі надання матеріальних благ чи відновлення стін. Воно полягає у створенні цілісної екосистеми підтримки, де кожен педагог – від прифронтового села до обласного центру – відчуває свою професійну та психологічну захищеність. Тільки через поєднання безпечної інфраструктури з турботою про ментальне здоров'я ми зможемо зберегти той унікальний людський капітал, який є фундаментом майбутнього відновлення регіону [3].

Стан освітньої мережі безпосередньо визначає спроможність громад Півдня до відновлення, виступаючи базовою платформою для їхньої ревіталізації. Експертні оцінки підкреслюють, що відсутність безпечних умов для навчання є головним чинником міграції сімей з дітьми з прифронтових регіонів. Пріоритетом стає не просто косметичний ремонт навчальних приміщень, а створення укриттів, які відповідають сучасним нормам безпеки та дозволяють проводити повноцінний освітній процес під час повітряних тривог.

Інфраструктурні проєкти охоплюють широкий спектр потреб: від ремонту великих захисних споруд до закупівлі меблів для тимчасових шкіл та облаштування просторів для соціалізації. Важливо розуміти, що сучасне укриття в школі Півдня України – це не підвал у традиційному розумінні, а

багатофункціональний освітній хаб, оснащений вентиляцією, інтернетом, зонами для навчання та відпочинку. Це дозволяє мінімізувати перерви в навчанні та забезпечує безперервність соціальної взаємодії [2].

Процес відновлення вимагає синергії між місцевою владою, міжнародними донорами та громадянським суспільством. Принципи роботи провідних фондів базуються на експертності, сміливості та здатності діяти в найскладніших умовах. Співпраця з місцевою владою дозволяє знаходити влучні рішення, що враховують специфіку кожної конкретної громади, будь то велике місто як Миколаїв чи невелике село на деокупованій Херсонщині.

Фінансова участь партнерів може бути різноплановою: від покриття витрат на будматеріали до виплати зарплат тьюторам, які працюють з дітьми над подоланням освітніх втрат. Особливу роль відіграють проекти молодіжного лідерства, де учасники самі ініціюють зміни у своїх громадах, отримуючи фінансування на власні соціальні проекти. Це формує нове покоління відповідальних громадян, які безпосередньо залучені до відбудови країни.

У межах нашого дослідження слід говорити й про виклики та системні рішення в питаннях психоемоційної стійкості освітян південного регіону. Умови війни змушують освітян працювати в режимі постійної психоемоційної напруги, що супроводжується хронічним стресом та безпековими ризиками. Адже вчителі змушені працювати, часто перебуваючи під загрозою обстрілів, піклуючись про безпеку власних родин та одночасно виступаючи опорою для своїх учнів та учениць. Така ситуація призводить до накопичення емоційної втоми та виснаження, що потребує системної психоемоційної підтримки.

Безсумнівно, в нашій країні існують програми підтримки освітян. Вони мають на меті не лише подолання поточного стресу, а й розвиток довгострокової емоційної стійкості (резильєнтності). Основні завдання таких програм включають:

1. Забезпечення інструментами для самодопомоги та управління емоційним станом у критичних ситуаціях.

2. Навчання методам підтримки учнів, які демонструють ознаки тривоги чи посттравматичного стресового розладу.

Допомога у пошуку балансу між професійною відповідальністю та особистим благополуччям [3].

Важливо, щоб ця підтримка була системною, а не епізодичною. Стійкість вчителя є запорукою стійкості всього освітнього процесу. Якщо педагог здатен зберігати спокій та продуктивність, це позитивно впливає на емоційний стан дітей, створюючи в класі (навіть віртуальному) атмосферу безпеки та довіри.

Вражаючий рівень громадянської відповідальності демонструє і молодь південного регіону, яка пліч-о-пліч із вчителями бере активну участь у відродженні освітнього простору. Програми, що стимулюють молодіжне лідерство, не лише дають навички проєктного менеджменту, а й допомагають підліткам впоратися з наслідками війни через активну дію. Коли учні та учениці самі планують ремонт укриття чи створення шкільного коворкінгу, вони відчувають відповідальність за своє майбутнє та свою громаду.

Таким чином, синергія між освітянами, учнівством та благодійними організаціями створює нову модель управління освітою, де кожен голос є важливим. Це сприяє демократизації освітнього середовища та впровадженню цінностей сміливості, відданості та чесності. Такий підхід робить освітні заклади не просто місцями навчання, а справжніми центрами соціальної активності, що є життєво необхідним для прифронтових територій.

Резюмуючи стан освітньої сфери південного регіону, можна стверджувати, що вона перебуває у фазі високої адаптивності, де ключовим фактором успіху є інтегрований підхід. Найбільш дієвими є стратегії, що поєднують відновлення фізичної інфраструктури та безпекових рішень (як-от сучасні укриття) з глибокою психосоціальною підтримкою та фаховим методичним супроводом кожного вчителя.

Важливу роль у цьому процесі відіграє неурядовий сектор та профільні благодійні інституції. Будучи мобільними та експертними партнерами, вони

демонструють здатність оперативно реагувати на критичні запити громад у тих ситуаціях, де стандартні бюрократичні механізми виявляються занадто повільними. Це створює надійний фундамент для впровадження змін «тут і зараз».

Окремим стратегічним пріоритетом виступає й лінгвістична самоідентифікація регіону. Слід відмітити, що сьогодні освіта стала головним майданчиком для утвердження української мови на Півдні, що перетворює звичайний навчальний процес на акт громадянської мужності та національної єдності. Паралельно з цим, цифрова трансформація перестає бути лише вимушеною відповіддю на безпекові виклики. Вона стає драйвером глобальної модернізації, відкриваючи доступ до міжнародного досвіду та впроваджуючи інноваційні формати взаємодії, які визначатимуть обличчя української школи в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інститут освітньої аналітики. *Регіональні особливості освітніх витрат на Півдні України: Херсонська, Миколаївська, Одеська області*. Збірник аналітичних матеріалів. К., 2025. С. 12–45.
2. Міністерство освіти і науки України. *Національна стратегія побудови безпечного освітнього середовища: регіональний кейс Півдня (2024–2027)*. К. : МОН, 2024. 112 с.
3. Міністерство освіти і науки України. *Стратегія відновлення освіти в деокупованих та прифронтових регіонах на 2025–2027 роки*. К. : МОН, 2025. 142 с.

УДК 373.2

Гагаріна Наталія Павлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», м. Кропивницький

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ДЕМОКРАТИЧНИЙ КОНТЕНТ

Створення безпечного освітнього простору в закладі дошкільної освіти сьогодні – це не лише про фізичний захист (укриття, пожежна безпека, насилля), а й про **психологічний комфорт та демократичні цінності**.

Коли дитина змалечку відчуває, що її думка важлива, а середовище навколо – передбачуване та підтримуюче, вона навчається набагато ефективніше. Поважати дитину – означає поважати її право бути самою собою [3].

Демократичне довкілля – це підхід до організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, який ґрунтується на принципах **рівності, прийняття, поваги до дитини та її права на вибір і думку**. Основною метою якого є формування соціально-громадянської компетентності у дітей із раннього віку та створення комфортного психосоціального середовища для всіх учасників освітнього процесу: дітей, педагогів та батьків.

Як окреслює Державний стандарт дошкільної освіти, соціальна та громадянська компетентності передбачають поважне ставлення дитини до гідності, прав та свобод людини, культури та надбання України, усвідомлення дитиною різноманіття людей та культурного розмаїття різних народів, здатність взаємодіяти з іншими в сім'ї, групах та інших спільнотах [1].

Діти, які зростають у демократичному середовищі, стають більш впевненими, мають критичне мислення та високий рівень емпатії. Вони не бояться висловлювати власну думку і вміють поважати кордони інших.

Демократичний контент безпечного освітнього середовища має декілька важливих складників. Розглянемо **фізичну безпеку через призму демократії**. Безпека в закладі дошкільної освіти має бути зрозумілою для дітей, а не просто системою заборон.

Спільне створення правил. Замість сухого переліку заборон та обмежень, розробляємо разом із дітьми «Правила нашої групи». Використовуємо піктограми, графічні малюнки, щоб діти могли їх «прочитати». Кожне правило повинно мати графічне зображення. Спільне

створення правил разом із дошкільнятами – це не просто педагогічний прийом, а фундамент **демократичного виховання**. Коли дитина бере участь у розробці норм життя групи, вона перестає бути пасивним виконавцем і стає відповідальним учасником спільноти. Це важливо для дитини, у неї формується відчуття власної цінності. Розуміння того, що правила існують не тому, що потрібно, а щоб усім було безпечно і комфортно. Діти опираються правилам, які дорослі запроваджують через забобони чи задля власного комфорту, зате погоджуються з правилами, націленими на підтримку миру і порядку [3].

Доступність середовища полягає в тому, щоб кожна дитина (зокрема з ООП) мала можливість самотужки дістатися до іграшок, помити руки чи знайти своє місце в роздягальні. Це виховує автономію, сприяє самостійності та надає право вибору.

Ефективним є розроблений алгоритм дій під час тривоги. Демократичний підхід передбачає чесну розмову. Пояснюємо дітям, чому ми йдемо в укриття, перетворивши це на відповідальну місію, де кожен має свою роль. Так дітям краще зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки та вчитись діяти відповідально щодо себе та інших. Доцільним є показ наслідків порушення правил та моделювання ситуації.

Наступним важливим складником є психологічна безпека та емоційний інтелект. Демократичне середовище неможливе без поваги до особистості дитини. Психологічний комфорт та соціально-емоційне довкілля безпосередньо впливають на рівень благополуччя дитини. Вагоме значення мають методи і прийоми підібрані педагогом. Проведене «**Ранкове коло**» – підґрунтя демократії. Тут кожна дитина має право висловитися, поділитися настроєм та планами на день. Це вчить слухати інших і бути почутим. Створений вихователями затишний «**Куточок усамітнення**» – місце, де дитина може побути наодинці зі своїми емоціями. Визнання права на приватність – важливий елемент поваги до прав людини. **Відсутність оцінювання та**

порівняння надає дитині можливість сформувати внутрішню мотивацію, здорову самооцінку та знизить рівень тривожності.

Зупинимось на основних векторах **демократичного контенту в освітньому процесі**.

1. Право вибору. Надаємо дітям можливість обирати вид діяльності, іграшки або тему для творчості. Це формує (у дітей старшого дошкільного віку) відповідальність за свій вибір та сприяє поміркованості і виваженості у прийнятті рішень.

2. Вирішення конфліктів через діалог спонукає педагога перестати бути «суддею», а перейти до ролі фасилітатора; змінити авторитарний стиль на партнерський. Це вимагає від вихователя неабиякого терпіння та віри в те, що діти здатні на конструктивні рішення. Результативним та ефективним є використання мирилок «Миром, миром, пироги з сиром», «Дай скоріш, мізинчик свій» тощо [2].

3. Гендерна рівність та інклюзія в дошкільному середовищі – це не просто дотримання правил, а створення простору, де кожна дитина має право бути собою, незалежно від статі, фізичних можливостей чи особливостей розвитку. У такому колективі дитина сприймається як суб'єкт, чия думка має значення. Наше життя наповнене стереотипами, які дуже міцно «сидять» у свідомості дорослих. Для дітей важливо використовувати художню літературу, переглядати мультфільми, де герої долають перешкоди завдяки співпраці, а не силі; створювати універсальне ігрове середовище та обирати гендерно-нейтральну мову. Вихователі адаптують середовище: простір організовується так, щоб кожна дитина могла бути максимально самостійною (доступні полиці, зрозуміла візуальна навігація, передбачуваність та структурованість діяльності). Візуальний розклад, візуалізація часу (музичний сигнал, пісочний годинник), зонування простору допомагають дитині відчувати себе впевнено.

4. Партнерство з батьками в демократичному контенті – це відкрита система, в якій працюють відкриті спільні проєкти. Батьки залучаються до

обговорення стратегії розвитку закладу, якості освітнього безпечного простору тощо. Цінною як для дітей, так і для дорослих є культура вирішення конфліктів. У такому середовищі конфлікт розглядається не як порушення дисципліни, а як навчальна ситуація, що дозволяє дитині опанувати навички саморегуляції, комунікації та поваги до прав інших. Для дитини значимим є визнання та розуміння емоцій, рівність сторін і в старшому дошкільному віці вже «працює» пріоритет домовленостей.

Отже, культура діалогу формує у дошкільника критично важливу установку: **«Ми можемо мати різні думки, але ми залишаємося спільнотою»**. Це і є живою практикою демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт дошкільної освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text>
2. Дитячі мирилки. URL: <https://mala.storinka.org/%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D1%96-%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BA%D0%B8-%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0.html>
3. Як спілкуватися з дитиною. Книжка про те, як будувати стосунки з дітьми і ростити їх щасливими й успішними / укл. ООО «Смарт Ридинг»; пер. з рос. О. Ткаченко. Харків: Моноліт Бізз, 2021. 224 с.

УДК 378.014.5:005.336.2

Гажа Людмила Володимирівна,
викладач педагогіки, основ педагогічної
майстерності Берестинського
педагогічного фахового коледжу
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Берестин

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

В умовах воєнного стану система освіти України функціонує в ситуації постійних ризиків і загроз, що суттєво актуалізує проблему забезпечення безпеки освітнього середовища [1]. Безпека в закладі освіти сьогодні

розглядається не лише як сукупність організаційних, інженерно-технічних чи нормативних заходів, а й як цілісна культура, що охоплює цінності, норми поведінки, управлінські рішення та щоденні практики всіх учасників освітнього процесу. У цьому контексті ключову роль відіграє освітній менеджмент, здатний забезпечити системний підхід до формування культури безпеки.

Освітній менеджмент як особливий вид управлінської діяльності спрямований на створення ефективних умов функціонування та розвитку закладу освіти, зокрема в кризових і надзвичайних ситуаціях [2]. Саме управлінські рішення керівника закладу освіти визначають пріоритети безпеки, рівень готовності колективу до дій у надзвичайних умовах, ефективність комунікації та взаємодії з органами влади, громадою, батьками й службами цивільного захисту. Формування культури безпеки в цьому контексті виступає одним із стратегічних завдань освітнього менеджменту.

Культура безпеки в закладі освіти охоплює фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну складові [3]. Вона передбачає усвідомлене ставлення учасників освітнього процесу до питань збереження життя і здоров'я, дотримання правил безпечної поведінки, готовність до запобігання ризикам та адекватного реагування на небезпеки. Освітній менеджмент забезпечує інтеграцію цих складових у систему управління закладом освіти через планування, організацію, мотивацію та контроль.

Важливим напрямом управлінської діяльності є розроблення та впровадження внутрішніх політик і процедур безпеки, зокрема планів реагування на надзвичайні ситуації, алгоритмів евакуації, правил поведінки під час повітряної тривоги, кризових комунікацій. Керівник закладу освіти виступає не лише організатором, а й лідером, який формує у педагогічного колективу та здобувачів освіти відповідальне ставлення до безпеки як спільної цінності.

Особливої уваги потребує психологічна безпека освітнього середовища, адже війна супроводжується підвищеним рівнем тривожності, емоційного

виснаження та травматизації учасників освітнього процесу [4]. Освітній менеджмент у цьому аспекті полягає у створенні сприятливого психологічного клімату, організації психолого-педагогічної підтримки, впровадженні травмоінформованого підходу в освітній діяльності, а також у забезпеченні професійного розвитку педагогів щодо роботи в умовах кризових ситуацій.

Не менш значущою є роль освітнього менеджменту у формуванні інформаційної та цифрової безпеки. Масове впровадження дистанційного та змішаного навчання зумовлює потребу в управлінських рішеннях, спрямованих на захист персональних даних. Безпечне використання цифрових платформ, формування в учнів і педагогів навичок відповідальної поведінки в інформаційному просторі [5]. Культура безпеки в цьому вимірі стає складовою загальної культури освітньої організації.

Таким чином, освітній менеджмент є визначальним чинником формування культури безпеки в закладі освіти, оскільки саме через управлінські механізми забезпечується цілісність, системність і сталість безпекових практик. Ефективне управління в умовах війни сприяє не лише мінімізації ризиків, а й підвищенню якості освітнього процесу, збереженню психічного та фізичного здоров'я учасників освіти, формуванню життєстійкості та відповідального громадянського ставлення. Подальші наукові дослідження цієї проблематики є важливими для розвитку сучасної системи освіти та її адаптації до умов невизначеності й суспільних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» : схвал. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р. Київ, 2016.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
4. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: теорія і практика : навч. посіб. Харків : Основа, 2017. 352 с.
5. Савченко О. Я. Педагогіка партнерства в сучасній школі. Київ : Педагогічна думка, 2018. 256 с.

Гордійчук Леся Леонідівна,
директор навчально-методичного центру
професійно-технічної освіти у
Тернопільській області, м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ. ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Сучасна професійна освіта – ключовий ресурс розвитку економіки України. В останні роки в Україні, зокрема й у Тернопільській області, спостерігається стабільне зростання попиту на кваліфіковані робітничі кадри. Ця тенденція з великою ймовірністю збережеться і в найближчій перспективі. Забезпечення якісної професійної освіти можливе лише за умови створення сучасного освітнього середовища. Йдеться, зокрема, про наявність високопрофесійного педагогічного колективу та впровадження інноваційного обладнання, що потребує значного фінансування.

У Тернопільській області підготовку робітничих кадрів здійснюють 19 закладів професійної освіти та 2 заклади фахової передвищої освіти, у структурі яких функціонують відділення з підготовки кваліфікованих робітників.

Усі заклади професійної освіти державної форми власності мають ліцензії на надання повної загальної середньої освіти. Професійна підготовка проводиться за 64 робітничими професіями. У закладах професійної освіти навчається 6 500 здобувачів освіти, на базі повної загальної середньої освіти близько 500 осіб, здобувають середню освіту 6000 осіб. Підготовка робітничих кадрів здійснюється за десятима напрямками економічної діяльності з 65 професій. Щорічно диплом кваліфікованого робітника отримує близько 2,5 тис. осіб. Обсяг регіонального замовлення виконується на 85-90 відсотків.

Відбувається збільшення частки складних та інтегрованих професій, за якими проводиться навчання у закладах професійної освіти, запровадження нових професій, затребуваних ринком праці, збільшення частки професій, спрямованих на роботу в малому бізнесі.

Впроваджено підготовку за новими професіями: майстер із монтажу та обслуговування систем відновлювальної енергетики, оператор дистанційно керованих апаратів.

Загалом освітній процес забезпечують 1098 педагогічних працівників. Потужний кадровий потенціал закладів професійної освіти забезпечує підготовку висококваліфікованих спеціалістів, що є запорукою сталого розвитку економіки України. Впровадження цифрових технологій залишатиметься істотною тенденцією, тому педагогічні працівники закладів професійної освіти будуть змушені вдосконалюватись у цій сфері.

Майбутнє професійної освіти Тернопільської області в певній мірі залежить від модернізації змісту освіти, матеріально-технічної бази закладів професійної освіти, створення на базі закладів навчально-практичних центрів галузевого спрямування, концептуального оновлення системи підготовки робітничих кадрів. На базі 10 закладів професійної освіти функціонують 16 навчально-практичних центрів створених за державні кошти, соціальних партнерів, коштів з обласного бюджету і оснащені сучасним обладнанням. Вони охоплюють такі напрями, як будівництво, машинобудування, сфера обслуговування, транспорт, легка промисловість, сільське господарство, електроенергетика, електротехніка та електромеханіка. У 2025 році відкрито навчально-практичні центри для підготовки кваліфікованих робітників із професій «Слюсар із ремонту колісних транспортних засобів. Майстер із діагностики та налагодження електронного устаткування автомобільних засобів. Слюсар із паливної апаратури» (ДНЗ «Кременецький професійний ліцей»); для підготовки кваліфікованих робітників із професії «Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва» (ДНЗ «Чортківське вище професійне училище»); для підготовки «Оператор дистанційно керованих апаратів» (ДНЗ «Тернопільський професійний коледж із посиленою військовою та фізичною підготовкою»).

Впроваджується дуальна форма навчання, що дає змогу поєднувати теоретичне навчання з практичним досвідом на виробництві. У 18 закладах функціонують центри розвитку кар'єри, які сприяють орієнтації здобувачів освіти на ринку праці.

Україна систематично страждає від негативних демографічних тенденцій – зниження народжуваності, старіння населення та еміграції – з часу відновлення незалежності. Війна значно прискорила демографічні зміни. Мільйони людей були змушені залишити свої домівки, чимало з них виїхали з країни, багато людей втратили свою роботу, дім і бізнес. Усе це істотним чином і швидко скоротило кількість потенційних здобувачів освіти для системи професійної освіти та змінило її демографічні показники.

12 вересня 2025 року набрав чинності Закон «Про професійну освіту», який відкриває шлях до сучасної, гнучкої та орієнтованої на потреби ринку праці, системи.

Закон передбачає поетапне набуття чинності, щоб заклади професійної освіти, органи управління та роботодавці мали час на підготовку та адаптацію.

Упродовж року триватиме робота щодо оновлення підзаконних актів та узгодження їх із новим Законом. У тісній співпраці з громадськістю, роботодавцями, закладами освіти Міністерство освіти і науки України розроблятиме проекти актів для реалізації реформи у сфері професійної освіти.

Кожна особа має право впродовж життя безоплатно здобувати професійну освіту за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, незалежно від наявності у неї здобутої фахової передвищої чи вищої освіти, з урахуванням раніше здобутих результатів навчання.

Особа має право впродовж життя безоплатно здобувати професійну освіту за іншою професійною кваліфікацією (іншими професійними кваліфікаціями), пройти перепідготовку, підвищити професійну кваліфікацію, але не раніше ніж через три роки після завершення безоплатного здобуття професійної освіти за раніше здобутою професійною кваліфікацією

(професійними кваліфікаціями), проходження перепідготовки, підвищення кваліфікації, за умов наявності підтвердженого страхового стажу не менше двох років та наявності вільних місць після зарахування осіб, які безоплатно здобуватимуть професійну освіту вперше.

Прийом на навчання до державних, комунальних закладів професійної освіти буде здійснюватись без проведення конкурсу, крім випадку, якщо кількість поданих заяв про вступ до закладу професійної освіти перевищує планові обсяги прийому до такого закладу професійної освіти.

Продовжимо роботу із забезпечення методичного супроводу реалізації державної політики у сфері професійної освіти, спрямованої на підвищення якості та доступності професійної підготовки, відповідно до вимог Закону України «Про професійну освіту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. За інформаційно-аналітичними матеріалами НМЦ ПТО у Тернопільській області.
2. «Про професійну освіту» Закон України від 21 серпня 2025 р. № 4574-ІХ.

УДК 37.018.43:004.8

Демчук Тарас Іванович,
аспірант кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДИСТАНЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ

Сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно змінює підходи до організації та управління освітнім процесом. Особливо відчутною стала потреба впровадження дистанційних форм управління після масового переходу до онлайн-навчання під час пандемії COVID-19 та війни в Україні [2; 5]. У таких умовах дистанційне управління освітнім процесом перестало бути тимчасовим явищем і перетворилося на один із ключових напрямів модернізації роботи закладів освіти. Ефективність цього управління визначається тим, наскільки повно цифрові інструменти забезпечують свою

функцію організаційного, методичного й контрольного впливу на освітній процес.

Дистанційне управління освітнім процесом можна розглядати як сукупність управлінських дій, що здійснюються за допомогою цифрових технологій і дають змогу організовувати роботу школи без обов'язкової фізичної присутності всіх учасників освітнього процесу [1; 3, с. 264]. У цьому випадку цифрові технології виконують не лише допоміжну, а й ключову роль, оскільки забезпечують планування, координацію, контроль, аналіз і зворотний зв'язок. ІКТ створюють можливість формувати єдиний цифровий простір закладу освіти, де зосереджені освітні матеріали, документи, бази даних, комунікаційні ресурси та аналітичні інструменти.

У практиці дистанційного управління широко застосовуються освітні платформи, системи електронного документообігу, хмарні сховища, комунікаційні сервіси та аналітичні програми. Такі інструменти дають змогу адміністрації оперативно організовувати вивчення навчальних програм, здійснювати контроль за виконанням навчальних планів, проводити моніторинг успішності учнів і навантаження педагогів, вести документацію, а також підтримувати постійний зв'язок із педагогами, учнями та батьками. Упровадження електронного документообігу сприяє економії часу та ресурсів, водночас підвищуючи прозорість управлінських процесів [4; 5].

Ефективність дистанційного управління зумовлена низкою переваг. Насамперед – це підвищення оперативності управлінських рішень, адже електронні засоби комунікації дають змогу миттєво отримувати й передавати інформацію, проводити онлайн-наради, педради або консультації. Значною є також можливість здійснювати аналітичну роботу, адже цифрові системи накопичують великий обсяг даних і дають змогу відстежувати динаміку успішності учнів, визначати проблемні зони, аналізувати ефективність методів навчання або перевантаження педагогів. Такі дані допомагають приймати

обґрунтовані управлінські рішення, що неможливо або складно реалізувати в традиційній формі [1; 3].

Важливою перевагою є також підвищення доступності освітніх ресурсів і можливість розширення освітніх можливостей учнів. Дистанційні формати відкривають доступ до курсів, тренінгів, вебінарів, які проводяться не лише в межах конкретної школи або навіть держави. У цих умовах учні отримують можливість індивідуалізувати свою освітню траєкторію, а педагоги – впроваджувати сучасні технології в навчальний процес без значних матеріальних витрат.

Проте дистанційне управління освітнім процесом має і низку труднощів. Однією із основних є нерівномірний доступ до цифрових технологій, що створює цифрову нерівність між учасниками освітнього процесу. Не всі учні й учителі забезпечені сучасними пристроями або стабільним інтернет-з'єднанням, що впливає на якість і рівень залученості в навчання та управління. Важливою проблемою також є недостатній рівень цифрової грамотності окремих педагогічних працівників, котрі потребують постійного підвищення кваліфікації й методичної підтримки при впровадженні нових технологій.

Зростання використання цифрових ресурсів висуває актуальність проблем кібербезпеки і захисту персональних даних. Школи повинні створювати чіткі правила роботи в мережі, забезпечувати захист даних учнів і педагогів та формувати культуру відповідального використання технологій. Ще одним викликом є неможливість повністю замінити живе спілкування дистанційними формами, адже педагогічний вплив багато в чому пов'язаний із емоційною складовою, яку складно передати через екран.

Ефективність дистанційного управління можна оцінювати за кількома критеріями. Серед них особливе місце займають навчальні результати учнів, рівень їхньої мотивації та активність у дистанційних форматах. Важливою є також організаційна ефективність, що проявляється у скороченні часу, необхідного для проведення управлінських процедур, полегшенні ведення

документації та підвищенні якості зворотного зв'язку. Не менш значущим є професійний розвиток педагогів, оскільки впровадження дистанційного управління стимулює їх до опанування нових технологій і методик [2; 4–5].

Керівник закладу освіти відіграє центральну роль у формуванні ефективної системи дистанційного управління. Він має створити цифрове освітнє середовище, організувати методичну підтримку педагогів, забезпечити захист інформації, налагодити комунікації та активно використовувати аналітичні дані для покращення освітнього процесу. Від компетентності та готовності адміністрації залежать успіх і результативність впровадження цифрових технологій.

Підсумовуючи, можна зазначити, що дистанційне управління освітнім процесом є невід'ємною складовою сучасної цифрової освіти. Воно дає можливість підвищити ефективність управління, забезпечити прозорість процесів і розширити освітні можливості учнів та педагогів. Разом із тим успішність його реалізації залежить від технічного забезпечення, професійної готовності педагогічного колективу та грамотної організації управлінських процедур. Таким чином, дистанційне управління є перспективним напрямом розвитку освітніх закладів, що сприяє підвищенню якості освіти та формуванню конкурентоспроможного випускника в умовах цифровізації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вербовський І. А. Ефективність цифровізації в управлінні освітніми ресурсами: аналіз та стратегії оптимізації. *Академічні візії*, 2024. №27. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838>
2. Олешко А. А., Ровнягін О. В., Годз В. Р. Удосконалення дистанційного навчання у вищій освіті в умовах пандемічних обмежень. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/5.pdf
3. Подік І. Сервіси GOOGLE у навчання студентів покоління Z. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60. № 4. С. 264–274.
4. Пройдакова Ж. Т. Переваги та недоліки дистанційного навчання. URL : <https://naurok.com.ua/perevagi-ta-nedoliki-distanciynogo-navchannya-255316.html>
5. Ребуха Л. З. Вплив цифровізації освітнього закладу на проведення ефективної професійної діяльності. *Використання технологій менеджменту якості в управлінні*

зкладами освіти: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 17 лист. 2023 .). Тернопіль, 2023. С. 157–159.

6. Ребуха Л., Брик Р. Інформаційно-освітній простір закладу освіти: структурно-функціональні особливості освітнього веб-сайту. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 2021. №2. С. 103–114.

УДК 37.014.6

Дичок Світлана Миколаївна,
методистка навчально-методичної
лабораторії забезпечення якості освіти
КВНЗ «Херсонська академія неперервної
освіти», м. Херсон

ОБРОБЛЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ДАНИХ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах воєнного та повоєнного часу проблема створення безпечного освітнього середовища набуває особливої актуальності. Безпека в освіті сьогодні розглядається не лише як фізичний чи психологічний захист учасників освітнього процесу, а й як інформаційна та управлінська безпека, що забезпечує обґрунтованість рішень, стабільність функціонування закладів освіти та довіру до результатів освітньої діяльності.

Відповідно до Закону України «Про освіту», якість освіти розглядається як відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законом, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг [2]. Забезпечення якості освіти визначено одним із пріоритетних завдань державної освітньої політики України. В умовах трансформації системи післядипломної педагогічної освіти, розширення ринку освітніх послуг і зростання автономії педагогічних працівників особливої ваги набуває об'єктивний моніторинг якості підвищення кваліфікації, що дає змогу своєчасно виявляти ризики, проблемні зони та ухвалювати ефективні управлінські рішення.

Післядипломна освіта як складник освіти дорослих спрямована на набуття нових і вдосконалення раніше сформованих компетентностей на основі

здобутої освіти та практичного досвіду. У Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради підвищення кваліфікації педагогічних працівників здійснюється відповідно до державної політики у сфері освіти та з урахуванням вимог щодо забезпечення її якості.

Важливим етапом моніторингу є оброблення та узагальнення отриманих даних, адже саме від їх повноти, достовірності та коректної інтерпретації залежить інформаційна безпека освітньої системи. Застосування статистичних методів аналізу та сучасних цифрових інструментів уможливорює системне бачення стану якості освіти, сприяє підвищенню прозорості управлінських процесів і зміцненню безпечного освітнього середовища.

Моніторинг якості післядипломної педагогічної освіти визначається як багаторівнева інформаційна система, що ґрунтується на безперервному спостереженні за станом і динамікою основних показників якості освіти за визначеними критеріями [3]. Він охоплює не лише результати освітньої діяльності слухачів курсів, а й чинники їх формування, зокрема зміст, організацію та технології навчання. Одним із ключових етапів моніторингу є оброблення та узагальнення отриманих даних, ефективність яких залежить від повноти, достовірності та коректності зібраної інформації. Аналіз результатів дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки, тенденції розвитку освітнього процесу та визначити напрями його вдосконалення.

Окремої уваги в межах моніторингових досліджень потребує питання коректного оброблення та безпеки освітніх даних. Дотримання єдиних підходів до кодування, систематизації й статистичного аналізу результатів забезпечує цілісність і порівнюваність даних, а також запобігає їх спотворенню під час узагальнення. В умовах активного використання цифрових інструментів для збирання та опрацювання інформації особливого значення набуває захист персональних даних учасників освітнього процесу, надійне зберігання результатів моніторингу та контроль доступу до них. Забезпечення

конфіденційності, цілісності та достовірності моніторингових даних є важливою передумовою формування інформаційно безпечного освітнього середовища та підвищення ефективності управлінських рішень у системі післядипломної педагогічної освіти.

Оброблення результатів моніторингу може здійснюватися із застосуванням методів математичної статистики, кореляційного та факторного аналізу, а також методів описової статистики. Доцільним є використання цифрових інструментів, зокрема сервісів Google Forms і Google Sheets, що забезпечують автоматизоване збирання, узагальнення та візуалізацію результатів опитувань. За підсумками моніторингового дослідження формується аналітичний звіт, що містить узагальнені статистичні дані, графічні матеріали (таблиці, діаграми, графіки) та їх педагогічну інтерпретацію. Використання стовпчастих, секторних і лінійчатих діаграм сприяє наочному поданню результатів і полегшує їх порівняльний аналіз.

Найбільш відомий тип діаграми – стовпчаста діаграма, що часто використовують для порівняння значень за категоріями. Ідеально підходить для демонстрації зміни величини упродовж часу. У стовпчастих діаграмах категорії зазвичай відображаються на осі абсцис (осі категорій), а значення – на осі ординат (осі значень), як показано на даній діаграмі:

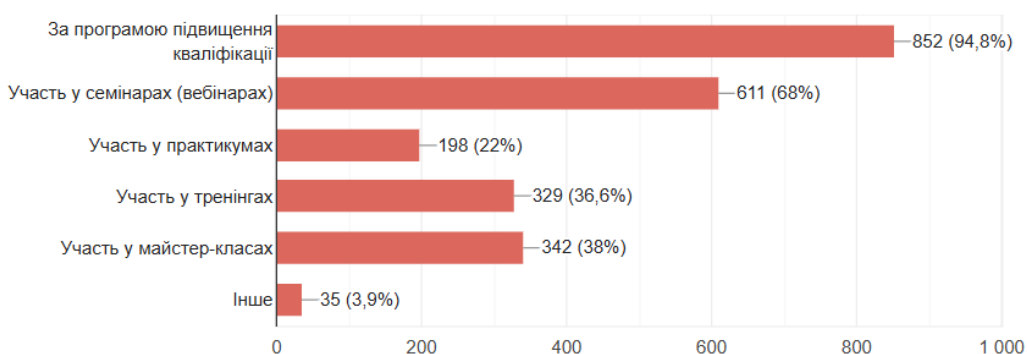

Рис. 1. Стовпчаста діаграма за відповідями на питання «Які з наведених видів навчання Ви найчастіше використовуєте для проходження Вами курсів підвищення кваліфікації?»

На основі даних, упорядкованих в один рядок або стовпець, можна побудувати секторну діаграму, що відображає пропорційний розподіл елементів одного ряду даних у відсотковому співвідношенні до цілого. Такі діаграми доцільно використовувати для візуалізації структури єдиного показника за наявності лише додатних значень, розподілених не більш як на сім категорій, без нульових або від’ємних величин.

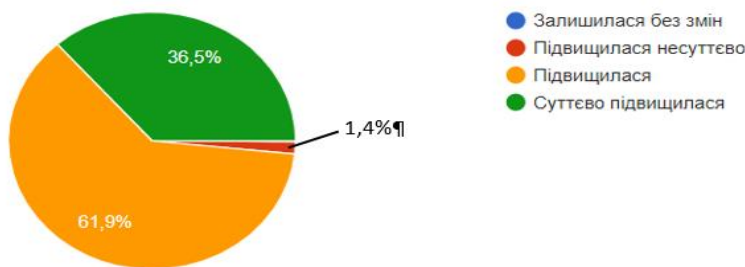

Рис. 2. Секторна діаграма «Рівень професійної компетентності після проходження курсів підвищення кваліфікації»

На основі даних, упорядкованих у стовпцях або рядках, можна побудувати лінійчатую діаграму, у якій категорії рівномірно розміщуються на осі абсцис, а значення – на осі ординат. Такі діаграми дають змогу відображати безперервні дані, що змінюються з часом, і є ефективними для аналізу тенденцій за однакові проміжки часу, зокрема місяці або квартали. Прикладом є порівняльна лінійчатая діаграма, побудована за середніми результатами відповідей слухачів курсів учителів англійської мови у 2023 і 2024 роках щодо користі запропонованого матеріалу для професійного розвитку (рис. 3).

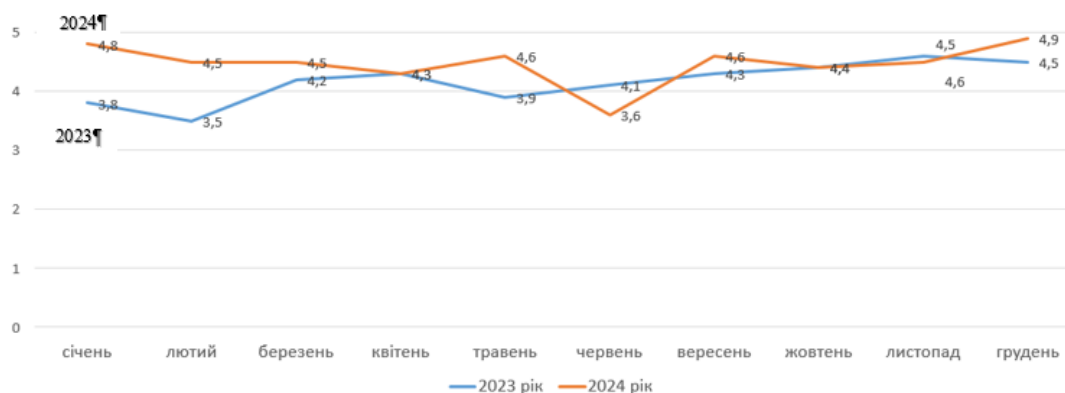

Рис. 3. Лінійчатая діаграма «Наскільки запропонований матеріал був корисним для Вашого професійного розвитку?»

Під час інтерпретації результатів моніторингу якості освіти необхідно враховувати сукупність чинників, що впливають на їх об'єктивність і достовірність. До них належать якість і досконалість діагностичного інструментарію, рівень професійної підготовленості фахівців, періодичність проведення досліджень, еквівалентність груп учасників, особливості адаптації респондентів, а також сталі й змінні умови функціонування освітнього середовища, які можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на отримані результати [1].

Отже, оброблення та узагальнення даних моніторингу якості освіти є важливою складовою забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища закладу післядипломної педагогічної освіти, особливо в умовах воєнного та повоєнного часу. Достовірні, систематизовані та візуалізовані дані дають змогу мінімізувати ризики помилкових управлінських рішень, підвищити прозорість освітньої діяльності та зміцнити довіру до результатів підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Застосування методів математичної статистики та цифрових інструментів оброблення даних забезпечує об'єктивність результатів моніторингу, сприяє своєчасному виявленню проблемних аспектів освітнього процесу й створює підґрунтя для прогнозування його розвитку. Системний аналіз даних перетворює моніторинг на ефективний засіб управління якістю та безпекою освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабинець С. Моніторинг якості освіти як інструмент управління освітнім процесом. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 3. С. 45-52.
2. Закон України «Про освіту»: станом на 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 22.01.2026).
3. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 10 лютого 2020 р. № 154. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10 березня 2020 р. за № 279/34562. URL: <https://lnk.ua/YNgoKZrNZ> (дата звернення: 22.01.2026).

Жирова Олександра Олександрівна,
здобувачка освіти 2 курсу спеціальності
«Дошкільна освіта» Берестинського
педагогічного фахового коледжу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Берестин Харківської області;

Науковий керівник:

Пасічник Світлана Олексіївна,
викладач окремих методик спеціальності
«Дошкільна освіта» Берестинського
педагогічного фахового коледжу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Берестин Харківської області

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Створення середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини, забезпечує сприятливу атмосферу для розвитку, навчання, соціальної адаптації та формування необхідних життєвих навичок і компетентностей у дітей – одне з головних завдань вихователя. Розбудова розвивального середовища вимагає використання комплексного підходу, що включає забезпечення як фізичної, так і психологічної доступності, адаптацію простору, навчальних матеріалів, комунікації та освітнього процесу до потреб кожного вихованця.

Під фізичною доступністю розуміємо відповідність приміщень, меблів, ігрового та навчального обладнання потребам дітей із різними можливостями. Під психологічною доступністю – створення атмосфери довіри, підтримки та емоційного комфорту, що сприяє розвитку особистості дитини [2].

Створення фізично доступного середовища передбачає забезпечення таких умов: доступність, безпечність, комфортність та змістовність.

Безбар'єрний доступ охоплює доступність прилеглої території та архітектурну доступність усередині об'єктів та приміщень закладу дошкільної освіти. Зокрема:

- наявність зручних шляхів для пересування територією закладу; достатньо широких доріжок із помітками та умовними позначками для зручності переміщення дітей із особливими потребами; за потреби наявність оснащених місць паркування;

- архітектурна доступність приміщень: вхід до приміщення та (за потреби) переходи між різними рівнями повинні бути облаштовані пандусами, з обох боків яких є поручні (для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату); дверні прорізи повинні мати достатню ширину для вільного пересування дітей, у тому числі й тих, які використовують допоміжні засоби; груповий осередок інклюзивної групи обов'язково повинен розміщуватися на першому поверсі будівлі;

- забезпечення мобільності: відсутність порогів та інших перешкод у коридорах та приміщеннях; у вбиральні унітази та умивальники повинні розташовуватися на зручній висоті для самостійного використання дітьми; для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату, вони мають бути обладнані поручнями та мати достатній простір для розвороту візка.

Безпечне середовище передбачає:

- наявність меблів, які відповідають вимогам безпеки (без гострих кутів, із надійними кріпленнями, достатньо стійкі) та віковим особливостям дітей;

- застосування екологічно чистих і безпечних матеріалів під час виготовлення меблів та оздоблення стін; використання протиковзного покриття тощо;

- підтримку комфортного мікроклімату у приміщенні (наявність якісних систем вентиляції та опалення);

- забезпечення оптимального природного освітлення та достатньої кількості штучного світла в різних осередках та центрах приміщення.

Для створення комфортних умов необхідно:

- добирати зручні для використання меблі, зокрема столи та стільці з можливістю регулювання висоти відповідно до росту дитини; елементи, які легко трансформують приміщення: м'які модулі, полички, шафки на колесах;
- для організації ергономічного простору для дітей, що мають різні нозології, зокрема для дітей із порушеннями зору, використовувати контрастні позначки, для дітей із порушеннями слуху – світлові індикатори замість звукових сигналів, інформаційні екрани тощо;
- продумувати кольорову гаму для забезпечення комфортного перебування у приміщенні: спокійні пастельні кольори як загальне тло, яскраві кольори як акцент в інтер'єрі або для виділення функціональних зон чи предметів.

Центри діяльності, навчальні матеріали, іграшки – це обов'язкові складники змістовного фізичного середовища закладу дошкільної освіти [1].

Доречно облаштувати у груповому приміщенні різноманітні осередки діяльності: пізнавальної, дослідницької, художньої, театральної, конструкторсько-будівельної, ігрової тощо.

Бажано наповнити середовище достатньою кількістю ігрового, дидактичного матеріалу, в тому числі такого, що враховує особливості розвитку дітей із ООП: це тактильні панелі – для дітей із порушеннями зору; аудіокниги, відеоматеріали з субтитрами – для дітей із порушеннями слуху; інтерактивні дошки, іграшки для розвитку моторики, сенсорного сприймання – для дітей із РАС, порушеннями опорно-рухового апарату, мовленнєвими порушеннями тощо.

Можна оснастити сенсорний осередок, обладнання якого сприятиме стимуляції різних систем сприйняття. В ньому можуть бути зібрані різноманітні сенсорно-світлові іграшки, світлові пучки, розвивальні дошки, м'які пазли, конструктори, звукове обладнання чи іграшки.

Необхідно створити умови для активної рухової діяльності, занять фізкультурою. З цією метою доцільним буде забезпечити можливість кожній дитині відпочити, розслабитися, зняти емоційну напругу у спеціально облаштованих «осередках усамітнення».

Потрібно розмежувати осередки, що передбачають активну рухову діяльність та осередки спокійних ігор, забезпечити вільний доступ до них та до обладнання в них для дітей із різними потребами.

Створюючи фізичне середовище, необхідно пам'ятати, що різні його аспекти можуть мати різний рівень стимуляції поведінки та діяльності дітей: заохочувати до активного руху або навпаки – до спокійних ігор.

Психологічно комфортне середовище сприяє емоційному добробуту, розвитку соціальних навичок і впевненості в собі. Для створення середовища, де кожна дитина почуватиметься прийнятою, захищеною й мотивованою до розвитку, важливо:

- Створити сприятливу емоційну атмосферу.
- Бути доброзичливими та уважними до кожного вихованця, будувати довірливі стосунки.
- Впроваджувати ранкові ритуали, які позитивно налаштовуватимуть дітей на весь день.
- Допомогати дітям виражати свої емоції через малювання, висловлювання власних почуттів, демонстрацію настрою у спеціально облаштованому «куточку настрою».
- Застосовувати прийоми казкотерапії, терапії засобами образотворчої діяльності, музикотерапії – це допомагає дітям висловлювати свої емоції та почуватися спокійніше.
- Проводити дихальні вправи, які навчають дітей технік заспокоєння, наприклад, «Чарівна квіточка» (глибокий вдих носом – повільний видих ротом).

– Забезпечити умови для участі всіх дітей у житті групи із врахуванням їхніх індивідуальних потреб, темпу розвитку, інтересів та можливостей.

– Продумати такі способи подачі інформації та комунікації, щоб ними можна було користуватися незалежно від особливих потреб дітей. Зокрема, використовувати картки-пиктограми для пояснення правил та завдань; візуальні розклади дня; жестову мову або спеціальні символи для дітей, які мають порушення слуху.

– Заохочувати дітей до участі у групових іграх, спільного виконання колективних завдань, ігор для розвитку емоційного інтелекту, соціальних навичок та емпатії, що сприятиме соціалізації та формуванню навичок колективної взаємодії на засадах взаємоповаги та толерантності до інших.

– Плекати індивідуальність кожної дитини, дозволяти дітям самостійно обирати, у яку гру грати або які матеріали використовувати для творчості.

– Підтримувати дитину, якщо вона пропонує власну ідею гри або спосіб виконання завдання, що сприятиме розвитку самостійності та ініціативності дитини.

– Уникати критики та порівнянь дітей між собою.

– Використовувати методи позитивної дисципліни, краще пояснювати наслідки певної поведінки, аніж просто карати.

– Дотримуватися розпорядку дня.

– Взаємодіяти з батьками як партнерами. Обмінюватися інформацією про розвиток дитини, проводити консультації, виготовляти пам'ятки, рекомендації щодо забезпечення психологічного комфорту у групі. Проводити спільні заходи з батьками. Це можуть бути свята, екскурсії, майстер-класи, спільні виставки родинної творчості.

Отже, створення доступного, безпечного та емоційно підтримувального середовища допоможе дитині почуватися впевнено, розкрити свої здібності та мати щасливе дитинство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Косенчук О. Г., Стягунова О. О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 1(105), 2023. С. 90-101.

2. Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів. Лист Міністерства освіти і науки України від 20 червня 2023 р. № 1/8820-23. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-bezpechnogo-osvitnogo-prostoru-v-zakladah-doshkilnoyi-osviti-ta-obladnannya-ukrittiv> (дата звернення : 25.02.2026 р.).

УДК 351.74:351.86:342.9:37.014.5

Зінченко Данііл Анатолійович,
ад'юнкт відділу аспірантури (ад'юнктури)
і докторантури Харківського
національного університету внутрішніх
справ, старший лейтенант поліції,
м. Харків,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8089-0511>

РОЛЬ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕЧНОГО ТА ЯКІСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

Формування безпечного та якісного освітнього середовища є однією з ключових передумов реалізації конституційного права людини на освіту. В умовах збройної агресії проти України це завдання набуває особливого, екзистенційного значення, оскільки освітня сфера стає не лише об'єктом соціального захисту, а й простором підвищених ризиків – фізичних, психологічних, інформаційних та правових. Руйнування інфраструктури, повітряні загрози, внутрішнє переміщення учасників освітнього процесу, зростання рівня тривожності та посттравматичних проявів серед дітей і молоді істотно ускладнюють забезпечення стабільності освітнього середовища.

Поняття безпечного та якісного освітнього середовища в сучасних умовах слід розглядати комплексно – як систему організаційних, правових, соціально-психологічних і безпекових заходів, спрямованих на гарантування життя і здоров'я учасників освітнього процесу, дотримання їхніх прав і свобод, а також забезпечення належного рівня освітніх послуг. Водночас якість освіти в умовах

війни не може бути відокремлена від безпеки, оскільки без стабільного та захищеного середовища неможливо забезпечити ефективний навчальний процес.

У цьому контексті особливої актуальності набуває діяльність Служби освітньої безпеки Національної поліції України як спеціалізованого інституційного механізму, спрямованого на запобігання загрозам у закладах освіти, реагування на кризові ситуації та формування культури безпеки серед учасників освітнього процесу. Метою цієї статті є дослідження адміністративно-правових засад та практичних аспектів функціонування Служби освітньої безпеки в умовах збройної агресії, а також визначення її ролі у забезпеченні безпечного та якісного освітнього середовища.

Адміністративно-правовий статус Служби освітньої безпеки визначається її місцем у структурі Національної поліції України та функціональним спрямуванням на профілактику правопорушень і загроз у сфері освіти. В умовах збройної агресії дана служба виконує не лише традиційні превентивні функції, а й набуває ознак елементу системи національної безпеки у гуманітарному вимірі [3, с. 167].

Нормативно-правове регулювання діяльності Служби освітньої безпеки ґрунтується на положеннях Конституції України, законодавства про Національну поліцію, освіту, охорону дитинства, а також підзаконних актах, що визначають порядок взаємодії поліції із закладами освіти та органами публічної влади. Особливе значення мають адміністративно-правові норми, спрямовані на забезпечення публічної безпеки, охорону прав неповнолітніх та реагування на надзвичайні ситуації. В умовах війни адміністративно-правовий вимір діяльності Служби освітньої безпеки розширюється за рахунок необхідності врахування воєнного стану, спеціальних режимів безпеки та підвищених вимог до координації між суб'єктами публічної адміністрації [2, с. 92]. Це зумовлює трансформацію підходів до управління безпекою в закладах освіти від формального контролю до комплексного ризик-орієнтованого підходу.

Таким чином, Служба освітньої безпеки виступає не лише суб'єктом адміністративної юрисдикції, а й інструментом реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей та забезпечення стабільності освітнього середовища в умовах кризових викликів.

Практична діяльність Служби освітньої безпеки в умовах збройної агресії характеризується багатовимірністю та міждисциплінарним підходом [1, с. 332]. Основними напрямками її роботи є профілактика правопорушень у закладах освіти, участь у розробленні та реалізації алгоритмів реагування на надзвичайні ситуації, а також проведення інформаційно-просвітницьких заходів для учасників освітнього процесу. Особливе місце в діяльності служби займає забезпечення фізичної безпеки в умовах постійної загрози ракетних ударів та інших воєнних ризиків. Це включає координацію дій під час повітряних тривог, контроль за дотриманням правил перебування в укриттях, а також взаємодію з адміністраціями закладів освіти щодо вдосконалення безпекової інфраструктури.

Водночас не менш важливим є психологічний вимір роботи Служби освітньої безпеки. Постійний стрес, травматичний досвід війни та соціальна нестабільність негативно впливають на психоемоційний стан здобувачів освіти. У цьому контексті працівники служби виконують функції первинної психологічної підтримки, виявлення ризикованих поведінкових моделей та сприяння міжвідомчій взаємодії з фахівцями соціальної та психологічної допомоги.

Практичний досвід свідчить, що ефективність діяльності Служби освітньої безпеки значною мірою залежить від рівня довіри з боку освітньої спільноти. Формування партнерських відносин між поліцейськими, педагогами, учнями та батьками сприяє створенню атмосфери спільної відповідальності за безпеку та якість освітнього процесу.

Можемо зробити висновок, що служба освітньої безпеки Національної поліції України відіграє ключову роль у формуванні безпечного та якісного

освітнього середовища в умовах збройної агресії. Її діяльність поєднує адміністративно-правові механізми, превентивні заходи та практичні інструменти реагування на сучасні безпекові виклики.

Адміністративно-правовий аналіз свідчить про необхідність подальшого вдосконалення нормативного забезпечення діяльності служби з урахуванням умов воєнного стану та специфіки освітньої сфери. Водночас практичний досвід підтверджує, що ефективна робота Служби освітньої безпеки можлива лише за умови тісної міжвідомчої взаємодії та активної участі всіх суб'єктів освітнього процесу. У перспективі розвиток Служби освітньої безпеки має бути спрямований на інституційне посилення, розширення профілактичної складової та інтеграцію сучасних підходів до управління безпекою, що дозволить забезпечити стійкість та якість освітнього середовища навіть в умовах тривалих кризових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Желізняк А. Удосконалення роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпеки освітнього середовища під час воєнного стану. *Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри*: матер. II Всеукр. наук.- практ. конф. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С.167-168.
2. Казначеев Д. Роль поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у створенні безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу. *Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний, освітній та інформаційний виміри*: матер. II Всеукр. наук.- практ. конф. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С.92-93.
3. Телевна В. Адміністративно-правовий статус служби освітньої безпеки Національної поліції України/ *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2025. № 1 (134). С.331-336.

Коврей Дора Йосипівна,

доктор філософії, старший викладач
кафедри педагогіки, психології,
початкової, дошкільної освіти та
управління закладом освіти
Закарпатського угорського університету
імені Ференца Ракоці II, м. Берегове;

Медве Максим Олександрович,
викладач Фахового коледжу
Закарпатського угорського університету
імені Ференца Ракоці II, м. Берегове

УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасних умовах суспільних трансформацій та зростання викликів у сфері освіти особливої актуальності набуває проблема забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти (Далі – ЗДО). Безпека освітнього простору розглядається як комплексна умова збереження життя і здоров'я дітей, забезпечення їхнього психологічного благополуччя та створення сприятливих передумов для повноцінного розвитку й соціалізації.

Ключову роль у формуванні безпечного освітнього середовища відіграє управлінська діяльність керівника ЗДО, від професійної компетентності якого залежить ефективність організації освітнього процесу, дотримання нормативно-правових вимог, координація діяльності педагогічного колективу та взаємодія з батьками й громадою. Управлінські рішення керівника визначають стратегічні напрями розвитку закладу та впливають на рівень фізичної, психологічної й соціальної безпеки всіх учасників освітнього процесу.

Діяльність керівників закладів освіти, як зазначає В. Гладкова, є значущою для розвитку основних процесів освітньої організації не лише з позицій контролю та координації, а й у контексті управління кадровою політикою, формування корпоративної культури, забезпечення лояльності працівників до організації, а також їхньої готовності до саморозвитку й змін [2,

с.41]. Ця діяльність, як вважає авторка, має управлінський характер і спрямована на координацію зусиль усіх учасників освітнього процесу, упорядкування діяльності та забезпечення сталого розвитку закладу освіти. Відтак, управлінська діяльність за своєю сутністю є одним із провідних складників професійної діяльності керівника закладу освіти, оскільки потребує наявності розвиненого внутрішнього (акмеологічного) потенціалу, комплексу складних здібностей, високого рівня сформованості управлінських компетентностей та акмеологічної готовності до професійного зростання [2, с.42].

Слід зазначити, що Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» у переліку трудових функцій (професійних компетентностей за трудовою дією або групою трудових дій, що входять до них) декларує таку функцію, як «організація здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища». Відповідно, здоров'язбережувальна компетентність передбачає «здатність забезпечити дотримання правил пожежної безпеки, цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, вимог санітарного законодавства, законодавства про безпечність та якість харчових продуктів під час освітнього процесу; здатність створювати освітнє середовище, вільне від насилля та булінгу» [4]. У свою чергу, проєктувальна компетентність охоплює «здатність до проєктування та аналізу ефективності організації освітнього простору; здатність до створення безпечних і нешкідливих умов праці» [4].

Безпечність освітнього середовища виступає ключовою передумовою гармонійного розвитку дитини та збереження її фізичного і психічного здоров'я. Таке середовище, як вважає Н. Вікторчук, характеризується створенням умов, у яких імовірні ризики й загрози для дітей мінімізовані, а також забезпечено їхнє фізичне та емоційне благополуччя й задоволення основних життєвих потреб [1, с.44]. У педагогічному контексті безпечне середовище розглядається дослідницею як система умов, що забезпечує

всебічний розвиток дитини з урахуванням її фізичного, емоційного, інтелектуального та соціального благополуччя. Воно передбачає гарантування фізичної безпеки, формування емоційно сприятливого й підтримувального освітнього клімату, а також розвиток соціальних умінь і здатності до взаємодії. Вагому роль у створенні такого середовища відіграють педагоги, які володіють необхідними професійними компетентностями та особистісними якостями. Таким чином, безпечне освітнє середовище закладу освіти трактується Н. Вікторчук як сукупність умов, спрямованих на запобігання та превенцію фізичних, психологічних, інформаційних, соціальних і матеріальних загроз для всіх суб'єктів освітнього процесу, що забезпечує їх захист від негативних впливів і створює умови для розвитку. Відповідно, поняття «безпека освітнього середовища закладу дошкільної освіти» охоплює такі структурні компоненти: фізичну, психологічну та соціальну безпеку [1, с.45]. Ключову відповідальність за формування безпечного освітнього середовища покладено на директора ЗДО, який, особливо сьогодні, повинен забезпечувати фізичну та психологічну безпеку дітей, координувати діяльність педагогічного колективу, створювати підтримуючий освітній клімат та оперативно реагувати на потенційні ризики.

Н. Пензіна та А. Осадча наголошують, що в умовах невизначеності та ризику сучасні керівники ЗДО постали перед необхідністю одночасного вирішення комплексу завдань, які раніше не входили до управлінської практики: облаштування безпечних укриттів відповідно до нових норм, організація евакуації дітей до укриття за лічені хвилини, психологічна підтримка дітей, які пережили обстріли або втратили близьких, підтримка педагогів, які перебувають у стані хронічного стресу, пошук кадрових ресурсів для заміни педагогів, які евакуювалися або мобілізовані, забезпечення функціонування закладу в умовах перебоїв з електропостачанням та опаленням, пошук додаткових джерел фінансування для відновлення пошкоджених приміщень [3]. Відповідно, авторами виокремлено ключові компетентності керівника ЗДО, необхідні для ефективної діяльності в умовах невизначеності,

зокрема: антикризову компетентність, що виявляється у здатності оперативно ухвалювати рішення в екстремальних ситуаціях, управляти змінами та раціонально мобілізувати ресурси; стресостійкість і психологічну гнучкість, які забезпечують емоційну саморегуляцію, підтримку педагогічного колективу та роботу з наслідками психологічної травматизації; стратегічну компетентність, пов'язану з плануванням за умов дефіциту інформації, використанням сценарного підходу та управлінням ризиками; комунікативну компетентність, що охоплює взаємодію з різними групами стейкхолдерів, врегулювання конфліктів і здійснення кризових комунікацій, а також цифрову компетентність [3]. Поділяємо позицію, згідно з якою ефективність управлінської діяльності керівника закладу дошкільної освіти в кризових ситуаціях забезпечується поєднанням антикризових компетентностей: психологічної стійкості, використанням адаптивних моделей ухвалення управлінських рішень і здатністю до стратегічного мислення за умов невизначеності [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікторчук Н.В. Безпечне освітнє середовище в закладах дошкільної освіти. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2023. № 17. С. 43-50.
2. Гладкова В.М. Управлінська діяльність керівника закладу освіти в умовах невизначеності. *Імідж сучасного педагога*, 2023. № 5(212). С.38-46.
3. Пензіна Н., Осадча А. Управлінська діяльність керівника закладу дошкільної освіти в умовах невизначеності та ризику. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Педагогіка*: електронне наукове фахове видання. 2025. Вип.21 (41). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/816/684>
4. Про затвердження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти». Наказ Мінекономіки України № 620-21 від 28 вересня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-kerivnik-direktor-zakladu-doshkilnoyi-osviti>

Коконіс Юрій Віталійович,

студент кафедри біології, екології та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець Тернопільської області;

Цицюра Неля Іванівна,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець Тернопільської області;

Гура Антоніна Миколаївна,

доктор філософії, доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець Тернопільської області

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИКІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ НУШ

Підручник – це не тільки один із варіантів дидактичного матеріалу для вчителів і учнів, а й «навігатор» викладання освітнього компонента, головне джерело пояснень, прикладів, ілюстрацій і різних завдань. Підручник є помічником, генератором ідей і вправ для організації сучасного уроку біології. Особливо важлива його роль у індивідуальному навчанні здобувача, який самотійно, з певних причин, чи навіть додатково опановує матеріал, тоді підручник являється путівником для вивчення дисципліни.

Важливо розкрити методичні особливості використання шкільного підручника з біології в НУШ, висвітлити його роль у навчанні, проаналізувати конструювання підручників НУШ. Варто зосередити увагу на провідних функціях підручника в період реалізації компетентнісної парадигми освіти, виділити основні функції та здійснити порівняльний аналіз підручників з

біології НУШ, співставити новий зміст, що поглиблює та доповнює значимість підручника, з викликами модельних навчальних програм [1; 2].

Відомий педагог-методист М. І. Бурда стверджує, що шкільний підручник є тією книгою, в якій систематизовано та структуровано представлено основи знань із певного освітнього компонента (дисципліни) на рівні сучасних досягнень освіти та науки з урахуванням індивідуальних і вікових можливостей учнів відповідно до вимог навчальної програми, тому підручник є ваговою складовою в системі засобів навчання [3].

Підручник не втрачає своєї значущості навіть у період сучасного прогресивного технологічного розвитку, він слугує найважливішим освітнім засобом. У підручнику з біології здобувач може знайти матеріал із кожної теми для додаткового самостійного опрацювання, закріплення знань і розвитку своїх вмінь. Зміст підручника НУШ має викликати інтерес до дисципліни, сприяти доступному формуванню пізнавальних здібностей, розвивати вміння самостійно працювати з книгою, збагачувати свої знання, міркувати, розширювати та поглиблювати предметні компетенції під час будь-яких форм і способів організації освітнього процесу.

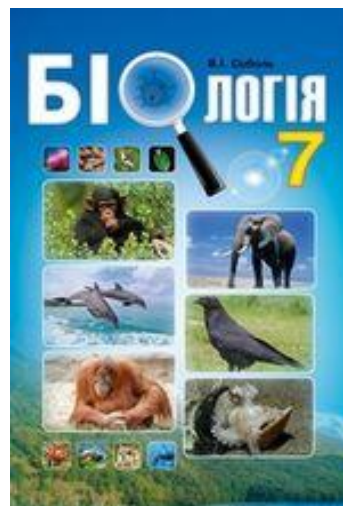
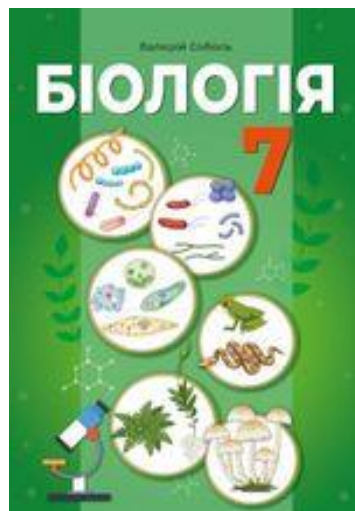
Існують основні *вимоги* щодо структури та змісту підручника:

- забезпечення послідовності викладу нового матеріалу від заняття до заняття;
- зміст має бути комунікативно спрямованим;
- кожний параграф повинен містити «стрижень» (основу), навколо якого вибудовується весь матеріал;
- у структурі параграфа потрібно, щоб був спеціальний розділ – домашнє завдання.

Сучасний підручник з біології НУШ містить текстовий компонент (основний, додатковий, пояснювальний текст) *і позатекстовий компонент* (ілюстрації, методичний апарат й апарат орієнтування).

Функції підручника різноманітні, деякі вчені навіть називають їх приблизну кількість – від 7 до 40. Проте варто виділити *базові функції*: інформаційну, систематизації, трансформаційну, компетентнісно-орієнтовану, закріплення та контролю, інтегровальну, самоосвіти, координувальну, розвивально-виховну, індивідуалізації та диференціації навчання [2; 3].

Було здійснено порівняльний аналіз підручників «Біологія» (автор Валерій Соболев) для 7 класу, видавництва 2015 та 2024 років [4; 5]:

У результаті порівняння виявлено *спільні для обох книг особливості*:

- у структурі та змісті: поділ матеріалу на розділи та теми, які розкривають базові аспекти біології для учнів 7 класу; є подібні теми, наприклад, про будову і функції, процеси життєдіяльності та різноманітність тварин, про їхню взаємодію з навколишнім середовищем;
- у методичному підході: в обидвох підручниках реалізовано комплексний підхід до навчання, тобто наявні ілюстрації, схеми, таблиці, тести, практичні вправи та завдання для самостійної роботи, що допомагає візуалізувати інформацію та покращує її сприйняття і розуміння учнями;
- у наявності додаткових рубрик: видання містять спеціальні рубрики, наприклад, «Поміркуйте», «Цікаво», «Діяльність», які зацікавлюють учнів щодо вивчення теми, стимулюють до обговорення та розвивають навички критичного мислення.

Виділено й *відмінні особливості*:

- у змісті: підручник 2024 року містить оновлені теми відповідно до нової модельної навчальної програми, новітніх наукових даних, зокрема зроблено акцент на інтеграції з іншими дисциплінами; додано нові підходи для вивчення організмів рослин і тварин;

- у використанні цифрових ресурсів: у новому виданні є посилання на додаткові онлайн-матеріали, які покращують сприйняття інформації та сприяють самостійному вивченню біології, що робить навчання інтерактивнішим і гнучким для здобувачів;

- у методичних нововведеннях: у книзі 2024 року включено інтегративні завдання, більше уваги зацентровано на самостійній організації навчальної діяльності учнів; інформацію структуровано послідовно від запам'ятовування до аналізу та створення індивідуальних освітніх продуктів.

Підручник 2015 року побудовано на класичних знаннях із біології тварин і базових біологічних концепціях; а видання 2024 року поєднує інформацію з біології рослин і біології тварин, з акцентом на розвиток сучасних компетенцій, зокрема критичного мислення, цифрової грамотності й інтеграції знань.

Отже, підручник з біології НУШ різних авторів трансформувався із джерела інформації в інструмент активного навчання, що може формувати предметні компетентності, «м'які навички» (*soft skills*) та критичне мислення. У ньому поєднано лаконічний виклад матеріалу, дослідження, лабораторні досліди, ситуативні завдання. Сучасний підручник з біології – це не тільки база знань, а й інструмент для підготовки до навчання впродовж життя, що робить уроки цікавими та інтерактивними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyizagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 23.03.2026).

2. Концепція нової української школи. Міністерство освіти і науки України: Нова українська школа. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/ua-sch-2016/konczepczya.html> (дата звернення: 26.02.2026).

3. Нова українська школа в умовах викликів сучасності: зб. тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 квітня 2019 року / за заг. ред. Л. В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2019. 248 с.

4. Соболев В. І. Біологія: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2015. 288 с.

5. Соболев В. І. Біологія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2024. 280 с.

УДК 37:331.45:355.01

Кульчицька Оксана Михайлівна,
начальник відділу енергозбереження,
технічного нагляду та охорони праці
комунальної установи Тернопільської
обласної ради «Центр аналітично-
методичного та матеріально-технічного
забезпечення розвитку освітніх закладів
області», м. Тернопіль

ОХОРОНА ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Питання безпеки життєдіяльності та охорони праці під час воєнного стану і ведення бойових дій на території України є надзвичайно актуальним та суспільно значущим. Створення безпечних умов праці є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку держави, важливою частиною державної політики та національної безпеки, а також однією із ключових функцій органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації, запровадження воєнного стану та постійної загрози життю і здоров'ю громадян особливої ваги набувають питання організації безпечного освітнього середовища. Охорона праці та безпека життєдіяльності в закладах освіти сьогодні є безумовним пріоритетом. Дотримання встановлених законодавчих норм із охорони праці – одна з найважливіших складових ефективної діяльності закладу освіти. Пріоритет має надаватися безпечності умов організації освітнього процесу, реалізації конкретних заходів щодо збереження життя і здоров'я всіх його учасників.

Законодавство України про охорону праці є системою взаємопов'язаних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження здоров'я та працездатності людини у процесі праці. Нормативну основу становлять Конституція України, Закон України «Про охорону праці» [1], Закон України «Про освіту», Кодекс законів про працю України, Кодекс цивільного захисту України, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», а також підзаконні нормативні акти, зокрема НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці» [2], «Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України» [3], «Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» [4], відповідні положення Міністерства освіти і науки України щодо організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу.

Воєнний стан суттєво змінив умови здійснення трудової діяльності та функціонування закладів освіти. З'явилися нові ризики, які загрожують фізичному та психологічному здоров'ю працівників і здобувачів освіти. Серед основних загроз – ракетні та артилерійські обстріли, повітряні тривоги, мінна небезпека, пошкодження будівель і споруд, перебої з електро-, тепло- та водопостачанням. У таких умовах охорона праці стає ключовим елементом забезпечення безпеки освітнього процесу – від організації укриттів і розроблення планів евакуації до адаптації дистанційних та змішаних форм навчання.

Охорона праці в умовах війни – це система правових, організаційних і технічних заходів, адаптованих до специфічних загроз воєнного часу. Особлива

увага приділяється не лише фізичній безпеці (наявність та утримання укриттів, евакуаційні заходи, мінна безпека), а й психологічній стабільності учасників освітнього процесу, їх готовності діяти в екстремальних умовах. Постійний стрес, тривожність, інформаційне навантаження можуть негативно впливати на концентрацію уваги, працездатність і якість навчання, що підвищує ризик нещасних випадків. Тому організація психологічної підтримки, проведення консультацій і тренінгів є важливою складовою системи безпеки.

У закладах освіти особа готується до повноцінного життя в умовах сучасного рівня безпеки, а отже, необхідно формувати в неї активну соціальну позицію щодо власної безпеки та безпеки оточуючих. Важливим є розвиток практичних навичок самозахисту, навчання прогнозуванню наслідків небезпечної поведінки, профілактика шкідливих звичок, формування усвідомлення цінності життя і здоров'я як найвищих соціальних благ.

Педагогічний колектив, обслуговуючий і технічний персонал закладу освіти повинні з високою відповідальністю ставитися до питань охорони праці та безпеки життєдіяльності. Керівник закладу освіти зобов'язаний визнавати життя і здоров'я дітей та працівників однією з найвищих соціальних цінностей, формувати команду однодумців, створювати належні умови праці, забезпечувати безпечну експлуатацію будівель, обладнання та технічних засобів навчання, організовувати оптимальний режим праці й навчання.

Системний підхід до управління охороною праці передбачає чітке планування, видання відповідних наказів і розпорядчих документів, здійснення внутрішнього контролю, регулярне навчання та перевірку знань працівників, проведення інструктажів з охорони праці й безпеки життєдіяльності. Річний план роботи з охорони праці має включати заходи щодо навчання працівників, перегляду посадових інструкцій та інструкції з охорони праці [5], удосконалення матеріально-технічної бази безпеки, визначення потреб у засобах індивідуального та колективного захисту.

Особливої уваги в умовах воєнного стану потребує підготовка до дій у надзвичайних ситуаціях, зокрема у разі застосування зброї масового ураження. Необхідним є проведення спеціальних інструктажів щодо дій під час повітряної тривоги, обстрілів, виявлення підозрілих предметів, користування засобами захисту. Обов'язковим є належне утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, перевірка їх готовності до використання та введення в дію планів евакуації у разі безпосередньої загрози життю і здоров'ю.

Заклади освіти повинні гнучко адаптувати організацію освітнього процесу відповідно до безпекової ситуації, застосовуючи очну, дистанційну або змішану форму навчання. Це потребує належного планування, ефективної комунікації між адміністрацією, педагогами, здобувачами освіти та батьками, а також врахування вимог інформаційної та кібербезпеки.

Отже, охорона праці в умовах воєнного стану – це комплексна, багаторівнева система заходів, що поєднує нормативно-правове регулювання, організаційні механізми, технічні рішення, інструктажі та психологічну підтримку. Забезпечення безпечного освітнього середовища є визначальною умовою збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу, стабільного функціонування закладів освіти та розвитку суспільства в цілому. Лише спільними зусиллями, системною та цілеспрямованою роботою можна ефективно відповісти на виклики часу та забезпечити належний рівень безпеки в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992р. № 2695-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 26.02.2025р.).
2. Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці «Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою» від 26.01.2005р. № 15 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text> (дата звернення: 26.02.2025р.).
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України» від 18.04.2006р. № 304 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-06#Text> (дата звернення: 26.02.2025р.).

4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» від 26.12.2017р. № 1669 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text> (дата звернення: 26.02.2025р.).

5. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України Комітет по нагляду за охороною праці «Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці» від 29.01.1998р. № 9 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98#Text> (дата звернення: 26.02.2025р.).

УДК 378.147:37.013

Матвєєв Костянтин Миколайович,
спеціаліст першої категорії, голова
циклової комісії освіти, фізичної культури
і спорту Фахового Коледжу Класичного
приватного університету, м. Запоріжжя;

Науковий керівник:

Самодумська Олена Львівна,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри освіти та управління
навчальним закладом Класичного
приватного університету, м. Запоріжжя

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ГЕЙМІФІКОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Безпечне освітнє середовище сьогодні розглядається як ключовий фактор розвитку особистості здобувачів освіти, що забезпечує психологічний комфорт, довіру, підтримку й можливість особистісного та професійного розвитку. Інтеграція гейміфікації в навчальний процес розширює мотиваційний потенціал освіти, однак потребує особливої уваги до етичних, психологічних і цифрових аспектів взаємодії. За відсутності продуманих педагогічних умов гейміфіковані механіки можуть породжувати змагальну напругу, формальне накопичення балів і втрату внутрішньої мотивації. Відтак проблема педагогічно виваженого застосування гейміфікації набуває особливої актуальності.

Разом із тим формування такого середовища потребує врахування потенційних ризиків застосування ігрових механік. Доведено, що некритичне використання рейтингів, балів і змагальних моделей може спричиняти формалізацію діяльності, зниження внутрішньої мотивації, посилення

конкурентної напруги та порушення принципів академічної доброчесності [2]. Тому безпечність гейміфікації визначається не її наявністю, а методично виваженим проєктуванням, що забезпечує баланс мотивації, підтримки та професійного розвитку здобувачів. Зазначена проблема нами розглядається крізь призму професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури як майбутніх організаторів гейміфікованої взаємодії.

У межах нашого дослідження було обґрунтовано три взаємоузгоджені педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування гейміфікації: цілеспрямоване проєктування підготовки, розроблення навчально-методичного пакета та організація позааудиторної практики гейміфікації. У контексті безпечного освітнього середовища ці умови набувають особливого значення, оскільки саме їх системна реалізація забезпечує психологічну врівноваженість навчального процесу, етичність взаємодії, прозорість оцінювання та відповідальне використання цифрових інструментів. За таких обставин гейміфікація виступає не лише засобом підвищення мотивації, а й чинником розвитку професійної рефлексії, саморегуляції та готовності майбутнього педагога створювати безпечний освітній простір для здобувачів освіти.

Метою тез є обґрунтування педагогічних умов формування безпечного гейміфікованого освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Цілеспрямоване проєктування підготовки в нашій моделі передбачає інтеграцію гейміфікації у зміст дисциплін із попереднім визначенням чітких правил взаємодії, критеріїв оцінювання, меж конкуренції та форматів зворотного зв'язку. Ми виходимо з того, що безпечність гейміфікованої взаємодії забезпечується прогнозованістю освітнього процесу, прозорістю оцінювання та балансом «виклик–підтримка», що запобігає фрустрації й змагальній напрузі.

Так, під час вивчення методики проведення уроку фізичної культури нами розроблено модуль із системою рівнів. Бали нараховуються за індивідуальний прогрес без публічного рейтингового порівняння. Рейтингова таблиця є закритою, що мінімізує соціальний тиск і порівняльну тривожність. Передбачено «право на повторну спробу» без штрафних санкцій, що підтримує навчальну логіку і зменшує страх помилки.

У структурно-функціональній моделі нами розроблено **навчально-методичний пакет**, що забезпечує нормативну й організаційну основу безпечності освітнього процесу із застосуванням гейміфікації. До його змісту включено сценарії занять, алгоритми зворотного зв'язку, інструкції щодо використання цифрових інструментів, критерії оцінювання, правила етичної поведінки та рекомендації щодо запобігання конфліктним ситуаціям.

Такий підхід реалізується через чітку регламентацію процедур, дотримання принципів академічної доброчесності, захист персональних даних і формування культури відповідального використання цифрових інструментів.

У розробленому нами гейміфікованому курсі, представленому також у навчально-методичному посібнику [1], чітко визначено правила взаємодії, принципи конфіденційності та недопущення публічного висміювання помилок. Нами передбачено алгоритм реагування викладача на прояви некоректної поведінки й конфліктні ситуації, що забезпечує підтримку психологічної безпеки здобувачів. Оцінювання здійснюється за рубрикою з відкритими критеріями та описаними рівнями досягнення результатів, що формує відчуття справедливості, прозорості та довіри в освітньому процесі.

Важливою педагогічною умовою є **організація позааудиторної практики**, у межах якої майбутні вчителі фізичної культури мають можливість апробувати ігрові механіки в наближених до професійної діяльності умовах. Ми розглядаємо таку практику як простір керованого педагогічного експериментування, що поєднує самостійність здобувачів із методичним супроводом викладача.

Нами передбачено поетапне ускладнення завдань, обов'язкову рефлексію та підтримувальний формат зворотного зв'язку без публічного ранжування результатів. Такий підхід мінімізує ризик помилок із негативними наслідками, знижує тривожність і сприяє формуванню професійної впевненості.

Студенти розробляють і презентують фрагменти гейміфікованих уроків фізичної культури з подальшим обговоренням за визначеними критеріями. Зворотний зв'язок має конструктивний характер і спрямований на вдосконалення методичних рішень, що дозволяє сформувати досвід безпечного впровадження гейміфікації в майбутній професійній діяльності.

Методичне забезпечення гейміфікованої освітньої діяльності ґрунтується на науково обґрунтованих положеннях щодо проєктування ігрових механік, викладених у навчально-методичному посібнику «Гейміфікація: методика застосування в освіті» [1]. Зокрема, наголошується на необхідності балансу зовнішніх стимулів (бали, бейджі, рівні) та розвитку внутрішньої мотивації, що запобігає формалізації навчальної діяльності й зниженню автономії здобувачів освіти.

Педагогічно виважене використання змагальних компонентів передбачає поєднання рейтингів із кооперативними завданнями, груповими квестами та рефлексивними практиками, що знижують рівень соціальної напруги та підтримують психологічний комфорт учасників освітнього процесу.

У контексті підготовки майбутніх учителів фізичної культури це означає формування здатності не лише впроваджувати ігрові механіки, а й проєктувати їх із урахуванням принципів академічної доброчесності, інклюзивності та етичної відповідальності. Такий підхід трансформує гейміфікацію з інструменту стимулювання активності у засіб розвитку професійної рефлексії та педагогічно врівноваженої взаємодії.

Отже, системна реалізація цілеспрямованого проєктування підготовки, розробленого навчально-методичного пакета та організованої позааудиторної практики створює цілісне підґрунтя для регульованого й психологічно

комфортного гейміфікованого освітнього простору. Їх узгоджена дія забезпечує прозорість оцінювання, етичність взаємодії та підтримку внутрішньої мотивації здобувачів. У такій логіці гейміфікація постає як педагогічно керований інструмент розвитку професійної рефлексії, саморегуляції та готовності майбутнього вчителя фізичної культури до відповідального застосування гейміфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Самодумська О. Л., Матвеев К. М. Гейміфікація: методика застосування в освіті. Навчально-методичний посібник для студентів спеціальностей А1 Освітні науки, А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями). Запоріжжя: ТОВ «ПРОФІ ПРИНТ», 2025. 244 с.
2. Самодумська О. Л. Ризики гейміфікації в освіті. Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту : *матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 січня – 9 березня 2025 року*. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С.163–167.

УДК 378.014.5:37.013.42

Михалюк Алла Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та психолого-
педагогічних наук Факультету
педагогічної освіти Київського
столичного університету імені Бориса
Грінченка, м. Київ,
ORCID ID: 0000-0002-7831-7943;

Михалюк Ілона Михайлівна,
кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри біології, екології та
методик їх навчання Кременецької
обласної гуманітарно-педагогічної
академії, м. Кременець,
ORCID ID: 0000-0003-0452-1260

ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННИХ РИЗИКІВ

Воєнні ризики, пов'язані з широкомасштабною агресією, кардинально змінили контекст функціонування закладів вищої освіти в Україні. Забезпечення безпеки освітнього середовища стало не лише питанням

фізичного захисту учасників освітнього процесу, а й психологічної, соціальної та педагогічної стійкості навчальних середовищ [7]. У цих умовах педагоги виступають як ключові агенти змін, що формують і підтримують адаптивне, безпечне освітнє середовище.

Безпечне освітнє середовище у закладах вищої освіти розглядається як система умов, що гарантують фізичну, психологічну, соціальну та педагогічну безпеку здобувачів освіти та персоналу. Воно включає фізичний захист (укриття, цивільний захист, алгоритми дій під час повітряних тривог), психологічну стабільність, а також педагогічну підтримку, орієнтовану на розвиток компетенцій безпечної поведінки [7].

Правове забезпечення безпеки освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні включає законодавчі норми та спеціальні механізми реагування (роль Служби освітньої безпеки Нацполіції), що визначають обов'язкові превентивні і захисні заходи під час загроз і надзвичайних ситуацій у закладах вищої освіти [2]. Це системне формування знань, умінь і навичок безпечної поведінки, розвиток навичок цивільного захисту та ризик-орієнтованого мислення серед студентів і викладачів. Педагогічні програми повинні інтегрувати елементи ризик-менеджменту, алгоритми дій під час загроз, а також практичні тренування (оцінювання ризиків, моделювання ситуацій) [6].

Психологічна безпека є невід'ємною складовою. Важливо розвивати психологічну культуру викладачів – здатність до емпатії, емоційної регуляції, комунікації, стресостійкості – як базу для створення довірливого освітнього клімату, попередження конфліктів та підтримки студентів у кризових ситуаціях [1]. У воєнних умовах заклади вищої освіти застосовують змішані (очні/дистанційні) форми навчання, що дозволяє продовжити освітній процес під час загрози фізичної безпеки. Перехід на дистанційні платформи та гнучкі моделі навчання підвищує стійкість організаційної структури закладів вищої освіти [5]. Залучення практичних тренінгів – зокрема імітаційних тренувань цивільного захисту та алгоритмів дій при тривогах – розвиває здатність

студентів і викладачів до швидкого реагування у кризових ситуаціях, знижує паніку та сприяє моделюванню безпечних поведінкових стратегій у реальних умовах [7].

Забезпечення психологічного благополуччя студентів є критичним фактором для їхньої безпеки та успішності навчання. Сприяння розвитку навичок саморегуляції, психологічної підтримки у вигляді консультацій та супервізії, а також групової підтримки дозволяє знизити рівень тривожності і стресу серед здобувачів освіти [1]. Використання методичних моделей, що включають елементи тренувань з емоційної регуляції, кризового реагування та адаптації до змін, сприяє підвищенню здатності здобувачів освіти адаптуватися до тривалих несприятливих умов та підтримувати академічну мотивацію [3].

Таким чином, слід **впроваджувати систему оцінювання ризиків та безпеки** у структурах університетів із регламентованими алгоритмами дій за різних рівнів загроз (повітряні тривоги, надзвичайні ситуації); **розвивати внутрішні курси і тренінги із цивільного захисту та психологічної підтримки** – інтегрувати їх у навчальний план або як факультативні модулі для студентів і викладачів; **створювати міжвузівські партнерства і обмін досвідом** щодо кращих практик безпеки, що дозволить адаптувати локальні стратегії до змінної безпекової ситуації [4; 7].

З огляду на вищезазначене, сучасні умови воєнних ризиків вимагають інтегрованого підходу до забезпечення безпеки освітнього середовища у закладах вищої освіти. Педагогічні стратегії повинні базуватися на синтезі фізичного захисту, психологічних технологій, адаптивних освітніх моделей та активної участі педагогічного персоналу у створенні культури безпеки в закладах вищої освіти. Такий підхід сприяє не лише виживанню у кризових обставинах, а й формуванню стійких конкурентоспроможних випускників майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахмат Н. В. Психологічна безпека учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Наукові записки закладів вищої освіти*. Кам'янець-Подільський, 2025. № 1. С. 38–46.
2. Зінченко О. В. Правові та організаційні механізми забезпечення освітньої безпеки в умовах воєнних загроз. *Право і безпека*. Харків, 2025. № 2. С. 104–111.
3. Іванцов В. М. Психологічна стійкість здобувачів вищої освіти в кризових та воєнних умовах. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2025. № 1. С. 52–61.
4. Міністерство освіти і науки України. Щодо безпекових аспектів організації освітнього процесу в закладах освіти в умовах воєнного стану : лист МОН України від 02.08.2023 р. URL: <https://mon.gov.ua>
5. Нагайчук В. В., Сорока О. В., Ковальчук І. М. Змішане навчання як інструмент забезпечення безпеки освітнього процесу у закладах вищої освіти. *Педагогічна академія*. Київ, 2024. № 3. С. 67–74.
6. Твердоохлібова Н. Є., Євтушенко О. А. Формування культури безпеки у студентів закладів вищої освіти в сучасних умовах. *Освітні виклики сучасності*. Полтава, 2024. № 1. С. 29–36.
7. Титаренко Т. М. Психологічна стійкість особистості в умовах війни: освітній вимір. *Психологічний журнал*. Київ, 2025. № 2. С. 7–18.

УДК 37.016:51:37.091.33

Переймибіда Ольга Ігорівна,
вчитель математики та інформатики
Загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1
м. Зборова Зборівської міської ради
Тернопільського району Тернопільської
області

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСКРІЗНИХ ЛІНІЙ У БАЗОВІЙ МАТЕМАТИЧНІЙ ОСВІТІ

Анотація. У статті проаналізовано особливості сучасної освіти, спрямованої на формування ключових компетентностей учнів. Акцентовано увагу на важливості підготовки особистості до викликів динамічного суспільства та навчання впродовж життя. Обґрунтовано роль проєктної діяльності як ефективного інструменту інтеграції навчальних предметів із практичним досвідом здобувачів освіти. Визначено, що проєктний підхід сприяє активізації пізнавальної діяльності та забезпечує умови для успішної самореалізації учнів.

Ключові слова: *математика, ключові та предметні компетентності, наскрізні змістові лінії, проєктна діяльність, міжпредметні зв'язки.*

Відповідно до Концепції Нової української школи [2, с. 12-14], у центрі навчального процесу перебуває учень як активний учасник власного навчання. Формування ключових компетентностей, таких як: спілкування державною мовою, інформаційно-цифрова, математична, уміння навчатися впродовж життя, соціальна й громадянська, підприємливість та інші, здійснюється через реалізацію наскрізних змістових ліній [3, с. 8-10].

Для уроків математики найбільш актуальними і доцільними є такі лінії:

- екологічна безпека та сталий розвиток;
- громадянська відповідальність;
- здоров'я і безпека;
- підприємливість і фінансова грамотність [1, с. 125-126].

Проектна діяльність у навчанні математики – це комплексна робота, під час якої учні самостійно досліджують певну проблему, шукають способи її вирішення, а також вчать застосовувати математичні знання у своєму житті [5, с. 211-214].

Як свідчить педагогічна практика, проектна діяльність у школі досі демонструвала хороші результати, тому закономірно, що й у НУШ цей підхід до викладання навчальних дисциплін теж сприятиме високій ефективності засвоєння навчального матеріалу [1, с. 127].

Організація проектної діяльності на уроках математики має свою специфіку, зумовлену особливостями математичної дисципліни [4, с. 98-101].

У сучасній педагогічній літературі зустрічаємо багато варіантів класифікації навчальних проєктів [5, с. 350-352]. Але найбільш логічною і обґрунтованою видається така класифікація типів проєктів: за кількістю учасників, за тривалістю виконання, за домінуючим видом діяльності, за предметно-змістовим наповненням.

Широкий простір для творчості вчителя на уроках математики дають проєкти за видами діяльності, серед яких чільне місце посідають дослідницькі, інформаційні, творчі, ігрові та практико-орієнтовані (прикладні).

Дослідницькі передбачають насамперед перевірку математичних гіпотез. Наприклад, у практичній роботі з учнями середніх класів можна скористатися перевіркою гіпотези Коллатца, гіпотези Голльдбаха, гіпотези про числа-близнюки.

Досвід перевірки гіпотези про числа-близнюки у 6-х класах засвідчив ефективність залучення учнів до пошукової діяльності. Застосування методу «Решето Ератосфена» дозволило школярам самостійно ідентифікувати пари близнюків у межах 1000 та емпірично дослідити щільність їхнього розподілу в числовому ряді.

Окремо хочеться відзначити високу ефективність і результативність роботи над проектом, пов'язаним з числами Капрекара. Для перевірки алгоритму Капрекара у сьомому класі рекомендують проводити групові проекти, але практичний досвід демонструє, що індивідуальні проекти ефективніші. Найімовірніше, це зумовлене віковими особливостями молодших підлітків, для яких найважливішими на даному етапі психофізичного розвитку є власні досягнення і утвердження себе у гурті однолітків.

Ефективним засобом розвитку дослідницької компетентності школярів є проект «Золота пропорція – Боже число». Програма проекту інтегрує знання з математики та біології, залучаючи учнів до обчислювальної діяльності з використанням ірраціональних чисел. Прикладна спрямованість роботи реалізується через розв'язання задач практичного змісту: обчислення пропорційності зросту та параметрів елементів гардероба (висоти підборів) відповідно до антропометричних даних.

Ігрові проекти на уроках математики передбачають створення математичних настільних ігор та підготовку математичних квестів. Оскільки для підготовки квесту потрібен час (у межах одного уроку це неможливо реалізувати), то такий проект буде тривалим у часі, а вже саме проходження квесту доцільніше організувати в позаурочний час. Що стосується настільних

ігор, то тут можна використати шаблон відомих ігор на зразок «Монополії» чи «Казино».

Практико-орієнтовані проекти на уроках математики попри поширену думку про їх прикладну складність, насправді дуже прості у реалізації та не затратні у часі. Так, свою високу ефективність показали мініпроекти «Ремонт моєї кімнати», «Мій сімейний бюджет», «Ландшафтний дизайн прибудинкової території».

Попри стислі терміни реалізації, інформаційні проекти потребують ретельної попередньої підготовки. Прикладом такої діяльності є проект «Математика в професії моїх батьків», зміст якого полягає в емпіричному зборі відомостей про практичне застосування математичного апарату у професійній сфері та їхній подальшій інтерпретації.

Проект «Математичні фейки і міфи» розвиває в учнів критичне та латеральне мислення, вчить розпізнавати маніпуляції у новинах та рекламі. «Помилка вцілілого» – класичний приклад аналізу пошкоджених літаків під час Другої світової війни, який вчить робити висновки не лише на основі наявних даних, але й їх відсутніх сегментів. Суть цієї помилки, яка коштувала життя багатьом льотчикам, зводиться до аналізу ушкоджень літаків, які повернулися з бойових вильотів. Техніки зауважили, що найбільше пошкоджень отримали крила і хвостова частина літаків, тоді як кабіна пілота залишалася цілою, але у збитих літаків найбільших ушкоджень зазнавали, насамперед пілотська кабіна і двигуни.

Проект «Геометрія в архітектурі мого міста (села)» спонукає учнів до критичного аналізу форми і пропорцій архітектурних споруд, забезпечує засвоєння алгоритмів дистанційного вимірювання на засадах геометричного моделювання та аналогій.

Реалізація проекту «Математика танграму» передбачає пошуково-дослідницьку діяльність учнів у сфері історії математичних ігор. Танграм, відомий як «сім дощечок майстерності», є давньокитайською головоломкою,

популярність якої в європейських країнах пов'язана з розширенням контактів зі Східною Азією. Робота над проєктом сприяє розвитку геометричної інтуїції та поглибленню знань про світову математичну спадщину. Сім елементів головоломки (п'ять прямокутних трикутників, квадрат і паралелограм) разом складають великий квадрат. Проєктна діяльність учнів трансформується з теоретичного пошуку в практичне конструювання, де завданням є створення візуальних образів за допомогою повного набору фігур. Завдяки такому підходу інформаційний проєкт набуває креативного спрямування, активізуючи пізнавальний інтерес через ігрову та художню діяльність.

Творчі проєкти на уроках математики також несуть у собі великий потенціал розуміння математики як основи гармонії оточуючого світу. Проєкт «Математика в техніці Стрінг-арт (String Art)» наочно показує учням у ході практичної діяльності, як за допомогою прямих ліній, а саме – хорд, можна створити криві лінії (кардіоїду, епіциклоїду тощо).

Проєкт «Фрактали – диво природи» передбачає знайомство учнів з трикутником Серпінського та сніжинкою Коха як найпростішими прикладами фрактальних структур.

Проєкт «Математичні казки» дозволяє учням проявити свою фантазію, зробивши персонажами казок цифри чи математичні поняття і терміни.

Етапи реалізації проєктної діяльності на уроках математики:

1. Постановка проблеми.
2. Планування діяльності.
3. Збір та опрацювання даних.
4. Аналіз результатів і презентація [5, с.62].

Приклади реалізації наскрізних ліній через проєкти:

1. «Енергія навколо нас» (екологічна безпека та сталий розвиток);
2. «Математика в здоровому способі життя» (здоров'я і безпека);
3. «Шкільний бюджет» (підприємливість і фінансова грамотність);

4. «Безпечний маршрут до школи» (громадянська відповідальність) [1, с.128-129].

Успішна реалізація проєктів залежить від професійної компетентності вчителя. Педагог має бути фасилітатором, який допомагає учням самостійно здобувати знання, мотивує до дослідження, створює ситуації успіху [4, с. 112].

Отже, реалізація наскрізних змістових ліній у процесі проєктної діяльності на уроках математики сприяє формуванню цілісного світогляду, застосуванню знань у практичних ситуаціях та розвитку найважливіших особистісних якостей учнів – відповідальності, самостійності, креативності [1, с.129; 4, 214-216].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беленікова І. А., Костюк Г. І. Інтеграція наскрізних ліній у процес навчання математики в умовах НУШ. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2021. № 1. с. 123–130.
2. Державна служба якості освіти України. Концепція Нової української школи. Київ: ДСЯО, 2020. 34 с.
3. Міністерство освіти і науки України. Державний стандарт початкової освіти. Київ: МОН України, 2018. 42 с.
4. Савченко О. В. Методика викладання математики в умовах компетентнісного підходу. Київ: Видавництво "Академія", 2019. 216 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка : [навч. посіб. для студ. вищ. пед. закладів освіти] / М.М. Фіцула. К. : Академія, 2000. 544 с.

УДК 37.013

Перлик Вікторія Володимирівна,
старший викладач кафедри педагогіки,
спеціальної освіти та менеджменту КЗ
Сумського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Суми

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – ГОЛОВНА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України, загострили проблему безпеки у закладах загальної середньої освіти. У відповідь на ці виклики Кабінетом Міністрів України було

розроблено Концепцію безпеки закладів освіти (розпорядження від 7 квітня 2023 р. № 301-р). Вона передбачає впровадження цілісних заходів, спрямованих на захист фізичного, психологічного та інформаційного добробуту всіх учасників освітнього процесу [6].

У сучасних умовах створення безпечного простору для навчання є основою для забезпечення якісної освіти та реалізації права здобувачів освіти на її отримання. Нинішня безпекова ситуація, зумовлена воєнною агресією, значно ускладнює функціонування закладів освіти та створює загрозу життю й здоров'ю учнів і педагогів. Тому організація безпечного освітнього середовища виходить на перший план, адже саме воно є запорукою стабільності освітнього процесу.

Створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти України набуває дедалі більшої уваги українського суспільства. На розв'язання цього питання спрямовані Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» №195/2020 від 25 травня 2020 р. [7], розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» №174-р від 24 лютого 2023 р. [5], розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» від 7 квітня 2023 р. [6], лист Міністерства освіти і науки України від 29 травня 2025 р. № 1/11233-25 «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та проходження осінньо-зимового періоду 2025/2026 року» [3] тощо.

Створення умов безпеки у закладах освіти є передумовою ефективності навчання. Учень може повною мірою зосередитися на здобутті знань лише тоді, коли відчуває захищеність та підтримку. Безпечне середовище формує психологічний комфорт, сприяє розвитку соціальних навичок, виховує почуття довіри й відповідальності.

Безпечне освітнє середовище – юридичний термін, визначений у статті 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [2]. Безпечне освітнє середовище вважаємо таким, коли там є безпечні умови навчання і праці; панує комфортна міжособистісна взаємодія; немає будь-яких проявів насильства; дотримані права й норми безпеки всіх учасників освітнього процесу.

Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможлиблюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг із харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможлиблюють вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [4].

Отже, безпека – це не лише відсутність потенційних загроз. Поняття «безпечний заклад загальної середньої освіти» включає в себе дії, направлені на створення сприятливих умов освітнього процесу.

У безпечному освітньому середовищі повинні бути відсутні фактори небезпеки, загрози та страху. Натомість поняття безпеки передбачає такий стан, коли дитина відчуває себе впевненою і має довіру до інших осіб та оточуючого середовища. Це можна досягти за допомогою відкритого та сприйнятливого до думок та потреб учнів підходу з боку педагогічного колективу, відповідальної та грамотної роботи з питань профілактики булінгу та насильства, а також розвитку культури міжособистісних відносин. Саме тому, на нашу думку, освітнє середовище повинно стати простором дотримання прав фізичної, психологічної та інформаційної безпеки здобувачів освіти [1].

Розглянемо вищезазначені компоненти більш детально. Фізична безпека в освітньому середовищі – система комплексної безпеки, яка має забезпечити стан захищеності школи та учасників освітнього процесу від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного та природного характеру. У свою чергу, фізична безпека учнів – це система умов, які забезпечують захист здоров'я та життя дітей протягом усього освітнього процесу. Водночас фізичну небезпеку для учнів можуть становити воєнні події, пожежі, природні катаклізми, масові захворювання й отруєння учнів, надзвичайні ситуації криміногенного характеру, дорожньо-транспортні пригоди, нещасні випадки.

Забезпечення фізичної безпеки в освітньому середовищі передбачає:

- облаштування безпечного простору в закладі (укриття, запасних виходів, вентиляції тощо);
- розроблення шляхів евакуації учасників освітнього процесу (зокрема, до найближчого укриття, якщо воно не обладнане у школі);
- розроблення та відпрацювання алгоритму дій працівників та учнів закладу освіти в надзвичайних ситуаціях, під час евакуації;
- превентивні заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС);
- зміну форми організації освітнього процесу та форми здобуття освіти (за потреби) [1].

Психологічна безпека в освітньому процесі – це специфічний емоційний стан, обумовлений переживанням психологічного благополуччя, захищеності, комфорту, відсутністю тривоги, страху, стресів, що виникають унаслідок взаємодії в освітньому середовищі. Забезпечення психологічної безпеки в закладі загальної середньої освіти передбачає:

- добір стратегій взаємодії педагогів з учнями класу, зважаючи на їхній психоемоційний стан і травматичний досвід;
- заходи щодо адаптації дітей у школі;

– заходи щодо інтеграції дітей із внутрішньо переміщених родин у новий для них колектив та освітнє середовище;

– референтну значущість і причетність кожного суб'єкта освітнього процесу до конструювання та підтримки психологічної комфортності освітнього середовища;

– протидію булінгу;

– розвиток культури комунікацій [1].

Інформаційна безпека в освітньому середовищі – це система дій, рішень та інструментів, які мають забезпечити стан захищеності інформації від неправомірного використання, несанкціонованого доступу, безпеку на фізичному, особистісному та спільному (колективному) рівнях, керування доступом і кібербезпекою. Інформаційна безпека передбачає використання технологій та інструментів, які забезпечують захищений доступ до інформації, або навпаки – широкий і безбар'єрний доступ до інформації в разі потреби, надаючи змогу виявляти обман (чи уникнути його), дезінформацію, фейки [1].

Провідними принципами інформаційної безпеки є: конфіденційність, цілісність, доступність. Серед ключових елементів інформаційної безпеки – забезпечення та відновлення інформування (спілкування), реагування на інциденти, керування вразливостями.

Серед головних напрямів створення безпечного освітнього середовища слід виокремити облаштування укриттів та систем оповіщення; впровадження програм психологічної підтримки учнів і педагогів; систематичне навчання правил безпеки та цивільного захисту; розвиток партнерства між школою, батьками, місцевою громадою та органами влади; цифрову грамотність та інформаційний захист.

Однак, у процесі формування безпечного середовища можуть існувати такі загрози:

– невиконання санітарних, протипожежних та будівельних норм і правил, що може створювати ризик для здоров'я і безпеки учасників освітнього середовища;

– недотримання вимог щодо кібербезпеки та захисту персональних даних, що може призвести до витоку конфіденційної інформації або зловживання даними;

– фізичне та психологічне насильство, експлуатація, дискримінація за будь-якими ознаками, що порушує права та гідність людей в освітньому середовищі;

– зниження ділової репутації керівників та педагогів через випадки булінгу, цькування, мобінгу або босингу;

– поширення неправдивої інформації про учасників освітнього середовища, що може завдати шкоди їхній репутації та статусу;

– пропаганда або агітація, використовуючи кіберпростір, зокрема задля поширення ненависті, дискримінації або неетичних поглядів;

– вживання алкоголю, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин і тому подібного на території навчального закладу, що створює небезпеку для здоров'я та благополуччя учасників освітнього процесу [1].

Таким чином, безпечне освітнє середовище є базовою умовою ефективного функціонування закладів загальної середньої освіти. У сучасних умовах воєнних загроз та соціальних викликів воно виступає гарантією стабільності освітнього процесу, охорони життя і здоров'я учнів та педагогів, а також реалізації конституційного права кожної дитини на здобуття якісної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: умови, засоби та шляхи створення: посібник /Автори: Г. Л. Єфремова, О. М. Клочко, О. О. Клочко. Суми: НВВ КЗ СОШПО, 2024. 188 с.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 29 травня 2025 р. № 1/11233-25 «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та проходження осінньо-зимового періоду 2025/2026 року». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-pidhotovku-zakladiv-osvity-do-novoho-navchalnoho-roku-ta-prokhodzhennia-osinno-zimovoho-periodu-202526-roku>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» №174-р від 24 лютого 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text>

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» № 301-Р від 07.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

6. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» №195/2020 від 25 травня 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>

УДК 37.018:65.011.5:32.001

Ребуха Лілія Зіновіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль;

Ковальчук Олена Юріївна,

магістр кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ВПЛИВ КОМУНІКАЦІЙ НА ЯКІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ

Комунікація є одним із ключових чинників ефективного управління в будь-якій організації, зокрема в закладі освіти. Успішне управлінське рішення неможливе без налагоджених каналів обміну інформацією, чіткого зворотного зв'язку, узгоджених комунікаційних механізмів між керівниками, працівниками та структурними підрозділами. Сучасні підходи до освітнього управління розглядають комунікацію не лише як технічний процес передавання даних, а як комплексну управлінську функцію, що забезпечує цілісність, обґрунтованість і прогнозованість рішень.

У контексті розвитку освітнього середовища зростає значення комунікаційних стратегій, інформаційно-комунікаційного управління та

інтегрованих підходів до управління, що спрямовані на підвищення якості управлінських рішень. Саме комунікація створює основу для прийняття рішень, які відповідають реальним потребам, враховують інтереси всіх учасників освітнього процесу та сприяють сталому розвитку закладу освіти.

Комунікація в управлінні розглядається як суб'єкт-суб'єктний процес взаємодії між керівником і підлеглими, структурними підрозділами та іншими учасниками освітнього процесу. У межах освітнього закладу вона реалізується через вертикальні та горизонтальні зв'язки, що забезпечують цілісність управлінської діяльності.

Як підкреслюють науковці, комунікація є невід'ємною функцією управління, оскільки вона об'єднує всі інші його функції – планування, організацію, координацію, мотивацію й контроль [4, с. 168–169]. Саме завдяки налагодженим інформаційним потокам керівництво має можливість ефективно формувати цілі, доводити завдання, контролювати виконання й своєчасно коригувати дії.

У сучасному освітньому управлінні це відображається у розвитку комунікаційного або інформаційно-комунікаційного управління, яке передбачає створення системи каналів обміну інформацією, механізмів зворотного зв'язку та аналітичних інструментів для обробки даних [2 5; 6; 7]. Таким чином, комунікація виступає фундаментом для обґрунтованих та ефективних управлінських рішень.

Будь-яке управлінське рішення повинне спиратися на повну, достовірну та актуальну інформацію. Так, у багатьох ЗВО відсутня цілісна та системна система інформаційного забезпечення, що призводить до неточності рішень, втрати даних, дублювання документів і низької ефективності управління.

Комунікаційні механізми забезпечують своєчасний збір інформації, можливість її аналітичної обробки, передачу даних між підрозділами та розподіл відповідальності й узгодженість дій. Якщо ці процеси порушені, рішення стає суб'єктивним або неповним. Натомість чітка комунікація дозволяє

керівнику формувати реалістичні цілі, визначати стратегії розвитку, оперативно реагувати на зміни й коригувати управлінську діяльність. Завдяки налагодженій комунікації виникає спільне бачення проблеми, учасники процесу розуміють свій внесок, зменшуються ризики непорозумінь, підвищується ефективність реалізації рішення.

Комунікативна компетентність керівника особливо важлива тоді, коли рішення потребує колективної підтримки. Невміння пояснити наміри чи донести інформацію може призвести до конфліктів і опору змінам, що нівелює навіть добре спроектоване рішення [1, с. 181–184].

В освітніх організаціях, де взаємодіють різні групи учасників (педагоги, студенти, адміністрація, батьки), важливо підтримувати відкрити та прозору комунікацію. Згідно з дослідженнями, недостатня або неправильно організована комунікація створює передумови для непорозумінь, конфліктів і недовіри [3; 7].

Ефективні комунікаційні практики сприяють прогнозуванню конфліктів, попередженню кризових ситуацій, формуванню відкритих стосунків, та підвищенню рівня довіри між учасниками освітнього процесу. Саме довіра є тим чинником, що забезпечує успішність реалізації управлінських рішень і створює умови для стійкого розвитку закладу.

Отже, комунікація є фундаментальною складовою ефективного управління та невід'ємним елементом прийняття управлінських рішень у сфері освіти. Вона забезпечує повноцінне інформаційне забезпечення, координацію діяльності, інтеграцію структурних підрозділів, формування довіри, запобігання конфліктам і підтримку колективу. Запровадження системного, комунікаційного та інформаційно-комунікаційного підходів дозволяє отримувати стратегічні, обґрунтовані й адаптивні управлінські рішення, що відповідають динаміці сучасного освітнього середовища. Саме якісна комунікація підвищує ефективність освітнього управління, роблячи управлінські рішення більш точними, актуальними, зрозумілими та

підтриманими всіма учасниками освітнього процесу. Саме завдяки цьому вона є ключовим чинником успішності сучасних закладів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Горішна О. Якісна комунікація як інструмент розвитку якості шкільної освіти. Управління якістю освіти в умовах реалізації формули НУШ : зб. м-лів наук.-практ. конференції / упорядн. Сташенко М. О., Луцьк: ВІППО, 2022. С. 181–184.
2. Гриценко В. Г. Теоретико-методичні основи проектування та впровадження інформаційно-аналітичної системи управління університетом, дис. на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті (01 «Освіта / Педагогіка»), Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. 2019. URL : https://lib.iitta.gov.ua/716524/2/dyser_Hrytsenko.pdf
3. Захарчин Г. Роль комунікаційної культури в управлінні персоналом. *Економіка та суспільство*, 2023. №56. С. 155–159.
4. Ковшова І. О., Гриджук І. А. Комунікації в управлінні. *Менеджмент : навчальний посібник*. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : Києво-Могилянська академія, 2021. №7. С. 168–198.
5. Ребуха Л. З., Брик Р.С. Інформаційно-освітній простір закладу освіти: структурно-функціональні особливості освітнього веб-сайту. *Гуманітарні студії : історія та педагогіка*, 2021. №2. С. 103–114.
6. Ребуха Л. З., Кричківська О.В, & Брик Р.С. (2022). Підготовка фахівців соціальної сфери до відповідальних батьківських взаємин. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (117), 198-206.
7. Ребуха Л.З., Мазурик Н. Ю. Педагогічні умови формування управлінської комунікативної толерантності у майбутніх фахівців закладів освіти. *Інновації в освіті: перспективи розвитку: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*. (Тернопіль, 20 трав. 2021 р.) Тернопіль: ЗУНУ, 2021. С. 193–195.

УДК 377.3

Рева Світлана Валеріївна,
викладач, викладач-методист, ВСП
«Глухівський агротехнічний фаховий
коледж Сумського національного
аграрного університету», м. Глухів

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: БЕЗПЕКА ТА ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасних умовах воєнного стану забезпечення безпечного освітнього середовища набуває особливої актуальності, зокрема у процесі підготовки фахівців агроінженерного профілю. Агроінженерна освіта передбачає поєднання теоретичної підготовки з практичними заняттями, пов'язаними з експлуатацією сільськогосподарської техніки, використанням енергетичного

обладнання, проведенням лабораторних і виробничих робіт, що зумовлює підвищений рівень ризику для учасників освітнього процесу.

Безпечне освітнє середовище в агроінженерній підготовці слід розглядати як сукупність організаційних, матеріально-технічних, психолого-педагогічних та інформаційних умов, спрямованих на збереження життя і здоров'я здобувачів освіти та педагогічних працівників, а також на забезпечення стабільності та безперервності освітнього процесу [3]. У воєнних умовах це поняття значно розширюється, включаючи заходи цивільного захисту, адаптацію навчальних програм і зміну форм організації навчання.

Важливим аспектом безпечного освітнього середовища є забезпечення виробничої безпеки під час практичної підготовки майбутніх агроінженерів. Робота з машинами, агрегатами та електрообладнанням потребує неухильного дотримання правил безпеки, що в умовах війни ускладнюється дефіцитом ресурсів, обмеженим доступом до техніки та скороченням часу на проведення практичних занять. У зв'язку з цим доцільним є впровадження попереднього дистанційного інструктажу, використання відеодемонстрацій і віртуальних симуляторів як елементів підготовки до практичних робіт. Психологічна безпека здобувачів освіти та педагогічних працівників є невід'ємною складовою безпечного освітнього середовища. Постійна загроза воєнних дій, інформаційне перевантаження, особисті втрати та соціальна нестабільність негативно впливають на емоційний стан учасників освітнього процесу. Тому заклади фахової передвищої освіти мають створювати умови для психолого-педагогічної підтримки, розвитку стресостійкості та формування позитивного мікроклімату в навчальних колективах [2]. Також відіграє важливу роль у формуванні безпечного освітнього середовища інформаційна безпека. Активне використання цифрових технологій і дистанційних платформ вимагає захисту персональних даних, дотримання етичних норм онлайн-взаємодії та формування у здобувачів освіти навичок безпечної роботи з інформаційними ресурсами.

Практична підготовка є базовою складовою формування професійної компетентності майбутніх агроінженерів, оскільки саме в процесі практичних занять, лабораторних робіт і виробничої практики здобувачі освіти набувають умінь технічного обслуговування та ремонту сільськогосподарської техніки, а також навичок організації механізованих технологічних процесів у аграрному виробництві. В умовах війни ця складова освітнього процесу зазнала найбільших труднощів і потребує суттєвого переосмислення. Серед основних проблем практичної підготовки агроінженерів у закладах фахової передвищої освіти слід виокремити обмежений доступ до матеріально-технічної бази, пошкодження або знищення навчальних майстерень і техніки, неможливість повноцінного проходження виробничої практики на базі аграрних підприємств через безпекові ризики. У таких умовах традиційна модель практичної підготовки, що ґрунтується на безпосередній роботі з технікою та обладнанням, виявилася малоефективною. Це зумовило необхідність трансформації підходів до організації практичних занять із використанням альтернативних форм і методів навчання. Одним із ключових напрямів такої трансформації стало впровадження елементів дистанційної та змішаної практичної підготовки, що передбачає поєднання теоретичного аналізу з візуалізацією виробничих процесів. Використання віртуальних лабораторій, комп'ютерних симуляторів, відеоматеріалів із демонстрацією роботи сільськогосподарських машин і агрегатів дозволяє частково компенсувати відсутність доступу до реального обладнання. Такі інструменти дають змогу моделювати технологічні процеси, аналізувати типові виробничі ситуації, відпрацьовувати алгоритми дій у разі виникнення несправностей або аварійних ситуацій. Водночас вони сприяють розвитку інженерного мислення та навичок прийняття рішень в умовах обмежених ресурсів [3]. Трансформація практичної підготовки агроінженерів також передбачає посилення міждисциплінарних зв'язків та інтеграцію теоретичних і практичних компонентів навчання. У процесі вивчення фахових дисциплін доцільним є використання проблемно-орієнтованих завдань, що

відображають реальні умови функціонування аграрного виробництва в період війни, зокрема питання відновлення техніки, оптимізації використання машинно-тракторного парку, зниження енерговитрат і підвищення ефективності технологічних процесів.

Психологічна безпека в освітньому середовищі розглядається як стан захищеності особистості від психологічного тиску, стресових впливів і деструктивних чинників, що перешкоджають повноцінному розвитку та професійному становленню здобувача освіти. В умовах війни загрози психологічній безпеці проявляються у формі тривожності, страху, емоційного виснаження, зниження концентрації уваги та навчальної мотивації. Важливу роль у забезпеченні психологічної безпеки відіграє педагогічний супровід здобувачів освіти. Викладачі агроінженерних дисциплін мають враховувати психоемоційний стан студентів, застосовувати гнучкі методи навчання, створювати атмосферу довіри та взаємоповаги. Доцільним є використання інтерактивних форм роботи, групових проєктів, практикоорієнтованих завдань, що сприяють зниженню рівня тривожності та підвищенню залученості здобувачів освіти до освітнього процесу. Проведення тренінгів, консультацій, інформаційно-просвітницьких заходів з питань психологічної стійкості сприяє розвитку адаптивних ресурсів особистості та підвищенню рівня соціальної відповідальності.

Цифровізація освітнього процесу є одним із ключових напрямів трансформації фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану. Для агроінженерної освіти вона набуває особливого значення, оскільки поєднує технічну підготовку, практикоорієнтоване навчання та потребу в гнучких формах організації освітнього процесу. Використання цифрових технологій дозволяє забезпечити безперервність навчання, підвищити його доступність та адаптивність до складних соціально-економічних умов [1]. У закладах фахової передвищої освіти агроінженерного профілю цифровізація реалізується через впровадження систем дистанційного та змішаного навчання, використання

електронних освітніх платформ, віртуальних лабораторій, цифрових навчально-методичних комплексів. Такі інструменти сприяють оптимізації освітнього процесу та створенню безпечного освітнього середовища, що мінімізує ризики для життя і здоров'я здобувачів освіти.

Цифровізація освітнього процесу також сприяє індивідуалізації навчання. Використання електронних курсів, відеолекцій, інтерактивних завдань і онлайн-тестування дає змогу враховувати різний рівень підготовки здобувачів освіти, їхні освітні потреби та можливості. Це є особливо актуальним для студентів агроінженерних спеціальностей, які часто поєднують навчання з трудовою діяльністю в аграрному секторі. Водночас цифровізація висуває нові вимоги до педагогічних працівників. Викладачі агроінженерних дисциплін повинні володіти цифровою компетентністю, вміти адаптувати навчальний матеріал до онлайн-формату, застосовувати інтерактивні методи навчання та забезпечувати зворотний зв'язок зі здобувачами освіти. Недостатній рівень цифрової підготовки педагогів може знижувати ефективність освітнього процесу та якість засвоєння навчального матеріалу. В умовах воєнного стану роль викладача агроінженерних дисциплін у закладах фахової передвищої освіти суттєво трансформується, набуваючи нових функціональних, організаційних та соціально-психологічних вимірів. Якщо в мирний час основний акцент робився на формуванні професійних компетентностей і практичних навичок роботи з технікою та технологіями сільськогосподарського виробництва, то сьогодні викладач дедалі частіше виконує роль координатора безпечного освітнього середовища, наставника та модератора освітнього процесу в кризових умовах.

В умовах обмеженого доступу до виробничих баз, навчально-дослідних господарств і машинно-тракторних парків, викладач змушений адаптувати методики навчання, поєднуючи очні, дистанційні та симуляційні форми роботи. Особливої уваги потребує дотримання правил охорони праці, техніки безпеки

та цивільного захисту, що стає невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх агроінженерів.

Таким чином, у сучасних умовах війни викладач агроінженерних дисциплін виступає ключовою фігурою трансформації освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти. Його діяльність охоплює не лише навчальну та методичну складові, а й питання безпеки, психологічної підтримки, цифровізації та формування професійних і соціальних компетентностей, необхідних для ефективної роботи в аграрному секторі України в умовах нестабільності та відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна середня освіта України в умовах військового стану та відбудови : метод. рекомендації / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : ВД «Освіта», 2022. 296 с.
2. Рева С. В. Проблеми та шляхи організації безперервної освіти під час воєнного стану // *Гармонізація системи освіти України з європейським освітнім простором: досягнення, виклики та перспективи* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 жовтня 2025 р.). Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2025. С. 169–171. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/24214/1/thesis_ssi-iea_vii_2025%201.pdf (дата звернення: 24.02.2026).
3. Яцух О. Освітні інновації та цифрові технології як можливість удосконалення освітнього середовища в Україні в умовах воєнного стану // *European Humanities Studies: State and Society*. 2025. Т. 1, № 1. С. 68–81. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2025.1.06>

УДК 37.07:005.5:37.015.3

Свиридюк Олександра Михайлівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи Бучацького ліцею Бучацької міської ради, м. Бучач Тернопільської області

УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасних умовах в Україні в період воєнного стану заклад загальної середньої освіти має різноманітні виклики та небезпеки, які можуть впливати і на безпеку освітнього середовища та учасників освітнього процесу. Освітній заклад сьогодні виконує значно вагоміші функції, ніж традиційна освітня інституція в мирний час. Він покликаний стати простором стабільності,

підтримки та прогнозованості, що особливо важливо для збереження фізичного і психічного здоров'я педагогів та здобувачів освіти. Саме тому створення безпечного освітнього середовища набуває стратегічного значення та потребує системного управлінського підходу.

Однією із ключових ролей у його формуванні є діяльність заступника директора з навчально-виховної роботи та його освітньої команди.

Управлінські рішення, які приймаються в цей період безпосередньо впливають на організацію освітнього процесу (рис. 1), рівень навантаження, психологічний клімат у педагогічному й учнівському колективах, а отже – на загальний рівень безпеки освітнього середовища.

Актуальність проблеми створення безпечного освітнього середовища підтверджується нормативно-правовими документами. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» зазначається, що «заклад освіти має створити безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів, а також сформувати в них гігієнічні навички та засади здорового способу життя» [6]. Закон України «Про освіту» визначає безпечне освітнє середовище як «сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного

Рисунок 1. Управлінська модель формування безпечного освітнього середовища ліцею

та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможлиблюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [5]. У «Кодексі безпечного освітнього середовища» безпечне освітнє середовище – це «стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу». Концепція «Нова українська школа» підкреслює важливість створення комфортного, мотивуючого та безпечного середовища, орієнтованого на потреби дитини та вчителя [7].

Особливої ваги на сьогодні набуває управлінський аспект реалізації цих законодавств, який передбачає не лише формальне дотримання вимог, а й гнучке реагування на виклики, пов'язані з психоемоційним станом учасників освітнього процесу, викликаним військовим станом, нестабільністю ситуації, міграцією населення.

Одним із головних інструментів управлінської діяльності закладу є планування та організація освітнього процесу саме в очному режимі, для цього, перш за все, необхідно організувати пропускний режим в заклад, що попередить проникнення на територію та в приміщення осіб, які не є учасниками освітнього процесу. Наступним кроком є покращення стану пожежної та техногенної безпеки закладу, забезпечення комфортного перебування працівників та учнів закладу в захисних спорудах під час повітряних тривог. Не менш важливим – гнучкий перехід із очного режиму навчання на онлайн за потреби. При цьому на заступника покладено завдання в

цій ситуації раціонального структурування навчального часу, оптимізація навантаження та узгодження освітніх потреб, що сприятиме зниженню рівня стресу. Особливе значення у цьому контексті має тижневе навантаження з врахуванням специфіки навчальних предметів.

Наступним важливим аспектом є моніторинг освітньої діяльності. Він набуває характеру системи раннього виявлення проблем і ризиків, що дозволяє своєчасно коригувати управлінські рішення, підтримувати педагогів та попереджувати виникнення кризових ситуацій [8]. Моніторинг охоплює організацію навчання як очного, так і дистанційного, відвідування занять учнями, коригування календарно-тематичного планування, гнучкість домашніх завдань, виконання освітніх програм, а також оцінку психологічного клімату в класних колективах.

Особливо важлива в цей час співпраця з батьками, адже вони є замовниками освітніх послуг, тому діяльність педагогічного колективу ґрунтується на принципах партнерства, довіри та конструктивного зворотного зв'язку, що безпосередньо сприяє формуванню безпечного освітнього середовища.

Ще одним важливим елементом є моніторинг успішності здобувачів освіти, який проводить заступник директора спільно з класними керівниками. В умовах підвищеного психоемоційного навантаження це допомагає виявляти стабільність у навчанні, динаміку чи спад і надавати своєчасну підтримку учням, які її потребують [4]. Координуючи цю діяльність, створюються умови для індивідуальних занять, консультацій. Психологічна служба закладу співпрацює з класними керівниками, щодо вивчення класних колективів і через організацію відповідних заходів сприяє запобіганню виникнення тривожності, формування позитивної мотивації до навчання, що теж сприяє збереженню освітньої безпеки та психологічного здоров'я здобувачів освіти.

Важливим аспектом складової безпеки освітнього середовища є ефективна комунікація, співпраця між адміністрацією та педагогічним

колективом, а також управлінська підтримка. Заступник директора координує взаємодії між адміністрацією, педагогічним колективом, учнями та батьками, тобто усіма учасниками освітнього процесу, сприяючи формуванню атмосфери довіри та взаємоповаги [10]. В умовах воєнного стану особливої ваги набуває підтримка педагогів, що передбачає врахування їхніх професійних інтересів, психологічних потреб, гнучкість у прийнятті рішень та відкритість до діалогу.

Таким чином, управлінська діяльність заступника директора закладу є важливим чинником формування безпечного освітнього середовища. Планування освітнього процесу, системний моніторинг діяльності закладу, успішності здобувачів освіти, співпраця з психологічною службою, а також ефективна комунікація між учасниками освітнього процесу забезпечують психологічну стабільність, збереження здоров'я та розвиток особистості педагогів і учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. К.: Либідь, 2003.
2. Биков В. Ю. Інформаційно-освітнє середовище сучасного закладу освіти. К., 2018.
3. Державна стратегія цифрової трансформації освіти і науки України [Електронний ресурс].
4. Жалдак М. І. Педагогіка і психологія інформаційного суспільства. К.: Освіта, 2017.
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>].
6. Закон України «Про повну загальну освіту». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T200463>
7. Концепція «Нова українська школа». К., 2016.
8. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. К.: Грамота, 2002.
9. Наumenко С. В. Управління закладом загальної середньої освіти. Х.: Основа, 2019.
10. Хомич Л. О. Педагогічна комунікація в освітньому процесі. К.: Академія, 2015.

Стрийвус Наталія Богданівна,
методист, в. о. завідувача відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ДОМАШНІХ ЗАВДАНЬ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСАХ

Анотація. У тезах порушується проблема ефективності домашніх завдань у контексті трансформаційних освітніх процесів та реалізації освітньої реформи в Україні. Проаналізовано наукові підходи вітчизняних учених до питання навчального навантаження, мотивації учнів і гуманізації освітнього процесу. Узагальнено результати міжнародних досліджень (OECD, PISA, TIMSS), які свідчать про обмежений вплив надмірних домашніх завдань на навчальні досягнення та їхній негативний вплив на психоемоційний стан дітей. Акцентовано увагу на феномені імітації навчальної діяльності та зниженні пізнавального інтересу учнів унаслідок перевантаження. Обґрунтовано необхідність переосмислення ролі домашніх завдань як архаїчного елементу освітньої практики та переходу до якісно нових підходів організації позаурочної діяльності учнів у межах компетентнісної освіти.

Ключові слова: домашні завдання, навчальне навантаження, освітня реформа, Нова українська школа, компетентнісний підхід, мотивація учнів, дитяче вигорання, імітація навчання, якість освіти.

Домашні завдання традиційно розглядаються як один із ключових важелів формальної шкільної освіти, мета яких – закріплення, поглиблення знань та розвиток самостійної навчальної діяльності. Однак у контексті сучасних освітніх реформ, що орієнтовані на компетентнісний підхід, персоналізацію навчання та зниження педагогічного навантаження, актуальним постає питання: чи відповідають традиційні підходи до домашніх завдань вимогам сучасної освіти і чи є вони ефективними? Практика показує, що

неможливо однозначно підтвердити користь домашніх завдань лише на основі їх обсягу чи традиційної форми, оскільки ефективність значною мірою залежить від якості завдання, зв'язку з класною роботою та контексту реформ освітнього процесу.

У контексті освітньої реформи в Україні, зокрема впровадження концепції «Нова українська школа», актуалізується питання доцільності та ефективності традиційних форм організації навчальної діяльності, серед яких особливе місце посідають домашні завдання [7]. Попри усталену практику їх використання, дедалі більше наукових досліджень і педагогічних спостережень засвідчують суперечливість їхнього впливу на навчальні результати, мотивацію та психоемоційний стан учнів.

У працях вітчизняних учених наголошується, що механічне збільшення навчального навантаження не корелює з підвищенням якості освіти. Так, В. Кремень підкреслює необхідність гуманізації освітнього процесу та відмови від перевантаження учнів як умови розвитку особистості в людиноцентричній парадигмі освіти [4]. О. Савченко звертає увагу на обмежену педагогічну цінність традиційних домашніх завдань у початковій школі, які часто знижують пізнавальний інтерес і перекладають відповідальність за навчання на батьків [12].

І. Бех у своїх дослідженнях наголошує, що ефективне навчання можливе лише за умови внутрішньої мотивації та психологічного комфорту дитини; діяльність, що сприймається як примус, призводить до навчального та емоційного вигорання [1]. Н. Бібік зазначає, що в умовах компетентнісного підходу визначальним є не обсяг виконаної роботи, а її здатність формувати ключові компетентності, чого здебільшого не забезпечують репродуктивні домашні завдання [2]. О. Пометун акцентує увагу на феномені імітації навчання, коли формальне виконання завдань не супроводжується реальним засвоєнням знань [9].

Актуальні наукові висновки підтверджуються результатами міжнародних досліджень. Дані OECD, PISA та TIMSS свідчать, що у початковій школі перевищення 30 хвилин щоденної «домашньої роботи» практично не впливає на навчальні досягнення, а в старших класах позитивний ефект має лише помірне навантаження (1–2 години на день), тоді як його перевищення негативно позначається на здоров'ї та мотивації учнів [8].

Міністерство освіти і науки України у своїх нормативно-правових та методичних документах неодноразово наголошувало на необхідності дотримання балансу між навчальним навантаженням і віковими можливостями учнів. У рекомендаціях МОН зазначається, що домашні завдання не повинні бути надмірними, задаватися на канікули чи вихідні дні, а також не мають вимагати значної допомоги з боку батьків, особливо у початковій школі [6,7].

Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти акцентує увагу на збереженні фізичного та психічного здоров'я учнів, що опосередковано стосується і регулювання часу, витраченого на виконання домашніх завдань [13]. Водночас відсутність чітко унормованих сучасних вимог до обсягу домашніх завдань залишає це питання переважно у площині педагогічної автономії закладу освіти та вчителя.

У публічному освітньому дискурсі проблему домашніх завдань активно обговорюють батьки, що зазвичай має негативні відгуки, та осмислюють цю проблему і педагоги-практики.

Педагоги-практики в цілому визнають доцільність домашніх завдань за умови їх методичної виваженості. На думку вчителів, ефективними є завдання, які:

- логічно продовжують класну роботу;
- мають чітко сформульовану навчальну мету;
- враховують індивідуальні освітні потреби учнів;
- передбачають можливість вибору або диференціації.

Разом із тим учителі зазначають, що формальне або шаблонне домашнє завдання часто не виконує навчальної функції, а перетворюється на механічне відтворення матеріалу, що не сприяє розвитку мислення та самостійності [2, 12].

Батьківська спільнота дедалі частіше розглядає домашні завдання як джерело стресу для дитини та всієї родини. За результатами опитувань і моніторингових досліджень, батьки звертають увагу на надмірні часові витрати на виконання домашніх завдань, необхідність постійної допомоги дорослих і зниження мотивації до навчання [3] .

Особливо критично оцінюється практика складних домашніх завдань у початковій школі, де навчальна самостійність учнів лише формується. Це породжує нерівність освітніх можливостей, адже не всі сім'ї мають однакові ресурси для підтримки навчання дитини вдома.

На підтвердження даної думки взято результати дослідження в Києві «Сприйняття учнівством 4-7 класів освітнього процесу», за результатами якого 34% дітей, а це кожна третя учениця або учень не можуть самостійно виконати домашнє завдання, найскладніше – з математики та англійської мови. 33% респондентів з 5–7 класів витрачають на домашні завдання більше за рекомендовану норму – понад 2 години [11].

Зокрема, аналітик М. Маршал вважає, що домашні завдання – це шлях в нікуди, у своїх дописах розглядає традиційні домашні завдання як інструмент компенсації перевантаженої шкільної програми, що призводить до імітації навчальної діяльності: «Більшість дітей списує з інтернету чи ГДЗ, ChatGPT, бо сил на реальне думання ввечері вже немає. Це просто витрата паперу і часу, дитячого вигорання та напруження в сімейних стосунках»; вбиває цікавість: «Навчання починає асоціюватися з каторгою та примусом, не з відкриттями»; провокує дитяче вигорання: «Ми отримуємо хронічну втому у підлітків ще до того, як вони підуть на першу справжню роботу. Мало хто знає, але в тих країнах, де домашку звели до мінімуму або взагалі прибрали, результати

навчання часто стають тільки кращими. Бо мозок має перетравлювати інформацію в спокої, а не в режимі «вижити за будь-яку ціну» [5]. Його позиція узгоджується з науковими даними щодо надмірного навчального навантаження українських школярів (до 33 годин на тиждень), яке суттєво перевищує показники більшості європейських країн. Для порівняння в Ізраїлі з 2018 року домашні завдання заборонені в 1–6 класах, а час на «домашню роботу» не повинен перевищувати 10–30 хвилин на день. У Польщі з 2024 року в 1–3 класах скасували домашні завдання, а в 4–8 класах вони необов’язкові і не оцінюються [5].

Таким чином, ми погоджуємося з думкою науковців й аналітиків і вважаємо, що у трансформаційних освітніх процесах домашні завдання в їх традиційному вигляді дедалі частіше втрачають педагогічну доцільність і можуть розглядатися як архаїчний елемент освітньої практики. Актуальним є перехід від кількісного підходу до якісного переосмислення позаурочної діяльності учнів або ж її суттєва мінімізація відповідно до вікових та психофізіологічних особливостей дітей і цілей компетентнісної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості. К.: Либідь, 2003.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: наук.-метод. посіб. К.: Педагогічна думка, 2004.
3. Державна служба якості освіти України. *Моніторингові дослідження за 2024 рік. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 навчальному році*. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/opituvannya-doslidzhennya-vivchennya-za-2024/>
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. К.: Знання України, 2008.
5. Маршал М. Домашка – це шлях в нікуди: публічний експертний допис/матеріали сучасного освітнього дискурсу. 2018
6. Міністерство освіти і науки України. Листи та методичні рекомендації щодо організації домашніх завдань у ЗЗСО: лист № 1/9-651 від 29.10.2007, лист № 1/9-421 від 05.08.2020.
7. Міністерство освіти і науки України. *Концепція Нової української школи*. К., 2016.
8. OECD. Education at a Glance. Paris : OECD Publishing, 2019.
9. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К.: Освіта, 2007.
10. PISA, TIMSS. Аналітичні матеріали щодо навчального навантаження та результатів навчання учнів. Париж : OECD, 2018.

11. Результати дослідження «Сприйняття учнівством 4–7 класів освітнього процесу», проведеного дослідницькою агенцією Fama на запит Київської школи економіки для Міністерства освіти. 2025. URL: <https://nus.org.ua/2025/09/24/34-ditej-ne-mozhut-samostijno-vykonaty-domashnye-zavdannya-doslidzhennya/>

12. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К.: Освіта, 2012.

13. Санітарний регламент для шкіл: на що директору(-ці) звернути увагу, затверджений наказом МОЗ від 25.09.2020 № 2205. URL: <https://sqe.gov.ua/sanitarniy-reglament-dlya-shkil-na-shho-di/>

УДК: 351.74:37.014(477)

Фальчевська Іванна Валеріївна,

поліцейський офіцер громади сектору взаємодії з громадами Відділу поліції №1 Вінницького районного управління поліції ГУНП у Вінницькій області;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4522-5894>

Науковий керівник:

Іванцов Володимир Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративної діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ, майор поліції, м. Вінниця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2904-0466>

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАГУВАННЯ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Збройна агресія проти України докорінно трансформувала функціонування всіх сфер суспільного життя, серед яких система освіти зазнала одних із найглибших і найболючіших змін. Освітнє середовище в умовах війни перестало бути виключно простором навчання й виховання та набуло ознак зони підвищеного ризику, де поєднуються безпекові, психологічні, соціальні та організаційні загрози. Руйнування закладів освіти, постійна небезпека ракетних ударів, тривоги, вимушене дистанційне або змішане навчання, масове переміщення учасників освітнього процесу – усе це створює нові виклики, на які держава зобов’язана реагувати системно та комплексно.

Освітнє середовище в умовах воєнного стану слід розглядати як багатовимірну систему, що поєднує фізичний простір закладу освіти, соціальні взаємодії, інформаційні потоки та психологічний стан учасників освітнього процесу. Війна порушує стабільність кожного з цих елементів, створюючи ситуацію постійної невизначеності та ризику [1, с. 35].

Серед ключових викликів варто виокремити загрозу фізичній безпеці. Регулярні повітряні тривоги, обстріли та мінна небезпека змушують освітні заклади адаптувати навчальний процес до укриттів, змінювати розклад занять, а в окремих регіонах – повністю припиняти очне навчання [2, 69]. Такі умови негативно впливають на якість освіти та безперервність освітнього процесу.

Не менш серйозним викликом є психологічна вразливість дітей і молоді. Тривалий стрес, страх за власне життя та життя близьких, досвід втрати домівки або вимушеного переселення формують підвищений рівень тривожності, агресії або апатії. Освітнє середовище стає місцем, де ці емоційні стани проявляються особливо гостро. Соціальні виклики проявляються у зростанні конфліктності, ризиків булінгу, дезадаптації внутрішньо переміщених осіб, а також у зниженні рівня довіри між учасниками освітнього процесу. У таких умовах традиційні механізми виховної роботи виявляються недостатніми [3, с. 77].

Окрему увагу слід приділити інформаційним загрозам. Освітній простір стає мішенню дезінформації, маніпуляцій та ворожої пропаганди, що потребує не лише педагогічної, а й безпекової протидії.

Служба освітньої безпеки Національної поліції України формується як спеціалізований напрям поліцейської діяльності, орієнтований на превентивний захист закладів освіти та учасників освітнього процесу. В умовах війни її функціональне навантаження суттєво розширюється. Одним із ключових завдань Служби є забезпечення фізичної безпеки в закладах освіти. Це включає контроль за дотриманням пропускового режиму, участь у розробленні та

реалізації планів евакуації, реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з обстрілами або загрозами диверсійного характеру [4, 17].

Важливим напрямом діяльності є профілактика правопорушень та девіантної поведінки серед неповнолітніх. Поліцейські освітньої безпеки працюють у тісній взаємодії з педагогами та психологами, що дозволяє своєчасно виявляти ризикові поведінкові моделі та запобігати їх ескалації. Особливу роль Служба відіграє у комунікаційній площині. Наявність постійного поліцейського в освітньому середовищі сприяє формуванню довіри, зменшенню рівня страху та підвищенню відчуття захищеності. Це має принципове значення в умовах війни, коли будь-яка нестабільність посилює психологічний тиск на дітей.

Крім того, Служба освітньої безпеки виконує просвітницьку функцію, беручи участь у формуванні культури безпеки, правової свідомості та навичок самозахисту в учасників освітнього процесу.

Механізми реагування Служби освітньої безпеки в умовах війни мають комплексний і міждисциплінарний характер. Їх ефективність залежить від здатності поєднувати правоохоронні, соціальні та психологічні інструменти впливу.

Першим ключовим механізмом є превентивна діяльність. Йдеться про систематичний моніторинг безпекової ситуації в закладах освіти, аналіз ризиків, проведення інструктажів та тренувань з алгоритмів дій у разі надзвичайних ситуацій. Превенція дозволяє мінімізувати негативні наслідки навіть у разі реалізації загроз [7, с. 20].

Другим важливим механізмом є кризове реагування [6, с. 65]. У випадках загрози життю або здоров'ю учасників освітнього процесу поліцейські освітньої безпеки діють як координатори між адміністрацією закладу, службами порятунку та органами влади. Оперативність і чіткість таких дій мають вирішальне значення. Третім механізмом є міжвідомча взаємодія. Служба освітньої безпеки ефективно функціонує лише за умови тісної

співпраці з органами управління освітою, соціальними службами, психологами та громадськими організаціями. Такий підхід відповідає сучасному розумінню публічної безпеки як спільної відповідальності [5, с. 151].

Окремо слід наголосити на важливості психологічно орієнтованого підходу. Поліцейський у школі в умовах війни має бути не лише представником влади, а й фахівцем, здатним до емпатії, ненасильницької комунікації та підтримки.

Отже, освітнє середовище в умовах війни постає як зона підвищеної вразливості, що потребує спеціалізованих підходів до забезпечення безпеки. Традиційні моделі охорони правопорядку виявляються недостатніми для реагування на комплексні виклики, зумовлені воєнним станом. Служба освітньої безпеки Національної поліції України виступає важливим інституційним механізмом захисту освітнього простору, поєднуючи превентивну, охоронну, комунікаційну та просвітницьку функції. Її діяльність сприяє не лише зниженню рівня загроз, а й формуванню культури безпеки та довіри в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зінченко Д. А. Адміністративно-правові форми діяльності Служби освітньої безпеки Національної поліції. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: тези доп. Всеукр. наук. -практ. конф. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 34-37.
2. Зінченко Д. А. Напрями діяльності Служби освітньої безпеки Національної поліції. *Сучасні виклики та загрози системі національної стійкості України*: матеріали круг. столу / ГО «Молодіжна Організація Починаючих Лідерів». Вінниця: ГО МОПЛ, 2025. С. 69-75.
3. Зінченко Д. А. Ефективність профілактичних заходів Служби освітньої безпеки Національної поліції України у боротьбі з кібербулінгом. *Трансформаційні процеси безпекового середовища у воєнний час*: зб. доп. за результатами кругл. столу / ГО «Молодіжна Організація Починаючих Лідерів». Кам'янське: ГО МОПЛ, 2025. С. 76-78.
4. Зінченко Д. А. Адміністративно-правові засади діяльності служби освітньої безпеки Національної поліції України: нормативно-правовий та практичний вимір. *Трансформаційні процеси безпекового середовища у воєнний час*: зб. доп. за результатами кругл. столу / ГО «Молодіжна Організація Починаючих Лідерів». Кам'янське: ГО МОПЛ, 2025. С. 16-18.
5. Зінченко Д. А. Національна поліція як суб'єкт забезпечення безпечного освітнього середовища: історико-правові передумови створення служби освітньої безпеки. *Системний підхід до подолання сучасних викликів крізь призму безпеки, прав людини, права*: зб.

матеріалів наук.-практ. конф. / ГО «Молодіжна організація починаючих лідерів». Вінниця: ГО МОПЛ, 2025. С. 149 -154.

6. Іванцов В. О. Психологічні механізми формування готовності до екстремальних ситуацій у працівників поліції. *Трансформаційні процеси безпекового середовища у воєнний час*: зб. доп. за результатами кругл. столу / ГО «Молодіжна Організація Починаючих Лідерів». Кам'янське: ГО МОПЛ, 2025. С. 65-68.

7. Чишко, К. О. Превентивна функція адміністративно-деліктного права у механізмі забезпечення публічного порядку Стратегії сталого розвитку суспільства в умовах сучасних глобальних викликів / ГО «Молодіжна Організація Починаючих Лідерів». Кам'янське: ГО МОПЛ, 2025. С. 20-25.

УДК: 37:331.4 (075.8)

Харламов Михайло Іванович,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін навчально-наукового інституту управління та безпеки населення Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси;

Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна,

кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника кафедри радіаційного і хімічного захисту навчально-наукового інституту інженерної та спеціальної підготовки Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДСНС УКРАЇНИ

Питання безпечного освітнього середовища у закладах вищої освіти є надзвичайно актуальним у сучасних умовах України, що перебуває під впливом активної агресії росії та складних соціально-політичних викликів. Безпечне освітнє середовище визначається як сукупність умов, що забезпечують захист життя й здоров'я здобувачів вищої освіти та персоналу, а також гарантують реалізацію освітнього процесу без фізичного, психологічного чи технологічного ризику [1, с. 12]. Заклади вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) відіграють особливу роль у формуванні безпечного освітнього середовища, адже мають специфічну місію –

підготовку фахівців для цивільного захисту, пожежної безпеки, рятувальних і надзвичайних служб.

Безпечне освітнє середовище охоплює фізичну, психологічну, соціальну та інформаційну безпеку. Воно включає створення безпечних умов навчання та праці, дотримання санітарно-епідеміологічних, будівельних, протипожежних вимог, комплексну систему попередження ризиків, а також заходи щодо запобігання насильству, булінгу та дискримінації. У викладі науковців безпечне середовище також розглядається як сприятливий для розвитку людей простір, де забезпечуються права та свободи, а всі учасники освітнього процесу відчують фізичну та емоційну захищеність. Законодавство України з питань освіти та цивільного захисту передбачає комплексні вимоги до безпеки закладів освіти, включно з вищими навчальними закладами із специфічними умовами підготовки фахівців з безпеки, пожежної справи та цивільної оборони [2, с. 89]. Заклади вищої освіти ДСНС України функціонують у межах загальних законодавчих актів у сфері освіти, цивільної безпеки, охорони праці та специфічних відомчих вимог.

Заклади вищої освіти ДСНС здійснюють підготовку фахівців, діяльність яких пов'язана з екстремальними умовами: рятувальні операції, реагування на техногенні та природні катастрофи, ліквідація наслідків надзвичайних подій. Це вимагає інтеграції безпеки в усі аспекти освітнього процесу: лабораторна та практична підготовка супроводжується процесами з підвищеним ризиком, що вимагає суворого контролю безпеки; польові заняття та тренінги – обов'язкова оцінка ризиків і заходи щодо їх мінімізації; симуляційні тренажери – створення безпечного середовища для відпрацювання навичок.

Підготовка майбутніх рятувальників передбачає формування не лише технічних навичок, а й культури безпеки, здатності оцінювати ризики та приймати ефективні рішення в екстремальних умовах. Це реалізується через: інтегровані курси з безпеки життєдіяльності; модулі з психологічної готовності; формування навичок командної взаємодії. Безпека освітнього середовища

значною мірою визначається соціально-психологічними чинниками. Важливими є: розвиток позитивного міжособистісного спілкування; запобігання конфліктам і булінгу; підтримка курсантів у стресових ситуаціях [2, с. 90]. Психологічна служба в закладах освіти ДСНС України повинна забезпечувати системну роботу з учасниками освітнього процесу.

Для покращення ситуації в сфері формування безпечного освітнього середовища в закладах освіти ДСНС України необхідно наступне: удосконалення навчальних програм: включення в освітній процес міждисциплінарних курсів із культури безпеки, ризик-менеджменту, кризового лідерства; підвищення кваліфікації викладачів у сфері безпеки та психолого-педагогічної підтримки; інфраструктурні інвестиції: модернізація навчальних корпусів, обладнання лабораторій з урахуванням сучасних стандартів безпеки; системне оцінювання ризиків як частина управління якістю освітнього процесу; психологічна підтримка студентів і персоналу – програми резилієнс-тренінгів [3, с. 104].

Безпечне освітнє середовище в закладах вищої освіти ДСНС України представляє собою багатовимірну систему, що охоплює фізичні, соціально-психологічні, педагогічні та управлінські аспекти. Забезпечення безпеки в цих умовах вимагає інтегрованого підходу, активного використання сучасних технологій, адаптації нормативно-правової бази та цілеспрямованої політики формування культури безпеки. Удосконалення цієї системи сприятиме підготовці компетентних, стійких до стресу і здатних ефективно діяти фахівців для захисту населення та територій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біляковська О. О., Горук Н. М., Караманов О. В. Освітнє середовище: доступність і безпека. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2022. № 3. С. 12–19. URL: <https://pps.udpu.edu.ua/article/view/270876> (дата звернення: 20.01.2026).
2. Дмитрах О. І. Створення безпечного освітнього середовища як спосіб запобігання булінгу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2025. № 3 (47). С. 88–95. URL: <https://science.lpnu.ua/law> (дата звернення: 20.01.2026).

3. Євтушенко Н. В., Твердохлібова Н. Є. Інтеграція персональної безпеки у підготовку здобувачів освіти за спеціальністю «Цивільна безпека». *Освітні виклики*. 2022. № 1. С. 101–109. URL: <https://educationalchallenges.org.ua/article/view/302> (дата звернення: 20.01.2026).

УДК 35.08

Чередниченко Олександр Юрійович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор Інституту Служби безпеки
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОГРЕС

Гендерна рівність – це концепція, яка передбачає рівні можливості та правовий статус жінок і чоловіків і спрямована на подолання дискримінації, а також на створення умов для справедливої можливості реалізації свого потенціалу. Головний принцип гендерної рівності закріплений у ст. 24 Конституції України, відповідно до якої не може бути привілеїв чи обмежень за ознакою статі [1].

За останні десятиріччя в секторі безпеки і оборони України широкого розвитку набула реалізація гендерної рівності, незважаючи на те, що традиційно у даному середовищі преважають чоловіки, але з кожним роком, кожним ратифікованим нормативно-правовим актом ситуація змінюється і все більше жінок є присутніми в секторі безпеки і оборони. Формування гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України досягло значного прогресу, адже жінок заохочують до проходження служби за допомогою різних механізмів, таких як створення комфортних умов, виходячи з їх фізіології; справедливих умов кар'єрного зростання нарівні з чоловіками тощо.

На даний час існує багато законів та стандартів, в тому числі і міжнародних, які регулюють відносини гендерної рівності. З них можна виділити Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція

ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Пекінська декларація і Платформа дій IV Міжнародної конференції із становища жінок у Пекіні (1995) тощо.

Стандарти рівності жінок і чоловіків активно впроваджуються в навчальні програми підготовки військовослужбовців. Так, при вивченні тих чи інших дисциплін постійно наголошується на тому, що жінки та чоловіки мають рівні права і можливості, що формує розумну свідомість у молоді. Раніше існували певні обмеження щодо навчання жінок у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) і взагалі щодо вступу жінок на військову службу. В теперішній час ці стереотипи в Україні долаються, що дало свій результат. Наприклад, з початку повномасштабного вторгнення РФ все більше жінок вступають на військову службу, маючи свідоме ставлення до обов'язку захищати державу, що знову підтверджує той факт, що жінки нарівні з чоловіками мають можливість і бажають виконувати бойові та оперативні завдання, місії.

Україна слідкує за сучасною політикою НАТО у сфері гендерної рівності, її затвердженням у міжнародних договорах та враховує програмні документи, новітні прояви гендерної рівності. Так, багато стандартів НАТО вже імplementовані в Статуті ЗСУ, в інші документи щодо організації проходження служби в силах безпеки і оборони.

Слід зауважити, що окрім НАТО, багато міжнародних організацій просувають стандарти гендерної рівності. Найважливішими з них є ООН та Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Організація з безпеки і співробітництва в Європі розвиває та контролює дотримання гендерної рівності через свій виконавчий орган, Бюро з демократичних інститутів та прав людини. Голова ОБСЄ також призначає Спеціального представника з гендерних питань, який надає йому підтримку на високому рівні з цих питань [3]. ООН, у свою чергу, створила спеціальну структуру ООН Жінки, яка

відповідає за питання гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок.

Україна теж активно залучається до цих процесів.

Так, для жінок запроваджуються особливі умови проходження служби та соціальні гарантії. Наприклад, відповідно до п.19 ст.10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» під час дії воєнного стану жінкам надається відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та в разі, якщо дитина потребує домашнього нагляду, та інша соціальна підтримка [2].

Проте, існують і певні проблеми, які необхідно обговорювати, вирішувати, а також шукати підґрунтя їх виникнення. Такою проблемою, насамперед, виступають психологічні перешкоди у жінок до проходження служби в секторі безпеки і оборони.

Уже після початку збройної агресії РФ стало зрозуміло, що у жінок є значний потенціал до виконання службових обов'язків. Загалом, порівняно з минулими роками, залучення жінок до цієї сфери значно підвищилося. Але проблема виникла через те, що жінки в Україні досить недавно почали просуватися службовими сходинками.

Не можна говорити про всіх жінок загалом, але у багатьох присутній «психологічний бар'єр», який повністю не розкриває їх потенціал до служби. Коли вони кажуть рідним, знайомим, близьким, що хочуть пов'язати своє життя із сектором безпеки і оборони України, то зазвичай стикаються з невдоволенням, засудженням та намаганням відмовити від свого бажаного шляху. Отже, спільнота дуже впливає на свідомість жінок, які, хоч і мають високу професійну освіченість чи навички, але не розкривають їх повністю при можливості це зробити.

Отже, розвиток стандартів гендерної рівності є одним із головних напрямків роботи в Україні, що з кожним роком підвищує стійкість сектору

безпеки і оборони. З початку повномасштабної агресії рф жінки доказали, що мають великий потенціал та бажання до несення служби. Вони можуть виконувати не лише допоміжні ролі, а й брати участь у виконанні спеціальних операцій, завдань тощо.

Головною проблемою на даному етапі розвитку стандартів є подолання стереотипів, як зі сторони самих жінок, що бажають пов'язати професійний шлях із захистом держави, так і зі сторони українського суспільства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.02.2026).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ : станом на 9 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 12.02.2026).
3. Романова Н. В. Забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони: імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України: дисертація. Київ, 2024. С. 115.

СЕКЦІЯ 2. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

УДК 37.015.3:159.942

Антипчук Тетяна Іванівна,
старший викладач кафедри психології
та інклюзивної освіти Рівненського
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Рівне

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА НА СТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ ДОВІРИ ТА БЕЗПЕКИ В КЛАСІ

Трансформаційні процеси в українській освіті, обтяжені викликами безпекового характеру, диктують нові вимоги до особистості вчителя. Сьогодні його роль виходить за межі простої трансляції знань. Психологічна безпека в класі стає тим фундаментом, без якого неможливе ефективне засвоєння матеріалу. Провідним чинником формування такого середовища виступає емоційний інтелект (EQ) педагога, що інтегрує в собі здатність до саморегуляції, емпатичного сприйняття та конструктивного впливу на емоційне тло колективу.

Емоційний інтелект вчителя ми розглядаємо як складне психологічне утворення, що дозволяє не лише контролювати власні реакції, а й тонко відчувати динаміку настроїв учнів. У закладі освіти, де рівень стресу є перманентно високим, вчитель із розвиненим EQ виконує функцію «емоційного контейнера». Він здатен прийняти тривогу дитини, опрацювати її та повернути у формі спокійної підтримки. Це створює відчуття передбачуваності, яке є базовим для психологічної безпеки [3].

Атмосфера довіри не виникає стихійно, вона є результатом свідомої емоційної праці. Ключовим механізмом тут є феномен психологічної безпеки самовираження. Коли педагог демонструє прийняття та відкритість, учні перестають витрачати когнітивний ресурс на захисні механізми (страх помилки, очікування висміювання). Це активує дослідницький інтерес. Довіра в

системі «вчитель – учень» базується на впевненості дитини в тому, що її емоційні кордони не будуть порушені.

Важливим аспектом впливу EQ є управління міжособистісними дистанціями. Емоційно компетентний вчитель уникає токсичного авторитаризму, який часто є формою компенсації внутрішньої невпевненості. Замість цього використовується стратегія «м'якої сили»:

- резонансна комунікація – налаштування на «хвилю» класу, що дозволяє знімати напруження ще до моменту переростання його в конфлікт;
- емоційне моделювання – вчитель власним прикладом показує, як екологічно виражати незадоволення або втому, не переходячи на особистості;
- валідація переживань – визнання права учня на негативні емоції, що є важливо в умовах соціальної напруженості [1].

Особливого значення набуває здатність до проактивної емпатії в умовах інклюзивного навчання та роботи з дітьми, які мають травматичний досвід. Психологічна безпека для таких учнів полягає в особливій чутливості педагога до тригерів, що можуть спровокувати ретравматизацію. Вчитель із високим EQ інтуїтивно обирає такі методики залучення, які не тиснуть на здобувача освіти, а створюють для нього «коридор можливостей».

Не менш важливим є вплив EQ на стійкість самого освітнього середовища до кризових ситуацій. Під час загрози (наприклад, термінової евакуації в укриття) паніка вчителя миттєво транслюється дітям, руйнуючи відчуття безпеки. Натомість навички самовладання дозволяють зберегти працездатність групи навіть у критичних обставинах. Таким чином, емоційний інтелект стає інструментом кризового менеджменту в освіті.

Зв'язок між EQ та атмосферою в класі має і зворотний ефект: у безпечному середовищі, створеному вчителем, педагог сам менше піддається професійному вигоранню [2]. Позитивний емоційний відгук від учнів та відсутність затяжних конфліктів зберігають внутрішній ресурс фахівця. Це

формує замкнене коло безпеки, де комфорт вчителя та успіх учня підсилюють один одного.

Особливе місце у структурі психологічної безпеки займає диференціація емоційного впливу вчителя в цифровому та змішаному форматах навчання. В умовах дистанційної освіти, де невербальні сигнали часто обмежені екраном монітора, емоційний інтелект педагога трансформується у здатність до «цифрової емпатії». Це передбачає вміння підтримувати групову динаміку через тональність голосу, текстові повідомлення та швидкість зворотного зв'язку. Вчитель, який володіє високим рівнем EQ, розуміє, що тривале перебування перед камерою втомлює учнів емоційно, і свідомо впроваджує в онлайн-заняття елементи психологічного розвантаження. Це запобігає виникненню відчуття ізоляції та відчуженості у здобувачів освіти.

Отже, емоційна компетентність педагога є не просто додатковою м'якою навичкою (soft skill), а базовою професійною характеристикою, що визначає якість освітнього простору. Є дієвим інструментом профілактики деструктивної поведінки в учнівському середовищі. Розвиток EQ дозволяє трансформувати освітній простір у безпечне середовище, що сприяє гармонійному розвитку особистості, де довіра є головним ресурсом формування особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: виклики та шляхи забезпечення в умовах війни. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С. 45-58.
2. Стельмах О. В. Вплив емоційної компетентності вчителя на соціально-психологічний клімат учнівського колективу. *Психологічний часопис*. 2021. Т. 7. № 5. С. 89-98.
3. Харченко Н. В. Психологічна безпека освітнього процесу: технології створення та підтримки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2022. № 49 (52). С. 134-142.

Байназарова Олена Олександрівна,
старший викладач, завідувач секції
Комунального вищого навчального
закладу «Харківська академія неперервної
освіти», м. Харків

ПЕДАГОГІЧНА ДОВІРА ЯК ОСНОВА БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПАНСІОНАХ

Безпечне середовище є ключовим чинником розвитку дітей, особливо у пансіонах, де вихованці проводять значну частину свого часу поза родинним середовищем. Роль вихователя у таких умовах виходить за межі традиційного педагогічного впливу, включаючи функції психологічної підтримки, наставництва та, за потреби, компенсаторної взаємодії. Одним із центральних аспектів забезпечення безпеки та ефективного виховання є педагогічна довіра, яка визначає готовність учнів до взаємодії, навчання та розвитку соціальних навичок. Довіра, як психологічний феномен, формує основу міжособистісної взаємодії, у якій дитина відчуває, що дорослий не заподіє шкоди, підтримає її та допоможе подолати труднощі. У педагогічному контексті довіра не виникає миттєво і не є наслідком лише доброзичливого ставлення; це процес, що формується поступово через систематичний досвід взаємодії з дорослим. Кожна реакція вихователя чи то підтримка, заохочення або критика може або зміцнити, або послабити довіру, що у свою чергу визначає готовність учня до співпраці та соціальної взаємодії. Для дитини довіра є відповіддю на внутрішні запитання: «Чи безпечно мені перебувати поруч із цим дорослим?», «Чи приймуть мене, навіть якщо я помилюся?» і «Чи допоможуть мені, коли буде складно?» Особливе значення довіра набуває для дітей із складним життєвим досвідом або дефіцитом уваги дорослих, де вона стає не просто педагогічною умовою, а психологічною потребою, що визначає готовність дитини відкриватися до взаємодії та навчання [1].

Психологічні дослідження демонструють, що учні ефективніше сприймають інформацію, педагогічні правила та рекомендації від дорослого,

яким довіряють. Довіра не лише підсилює педагогічний вплив, роблячи його природним і результативним, а й визначає емоційну готовність дитини до взаємодії, навчання та розвитку соціальних навичок. Відсутність довіри, навіть при застосуванні високоякісних педагогічних методів, може призводити до опору, тривоги, байдужості або замкнутості, що значно знижує ефективність виховного процесу. Особливо важливим цей чинник стає у пансіонах, де вихованці перебувають протягом значного часу поза родинним середовищем і часто потребують не лише педагогічної, а й емоційної та підтримувальної взаємодії дорослого. У таких умовах педагогічна довіра стає психологічною потребою, а її формування – поступовим процесом, який включає стабільність та передбачуваність поведінки вихователя, увагу до почуттів дитини, справедливість та повагу, підтримку у складних ситуаціях і послідовність у виконанні обіцянок.

В умовах дистанційного навчання значення довіри зростає ще більшою мірою, оскільки вона виступає своєрідним «містком», який зберігає зв'язок між вихователем і учнем, забезпечуючи психологічну присутність навіть через цифрові канали. Онлайн-формат ускладнює сприйняття невербальних сигналів, таких як міміка, жести та інтонація, а також обмежує можливість спонтанного спілкування, яке у традиційному офлайн-середовищі зміцнює емоційний контакт. У таких умовах емоційна присутність дорослого стає критично важливою: регулярні звернення по імені, індивідуальні повідомлення підтримки, щире зацікавлення станом дитини, спокійна та доброзичлива реакція на помилки чи труднощі формують відчуття стабільності та безпеки. Для дітей важливим є те, що дорослий помічає навіть дрібні успіхи, визнає їхні зусилля, реагує на емоції та створює атмосферу прийняття без осуду чи приниження. Таким чином, формування довіри у дистанційному середовищі відбувається не через фізичну присутність, а через систематичну та усвідомлену емоційну присутність вихователя, яка дозволяє дитині відчувати підтримку та значущість, навіть коли контакт обмежений технологічними

бар'єрами. Ефективна взаємодія у такому форматі базується на професійній чутливості вихователя, його здатності помічати емоційний стан дитини, реагувати на внутрішні потреби та забезпечувати передбачувану, справедливу та стабільну підтримку, що з часом формує стійку педагогічну довіру і, відповідно, підвищує ефективність виховного процесу [2].

Формування довіри залежить від низки факторів, які створюють стабільне та передбачуване середовище. Емоційна безпека є базовою умовою, що дозволяє дитині залишатися собою, відкрито демонструвати емоції та звертатися за допомогою. Спокійний тон спілкування, прийняття почуттів, підтримка в разі помилок, відсутність приниження та доброзичлива реакція на поведінку дитини забезпечують фундамент для розвитку довіри. Передбачуваність дорослого, стабільність його реакцій і поведінки, чіткість правил та однаковість вимог також значно підвищують відчуття безпеки. Діти довіряють дорослому, коли розуміють, чого очікувати в різних ситуаціях, і коли він виконує обіцянки та демонструє емоційну врівноваженість [3].

Важливою умовою є увага і контакт із вихованцем. Регулярне звернення по імені, щирий інтерес до самопочуття, короткі запитання про стан та індивідуальні слова підтримки значно зміцнюють психологічний зв'язок. Справедливість та об'єктивність оцінювання поведінки дітей забезпечують відчуття безпеки, тоді як фаворитизм чи нерівне ставлення можуть швидко руйнувати довіру. Повага до учня як особистості, увага до її думки та коректне спілкування формують гідність та самоповагу вихованця, підсилюючи ефект педагогічного впливу. Підтримка у складних ситуаціях – під час навчальних труднощів, конфліктів, адаптації або кризових обставин – є ключовим чинником формування емоційної прив'язаності та глибокої довіри.

Формування педагогічної довіри не є результатом застосування окремих методів, технік або педагогічних прийомів; це комплексний і системний процес, який базується на щоденній, послідовній та усвідомленій професійній діяльності вихователя. Він включає уважне слухання, активне реагування на

емоційний стан дитини, підтримку як словом, так і конкретними діями, доброзичливий та стабільний тон спілкування, персоналізований контакт, що враховує індивідуальні потреби та особливості кожного вихованця, а також послідовне визнання його зусиль та досягнень. Важливою складовою є допомога у складних ситуаціях без осуду та приниження, повага до особистого простору дитини, чесність, відкритість і здатність дорослого демонструвати послідовність і передбачуваність своїх дій. Довготривала практика показує, що навіть невеликі, але регулярні прояви уваги та доброзичливості здатні створити атмосферу стабільності, у якій дитина починає відкриватися до взаємодії, брати на себе відповідальність та активно включатися в освітній процес. Системність і передбачуваність поведінки вихователя дозволяють формувати довіру як тривалий і стабільний ресурс психологічного благополуччя дітей, особливо тих, хто перебуває в умовах пансіону, де емоційна опора дорослого є ключовою для їхньої адаптації, соціалізації та розвитку позитивних соціальних навичок.

Таким чином, створення безпечного середовища у пансіонах неможливе без свідомого формування педагогічної довіри. Професійна позиція вихователя полягає не лише в контролі поведінки дітей, а передусім у створенні стабільного, передбачуваного та підтримувального середовища, у якому дитина може залишатися собою, відкриватися до взаємодії, брати на себе відповідальність і формувати позитивні соціальні навички. У сучасних умовах дистанційного навчання здатність вихователя підтримувати емоційну присутність та забезпечувати відчуття безпеки через цифрові канали набуває особливої значущості, адже саме вона дозволяє зберігати психологічний зв'язок із дитиною, забезпечуючи її благополуччя та розвиток у складних соціально-педагогічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Духневич В. М. Створення безпечного освітнього середовища: «Шість кроків до безпеки». *Проблеми політичної психології*. 2022. Том 26. № 12 (26). 266-278 с.

2. Софій Н., Аносова А. Безпека: безпечна освіта, екосистема громади: навч. мет. посіб. / за заг. ред. Н. Софій, А. Аносової. Київ: Центр інноваційної освіти «Про. Світ», 2023. 518 с.

3. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. [за заг. ред. Цюман Т. П.]. Київ, 2018. 8-11 с.

УДК 378. 015.31316.77]:004

Білик Вікторія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та
інноваційної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди, м. Харків;

Ялліна Вікторія Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та
інноваційної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди, м. Харків

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО БЕЗПЕЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасному освітньому процесі для ефективного здійснення педагогічної діяльності особливої значущості набуває комунікативна компетентність учителів. Вона також визначає безпечність освітнього простору для учнів і є запорукою профілактики конфліктів. Адже дуже часто педагоги стикаються з труднощами здійснювати комунікацію, особливо в умовах впровадження дистанційного навчання.

Варто зазначити, що безпечне освітнє середовище містить у собі сукупність компонентів, вбудованих до загальної системи управління освітньою організацією. Мова йде про функціональні взаємозв'язки учасників освітнього процесу, світоглядні позиції щодо змісту знань, переконань, суб'єкт-суб'єктних відносин, способи здійснення освітньої діяльності тощо.

Саме тому до професійних стандартів та стандартів підготовки включено відповідні професійні компетентності вчителів. А відповідно перед вищими

педагогічними закладами стоїть завдання готувати майбутніх педагогів до вимог нового часу, здійснення професійної діяльності не лише у реальному, а й у віртуальному просторі. У зв'язку з цим підготовка майбутніх педагогів до проєктування безпечної комунікації в умовах цифрового освітнього середовища є одним із пріоритетних напрямів діяльності ЗВО. На наш погляд, можна виділити кілька цільових орієнтирів даної підготовки.

Професійна компетентність особистості вчителя у сфері освітньої безпеки передбачає не лише когнітивну та операційно-технологічну професійну підготовленість, а й розвиненість мотиваційної, етичної, соціальної та поведінкової сфер особистості спеціаліста, розвиток його особистісних здібностей вирішувати складні та багатопланові проблеми, що виникають у сфері безпеки у різноманітних професійних та життєвих ситуаціях.

Перш за все важливо приділяти увагу засвоєнню здобувачами освіти базових психолого-педагогічних знань студентами в галузі спілкування, професійної гнучкості, педагогічних інновацій, педагогічної конфліктології, вікової та педагогічної психології. Вони дозволять майбутнім учителям зрозуміти вікові та індивідуальні закономірності взаємодії з різними учасниками освітніх відносин.

Варто уваги також питання системи подачі інформації, яка представляється у готовому і спрощеному для сприйняття вигляді. Це призводить до зниження здібностей до творчості нових знань, логічних навичок мислення. До групи ризику потрапляють здобувачі освіти, які орієнтовані на вирішення типових завдань, проведення контролю лише за допомогою тестування. Творча навчальна активність властива кожному студенту педагогічного ЗВО. Необхідно лише сприяти майбутнім вчителям у розкритті власних творчих потенціалів. Готовність студентів до застосування інноваційних технологій залежить від позитивної мотивації до нововведень, саморегуляції, розвитку спеціальних здібностей, особистісної активності.

Викладачі орієнтуються не тільки на прояви, але й ресурсні можливості, здатності до саморозвитку учасників освітніх відносин.

Слід відмітити потребу освоєння майбутніми педагогами сучасних цифрових технологій. Говорячи про цифрове освітнє середовище, важливо враховувати ряд його компонентів: інформаційний, мультимедійний, технологічний та комп'ютерний. Вважаємо доцільним зазначити, що ключовими аспектами безпечної цифрової комунікації визначають: захист особистих даних; етикет (повага до співрозмовників, уникнення агресії, поширення неперевіреної інформації тощо); протидія кібербулінгу (реагування на випадки цькування, повідомлення адміністрації або батьків); технічна безпека (вміння навчати користувачів розпізнавати фішинг, шкідливі програми тощо); збереження професійних кордонів (комунікувати з учнями лише в робочий час, через офіційні навчальні платформи).

Особливу тривогу викликає проблема послаблення навичок міжособистісної комунікації, яка виникла за умов дистанційного формату навчання. Це пов'язують із відсутністю виховного компоненту при дистанційному навчанні, баченням образу життя як гри з багатьма варіантами поведінкових сценаріїв. Зрозуміло, що вчитель має здійснювати виховний вплив на учнів, щоб допомогти їм у формуванні навичок поведінки в Інтернеті. Тож відповідно, ключовим напрямом взаємодії стає вміння формувати довірливі стосунки між вчителем та дітьми. Завдання ЗВО стоїть у формуванні етичних норм у майбутніх учителів.

Сьогодні майбутні педагоги мають бути готові до сучасних викликів, наприклад, дуже популярних форматів надання підтримки та супроводу дітей у форматі онлайн. Тож, педагогам доречно знати особливості дітей покоління Z, у яких ідентичність формується не в реальному, а віртуальному просторі. Спілкування дітей у мережі інтернет представляє безліч можливостей та загроз. Серед останніх можна назвати: кібребулінг, секстинг, інтернет-залежність та ін. У виключних випадках можуть бути загрози, пов'язані з кібератаками і

кібертероризмом, різноманітних форм кібершахрайства. Тому проектування комунікації має орієнтувати майбутніх педагогів на профілактику такого роду інтернет-загроз.

Також цінними є компетентності, які забезпечують навички взаємодії в умовах розмаїття. Наприклад, це можуть бути діти, схильні до саморуйнівної (у тому числі суїцидальної) поведінки. Або це можуть бути школярі з неблагополучних сімей, із сімей мігрантів, внутрішньо переміщених осіб або учні, які мають обмежені можливості. Питання педагогічної підтримки дітей групи ризику в загальноосвітній організації сьогодні приділяється особливу увагу і важливу роль у цьому відіграє саме педагог.

Отже, в структурі загальної підготовки вчителя до безпечної комунікації в умовах цифрового освітнього середовища маємо зазначити:

- формування професійної компетентності особистості вчителя у сфері освітньої безпеки (базових психолого-педагогічних знань, освоєння майбутніми педагогами сучасних цифрових технологій);
- сформовані навички цифрової комунікації;
- вміння будувати довірливі стосунки між учасниками освітнього процесу;
- надання підтримки та супроводу дітей у форматі онлайн;
- розвинені навички взаємодії в умовах розмаїття.

Отже, на наш погляд, безпечна комунікація в цифровому освітньому середовищі, як етична взаємодія між учасниками освітнього процесу, базується на правилах цифрової грамотності, запобіганні кібербулінгу, кібербезпеки та вимагає готовності вчителів до забезпечення цифрової безпеки й створення сприятливих умов комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище як умова навчання, соціалізації та самореалізації дитини : збірник статей наук.- практ. конф. (29 березня 2024 р., м. Луцьк) / упоряд. Н. А. Поліщук. Луцьк : Волинський ІППО, 2024. 240 с. 2.

2. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для батьків та освітян, 2020. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiativi-mintsifripidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COPGuidelinesfor-Parents-Educators-UAfin.pdf

3. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(2). С. 1–30. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206> (дата звернення: 26.01.2026).

4. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/prozatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

УДК 373.2:78

Бойко Ірина Іванівна,
музичний керівник ЗДО (ясла-садка)
«Ромашка», м. Лебедин Сумської області

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІКТ У РІЗНИХ ВИДАХ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному суспільстві, яке переживає стрімку цифрову трансформацію, освіта і виховання вимагають нових підходів, спрямованих на формування компетентностей, необхідних для повноцінної життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Особливо актуальною є проблема формування творчих здібностей у дітей – як фундаментальної складової особистісного розвитку – у контексті інтенсивного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес. Музична діяльність, будучи багатовимірною сферою мистецької активності, виступає природним середовищем для реалізації творчого потенціалу дитини. Завдяки ІКТ відкриваються нові можливості для інтерактивності, мультимедійності та індивідуалізації музичної освіти, що створює сприятливі умови для розвитку творчого мислення, музикальності, інноваційної самореалізації та креативності.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає розвиток творчих здібностей як одну з ключових ліній особистісного становлення дитини та інтегрує її у всі освітні напрями, зокрема в художньо-естетичний, мовленнєвий, ігровий і дослідницький. Творчість розглядається не лише як художня

діяльність, а як універсальна здатність генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення, експериментувати. Особлива увага приділяється створенню умов для вільної творчої діяльності, а не лише відтворення зразків. Отже, Базовий компонент дошкільної освіти розглядає розвиток творчих здібностей як системний процес, що охоплює всі сфери діяльності дитини та ґрунтується на принципах інтеграції, індивідуалізації та підтримки дитячої ініціативи [1].

Проблема розвитку творчих здібностей у різних видах музичної діяльності стала предметом досліджень багатьох відомих учених і педагогів, серед яких Л. Готсдінер, І. Кріс, П. Міхель, Є. Назайкінський, Г. Ревеш, К. Сішор, К. Тарасова, А. Файст, В. Хеккер, Т. Циген та ін. У своїх працях вони обґрунтовували наявність п'яти складників музичної обдарованості, які корелюють із традиційними психічними функціями: сенсорного (відчуттєвого), ретентивного (пам'яттєвого), сенситивного (перцептивного), моторного та ідеативного (мисленнєвого).

Розробляючи власну систему музичного виховання дітей, К. Орф визначав ритм як «первинний елемент» музичного сприйняття. Саме через ритмічну організацію діяльності він налагоджував ефективну взаємодію навіть із дітьми з недостатньо розвиненими музичними здібностями, інтегруючи слово, музику та рух у цілісні комплексні вправи [5].

Творчі здібності – це складний психологічний феномен, що охоплює уміння генерувати нові ідеї, вирішувати проблеми оригінальними способами, проявляти гнучкість мислення, продуктивність і відкритість до експерименту. Творчість не є вузько спеціалізованою функцією, а комплексом когнітивних, мотиваційних і особистісних характеристик, що можуть бути підтримані відповідним навчальним середовищем і практикою [3].

Музична діяльність має високий потенціал для розвитку творчих здібностей, оскільки передбачає емоційне вираження, уяву, інтерпретацію,

інтуїтивний та інтелектуальний компоненти. У музичній освіті розрізняють кілька основних видів діяльності, кожен із яких стимулює творчість:

- виконавська діяльність, що розвиває чуття темпу, інтонування, емпатію та інтерпретацію;
- слухання музики, яке активізує уяву, інтерпретаційні стратегії та концептуальне мислення щодо звукового матеріалу;
- музично-творча діяльність, включно з імпровізацією та композицією, як безпосереднє виявлення творчого потенціалу;
- музично-ритмічні ігри та рухи, що сприяють невербальній експресії, координації та креативності [4].

ІКТ у контексті освіти визначаються як сукупність цифрових інструментів і ресурсів, що підтримують створення, збереження, обробку та передачу інформації. Вони включають мультимедійні засоби, програмне забезпечення для створення і редагування музики, віртуальні лабораторії, онлайн-платформи, ігрові середовища тощо. Важливо, що ІКТ не замінюють педагогічну взаємодію, але виступають засобом її посилення [2].

У сфері виконавства ІКТ можуть виступати як інструмент для:

- аудіо- та відеозапису виконання, що дозволяє дитині самостійно аналізувати свої виступи, співставляти інтерпретації й удосконалювати техніку;
- віртуальних музичних інструментів, які забезпечують доступ до широкого спектру звуків, стимулюючи експериментування (наприклад, цифрові клавішні, струнні емуляції, перкусійні програми);
- супроводу MIDI та нотного програмного забезпечення (наприклад, MuseScore, Sibelius, GarageBand), що підтримує розуміння структури творів і сприяє інтеграції технічних і творчих навичок.

Інтерактивні платформи та мультимедійні колекції музичних творів (Spotify, YouTube, спеціалізовані освітні сервіси) відкривають доступ до широкого репертуару, що сприяє: розвитку музичного смаку і естетичного

сприйняття; порівняльному аналізу різних стилів та інтерпретацій; активному слуханню через візуалізацію звукових хвиль та музичної форми.

Важливою для розвитку творчих здібностей є саме музично-творча діяльність – імпровізація та музична композиція. ІКТ суттєво розширюють можливості саме цієї сфери, використовуючи:

- DAW (Digital Audio Workstations) – середовища для створення музичних композицій (наприклад, Ableton Live, FL Studio), які дозволяють будувати структуру твору, експериментувати із звуковими ефектами, аранжуванням і гармонією;

- музичні ігри та творчі додатки (наприклад, Incredibox, Chrome Music Lab), що мотивують дітей до комбінування звуків та експериментів із ритмом і мелодією;

- спільні онлайн-платформи для колективної творчості, де діти можуть працювати над музичними проєктами спільно, обмінюватися ідеями і надихатися роботами одне одного.

Музично-ритмічні ігрові середовища з цифровою підтримкою (інтерактивні дошки, програмні ігри з ритмічними завданнями) стимулюють моторну активність, координацію, почуття ритму, що, у свою чергу, впливає на когнітивні процеси та творчість у широкому розумінні. Інтерактивні ігри роблять навчання активним, емоційно насиченим і спрямованим на вирішення творчих завдань.

ІКТ дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб дитини: темп, рівень складності, вибір репертуару або жанру. Це створює умови для реалізації творчого потенціалу, оскільки дитина має більше можливостей для самовираження і контролю над власним навчанням – чинників, які є важливими для розвитку творчості.

Незважаючи на позитивний потенціал ІКТ, існують певні труднощі в розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в різних видах музичної діяльності:

1. Технічні бар'єри та нерівний доступ до ІКТ – це може утворювати нерівності у можливостях дітей щодо розвитку творчості.

2. Недостатня підготовка педагогів до інтеграції ІКТ у музичну освіту може призвести до поверхневого використання технологій без реального творення та аналітичної роботи.

3. Перевантаження екранного часу без достатнього балансування з живою музичною практикою може обмежити глибоке переживання звуку та тіла у творчій діяльності.

Отже, інтеграція ІКТ у музичну діяльність є перспективним напрямом розвитку творчих здібностей особистості дитини. ІКТ сприяють підвищенню мотивації, індивідуалізації навчання, розвитку аналітичного й креативного мислення, а також забезпечують сучасне середовище, яке відповідає вимогам інформаційного суспільства. Однак для повноцінної реалізації потенціалу ІКТ необхідно враховувати технічні, педагогічні та етичні аспекти, що впливають на ефективність використання технологій у музичній освіті. ІКТ виступають не лише технічним засобом, а й педагогічним середовищем, що відкриває нові горизонти для творчого розвитку особистості дитини у музичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) Нова редакція / Наук. кер. Л. В. Калашникова. Київ: Видавництво, 2021. 38 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Лісовська Т. А. Теорія і методика музичного виховання : навчально-методичний посібник. Миколаїв : видавець Румянцева Г. В., 2022. 330 с.
5. Семизорова В., Степаненко Н., Шараєвська І. Використання системи «елементарного музикування» Карла Орфа в освітньому процесі дошкільного навчального закладу. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 68 с.

Брик Роман Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

Сьогодні організація освітнього процесу в умовах війни набуває особливої складності через постійну небезпеку для життя та здоров'я учасників освітнього процесу. Воєнний стан має суттєвий негативний вплив на освітнє середовище, що проявляється у руйнуванні освітньої інфраструктури, зупинці функціонування закладів освіти, переході на дистанційну або змішану форми навчання, масові зриви освітнього процесу через повітряні тривоги та ракетні удари, соціально-психологічну напругу у суспільстві, інформацію про військові дії. Фокус уваги змістився з академічних успіхів на підтримку і нормалізацію психічного стану. Основною проблемою є різке зниження мотивації до навчання через втрату звичного ритму життя. Пріоритетним завданням сучасної системи освіти є створення такого освітнього середовища, яке сприяло б розвитку як мотивації навчання, так і саморегуляції.

Мотивація в сучасній педагогіці та психології розглядається як складне психологічне явище, що виконує функцію рушійної сили, яка спрямовує, підтримує та регулює поведінку й діяльність людини. Проблема формування мотивації до навчання є складною, багатогранною і досліджується представниками різних наук. Аналіз наукової літератури засвідчив, що мотивація навчання учнів завжди була предметом інтересу вчених (С. Занюк, Н. Іванова, О. Киричук, Г. Костюк, І. Підласий, В. Онищук, О. Савченко та ін.). У дослідженнях 20-х років ХХІ ст. з проблем мотивації навчальної діяльності здобувачів освіти питання формування мотивації розглядається як

багатокомпонентний процес, тісно пов'язаний із сучасними викликами освітнього середовища.

Тема освітнього середовища та освітнього простору активно досліджується у світі протягом останніх років. Серед найбільш комплексних та ґрунтовних досліджень можна відзначити проєкт OECD «Innovative Learning Environments». Почесний професор Університету Торонто Майкл Фуллан зауважує «Багато написано про навчальні середовища та інновації, але ніде ви не знайдете такого глибокого та переконливого викладу ключових принципів, як у звіті ОЕСР «Інноваційні навчальні середовища». Учні, педагогічне ядро, навчальні середовища, партнерства, сталий розвиток – все це відображено в цьому чудовому томі» [4].

Під мотивацією навчання розуміємо сукупність стимулів, які підвищують рівень зацікавленості учнів та покращують результати навчання. Мотивація у навчанні визначається як окремий вид мотивації, включеної до навчальної діяльності. Вона, як і будь який інший її вид, визначається цілим рядом конкретних для такої діяльності факторів. По-перше, вона визначається самою освітньою системою, освітніми установами, де здійснюється навчальна діяльність; по-друге, організацією освітнього процесу; по-третє, суб'єктивними особливостями школяра (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка) [6].

С. Занюк зазначає, що мотивацією можуть бути не тільки чинники, але і такі ситуативні елементи, як вплив оточення, певні ситуації, специфіка діяльності тощо. Вони можуть бути мінливими і динамічними, а також впливають на активність особистості загалом [3].

Згідно з класичними ідеями психологічних дослідників, навчання і розвиток особистості визначаються не лише зусиллями педагога, а значною мірою детерміновані соціокультурними умовами, предметно-просторовим оточенням, характером міжособистісної взаємодії [1]. Мотивація до навчання формується під впливом комплексу факторів: особистісних (інтерес,

самооцінка), соціальних (родина, вчителі, однокласники) та факторів середовища (методи навчання, безпека).

Освітнє середовище є ключовим зовнішнім чинником, що формує мотивацію учнів через систему психологічних, педагогічних та матеріальних впливів. Сучасні засоби навчання (лабораторії, комп'ютери, комфортні класи) створюють сприятливе середовище для активного навчання. Головною вимогою щодо організації освітнього процесу під час війни є питання безпеки закладів освіти, забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища [2].

У Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти [5] освітнє середовище розглядається як один із чотирьох напрямів оцінки якості освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти (освітнє середовище, система оцінювання здобувачів освіти, педагогічна діяльність педагогічних працівників, управлінські процеси закладу). Для освітнього середовища встановлено три вимоги: забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці; створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації; формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору. Дві з цих трьох вимог безпосередньо стосуються освітнього простору; структурувати їх можна таким чином: умови навчання та праці (безпечні; комфортні); освітній простір (інклюзивний; розвивальний; мотивуючий до навчання).

У «Кодексі безпечного освітнього середовища» автори визначають безпечне освітнє середовище як «стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу» [8].

Ключовим показником високої якості освітнього середовища є його здатність забезпечувати весь комплекс потреб усіх суб'єктів освітнього процесу, створювати мотивацію їхньої активної діяльності. Цей комплекс включає три структурні складові, а саме:

- просторово-предметну, тобто стан приміщень для занять і допоміжних служб, будівлі загалом, прилеглої територія тощо;
- соціальну, що визначається характером взаємовідносин усіх суб'єктів освітньої діяльності (учнів, педагогів, батьків, адміністрації тощо);
- психолого-дидактичну як змістом і методами навчання, обумовленими психологічними цілями побудови освітнього процесу [7].

Наукові дослідження свідчать, що комфортні умови, підтримка та стимуляція середовища сприяють мотивації пізнавальної діяльності. Наприклад, у мотивуючому просторі учні охочіше ставлять запитання, працюють у групах, долають труднощі завдяки підтримці однолітків і вчителя.

Виділяють основні складові та принципи створення мотиваційного середовища:

- Безпека та комфорт: безпечне, інклюзивне середовище без насильства та дискримінації є основою, забезпечуючи емоційне благополуччя.
- Фізичний простір: дизайн класу, що відповідає сучасним вимогам (НУШ), впливає на результативність навчання.
- Інтерактивність: використання цифрових технологій, віртуальних екскурсій, ігор та візуалізації (ментальні карти, відео) підвищує зайнятість учнів.
- Педагогічні прийоми: заохочення до самооцінки, самостійного навчання та створення ситуацій успіху.

Створюючи позитивне та довірливе середовище в класі, вчителі можуть забезпечити своїм учням безпеку та підтримку, необхідні для академічного, особистого та професійного розвитку. Формування в закладах освіти безпечного середовища вимагає дотримання таких умов, як наявність доступу

до адресної допомоги при виникненні труднощів, особистісних, емоційних або міжособистісних проблем, труднощів у соціалізації та самовизначенні; попередження виникнення гострих стресових ситуацій, ефективне та компетентне застосування методів і технологій індивідуальної та групової роботи з усіма учасниками освітніх відносин.

Отже, створення безпечного освітнього середовища закладу освіти є важливою умовою формування позитивної мотивації до творчого здійснення навчальної діяльності, сприяє підвищенню рівня академічної успішності та активного способу життєдіяльності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Особистісно орієнтована модель виховання у просторі Нової української школи. *Освіта України*. 2019. № 12. С. 3–6.
2. Брик Р. С. Організація безпечного освітнього середовища в умовах сьогодення: концептуальні та нормативно-правові аспекти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. (07 берез. 2025 р.) Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. С. 27–32.
3. Занюк С.С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
4. Innovative Learning Environments, Educational Research and Innovation. Paris : OECD Publishing, 2013. URL: https://www.oecd.org/en/publications/innovative-learning-environments_9789264203488-en.html (дата звернення: 20.02.2026).
5. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України 09 січня 2019 року № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text> (дата звернення: 23.02.2026).
6. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства: монографія / Н.В. Пророк, Л.О. Кондратенко, Л.М. Манилова та ін.; за ред. Н.В. Пророк. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 131 с.
7. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.
8. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. Київ : Укр. фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf> (дата звернення: 19.02.2026).

Васечко Ольга Миколаївна,
здобувачка 4-го курсу спеціальності
«Психологія» Національного
університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів;

Наукова керівниця:

Примак Юлія Володимирівна,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної, вікової та
соціальної психології Національного
університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

РОЛЬ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЕКЗИСТЕНЦІЙНІЙ СПОВНЕНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЧАСИ ВІЙНИ

Теперішні воєнні події в Україні супроводжуються високим рівнем невизначеності щодо майбутнього, загрозою для життя та втратами, що суттєво впливають на психоемоційний стан майже кожного. Особливо вразливою в даному разі є молодь, оскільки перебуваючи на етапі активного особистісного становлення (передусім це про 17-25 річних), коли формуються ідентичність, життєві цінності – загострюються екзистенційні питання щодо сенсу життя, свободи, вибору, відповідальності та загалом свого місця в майбутньому, яке наразі є невизначеним.

Сьогодні в умовах тривалої невизначеності через війну, коли неможливо робити чіткі прогнози на майбутнє, дедалі частіше прослідковуються сум, тривога та необхідність вирішувати навіть за таких ситуацій. Але все ж таки, коли має місце достатньо розвинене духовне життя (це про самосвідомість, визначення сенсу, свободу, відповідальність), забезпечується можливість відчувати навіть молодого людиною його екзистенційну сповненість, яка спрямовується до найвищих загальнолюдських цінностей [8, с. 249].

Освітнє середовище за таких умов розглядається як сукупність об'єктивних зовнішніх чинників, соціальних агентів, необхідних для реалізації

завдань фахової освіти. Це система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для розкриття її інтересів і здібностей, які містяться в комунікативному, соціальному й просторово-предметному оточенні [1-7]. Відтак освітнє середовище стає простором, де молодь може віднайти стабільність, підтримку та свій сенс. А тому й питання екзистенційної сповненості та ролі безпечного освітнього середовища набуває особливої актуальності.

Загалом чільне місце щодо вивчення питань психологічної безпеки належить екзистенціалістам (В. Франкл, А. Ленгле та ін.). Так, стрижневою мотивацією людини є екзистенційна сповненість (поняття, введене В. Франклом для пояснення сповненості життя сенсом, позаяк той, хто має «навіщо» жити, може витримати майже будь-яке «як», а сенс життя – наповнювати його ним [6]. Тому сенс є рушійною силою, що можливий у реалізації тільки конкретною людиною. А в межах освітнього простору ми можемо розглядати психологічну безпеку як прагнення здобувачів до задоволення базової потреби в безпеці через соціальну самореалізацію (оскільки людина здатна творити свою долю, активно накопичувати життєвий досвід, пристосовуватися до будь-яких ситуацій, переоцінюючи свої цінності).

Рефлексія питання психологічної безпеки освітнього середовища в контексті феноменів екзистенційної сповненості та тривалої невизначеності дає розуміння того, чому важливо закладати фундамент для успішного особистісного становлення й розвитку здобувачів вищої освіти. Тому за А. Ленгле, який запропонував ширше поняття екзистенційної сповненості, ніж В. Франкл, мають місце чотири фундаментальні мотивації, які є рушійною силою саморозвитку (покращення навичок та знань) та самотрансценденції (вихід за межі власного «Я») [6; 9]. На нашу думку, їхня реалізація в безпечному середовищі студентської молоді може бути надзвичайно важливою, оскільки кожний ракурс мотивації актуалізує життєво важливі питання задля знаходження та розуміння власного сенсу.

Так, перша фундаментальна мотивація відповідає за безпеку й увиразнює питання у здобувачів на кшталт: «Чи можу я бути тут?», «Чи безпечно в цьому середовищі?», «Чи маю я достатньо підтримки?». На цьому етапі важливо забезпечити відчуття психологічної безпеки, створити атмосферу прийняття (в чому можуть допомогти психологічна служба, скринька довіри, підтримка викладачів, відсутність булінгу та дискримінації). Успішним індикатором реалізації першої мотивації буде відчуття захищеності та стабільності в освітньому просторі, готовність до подальшого саморозвитку й самореалізації з відчуттям «можу бути тут».

Друга мотивація актуалізує питання стосунків і цінностей: «Чи є це середовище прийнятним для мене?», «Чи подобається мені це?». Для студентської молоді особливо важливо мати простір, де б можна було відчувати прийняття та значущість, мати довірливі стосунки, відкрито виражати емоції та думки, накопичувати досвід завдяки взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Третій вияв мотивації увиразнює питання «Чи можу я бути собою?». У контексті освітнього середовища це може проявлятися як вільне висловлювання думок, без осуду та страху самовираження. Створення підтримуючого, неосудливого середовища для навчання (особливо в умовах війни), коли відчувається тиск ззовні, то саме автентичність здобувачів допомагає в навчальній діяльності та особистісному розвитку.

Мотивація четверта: «Для чого я тут?», «Що я маю робити, чи має це сенс?». Йдеться про питання сенсу навчання в ці складні часи, його значення для майбутнього, створення кращого. Які саме цінності є важливими для можливості відчути екзистенційну сповненість і задоволення. Це означає, що учасникам освітнього процесу необхідне розуміння зв'язку між навчанням та соціальними, культурними й індивідуальними завданнями, особливо в часи невизначеності. Психологічна безпека на цьому етапі полягає в обговоренні питання сенсів, цілей, розумінні власних цінностей та орієнтирів. Слід

зазначити, що за А. Ленгле, лише за умов поступової, гармонійної реалізації потенціалу вищезгаданих типів мотивацій особистість набуває екзистенційної сповненості [9].

Отже, питання психологічної безпеки здобувачів вищої освіти в освітньому середовищі є критично актуальним в умовах тривалої невизначеності, спричиненої війною. Освітнє середовище розглядається не тільки як місце отримання знань, а й психологічної стабільності, ресурсності, реалізації екзистенційних потреб, підтримки та визнання, простір для автентичності, усвідомлення сенсу своєї діяльності. Відзначаємо значущість органічного зв'язку між психологічною безпекою освітнього середовища та екзистенційною сповненістю студентської молоді в умовах тривалої невизначеності через війну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Духневич В. М., Сівєрс З. Ф. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу : методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 58 с.
2. Кузікова С. Толерантність до невизначеності: теоретико-емпіричні розвідки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Т. 1, № 3. С. 67–32. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/326>
3. Пісоцький В., Горянська А., Гришко В. Проблема психологічної безпеки освітнього середовища в сучасних умовах. *Габітус*. 2024. Т. 62. С. 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.62.44>
4. Примак Ю. В. Дистанційне навчання в умовах війни: психологічна безпека учасників освітнього процесу. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : зб. наук. ст., тез доповідей та інших мат-лів III Всеукр. наук.-практ. конф., 07 березня 2025 р. / Редак.: О. М. Петровський, В. С. Мисик та ін. Тернопіль, 2025. С. 470–473. URL: https://mail.google.com/mail/u/0?ui=2&ik=4cf706f768&attid=0.1&permmsgid=msgf:1828194114203389328&th=195f0cdc558d8d90&view=att&disp=inline&realattid=f_m8yb1p2m0&zw
5. Примак Ю. В., Ляховець Л. О. Екзистенційна безпека особистості як проблема сучасної психології. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи*: зб. наук. пр. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 4 квітня 2024 року) / Ред. колегія: Л.Котлова, Л.Бутузова, С.Максимець / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соціально-психологічний факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2024. С. 304–307. URL : <http://surl.li/ukqpk>
6. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Пер. з англ. О. Замойської. Харків. Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.

7. Шелевер О. В., Фізер В. С. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Т. 1, № 67. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-1.18>
8. Щербакова І. Дослідження екзистенційної сповненості життя студентів. *Педагогіка*. 2023. Т. 5, № 27. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204609>
9. Längle A. Existential fundamental motivation. 2002. URL: <https://laengle.info/userfile/doc/Trontheim-paper-16-8-02-corr-Chris-14-6-03.pdf>

УДК 373.5:355.23:37.014

Василишин Олег Михайлович,
старший викладач кафедри менеджменту та освітніх технологій, доктор філософії в галузі воєнних наук, національної безпеки, безпеки державного кордону Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка, м. Хмельницький

РОЗВИТОК ОСЕРЕДКІВ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний етап розвитку української держави характеризується складними безпековими, соціальними та гуманітарними викликами, що безпосередньо впливають на систему освіти [4, с. 5–7; 2, с. 12–14]. Повномасштабна війна, трансформація Збройних Сил України, зміна характеру воєнних загроз, активний розвиток технологій і посилення ролі громадянської відповідальності зумовлюють необхідність переосмислення підходів до національно-патріотичного та оборонного виховання молоді. У цьому контексті предмет «Захист України» набуває особливої актуальності як ключовий елемент формування в учнів компетентностей, необхідних для життя в умовах сучасного безпекового середовища.

Осередки викладання предмета «Захист України» виступають не лише організаційною формою навчального процесу, а й важливим простором практичної підготовки, формування ціннісних орієнтирів, психологічної стійкості та готовності до дій у надзвичайних ситуаціях. Водночас їх розвиток супроводжується низкою проблем нормативного, кадрового, матеріально-

технічного, методичного та психологічного характеру. Метою цієї статті є комплексний аналіз актуальних проблем розвитку осередків викладання предмета «Захист України» та окреслення можливих шляхів їх подолання.

Предмет «Захист України» є інтегрованим курсом, який поєднує елементи військової підготовки, домедичної допомоги, цивільного захисту, основ безпеки життєдіяльності та національно-патріотичного виховання [2, с. 18–21; 4, с. 6–9; 5, с. 3–5]. Його зміст спрямований на формування в учнів готовності до захисту держави, усвідомлення власної ролі в системі національної безпеки та розвитку відповідальних громадянських позицій.

В умовах війни та постійної загрози для цивільного населення значення цього предмета суттєво зросло, що підтверджується сучасними дослідженнями у сфері національної безпеки та освіти [7, с. 44–47]. Учні отримують знання та практичні навички, які можуть бути використані в реальних життєвих ситуаціях: надання першої домедичної допомоги, дії під час повітряних тривог, евакуації, мінної небезпеки, кіберзагроз. Таким чином, «Захист України» виходить за межі традиційного шкільного предмета та стає інструментом підвищення загальної стійкості суспільства.

Осередки викладання відіграють ключову роль у реалізації практичної складової курсу. Саме в них створюються умови для відпрацювання навичок, проведення тренувань, занять із залученням фахівців сектору безпеки та оборони, волонтерських і громадських організацій.

Однією із актуальних проблем розвитку осередків викладання предмета «Захист України» є недосконалість нормативно-правового забезпечення [4; 5; 2]. Попри наявність державних стандартів та програм, на практиці виникають труднощі з їх реалізацією на рівні конкретних закладів освіти. Часто відсутні чіткі механізми фінансування, визначення статусу осередків, їх матеріально-технічного забезпечення та кадрового наповнення.

Організаційні труднощі також пов'язані з різним рівнем автономії закладів освіти та нерівномірним ресурсним забезпеченням у регіонах. У

сільській місцевості та малих громадах створення повноцінних осередків часто ускладнюється браком приміщень, обладнання та спеціалізованих майданчиків для практичних занять. Водночас відсутність єдиних підходів до координації діяльності осередків призводить до фрагментарності та різної якості викладання.

Важливою проблемою є також інтеграція осередків у загальну систему безпекової освіти громади. Недостатня взаємодія між закладами освіти, органами місцевого самоврядування, територіальною обороною, ДСНС та медичними службами знижує ефективність підготовки учнів.

У процесі дослідження використано аналіз нормативно-правових актів, порівняльний аналіз наукових джерел, узагальнення педагогічного досвіду та системний підхід до вивчення проблем розвитку осередків викладання предмету «Захист України».

Кадрове забезпечення є одним із найбільш вразливих аспектів розвитку осередків викладання предмета «Захист України» [8, с. 22–26; 8, с. 15–19]. Викладання цього курсу потребує від педагогів не лише педагогічної освіти, а й спеціальних знань та практичного досвіду у сфері безпеки, медицини, військової справи або цивільного захисту.

На практиці спостерігається дефіцит підготовлених кадрів, особливо в умовах воєнного стану, коли значна кількість фахівців залучена до служби в секторі безпеки та оборони. Часто предмет викладають учителі суміжних дисциплін без достатньої фахової підготовки, що негативно впливає на якість навчання та мотивацію учнів.

Додатковою проблемою є професійне вигорання педагогів, які працюють у складних психологічних умовах, поєднуючи навчальну діяльність із емоційно важким контентом. Недостатня система підвищення кваліфікації, супервізії та психологічної підтримки вчителів посилює ці ризики.

Ефективне функціонування осередків викладання предмета «Захист України» неможливе без належної матеріально-технічної бази [9, с. 10–13; 10,

с. 2–6]. До неї належать навчальні кабінети, тренажери, макети, засоби індивідуального захисту, медичне обладнання, мультимедійні засоби та спеціалізовані майданчики для практичних занять.

На сьогодні значна частина закладів освіти стикається з проблемою застарілого або недостатнього обладнання. Часто матеріальна база не відповідає сучасним вимогам і реальним загрозам, з якими може зіткнутися населення. Обмежене фінансування та відсутність стабільних джерел оновлення обладнання стримують розвиток осередків.

Водночас позитивним фактором є залучення позабюджетних ресурсів, зокрема допомоги громадських організацій, волонтерів та міжнародних партнерів. Проте така підтримка має нерівномірний характер і не завжди інтегрується в системну державну політику.

Методичні та змістові проблеми

Методичне забезпечення предмета «Захист України» потребує постійного оновлення відповідно до змін безпекового середовища та розвитку компетентнісного підходу в освіті [8; 10]. Традиційні підходи, орієнтовані переважно на теоретичний матеріал, не завжди відповідають запиту на практичні навички та компетентнісне навчання.

Серед актуальних проблем можна виокремити недостатню кількість сучасних навчально-методичних матеріалів, обмежений доступ до симуляційних та інтерактивних методик, а також низький рівень інтеграції цифрових технологій. В умовах дистанційного або змішаного навчання це питання набуває особливої гостроти.

Також важливою є проблема адаптації змісту курсу до вікових та психологічних особливостей учнів. Надмірна мілітаризація або, навпаки, формальний підхід до навчання можуть знижувати ефективність освітнього процесу та викликати спротив або байдужість з боку учнів.

Психологічні та соціальні аспекти розвитку осередків

Викладання предмета «Захист України» відбувається в умовах підвищеного психологічного напруження, зумовленого війною, втратами та постійною загрозою безпеці, що потребує врахування аспектів психологічної безпеки освітнього середовища [1, с. 46–49]. Це впливає як на учнів, так і на педагогів. Однією із актуальних проблем є недостатня увага до психологічної складової навчального процесу в межах осередків.

Учні можуть мати травматичний досвід, пов'язаний із бойовими діями, вимушеним переселенням або втратою близьких. У таких умовах навчання потребує делікатного підходу, поєднання практичної підготовки з елементами психологічної підтримки та формування стресостійкості.

Соціальний вимір проблеми полягає також у різному рівні підтримки з боку батьків та громади. Не завжди суспільство усвідомлює важливість осередків як інвестиції в безпеку та майбутнє держави, що може знижувати мотивацію до їх розвитку.

Шляхи подолання актуальних проблем

Для ефективного розвитку осередків викладання предмета «Захист України» необхідний комплексний підхід, який поєднує державну політику, ініціативи місцевих громад та професійну активність педагогів. Серед пріоритетних напрямів варто виділити вдосконалення нормативно-правової бази, забезпечення стабільного фінансування та створення єдиних стандартів функціонування осередків.

Важливим кроком є розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, запровадження програм супервізії та психологічної підтримки. Доцільним є також активне залучення фахівців-практиків, ветеранів, представників ДСНС та медичних служб до освітнього процесу.

Матеріально-технічне оновлення осередків має здійснюватися на основі сучасних стандартів і з урахуванням реальних потреб безпеки. Розвиток

партнерств із громадськими та міжнародними організаціями може стати додатковим ресурсом для досягнення цієї мети.

Таким чином, актуальні проблеми розвитку осередків викладання предмета «Захист України» мають комплексний характер і відображають загальні виклики, з якими стикається система освіти в умовах воєнного часу. Нормативні, кадрові, матеріально-технічні, методичні та психологічні аспекти потребують узгоджених рішень і системного підходу.

Водночас саме розвиток ефективних осередків може стати основою для формування покоління громадян, здатних відповідально реагувати на загрози, діяти злагоджено та усвідомлювати свою роль у захисті держави. Інвестування в якість викладання предмета «Захист України» є стратегічно важливим завданням, що безпосередньо впливає на національну безпеку та стійкість українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко Т. Л. Психологічна безпека освітнього середовища в умовах кризових викликів. *Психологія і суспільство*. 2022. № 3. С. 45–53.
2. Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898.
3. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Освітні матеріали з питань цивільного захисту. Київ, 2021.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX.
6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : затв. наказом МОН України від 16.06.2015 № 641.
7. Кремень В. Г. Освіта і національна безпека України / В. Г. Кремень. Київ : Грамота, 2019. 240 с.
8. Локшина О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : теоретичні та практичні аспекти / О. І. Локшина. Київ : Педагогічна думка, 2018. 312 с.
9. Навчальна програма «Захист України» для закладів загальної середньої освіти. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2024.
10. Савченко О. Я. Сучасний урок у контексті компетентнісного підходу / О. Я. Савченко. Київ : Освіта, 2017. 256 с.

Гайда Василь Ярославович,
доктор філософії, викладач кафедри
змісту і методик навчальних предметів
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ДОСЛІДНИЦЬКІ ЗАВДАННЯ З ФІЗИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Умови воєнного та повоєнного часу суттєво змінюють вимоги до освітнього середовища. Безпека в сучасній школі розглядається не лише як фізичний чи психологічний захист, а й як інтелектуальна та освітня безпека учня. Швидке поширення генеративних моделей штучного інтелекту (зокрема ChatGPT) створює нові виклики для системи загальної середньої освіти: з одного боку – відкриває додаткові можливості для навчання, з іншого – формує ризик зниження пізнавальної активності, підміни самостійного мислення готовими відповідями та втрати навчальної суб'єктності учня. Особливо гостро ця проблема проявляється у викладанні фізики, де значна частина навчальних завдань має алгоритмічний характер і легко відтворюється засобами штучного інтелекту[2, 3]. У таких умовах постає питання: як організувати навчальну діяльність так, щоб використання ШІ не загрожувало якості освіти, а навпаки – сприяло розвитку дослідницького мислення та відповідало принципам безпечного освітнього середовища.

Концепція Нової української школи орієнтує вчителя на формування ключових компетентностей, розвиток критичного мислення, навчання через діяльність та реальні життєві ситуації. Це передбачає перехід від репродуктивного засвоєння знань до дослідницької, проблемної та проєктної діяльності, у якій учень виступає активним суб'єктом навчання. У цьому контексті саме STEM-освіта та грамотно спроектовані дослідницькі завдання стають ефективним інструментом педагогічної безпеки в умовах цифровізації та використання штучного інтелекту [4].

На основі аналізу наукових праць [2, 3, 4], враховуючи досвід роботи з учнями 7–9 класів і аналізу того, як вони взаємодіють зі штучним інтелектом, можна сформулювати п'ять ключових принципів, які дозволяють формувати справжню дослідницьку компетентність, а не залежність від готових відповідей. Ці принципи допомагають уникнути ситуації, коли учень просто копіює розв'язання із генеративної моделі, і створюють умови, у яких без самостійного мислення виконати завдання просто неможливо.

Принцип 1. Життєвий контекст. Дослідницьке завдання починається не з формул чи абстрактної умови, а зі ситуації, яку учень може спостерігати у власному житті. Це може бути кухня, шкільний коридор, подвір'я, транспорт або власна кімната. Наприклад: «Досліди, як змінюється температура на кухні під час роботи електрочайника, мікрохвильової печі чи духовки. Побудуй графік і порівняй прилади за тепловим впливом». Таке завдання неможливо підглянути у GPT, бо воно прив'язане до конкретного простору й побутових умов, доступних лише учневі. Життєвий контекст робить дослідження осмисленим: учень працює не «для оцінки», а для розуміння того, що відбувається навколо.

Принцип 2. Неповні дані. Наукове мислення починається там, де немає готової інструкції. У добре спроектованому завданні учень має сам визначити, які параметри потрібно виміряти, у яких одиницях це робити, якими інструментами користуватися та як організувати сам процес дослідження. Наприклад, у завданні про «шкільні теплові аномалії» учням пропонується лише загальна мета – знайти місця у школі, де температура значно відхиляється від середньої. Учень має сам вирішити: де проводити вимірювання, якою має бути тривалість спостереження, як зняти похибку. ChatGPT не здатен допомогти, бо не знає локальних умов і не може автоматично виконати вимірювання замість школяра.

Принцип 3. Дія. Ніщо так не розвиває наукове мислення, як практична діяльність. Тому завдання мають обов'язково містити активний компонент:

серію вимірювань, аналіз фото чи відео, побудову фізичної моделі, роботу з мобільним додатком (наприклад Phyphox). Активна дія переводить роботу з рівня «прочитати – відповісти» на рівень «дослідити – перевірити – пояснити». Модель ІІІ може допомогти з теорією, але ніколи не виконає експеримент за учня, не отримає шумні чи суперечливі дані, не проаналізує реальні похибки – а це й є серцевина наукової діяльності.

Принцип 4. Питання високого рівня. Важливо не лише виконати вимірювання, а й інтерпретувати отримані результати. Тому формулювання завдань має містити питання високих когнітивних рівнів: «Порівняй», «Обґрунтуй», «Поясни механізм», «Передбач зміну», «Оціни ризик», «Запропонуй оптимізацію». Це змушує учнів переходити від механічного обчислення до аналітичного мислення. ІІІ добре рахує, але значно слабший у поясненні явищ із реального світу, де дані нестабільні, суперечливі або неповні. Такі запитання вчать учнів аналізувати, робити висновки, працювати з причинно-наслідковими зв'язками.

Принцип 5. Кілька правильних відповідей. У реальному науковому дослідженні рідко існує лише одна правильна відповідь. Дослідницькі задачі також мають допускати різні підходи та кілька коректних висновків. Наприклад, при аналізі освітлення в класній кімнаті учні можуть дійти до різних рекомендацій: змінити розташування парт, переобладнати джерела світла, відкрити жалюзі або використати світловідбивні поверхні. Усі ці висновки можуть бути однаково обґрунтованими. Така структура завдання ліквідує «єдино правильний алгоритм», який можна отримати від ІІІ, і змушує учня творчо будувати власну траєкторію дослідження.

Усі п'ять принципів разом повертають учням роль активних дослідників, а не пасивних отримувачів готових рішень. У світі, де GPT може розв'язати типовий приклад за секунду, лише завдання, засновані на реальних об'єктах, діях, неповних даних і власному досвіді, здатні формувати справжнє наукове мислення та культуру дослідження. У сучасних освітніх умовах, коли

генеративні моделі можуть розв'язувати більшість стандартних навчальних задач, важливо переорієнтувати фізичну освіту на ті види діяльності, які неможливо передати алгоритму. Йдеться про завдання, що вимагають роботи з реальними об'єктами, вимірювань у конкретному середовищі, інтерпретації власних даних, аналізу похибок та формування висновків на основі досвіду. У методиці навчання фізики це відповідає переходу від репродуктивних до дослідницьких та проблемних методів, від «обчисли» до «досліди й поясни».

Нижче подано приклад дослідницької задачі, розкритої з позицій методики фізики, її дидактичної цінності та того, які компетентності вона формує.

Приклад. «Виміряй прискорення свого велосипеда». Суть завдання: учень використовує смартфон (акселерометр або відеозйомку), велосипед і реальну дорогу поруч зі школою/будинком, щоб визначити прискорення під час розгону. Тут ми маємо справу із завданням типу фізика в дії – рух, який можна відчувати. Це завдання дає можливість відчувати фізичну величину, яка зазвичай існує лише у формулі. Учень бачить, що прискорення залежить від сили натискання на педаль, стану дороги, маси велосипеда – тобто факторів, які впливають на результат і які не можна «підставити у формулу» без вимірювань. Вчимо використовувати дані датчиків та додатків на смартфоні (Phyphox, Sensor Logger), які дозволяють отримувати реальні графіки прискорення. Це формує цифрову грамотність у поєднанні з фізичним експериментом. На графіку учень бачить шум, піки, нерівності. Це дає змогу говорити про: – систематичні та випадкові похибки; – нерівномірність руху; – вплив дорожнього покриття. Таким чином формується розуміння реального експерименту, а не «ідеальної фізики». Такі завдання, які пов'язані з діяльністю, спорт, рух, техніка, викликають природний інтерес підлітків. GPT безсилий, якщо немає даних. Без реального експерименту III не здатен ні порахувати прискорення, ні побудувати графік, адже умови локальні та невідомі.

Такі завдання опираються на реальність, а не на текст. GPT не має доступу ні до вашої кімнати, ні до каструль, ні до велосипедної доріжки. Вони формують ключові компетентності: уміння досліджувати; працювати з даними; ставити запитання; аналізувати причинно-наслідкові зв'язки; робити висновки. Вони повертають учням суб'єктність. Дослідження стає особистим, осмисленим, пов'язаним із власним досвідом. Вони роблять фізику живою і сучасною. Дослід відбувається тут і зараз, а не в підручнику.

Проведений аналіз та практичний досвід роботи з учнями 7–9 класів засвідчують, що в умовах активного використання штучного інтелекту ключовим завданням учителя фізики стає не заборона цифрових інструментів, а переосмислення змісту та форм навчальної діяльності. Безпечне освітнє середовище в цьому контексті означає створення таких умов, за яких учень не втрачає здатності мислити, досліджувати й робити власні висновки.

З позицій STEM-освіти та ідей Нової української школи дослідницькі задачі, засновані на реальних об'єктах і практичній діяльності, сприяють формуванню природничої, цифрової та дослідницької компетентностей, розвитку критичного мислення й відповідального ставлення до результатів власної роботи. У воєнний і повоєнний час такі підходи набувають особливої цінності, адже формують стійкість, автономність та здатність учнів діяти в умовах невизначеності.

Таким чином, STEM-орієнтовані дослідницькі завдання у фізиці можуть розглядатися як ефективний педагогічний інструмент створення безпечного освітнього середовища, у якому штучний інтелект не підміняє мислення учня, а стає лише одним із можливих засобів підтримки навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайда В. Я. Інноваційні засоби реалізації STEM-навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 215. С. 127-131.
2. Кос І. Р. Штучний інтелект та інтерактивні симуляції як інноваційні засоби навчання на уроках фізики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 215. С. 177-182.

3. Засєкіна Т. Результати досліджень проблем STEM-освіти в гімназіях і ліцеях (Вісник Національної академії педагогічних наук України). 2025.

4. Кухарчук Р., Рябко А., Заїка О., Вакалюк Т. Упровадження STEM-освіти у навчальний фізичний експеримент. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2025. № 1. С. 57-133.

УДК 159.944

Гуцало Тетяна Анатоліївна,
заступник директора з навчальної роботи
Тернопільського обласного центру
еколого-натуралістичної творчості
учнівської молоді, м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми професійного вигорання педагогів закладів позашкільної освіти. Розкрито сутність феномену «професійне вигорання», визначено його структурні компоненти та основні чинники його виникнення в умовах позашкільної освіти. Визначено основні напрями профілактики та подолання професійного вигорання на організаційному та особистісному рівнях.

Ключові слова: професійне вигорання, емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція професійних досягнень, позашкільна освіта, педагогічна діяльність, стрес.

Сучасне суспільство формується під впливом багатьох зовнішніх факторів – криз і складнощів у різних сферах життя, тому перебуває в умовах безперервних трансформацій. Така нестабільність позначається на психологічному стані людей і з часом може негативно впливати на їх фізичне та психічне здоров'я.

Це стосується і освітян, які працюють у середовищі підвищеної напруги. Вони змушені постійно пристосовуватися до цифровізації освітнього процесу, змін у навчальних програмах, навчати дітей, які знаходяться у стресі через повітряні тривоги, втрату дому, друзів, та, загалом, працювати в умовах

нестабільності, спричиненої пандемією COVID-19 і повномасштабною війною в Україні.

Проблема професійного вигорання стає дедалі актуальнішою. Дані сучасних наукових досліджень засвідчують збільшення кількості педагогів, які переживають емоційне виснаження та прояви вигорання, що негативно впливає на результативність їхньої професійної діяльності.

Професійне вигорання вважається наслідком професійного стресу, що характерний для педагогічної праці – однієї із найбільш емоційно напружених сфер діяльності.

Відповідно до ст. 10 Закону України про освіту позашкільна освіта є невід’ємним складником системи освіти [1] та важливою складовою у процесі становлення гармонійно та всебічно розвиненої особистості. Педагоги позашкільної освіти здійснюють професійну діяльність у специфічних умовах: поєднують функції наставника, організатора творчих заходів, психолога, фасилітатора та комунікатора з батьками. Висока емоційна включеність у взаємодію з вихованцями, необхідність демонстрації результатів роботи (конкурси, акції, фестивалі, масові заходи), підвищене навантаження та обмежені ресурси створюють ризик розвитку професійного вигорання.

Отже, **метою статті** є теоретичне обґрунтування сутності професійного вигорання педагогів закладів позашкільної освіти, визначення його причин, симптомів і напрямів профілактики.

Поняття «професійне вигорання» (burnout) ввів американський психіатр німецького походження Герберт Фрейденбергер (Herbert Freudenberger) у 1974 році. Він описав цей стан як фізичне та емоційне виснаження, що виникає у людей, які працюють в емоційно навантажених умовах, проявляючись байдужістю, безнадією та зниженням мотивації. У 1976-1981 роках Крістін Маслач і Сьюзан Джексон вводять сам термін «синдром вигорання» відповідно до трикомпонентної моделі вигорання.

«Вигорання» визначалося як синдром і включало три компоненти:

- емоційне виснаження – хронічна втома, поганий настрій, порушення сну та ін.;
- деперсоналізація – ставлення до оточення негативне, з'являється почуття провини, людина переходить у режим автоматичного виконання обов'язків та намагання уникати будь-яких навантажень;
- редукція професійних досягнень – педагог переживає брак досягнень і схвалення, відчуває невпевненість у своїх силах та сумнівається у власній професійній спроможності.

Сьогодні «синдром професійного вигорання» включений у «Міжнародну класифікацію хвороб». Згідно з цим документом «...вигорання – це синдром, що виникає внаслідок хронічного стресу на робочому місці. Тобто хронічний стрес на роботі може призвести до вигорання» [9].

Вивченням питання професійного вигорання займалися багато зарубіжних та українських вчених. Зокрема, К. Маслач, Е. Махер, В. Шауфелі, А.Ленгле, Дж. Грінберг, Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, І. А. Прокопенко, Т.В. Зайчикова та ін.

Професійне вигорання педагога – це деструктивні зміни особистості, що виникають, розвиваються та проявляються в процесі її професіоналізації як комплекс негативних симптомів, що мають стадіальний характер і виявляються в емоційному виснаженні, деперсоналізації і редукції професійних досягнень та призводять до зниження ефективності професійної діяльності й порушення суб'єкт-суб'єктної взаємодії [8].

Виділяють п'ять груп симптомів емоційного вигорання:

Фізичні симптоми емоційного вигорання – пов'язані зі станом здоров'я педагога;

Емоційні симптоми – ті, що пов'язані з емоціями, почуттями;

Поведінкові симптоми проявляються насамперед у поведінці педагога;

Когнітивні симптоми емоційного вигорання педагогічних працівників проявляються на рівні мислення, сприйняття та усвідомлення власної професійної діяльності;

Соціальні симптоми проявляються у спілкуванні з іншими людьми: колегами, здобувачами освіти, їх батьками, адміністрацією [7].

Особливість діяльності педагогів позашкільних закладів полягає у творчому характері праці та необхідності постійної емоційної взаємодії з дітьми різного віку. Вони організовують гуртки, студії, секції, беруть участь у конкурсах і проєктах, що потребує додаткового часу та ресурсів.

Серед основних чинників розвитку вигорання педагога-позашкільника можна виокремити:

1. Організаційні: перевантаження, недостатнє фінансування, низькі заробітні плати, проблеми з набором вихованців у групи та ін.
2. Соціально-психологічні: конфлікти в колективі, високі очікування з боку батьків, недостатня підтримка адміністрації.
3. Особистісні: перфекціонізм, підвищена відповідальність, труднощі у встановленні меж між роботою та особистим життям.

Головним напрямком подолання професійного вигорання є його профілактика, що повинна здійснюватися на кількох рівнях:

- Фізіологічний рівень (фізичне здоров'я, режим харчування);
- Інтелектуальний (гармонізація півкуль головного мозку);
- Емоційний (створення ситуацій успіху, комфортних емоційних умов);
- Світоглядний (позитивне мислення, диференціація мети) [6].

Загалом, необхідне своєчасне інформування педагогів закладів освіти щодо причин професійного вигорання, його ознак та проявів, їх емоційна, кваліфікована психологічна підтримка.

Окрім того, ефективними формами профілактики професійного вигорання є тренінги та коучинг, під час яких дієвими будуть саморегуляція, метод асоціювання, проведення психодрам [6]. Крім того, важливим завданням

є підвищення рівня самоактуалізації педагогів, оскільки вона виступає фундаментальним ресурсом для розвитку особистісної та професійної саморегуляції, сприяє зміцненню внутрішньої мотивації, формуванню психологічної стійкості та ефективному подоланню професійного вигорання, що, у свою чергу, підвищує якість педагогічної діяльності та забезпечує гармонійний розвиток освітнього процесу.

Отже, професійне вигорання педагогів, загалом, та закладів позашкільної освіти, зокрема, є складним багатофакторним явищем, що виникає внаслідок тривалого впливу професійних стресорів та специфіки творчої діяльності. Це явище є актуальною проблемою, що має значний вплив на ефективність освітньої діяльності. Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про необхідність комплексної уваги до теоретичного й практичного вивчення цього феномену, зокрема через посилення психологічної підтримки педагогів і формування практичних програм профілактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звертання: 23.02.2026).
2. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/ed20201016#Text> (дата звертання: 23.02.2026).
3. Байдик В. В. Психологічні характеристики професійної деструкції та професійного вигорання у працівників освіти. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3 (29). С. 17-24.
4. Карамушка Л.М., Зайчикова Т.В. Технологія профілактики та подолання синдрому «професійного вигорання» в організаціях. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти. За наук. ред. Карамушки Л. М. Київ: Фірма «ІНКОС», 2005, 366 с.
5. Качур О. Профілактика професійного вигорання в закладах освіти. *Психолог*. 2010. № 40. С. 3-7.
6. Олійник І. В. Причини виникнення та профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Педагогічні науки»*. 2017. № 1 (13). С. 118-125.
7. Пахомов І.В. Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчальний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 114 с.
8. Підлипняк І. Ю., Дука Т. М. Професійне вигорання педагогів: профілактика та подолання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип. 69. 2019. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи С. 175-178.

9. Міністерство охорони здоров'я України URL: <https://moz.gov.ua/uk/profesijne-vigorannja-javische-a-ne-hvoroba-scho-naspravdi-zatverdili-v-mkh-11> (дата звертання: 23.02.2026).

УДК: 376-056.264-053.5

Драбич Тетяна Вікторівна,
вчитель-логопед ЗДО комбінованого типу
ясла-садок №19 Шептицької міської ради,
м. Шептицький

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОГО ДИХАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Мовленнєве дихання визначається як процес, що передбачає глибокий вдих і контрольований тривалий видих під час мовлення [3]. У корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку особлива увага зосереджується на формуванні адекватного мовленнєвого дихального ритму, який є необхідною умовою правильної артикуляції звуків. Заняття з лікувальної фізкультури також спрямовані на зміцнення та розвиток дихальної системи. Об'єднання зусиль логопедів та інструкторів із фізичного виховання в межах єдиного комплексного підходу вірогідно дозволяє підвищити ефективність корекційної роботи.

Мовленнєве дихання суттєво відрізняється від звичайного спокійного дихання через специфічні вимоги, які виникають під час мовлення. Звуки формуються під час видиху, тому для плавної і чіткої вимови фраз потрібен подовжений видих. Водночас, вдих має бути коротким, щоб зменшити паузи між відрізками мовлення, але водночас достатньо глибоким для уникнення необхідності додаткового набору повітря у процесі розмови.

Перша особливість мовленнєвого дихання полягає у подовженні фази видиху порівняно з фазою вдиху у 5-9 разів. Це досягається не лише перерозподілом часу дихального циклу, а й загальним збільшенням його тривалості. Частота дихальних рухів (ЧДР) під час мовлення зменшується до 8-10 рухів на хвилину, порівняно з 16-20 під час фізіологічного дихання, що

подвоює тривалість кожного циклу. Це є другою особливістю мовленнєвого дихання. Для забезпечення тривалого видиху необхідний більший запас повітря. Об'єм видихуваного повітря при мовленнєвому диханні зростає до 1500-2000 мл. порівняно з 500-600 мл. при звичайному диханні. Цьому сприяють глибший вдих і використання резервного об'єму повітря. При цьому, вдих зазвичай здійснюється через рот, оскільки вузькість носових каналів ускладнює швидкий і глибокий вдих – це третя особливість мовленнєвого дихання [5].

Під час розмови видих стає не пасивним, як за спокійного дихання, а форсованим завдяки активній роботі експіраторних м'язів грудної клітини та черевного преса. Це збільшує тиск повітряного потоку, дозволяючи забезпечити звучність мовлення. З огляду на це, розвиток мовленнєвого дихання на основі діафрагмального типу є важливим [3; 4].

Науково-методична література свідчить про недостатній рівень сформованості мовленнєвого дихання у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку. Крім того, порушення дихальної функції у дітей часто супроводжуються хронічними захворюваннями органів дихання та іншими відхиленнями у роботі зовнішньої системи дихання. Тому у корекційно-розвивальну роботу логопедів та фахівців із фізичної культури варто включати вправи для нормалізації фізіологічного і мовленнєвого дихання, синхронізації мовленнєвого та немовленнєвого видихів, розвитку плавності та тривалості самого видиху [1].

Під час дослідження було обстежено 44 дитини 5,5-6,5 років із загальним недорозвитком мовлення третього рівня. У всіх дітей спостерігалися знижені функціональні резерви зовнішнього дихання, що негативно впливало на якість мовленнєвого дихання. Учасників поділили на експериментальну (23 дитини) та контрольну групу (21 дитина).

Протягом піврічного періоду у експериментальній групі проводилися заняття з лікувальної фізичної культури тричі на тиждень за програмою, що включала спеціально розроблений комплекс дихальних вправ. Тим часом, у

контрольній групі заняття відбувалися за стандартною програмою фізичного виховання.

Методичний апарат дослідження включав функціональні проби з респіраторною навантаженістю: проби Штанге (затримка дихання після вдиху) та Генча (затримка дихання після видиху). Для визначення життєвої ємності легень використовували електронний спірометр. Оцінка зовнішнього дихання проводилася шляхом розрахунку індексу Тіффно. Стан мовленнєвого дихання аналізували під час логопедичного обстеження, визначаючи тип дихання, тривалість і силу немовленнєвого видиху, тривалість фонаційного видиху та характер самого мовленнєвого дихання.

За сформованого мовленнєвого дихання дитина швидко та глибоко вдихає перед початком мовлення та виконує завдання без додаткових вдихів і пауз.

Програма лікувальної фізичної культури для основної групи включала вправи, спрямовані на розвиток функцій зовнішнього та мовленнєвого дихання, а саме: навчання координації носового та ротового дихання; тренування діафрагмального дихання; засвоєння технік активного видиху; розвиток тривалості та плавності видиху; виконання вправ для дихальних органів із одночасними голосовими тренуваннями, які сприяють регуляції темпу, ритму, сили голосу, а також підвищують амплітуду та виразність мовлення та покращують функції голосового апарату.

Усі вправи були ретельно дібрані та виконувалися відповідно до рекомендацій логопеда. Основні принципи проведення занять включали: організацію занять у добре провітрюваному приміщенні, уникнення перевтоми (що проявлялося, зокрема, позіханням через дефіцит кисню), виключення підняття щік і плечей, фокусування уваги на роботі черевної стінки під час виконання вправ, а також застосування легких матеріалів (тонкого паперу, вати чи «дощичку»), розміщених на рівні рота дитини.

У логопедичній практиці формування навичок тривалого мовленнєвого видиху забезпечується за допомогою фонаційних вправ, які включають вимову матеріалу різного рівня складності (від простого до складного).

Відповідно, під час виконання фізичних вправ застосовувався рекомендований логопедом мовленнєвий матеріал, адаптований до етапу корекції мовлення дитини, що включав:

- вимову голосних звуків (а-о-у...) у поєднанні з виконанням фізичних рухів;
- вимову складів (ма-мо-му...) разом з рухами;
- вимову слів із поступовим переходом до побудови речень.

До та після курсу лікувального фізичного виховання (ЛФВ), до якого увійшов спеціально розроблений комплекс дихальних вправ, проводилися контрольні обстеження. На початку дослідження було зафіксовано відставання дітей за результатами тестів Штанге та Генча. Показники для дітей експериментальної групи за пробою Штанге становили $21,4 \pm 1,7$ с., а для контрольної групи – $19,1 \pm 1,8$ с., що нижче вікових норм. За пробою Генча аналогічні показники сягали $11,9 \pm 0,9$ с. у експериментальній групі та $10,3 \pm 1,5$ с. у контрольній. Оцінка функції зовнішнього дихання продемонструвала зниження життєвої ємності легень (ЖЄЛ) та індексу Тіффно для більшості дітей порівняно із середньостатистичними нормами. Це свідчить про наявність соматичних порушень у дітей із загальним недорозвитком мовлення та про низький функціональний резерв дихальної системи.

Повторне обстеження засвідчило ефективність включення до програми ЛФВ вправ для розвитку діафрагмального дихання, як основи процесу мовлення. Також застосовувалися вправи для поліпшення координації дихання, збільшення тривалості та плавності видиху, а також дихальні вправи у поєднанні зі звуковою гімнастикою.

Поглиблений аналіз результатів показав, що у експериментальній групі наприкінці дослідження показники затримки дихання досягли вікових норм,

чого не відмічено у дітей контрольної групи. Зокрема, за пробою Штанге у дітей експериментальної групи показник значно зріс і досяг $28,8 \pm 1,7$ с. порівняно з $23,9 \pm 2,3$ с. у контрольній групі. Це свідчило про майже 10 % підвищення параметрів порівняно з початковими значеннями.

Аналогічно за результатами проби Генча наприкінці педагогічного експерименту були відзначені статистично значущі міжгрупові відмінності: для експериментальної групи показник становив $16,3 \pm 1,0$ с. проти $11,9 \pm 0,9$ с.

Аналіз змін життєвої ємності легень (ЖЄЛ), проведений наприкінці дослідження, виявив позитивну динаміку в обох групах. Хоча між експериментальною та контрольною групами не спостерігалось суттєвих відмінностей щодо середніх показників ЖЄЛ, в експериментальній групі зафіксовано більш значний як абсолютний, так і відносний приріст цього параметра. Дослідження змін індексу Тіффно у молодших школярів експериментальної групи із загальним недорозвитком мовлення до завершення педагогічного експерименту засвідчило значне зростання показників на фоні початкового зниженого рівня. Середньогруповий індекс досяг нижньої межі норми (80%). У контрольній групі індекс Тіффно не досяг нормативних значень, а його зростання за період спостереження виявилось суттєво менш вираженим порівняно з експериментальною групою, що свідчить про наявність істотних міжгрупових відмінностей.

Повторна логопедична діагностика зафіксувала дані, які вказують на більш інтенсивну динаміку формування мовленнєвого дихання в експериментальній групі. На початку дослідження у дітей обох груп домінуючими залишалися ключичний та грудний типи дихання. Наприкінці ж експерименту більшість дітей експериментальної групи (17 з 23 (73,9 %)) засвоїли діафрагмальне дихання, тоді як у контрольній групі цей вид дихання сформувався лише у п'яти дітей (23,8 %), а решта перейшла до змішаного типу дихання.

Водночас, діти експериментальної групи завдяки застосуванню спеціально розробленого комплексу дихальних вправ досягли більш плавного характеру видиху. Вони також демонстрували зменшення кількості доборів повітря під час повторення уривку вірша на одному видиху, чого не вдалося досягти дітям контрольної групи.

Отримані результати підтверджують ефективність застосування розробленого комплексу вправ для розвитку функції дихання, що позитивно вплинуло на формування мовленнєвого дихання. Практичний досвід свідчить, що ізольована логопедична робота, спрямована на розвиток функції дихання, є недостатньою для дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку. Це підкреслює важливість мультидисциплінарного підходу у корекційно-розвивальному процесі для даної нозологічної групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайван, Т. Я., Макарова, С.М. Логопедична робота з дітьми. Харків : Веста, 2008. 183 с.
2. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія [Текст] : навч. посібник. К. : Знання, 2010. 294 с.
3. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
4. Степашко М. В. Масаж і лікувальна фізична культура в медицині : підручник / М. В. Степашко, Л. В. Сухостат. К. : ВСВ «Медицина», 2010. 352 с
5. Шеремет М. К. Неврологічні основи логопедії : навч. посібник. Суми : ФОП Цьома С.П., 2016. 276 с.

УДК 378.014.3:378.22(4):37.013

Козир Маргарита Валентинівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та психолого-
педагогічних наук Факультету
педагогічної освіти Київського
столичного університету імені Бориса
Грінченка, м. Київ

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У СИСТЕМІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Вступні положення. В умовах становлення суспільства знань, інтенсифікації глобалізаційних процесів та глибоких соціальних трансформацій проблема формування безпечного освітнього середовища набуває особливої актуальності для системи вищої освіти. У сучасному науковому дискурсі безпечне освітнє середовище розглядається не лише як сукупність організаційних і нормативних умов, а як комплексна педагогічна категорія, що забезпечує гармонійний розвиток особистості, професійну самореалізацію та психологічне благополуччя учасників освітнього процесу.

Особливої ваги ця проблема набуває на рівні магістерської підготовки, яка в країнах Європейського Союзу виконує стратегічну функцію формування наукового, інноваційного та кадрового потенціалу суспільства. Магістратура постає простором інтенсивної академічної, професійної та особистісної соціалізації, що зумовлює підвищені вимоги до якості та безпечності освітнього середовища.

Теоретичні засади розуміння безпечного освітнього середовища. У педагогічній теорії безпечне освітнє середовище трактується як така організація освітнього простору, яка гарантує фізичну, психологічну, соціальну, академічну та цифрову безпеку особистості, створює умови для вільного розвитку, самовираження та академічної свободи. У європейській освітній думці безпека тісно пов'язується з гуманістичною парадигмою освіти, студентоцентрованим підходом, принципами рівності, недискримінації та поваги до людської гідності.

На рівні магістерської підготовки безпечне освітнє середовище виконує роль педагогічної умови, що сприяє розвитку професійної автономії магістранта; підтримує його академічну та дослідницьку активність; забезпечує психологічну стійкість у ситуаціях високого інтелектуального навантаження; формує культуру академічної доброчесності та відповідальності.

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує зростаючу увагу європейських і вітчизняних учених до проблеми безпечного освітнього

середовища у вищій освіті як ключового чинника особистісного та професійного розвитку здобувачів освіти і педагогічних працівників. У працях зарубіжних дослідників безпечне освітнє середовище розглядається не лише в аспекті фізичної або психологічної безпеки, а як комплексна педагогічна умова, що охоплює академічну свободу, інституційну довіру, інклюзивність, цифрову безпеку та етичну культуру взаємодії (J. Knight, U. Teichler, S. Marginson). У межах Європейського простору вищої освіти ця проблематика пов'язується з реалізацією студентоцентрованого підходу, забезпеченням якості освіти та підтримкою академічної мобільності [7].

Вітчизняні дослідження (С. Сисоєва, С. Калашнікова, О. Локшина, Н. Ничкало) акцентують увагу на тому, що безпечне освітнє середовище в магістратурі виступає умовою формування професійної автономії, педагогічної відповідальності та готовності до навчання впродовж життя [3, С. 12–19]. Останні аналітичні звіти Європейської Комісії, OECD та UNESCO підкреслюють, що в умовах глобальних криз, воєнних викликів і цифровізації питання безпеки освітнього середовища набуває системного характеру й потребує інтеграції на рівні освітньої політики, інституційного управління та змісту магістерської підготовки [2, С. 477–479]. Водночас у науковому дискурсі недостатньо узагальнено досвід формування безпечного освітнього середовища саме в системі магістерської підготовки країн ЄС, що зумовлює актуальність порівняльно-педагогічного аналізу цієї проблеми.

Таким чином, безпечне освітнє середовище виступає не фоновим чинником, а активним ресурсом розвитку особистості майбутнього фахівця і педагогічного працівника.

Європейський освітній простір як надсистема формування безпеки. Варто зазначити, що у європейському контексті формування безпечного освітнього середовища магістерської підготовки відбувається в межах Європейського освітнього простору, який слід розглядати як надсистему щодо Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Європейський освітній простір

охоплює всі рівні та форми освіти і реалізується через діяльність наднаціональних інституцій – Європейської Комісії, UNESCO, OECD, CEDEFOP.

О. Локшина зауважує, що ЄПВО є інструментом реалізації цілей Європейського освітнього простору саме у сфері вищої освіти, забезпечуючи як порівнюваність освітніх ступенів, академічну мобільність, так і спільні підходи до забезпечення якості й інституційну довіру між університетами [1, С. 127–132]. У цьому контексті безпека освітнього середовища розглядається як складова якості вищої освіти, що включає інституційні, соціальні та особистісні виміри.

Магістерська підготовка як простір розвитку особистості. Зауважимо, що магістерська освіта в країнах Європейського Союзу функціонує як інтегрований освітньо-науковий процес, у межах якого поєднуються академічна фундаментальність, дослідницька спрямованість і професійна орієнтація. Відповідно, безпечне освітнє середовище магістратури забезпечує розвиток таких якостей особистості: критичного мислення; академічної автономії; готовності до міжкультурної взаємодії; здатності до навчання впродовж життя.

Для педагогічного працівника безпечне освітнє середовище створює умови для професійної свободи, інноваційної діяльності та самореалізації, а для здобувача освіти – для формування впевненості, мотивації та відповідальності за власну освітню траєкторію.

Ключові наукові суперечності проблеми. У теорії магістерської підготовки в європейському просторі простежуються низка фундаментальних суперечностей, що безпосередньо впливають на безпечність освітнього середовища: між фундаменталізацією та утилітаризацією магістерської освіти; між універсалізацією європейських стандартів і збереженням національної освітньої ідентичності; між академічною автономією університетів і регулятивним впливом наднаціональних структур тощо [5, С. 7–15].

У західноєвропейській педагогічній теорії ці суперечності розв'язуються шляхом посилення автономії закладів вищої освіти та студентоцентрованості, тоді як у країнах Східної Європи акцент робиться на нормативну узгодженість і структурні реформи [4, С. 47–51]. В обох випадках безпечне освітнє середовище розглядається як умова подолання зазначених напружень.

Класифікація країн ЄС як аналітичний інструмент. У нашому дослідженні ми використовуємо класифікацію країн Європейського Союзу за Т. Кристопчук, яка застосовується не як жорстка типологія, а як аналітичний інструмент для виявлення спільних і специфічних тенденцій підготовки магістрів. У кожній групі країн аналізуються такі аспекти безпечного освітнього середовища, як інституційні механізми забезпечення якості; рівень академічної автономії; можливості мобільності; соціально-психологічна підтримка здобувачів освіти [8, С. 128–135]. Це дозволяє розглядати безпеку не як уніфікований стандарт, а як динамічну характеристику освітнього середовища.

Отже, у європейському контексті безпечне освітнє середовище постає ключовою педагогічною умовою розвитку особистості в системі магістерської підготовки. Воно забезпечує інтеграцію академічних, соціальних і ціннісних компонентів освіти, сприяє формуванню професійної автономії та готовності до інноваційної діяльності. Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що безпека освітнього середовища є не додатковим елементом, а структуроутворювальним чинником сучасної магістерської освіти, що має бути врахований у процесі модернізації національних систем вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Локшина О. Забезпечення якості вищої освіти в умовах європеїзації України / О. Локшина. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 3–4. С. 127–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_3-4_23 (дата звернення: 31.01.2026р.).
2. Неперервна професійна освіта у документах Європейського Союзу : альбом / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України ; уклад. С. О. Сисоєва, С. Г. Заскалета. 2-ге вид., допов. і випр. Київ : [б. в.], 2009. 479 с. Бібліогр.: С. 477–479.

3. Ничкало Н. Гуманістичні цінності в освіті: європейський контекст / Н. Ничкало. *Вища освіта України*. 2018. № 3. С. 12–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2018_3_4 (дата звернення: 31.01.2026р.).
4. Сбруєва А. Європейський досвід модернізації освіти та можливості його адаптації в Україні / А. Сбруєва. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 5. С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2019_5_11 (дата звернення: 30.01.2026р.).
5. Огнев'юк В. Вища освіта України у європейському та світовому вимірі / В. Огнев'юк. *Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка*. 2017. № 1. С. 7–15. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/20453> (дата звернення: 01.02.2026р.).
6. Козир М. Інноваційні тенденції підготовки магістрів у країнах Європейського Союзу. *Світ дидактики: дидактика у сучасному світі*: матеріали інтернет-конференції, 09 грудня 2025 р.
7. Козир М. Підготовка магістрів у країнах Європейського Союзу: актуальність дослідження / М. Козир. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2025. № 164. URL: <http://nz.npu.edu.ua/issue/view/19911> (дата звернення: 01.02.2026р.).
8. Козир М. Сучасні тенденції підготовки магістрів освітньої галузі в умовах воєнного стану / М. Козир. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2025. № 44(2). С. 128–135. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/454/512> (дата звернення: 01.02.2026р.).

УДК 141.32

Лампак Лариса Іванівна,
директор Ліцею № 3 Тростянецької міської
ради, м. Тростянець Сумської області;
Медведєв Ігор Анатолійович,
кандидат наук з державного управління,
доцент, практичний психолог Ліцею № 3
Тростянецької міської ради, м. Тростянець
Сумської області

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЛІЦЕЇВ

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві ліцеї, школи виконують не лише функцію збереження й репрезентації культурної спадщини, але й стають осередками освітнього, виховного та комунікативного простору [1, с.12]. У зв'язку з цим суттєво зростають вимоги до професійної підготовки педагогічних працівників, зокрема до рівня їхньої комунікативної компетентності [2, с.25]. Адже саме від уміння педагогічних працівників налагоджувати ефективну взаємодію іншими учасниками освітнього процесу, колегами та партнерами залежить якість освітнього процесу сервісу,

задоволення пізнавальних і культурних потреб громадськості, а також формування позитивного іміджу закладу освіти [3, 17]. З огляду на трансформаційні процеси у сфері освіти, впровадження інноваційних технологій, розвиток інтерактивних форм освітньої діяльності постає потреба в дослідженні психологічних особливостей комунікативної компетентності педагогічних працівників. Це зумовлено необхідністю не лише передавати інформацію, а й створювати атмосферу довіри, діалогу, культурного обміну. Особливе значення комунікативна компетентність набуває в умовах зростаючої ролі національної педагогіки, інклюзивних практик та міжкультурної комунікації [4, с. 9].

Недостатній рівень розвитку комунікативної компетентності може знижувати ефективність педагогічної діяльності, ускладнювати інтеграцію громадян в освітній простір, створювати бар'єри у міжособистісному спілкуванні. Натомість високий рівень цієї компетентності сприяє підвищенню доступності освітніх ресурсів для різних соціальних груп, активізації пізнавальної мотивації та формуванню позитивного соціокультурного досвіду [5, с. 49]. Таким чином, актуальність дослідження психологічних особливостей комунікативної компетентності педагогічних працівників зумовлюється необхідністю наукового обґрунтування шляхів її розвитку та вдосконалення. Це дозволить оптимізувати професійну діяльність педагогічних працівників, забезпечити якісну взаємодію з аудиторією та сприяти розвитку сучасного освітнього простору як частини відкритого культурно-освітнього середовища [6, 75].

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості комунікативної компетентності педагогічних працівників.

Завдання дослідження:

1. Вивчити теоретичні засади дослідження проблеми комунікативної компетентності особистості, уточнити сутність базових понять та суміжних термінів.

2. Провести емпіричне дослідження психологічних особливостей комунікативної компетентності працівників ліцеїв.

3. Розробити корекційно-розвивальну програму з оптимізації комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв.

Об'єкт дослідження – комунікативна компетентність як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – психологічні особливості комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові методи:

– *теоретичні* (аналіз і порівняння наукової літератури та нормативних документів з проблеми комунікативної компетентності особистості, систематизація та узагальнення наукових джерел з метою уточнення понятійного апарату, опису психологічних особливостей комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв, моделювання системи оптимізації комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв;

– *емпіричні* (використання діагностичних інструментів, таких як: 1) методика В. Бойка для виявлення ознак негативних комунікативних установок та рівня загальної толерантності у спілкуванні; 2) тест «Визначення рівня конфліктостійкості»; 3) шкала Фейя для діагностики прийняття інших; 4) шкала Кука-Медлі для оцінки ворожості; 5) шкала Кемпбелла для виявлення доброзичливості; 6) експрес-методика Розенберга для визначення рівня довіри; 7) шкала Банта для діагностики маніпулятивного ставлення; 8) методика О. Рукавішнікова для вивчення міжособистісних відносин. Використання критерію χ^2 Фрідмана дало змогу встановити статистично достовірні зміни за низкою показників.

Експериментальна база дослідження – Ліцей № 3 Тростянецької міської ради. На різних етапах у емпіричному дослідженні взяли участь 40 учасників, представників галузі освіти та 60 студентів педагогічних спеціальностей Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, що брали участь у дослідженні на другому, третьому та п'ятому курсах навчання.

Наукова новизна дослідження. *Поглиблено* теоретичні уявлення про психологічні особливості комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв, а саме: *систематизовано* наукові підходи до вивчення комунікативної компетентності у сучасній зарубіжній та українській психологічній науці; *уточнено* структурні компоненти комунікативної компетентності (мотиваційний, когнітивний, поведінковий, особистісний). *Запропоновано* корекційно-розвивальну програму з оптимізації комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв та студентів педагогічних спеціальностей, яка спрямована на формування та розвиток у педагогічних працівників ліцеїв та студентів соціокультурних спеціальностей комунікативної компетентності як інтегративної якості особистості, що забезпечує ефективність професійної діяльності та особистісне зростання.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати теоретико-емпіричного вивчення проблеми можуть бути застосовані у діяльності психологічних служб та організацій, у психолого-педагогічній практиці, у процесі підготовки здобувачів вищої освіти, а також – як база для подальших наукових досліджень, присвячених вивченню комунікативної компетентності особистості та, зокрема, її проявів у педагогічних працівників ліцеїв. Розроблена корекційна програма також може бути з успіхом використана для оптимізації комунікативної компетентності фахівців.

Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати феномен комунікативної компетентності педагогічних працівників ліцеїв як багатовимірне соціально-психологічне утворення, що поєднує знання, уміння,

цінності та особистісні якості, які забезпечують ефективну професійну взаємодію у сфері освіти. Теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування проблеми дозволило глибше зрозуміти закономірності розвитку комунікативної компетентності, визначити її структурні компоненти, функціональні зв'язки та психологічні механізми, а також окреслити умови її формування в контексті сучасних соціокультурних трансформацій.

По-перше, у ході теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, що комунікативна компетентність музейного працівника є інтегральною характеристикою його особистісного та професійного розвитку. Вона охоплює систему когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційних і поведінкових компонентів, які в єдності визначають здатність ефективно спілкуватися, налагоджувати контакт із різними категоріями відвідувачів, колег та партнерів, а також здійснювати соціально значущу комунікативну діяльність. Комунікативна компетентність виконує не лише інструментальну, а й гуманістичну функцію: вона сприяє реалізації цінностей відкритості, толерантності, діалогу культур і духовного взаємозбагачення суспільства.

По-друге, узагальнення теоретичних підходів засвідчило, що проблема комунікативної компетентності розглядається в міждисциплінарному вимірі. У психологічній науці цей феномен досліджується в межах прагматичного, соціолінгвістичного, когнітивного, особистісно-орієнтованого, інтеракціоністського, культурологічного та інтегративного підходів. Кожен із них розкриває специфічний аспект процесу комунікації: від інструментальної ефективності й когнітивного опрацювання інформації до гуманістичних цінностей та міжкультурного діалогу. Найбільш продуктивним для сучасних умов виявився інтегративний підхід, який об'єднує ці концепції у цілісну модель, що дозволяє розглядати комунікативну компетентність як динамічний конструкт, де знання, уміння, емоції й цінності взаємодіють у системі професійної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ануфрієва Н. М., Зелінська Т. М., Єрмакова Н. О. Соціальна психологія. Київ: Каравела, 2020. 370 с.
2. Бех І. Д. Комунікативна компетентність педагога в оптимізації виховного процесу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2002. Кн. 1. С. 6–11.
3. Бойко В. В. Психологія комунікативної толерантності: монографія. Харків: Основа, 2019. 312 с.
4. Волобуєва О. Психологія культури і міжкультурної комунікації. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 292 с.
5. Гуменюк О. Емоційна компетентність у структурі професійної діяльності психолога. *Психологічна перспектива*. 2021. № 38. С. 45–53.
6. Журавльова Л. І. Комунікативна культура майбутніх фахівців гуманітарної сфери. Львів: Світ, 2020. 210 с.

УДК: 376.1-056.36

Левицький Вадим Едуардович,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
логопедії та спеціальних методик Кам'янець-
Подільського Національного університету
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-
Подільський

ФОРМУВАННЯ ПОБУТОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У школярів із легким ступенем порушення інтелектуального розвитку спостерігаються порушення у пізнавальній діяльності через органічні ураження головного мозку. У дітей вказаної нозології відзначається знижений інтерес до оточуючого світу, слабка довільність і недорозвиненість пізнавальних процесів. Діяльність характеризується недостатньою мотиваційною основою, слабкою орієнтацією, фрагментарністю, стереотипністю і схильністю до одноманітності. Вони часто обирають більш елементарні способи виконання завдань, мають недостатню критичність та проблеми з цілеспрямованістю, низьку працездатність, що може ускладнюватися моторним дефіцитом. У дітей можуть виникати недиференційовані емоції, труднощі у саморегуляції поведінки, проблеми з розумінням і правильним оцінюванням ситуацій, ускладнює картину неадекватна самооцінка. Ці особливості розвитку заважають

формуванню побутової самостійності учнів із порушеннями інтелектуального розвитку, що вимагає спеціально організованого навчального процесу [1].

Самостійність можна визначити як уміння аналізувати оточуючі обставини, планувати, організовувати, коригувати та оцінювати власну діяльність без сторонньої допомоги, а також відповідально ставитися до своїх дій і їх наслідків [4].

Вона проявляється у здатності діяти без підтримки дорослих, однак така діяльність ґрунтується на знаннях і дотриманні встановлених правил. Лише через відповідні навички та звички, сформовані відповідно до вимог дорослих, можливе становлення справжньої самостійності як важливої риси особистості.

У контексті побуту самостійність полягає у здатності організовувати та виконувати повсякденні завдання, враховуючи змінність життєвих умов і відступаючи від шаблонних рішень. Проте формування побутової самостійності у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку викликає суттєві труднощі через особливості когнітивної сфери. Цей процес вимагає цілеспрямованого та систематичного корекційно-педагогічного впливу [3].

Для досягнення успіхів важливо об'єднати здобуті знання про предмети побуту, їх функціонал і можливі способи використання зі створенням умов для їх практичного застосування.

Освітній процес у цьому випадку спрямований на розвиток життєво необхідних компетенцій, які стануть основою для самостійного способу життя. Ключовими компетенціями виступають: здатність діяти самостійно в умовах невизначеності та вирішувати важливі завдання, що потребують уміння долати проблеми у різних сферах життя, спираючись на соціальний та власний досвід. Це універсальні здібності та навички, що дозволяють учням досягати успіху в особистому житті та практичній діяльності [1].

Роль побутової самостійності, як бази для успішної соціалізації дітей із порушеннями у розвитку, пов'язана з оволодінням такими компетенціями, як

саногенна, сімейно-побутова, громадянсько-правова, комунікативна та суб'єктна [2].

Саногенна компетенція передбачає опанування основними навичками самообслуговування, дотримання гігієнічної культури та зацікавленість здоровим способом життя. Вона включає здатність самостійно доглядати за собою та виконувати базові щоденні потреби на практичному рівні.

Для забезпечення соціально-побутової орієнтації та формування саногенної компетентності можуть бути запропоновані завдання, що включають виконання практичних дій спрямованих на догляд за собою і надання першої медичної допомоги. Зокрема, це може охоплювати миття тіла згідно з рекомендованою послідовністю: вибір, придбання та використання засобів особистої гігієни відповідно до їх функціонального призначення, а також виконання узгодженого алгоритму дій у разі травм, таких як порізи, забиття чи укуси.

Формування сімейно-побутових компетентностей передбачає засвоєння учнями знань і практичних навичок у таких сферах: розподіл обов'язків членів родини, організація побуту (включно з облаштуванням житлових приміщень, доглядом за меблями, побутовою технікою, посудом і текстильними виробами), збереження та очищення одягу і взуття, їх правильне зберігання, а також робота з харчовими продуктами, приготування страв і складання меню. У рамках соціально-побутової орієнтації цей напрямок можна реалізувати через практичні завдання, такі як обрання засобів і методів догляду за одягом залежно від матеріалів або інформації на ярликах; виконання завдань за встановленим алгоритмом; підтримання чистоти інтер'єру через миття підлоги, чистку килимів, прання тощо; користування побутовою технікою відповідно до інструкцій; сервірування столу; догляд за посудом; вибір продуктів для приготування їжі на основі заданого раціону або рецептури; розподіл сімейних обов'язків між членами родини з подальшим контролем їх виконання [1].

Оволодіння побутовою самостійністю нерозривно пов'язане із формуванням громадянсько-правової компетентності учнів із порушеннями інтелектуального розвитку. Це передбачає формування вмінь взаємодії з громадськими установами у контексті вирішення особистих потреб: здійснення оплати комунальних рахунків, придбання необхідних товарів у магазинах тощо. Такий підхід сприяє розвитку відносної незалежності учнів під час вирішення побутових завдань.

Формування незалежності та самостійності в учнів вказаної нозології реалізується не лише під час занять, а й завдяки організації навчальних екскурсій до торгівельних закладів, поштових відділень, інших установ. Учні з інтелектуальними порушеннями поступово набувають навичок вибору необхідних товарів для дому (продукти харчування, засоби гігієни, кухонне приладдя), здійснення покупок, користування банківськими чи поштовими послугами, такими як оплата рахунків або поповнення балансу.

Окремим важливим компонентом є користування громадським транспортом: визначення маршруту, вибір виду транспорту та придбання квитків, наприклад, для відвідування поштового відділення чи магазину.

Комунікативна компетентність відіграє ключову роль у процесах соціалізації та сприяє формуванню в учнів навичок ефективного спілкування із соціальним середовищем. Вона передбачає навчання учнів здобуттю та передачі необхідної інформації через аналіз побутових умов та правил взаємодії з родичами та фахівцями різних сфер послуг. Для сприяння розвитку комунікативної компетентності, яка є невід'ємною складовою побутової автономії, учням із порушеннями інтелектуального розвитку пропонуються спеціально адаптовані завдання як під час занять, так і під час відвідування установ та підприємств. До таких завдань належать різноманітні форми взаємодії, наприклад: звернення за консультацією чи допомогою до спеціаліста у банку або на пошті під час оплати послуг, консультування в магазині щодо

продукції, з'ясування маршруту, а також телефонні дзвінки для отримання довідки або виклику майстрів (наприклад, для ремонту техніки).

На початкових етапах навчання такі вправи базуються на використанні стандартних мовленнєвих формул, алгоритмів дій та простих планів. У межах формування суб'єктної компетентності в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку закладаються основи самосвідомості. З метою набуття побутової самостійності школярів навчають розуміти власні почуття, емоції, бажання та потреби, а також усвідомлювати зв'язок між діями, наслідками цих дій і відповідальністю за результати [2].

Учні поступово осягають природу взаємодії своїх дій із життям інших людей та природою, вчаться оцінювати результати своєї діяльності або діяльності інших. Особлива увага приділяється навчанню розпізнавати базові сигнали організму (голод, спрага, хвороба, втома тощо), визначати потреби та обирати оптимальні способи їх задоволення з урахуванням конкретних умов.

Виконуючи звичайні побутові обов'язки, школярам слід усвідомлювати можливі негативні наслідки недбалої чи неправильної поведінки. Наприклад, некоректне використання побутової техніки може призвести до її поломки, споживання зіпсованої їжі – отруєння, необережність у поводженні з інструментами – до травм. Надмірна витрата ресурсів, таких як електроенергія чи вода, здатна значно підвищити витрати на комунальні послуги.

Знання також мають охоплювати розуміння впливу власних дій на суспільство і довкілля. Наприклад, використання гучної техніки пізно ввечері може створити незручності для сусідів; залишення ввімкнених електропристроїв може стати причиною пожежі; забута відкрита вода може спричинити затоплення квартири чи сусідніх приміщень; а недотримання правил утилізації сміття погіршує стан екології.

Отже, для повноцінного розвитку побутової самостійності необхідне формування низки базових умінь: визначення цілей діяльності; планування послідовності дій відповідно до мети та обставин; виконання задуманого до

досягнення бажаного результату. Окрім цього, важливо стимулювати у школярів із порушеннями інтелектуального розвитку ініціативності та мотивованості до виконання щоденних завдань, що забезпечить їх подальшу інтеграцію у соціальне та побутове середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гіренко Н. А. Методика викладання соціально-побутового орієнтування в спеціальній школі: навчальний посібник [для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»]. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Моторіна, 2016. 111 с.
2. Дробот Л. С. Змістове та методичне забезпечення формування санітарно-гігієнічної культури на уроках соціально-побутового орієнтування у спеціальній школі для розумово відсталих дітей. *Дефектологія*. 2005. №3. С. 39-42.
3. Соціально-побутове орієнтування : навчальна програма для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / [укл. Ярмола Н.А.]. К. : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 19 с.
4. Хохліна О.П., Мерсіянова Г.М. Формування усвідомленості діяльності в процесі трудового навчання учнів допоміжної школи : навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2002. 59 с.

Лохвицька Марія Федорівна,
викладач хімії Галицького фахового
коледжу імені В'ячеслава Чорновола,
м. Тернопіль

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглянуто наукову діяльність студентів як ефективний інструмент формування безпечного освітнього середовища. Показано подвійне значення досліджень у галузі хімії: розвиток дослідницьких навичок молоді та формування культури здоров'я й відповідального ставлення до власного життя. На прикладі двох робіт, виконаних під керівництвом викладача хімії, проаналізовано проблеми дефіциту мінеральних елементів у харчуванні студентів та поширення електронних сигарет серед молоді. Результати досліджень підтверджують, що наукова діяльність сприяє підвищенню рівня обізнаності, розвитку критичного мислення та створенню сприятливого психологічного клімату в освітньому закладі.

Ключові слова: наукова діяльність; хімія; освітнє середовище; здоров'я студентів; харчування; мінеральні елементи; електронні сигарети; мотивація; критичне мислення; профілактика.

В умовах реформування освіти в Україні учні та студенти часто стикаються з проблемою мотивації до навчання. Значна кількість інформації залишається поза увагою здобувачів освіти. Крім того, російська агресія чинить потужний психологічний тиск на дітей та підлітків, що суттєво знижує концентрацію та увагу. Часто ключем до мотивації та стійкості дітей стає індивідуальна робота педагога з учнем. Одним із напрямів такої роботи є наукова діяльність.

Наукова робота з хімії має свої особливості. Хімія – наука непроста. Через небезпеку проведення хімічних дослідів, відсутність реактивів чи обладнання зацікавити здобувача освіти у цій галузі буває нелегко. Проте нас постійно оточують хімічні речовини й процеси, які можна досліджувати, враховуючи доступні фактори. Саме тому нашу наукову діяльність у галузі хімії ми спрямовуємо у сферу охорони здоров'я. Це дозволяє впливати на освітні заклади, які стають простором, де формується культура здоров'я, відповідальне ставлення до власного життя та критичне мислення.

Наукова діяльність студентів під керівництвом викладача хімії має подвійне значення: вона розвиває дослідницькі навички молоді та водночас сприяє формуванню безпечного освітнього простору. Прикладом цього є дві наукові роботи для Тернопільського обласного відділення МАН, виконані під моїм керівництвом:

- Божик Катерина Сергіївна – «Дослідження споживання та особливостей обміну мінеральних елементів Ca, Mg, Cu та Zn в організмі людини» (2025 рік);
- Поліщук Васирина Іванівна – «Дослідження поширеності електронних сигарет та вейпінгу серед молоді» (2026 рік).

Обидві роботи мають спільну мету – показати, що наукова діяльність студентів у сфері хімії може бути дієвим інструментом формування безпечного середовища, де здоров'я та добробут молоді стають пріоритетом.

Перша робота (Божик К.С.) зосереджена на харчуванні студентів та споживанні мінеральних елементів. Кальцій, магній, цинк і купрум мають критичне значення для розвитку організму, але їх споживання студентами є нижчим за норми МОЗ України [8]. Дефіцит цих елементів може призвести до серйозних наслідків: рахіту, остеопорозу, анемії, порушень імунної системи, хронічної втоми [2; 5; 7].

Друга робота (Поліщук В.І.) присвячена проблемі поширення електронних сигарет та вейпінгу серед студентів. Виробники позиціонують ці пристрої як «безпечну альтернативу» традиційному тютюнопалінню, проте наукові дані свідчать про їхній негативний вплив на дихальну, серцево-судинну та нервову системи [4]. Нікотин є головним чинником формування залежності, а ароматизатори маскують його наявність і створюють ілюзію безпечності [9]. Сучасні дослідження доводять, що електронні сигарети можуть спричиняти ураження легень (EVALI), бронхіоліт, пневмонію та інші патології [4; 9].

Під час цих наукових досліджень було проведено анкетування студентів Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола. Дані були опрацьовані статистично, що дозволило сформулювати загальну тенденцію.

1. Дослідження харчування студентів (Божик К.С.):

– Опитування 119 студентів (з обробкою відповідей 53 учасників) показало дефіцит Ca, Mg, Zn та Cu у раціоні.

– Середньотижневе споживання становить: 3783 мг Ca (норма 8400 мг), 2616 мг Mg (норма 2800–2100 мг), 69 мг Zn (норма 91–105 мг), 9 мг Cu (норма 14–17,5 мг).

– Аналіз харчових звичок показав, що студенти споживають багато м'яса та злакових продуктів, але недостатньо молочних виробів, риби, горіхів та насіння.

– Рекомендовано збільшити споживання молочних продуктів, риби, горіхів та насіння, а також використовувати калькулятори харчування для контролю балансу мікро- та макроелементів [1; 3; 6].

2. Дослідження поширеності вейпінгу (Поліщук В.І.):

– Опитування серед 107 студентів показало, що понад 70% хоча б раз використовували електронні сигарети, а третина робить це регулярно.

– Лише 30% респондентів знають склад рідин для паріння, що свідчить про низький рівень хімічної грамотності.

– Виявлено соціальні чинники популярності та ознаки формування залежності [4; 9].

У роботах сформульовано такі висновки:

– Харчування студентів характеризується дефіцитом кальцію, магнію, цинку та купруму, що може призвести до серйозних проблем зі здоров'ям.

– Електронні сигарети та вейпи становлять реальну загрозу для здоров'я молоді, а низький рівень обізнаності студентів щодо їхнього складу сприяє формуванню ризикованої поведінки.

Необхідними є комплексні профілактичні заходи:

- проведення інформаційних кампаній у навчальних закладах;
- підвищення рівня хімічної та медичної грамотності молоді;
- формування культури здорового харчування через освітні програми;
- створення альтернативних можливостей для дозвілля (спорт, волонтерство, мистецтво).

Таким чином, наукова діяльність студентів у сфері хімії стає не лише навчальним процесом, а й практичним внеском у створення безпечного освітнього простору у воєнний та післявоєнний час. Вона сприяє формуванню особистості підлітка, створенню сприятливого психологічного клімату та поєднує освітню, виховну й соціальну функції. Така діяльність допомагає молоді усвідомити власну роль у суспільстві, розвиває критичне мислення, навички командної роботи та відповідальність за прийняті рішення.

Наукові дослідження, навіть у межах навчального закладу, підвищують якість освіти та сприяють становленню активних громадян, здатних приймати зважені рішення у складних життєвих ситуаціях. Вони формують культуру здоров'я, профілактику шкідливих звичок і відповідальне ставлення до власного життя. Саме тому наукова діяльність студентів під керівництвом викладача хімії є важливим інструментом формування безпечного освітнього середовища, що відповідає сучасним викликам та потребам українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. FoodData Central – офіційна база даних про склад харчових продуктів. URL: <https://fdc.nal.usda.gov/>
2. Антоняк Г. Л. Біологічна роль Купруму та Купрумвмісних білків в організмі людини і тварин / Г. Л. Антоняк, О. В. Важненко, Н. Є. Панас // *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2011. Т. 13, № 2(1). С. 322-332. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2011_13_2%281%29__67
3. Білко Т.М. Значення кальцію в метаболічних процесах організму та шляхи подолання його дефіциту. *Превентивна медицина*, №3(33), 2013. С. 30-34.
4. Електронні сигарети та вейпи: безпечна альтернатива чи шкода здоров'ю // Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/elektronni-sigareti-ta-vejpi-bezpechna-alternativa-chi-shkoda-zdorovju>
5. Крамарьов С.О., Євтушенко В.В., Євтушенко О.М. Значення цинку при інфекційних захворюваннях у дітей. *Актуальна інсектологія*, 2020. Том 8. № 1. С. 17-24.
6. Любарська Л.С., Гуліч М.П., Ємченко Н.Л. Порівняльна оцінка харчових продуктів за вмістом мікроелементів цинку та міді. *Гігієна населених місць*, 2015. №66. С. 187-194.
7. Марушко Ю.В., Асонов А.О., Гищак Т.В. Роль магнію в організмі людини та вплив зменшеного вмісту магнію на якість життя дітей із гастроєзофагеальною рефлюксною хворобою. *Современная педиатрия*, № 1(97), 2019. стор. 124-129.
8. Наказ МОЗ України № 1073 /"Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії/" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17#Text>
9. Хімічний склад та вплив електронних сигарет на організм людини URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v36/30.pdf>

Мазурок Мирослава Василівна,
завідувач кабінету інформаційних
комунікацій і видавничої діяльності,
старший викладач кафедри психології та
інклюзивної освіти Рівненського
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Рівне

ПСИХОЛОГІЧНА ВИТРИВАЛІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ У ВИМІРІ ВОЄННОГО ЧАСУ

Воєнні дії на території України спричинили глибокі трансформації в усіх сферах життя, зокрема й в освіті. Вчитель, як ключова фігура освітнього процесу, опинився перед новими викликами: емоційне виснаження, робота в умовах невизначеності, підтримка учнів, які пережили травматичні події. В означених умовах психологічна витривалість педагога набуває критичного значення, адже стає не лише професійною якістю, а й інструментом виживання та підтримки.

У сучасних реаліях будь-який процес базується на врахуванні саме психологічних закономірностей, особливо якщо йдеться про освіту. Неабиякої актуальності нині набула психологічна компетентність, адже педагогічні працівники та здобувачі освіти перебувають у стані підвищеної тривожності через воєнні події, втрату роботи, загибель близьких, переїзд із постійного місця проживання тощо. Зважаючи на це, питання психологічної компетентності набуває особливої ваги, адже, як відомо, на результат освітнього процесу впливає не лише особистість педагога, знання ним методик та особливостей викладання, а й його психологічний стан, що неабияк визначає ефективність педагогічної діяльності.

Загалом психологічна компетентність – це здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефективного спілкування і взаємодії з іншими людьми, саморозвитку та самореалізації. Високий рівень психологічної компетентності необхідний усім представникам галузі «людина – людина», до яких повною мірою належить педагогічна діяльність. Професія вчителя вимагає

серйозних фахових зусиль, що під силу лише психологічно здоровому, професійно компетентному, творчо працюючому вчителю [4].

Важливість психологічної компетентності окреслювало чимало науковців, з-поміж яких Ю. Головач, М. Лук'янова, С. Максименко, О. Палій та ін. У педагогічних науках неабияке значення приділяється саме психолого-педагогічній компетентності, яку, зокрема, досліджували О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, М. Лук'янова, Т. Шамова та ін.

У вимірі воєнних дій в Україні неабиякої актуальності набуло володіння педагогом методами і техніками психосоціальної підтримки учнів, контролю за стресом тощо. Вчитель повинен бути здатним виявляти та розпізнавати психологічні проблеми учнів (стрес, тривогу чи поведінкові складнощі) та вчасно реагувати на них. Важливого значення за цих умов набувають такі фактори:

- *емоційна стабільність під час тривоги*, адже вчитель, попри звуки сирени, повинен спокійно здійснювати супровід дітей до безпечного укриття, пояснюючи правила безпеки та зберігаючи власний емоційний ресурс;
- *розпізнавання ознак психологічної травми*, зокрема, якщо учень став замкнутим або агресивним, пасивним чи мовчазним, та допомога дитині у проєктуванні дій, що спрямовані на подолання кризової ситуації;
- *створення «острівця безпеки» в класі*, застосування різноманітних вправ та технік, щоб знизити рівень стресу в дітей;
- *гнучкість у навчанні*, вміння переходити на змішаний формат (онлайн чи офлайн), адаптуючи матеріал під дітей, які вимушено переїхали чи втратили доступ до технічного забезпечення;
- *емпатична комунікація з батьками*, що є необхідною умовою позитивної емоційної і виховної взаємодії з дитиною;
- *саморегуляція вчителя*, здатність усвідомлювати та керувати своїми емоціями, поведінкою, мотивами та діяльністю відповідно до вимог професійної ситуації;

– використання позитивної комунікації, гумору як ресурсу, як терапевтичної дії, що підвищує увагу, знижує тривожність, покращує запам'ятовування;

– підтримка колег, що демонструє високий рівень психологічної компетентності вчителя, адже підтримуючи інших, він інвестує у власний емоційний ресурс.

Зважаючи на зазначене вище, можемо стверджувати, що на формування психологічної компетентності педагога можуть впливати різноманітні чинники. Це і оточення, в якому формується його особистість, різноманітні соціальні групи, з якими він взаємодіє та які впливають на його педагогічну майстерність і відображаються у взаємодії зі здобувачами освіти [3]. Однак не менш важливими є і суб'єктивні чинники, зокрема рівень його самосвідомості, психологічний стан та вміння поповнювати свій емоційний ресурс.

Отже, проблема психологічної компетентності педагогічного працівника в сучасному суспільстві набуває все більшої актуальності. Це зумовлено постійними трансформаційними процесами в освіті, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та передусім подіями, спричиненими російсько-українською війною. Означена компетентність проявляється у поведінці, цінностях, мисленні, моральних принципах, світоглядних установах і тому є обов'язковою для педагогічного працівника.

Володіння психологічними знаннями допомагає вчителю запобігати професійному вигоранню, знаходити конструктивні рішення в непростих ситуаціях професійної взаємодії, бути «професійно захищеним» у період професійних криз.

Крім того, варто зауважити, що у педагогічній діяльності основою всього, без сумніву, є особистість учителя та учня, їхня спільна діяльність і спілкування. Від цієї взаємодії істотно залежить ефективність навчальної діяльності, тому врахування психологічних чинників безперечно є вагомим критерієм педагогічної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дметерко Н. В., Аматьєва О. П. Основні напрями розвитку психологічної компетентності педагогів. *Вікова та педагогічна психологія*. 2023. № 52. С. 66. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/52-2023/11.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).
2. Заворотна Ж. (2023). Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та післявоєнної реабілітації. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції / Львівський державний університет внутрішніх справ*. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6501/1/27_10_2023.pdf (дата звернення: 27.01.2026).
3. Кузмінська Л., & Ісаєнко О. (2023). Психологічна компетентність як детермінанта професійної успішності майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології*, 7 (31), 111.
4. Психологічна компетентність – необхідна умова освітньої реформи. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/psihologiczna-kompetentnist-9768.html> (дата звернення: 27.01.2026).

Марфут Лілія Максимівна,

методист центру моніторингу якості освіти ЗНО та аналітичної діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ВПЛИВ КРИЗОВИХ УМОВ НА НАВЧАЛЬНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН УЧНІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ТРЕТЬОГО ЦИКЛУ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗОВНІШНЬОГО МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ – 2024

Результати третього циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти (ЗЗМЯПО-2024) свідчать, що попри повномасштабну війну, драматичного падіння успішності в початковій школі не відбулося. Водночас зафіксовано низку негативних тенденцій та психосоціальних наслідків. Моніторинг охопив понад 10 000 учнів із 407 шкіл у 20 регіонах України.

Психологічний аспект у результатах ЗЗМЯПО-2024 став одним із ключових, оскільки дослідження вперше повноцінно зафіксувало стан учнів, чие навчання в початковій школі повністю припало на період пандемії та повномасштабної війни.

Для дослідження того, як повномасштабна війна вплинула на навчання та психологічний стан учасників освітнього процесу в молодшій школі, до анкет випускників початкової школи, які брали участь в основному етапі ЗЗМЯПО-2024, і анкет їхніх учителів було включено низку запитань так званого «кризового блоку». У ньому учасників і учасниць запитували про їхній навчальний і позанавчальний досвід упродовж двох останніх навчальних років (2022/2023 та 2023/2024 н. р.), а саме після початку повномасштабного вторгнення.

Більш ніж половина опитаних четвертокласників указали, що вони вчилися переважно очно, але інколи дистанційно (онлайн). Ще майже третина опитаних указали, що навчання весь час відбувалося очно в приміщенні школи. Як свідчать дані, учні, які навчалися переважно очно й лише інколи дистанційно, отримали вищий середній бал у всіх трьох галузях ЗЗМЯПО, порівняно з іншими їхніми ровесниками, а особливо тими, які навчалися весь час очно (з різницею в близько 10 балів).

Учні виявляють більший інтерес до дистанційного навчання, що довше вони залучені до цієї форми організації освітнього процесу. Утім, усе ж переважній більшості учнівства (загалом 75%) очне навчання в приміщенні школи подобається більше. Те, який формат навчання більше подобається учнівству, неістотно пов'язане з успішністю в усіх трьох галузях ЗЗМЯПО.

Навчальна підтримка з боку вчителів, за відповідями близько 40% учнів і учениць, полягала в тому, що їхні вчителі часто або дуже часто проводили заняття за допомогою програм відеозв'язку, надсилали навчальні матеріали та завдання або завантажували навчальні матеріали на сайт школи чи на освітню платформу. Кожен третій четвертокласник указав, що вчителі часто надавали доступ до записів своїх уроків або до різних матеріалів із інших джерел в Інтернеті, а ще 30% учнівства зазначили, що вчителі часто пропонували їм самостійно опрацьовувати матеріали та виконувати завдання, не надаючи пояснень. За даними ЗЗМЯПО-2024 частота онлайн-занять або надсилення

матеріалів учителями майже не вплинула на результати учнів. Водночас учні, яким часто надавали лише записані уроки чи матеріали з Інтернету, показали нижчі результати в усіх галузях ЗЗМЯПО.

Близько двох третин учнів (близько 70%) повідомили, що їхні вчителі часто або дуже часто цікавилися тим, як вони почуваються і чи все в них добре, і давали корисні поради про те, як навчатися самостійно, тобто дбали про емоційну підтримку свого учнівства. При цьому, хлопчики частіше, ніж дівчатка, повідомляли про зусилля вчителів, спрямовані на підтримку навчання. Водночас дівчатка, порівняно з хлопчиками, частіше зазначали, що отримують емоційну підтримку від учителів та учительок. Учнівство у великих містах частіше, ніж учнівство в селах чи селищах, указувало у своїх відповідях на запитання анкети способи взаємодії з учительством, спрямовані на підтримку навчання, проте про емоційну підтримку вони, навпаки, повідомляли рідше, ніж їхні ровесники із сільської місцевості. Хоча обидва види підтримки, як доводить аналіз даних, не позначилися сильно на учнівських результатах, усе ж варто відзначити істотний вплив емоційної підтримки на відчуття учнівством безпеки та захищеності.

Попри виклики воєнного часу, значна частина учнів (понад 50%) не відчувала суттєвих труднощів із доступом до навчальних ресурсів (доступ до комп'ютера, планшета, смартфона) або спокійного місця для навчання. Найбільшою проблемою для майже 55% учнів був доступ до стабільного Інтернету. Як показують дані з усіх предметів, учні й учениці, які часто або дуже часто мали проблеми, пов'язані з доступом до комп'ютера, до Інтернету чи до спокійного місця для навчання, отримали більш як на 10 балів нижчий середній результат, ніж ті їхні однолітки, які стикалися з такими проблемами рідко. Більшість четвертокласників (74%) повідомила, що під час навчання почувалися спокійно та захищено. Проте понад дві третини учнів усе ж регулярно стикалися з емоційними труднощами й мали пригнічений стан через переживання за рідних чи друзів (70%), а також поганий сон через повітряні

тривоги (понад третина учнівства). За даними анкетування учні, які частіше почувалися спокійно і захищено, з усіх предметів тестування показали від 3 до 5 балів вищий середній результат. І навіть ті, хто часто переживав за своїх рідних і друзів, отримали трохи кращі результати, ніж учнівство, якому подібні емоції доводилося переживати рідко, що свідчить про те, що прояви емпатії, пов'язані з тривожними переживаннями, не завжди стоять на заваді успішності.

Дівчатка частіше, ніж хлопчики, повідомляли про психоемоційні проблеми, які їм доводилося переживати впродовж останніх двох років навчання в умовах війни, натомість хлопчики частіше акцентували увагу на тому, що під час навчання стикалися з проблемами технічного характеру. З матеріально-технічними проблемами частіше стикалося учнівство в селах і селищах, а у великих містах учнівство частіше повідомляло про ситуації, пов'язані із психоемоційним станом.

Більшість учнівства зіштовхнулася з драматичними наслідками повномасштабної війни. Майже кожен п'ятий учень повідомив, що після початку повномасштабної війни йому довелося переїжджати в інший населений пункт (23%) або навіть на певний час виїжджати в іншу країну (21%). Приблизно кожен десятий (9%) учень указав, що внаслідок війни його помешкання було зруйноване або пошкоджене, а 8% учасників анкетування повідомили про пошкодження чи руйнування закладу, у якому вони навчалися. Загалом 20% учнів повідомили, що хтось з їхніх батьків (опікунів) пішов захищати Батьківщину (вступив до армії), а 14% учнів втратили внаслідок війни близьку людину. Кожен третій учень (34%) втратив зв'язок з деякими своїми друзями. Як свідчать дані, у великих містах серед опитаного учнівства майже удвічі вища, ніж у селах і селищах, частка тих, кому довелося переїжджати в інший населений пункт або на певний час виїжджати в іншу країну, унаслідок чого також більше тих, хто втратив зв'язок із друзями. Водночас у великих містах на 5 відсоткових пунктів менше, ніж в інших

населених пунктах, учнів, у яких хтось із батьків (опікунів) пішов воювати (вступив до армії).

Виклики воєнного часу істотно негативно позначилися на успішності учнівства з усіх предметних галузей ЗЗМЯПО. Близько 10 балів відставання від своїх однолітків мають із усіх предметів ті учні, у яких приміщення школи було зруйноване чи пошкоджене, або чиє помешкання було зруйноване чи пошкоджене, або які втратили внаслідок війни близьку людину. Більш як на 4 бали нижчий результат із усіх предметів мають учні, у кого хтось із батьків (опікунів) пішов захищати країну. Також спостерігається деяке зниження успішності в того учнівства, якому довелося на певний час виїжджати в іншу країну, але ще більше й істотне зниження спостерігається в когорті тих четвертокласників, які відмовилися відповідати на це запитання.

ЗЗМЯПО-2024 підтверджує об'єктивними даними значний вплив війни на освітній процес, емоційний стан і навчальні досягнення учнівства. Утім, незважаючи на надзвичайні виклики, як-от: вимушене переміщення, відсутність стабільного доступу до освітніх ресурсів і психологічний тиск – більшість дітей продовжувала навчатися, а вчителі постійно підтримували їх, тож критичного падіння успішності, якого можна було очікувати, не відбулося.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ЗВІТ про результати третього циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти 2024 р. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/Zvit-ZZMYAPO-2024.-CHastyna-I_na-sajt.pdf (дата звернення: 02-06.02.2026).

Носко Остап Олексійович,
методист комунальної установи
Тернопільської обласної ради «Центр
аналітично-методичного та матеріально-
технічного забезпечення розвитку
освітніх закладів області», м. Тернопіль

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ПИТАНЬ ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень повинен створити у закладі освіти безпечне, здорове та інклюзивне чи спеціальне освітнє середовище, зокрема забезпечити виконання завдань щодо профілактики і зниження рівня травматизму серед здобувачів освіти під час освітнього процесу та в побуті [1].

За інформацією місцевих органів управління освітою, закладів професійної освіти, закладів освіти обласного підпорядкування у 2025 році серед здобувачів освіти та працівників закладів освіти в Тернопільській області обліковано:

1) 134 випадки травматизму із здобувачами освіти під час освітнього процесу (133 – в закладах загальної середньої освіти, 1 – в закладах дошкільної освіти). З них під час:

- занять з фізкультури, рухливих ігор – 72;
- навчальних занять – 2;
- спортивних занять (змагань, тренувань) – 9;
- екскурсій, походів, прогулянок – 4;
- перерв – 47.

Нещасних випадків із тяжкими та смертельними наслідками не було.

2) 10 нещасних випадків із смертельними наслідками, що трапилися із здобувачами освіти у побуті. З них:

- транспортні нещасні випадки – 5;
- інші – 5.

У 2024 році було зафіксовано 98 випадків травматизму із здобувачами освіти під час освітнього процесу, 11 нещасних випадків із смертельними наслідками, що трапилися із здобувачами освіти у побуті. Загальна кількість нещасних випадків із здобувачами освіти у 2025 році порівняно із 2024 роком під час освітнього процесу збільшилася, у побуті – зменшилася.

Роботу із запобігання травматизму серед здобувачів освіти необхідно організувати відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти», яким визначено обов'язки посадових осіб та механізм організації роботи з безпеки життєдіяльності в закладах освіти під час освітнього процесу, проведення науково-дослідної, позакласної, позашкільної та адміністративно-господарської діяльності [3].

Хоча питанням безпеки життєдіяльності, профілактики травматизму в закладах освіти приділяється значна увага, робота щодо запобігання дитячому травматизму потребує покращення. Необхідно змінити ставлення здобувачів освіти до особистої безпеки. Діти повинні усвідомити, що запорукою безпеки є неухильне дотримання встановлених правил поведінки, а незнання елементарних правил безпеки часто є першопричинами сумних та трагічних наслідків.

Роботу з профілактики травматизму в закладах освіти потрібно проводити диференційовано, залежно від віку здобувачів освіти.

Основна увага має бути направлена на попередження травматизму під час перерв, занять із фізкультури та рухливих ігор, а також на навчання дітей правил безпеки життєдіяльності, порядку дій у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, у тому числі порядку дій у разі оголошення сигналу «Повітряна тривога», дотримання правил дорожнього руху, безпечного поведіння під час відпочинку біля водойм. Крім того, необхідно звернути увагу на виконання заходів психологічного забезпечення з метою

попередження випадків навмисного самоушкодження.

Травмуванню учнів у закладі освіти можна запобігти. Безпека – це завжди системний підхід, а не одноразова ініціатива. Цю роботу необхідно проводити за чотирма напрямками:

- створити травмобезпечне освітнє середовище, у якому перебувають учні;
- сприяти та виробляти в дітей навички безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях;
- забезпечити повноцінний фізичний розвиток дітей відповідно до віку та умов, що спрямований на зміцнення кісткової і м'язової систем організму й тренування координації рухів;
- проконтролювати, щоб педагоги не залишали без нагляду учнів під час перерв.

З метою профілактики травматизму серед здобувачів освіти необхідно:

- розробити заходи із запобігання травматизму, забезпечити дієвий контроль за дотриманням правил та заходів безпеки;
- здійснювати моніторинг стану травматизму серед здобувачів освіти під час освітнього процесу та в побуті, його причин та наслідків;
- включити в плани виховної роботи заходи з попередження травматизму серед здобувачів освіти, а також формування стійких здоров'язбережувальних компетентностей здобувачів освіти, навичок безпечної поведінки в приміщеннях закладу освіти, на вулиці, дорогах, біля водойм та вдома. У планах представити комплекс заходів з профілактики усіх видів травматизму;
- здійснювати постійний контроль за відповідністю умов навчання санітарно-епідеміологічним нормам;
- чітко визначити графіки чергування педагогічних працівників під час перерв в коридорах і рекреаціях закладів освіти. Черговим педагогічним працівникам запобігати небезпечним іграм, фізичному насильству серед дітей та ризикованій поведінці здобувачів освіти;

- проводити інструктажі з безпеки життєдіяльності із здобувачами освіти у відповідності до законодавства України та нормативно-правових актів з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності [4];

- регулярно проводити профілактичні бесіди з дітьми про необхідність дотримання правил поведінки як у закладі освіти, так і в побуті, заняття з педагогічними працівниками щодо ефективної організації роботи з питань безпеки життєдіяльності;

- на батьківських зборах систематично розглядати питання безпечного відпочинку дітей в позаурочний час, під час канікул, алгоритмів дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій та нещасних випадків із дітьми;

- залучати до проведення заходів із попередження дитячого травматизму фахівців територіальних органів ДСНС, Національної поліції України та медичних працівників;

- розмістити на вебсайтах закладів освіти інформаційні матеріали, пам'ятки щодо правил безпеки життєдіяльності;

- вчителям фізичної культури включати елементи навчання дітей безпечній поведінці в план кожного уроку;

- під час уроків фізичної культури, хімії, фізики, інформатики, трудового навчання стежити, щоб учні неухильно виконували інструкції та правила безпеки з відповідними заходами персонального захисту під час проведення дослідів, роботи з устаткуванням.

У разі, якщо під час освітнього процесу із здобувачем освіти трапився нещасний випадок, необхідно провести розслідування відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.05.2019 № 659 «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися із здобувачами освіти під час освітнього процесу» [5].

Питання профілактики травматизму слід постійно розглядати на нарадах, педагогічних радах із залученням фахівців із цивільного захисту, пожежної безпеки та охорони праці.

Отже, запобігання травматизму серед здобувачів освіти необхідно вважати першочерговим завданням керівників закладів освіти усіх типів і форм власності задля забезпечення прав дітей на безпечні умови навчання. Адже, як визначено Конституцією України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 № 304 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-06#Text> (дата звернення: 20.02.2026).
5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.05.2019 № 659 «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися із здобувачами освіти під час освітнього процесу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0612-19#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

УДК 37.091.12:004.056

Папернова Тетяна Валеріївна,
завідувач навчального відділу КВНЗ
«Харківська академія неперервної
освіти», м. Харків

ПЕДАГОГ У ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ: БЕЗПЕКА, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Стрімка цифровізація освіти, поширення дистанційних і змішаних форм навчання, активне використання онлайн-платформ і цифрових сервісів зумовлюють зростання ризиків інформаційної безпеки для всіх суб'єктів

освітньої взаємодії. Освітній процес дедалі більше функціонує у цифровому середовищі, що, з одного боку, розширює можливості доступу до знань і комунікації, а з іншого – породжує нові загрози, пов'язані з витоком персональних даних, кібербулінгом, фішинговими атаками, маніпулятивним контентом і несанкціонованим доступом до освітніх ресурсів. За цих умов інформаційна безпека стає важливою складовою якості освітнього середовища та професійної діяльності педагогів.

Інформаційна безпека суб'єктів освітньої взаємодії охоплює захист персональних і службових даних, безпечну онлайн-комунікацію, захист цифрової ідентичності, відповідальне використання цифрових ресурсів, а також протидію кібербулінгу, деструктивному контенту та інформаційним маніпуляціям. Таким чином, інформаційна безпека в освіті має комплексний соціально-педагогічний характер і пов'язана не лише з технологічними засобами захисту, а й із рівнем цифрової культури та компетентності учасників освітнього процесу.

Аналіз освітньої практики свідчить, що педагогічні працівники, здобувачі освіти та батьки стикаються із різними видами інформаційних ризиків.

Для педагогів актуальними є фішингові атаки через електронну пошту та освітні сервіси, несанкціонований доступ до електронних журналів і навчальних матеріалів, порушення авторського права під час використання цифрового контенту, а також професійні репутаційні ризики у соціальних мережах.

Здобувачі освіти найбільш уразливі до кібербулінгу, небезпечного контенту, онлайн-шахрайства та психологічного впливу цифрового середовища.

Батьки часто мають недостатній рівень цифрової обізнаності щодо захисту дітей онлайн, що підвищує ризики витоку персональних даних і маніпуляцій у мережесх спільнотах. Сукупність цих загроз засвідчує

необхідність системної педагогічної роботи з формування культури безпечної поведінки в цифровому просторі.

Вирішальну роль у забезпеченні інформаційної безпеки суб'єктів освітньої взаємодії відіграє система післядипломної педагогічної освіти. Оскільки саме вона забезпечує безперервний професійний розвиток педагогічних працівників відповідно до змін цифрового суспільства. У цьому контексті післядипломна освіта виконує функцію формування інформаційно-цифрової компетентності педагогів, що включає знання про кіберзагрози, захист персональних даних, цифрову етику, безпечну онлайн-комунікацію та відповідальне використання цифрових технологій.

Важливим завданням є також методичний супровід створення безпечного цифрового освітнього середовища в закладах освіти через розроблення рекомендацій, інструкцій і політик цифрової безпеки. Педагог у сучасних умовах виступає не лише користувачем цифрових технологій, а й провідником культури безпечної поведінки в інтернет-середовищі для здобувачів освіти та батьків.

Ефективне вирішення проблем інформаційної безпеки в системі післядипломної освіти потребує оновлення змісту програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Доцільним є інтегрування модулів з інформаційної та кібербезпеки в усі освітні програми незалежно від спеціалізації педагога.

Такий зміст має охоплювати:

- основи кібербезпеки педагога;
- захист персональних даних у закладі освіти;
- безпечне використання освітніх платформ і цифрових сервісів;
- профілактику кібербулінгу;
- формування цифрової репутації та принципи цифрової етики.

Практична спрямованість навчання може забезпечуватися через використання кейс-методу, аналіз реальних інцидентів інформаційної безпеки,

модельовання кіберзагроз і тренінги з налаштування приватності та захисту даних.

Важливим напрямом діяльності післядипломної педагогічної освіти є створення й поширення методичних ресурсів з інформаційної безпеки для педагогів.

До таких ресурсів належать:

- пам'ятки цифрової безпеки;
- чек-листи захисту даних;
- інструкції безпечної роботи в онлайн-середовищі;
- алгоритми реагування на кіберінциденти та матеріали для

просвітницької роботи з батьками.

Системна підтримка педагогів у цьому напрямі сприяє формуванню цілісної культури інформаційної безпеки в закладах освіти. Не менш значущим є підготовка керівників і педагогічних колективів до розроблення локальних політик цифрової безпеки, що визначають правила онлайн-комунікації, використання цифрових сервісів, зберігання та обробки персональних даних, а також порядок реагування на випадки кібербулінгу чи порушення інформаційної безпеки.

Суттєвим компонентом забезпечення інформаційної безпеки є просвітницька діяльність педагогів щодо формування безпечної поведінки здобувачів освіти та батьків у цифровому середовищі. Післядипломна освіта має готувати педагогів до проведення інформаційних заходів, тематичних занять, батьківських зустрічей і освітніх кампаній з цифрової безпеки. Така діяльність сприяє підвищенню рівня цифрової грамотності всіх учасників освітнього процесу та зміцнює партнерську взаємодію між школою і сім'єю у питаннях захисту дітей в інтернет-просторі.

Отже, інформаційна безпека суб'єктів освітньої взаємодії є необхідною умовою функціонування сучасного цифрового освітнього середовища та важливим чинником професійної діяльності педагога.

Основними проблемами залишаються недостатній рівень цифрової компетентності учасників освітнього процесу, фрагментарність підготовки педагогів з питань кібербезпеки та відсутність системних політик цифрової безпеки в закладах освіти.

Система післядипломної педагогічної освіти має ключовий потенціал для подолання цих проблем через оновлення змісту підвищення кваліфікації, практикоорієнтоване навчання педагогів, методичний супровід і формування культури відповідального використання цифрових технологій. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню рівня інформаційної безпеки всіх суб'єктів освітньої взаємодії та створенню безпечного цифрового освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток цифрового освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019. № 5 (73). С. 1–15.
2. Литвинчук А. О., Терещенко Г. М., Кир'янов А. В. Інформаційна безпека в освітніх інформаційних системах в умовах цифрової трансформації та євроінтеграції: аспекти захисту персональних даних. *Розвиток інформаційних освітніх технологій*, 2025. № 2. С. 48–65.
3. Савченко В., Маклюк О. Кібербезпека як фактор ефективності функціонування закладів вищої освіти. *Економіка та суспільство*, 2024. № 60. С. 23–34.
4. Цифрова безпека в школі: Нові методичні рекомендації МОН, 2026. URL: https://www.schoollife.org.ua/tsyfrova-bezpeka-v-shkoli-novi-metodychni-rekomendatsiyi-mon-2026/?fbclid=IwdGRjcAPpGnNjbGNrAkaUmV4dG4DYWVtAjExAHNyGMGYXBwX2lkDDM1MDY4NTUzMTcyOAABHi2VcRxXQRAstbzc3GuDaH_EE7ripLI6X9ptvRT0NK7XwpMXZ2xx9Di9Gs_aem_QggZGOXz9AeIejVgw1uGmw (дата звернення: 25.02.2026).

УДК 37.013:37.091.3:37.018.43

Ребуха Лілія Зіновіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль;

Семен Назар Михайлович,

магістр кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА РОЛЬ ПЕДАГОГА В МОНТЕССОРІ-ПРОЦЕСІ

Монтессорі-педагогіка – це інноваційна освітня система, побудована на глибокій повазі до внутрішнього потенціалу дитини, її природної здатності до саморозвитку та самонавчання. На відміну від традиційних підходів [4], де педагог є центральною фігурою навчального процесу, у системі Марії Монтессорі головним стає дитина, а вчитель як партнер і уважний спостерігач. Ця філософія базується на ідеї, що кожна дитина має власний темп розвитку, індивідуальні інтереси та внутрішню мотивацію до пізнання світу [3; 5, 212–213].

Відповідно, функціональна роль педагога в Монтессорі-процесі кардинально відрізняється від традиційної. Він більше не диктує, не контролює та не диригує навчальним процесом. Навпаки, його завдання – створити такі умови, де дитина зможе самотійно розвиватися й навчатися. Розуміння цих особливостей є ключовим для ефективного впровадження Монтессорі-методу в сучасну освітню практику.

Одним із центральних принципів Монтессорі-педагогіки є свобода вибору. Дитині дозволяється самотійно обирати вид діяльності, місце для роботи, матеріали й тривалість виконання завдання. Однак ця свобода функціонує в межах упорядкованого середовища та чітких, зрозумілих меж, що запобігає хаосу [1, с. 35–36]. Функціональна роль педагога в цьому контексті полягає не у нав'язуванні діяльності, а у створенні оптимальних умов для самотійного вибору. Педагог не втручається без потреби, не диктує алгоритми, а спостерігає, аналізує та підтримує розвиток внутрішньої мотивації дитини.

Підготовлене середовище є основою всієї Монтессорі-системи. Воно включає спеціально розроблені дидактичні матеріали, продуману організацію простору, логічну структуру навчальних зон та правила взаємодії. У цьому середовищі педагог виконує роль архітектора освітнього простору; хранителя матеріалів; того, хто забезпечує порядок, доступність і відповідність середовища потребам дітей. Саме середовище має «вчити» дитину, а педагог лише забезпечити його оптимальне функціонування.

Монтессорі-педагог виходить із поваги до гідності, автономії й унікальності кожної дитини. Педагогічна взаємодія будується на довірі, партнерстві, відмові від покарань і нагород. Педагог не формує дитину зовнішніми методами, оскільки він допомагає їй розкрити внутрішній потенціал.

Завдяки спостереженням педагог коригує середовище, вводить нові матеріали й організовує навчальний процес. Він показує дитині, як користуватися матеріалами, знайомить із алгоритмом роботи, але не робить нічого за неї. Його діяльність мінімально втручальна, так як він не домінує над дитиною, а супроводжує її, дозволяючи самотійно засвоїти знання.

Монтессорі-педагог формує здатність дитини самотійно працювати, планувати, визначати послідовність дій. Принцип «Допоможи мені зробити це самому» є ключовим у цьому процесі [2, с. 132–140]. Педагог під час проведення занять створює атмосферу емоційної безпеки, підтримує дитину у спробах, поважає її індивідуальність, дає простір для помилок та проб.

Отже, функціональна роль педагога в Монтессорі-процесі є надзвичайно важливою та принципово відмінною від ролі в традиційній системі освіти. Педагог не виступає носієм і транслятором знань, а стає організатором підготовленого середовища, спостерігачем, гідом, фасилітатором саморозвитку, психологічним супроводжувачем та партнером дитини. Через спостереження, повагу, ненав'язливе керівництво та створення оптимального середовища педагог дає змогу дитині максимально розкрити свій потенціал. Монтессорі-вчитель формує в дітей автономність, відповідальність, самодисципліну, навички самоорганізації та рефлексії, тобто компетентності, необхідні не лише у дошкільному й шкільному віці, а й протягом усього життя. Педагог за Монтессорі – це не лише учитель у класичному розумінні, а фахівець нового типу, який сприяє становленню гармонійної, самотійної, мислячої й відповідальної особистості. Ефективне впровадження Монтессорі-принципів у

сучасну освіту залежить значною мірою саме від професійної підготовки й особистих якостей педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вакуленко Т. М. Як стати Монтессорі-педагогом в Україні. *Дошкільне виховання*, 2014. №8. С. 35–36.
2. Лапаєнко С., Павленко Т., & Демида Є. Рецепція ідей Марії Монтессорі в українському науково-педагогічному дискурсі. *Науково-педагогічні студії*, 2025. №9. С. 132–154.
3. Наукові дослідження впливу методу Монтессорі, URL: <https://enconfianceavecmontessori.com/etudes-scientifiques-montessori/>
4. Ребуха Л. З. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с.
5. Kramer R. Maria Montessori: A Biography. Perseus Books. 1988, pp. 212–213. Montessori education: a review of the evidence base, URL: <https://www.nature.com/articles/s41539-017-0012-7>

УДК 378.014:37.091.3:37.018

Ребуха Лілія Зіновіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль;

Черевка Юрій Михайлович,

магістр кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Освітня система України сьогодні переживає масштабні перетворення, зумовлені інтеграцією до європейського освітнього простору, динамічним розвитком цифрових технологій, поширенням інклюзивної освіти та впливом воєнних подій. У таких умовах відбувається оновлення вимог до педагогічної професії. Так, сучасний учитель має володіти не лише ґрунтовними фаховими знаннями, а й комплексом компетентностей, які дозволять йому працювати в мінливому, нестабільному й соціально напруженому середовищі.

Управлінсько-професійна підготовка майбутніх педагогів у ЗВО виступає основою формування висококваліфікованих кадрів, від яких залежить якість

освітнього процесу на всіх його рівнях. У сучасних реаліях ця підготовка отримує новий зміст, оскільки має враховувати не лише традиційні освітні завдання, а й потреби воєнного часу, цифровізації та глобалізаційних процесів.

Вітчизняні науковці [1; 2; 3; 4; 5] підкреслюють, що оновлення педагогічної підготовки є ключовою умовою розвитку всієї системи освіти. Вона сьогодні сприймається як багатовимірний процес, що поєднує знання, уміння та особистісні якості.

Сучасний педагог уже не виконує роль простого транслятора навчальної інформації. Він має бути здатним до інноваційної діяльності, критичного мислення, рефлексії, роботи з різними категоріями здобувачів освіти, впровадження міждисциплінарних підходів. Важливим компонентом виступає формування гуманістичних цінностей, педагогічної культури, відповідальності, толерантності та емпатії [2; 3, с. 103].

Професійна підготовка забезпечує майбутнім учителям фундаментальні знання з педагогіки, психології, дидактики, методики навчання та гуманітарних дисциплін. Теоретична підготовка формує світоглядну основу, педагогічну позицію, здатність аналізувати й систематизувати інформацію. Практична складова професійної підготовки передбачає педагогічну практику, участь у тренінгах, моделювання освітніх ситуацій, роботу з дітьми в закладах освіти. Вона сприяє перевірці теоретичних положень у реальних умовах, формуванню професійної майстерності, комунікативних та організаторських умінь.

Разом із тим, підготовка сучасних педагогів є інтегрованою: вона поєднує знання педагогічних, соціальних, психологічних та технологічних наук. Це дозволяє готувати фахівців різних напрямів як для дошкільної, початкової, спеціальної, так і до професійної освіти, враховуючи їхні специфічні завдання.

Таким чином, підготовка педагогів у ЗВО є системним процесом, що інтегрує навчальний, практичний та особистісний компоненти, забезпечуючи всебічний розвиток майбутнього фахівця. Однак, управлінсько-професійна підготовка майбутніх педагогів у ЗВО України слугує складним,

багатокомпонентним та динамічним процесом. Вона повинна поєднувати теоретичний, практичний, особистісний та інноваційний аспекти, забезпечуючи формування компетентного, мобільного й психологічно стійкого фахівця. Якісна підготовка вчителів сьогодні є стратегічно важливим завданням, від якого залежить не лише ефективність освітньої галузі, а й розвиток суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар Ю. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2022. №1(17). С. 166–182.
2. Ребуха Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців управління закладами освіти на засадах міждисциплінарної інтеграції. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 2021. №1. С. 113–124.
3. Ребуха Л., Брик Р. Інформаційно-освітній простір закладу освіти: структурно-функціональні особливості освітнього веб-сайту. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 2021. №2. С. 103–114.
4. Ребуха Л., Зварич Г. Навчання у вищій школі: формування управлінської компетентності у майбутніх педагогів. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 2023. №1. С. 114–124.
5. Хомич Л. Особливості професійної підготовки майбутніх вчителів до освітньої та виховної діяльності. *Журнал кафедри ЮНЕСКО «Професійна освіта протягом життя у ХХІ столітті»*, 2020. №2(2). С. 42–47.

УДК 371.3:373.3

Сокаль Софія Михайлівна,
студентка 4 курсу, спеціальності 013
«Початкова освіта», КЗВО «Луцький
педагогічний інститут» Волинської
обласної ради, Фаховий педагогічний
коледж, м. Луцьк;

Науковий керівник:

Козігора Марія Анатоліївна,
доктор філософії за спеціальністю
«Психологія» КЗВО «Луцький
педагогічний інститут» Волинської
обласної ради, м. Луцьк

СПЕЦИФІКА СПІЛКУВАННЯ ТА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ МІЖ УЧИТЕЛЕМ ТА УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті розкрито специфіку спілкування та взаєморозуміння між учителем та учнями початкових класів, проаналізовано причини виникнення конфліктів між вчителями та учнями, запропоновано правила і принципи психології співпраці.

Ключові слова: *конфлікт, поведінка, процес взаємодії учнів із учителями, спілкування, учні початкових класів.*

Запорукою ефективного педагогічного спілкування є орієнтація вчителя на потреби учня, професійна відданість своїй справі, володіння організаторськими прийомами та делікатність у взаємодії з дітьми. Психологічний портрет педагога, налаштованого на особистісно-орієнтоване спілкування, включає такі риси: відкритість і доступність у контакті з учнями; створення умов для вираження власних думок і почуттів; справедливість та довіру до дітей; визнання їхньої унікальності та гідності; зацікавленість у житті учнів і увагу до їхніх проблем; емпатійне розуміння – здатність сприймати поведінку учня його очима і відчувати внутрішній світ дитини; а також готовність надати допомогу і підтримку у навчальній та соціально-побутовій діяльності.

Дослідженню психолого-педагогічних аспектів спілкування учителя з учнями присвячували свої наукові праці: І. Андріаді, Ш. Амонашвілі, Б. Житник, М. Кондратьєв, А. Макаренко, В. Ольшанський, І. Стахов, Д. Самуйленко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати, що відкрите спілкування між учителем-класоводом і учнями виступає джерелом мотивації, сприяє подоланню труднощів, формує відчуття задоволення від навчальної діяльності та усвідомлення результативності власних зусиль. Взаєморозуміння та відкритість у педагогічній взаємодії забезпечують основу для рівноправних і безконфліктних стосунків у колективі.

Виклад основного матеріалу. Позитивний морально-психологічний клімат як умова формування учнівського колективу великою мірою залежить

від уміння педагога розв'язувати проблеми, що постають у процесі взаємодії учнів із учителями, попереджувати виникнення конфліктів за допомогою відкритого спілкування. Найбільших етико-психологічних збитків суспільство зазнало через антипедагогічні дії педагогів, негативний вплив яких на розвиток особистості позначається в подальшому протягом усього її життя.

Серед причин виникнення конфліктів між учителями та учнями школярі та їх батьки називають такі:

- нерозуміння вчителем учня;
- незнання вчителем інтересів, прагнень школярів;
- допущення вчителем щодо учнів нетактовності;
- відсутність взаєморозуміння педагога з батьками;
- відсутність контакту з учнями після уроків;
- неоднакове ставлення педагога до учнів класу;
- відсутність у вчителя педагогічної витримки у спілкуванні [1,

с.133].

Відсутність поваги з боку вчителя та приниження гідності учнів чинить негативний вплив на їхню психіку і часто стає причиною конфліктів між педагогом і дитиною. Учні сприймають такі дії болісно, що може знижувати їхню мотивацію до навчання та створювати напружену атмосферу в класі.

Для запобігання конфліктів і формування ефективного педагогічного спілкування корисним є дотримання принципів психології співпраці, зокрема:

- уникати акцентування уваги на успіхах одних учнів та неуспіхах інших, особливо з натиском;
- не критикувати дітей публічно, не висловлювати невдоволення «на очах у всього класу», натомість частіше вести індивідуальні розмови;
- помічати навіть незначні кроки учнів до компромісу, зокрема у поведінці егоцентричних школярів, і реагувати на них у спокійній, ненав'язливій формі;

- звертатися до учнів на ім'я та заохочувати дітей робити те саме при зверненні один до одного;

- активно взаємодіяти із замкнутими або «нецікавими» учнями, оскільки поведінка дітей багато в чому наслідок дії вчителя; демонстрація уваги та інтересу до таких учнів сприяє формуванню у класі позитивної взаємодії та підтримки [2, с.72].

Вчитель виконує важливу роль посередника у процесі розв'язання конфліктів між учнями. Він може пропонувати шляхи, що дозволяють сторонам врахувати думку іншої сторони або водночас зберегти власну позицію. Педагог сприяє тому, щоб учасники конфлікту чітко визначили свої цілі, проаналізували їх і разом прагнули досягти спільної результативної мети.

У роботі з учнями слід враховувати наступні психологічні положення:

- Діти навчаються жити через власний досвід та взаємодію з оточенням.
- Постійна критика формує у дитини почуття ворожості та агресивності.
- Життя в атмосфері конфліктів і ворожості провокує агресивну поведінку.
- Висміювання призводить до замкнутості та зниження самооцінки.
- Підтримка та заохочення сприяють формуванню віри в себе.
- Похвала розвиває почуття вдячності та позитивне ставлення до власних досягнень.
- Безпечне середовище формує довіру до людей.
- Підтримка з боку дорослого допомагає дитині цінувати себе та власні можливості.
- Атмосфера розуміння і дружелюбності сприяє розвитку здатності знаходити і дарувати любов.

- Таким чином, педагогічне посередництво та створення сприятливого емоційного середовища є ключовими чинниками формування соціальних, моральних і емоційних компетенцій учнів.

Завжди актуальними залишаються педагогічні поради В. Сухомлинського, які підкреслюють важливість гуманного та доброзичливого ставлення до дітей: суворі заборони й покарання сприяють поширенню негативної поведінки; у випадку звинувачень чи оцінки дій учня педагог повинен виступати захисником і підтримкою, а не суддею; доброзичливість і розумна доброта мають становити основну атмосферу дитячого колективу та визначати характер взаємин між учителем і учнями. Ці принципи відображають глибоке й багатогранне значення доброзичливості як фундаментальної цінності педагогічної взаємодії [5, с.66].

У сучасному освітньому процесі початкової школи значну увагу приділяють поведінковим конфліктам, невиконанню домашніх завдань, емоційно-особистісним зіткненням між педагогом і учнем. Інакше кажучи, конфлікти стали звичайним явищем сучасної школи. Структура шкільного середовища, побудована за принципами супідрядності та протиставлення (наприклад, «вчитель – учень», «старший – молодший», «сильний – слабкий», «успішний – менш успішний»), сприяє формуванню дитячої конфліктності. Крім того, учні «приносять» до школи у трансформованому вигляді соціальні протиріччя суспільства, що проявляються у вигляді брутальності, жорстокості, грубості та озлобленості у групових і міжособистісних стосунках.

Кожна помилка педагога у процесі спілкування та вирішення конфліктних ситуацій може травмувати учнів, формувати недовіру до вчителя та порушувати систему взаємин у класі. Внаслідок цього педагог може відчувати високий рівень стресу, професійне незадоволення, а також надмірну залежність свого емоційного стану від поведінки учнів.

Більшість конфліктів у початковій школі виникає у зв'язку з невиконанням домашніх завдань, низькою навчальною успішністю або небажанням виправляти власні помилки; такі ситуації називають конфліктами діяльності. Ефективною тактикою їхнього розв'язання є надання учню можливості повторно опрацювати матеріал, перескласти завдання, отримати

додаткову інформацію або досягти компромісу з обов'язковим урахуванням його інтересів, потреб та аргументованої позиції.

Конфлікти поведінки та вчинків, що виникають у зв'язку з порушенням правил поведінки в школі, вирішувати значно складніше, оскільки до них залучаються «важкі» учні. У таких випадках педагог повинен дотримуватися принципу об'єктивності, оцінюючи ситуацію та дії учнів без упередження та емоційного забарвлення [4, с.43].

Визначимо чинники, що провокують конфлікти: погрози («не будеш добре себе вести – виженуть зі школи»); негативна критика («як можна бути таким неорганізованим»); образи («ти просто роззява, чого ще можна від тебе чекати»); різка зміна теми бесіди («це дуже цікаво, але давай поговоримо про твою поведінку»); накази («даю тобі два тижні, щоб виправити оцінку і стати слухняним»).

Учні часто сприймають такі негативні зауваження як прояв недоброзичливості з боку вчителя і реагують грубістю, пустощами чи агресивною поведінкою. У подібних випадках ефективним способом розв'язання конфлікту є демонстрація педагогом миролюбних намірів та готовності до конструктивного діалогу.

Особливо складними є конфлікти взаємин, які зазвичай є тривалими та виникають на ґрунті недоброзичливих стосунків (антипатії), що формуються внаслідок попередніх конфліктів діяльності та поведінки. Вирішення таких ситуацій є серйозним випробуванням професіоналізму педагога: він має ставитися вище власних образ і неприязні, демонструвати учневі культуру, терпимість і шляхетність у взаємодії. Часто це передбачає відкриту готовність вчителя визнавати власні помилки, вибачатися та пропонувати забути образи. У цьому контексті надзвичайно важливо правильно обрати час і місце для розмови: розмова «по гарячих слідах» або на очах у всього класу, як правило, неефективна, оскільки учень може захистити свою точку зору, демонструючи сміливість або незалежність.

Отже, для ефективного розв'язання конфліктних ситуацій педагог повинен орієнтуватися на глибоке розуміння співрозмовника. Уміння бачити проблему з обох сторін є ключовим, оскільки попередження та конструктивне вирішення конфліктів значною мірою визначається педагогічною майстерністю вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богданюк А., Лакуста О. Використання стилів педагогічного спілкування у взаємодії «вчитель-учень» у початковій школі. Тези доповідей студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (25-27 квітня 2023 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2023. С. 133-134.
2. Варгата О. В. Психологічні особливості формування самооцінки молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, Київ, 2019. С.70-74.
3. Мафтин Л., Мартинюк А. Невербальні засоби педагогічного спілкування. Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (12-14 квітня 2022 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2022. С. 129-130.
4. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія. Київ, 2012. 180 с.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / *Ставлення до краси в природі і суспільстві*. Вибр. Тв. у 5-ти т. Т. 2. Київ: Рад. шк., 1980. С.64-70.

УДК 338.244.47 : 159.928.22

Стрельников Віктор Юрійович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки ДЗ
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Лубни;
професор кафедри філософії і економіки
освіти Полтавської академії неперервної
освіти ім. М. В. Остроградського,
м. Полтава

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

У сучасних соціальних умовах питання збереження фізичного, психічного та соціального здоров'я учасників освітнього процесу набуває стратегічного

значення. Освітній заклад перестас бути лише простором передачі знань – він стає середовищем формування культури здоров'я.

Педагогічний працівник виконує подвійну роль: як суб'єкт професійної діяльності, що потребує збереження власного здоров'я; як носій здоров'язбережувальних цінностей і приклад для здобувачів освіти. Безпечне освітнє середовище є необхідною умовою формування його здоров'язбережувальної компетентності.

У цій роботі, спираючись на вітчизняні дослідження (М. Балух [2], О. Білоножко [1], Г. Бучківська [2], Б. Вовк [13], Г. Ігнатенко [13], О. Ігнатенко [13], В. Опанасенко [13], М. Корець [3], Л. Лебедик [4–5; 12], О. Литвиненко [8], Т. Самусь [13], О. Товканець [11], В. Шевченко [3], Ю. Шевченко [3] та ін.), попередні наші спільні напрацювання з Л. Лебедик [6–7], інші наші роботи [9–10], розглянемо безпечне освітнє середовище як чинник розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагогічного працівника, зокрема, сутність понять «безпечне освітнє середовище» і «здоров'язбережувальна компетентність педагогічного працівника», аспекти впливу безпечного середовища на його професійне здоров'я, основні напрями формування здоров'язбережувальної компетентності педагога, складники інтеграції здоров'язбережувальних технологій в освітній процес.

Поняття «безпечне освітнє середовище» означає систему умов у закладі освіти, яка забезпечує: фізичну безпеку (дотримання санітарно-гігієнічних норм, охорону праці); психологічну безпеку (повага, підтримка, відсутність дискримінації та насильства); соціальну захищеність (партнерські взаємини, справедливий розподіл відповідальності); інформаційну безпеку (критичне сприйняття інформації, цифрова грамотність). Таке середовище сприяє не лише навчанню учнів, а й професійному благополуччю педагога [6, с. 112–117].

Поняття «здоров'язбережувальна компетентність педагогічного працівника» вміщує інтегровану характеристику особистості педагога, що включає: знання про фізичне та психічне здоров'я; уміння організовувати

освітній процес без шкоди для здоров'я; навички саморегуляції та профілактики професійного вигорання; мотивацію до ведення здорового способу життя; відповідальність за створення безпечних умов для учнів. Вона формується поступово та залежить від організаційної культури закладу освіти.

Стосовно впливу безпечного середовища на професійне здоров'я педагога, виокремимо декілька аспектів – психологічний, організаційний, соціальний. Так, психологічний аспект, або сприятливий психологічний клімат: знижує рівень тривожності; мінімізує ризик емоційного виснаження; підвищує професійну мотивацію; сприяє розвитку стресостійкості. В атмосфері підтримки педагог має можливість рефлексувати, звертатися по допомогу та вдосконалювати власні компетентності [4, с. 150–155; 5, с. 199–202].

Організаційний аспект передбачає раціональне планування навантаження, чіткість управлінських рішень, прозорість вимог та підтримка адміністрації створюють умови для збереження працездатності та профілактики професійного вигорання [1, с. 40–52; 5, с. 199–202; 7, с. 298–302; 9, с. 340–345].

Соціальний аспект характеризує партнерські взаємини в колективі: формує довіру; знижує конфліктність; сприяє обміну досвідом; підтримує професійну ідентичність [2, с. 7–14; 10, с. 235–239; 12, с. 42–51].

Виділимо основні напрями формування здоров'язбережувальної компетентності педагога – освітній, організаційно-управлінський і психологічний супровід [9, с. 340–345; 10, с. 235–239; 13, с. 27–34].

Освітній напрям формування здоров'язбережувальної компетентності педагога передбачає проведення тренінгів зі стрес-менеджменту, навчання технікам емоційної саморегуляції, підвищення рівня обізнаності щодо психогігієни праці [2, с. 7–14; 4, с. 150–155; 5, с. 199–202; 7, с. 298–302].

Організаційно-управлінський напрям становить упровадження політики нульової толерантності до мобінгу, забезпечення справедливого розподілу навантаження, створення програм підтримки молодих педагогів тощо.

Психологічний супровід формування здоров'язбережувальної компетентності педагога передбачає консультативну підтримку, профілактику професійного вигорання, запровадження груп взаємопідтримки.

Однією із головних перешкод на шляху формування здоров'язбережувальної компетентності педагога є синдром професійного вигорання, який проявляється через: емоційне виснаження; цинічне ставлення до професії; зниження ефективності праці. Безпечне освітнє середовище мінімізує ці ризики шляхом: підтримки; відкритого діалогу; розвитку культури взаємодопомоги; визнання професійних досягнень.

Великою у цьому процесі є роль адміністрації закладу освіти. Керівництво закладу має: формувати культуру здоров'язбереження; створювати систему внутрішньої підтримки; впроваджувати програми професійного розвитку; забезпечувати психологічну безпеку педагогів. Управлінська позиція безпосередньо впливає на якість середовища та рівень професійного благополуччя працівників [9, с. 340–345; 10, с. 235–239; 13, с. 27–34].

Інтеграція здоров'язбережувальних технологій в освітній процес залежить від сформованої здоров'язбережувальної компетентності педагога, який: раціонально організовує навчальне навантаження учнів; використовує активні методи навчання; враховує вікові та психофізіологічні особливості здобувачів освіти; формує в учнів культуру здоров'я власним прикладом. Безпечне середовище створює умови для впровадження таких технологій без перевантаження самого педагога [2, с. 7–14; 4, с. 150–155; 7, с. 298–302].

Таким чином, безпечне освітнє середовище є не лише умовою ефективного навчання, а й стратегічним фактором розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагогічного працівника. Саме в умовах психологічної підтримки, організаційної стабільності та професійної взаємодії формується педагог, здатний: зберігати власне здоров'я; підтримувати здоров'я учнів; впроваджувати здоров'язбережувальні технології; створювати культуру безпеки в освітньому просторі. Отже, розвиток

здоров'язбережувальної компетентності педагога є результатом комплексної роботи закладу освіти та усвідомленої професійної позиції самого фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоножко О. Здоров'язбережувальна компетентність як складова професійної культури педагога: особливості формування в умовах воєнного стану. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Педагогічні науки»*. 2025. С. 40–52. URL: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpor/article/view/734> (дата звернення: 22.02.2026).
2. Бучківська Г., Балух М. Роль безпечного освітнього середовища у формуванні здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2024. № 2. С. 7–14. DOI: 10.31891/pcs.2024.2.1. URL: <https://pcs.khmn.edu.ua/index.php/pcs/article/view/214> (дата звернення: 22.02.2026).
3. Корець М., Шевченко В., Шевченко Ю. Педагогічні умови формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності засобами навчально-ігрових технологій. *Молодь і ринок*. 2024. № 10. С. 29–33. DOI: 10.24919/2308-4634.2024.309379. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/309379> (дата звернення: 22.02.2026).
4. Лебедик Л. В. Ефективні здоров'язберігаючі технології позашкільної освіти в умовах війни. *Збірник тез Міжнар. наук.-практ. симпозіуму «Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія»*, 23-24 серпня 2022 р. за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. 391 с. С. 150–155.
5. Лебедик Л. В. Соціальна адаптація та підтримка учасників бойових дій, ветеранів війни: можливості навчання в університеті за освітньою програмою «Позашкільна освіта». *Соціальна робота у глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 листоп. 2023 р.). Київ : КІІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. С. 199–202.
6. Лебедик Л., Стрельников В. Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 2 (215). С. 112–117.
7. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю. Соціальна адаптація учасників війни у системі неперервної освіти. *Психологія і соціальна робота у XXI столітті* : зб. наук. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. форуму (1-3 листоп. 2023 р., м. Полтава). Полтава, 2023. С. 298–302.
8. Литвиненко О. Умови розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів у закладах післядипломної освіти. *Вересень*. 2024. № 3. С. 140–153. DOI: 10.54662/veresen.3.2024.12. URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/385> (дата звернення: 22.02.2026).
9. Стрельников В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* (м. Тернопіль, Україна, 03 березня 2023 року). *Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.
10. Стрельников В. Ю. Створення здоров'язбережувального і безпечного освітнього середовища в закладах неперервної освіти в умовах воєнного стану. *Зб. наук. пр. за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти»* / За заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 629 с. С. 235–239.
11. Товканець О. Педагогічні умови забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка»*.

Соціальна робота». 2022. № 2(51). С. 180–183. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.180-183. URL: <https://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/267718> (дата звернення: 22.02.2026).

12. Lebedyk L. V. Possibilities of application of the a person-centered approach in the training of teachers of out-of-school education institutions. *Scientific World Journal Issue*. 2023. No19. Part 4 May. P. 42–51.

13. Ihnatenko H., Samus T., Ihnatenko O., Opanasenko V., Vovk B. Forming intending teachers' health preserving competence in the educational environment of higher educational institution. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. Vol. 2(47). С. 27–34. DOI: 10.15587/2519-4984.2022.254495. URL: https://journals.urau.ua/sr_edu/article/view/254495 (дата звернення: 22.02.2026).

УДК 159.9:373.2

Тітаренко Світлана Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної педагогіки і
психології Глухівського національного
педагогічного університету імені
Олександра Довженка, м. Глухів;

Лях Олена Іванівна,

здобувачка освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
м. Глухів

ЦИФРОВІ РЕСУРСИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням кількості кризових ситуацій різного походження – соціальних, воєнних, епідеміологічних, економічних, що безпосередньо впливають на психічне та ментальне здоров'я дорослих і дітей. Особливо вразливою групою в цих умовах є діти дошкільного віку, психічний розвиток яких тісно пов'язаний зі станом найближчого соціального оточення – батьків та педагогів. Саме тому питання психологічної підтримки дорослих, які забезпечують догляд, виховання й навчання дошкільників, набуває стратегічного значення. У кризових умовах важливу роль у забезпеченні такої підтримки відіграють цифрові ресурси, що розширюють доступ до психологічної допомоги, підвищують її оперативність та адаптивність.

У працях С. Замрозович-Шадріної, О. Юденкової та С. Антощук [2] підкреслюється, що процеси цифровізації трансформують критерії професійної підготовки, актуалізуючи формування так званих «навичок майбутнього», які мають бути інтегровані у зміст і технології навчання. Дослідники наголошують на необхідності узгодження освітнього процесу з динамікою технологічного розвитку та актуальними запитами ринку праці.

Питання функціонування професійної освіти в умовах кризових викликів, зокрема пандемії та воєнного стану, розглядаються у роботах В. Ковальчука, С. Масліча, Л. Мовчан [8]. Автори обґрунтовують значущість використання адаптивних цифрових рішень як інструменту забезпечення безперервності навчання та гнучкої перебудови освітнього середовища.

Цифровізація як один із визначальних стратегічних напрямів розвитку професійної освіти у XXI столітті аналізується М. Демянчуком та І. Боднаруком [1], які акцентують увагу на потребі комплексного оновлення педагогічних підходів і модернізації освітніх програм. Аспекти професійного розвитку педагогічних кадрів у контексті цифрової трансформації висвітлюють І. Колеснікова й О. Орлова [3], підкреслюючи пріоритетність удосконалення цифрової компетентності викладачів. Значення формування ІКТ-компетентності майбутніх педагогів у системі професійної освіти обґрунтовують В. Соловйов та А. Литвин [6], зосереджуючи увагу на необхідності системної інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у професійну підготовку.

На особливостях використання цифрових інструментів у підготовці педагогів, зокрема мультимедійних засобів і технологій онлайн-комунікації, акцентують Н. Лазаренко та співавтори [4]. Підготовку майбутніх фахівців до ефективного застосування цифрових технологій у професійній діяльності досліджує І. Шищенко [7], визначаючи цифрову компетентність як один із базових складників сучасної педагогічної професії.

Психологічна підтримка педагогів і батьків у кризових ситуаціях передбачає створення умов для збереження їхнього емоційного благополуччя, розвитку навичок саморегуляції, стресостійкості та ефективної взаємодії з дитиною. Водночас традиційні форми психологічної допомоги не завжди є доступними в умовах обмеженої мобільності, дефіциту фахівців або підвищеного рівня тривожності в суспільстві. За таких обставин цифрові ресурси психологічної підтримки стають важливим інструментом компенсації зазначених обмежень та забезпечення безперервності психолого-педагогічного супроводу [5].

Цифрові ресурси психологічної підтримки можна розглядати як сукупність онлайн-інструментів, платформ і сервісів, спрямованих на інформування, консультування, психоедукацію, розвиток навичок самопомоги та підтримку емоційної рівноваги користувачів. Для педагогів і батьків дітей дошкільного віку такі ресурси мають бути адаптованими до особливостей дитячого розвитку, специфіки педагогічної діяльності та сімейного виховання в умовах підвищеного стресу.

Важливим напрямом цифрової психологічної підтримки є освітні ресурси, які надають доступ до науково обґрунтованої інформації щодо особливостей переживання кризових ситуацій дітьми та дорослими. Онлайн-курси, вебінари, відеолекції, електронні посібники дозволяють педагогам і батькам краще розуміти вікові реакції дошкільників на стрес, страх, втрату звичного способу життя, а також опановувати ефективні стратегії емоційної підтримки дитини. Такі ресурси сприяють підвищенню психологічної компетентності дорослих і зменшенню ризику неконструктивних виховних впливів.

Окрему групу цифрових ресурсів становлять платформи дистанційного психологічного консультування, які забезпечують індивідуальну або групову підтримку педагогів і батьків. Онлайн-консультації з фахівцями дозволяють оперативно реагувати на запити, пов'язані з емоційним вигоранням, підвищеною тривожністю, труднощами у взаємодії з дитиною або колективом.

Для педагогів закладів дошкільної освіти такі сервіси є важливими з огляду на професійні ризики, пов'язані з високим емоційним навантаженням і відповідальністю за психологічний комфорт дітей.

У контексті кризових ситуацій значну роль відіграють цифрові інструменти саморегуляції та самодопомоги, зокрема мобільні застосунки для зниження рівня стресу, розвитку усвідомленості, релаксації та стабілізації емоційного стану. Для педагогів і батьків дітей дошкільного віку такі ресурси є особливо цінними, оскільки дозволяють швидко відновлювати внутрішній баланс і підтримувати власну психологічну стійкість, що безпосередньо впливає на якість взаємодії з дитиною. Регулярне використання подібних цифрових інструментів сприяє формуванню навичок самоспостереження, емоційної регуляції та відповідального ставлення до власного психічного здоров'я.

Важливим аспектом цифрової психологічної підтримки є створення онлайн-спільнот і платформ взаємодопомоги, які об'єднують педагогів і батьків навколо спільних проблем і досвіду подолання кризових ситуацій. Такі ресурси сприяють зниженню відчуття соціальної ізоляції, формуванню відчуття підтримки та приналежності, а також обміну практичними порадами щодо роботи з дітьми дошкільного віку в складних умовах. Водночас ефективність таких платформ значною мірою залежить від модерації, дотримання етичних норм і наявності професійного супроводу.

Цифрові ресурси психологічної підтримки педагогів і батьків повинні враховувати принципи безпеки, конфіденційності та наукової обґрунтованості. Особливої уваги потребує питання відповідального використання цифрових технологій, недопущення поширення неперевіреної інформації та формування критичного ставлення користувачів до онлайн-контенту. У цьому контексті важливою є роль закладів освіти, психологічних служб та державних інституцій у відборі, рекомендації та інтеграції якісних цифрових ресурсів у систему психолого-педагогічного супроводу.

В умовах кризових ситуацій цифрові ресурси психологічної підтримки можуть бути ефективно інтегровані в діяльність закладів дошкільної освіти як складова комплексної системи збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу. Для педагогів це означає доступ до професійної підтримки, профілактики емоційного вигорання та розвитку психологічної стійкості. Для батьків – можливість отримувати своєчасну допомогу, підвищувати власну психологічну культуру та забезпечувати емоційну безпеку дитини.

Для забезпечення психологічної підтримки педагогів і батьків дітей дошкільного віку у кризових ситуаціях з використанням цифрових ресурсів нами була розроблена практична модель Її метою є зниження рівня психоемоційного напруження дорослих, підвищення їхньої психологічної компетентності та формування стійкого підтримувального середовища для дитини дошкільного віку в умовах кризових впливів.

Модель реалізується у форматі єдиного цифрового простору психологічної підтримки, який об'єднує кілька взаємопов'язаних компонентів. Першим компонентом є інформаційно-психоосвітній блок, що містить структуровані матеріали для педагогів і батьків. До нього входять короткі відеолекції, інтерактивні презентації, пам'ятки та чеклисти, присвячені особливостям переживання кризових ситуацій дітьми дошкільного віку, віковим проявам стресу, тривоги та страху, а також способам емоційної підтримки дитини у повсякденній взаємодії. Матеріали подаються у доступній формі та адаптовані до рівня психологічної підготовки користувачів.

Другим компонентом моделі є консультативно-підтримувальний блок, який передбачає можливість дистанційної взаємодії з практичним психологом закладу дошкільної освіти або зовнішнім фахівцем. Цей блок реалізується у процесі проведення онлайн-консультацій, групових зустрічей у форматі відеоконференцій або асинхронне консультування за допомогою захищених цифрових платформ. Основними запитами педагогів і батьків у межах цього

блоку є питання емоційного виснаження, професійного вигорання, труднощів у спілкуванні з дитиною, поведінкових реакцій дошкільників на кризові події.

Третім компонентом є блок саморегуляції та психологічної стабілізації, орієнтований на розвиток навичок самодопомоги. Він включає цифрові інструменти для виконання дихальних вправ, вправ на тілесну релаксацію, практик усвідомленості, коротких стабілізаційних технік, які можуть використовуватися педагогами і батьками упродовж дня. Регулярне використання цього блоку сприяє формуванню в дорослих здатності керувати власним емоційним станом та підтримувати психологічну рівновагу у складних умовах.

Четвертим компонентом моделі є комунікативно-спільнотний блок, що передбачає створення безпечного онлайн-простору для обміну досвідом між педагогами та батьками. У межах цього блоку функціонують тематичні форуми, модераторські групи підтримки, онлайн-зустрічі з фахівцями. Така форма роботи сприяє зниженню відчуття ізольованості, підвищенню рівня взаємної підтримки та формуванню культури звернення за психологічною допомогою.

Запропонована модель цифрової психологічної підтримки педагогів і батьків дітей дошкільного віку у кризових ситуаціях є практично орієнтованою, гнучкою та такою, що може бути адаптована до умов конкретного закладу освіти. Її впровадження сприяє підвищенню психологічної стійкості дорослих, збереженню ментального здоров'я дітей дошкільного віку та забезпеченню безпечного й підтримувального освітнього середовища.

Таким чином, цифрові ресурси психологічної підтримки є важливим інструментом реагування на кризові виклики сучасності та забезпечення психічного благополуччя педагогів і батьків дітей дошкільного віку. Їх ефективне використання сприяє збереженню стабільного емоційного середовища для розвитку дитини, підвищенню якості дошкільної освіти та формуванню культури відповідального ставлення до ментального здоров'я. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на оцінку ефективності

різних цифрових форматів психологічної підтримки та розроблення моделей їх системної інтеграції в освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Демянчук М., Боднарук І. Цифровізація освіти як вектор підготовки фахівців XXI століття. *Viae Educationis*. 2022. Т. 1. № 4. С. 74–81. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ve/4/ve409.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
2. Замрозович-Шадріна С. Р., Юденкова О. П., Антощук С. В. Навички майбутнього в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців: як цифровізація змінює вимоги до освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71(2). С. 216–221. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-33>
3. Колеснікова І., Орлова О. Професійний розвиток педагогів в умовах цифровізації освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 64 (2). С. 186–189. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.2.35>
4. Лазаренко Н. та ін. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності засобами цифровізації. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 30(3). С. 291–315. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v30i3.1211>
5. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум / упорядники Т.Р. Браніцка, Л.О. Матохнюк, О.М. Шпортун. 2022, Вінниця. 131 с.
6. Соловійов В. Ф., Литвин А. В. Формування компонентів ІКТ–компетентності майбутнього вчителя. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : монографія. Львів, 2023. С. 244–250. URL: <https://books.ldubgd.edu.ua/index.php/m/catalog/view/189/140/609-1> (дата звернення: 12.01.2026).
7. Шищенко І. В. Підготовка майбутніх учителів до застосування цифрових технологій у професійній діяльності. *Фізико-математична освіта*. 2020. Вип. 4(26). Ч. 2. С. 57–61. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-026-4-034>
8. Kovalchuk V., Maslich S., Movchan L. Digitalization of vocational education under crisis conditions. *Educational Technology Quarterly*. 2023. № 1. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.55056/etq.49>

УДК 378.091.12.011.3-051(043.2)

Хаустова Олена Валеріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарної
освіти та педагогіки виховання,
КЗ «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя

**САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК
ЧИННИК ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Сучасне освітнє середовище в Україні зазнає глибоких трансформацій під впливом низки викликів, серед яких системні реформи у сфері освіти, впровадження технологій дистанційного та змішаного навчання, умови воєнного стану, що триває. Відповідно до Конституції України (ст.50) та Закону України «Про освіту» освітні заклади повинні забезпечувати право кожного на безпечне освітнє середовище, що сприяє всебічному розвитку особистості. Безпека освітнього простору визначена базовою умовою освітньої діяльності в новому Державному стандарті початкової освіти та концепції «Нова Українська школа», що вимагає не лише фізичної, а й психологічної безпеки учасників освітнього процесу.

У цьому контексті педагогічний працівник виступає центральним агентом трансформацій, оскільки саме від його професійної майстерності, мотивації та психологічних ресурсів залежить атмосфера підтримки, співробітництва та довіри в освітньому середовищі. Психологічна безпека учнів неможлива без внутрішньої стабільності, адаптивності та впевненості самого педагога. Саме тому самоефективність педагога – як його віра у власну спроможність продуктивно діяти, вирішувати професійні завдання та долати труднощі – виступає потужним ресурсом, що дозволяє зберігати працездатність, протистояти професійному вигоранню, стресу і невизначеності, а також створювати таке безпечне, підтримуюче середовище для здобувачів освіти, яке відповідає сучасним стандартам вимогам.

Поняття самоефективності було введене Альбертом Бандурою, який визначав її як усвідомлене переконання людини у власній здатності ефективно діяти в конкретних ситуаціях та впливати на результати діяльності [6]. На думку вченого, самоефективність не зводиться до наявності знань чи навичок, а відображає суб'єктивну оцінку можливості застосування цих ресурсів у певному контексті [6]. Вона виконує роль когнітивного механізму саморегуляції, має ситуативний характер і безпосередньо впливає на вибір цілей, рівень зусиль, наполегливість та емоційні реакції у процесі діяльності.

Термін *самоефективність* (англ. *self-efficacy*) є фундаментальним психологічним конструктом, що описує віру людини у власну спроможність успішно виконувати завдання та досягати поставленої мети, як підсумовує В. Бовсуновський [1]. Втім існують різні тлумачення, теоретичні позиції та підходи різних авторів, які слід проаналізувати.

Так, у працях таких зарубіжних вчених, як Р. Шварцер та М. Єрусалем, *самоефективність* трактується як загальна оптимістична віра у здатність людини справлятися зі складними та стресовими ситуаціями. М. Шерер і Дж. Маддукс виокремлюють загальну, діяльнісну та соціальну *самоефективність*, підкреслюючи її значення у професійній та міжособистісній сферах [5, с.54] Дж. Маддукс доповнив модель формування *самоефективності* уявним (імагінальним) досвідом як важливим ресурсом регуляції поведінки.

Українські дослідники наголошують на інтегративному характері цього феномену. Так, О. Креденцер розглядає професійну *самоефективність* як систему суб'єктивних уявлень, що забезпечує саморегуляцію діяльності та виконує буферну функцію щодо професійного стресу й вигорання [3]. Як зазначає дослідниця, професійна *самоефективність* є внутрішнім ресурсом, що знижує вплив стресових чинників та запобігає емоційному виснаженню педагога [3]. Це дозволяє вчителю зберігати емоційну врівноваженість і відчуття контролю над освітнім процесом, що є необхідною умовою психологічної безпеки учнів.

Дослідники сходяться на думці, що висока професійна *самоефективність*:

- виступає захисним ресурсом проти професійного стресу та емоційного виснаження [3];
- підвищує якість педагогічної діяльності, сприяє наполегливості, готовності до складних завдань та інноваційної поведінки [2];
- позитивно впливає на емоційну стабільність, знижуючи рівень тривожності та ризику вигорання [5];

- забезпечує професійну стійкість педагога в кризових умовах, зокрема в ситуації воєнних викликів [3].

З позицій структурного підходу, запропонованого Т. Кремешною [4], мотиваційно-оцінний, когнітивно-операційний та емоційно-регулятивний компоненти визначають педагогічну самоефективність. На основі аналізу її праць, ми робимо висновок, що ці компоненти здатні безпосередньо впливати на здатність учителя створювати безпечне середовище. Зокрема, емоційно-регулятивний компонент забезпечує стійкість педагога у складних педагогічних ситуаціях, а когнітивно-операційний – адекватний вибір педагогічних засобів без застосування деструктивних або травматичних практик взаємодії.

Важливим аспектом є також соціальна самоефективність педагога. За твердженням О. Бондарчук, впевненість учителя у власній здатності ефективно реалізовувати рольові очікування в педагогічному спілкуванні сприяє формуванню атмосфери довіри, прийняття та психологічної захищеності в учнівському колективі [2]. Така атмосфера є базовою ознакою безпечного освітнього середовища.

Отже, самоефективність педагога можна розглядати не лише як характеристику його професійної компетентності, а й як системоутворювальний чинник безпечного освітнього середовища, що опосередковує психологічний стан учнів, якість педагогічної взаємодії та загальний рівень освітньої безпеки, особливо в умовах кризових соціальних викликів.

На основі аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що самоефективність і резильєнтність (життєстійкість) розглядаються як взаємопов'язані конструкти. Самоефективність виступає внутрішнім ресурсом резильєнтності, оскільки віра педагога у власну спроможність діяти ефективно дозволяє сприймати труднощі як професійні виклики, а не загрози. Високий рівень самоефективності знижує вразливість до професійного вигорання, підтримує емоційний баланс та виконує медіаційну роль у процесах

відновлення після кризових і травматичних подій, зокрема пов'язаних із війною.

Ми робимо висновок, що самоефективність педагога є детермінантою його поведінки, яка визначає вибір стратегій подолання труднощів, а самоефективний вчитель формує безпечне середовище, спираючись на:

- стресостійкість: здатність адекватно оцінювати загрози та зберігати ясне аналітичне мислення в критичних ситуаціях;
- моделювання успіху: трансляцію впевненості учням через власний приклад («вікарний досвід»), що знижує рівень тривожності в колективі;
- адаптацію: швидку перебудову освітнього процесу відповідно до нових вимог (наприклад, перехід в укриття або онлайн-формат) без втрати якості навчання. Висока самоефективність дозволяє педагогу сприймати проблеми як виклики, а не як загрози, що є основою для створення стабільного та захищеного освітнього простору.

Отже, формування безпечного освітнього середовища потребує системної підтримки педагогів для підвищення їхньої віри у власні професійні сили та спроможність впливати на життєві обставини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бовсуновський В. Теоретичний аналіз категорії «самоефективність» у сучасній психологічній науці. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 92–99.
2. Бондарчук О. І. Соціальна самоефективність педагогічних працівників як чинник психологічної безпеки освітнього середовища. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 2 (12). С. 5–24.
3. Креденцер О. Вплив професійної самоефективності освітнього персоналу на його суб'єктивне благополуччя в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 1 (28). С. 45–54.
4. Крешна Т. І. Формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2008. 23 с.
5. Лук'яненко В. В. Психологічні особливості становлення здатності до самоефективності в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія» / Валентина Володимирівна Лук'яненко/ Київ, 2011. 176 с.
6. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York : W. H. Freeman and Company, 1997. 604 p.

Цибульський Назар Володимирович,
аспірант кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ПРОЄКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Модернізація вищої педагогічної освіти зумовлює потребу в оновленні фахової підготовки майбутнього вчителя, який має бути здатним до творчої професійної діяльності, володіти інноваційним мисленням та прагнути до постійного саморозвитку [2, с. 59–61; 3, с. 39]. У контексті реалізації концепції «Нова українська школа» особливої важливості набуває формування у педагога дослідницьких умінь щодо впровадження у навчання учнів сучасних освітніх інновацій. Одним із найбільш ефективних засобів такого формування виступає проєктно-дослідницька діяльність, що інтегрує навчальну, наукову та практичну складові професійної підготовки.

Нині проєктно-дослідницька діяльність майбутнього педагога ґрунтується на ідеях діяльнісного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного та ін. підходів. Вона передбачає організацію освітнього процесу у ЗВО як активно-пізнавальної діяльності, спрямованої на розв'язання реальних практико-зорієнтованих або наближених до них завдань [1; 4, с. 127].

Розглянемо метод проєктів, що найбільш інтегрований із дослідницьким підходом. Саме він сприяє забезпеченню у майбутніх педагогів формування здатності визначати проблему й обґрунтовувати її актуальність, встановлювати мету та завдання дослідження, допомагає у доборі обґрунтованих методів, здійсненні аналізу і узагальнення результатів, а відтак упровадити отримані висновуючі результати у педагогічну практику.

Проєктно-дослідницька діяльність слугує синтезом теоретичних знань і практичного досвіду, а відтак є тим дієвим способом переходу від репродуктивного рівня професійної підготовки студентів до продуктивно-творчого. **За означеної діяльності майбутній педагог навчається аналізувати**

педагогічні явища, визначати причинно-наслідкові зв'язки, обґрунтовувати власну позицію. Він опановує методами спостереження, анкетування, тестування, здійснює аналіз педагогічного досвіду, інтерпретує отримані дані, а також вміє створювати освітні проєкти, генерує нові ідеї й знаходить вирішення нестандартних завдань [5, с. 25–28].

Важливо, що за проєктно-дослідницької діяльності студенти долучаються до роботи в команді, публічного захисту проєктів та є учасниками наукових заходів, які розвивають у них навички співпраці та професійного спілкування. Майбутній педагог, оволодівши дослідницькими навичками, здатний не лише транслявати знання, а й генерувати нові освітні рішення, формувати нові форми навчальної діяльності та рефлексувати і вдосконалювати особисту діяльність.

Отже, проєктно-дослідницька діяльність є ефективним засобом професійного становлення майбутнього педагога, так як інтегрує отримані студентами знання, уміння, навички та професійні цінності у практичний досвід. Описана діяльність сприяє формуванню компетентного, творчого, відповідального, професійно-зростаючого фахівця, здатного впроваджувати інновації в освітній процес школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біда О. А. Зміст поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. 2017. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1915>
2. Ребуха Л. З. Методологія наукових досліджень: способи пошуку та опрацювання наукової інформації. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. Вип. 189. С. 59–62.
3. Ребуха Л. З. Фундаменталізація професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти як педагогічна проблема. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Тернопіль, 28 жовт. 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 39–42.
4. Сапожников С.В. Деякі аспекти формування дослідницької компетентності студентів закладів вищої освіти України у процесі фахової підготовки. *Фізико-математична освіта*, 2019. Вип. 3(21). С. 127–132.
5. Таточенко В. І., Гаран І. О. Формування проєктно-дослідницької компетентності майбутніх учителів математики як складової їх професійної підготовки. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 2024. №3(6), С. 25–33.

УДК 37.017.4:378:373.2.011.3-051:37.014

Атрощенко Тетяна Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та
спеціальної освіти Мукачівського
державного університету, м. Мукачево;
Васко Анна-Марія Михайлівна,
здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти спеціальності А2
Дошкільна освіта Мукачівського
державного університету, м. Мукачево

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах воєнних дій освітня безпека набуває особливої значущості, оскільки визначає здатність закладів дошкільної освіти (Далі – ЗДО) функціонувати стабільно та забезпечувати захист і благополуччя дітей. Вона охоплює не лише питання фізичної безпеки, а й створення ціннісно зорієнтованого освітнього середовища, у межах якого формується моральна стійкість, відповідальність і соціальна зрілість особистості. У цьому контексті національно-патріотичне виховання постає важливим складником освітньої безпеки та змістовною основою професійної підготовки майбутніх вихователів. Опанування відповідних компетентностей дає змогу майбутнім фахівцям дошкільної освіти цілеспрямовано формувати в дітей повагу до рідної культури й історії, почуття відповідальності та навички безпечної взаємодії в дитячому колективі, що в підсумку сприяє цілісному розвитку особистості та становленню громадянської свідомості.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді, згідно із Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України, – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади

та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [2]. Мета національно-патріотичного виховання – становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [2]. У документі наголошується, що національно-патріотичне виховання має сприяти єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави [2].

Науковці підкреслюють, що національно-патріотичне виховання майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, а також їхня готовність до здійснення національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку мають забезпечуватися протягом усього періоду навчання у закладі вищої освіти. Зміст національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців дошкільної освіти доцільно осмислювати крізь призму кількох взаємопов'язаних аспектів: визначення цілей, завдань і напрямів національно-патріотичного виховання; реалізацію професійних функцій педагога в означеному процесі; опанування видами діяльності, що сприяють національно-патріотичному вихованню дітей дошкільного віку; а також посилення

національно-патріотичного компоненту в усіх видах діяльності здобувачів освіти у закладах вищої освіти, зокрема в освітньому процесі, виховній роботі, педагогічній практиці, позааудиторній професійно орієнтованій, науково-дослідній та громадській діяльності [1, с.87].

У межах нашого дослідження слід зазначити, що в Професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» серед загальних компетентностей виокремлено культурну компетентність, яка передбачає «здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, поважати багатоманітність і мультикультурність у суспільстві, здатність до вираження національної культурної ідентичності та творчого самовираження» [4]. Серед професійних компетентностей (за трудовою дією або групою трудових дій) виділено здоров'язбережувальну компетентність, що полягає у здатності організовувати фізично та психологічно безпечне освітнє середовище [4].

Важливо підкреслити, що формування цих компетентностей має будуватися на основі знань про національні традиції, історію та культурні цінності України. Такий підхід сприяє вихованню у майбутніх вихователів усвідомленого ставлення до своєї національної ідентичності, поваги до культурного різноманіття, здатності до морального та етичного вибору, а також формує готовність передавати ці цінності дітям у процесі освітньої діяльності ЗДО.

Отже, освітня безпека – це стан і система умов в освітньому середовищі, які забезпечують фізичну, психологічну, соціальну, інформаційну та ціннісну захищеність усіх учасників освітнього процесу, а також стійкість освіти до внутрішніх і зовнішніх загроз та здатність гарантувати якісне, безперервне й безпечне навчання і виховання. З точки зору освітньої безпеки, національно-патріотичне виховання майбутніх вихователів передбачає не лише сформовану здатність організовувати безпечне освітнє середовище ЗДО, а й професійну готовність до національно-патріотичного виховання дітей, формування у них

соціально-громадянської компетентності – «здатності до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посиленої участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя» [3]. У такому контексті національно-патріотичне виховання виступає ключовим механізмом формування громадянської свідомості, моральної відповідальності та соціальної згуртованості ще на ранньому етапі життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зданевич Л.В., Атрощенко Т.О., Фроленкова Н.О. Національно-патріотичне виховання майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі фахової підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Одеса : Гельветика, 2023. Вип. 90. С.84–88.
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: наказ МОН України №527 від 6 червня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
3. Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: наказ МОН України №33 від 12 січня 2021 р. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
4. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти»: наказ Мінекономіки України №755-21 від 19 жовтня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti>

УДК 377.8.016:821.161.2:371. 333

Бабійчук Тамара Василівна,
кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного фахового коледжу, м. Бердичів

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ, або ЧИ МОЖЕ ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ БУТИ НАЦІОНАЛЬНИМ БРЕНДОМ УКРАЇНИ?

Сьогодні українське суспільство як ніколи потребує молодих людей із критичним мисленням. Студенти, які закінчують ЗПФО, повинні бути не тільки добре поінформованими, наприклад, з питань художньої літератури, але й компетентними, тобто вони повинні вміти думати, визнавати власні помилки, переконувати у своїй правоті інших, знаходити відповіді на неочікувані

питання і виклики, пропонувати рішення складних завдань, оцінювати переваги і недоліки думок та дій інших людей, бачити перспективи і загрози певних проєктів або ж / та їхню важливість і потрібність тощо. Саме люди з критичним мисленням здатні грамотно і водночас ефектно представити Україну світові. Наша Вітчизна спроможна створювати і популяризувати власні бренди [1], можливо, насамперед – літературні.

Пропонуємо відкрите заняття з літератури, присвячене творчості Валер'яна Підмогильного, особливе тим, що воно адресоване всім охочим і тим, хто любить українську літературу та розуміє її важливу націєтворчу функцію, хто прагне через популяризацію вітчизняного красного письменства ствердити імідж України серед світової спільноти. Головне завдання учасників заняття – показати, що творчість Валер'яна Підмогильного може мати незаперечну цінність для зарубіжного читача, навіть унікальність, що вона може бути впізнаваною, і її варто активно просувати і навіть продавати.

З метою залучити до активного читання якомога більше слухачів, заздалегідь (хоча б за 10-14 днів) у будь-якій формі робимо оголошення про презентацію, називаємо обрані твори Валер'яна Підмогильного, за якими буде показана робота. Кожен із п'яти проєктів готують 2-3 студенти (один ставить питання, інший / інші – відповідають, **Додаток**). Справжнім мистецтвом є поставити питання (3-4) від імени надзвичайно уважного критика, що прагне допомогти обізнаним з текстом товаришам ствердити думку про брендовість конкретного твору. Представлення проєктів триває 7-10 хв, перший обов'язковий складник – короткий зміст твору. Наприкінці озвучення проєкту кожна група візуалізує сказане, зокрема через інфографіку. Нетривалі в часі інсценізації (чи відеофрагменти відповідних творів) допоможуть розвинути довгострокову пам'ять, концентровану стійку увагу, творчість, уяву. Бажано, щоб учасники кожного проєкту зробили подарунок присутнім – листи з кількома уривками з представленою твору.

Підсумовуючи виконану роботу, викладач наголосить, що Валер'ян Підмогильний – потужний письменник-психолог (своїм художнім завданням мав аналіз людської психіки), що він – творець яскравих, мистецьки вирізьблених образів у різножанрових прозових творах, які актуальні і важливі, знакові сьогодні в глобалізованому прагматичному, духовно змалілому світі. А ще Валер'ян Підмогильний – суворий аналітик своєї доби (20-і роки XX ст.). Він одним із перших у світовій літературі заговорив про жах і абсурд, про катастрофу, що принесла з собою совєцька влада. Революційні події в Україні ще юний Підмогильний прийняв обережно, без романтичної ейфорії. Він також застерігав інших від ілюзорних вірувань, зокрема від зовні привабливих популістських лозунгів, що ними більшовики обманювали народ, передусім селянство. Валер'ян Підмогильний сумнівався у визначальній ролі народних мас; натомість проголошував роль особистості в історії, вважав, що сильна нація – це спільнота сильних особистостей-інтелектуалів. Справедливими є слова Юрія Шевельова, який так писав уже про першу книгу Валер'яна Підмогильного (вийшла 1920-го): *«До життєвих явищ, до своїх персонажів цей юнак підходив із гострим скальпелем хірурга й рішуче препарував сучасність і людину в ній»*.

Додаток

Оповідання «Гайдамака». Питання студента з короткими орієнтовними відповідями товаришів:

1.Яке / які питання досліджує 17-й автор? (а. моральне і психічне каліцтво, навіть убивство юної людини, яка починає входити в дорослий світ; б. відчуття самотності, непотрібності, власної нікчемності і бажання самоствердитися будь-якою ціною).

2.Чи є поставлене / і Валер'яном Підмогильним питання важливим / и для сучасного світу? Чому ви так думаєте? (у світі зростає кількість людей, які перебувають у депресії, зокрема хронічній, яка виснажує, провокує соматичні та психічні хвороби, алко- та наркозалежності і часто закінчується суїцидом).

3. Коли саме і за яких умов міг би відбутися інший (який) вибір головного героя (а. Олесь Привадний випадково пристає до гайдамаків і випадково залишається з ними, приймає бій; б. гімназист під час допиту всупереч власній аполітичності веде себе зухвало; в. під час імітації розстрілу хлопець не просить помилування і не плаче тощо).

Оповідання «**Іван Босий**». Питання студента з короткими орієнтовними відповідями товаришів:

1. Що проповідує юродивий? (думку про безбожництво, про бездуховність людей, про культ матеріального в їхньому житті і заклик повстати проти совєцької влади – влади Антихриста).

2. Чи справді влада комуністів безбожна? Мотивуйте (у недалекому майбутньому – репресії, голодомори, смерті, неволя, беззаконня).

3. Що чекає на людей, які продовжуватимуть коритися Антихристу (пекло), а на людей, які повстануть (благословення).

4. Які істини доносив і продовжує доносити світові через це оповідання Валер'ян Підмогильний (справжнє людиноненависницьке, хиже, агресивне єство імперської московії не змінилося навіть через століття).

Оповідання «**Син**» і «**Проблема хліба**». Питання студента з короткими орієнтовними відповідями товаришів:

1. Чому Грицько Васюренко, всупереч нібито здоровому глузду – рятувати себе – не кидає стару матір, навпаки, годує її і водночас прирікає себе на голодну смерть (це про моральні пріоритети: у межевій ситуації – голод – чоловік залишається вірним Божим заповідям «Шануй батька свого і матір свою»).

2. Чим огидний студент (він втрачає людську подобу, прагнучи фізично врятуватися навіть убивством; він відчуває себе щасливим і успішним, надаючи секс-послуги товстій старій і примітивній жінці).

3. Про що кричав світові Валер'ян Підмогильний у цих оповіданнях (не тільки про свідомий вибір людини в екзистенційній ситуації, а й про перший

Голодомор 1921-1922, що став репетицією не баченого Голодомору 1932-1933; про три Голодомори, у яких Україна була полишена напризволяще псевдodemократичною і ситою Європою, бо остання боялася прогнівити комуністичного диктатора-маніяка).

Повість **«Третя революція»**. Питання студента з короткими орієнтовними відповідями товаришів:

1. Яку мету поставила третя революція (знищити і владу, і державу будь-якого формату).

2. Чи є це небезпечним для людини? Чому (грабунки, сваволя, згвалтування, розстріли без суду – такі перші кроки третьої революції в містечку, що мовчить, застрашене, перелякане населення, де ніхто і не думає протестувати проти дикої стихії махновців).

3. Чи говорить автор про безперспективність, приреченість такої революції (так; наприклад, про велику прірву, що пролягла між містом і селом, спричинивши ще одну трагедію України тощо).

4. Яке ставлення в читача викликає Ксана (нерозуміння вчинків жінки, у якої тільки що махновці вбили чоловіка, а вона мріє стати коханкою кривавого Махна, але і жалість до обманутої і розтоптанної героїні).

Роман **«Невеличка драма»**. Питання студента з короткими орієнтовними відповідями товаришів:

1. Чи є щось, на вашу думку, раціональним у поглядах Дмитра Стайничого на шлюб (ні; будувати шлюб тільки на розрахунок, відкидаючи кохання, – це шлях до нещасливої родини, отож і нещасливих дітей).

2. Про що попереджав Валер'ян Підмогильний сучасного читача, розповідаючи про експерименти Юрія Славенка (про катастрофу людства, адже катастрофою є втручання в людський організм, який нібито є недосконалим, з метою змінити генетичну інформацію, тобто створити модифіковану істоту, такого собі супермена; про можливість клонування таких суперменів, звідси – про владу штучних істот над людством).

3. На які питання українізації звертає увагу читача автор (викладачі університету – московськомовні; обивателі відчують згортання українізації і агресивно заявляють про право на рускій язык як мову, без якої неможливий соціальний ліфт).

4. Чим небезпечна Ірен Маркевич (її мета – почуватися своєю в середовищі української інтелігенції, щоб знищувати цю інтелігенцію зсередини – такими, наприклад, невинними речами, як заявами про особливу, навіть місянську московську літературу, культуру, історію – на противагу всьому українському – нудному, сірому, сільському, примітивному, непотрібному...).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

УДК 37.017

Божко Ольга Ярославівна,
керівник гуртків Тернопільського
обласного центру еколого-
натуралістичної творчості учнівської
молоді, м. Тернопіль

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

*Патріотизм – це, образно кажучи,
сплав почуття й думки,
осягнення святині – Батьківщини –
не тільки розумом, а й передусім серцем.
Патріотизм починається з любові до людини.
Патріотизм починається з колиски.*

В. О. Сухомлинський

Актуальність теми: У цей такий непростий для усіх воєнний час без любові до Батьківщини, щоб оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, готовності примножувати її багатства, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших

людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Патріотизм (грец. *patris* – батьківщина) – любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу.

Національно-патріотичні почуття дітей засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним із ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у школярів має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Головним завданням національно-патріотичного виховання дітей шкільного віку є формування національної самосвідомості – відчуття належності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (віднесенні себе до певної етнічної групи). Основою національної самосвідомості є національні почуття – комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані у ранньому дитинстві національні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Для національно-патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного

національно-патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Цілеспрямоване національно-патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей із формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють діти, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

Однак лише ознайомлення із суспільним життям не вирішує завдань національно-патріотичного виховання. Водночас не можна ігнорувати значущості ознайомлення дітей з історією і сучасністю рідної країни, іншими суспільними явищами.

Доцільним у національно-патріотичному вихованні дітей шкільного віку є використання творів художньої літератури, в яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих.

До ефективних методів і форм організації національно-патріотичного виховання належать: екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; розповіді; бесіди з цікавими людьми; узагальнюючі бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів родин у спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусь тощо); зустрічі з батьками за межами закладу, за місцем роботи та ін.

Важливим напрямом національно-патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Дітей ознайомлюють із культурними і матеріальними цінностями родини і народу. Пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями. Виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються

з покоління в покоління (шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати пам'ятні дати тощо). Із традиціями тісно пов'язані народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Прилучаючись до народознавства, діти поступово утверджуватимуться у думці, що кожен народ, у тому числі й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка). Вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. При цьому педагог повинен не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей. Діти залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

Сучасні концепції національного виховання наголошують на важливості національної спрямованості освіти, її органічної єдності з національною історією і традиціями, на збереженні і збагаченні культури українського народу.

Важливим завданням педагогічної науки і практики є забезпечення етнізації – природного входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елементу загальнолюдської культури, позбавленого національної обмеженості та егоїзму. Моральна спрямованість цієї роботи вимагає єдності національного і загальнолюдського у формуванні національної самосвідомості, інтернаціональних почуттів школярів. Національне самовизначення особистості (віднесення себе до певної нації, відданість їй, любов та інтерес до всього національного) за такої умови не перероджується в національний егоїзм

і негативне ставлення до інших націй, адже людина, яка має високу національну свідомість, поважатиме й інший народ.

Справжні національно-патріотичні почуття здатний виховувати високоосвічений, інтелігентний педагог-патріот, який разом із дітьми щиро радітиме успіхам вітчизняних спортсменів, артистів, учених, переживатиме їх невдачі. Такий педагог зуміє допомогти дітям усвідомити, що патріотизм є благородною пристрастю людини, він не має нічого спільного з національним егоїзмом.

Формування національно-патріотичних почуттів дітей шкільного віку має поєднуватися з вихованням їх у душі миру. Адже глобалізація, зростання відкритості суспільств актуалізує ідею планетарності, вселяє багатьом людям відчуття того, що вони є жителями Землі. За даними Всесвітньої організації з виховання, представники різних країн змістом мирних відносин між людьми вважають:

а) любов і повагу до ближнього, щирість, співпереживання, привітність, розуміння, вміння допомагати тим, хто потребує допомоги;

б) дотримання прийнятих у суспільстві моральних норм, протидію злу без виявлення агресивності;

в) почуття солідарності та відповідальності стосовно інших.

Отже, національно-патріотичне виховання допомагає дітям сформувати національну самосвідомість, краще пізнати історію своєї країни. Адже нашим сучасникам потрібно дбати про культурне і духовне відродження народу. Потрібно буде допомогти всій зруйнованій війною Україні відбудуватись із руїн, а також навчитися пишатися тим, що ми – українці!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Островська Л. Ф. Виховання культури поведінки школярів. К., 1975.
2. Плохій З. П. Виховання екологічної культури. К., 2002.
3. Поніманська Т. І. Моральне виховання школярів. К., 1993.
4. Приходько Ю. С. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. К., 1987.
5. Про освіту: Закон України // Освіта, 1991. 25 червня.
6. Проколієнко Л. М. Формування допитливості у дітей. К., 1999.

7. Сковорода Г. Пізнай у собі людину. Л., 1995.
8. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. К., 1996.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. К., 1986.
10. Ушинський К. Д. Про народність у громадянському вихованні // Вибрані твори: в 2-х т. Т. 1. К., 1983.

УДК 377.8:069:37.011.3(043.2)

Веренич Лариса Валентинівна,
завідувач відділення Берестинського
педагогічного фахового коледжу
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Берестин

КОЛЕДЖНИЙ МУЗЕЙ – ОСЕРЕДОК НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Діяльність музеїв при закладах освіти має велике значення у формуванні особистості підростаючого покоління. Цінність музейних установ полягає у можливості впливу на здобувача освіти наочними засобами, що сприяють розвитку уяви та поглибленню знань відповідно до профілю музею, створюють умови для пізнавальної діяльності.

Музеї створюються для збирання, дослідження, вивчення, збереження, використання та популяризації музейних експонатів із науково-освітньою та виховною метою. Музеї є скарбницями надбань нашого народу за його багатовікову історію, які сприяють формуванню історичної пам'яті, являють собою місток між минулим та сучасним. Відвідування музеїв сприяє розвитку у здобувачів освіти таких позитивних якостей, як патріотизм, повага до минулого, інтерес до історії свого народу, країни, рідного краю, свого роду. Музеї також виконують функцію наукової установи, яка допомагає молоді набувати навички науково-дослідницької діяльності, займатися збором та вивченням експонатів різних профілів [1].

Музейна діяльність є однією зі складових освітнього процесу, вагомим чинником формування особистості студента, який сприяє національно-патріотичному, культурно-естетичному та морально-психологічному

вихованню підростаючого покоління. Музей коледжу допомагає сформувати історичну пам'ять, повагу до героїчного минулого нашого народу, вчить зберігати традиції та звичаї предків. Музейний простір, музейні експонати мають унікальну здатність впливати на інтелектуальні, вольові та емоційні сторони особистості. Саме музей дає можливість донести до відвідувачів надбання історії закладу, формує у них естетичні почуття. У процесі споглядання експонатів у свідомості студентів відбуваються зміни, що виявляються у нових для них почуттях і поняттях, що набувають абсолютно нового значення і сенсу [2].

У сучасних умовах реформування української освітньої системи постає питання щодо нових підходів до організації і змісту навчальної діяльності. Важливе місце серед них посідає один із перспективних напрямів сучасної педагогіки – музейна педагогіка, що вирішує проблеми формування особистості, а саме: залучення студентської молоді до пошукової діяльності засобами музейної експозиції з використанням інформаційних технологій, розвиток їхніх дослідницьких умінь і творчих здібностей, вироблення здатності до самостійних суджень і оцінок, навичок критичного мислення.

Знання історії свого краю збагачує духовно, розвиває почуття патріотизму, гордості за свій народ. Коледжний музей несе величезний потенціал у вихованні любові до України, рідного краю, поваги до культури, звичаїв і традицій, мови. Діяльність музею спрямована на формування свідомої громадянської позиції, готовності до захисту держави та усвідомлення власної ролі у розбудові суспільства. Музей виховує громадянина на дійсному матеріалі, на фактах та подіях, що тісно пов'язані з історією та сьогоденням навчального закладу. Мета музею історії коледжу – вчити, розвивати, виховувати – реалізовується у процесі безпосередньої участі здобувачів у багатогранній музейній діяльності.

В умовах дистанційного навчання робота музею є однією з кращих форм пошукової суспільно корисної роботи, що об'єднує не тільки творчу групу

музею, а й лідерів студентської ради, актив груп, викладачів, батьків, раду ветеранів, громадськість. Музейно-освітнє середовище допомагає виконувати виховні функції, формує практичні навички пошукової діяльності, розвиває лідерські, творчі здібності, комунікативність, активізує здобувачів освіти. У сучасних студентів новий світогляд і природно, щоб виховати їх патріотами і свідомими громадянами своєї країни, потрібно виховувати їх на минулому, історичній спадщині, на здобутках сьогодення, застосовуючи сучасні методи, форми і підходи для прищеплення правил і норм суспільного життя. Тому національно-патріотичне виховання засобами коледжного музею має величезне значення в становленні особистості, є ефективним методом вдосконалення освітнього середовища. Молодь виступає не пасивним споглядачем культурних цінностей, відвідуючи музей, а інтелектуально зростає, активно самостверджується, проводячи науково-дослідницьку роботу.

Експозиції музею, перегляд мультимедійних презентацій, відеороликів з тематики розділів музею розширюють кругозір студентів і збагачують їхній життєвий досвід.

Окремої уваги заслуговує експозиція «Воїни ЗСУ – наша гордість», «Герої не вмирають», «Випускники коледжу», що постійно поповнюється фотоматеріалами, спогадами про студентське життя. У залах музею зібрані матеріали, що засвідчують здобутки викладачів коледжу, архівні фото колишніх випускників, навчальні, спортивні досягнення студентів тощо .

Музейна справа сприяє розвитку творчих здібностей здобувачів освіти, формуванню у молодого покоління розуміння нерозривного взаємозв'язку минулого, сучасного і майбутнього України. Пізнаючи і пропускаючи крізь себе історію навчального закладу, студентство вже не залишиться байдужим до майбутнього свого коледжу, а тому, покидаючи рідні стіни, з готовністю і впевненістю продовжить славні традиції своїх наставників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богун Н. П. Використання «музейної педагогіки» при викладанні історії. *Наша школа*. 2011. № 5. С. 41–43.
2. Єрмолова В. М. Музейна педагогіка в системі роботи закладу загальної середньої освіти – дієвий фактор долучення школярів до олімпійських цінностей. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2021. №1. С. 41–46.

УДК 37.01/.09

Волощук Світлана Василівна,
викладач вищої категорії, старший
викладач, викладач географії, вихователь-
методист, Державний навчальний заклад
«Чортківське вище професійне училище»,
с. Колиндяни Тернопільської області

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ВІКІПРОЄКТІВ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Сучасна архітектура національної безпеки України в умовах тривалої збройної агресії та гібридних загроз вимагає докорінного переосмислення ролі освітніх інституцій у формуванні стійкості суспільства. Національно-патріотичне виховання (далі – НПВ) перестає бути виключно гуманітарним вектором діяльності і трансформується у фундаментальний безпековий чинник, що забезпечує збереження національної ідентичності, консолідацію громади та здатність чинити опір інформаційній експансії. Безпека освітнього середовища сьогодні інтегрує в собі фізичний, психологічний та, що особливо актуально, інформаційний виміри, де формування «оборонної свідомості» та «громадянської стійкості» стає пріоритетним завданням для кожного педагога.

Теоретичний аналіз проблеми національно-патріотичного виховання як компонента національної безпеки дозволяє виокремити декілька ключових рівнів взаємодії. По-перше, це рівень державної політики, зафіксований у Стратегії національно-патріотичного виховання, яка визначає мету формування самодостатнього громадянина-патріота, готового до виконання конституційних обов'язків із захисту незалежності та територіальної цілісності України. По-друге, це рівень духовно-моральної безпеки особистості, що передбачає

успадкування духовних і культурних надбань українського народу, утвердження патріотичних цінностей та почуття відданості Батьківщині.

В умовах гібридної війни інформаційний простір перетворюється на поле битви, де об'єктом експансії є свідомість громадян. Гібридна природа російсько-української війни виявляється у постійних інформаційно-психологічних операціях, дезінформації та антиукраїнській пропаганді. У цій ситуації медіаосвіта стає невід'ємною складовою національної безпеки, оскільки вона готує здобувачів освіти до безпечної й ефективної комунікації та протидії ворожим впливам.

Вікіпедія, як найбільша у світі вільна енциклопедія, відіграє унікальну роль у забезпеченні інформаційного суверенітету України. Вона є не просто джерелом знань, а механізмом захисту української мови та ідентичності в інтернеті. За даними статистики, українська Вікіпедія посідає вагоме місце у світі за популярністю, проте вона постійно стикається з масштабними інформаційними атаками. Спільнота редакторів веде «війну за текст», де кожне слово, підкріплене авторитетним джерелом, стає інструментом правди проти пропаганди.

Використання вікіпроектів в освітньому процесі дозволяє перетворити учнів із пасивних споживачів контенту на активних учасників формування інформаційного простору. Це сприяє розвитку критичного мислення, вміння відрізняти факти від маніпуляцій та навичок верифікації інформації. Внесок у Вікіпедію – це практичний патріотизм, адже створення україномовного контенту про власну історію та культуру дозволяє світові бачити Україну справжньою. Реалізація національно-патріотичного виховання через вікіпроекти базується на принципах дослідницького навчання та партнерства між учнем та педагогом.

Основним майданчиком для реалізації ідей став Вікігурток «Мандруючи навчаємось», де виховна робота поєднується з краєзнавчою діяльністю. Гурток

орієнтований на перетворення здобувачів освіти на дослідників через триетапний цикл: спостереження – аналіз – опис.

№ п/п	Захід/ Напрямок діяльності	Результати та досягнення	Вплив на безпекову свідомість
1	Вікімарафон (щорічно)	Написання та редагування статей про місцеву історію, гурти, ігри	Усвідомлення значущості власного внеску у глобальну базу знань
2	Вікіекскурсії	Фотографування об'єктів архітектури та природи для Вікісховища	Популяризація рідного краю, розвиток туристичного потенціалу
3	Спецномінації в конкурсах	I місце учня Максима Огородника в обласному фотоконкурсі, який проводила Вікіпедія в номінації «За найкращу завантажену світлинку Тернополя»	Формування лідерських якостей та інтелектуальної самобутності
4	Створення статей	Понад 100 нових статей, створених учнями закладу	Розширення україномовного сегмента мережі, інформаційний спротив

Під час засідань гуртка учні навчаються працювати з архівними матеріалами та краєзнавчою літературою, що розвиває їхню інформаційну грамотність та академічну доброчесність. Важливо, що учні не лише отримують знання, а й відчують суспільну значущість своєї праці, коли бачать створені ними статті в мережі.

Центральним елементом національно-патріотичного виховання в закладі освіти став довготривалий проєкт, присвячений дослідженню життя Марії Штепи – зв'язкової ОУН-УПА, видатної літераторки та громадської діячки. Ця робота стала частиною проєкту «Моя маленька Батьківщина, а живуть там великі люди», де учні поєднали історичне дослідження з редагуванням Вікіпедії.

Марія Штепа (псевдо «Тополя») є символом незламності та служіння національній ідеї. Її біографія – це живий підручник з історії боротьби за незалежність.

Вихованці працювали над покращенням статей у Вікіпедії про Марію Штепу та інших героїв національно-визвольної боротьби. Це дозволило їм глибше зануритися в контекст ОУН-УПА, опрацювати велику кількість джерел та зрозуміти цінність кожної деталі в історичній пам'яті. Така робота сприяє формуванню «Нації Героїв» – модерного українства, що базується на недекларативному патріотизмі та готовності захищати свою землю.

Впровадження вікіпроектів потребує від педагога зміни ролі: від транслятора знань до ментора та консультанта. Сучасний наставник має бути медіаграмотним, здатним працювати з інноваційними методами та інтегрувати їх у виховну систему.

Національно-патріотичне виховання сьогодні є життєво необхідним компонентом національної безпеки України. Воно забезпечує духовну стійкість народу, когнітивну обороноздатність та єдність суспільства навколо спільних цінностей. Використання Вікіпедії та вікіпроектів як інноваційного інструментарію дозволяє вивести виховну роботу на новий рівень, поєднуючи традиційне краєзнавство з найсучаснішими технологіями обробки інформації.

Вікіпедія є ефективним майданчиком для формування медіаграмотності та критичного мислення здобувачів освіти, що є важливим для протидії дезінформації в умовах війни.

Залучення учнів до створення україномовного контенту сприяє глибокому засвоєнню історичної пам'яті та формуванню національної самоідентифікації.

Вікігурток «Мандруючи навчаємось» демонструє успішну модель поєднання фізичної активності (екскурсії) з цифровою творчістю, що відповідає запитам сучасної молоді та сприяє популяризації України.

Майбутнє національно-патріотичного виховання – у переході від гасел до дієвих проєктів. Вікіпедія дає кожному вихованцю можливість залишити свій слід в історії, зробити свій внесок у перемогу на інформаційному фронті та відчувати гордість за те, що він є частиною великого та незламного народу. Виховання свідомих, компетентних та патріотичних громадян – це і є найвищий рівень безпеки нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко, А. Ю. Цифрові технології в професійно-технічній освіті: від теорії до практики. *Освітній процес сьогодні: досягнення, виклики, перспективи* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. С. 207. Тернопіль: ТОКІПО.
2. Використання Вікіпедії та сестринських вікіпроєктів в освітньому просторі: Навчально-методичний посібник / упорядник Н.О. Ластовець. Київ-Харків. Видавець: О. А. Мірошніченко, 108 с.
3. Волощук, С. В. Інтерактивні технології навчання із використанням вікіпроєктів. Збірник матеріалів XI Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій. С.120–125. Черкаси: Черкаський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / За заг. ред. О.В. Овчарук, К. «К.І.С.», 112 с.
5. Цифрова компетентність як складник розвитку професійної компетентності педагогічного працівника ЗП(ПТ)О: матеріали регіонального науково-практичного семінару (6 жовтня 2021р.) Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 104 с.

УДК 130.123:355.01]:159.913

Заводна Леся Михайлівна,
методист кабінету інформаційних
комунікацій і видавничої діяльності
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне

ДУХОВНІСТЬ І ВІЙНА: ЯК ВИСТОЯТИ У ЧАСИ ВАЖКИХ ВИПРОБУВАНЬ

Духовність – надзвичайно багатогранний і складний феномен. У науковій літературі поняття духовності тлумачиться як: 1) специфічна людська риса, що виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності [7, с. 166]; 2) категорія

людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення, зокрема здатність людини не тільки пізнавати та відображати навколишній світ, а й самій творити його [9]; 3) моральний стан етносу, що визначається провідною (національною) ідеєю його становлення, духовними прикметами, що визначають його життя й культурну творчість, поглядами та прагненнями його представників; внутрішнє психічне життя людини, її моральний світ [6, с. 209]; 4) соціальна потреба жити, діяти «для інших» [4, с. 145]; 5) ідеал, до якого прагнула й прагне людина у власному розвитку, орієнтація на вищі, абсолютні цінності [5].

Отже, загалом духовність – це вершина людського розвитку, що відображає ті якості особистості, що характеризують її не лише як суб'єкта, який мислить, усвідомлює себе, свої дії та вчинки, а й такого, що має певні індивідуальні особливості, відзначається специфічним баченням навколишнього буття, свого місця і ролі, способу життя в ньому [1, с. 10].

У сучасних реаліях російсько-української війни наші погляди на проблему духовності дещо трансформувалися – на неї ми тепер дивимося зовсім під іншим кутом зору. Сьогодні, в час, коли чи не щодня життя ставить перед нами безліч нових викликів, духовність для нас – це особливий «стан нашої душі, наша поведінка у надзвичайних життєвих обставинах, наші думки, слова, вчинки, внутрішні потреби» [2], а ще – наше неймовірне прагнення жити, попри «прильоти», повітряні тривоги і завмирання серця, та підтримувати себе в складних обставинах, мати в душі внутрішню опору.

Зважаючи на викладене вище, **метою** нашої розвідки є осмислення ролі духовності як внутрішньої опори людини в складні часи випробувань та формування практичних орієнтирів, які допомагають нам вистояти, не зламатися і жити далі в умовах війни.

Російсько-українська війна стала випробуванням не тільки для армії та економіки, а передусім – для людей та їхнього внутрішнього світу. Страх, біль, втрата близьких, невизначеність майбутнього – усе це руйнує звичні смислові

орієнтири, ставить під сумнів безпеку, справедливість і навіть саму цінність життя. У таких умовах духовність перестає бути абстрактною категорією – вона стає фактором національного виживання.

Війна – одна з найжорстокіших і найбільш кризових ситуацій, які може пережити людина. Вона повністю змінила наше життя, розділивши його на «до» та «після». Речі, які раніше здавалися важливими, втратили значущість, а плани зруйнувалися. Кожен українець утратив відчуття безпеки, контролю над ситуацією, упевненості в завтрашньому дні, що позначилось на емоційному стані. Шок, паніка, стрес і тривожність під час війни стали нашою новою реальністю. Але навіть у такі найважчі моменти ми повинні віднайти внутрішні сили, щоб не зневіритися і продовжувати жити далі. Знизити стрес, зберегти власну психіку, щоб після нашої перемоги (а вона обов'язково буде!) мати ресурс жити далі, заново вчитися бути щасливими, відновлювати державу – це все в наших силах.

На основі узагальненого аналізу порад і рекомендацій низки фахівців (психологів, психотерапевтів, кризових консультантів, соціальних працівників) [3; 8; 10] стосовно того, як пережити часи війни, ми виокремили 12 найважливіших, на нашу думку, практичних настанов, які можуть не лише бути корисними під час війни, а й слугуватимуть своєрідною духовно-психологічною «дорожньою картою» для особистості у важких випробуваннях. Їх ми об'єднали під назвою *«Поради, як жити і не зневіритися в часи випробувань і війни»* та пропонуємо для ознайомлення:

Поради, як жити і не зневіритися в часи випробувань і війни

1. Триматися за сенс, а не лише за обставини. Людина ламається тоді, коли втрачає розуміння навіщо жити далі. Тому важливо свідомо формулювати для себе сенс: заради родини, заради дітей, заради України, заради майбутнього. Сенс перетворює страждання на випробування, а не на безглуздий біль.

2. Не залишатися наодинці з болем, знаходити опору в спільноті.

Ізоляція підсилює страх і відчай. Варто шукати спільноту – родину, друзів, волонтерські групи, церковні або громадські ініціативи, ділитися з ними своїми думками, емоціями та досвідом. Разом легше проходити крізь випробування.

3. Плекати внутрішні духовні практики. Молитва, тиша, щоденні роздуми, читання – це не втеча від реальності, а спосіб її витримати. Навіть 10 хвилин щоденної внутрішньої зосередженості допомагають стабілізувати психіку та повернути контроль над собою.

4. Обмежувати руйнівний інформаційний вплив. Постійне споживання тривожних новин виснажує нервову систему. Варто свідомо дозувати інформацію: обирати надійні джерела і визначати конкретний час для новин, а не жити в режимі постійної тривоги.

5. Бути корисним іншим і продовжувати діяти. Бездіяльність породжує безсилля. Іноді найкращий спосіб пережити складні часи – це допомогти тим, кому ще складніше. Навіть маленькі вчинки, як-от волонтерство, турбота про близьких і тварин, повертають людині відчуття значущості та контролю над власним життям.

6. Жити не тільки війною. Навіть у часи війни людині потрібні краса, музика, навчання, творчість, книга і релакс. Це не зрада реальності, а спосіб не дозволити війні забрати все людське.

7. Сприймати випробування як можливість для особистісного зростання. Важливо не піддаватися труднощам, а зрозуміти, що вони дають шанс стати сильнішими. Війна може навчити терпінню, мужності, співчуттю і солідарності. Цей час варто використовувати, щоб розвиватися і стати кращою версією себе.

8. Дозволяти собі слабкість, але – не зневіру. Плакати, втомлюватися, боятися – це нормально. Але важливо не плутати слабкість із капітуляцією. Слабкість – це стан, а не вирок. Її можна прожити і йти далі.

9. Зберігати людяність як форму спротиву. Не відповідати ненавистю на ненависть – це важко, але саме це зберігає внутрішню цілісність. Гідність, милосердя, співчуття – моральна броня нації.

10. Підтримувати тіло, щоб тримався дух. Сон, харчування, рух – це не дрібниці, це – надзвичайно важливо. Виснажене тіло не може підтримувати сильний дух. Турбота про фізичний стан – частина духовної відповідальності.

11. Жити сьогодні й зараз. Війна наповнена страхом, тривогою і невизначеністю, але важливо зосередитися на моменті цього дня. Тож важливо жити і цінувати те, що у нас є сьогодні, зараз.

12. Тримати в полі зору своє майбутнє. Плани, навіть короточасні, рятують від внутрішньої пустки, тож думати, що я зроблю після перемоги, вже сьогодні означає планувати майбутнє, жити не лише сьогоднішнім, а й завтрашнім днем.

Отож життя триває, адже його неможливо поставити на паузу, як під час перегляду фільму. Ми самі створюємо його і лише в наших силах сфокусуватися на конкретних діях. Не потрібно чекати зручного моменту, дня, години, хвилини, щоб розслабитися, хоча б тому, що ми не знаємо, коли цей момент настане. І як би важко нам не було, ми маємо проживати своє життя сьогодні й зараз. А щоб пристосуватися до нових умов, нам потрібно повернутися, наскільки це можливо, до звичних справ. І кожного дня, невеликими кроками та добре зробленими справами, наближати Перемогу. А напутніми словами на цьому шляху нехай буде вислів американського письменника Кормака Маккарті: «Підтримуйте у своєму серці вогник, хай навіть невеличкий і прихований, але щоб він горів завжди!».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виховання духовності особистості: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ, 2013. 104 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/1531/2/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%28%29.pdf> (дата звернення: 14.01.2026).
2. Глубіш О. Духовність творить нову людину. 2016. URL: <https://tze.org.ua/2016/12/duhovnist-tvoryt-novu-lyudynu/> (дата звернення: 13.01.2026).

3. Головецька Н. Як зберегти внутрішній спокій під час війни: поради психолога. 2025. URL: <https://viche.ck.ua/talnivshhina/yak-zberegty-vnutrishnij-spokij-pid-chas-vijny-porady-psyhologyni-z-talnogo/> (дата звернення: 01.02.2026).

4. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

5. Духовність. *Вікіцитати*. URL: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%94%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 14.01.2026).

6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006.

7. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 516 с.

8. Поради, як пережити стрес війни і залишатись ресурсним. 2022. URL: <https://careers.easternpeak.com/blog/how-to-cope-with-stress-during-war/> (дата звернення: 01.02.2026).

9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с. URL: <https://slovnyk.me/dict/fes/%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 14.01.2026).

10. Юдін М. Зберігати спокій під ударами ракет: шлях стоїка в тумані війни. *PLATO'S CAVE*. 2025. URL: https://platoscave.com.ua/shliakh_stoika_v_tumani_viiny (дата звернення: 01.02.2026).

УДК 373.3.015.31:172.15]:316.774:004

Капінус Наталія Олександрівна,
викладач кафедри педагогіки і психології,
завідувач відділу початкової освіти,
соціалізації, ментальної та гендерної
підтримки Донецького обласного
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Краматорськ;

Коваленко Олександр Вікторович,
викладач кафедри управління та
адміністрування, завідувач відділу
нормативно-правового забезпечення
освітньої діяльності та атестації
педагогічних кадрів Донецького
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Краматорськ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження зумовлена докорінними змінами в суспільно-політичному та освітньому просторі України. В умовах

повномасштабної агресії та інформаційних війн національно-патріотичне виховання стає не просто елементом освітнього процесу, а стратегічним пріоритетом безпеки держави. Сьогодні формування національної ідентичності має розпочинатися з перших років навчання, адже саме в молодшому шкільному віці закладається фундамент світогляду, громадянської позиції та любові до Батьківщини.

Проблема патріотизму та патріотичного виховання набуває загальнодержавного значення. Це підтверджують нормативні документи: Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти, Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., Держаний стандарт початкової освіти, у яких визначені мета та основні завдання національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Метою національно-патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [2].

У реаліях сьогодення науковці й педагоги-практики шукають ефективні шляхи підвищення якості виховної системи. На сучасному етапі серед низки запропонованих шляхів важливу роль відіграє використання цифрових технологій. У своїх роботах дослідники цього питання вивчають та описують важливість і ефективність використання цифрових технологій в освіті, розробляють методики використання цифрових інструментів для підвищення ефективності освітнього процесу та досліджують їх вплив на якість освіти та розвиток здобувачів освіти.

Використання цифрових технологій набуло сьогодні загальнодержавного значення. Закон України «Про Національну програму інформатизації» націлює

на комплексну інформатизацію шкіл, упровадження сучасних цифрових технологій в освітній процес, використання сучасних інформаційних технологій. У ньому зазначено, що «цифрова технологія – сукупність систематизованих правових, науково-технічних, організаційних рішень, спрямованих на застосування комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення та інших засобів для зменшення участі користувача інформаційно-комунікаційних систем і засобів інформатизації під час збирання, приймання, обробки, передавання інформації чи трудомісткості виконуваних операцій» [1].

У Концепції «Нова українська школа» акцентується увага, що «наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи» [3].

У сучасній науково-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення поняття «цифрові технології». Спочатку, цей термін використовувався для позначення технологій, що містять двійковий код. Однак, через масштабність використання різноманітних девайсів, гаджетів (комп'ютерів, ноутбуків, мобільних пристроїв, смартфонів тощо), слово «цифровий» набуло ширшого значення і стало синонімом слів «електронний» і «комп'ютерний».

Майкл Фуллан, відомий канадський педагог та експерт в галузі освіти, описує важливість впровадження цифрових технологій в освітній процес як перехід від традиційного до цифрового навчання. Згідно з його поглядами, цифрові технології можуть допомогти у створенні інтерактивних навчальних середовищ, які забезпечують активну участь здобувачів освіти у навчальному процесі. За словами Фуллана, впровадження цифрових технологій в освітній процес вимагає змін у підходах до навчання та організації освітнього процесу, наголошує на тому, що викладачі повинні мати необхідні знання та навички у

використанні цифрових технологій для того, щоб ефективно впроваджувати їх у свою роботу [5, с. 15].

О. Берназюк поняття «цифрові технології» визначає як технології, в яких застосовуються цифрові сигнали для передачі інформації [4, с. 84].

Цифрові технології, засновані на використанні комп'ютерних технологій і телекомунікаційних засобів, передбачають отримання нової інформації, нового знання. Тому їх використання у навчанні та вихованні є необхідним. Патріотичне виховання не є винятком. Включення цифрових технологій в освітній процес має низку переваг, зокрема: використання у навчанні здобутків новітніх інформаційних технологій; забезпечення збільшення об'єму та оптимізації пошуку потрібної інформації для різних занять з будь-якої дисципліни; підвищення пізнавальної активності здобувачів освіти за рахунок різноманітної відео- та аудіо-інформації; здійснення контролю завдяки тестуванню і системи запитань для самоконтролю; забезпечення спілкування здобувачів освіти між собою та з педагогами в режимі онлайн поза межами навчальної аудиторії; можливість на якісному рівні здійснити зміну способів та форм освіти та безпосередньо процесу навчання; нові можливості для вчителів у викладанні свого предмета, що дозволяє підвищити результативність навчання, інтелектуальний рівень здобувачів освіти, прищепити навички самонавчання, саморегуляції, самоорганізації, полегшити вирішення практичних завдань; побудова освітньої системи, в якій здобувач освіти був би активним і рівноправним учасником тощо [6, с. 26]. Зазначені переваги успішно реалізують основний меседж Концепції Нової української школи, консолідують освітній процес, забезпечують якісне формування 10 ключових компетентностей здобувачів освіти, створюють умови для виховання творчої, критично мислячої особистості, патріота, здатного до самореалізації.

Використання онлайн цікавих практичних завдань в освітньому процесі для досягнення мети національно-патріотичного виховання дозволяє зробити його цікавішим та виховати людину, яка любить свою Батьківщину, розуміє і

поділяє сутність національної ідеї, є носієм національної культури тощо, а процес виховання стає більш цікавим і мобільним.

Сучасні молодші школярі належать до «цифрового покоління» (Generation Alpha). Для них цифрові пристрої є природним середовищем пізнання світу, а традиційні методи виховання, що базуються лише на пасивному сприйнятті інформації, часто виявляються малоефективними. Постає гостра суперечність між потребою в інтенсивному патріотичному вихованні та застарілими підходами до його реалізації. Цифровізація виховного процесу відкриває унікальні можливості для подолання цього бар'єру. Використання інтерактивних платформ, віртуальних турів, гейміфікації та медіапроектів дозволяє: перетворити абстрактні поняття «патріотизм» та «державність» на живий, візуалізований досвід; сформуванати емоційний зв'язок дитини з історією та культурою через активну залученість; забезпечити неперервність виховання в умовах дистанційного або змішаного навчання.

Пропонуємо декілька цифрових онлайн-ресурсів, які найбільш себе виправдали на практиці, як інструментарій вчителя у системі національно-патріотичного виховання:

- онлайн-спілкування є дієвим інструментом у ствердженні національно-патріотичної позиції. Онлайн-конференції можна організувати за допомогою сервісів: Zoom, Microsoft Teams, Google Meet. Для роботи та спілкування малими групами можна використовувати: Viber, Telegram, WhatsApp;

- тематичні цифрові веб-квести, які дають можливість самостійно опанувати нові відомості за темою уроку, ознайомитися з тематичними сайтами тощо. Середовище для проходження веб-квестів можна створити за допомогою таких цифрових ресурсів: Google Drive, Google Keep, Classtime;

- зворотний зв'язок з учнями можна організувати у вигляді коротких повідомлень, есе або мінітворів, які доцільно розмістити на дошці padlet.com або en.linoit.com, а також дошки Zoom, Google Meet;

- ігрове комп'ютерне моделювання. Можна самостійно створити ігри з патріотичного виховання за допомогою програм Scratch, Blender, Lego Digital Designer;

- для актуалізації набутих знань цікавим і ефективним є створення тестів з національно-патріотичного виховання. Пропонуємо використовувати: Google Форми (Google classroom), ClassMarker, Onlaine Test Pad, Kahoot!, Quizlet, Майстер-Тест, платформи графічного дизайну (Canva, Mind Meister, Crello).

Сьогодні, як ніколи, виникла необхідність сприяти формуванню духовно багатой, розвиненої, творчої особистості, справжнього громадянина України під час освітнього процесу. Вирішення даної проблеми досягається за допомогою поєднання інноваційних цифрових технологій із дидактичним матеріалом, що має зміст патріотичного характеру.

Для організації асинхронного навчання і виховання вважаємо за доцільне залучити такі сервіси: Wakelet – сервіс формування колекцій посилань, текстових записів, відео, зображень тощо; Loom – сервіс для створення і зберігання відеоконтенту; Mentimeter – простий і доступний в освоєнні інструмент голосування, який забезпечує миттєвий зворотний зв'язок від аудиторії; SpiderScribe дозволяє створювати інформаційні продукти для підтримки освітнього процесу; LinoIt – сервіс простих електронних дошок, доступних для спільного наповнення та редагування; EdPuzzle – онлайн-застосунок для роботи з відеоконтентом; Classtime – онлайн-тестування з можливістю як індивідуальної, так і командної роботи; WiseMapping – асоціативна карта, на якій відображають слова, ідеї, завдання, або інші елементи, розташовані радіально навколо основного слова або ідеї; Answergarden – лаконічний інструмент для організації миттєвого оцінювання відповідей, спрощення процесу отримання статистичних даних [7, с. 12].

Сучасні здобувачі освіти – це діти, що відносяться до нового покоління, які вільно володіють будь-якими гаджетами. Проведення національно-

патріотичних заходів із застосуванням новітніх цифрових технологій створює умови для єднання, згуртованості, надає відчуття єдиної країни. Представимо деякі виховні завдання у цифровому вимірі в *таблиці 1*.

Таблиця 1

Виховне завдання	Покликання на ресурс
Групове сортування «Державні та народні символи України»	https://surl.li/tlsggk
З'єднання портрету видатної постаті з прізвищем «Видатні постаті України»	https://surl.lt/mlweza
Складання пазлів мапи «Моя Батьківщина – моя Україна»	https://surl.li/vnxwsx
Інтерактивна цифрова презентація «З Україною в серці»	https://surl.li/wwhepm
Тестове завдання «Я – українець! Я – патріот!»	https://surli.cc/vsjxtw
Відео-презентація «Цікаві факти про Україну»	https://surl.li/fpozef
Створення колажів «Хай в серці кожної дитини живе любов до України»	https://surl.li/yysgfk

Табл. 1. Виховні завдання у цифровому вимірі

Вважаємо за доцільне надати методичні рекомендації щодо використання цифрових інструментів в освітньому процесі початкової школи:

- не повинно перевищувати 15-20 хвилин згідно з санітарними нормами для молодших школярів;
- учень має бути не просто глядачем, а активним учасником (натискати, перетягувати, створювати);

- кожна цифрова активність має завершуватися обговоренням «Що я відчув/відчула?», щоб перевести цифрову гру в площину реальних почуттів.

Зазначимо, що впровадження цифрових технологій у систему національно-патріотичного виховання учнів початкових класів сприяє розвитку в молодших школярів уміння спостерігати, узагальнювати, проводити аналогії, робити висновки та обґрунтовувати свої ідеї.

Отже, використання цифрових технологій в освітньому середовищі початкової освіти створює можливості управління процесом навчання, методичного супроводу, оптимальної організації спільної взаємодії педагога та здобувачів освіти, оновлення форм міжособистісної комунікації. При цьому цифровізація не має витіснити «живе» спілкування та екскурсії, вона має їх доповнювати та підсилювати емоційний відгук дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про Національну програму інформатизації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 03.02.2026 р.).
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 03.02.2026 р.).
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 03.02.2026 р.).
4. Берназюк О.О. Проблема наукового визначення поняття цифрових технологій у праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Випуск 47. Том 2. С. 83-86. URL: <https://surl.li/gfwqot> (дата звернення: 03.02.2026 р.).
5. Фуллан Майкл. Сили змін: вимірювання глибин освітніх реформ. Львів. 2000. 269 с. URL: <https://surl.li/avggey> (дата звернення: 03.02.2026 р.).
6. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи // *Зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. семінару (Київ, 21 березня 2023 р.)* / за заг.ред. О.В. Овчарук. Київ. 2023. 208 с. URL: <https://surl.li/nrrigs> (дата звернення: 03.02.2026 р.).
7. Шмельова Я.М. Використання сучасних цифрових технологій як засобу формування національно-патріотичної свідомості здобувачів освіти. 2023. URL: <https://surl.lu/tetqbj> (дата звернення: 03.02.2026 р.).

Клімкіна Наталія Григорівна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри психології, інклюзивної
освіти, методик природничо-
математичних дисциплін та технологій
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка,
м. Хмельницький

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПЕДАГОГАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

16 лютого, відповідно до Указу Президента України Володимира Зеленського від 14 лютого 2022 року №53 та з метою посилення консолідації українського суспільства, зміцнення його стійкості в умовах зростання гібридних загроз, інформаційно-пропагандистського тиску, морально-психологічного тиску на суспільну свідомість, оголошено Днем єднання.

Проведення заходів до Дня єднання, як і інших національно-патріотичних свят, є надзвичайно важливим для виховання та згуртування молоді. Відповідно цього дня Міністерство освіти та науки України рекомендувало вивісити національні прапори та провести в закладах освіти заходи, присвячені Дню єднання, використовуючи національну символіку. Цього дня проводилися спільні медійні, культурні, освітні, інформаційні заходи. У їх проведенні брали участь учасники АТО, волонтери, внутрішньо переміщені особи, журналісти, представники громадських організацій, тощо.

Також 16 лютого 2022 року в Міністерстві освіти та науки України відбувся освітянський телеміст «Об'єднані Україною». Результати проведених заходів (фото та відео) були розміщені в соцмережах.

З хвилюванням та трепетом можна було спостерігати, як у різних закладах відбувалися ці заходи, хвилювало відео, на якому діти натхненно гуртом співали гімн України, брали участь у флешмобах. Щирість,

безпосередність, патріотизм домінував у тих відео. А згодом, 24 лютого 2022 року, розпочалося російське вторгнення. В душі болюче питання: «Чому ми? Чому знову і знову в Україні неспокійно-трагічні історично-важливі часи?» Відповідь шукаю зокрема в поезії Ліни Костенко.

А Ви думали Україна так просто?

Україна – це супер!

Україна – це ексклюзив.

По ній пройшли всі кати історії.

На ній відпрацьовані всі види випробувань.

Вона загартована найвищим гартom.

В умовах сучасного світу їй немає ціни!

Ліна Костенко.

Ми живемо у час великих змін та переосмислення життєвих цінностей. Становлення української державності, побудови громадянського суспільства, рух України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на людину, її духовну культуру й визначають основні напрями виховної роботи з молоддю та модернізацію освітнього процесу [6, с.3].

Про це йдеться в наказі МОН від 06.06.2022 №527. Серед основних складових національно-патріотичного виховання в концепції виокремлені громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання. Метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [4].

Питання науково-патріотичного виховання досліджували такі науковці, як: Бедрійм Х., Бех І., Вашуленко О., Галабурда М., Гонський В., Грищенко С.,

Дейнега І., Єфімов Д., Ілішова О., Кучеренко Т., Макогончук Н., Носова О., Товканець Г. та ін. Сучасна російсько-українська війна змінила парадигму національно-патріотичного виховання: від словесно-споглядального і абстрактного, який був характерний для періоду національно-патріотичного виховання від 1991 р. до 2014 р. Тепер же відбувся перехід до активного, дієвого, співчутливого та відчуттєвого виховання, яке ставить особистість у центр дій та робить її співпричетною до потреб і проблем своєї держави, готової до конкретних дій та відданої захисту Батьківщини. Умови повномасштабної війни та відкритої військової агресії російської федерації проти України проєктують завдання з пошуку нових підходів та методів для формування національно-патріотичного виховання як основної якості особистості [2].

Зважаючи на це, вважаємо за доцільне також актуалізувати поняття «патріотизм» та національна свідомість, висвітлити дані опитування слухачів курсів в категорії вчителі «Захисту України», завдання стосовно національно-патріотичного виховання в сучасних умовах розвитку освіти.

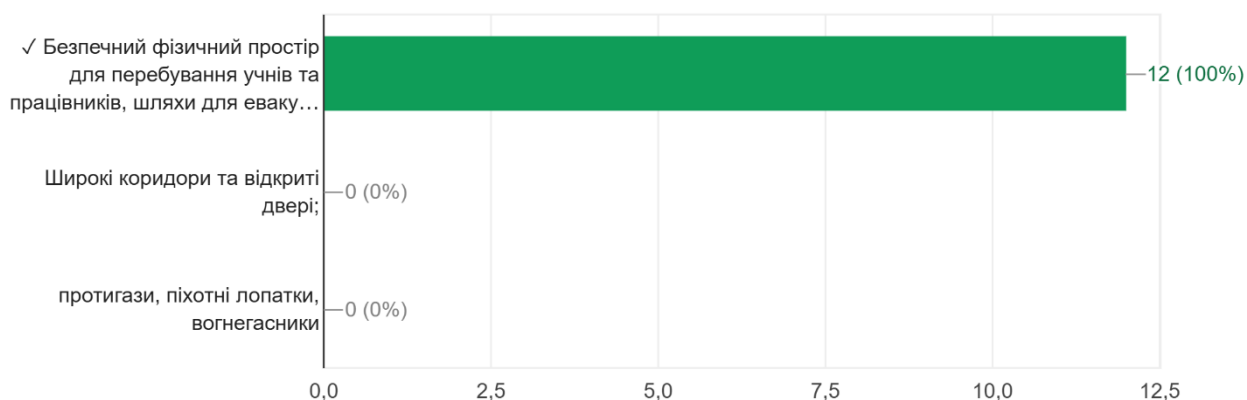
Патріотизм – величний вияв нескінченної любові до рідного краю [5].

Національна свідомість – це сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів [6, с.4].

Маємо результати опитувань у групі вчителів предмету «Захисту України», які були проведені 1 листопада 2024 року. Кількість учасників – 12 людей. Результати засвідчили високий рівень усвідомлення та компетентностей стосовно патріотичного та національного виховання підростаючого покоління та розуміння поняття «безпечного освітнього середовища».

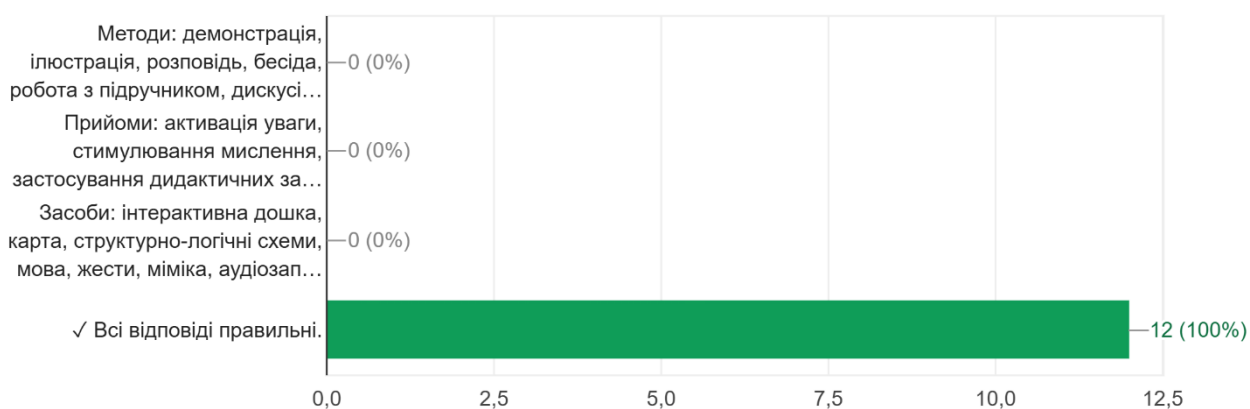
Безпечне освітнє середовище включає:

12 правильних відповідей із 12

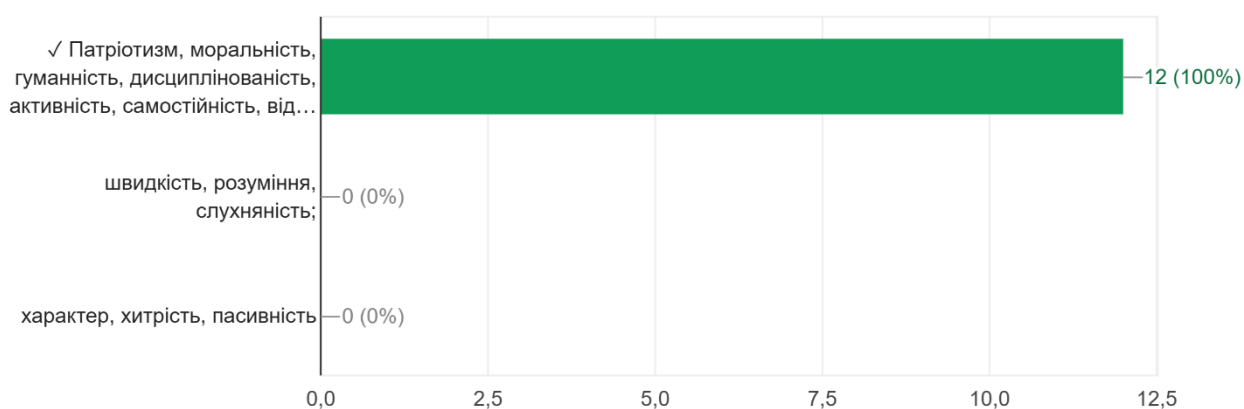
Яким є педагогічний інструментарій формування готовності до захисту України:

12 правильних відповідей із 12

Які основні складові компоненти готовності старшокласників до захисту України?

12 правильних відповідей із 12

Отже, сучасні умови розвитку суверенної, демократичної, правової держави вимагають формування нового громадянина, здатного швидко включитися в демократичні процеси, його адаптації до вимог сьогодення з урахуванням світових стандартів і зразків, підготовки до самостійного життя та використання свого потенціалу в інтересах суспільства й держави [3, с.5].

Завдання стосовно національно-патріотичного виховання в сучасних умовах розвитку освіти вбачаємо наступні:

- 1) забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості в Україні, відповідно до її інтересів та можливостей.
- 2) Виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України та державної символіки та історичних святинь.
- 3) Сприяння набуттю молоддю соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань українського народу.
- 4) Формування мовної культури.
- 5) Формування духовних цінностей.
- 6) Вшанування національної пам'яті.
- 7) Формування психологічної та фізичної готовності молоді до захисту Батьківщини.
- 8) Забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, людей похилого віку, людей з ООП, турбота про молодих.
- 9) Розвиток працелюбності, любові до природи та мистецтва.
- 10) Створення умов для розвитку громадянської активності, професіоналізму, високої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності громадянина та держави.
- 11) Виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності [6, с.7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудар В. І. Кіборги для них – це персонажі мультфільмів. *Експрес*. 23–30 вересня 2021 р. с.2.

2. Мелащенко М. О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9946/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%9E.%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf> (дата звернення: 06.02.2026).

3. Михайлова К. В. Учніське самоврядування – базовий фундамент формування громадянина України. Відділ освіти, культури, молоді та спорту Гуківської сільської ради Чемеровецького району Хмельницької області. 2021 р. с.5.

4. МОН затвердило нову концепцію патріотичного виховання <https://nus.org.ua/2022/06/09/mon-zatverdylo-novu-kontseptsuyu-patriotychnogo-vyhovannya/> (дата звернення: 06.02.2026).

5. Стратегія національно-патріотичного виховання затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. №286/2019.

6. Яблонська Л. С. Сучасні підходи до реалізації національно-патріотичного виховання: шляхи і пошуки. Красилів, 2021р. С.3.

УДК 364-322-053.81:172.15:378(477-21Хар)ХГПА(043.2)

Кобзар Юлія Володимирівна,
викладач Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків;

Репко Інна Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього
менеджменту Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків;

Савченко Людмила Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ПРОЯВ ПАТРІОТИЗМУ: ІЗ ДОСВІДУ ХАРКІВСЬКОЇ ГУМАНІТАРНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ

24 лютого 2022 року стало точкою відліку нової реальності для кожного українця. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну змінило не лише наше життя, а й усю структуру суспільних, професійних і освітніх процесів. В один день мирна освітянська спільнота опинилася в умовах війни, яка вимагає мобілізації матеріальних, моральних, інтелектуальних ресурсів.

Виховна діяльність сьогодні – це насамперед виховання громадянської відповідальності, співпереживання, готовності до дії. Освітняни виховують не лише фахівців, а й патріотів, які готові долучитися до оборони країни не обов’язково зі зброєю в руках, а через щоденну працю, допомогу тим, хто цього потребує, інформування, боротьбу з дезінформацією.

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть державу (*patria*) як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін. На сьогоднішній день, прояв патріотизму серед молоді виявляється у готовності відстоювати незалежність своєї держави.

Саме молоде покоління постає джерелом ініціативи та вдосконалення всіх сфер суспільного життя. В наш час необхідною умовою включення молоді у суспільне життя є її розвиток самоорганізації та соціальної активності який проявляється у волонтерській діяльності. Волонтерство – це основа для розбудови громадянського суспільства, інструмент, що сприяє нарощуванню соціального капіталу, економічного зростання та соціального добробуту суспільства [1, с. 77-78].

Проблематикою волонтерського руху займалися такі відомі науковці, як А. Огорчак, К. Сидоренко, В. Сухомлинський, Д. Горелов, Л. Петришин, О. Корнієвський, В. Томіна, А. Пашаєв, Г. Чайковська, Н. Грищенко тощо.

Активізація волонтерського руху в Україні, розповсюдження діяльності численних благодійних організацій, програм обміну, цільових благодійних міжнародних програм сприяють тому, що в суспільній свідомості українців термін «волонтерство» сприймається як різновид суспільно-корисної діяльності, найчастіше безоплатної та соціально значимої. Таку діяльність здійснюють добровольці з особистої ініціативи або ж від імені недержавної некомерційної організації чи об'єднання [4].

Законом України «Про волонтерську діяльність» передбачено, що волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [2].

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає, що волонтер сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності (далі – волонтер) – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги за напрямом утвердження української національної та громадянської ідентичності [3].

Найбільший вплив на становлення патріотичних почуттів молоді має сім'я, а також навчальні заклади. Харківська гуманітарно-педагогічна академія, як осередок науки, культури, виховання, не залишилися осторонь. Академічна родина змінила традиційний формат виховної роботи, яка раніше зосереджувалася на культурних заходах, патріотичних акціях, спортивних ініціативах, потребує глибокого переосмислення і переформатування. До звичних форматів роботи додалися волонтерство, благодійні ініціативи, психологічна підтримка, допомога армії та внутрішньо переміщеним особам.

Здобувачі освіти, викладачі, співпрацівники, випускники та їхні рідні на чолі з ректором Галиною Пономарьовою буквально з перших днів повномасштабної агресії активно активізували волонтерський рух,

започаткувавши загальноакадемічний проєкт «Волонтерський фронт Академії заради Перемоги», до якого сьогодні долучилися 200 викладачів, співпрацівників та понад 500 здобувачів освіти, випускників та їхніх рідних. Сьогодні на захисті України стоять понад 100 Героїв нашої академічної спільноти, з них 50 – це студенти академії та її структурних підрозділів. Крім того, 153 представники академії визнано учасниками бойових дій, серед яких 67 – здобувачі освіти.

За звітній 2025 рік проведено понад 50 волонтерських та благодійних акцій та ініціатив: благодійний пересувний Масничний ярмарок «Переможний млинець!», у рамках якого було зібрано 8000 грн. для закупівлі гвинтів для протезування у відділення щелепно-лицевої хірургії військового шпиталю; для 37 бригади Морської піхоти академічною спільнотою зібрано 73000 грн. для придбання причепу та майже 50000 грн. на 3-d принтери; членами колективу для потреб випускниці, яка служить у лавах Збройних Сил України, передано 2 комп'ютерні монітори для ефективного виконання службових завдань; волонтерська ініціатива зі збору комплектів засобів гігієни для військовослужбовців, які проходять лікування в Харківському шпиталі; двічі колектив Академії долучався до збору коштів для закупівлі титанових гвинтів, необхідних пораненим військовим для відновлення на суму 15000 грн; триває участь колективу Академії в зборі на антишахедні дрони у рамках Єдиного збору від Фонду Сергія Притули та Української Студентської Ліги; загальноакадемічна благодійна акція зі збору засобів гігієни для випускника Академії, який зараз виконує бойові завдання на передовій; благодійний ярмарок «Даруй підтримку – наближай Перемогу», організований членами Студентської ради Академії та Студентської ради Харківського педагогічного фахового коледжу; з січня 2023 року науково-педагогічними, педагогічними працівниками, співпрацівниками та здобувачами освіти Академії та структурних підрозділів, внутрішньо переміщеними особами зібрано понад 400 кг кришечок із харчового пластику, які передано на переробку, а отримані

кошти використано для закупівлі безпілотних літальних апаратів для військових підрозділів; постійно тривають акції зі збору металевих бляшанок для виготовлення окопних свічок «Зігріймо наших захисників», за сприяння членів колективу Академії виготовлено понад 1500 окопних свічок та акція зі збору зламаних парасольок для виготовлення бойових дронів; постійно тривають акції із передачі продуктів харчування швидкого приготування випускникам, які боронять Україну, до яких активно долучаються внутрішньо переміщені особи; члени колективу донорів Академії близько 330 разів добровільно здавали кров та її компоненти в Харківському обласному центрі служби крові та донорському центрі «Biorharm plasma»; внутрішньо переміщеними особами, членами колективу Академії та структурних підрозділів сплетено понад 250 маскувальних сіток, робота триває.

Волонтерство відіграє ключову роль у проведенні заходів для дітей, оскільки саме волонтери забезпечують організаційну підтримку, увагу до кожної дитини та створення дружньої й безпечної атмосфери. Їхня щира залученість, відповідальність і небайдужість дозволяють реалізовувати якісні освітні, творчі та розважальні заходи, спрямовані на всебічний розвиток дітей. Завдяки волонтерській допомозі діти отримують позитивні емоції, новий досвід і відчуття турботи, що є особливо важливим для формування довіри, соціальних навичок та впевненості в собі. Так, з нагоди Міжнародного дня онкохворої дитини та різдвяно-новорічних свят викладачі та студенти Академії подарували інтерактивну лялькову виставу дітлахам, які перебувають на лікуванні у Комунальному некомерційному підприємстві «Міська дитяча клінічна лікарня № 16» Харківської міської ради; з нагоди завершення навчального року проведено інтерактивну виставу для учнів Харківської метро школи; до першого дня літа творчим колективом Академії проведено казковий квест для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб та дітей науково-педагогічних, педагогічних працівників та співпрацівників закладу освіти; студенти-волонтери взяли участь в адресних привітаннях дітей з особливими

потребами з Днем Святого Миколая; організовано концерт із нагоди Міжнародного дня людей із інвалідністю; проведено благодійну виставку-ярмарок, яка підсумувала арттерапевтичний напрям проєкту «Підтримка родин із дітьми з розладами аутистичного спектра Харківської області: реабілітація, соціалізація та розвиток дітей»; загальноакадемічна акція «Коробка добра для хвостиків» зі збору теплих речей та корму для тварин, які перебувають в Комунальному підприємстві «Центр поводження з тваринами».

Ми продовжуєте працювати в такому ж темпі, не зупиняючись на досягнутому, бо впевненні, волонтерство – це не робота, а покликання. Це відчуття своєї причетності до життя своєї держави патріотизму, невід’ємна частина суспільної свідомості сучасної молоді. Це чудова позиція, яка свідчить про стійкість, професіоналізм та прагнення до результату, незважаючи на обставини. Продовження діяльності забезпечує стабільність, підтримку процесів та досягнення поставлених цілей. Ми переконані, що активна волонтерська діяльність розвиває у молодого покоління необхідні життєві навички і професійний досвід, вміння зацікавити та організувати волонтерів, навчитися взаємодіяти з людьми та організаціями, знаходити підтримку партнерів і спонсорів, державних та комерційних структур тощо. У процесі волонтерської діяльності молодь розширює своє бачення, розвиває свій інтелектуальний рівень, реалізує можливість втілення своїх творчих планів та лідерського потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грищенко Н. І. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 2 (38). 2018. С. 73-78.
2. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX. *Голос України*, 31.12.2022. № 267.
4. Томіна В.Ю., Пашаєв А.З. Порівняльно-правовий аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства в питаннях волонтерської діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2-2019., С. 13-16. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/2/5.pdf>

Корицька Галина Романівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка
кафедри змісту освіти і методик
навчальних предметів Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
членкиня-кореспондентка Української
Академії Акмеології, м. Тернопіль

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ
БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО Й ПОВОЄННОГО ЧАСУ
(НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛИ ГАЛИНИ ГУЗОВСЬКОЇ-КОРИЦЬКОЇ
«МАМА ПАВЦЯ»)**

Сучасні воєнні реалії актуалізують переосмислення поняття «безпечне освітнє середовище». Якщо раніше воно трактувалося переважно як система умов для фізичної та психологічної захищеності учасників освітнього процесу, то в умовах війни безпека набуває ширшого змісту – ціннісного, світоглядного, ідентифікаційного. Вона передбачає формування внутрішньої стійкості особистості, здатної зберігати національну ідентичність, моральні орієнтири та громадянську позицію.

Відповідно до Закону України «Про освіту» серед засад державної політики визначено виховання любові до Батьківщини, поваги до прав і свобод людини, формування відповідальності та активної громадянської позиції [4]. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України наголошує на формуванні національної самосвідомості, готовності до захисту держави, утвердженні духовно-моральних цінностей українського народу [3]. Державний стандарт базової середньої освіти окреслює громадянську та соціальну компетентності як ключові, що передбачають усвідомлення ідентичності, здатність діяти відповідально та брати участь у житті суспільства [2]. Отже, національно-патріотичне виховання є не лише окремим напрямом освітньої діяльності, а складником комплексної безпеки.

У контексті сучасних психолого-педагогічних підходів особливого значення набуває поняття резильєнтності – здатності особистості адаптуватися до складних обставин, зберігати внутрішню цілісність та продовжувати розвиток попри травматичний досвід. Освітнє середовище має сприяти формуванню такої стійкості через систему цінностей, підтримку, осмислення досвіду.

Художній текст у цьому процесі виконує важливу функцію. Новела «Мама Павця» [1] демонструє модель міжпоколінної передачі духовної стійкості. Уже на початку твору відчуття постійної небезпеки передано через деталь: «Знову почало свистіти над містечком, над людським життям» [1]. Простір підвалу стає не лише фізичним укриттям, а символом внутрішнього спротиву.

Образ матері уособлює історичну пам'ять і духовну опору. Її життєве кредо вміщене у фразі: «Я народила героїв, а твоя мати – покруча» [1]. У цих словах сконцентовано не агресію, а чітке моральне розмежування добра і зла, вірності й зради. Родина виступає первинним простором безпеки, де формується національна ідентичність як внутрішній захист від зовнішніх загроз.

Особливої ваги набуває мотив очікування й віри. Мати «вміє чекати», бо її доля – «виглядала батька з фронту, чоловіка з Афганістану й Чорнобиля, сина з Донбасу» [1]. Така історична перспектива формує міжпоколінну резильєнтність. Символічною є й фінальна репліка: «Вимолила» [1], – що засвідчує духовну перемогу попри фізичну поразку.

У творі порушено проблему морального вибору в умовах історичного розламу. Брати-близнюки опиняються по різні боки лінії фронту. Один відкрито захищає Україну, інший зовні залишається в окупації, але внутрішньо чинить спротив. Паралельно зображено образ зрадника, якому мати сміливо кидає в обличчя: «Мої сини-онуки рідну землю боронять, а ти лижеш чужий чобіт» [1]. Така художня опозиція дозволяє в освітньому середовищі

осмислювати поняття зради, відповідальності, громадянської позиції без нав'язування оцінок, що відповідає принципам безпечного діалогу.

Із позицій соціально-емоційного навчання текст сприяє розвитку емпатії та відповідального прийняття рішень. Учні мають можливість аналізувати внутрішні мотиви персонажів, співпереживати втраті, осмислювати біль. Водночас автор не залишає простору для безнадії: «Скоро й ми будемо їх зустрічати» [1], – ця репліка формує горизонт очікування перемоги та надії.

Важливим є також травма-інформований підхід, що передбачає розуміння впливу травматичних подій на психіку та створення умов, які мінімізують ризик повторної травматизації. У новелі війна подана не через натуралістичні сцени руйнування, а через побутові деталі, символи, людські стосунки. Це дозволяє говорити про біль опосередковано, зберігаючи гуманістичний вимір.

Показовою є сцена з хлібом як символом життя й тягlosti поколінь. Старенька «пів хлібини дістала, поцілувала» [1], бо знала «ціну насущному» [1]. Навіть у підвалі, під обстрілами, зберігається ритуал шани до хліба, що є культурним кодом української ідентичності. Хліб стає не лише їжею, а знаком неперервності життя.

Після побиття, лежачи на бетоні, героїня простягає руку до шматка, «узяла й поцілувала» [1]. У цій деталі зосереджено глибокий сенс: навіть приниження й фізичний біль не руйнують внутрішнього стрижня. Для освітнього процесу така сцена є прикладом ненасильницької духовної стійкості, що формує резильєнтність через образ, а не через декларацію. Не менш промовистою є побутова репліка: «Їмо хлібчик котика й песика» [1], – згадка з дитинства, яка повертає до довоєнного світу турботи й тепла. Завдяки таким мікродеталям текст відновлює відчуття безпеки навіть у ситуації небезпеки. Це відповідає принципам травма-інформованого підходу, коли опрацювання складного досвіду відбувається через ресурсні образи, що підтримують відчуття сенсу й гідності.

Національно-патріотичне виховання в умовах війни виконує превентивну функцію. Воно формує стійкість до інформаційної агресії та колабораціонізму. Усвідомлення історичної пам'яті, цінності рідної землі, відповідальності перед поколіннями створює внутрішній імунітет проти деструктивних впливів.

Таким чином, через художній текст формується національна ідентичність, моральна стійкість, здатність до відповідального вибору. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного й повоєнного часу має поєднувати фізичну захищеність, психологічну підтримку та ціннісну визначеність. Саме такі підходи сприятимуть відновленню суспільства на засадах гідності, пам'яті та духовної сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гузовська-Корицька Галина. Мама Павця. URL: <https://surl.lt/eiaykh> (дата звернення: 14.02.2026 р.).
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://surl.li/bhvdqdf_ (дата звернення : 12.02.2026 р.).
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення : 12.02.2026 р.).
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://surl.li/okxusf> (дата звернення : 14.02.2026 р.).

УДК 347.5

Магера Тетяна Володимирівна,
методист, в.о. заступника директора з
науково-педагогічної та виховної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

НАЦІОНАЛЬНИЙ СПРОТИВ НАСЕЛЕННЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано зміст та функціональне призначення національного спротиву як складової системи оборони України, опрацьовано нормативно-правові документи, зазначено основні складові національного спротиву, акцентовано увагу на важливості спеціалізованих центрів підготовки цивільного населення до спротиву агресору, обґрунтовано, що комплексна

підготовка населення формує колективну стійкість суспільства до загроз та викликів сьогодення.

Ключові слова: *національний спротив, підготовка населення до захисту та оборони України, основні складові національного спротиву, спеціалізовані центри, національна безпека.*

Національний спротив є фундаментальною основою державної стратегії захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Дана проблема є надзвичайно актуальною в умовах сучасних безпекових викликів, що зумовлює необхідність її ґрунтовного аналізу та практичного вирішення.

Функціонування та стратегічний розвиток системи національного спротиву в Україні регламентовано нормативно-правовими документами. У Законі України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX визначено «правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву» [1]. У Законі України «Про оборону України» запропоновано загальні засади підготовки до збройного захисту у разі збройної агресії чи збройного конфлікту, зазначено, що «оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [2], а національний спротив є відповідно невід'ємним елементом загальнодержавної системи оборони. У Постановах Кабінету Міністрів України визначено порядок організації, функціонування центрів здійснення підготовки громадян України до національного спротиву [3; 4]. Дана нормативно-правова база формує цілісний правовий контур, що дозволяє інтегрувати зусилля Збройних сил України, інших складових сил оборони та цивільного суспільства для забезпечення відсічі збройній агресії та захисту державного суверенітету.

Відтак національний спротив визначається як фундаментальна складова системи оборони України, спрямована на комплексну підготовку громадян до захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, трансформацію цивільного суспільства у згуртовану структуру, здатну до свідомих та професійних дій у відповідь на виклики сьогодення. Основою національного спротиву є перехід від вузькоспеціалізованої оборони до всеохоплюючого захисту, що передбачає максимальну мобілізацію оборонного потенціалу суспільства та підвищення рівня загальнодержавної резистентності (стійкості), навчання населення виживанню в умовах бойових дій (домедична допомога, цивільний захист), виховання патріотизму та готовності до захисту. Загалом національний спротив поєднує такі складові: *територіальна оборона (TrO)*, зокрема, військовий та цивільно-військовий сегмент захисту конкретних адміністративних одиниць; *рух опору*: спеціальний компонент, спрямований на ведення підпільної, партизанської та контррозвідувальної діяльності; *підготовка громадян до національного спротиву*: превентивна система навчання громадян навичкам оборони, захисту, основ медицини та виживання в умовах конфлікту.

Підготовка до національного спротиву сьогодні – це життєво необхідна стійкість кожного з нас та запорука виживання всієї нації. Теоретичні знання трансформуються у практичні напрацювання з таких питань: особиста безпека та виживання, своєчасне реагування на сигнали оповіщення та дотримання порядку дій при різних загрозах (артобстріл, застосування БпЛА, хімічна небезпека) та інших питань. Навчання дозволяє не лише опанувати навички, що рятують життя, а й безпосередньо впливає на ментальний стан людини, оскільки розуміння того, «що робити, якщо...» дає відчуття контролю над ситуацією.

Національний спротив є однією з ключових складових системи оборони України, яка передбачає активне залучення всього населення до захисту держави. Це не лише безпосередня протидія агресору, а й завчасна підготовка

громадян до таких дій у мирний час або у тилкових районах під час війни. Йдеться «про формування свідомого, патріотично налаштованого суспільства, здатного до самоорганізації та колективних дій в умовах загрози. Національний спротив здійснюється по всій території країни, без винятку, незалежно від рівня загрози в конкретному регіоні. Населення має можливість добровільно вступити до підрозділів територіальної оборони, які створюються у всіх областях та районах держави» [6] .

Доцільно акцентувати увагу на діяльності регіональних спеціалізованих центрів, які охоплюють мультидисциплінарний спектр підготовки. Центри створюються з метою формування у громадян України патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України, зокрема через виконання типових програм підготовки громадян України до національного спротиву, затверджених наказами Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил [2].

Прикладом може слугувати діяльність Тернопільського обласного центру підготовки до національного спротиву (далі – Центр). Центр є освітньо-практичним хабом, де теоретичний базис інтегрується у прикладну площину за двома основними напрямками: короткострокова програма (48 годин): орієнтована на інтенсивне засвоєння базових алгоритмів безпеки; поглиблена програма (108 годин): передбачає комплексне опанування військової справи та тактичних дисциплін. Центр підготовки виконує роль з'єднувальної ланки між цивільним сектором та силами оборони. Навчання поєднує теоретичні знання й практичні заняття, адаптовані до сучасних викликів: базова загальновійськова підготовка; набуття практичних навичок поводження зі зброєю та використання індивідуальних засобів захисту; опанування основ тактичної медицини; підготовка до дій в умовах бойових дій і надзвичайних ситуацій; формування національної та громадянської ідентичності, психологічної стійкості й мотивації до виконання конституційного обов'язку щодо захисту держави; військово-патріотичне виховання, спрямоване на зміцнення оборонної

свідомості та готовності до національного спротиву; співпраця з ветеранами війни, волонтерськими організаціями та інститутами громадянського суспільства; участь у реалізації державних і регіональних програм у сфері оборони та національно-патріотичного виховання [5]. Особливістю підготовки є залучення інструкторів із бойовим досвідом. Це дозволяє адаптувати навчальний процес до динамічних змін, забезпечуючи високу якість підготовки та актуальність практичних навичок.

Таким чином, національний спротив є комплексним процесом, оскільки зміцнює мотивацію громадян до виконання конституційного обов'язку, забезпечує співпрацю з ветеранами війни як менторами та інструкторами, що сприяє їхній соціальній адаптації; здійснює координацію волонтерських інституцій та органів місцевого самоврядування. Національний спротив є не лише державною стратегією, а й формою зростання свідомого громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 25.02.2026).
2. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 25.02.2026).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1443 «Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1443-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.02.2026).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2025 р. № 478 «Про функціонування центрів підготовки громадян до національного спротиву» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.02.2026).
5. Про підготовку громадян України до національного спротиву. *Війна. Інформаційний вісник*: сайт Тернопільського ОКІППО. URL: https://tokippo-vijna2022.blogspot.com/2026/02/blog-post_18.html#more (дата звернення: 26.02.2026).
6. Пунда О. О. Право на зброю як філософсько-правовий феномен та основа системи національного супротиву. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 5(35), Хмельницький Національний Університет, м. Хмельницький. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a11195f2-d607-48ca-8615-46b11468751c/content> (дата звернення: 26.02.2026).

Огірко Олег Васильович,

доктор філософії, доцент, доцент кафедри
філософії та педагогіки Львівського
національного університету ветеринарної
медицини та біотехнологій імені
Степана Ґжицького, м. Львів

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОГЛЯДАХ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Ідентичність – це усвідомлення та переживання людиною своєї належності до певної групи, спільноти, соціального статусу. Національна ідентичність – це складне поняття, яке описує відчуття належності до певної нації. Це відчуття формується на основі спільних рис, таких як: спільна історія та знання про важливі події та історичні постаті; спільні традиції, звичаї, вірування та мистецтво; мова, якою спілкується більшість людей у нації, яка є важливим фактором у формуванні ідентичності; спільне громадянство, яке дає людям відчуття єднання та спільної відповідальності; спільні цінності, такі як демократія, свобода та справедливість, що об'єднують людей.

Виховання національної ідентичності – це комплексна система формування у громадян, особливо молоді, стійкого емоційного зв'язку з Україною через культуру, мову, історичну пам'ять та державні символи. Воно спрямоване на розвиток патріотизму, громадянської стійкості та свідомого прийняття національних цінностей, традицій і звичаїв.

Згідно Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [1].

Основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є: формування духовних цінностей українського народу; оборонної свідомості та громадянської стійкості; патріотизму; формування та збереження української національної ідентичності у громадян України, які усвідомлюють свою належність до української нації, а також у закордонних українців; усунення впливу держави-агресора в освітній, культурній сферах України [1].

Основними національними цінностями України є національна ідентичність, неповторність, оригінальність, які виявляються окремою особою чи групою осіб у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадянсько-патріотичне виховання та духовно-моральне виховання.

Духовно-моральне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування та розвиток духовних і моральних цінностей громадян України та закордонних українців. Воно здійснюється за такими напрямками: сприяння утвердженню сімейних цінностей та активне залучення сім'ї до національно-патріотичного виховання; вшанування видатних особистостей українського державотворення, героїв, які полягли в боротьбі за захист незалежності та територіальної цілісності України [1].

Праведний митрополит Андрей Шептицький постійно дбав за духовно-національне виховання нашої молоді. Він писав: «Найважливіша справа для Церкви, народу й родин, щоб діти були добре виховані... Метою кожного виховання є такий розвій дитини, щоби з неї стався дорослий чоловік з розвиненими і старанно плеканими усіма спосібностями ума, волі й серця. Той розвій залежить, очевидно, від поняття про людину, яка є провідною гадкою виховання. Це поняття залежить знову від цілого світогляду, серед якого приходить людині жити... Для нас же виховання прямує до вироблення всіх чеснот християнського життя... Виховання має зробити з чоловіка святого

громадянина небес, товариша ангелів і усіх святих у небі. Саме виховання, очевидно, всього не може зробити; велику участь має воля чоловіка і його праця над собою самим... Думаю, що одною з найважливіших справ, то плекання в молоді високих ідеалів. Виховання, яке даємо, повинно виробляти героїв, бодай так, щоби деякі з вихованих церквою молодих ставали великими християнами. Можна і треба плекати різні великі Ідеали, ідеал наукової праці, ідеал витривалості консеквентної і ідейної праці для родини й для народу, як хто хоче стати учителем молоді, виховником, провідником громади, тощо. Але кожному із молодих треба безумовно ідеалу бути добрим, а то і звершеним, великим християнином... Найвищі і найкращі патріотичні ідеали, коли сам патріотизм не є по-християнськи понятою любов'ю свого народу, може бути тільки матеріальним бажанням робити на патріотизмі якнайліпші інтереси!» [6].

Особливим чином наш український Мойсей відзначав роль батьків у духовно-моральному виховання своїх дітей, а тому підкреслював: «...як довго батьки не дбатимуть про виховання дітей, як довго діти не навчатися шанувати своїх батьків – так довго і чоловік, і жінка, і діти не будуть добрими християнами, хоч би і до церкви ходили та й інші християнські обов'язки сповняли!» [5]. «Молодь треба виховувати в щирій любові до Вселенської Церкви і Батьківщини. Недостойний Христа той, хто патріотичні обов'язки ставить вище від релігійних обов'язків» [6].

Національна ідентичність є динамічною та змінюється з часом. Вона може бути міцною та чітко визначеною, або ж більш розмитою та складною. Ось деякі фактори, які впливають на національну ідентичність: глобалізація, бо зростаюча взаємопов'язаність світу може призвести до того, що люди відчуватимуть себе більш космополітичними та менш прив'язаними до однієї нації; міграція, оскільки люди, які переїжджають із однієї країни в іншу, можуть відчувати себе частиною двох або більше націй; інтегральний націоналізм, тому що він може призвести до того, що люди відчуватимуть себе більш відданими лише своїй нації, а також до конфліктів із іншими націями [2].

Національна ідентичність сприяє: єднанню та спільній відповідальності; збереженню культурної спадщини; мотивації до розвитку та процвітання нації. Національна ідентичність є однією з ключових складових культурного розвитку суспільства та особистісного самовизначення людини. Вона відображається у сприйнятті себе як частини певної нації, відчутті приналежності до неї та спільній культурній спадщині. Національна ідентичність здатна зберігати і посилювати єдність суспільства. Коли люди мають спільні цінності, традиції та менталітет, вони сприймають один одного із взаєморозумінням та повагою. Це сприяє формуванню стійких зв'язків між громадянами та підтримує соціальну стабільність.

Національна ідентичність є важливим фактором розвитку культури та мистецтва. Кожна нація має свої унікальні традиції, музику, літературу та інші прояви культурного життя, які визначають її ідентичність. Ці культурні багатства передаються з покоління в покоління і зберігаються завдяки національній свідомості та гордості за свою спадщину. Вони також сприяють розвитку туризму та залученню іноземних інвестицій, оскільки привертають увагу до національної культури та спадщини [2].

У сучасному світі, де межі між країнами постійно перетинаються, і культурна різноманітність стає все більш важливою, національна ідентичність має прогресивний характер. Вона є джерелом взаємовідносин та обміну між різними культурами, що сприяє взаєморозумінню та толерантності. Коли люди поважають та цінують свою власну культуру, вони відкриті для інших культур, набувають нових знань та поглядів, що збагачує їх саморозвиток.

Національна ідентичність є важливим аспектом формування особистості та суспільства. Вона допомагає людям зрозуміти своє місце у світі, встановити зв'язки з іншими людьми та бути свідомими своєї культурної спадщини. Проте, важливо розвивати національну ідентичність з розумінням і толерантністю до інших націй і культур, сприяючи міжкультурному діалогу та співробітництву.

Тільки тоді національна ідентичність може стати фундаментом для побудови глобального суспільства, де різноманітність приймається та цінується.

Національна ідентичність сприяє формуванню соціальної єдності, розвитку культури. Вона може виконувати позитивну роль у сучасному глобальному світі, сприяючи розумінню, співпраці та розвитку людства. Національна ідентичність українського народу тісно пов'язана з релігійною ідентичністю, який вже понад тисячу років втішається християнською релігією, що несе у собі найдосконаліші форми морального і духовного формування нашої молоді. Релігійна ідентичність формується протягом життя під впливом різних факторів, таких як: виховання, бо релігія безпосередньо впливає на духовність людини; культура, оскільки релігійні вірування та практики можуть бути глибоко закорінені в культурі, роблячи їх невід'ємною частиною життя людей; особистий досвід, бо особисті переживання, такі як духовні прозріння, можуть впливати на релігійну ідентичність; соціальні зв'язки, оскільки приналежність до релігійної громади може давати відчуття спільності та підтримки, що зміцнює релігійну ідентичність [2].

Митрополит Андрей Шептицький розумів національну ідентичність як складний, інтегральний процес, де ключову роль відіграє не лише мова та культура, але й духовність та любов до рідного краю. Він активно пропагував українську мову в богослужіннях та освіті, розвивав культурно-просвітницькі організації, та підтримував український національний рух.

Формування національної ідентичності за вченням праведного митрополита Андрея Шептицького має здійснюватися через особисті зв'язки, сімейні та приятельські стосунки, ділові взаємини, освіту, джерела духовного натхнення та монаше середовище, в якому він формувався. «Я українець з діда-прадіда. А церкву нашу і святий наш обряд полюбив я цілим серцем, присвятивши для Божої справи ціле своє життя» [3]. Для самого Андрея Шептицького таке прагнення послужитися українському народу було цілком природним. Своєю пастирською працею він об'єднував українців, надихав до

єдності й віри у майбутнє, стаючи символом духовного та національного пробудження. Навіть у найважчі періоди історії України він залишався вірним своїм ідеалам. Він закликав своїх співвітчизників до любові, терпіння та надії на краще майбутнє для народу та церкви.

Слуга Божий Андрей Шептицький дбав за формування патріотизму в українським народі: «В кінці, мої дорогі браття, добром дочасним є ще все те, що нарід цілий за спільне добро уважає і його заховати та примножити є обов'язком патріота». «Християнин має любити всіх людей, але це не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину й свою вітчизну. І як любов до ближнього не противиться любові до родини, так не противиться любові до вітчизни. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю ані не сміє накладати обов'язків, противних вірі». Справжня любов народу виключає ненависть та не може такий патріотизм противитися святій вірі. Не можемо роздвоюватися і ділитися на партії й годі нам ради любові до народу віддалятися від святої правдивої віри [5].

Першою умовою побудови української держави Слуга Божий А. Шептицький вважав «національну єдність і гармонію духу. Це бажання народу складати єдине ціле – свідомо воля всіх одиниць злучитися в одну організацію...». Мова, на його думку, була одним із головних факторів єдності. Наголошував, що в Україні має бути лише одна Христова Церква, а сам був готовий зректися своєї влади заради спільного глави Церкви, який би визнавав Вселенського Архиєрея. Цю ідею підтримував навіть гетьман Павло Скоропадський, вбачаючи у ньому гідного кандидата на цю посаду. Повертаючись з російського ув'язнення на Батьківщину, перебуваючи у Києві в 1918 р., митрополит Андрей так висловився про взаємовідносини української держави з росією: «Якою б не була росія, вона добровільно не зречеться своєї влади над Україною. Але якщо Україна хоче жити вільним життям, то мусить

обов'язково відокремитися від Москви, повинна стати незалежною державою, шукати собі союзників серед інших вільних народів» [6].

Архиєрей А. Шептицький часто висловлювався з проблем національного питання та єдності українців: «Не треба Україні інших ворогів, коли самі українці українцям ворогами, що себе взаємно ненавидять і навіть не стидаються вже тої ненависті! [...] Як довго не буде між нами християнської єдності, так довго й найслабший противник буде від нас сильніший! Як довго у національних справах більше пам'ятати будуть українці про власне індивідуальне добро, так довго загальна справа не буде могла успішно розвиватися. Бо тої загальної справи просто не буде, бо не буде її в свідомості і в совісті людей» [6].

В 1941 р. наш український Мойсей видав пастирський лист «Як будувати Рідну Хату?», де він писав: «Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина...Завдання українського народу буде в тому, щоб створювати такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стає щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб створювати відцентрові тенденції внутрішнього розкладу і успішно захищати межі від зовнішніх ворогів. Такою могутньою та такою, що забезпечує щастя всім громадянам організацією може бути Батьківщина тільки тоді, коли не буде цілістю, зложеною штучно з різних і різнорідних частин, а подібним до моноліту організмом, себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої сили розвивається, доповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним, свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, але й моральним тілом» [4].

Жертовна любов митрополита Андрея до України та її народу стала прикладом для поколінь українців, а його слова й досі надихають тих, хто прагне присвятити своє життя служінню в ім'я Божої справи й добра свого народу [3].

Отже, виховання національної ідентичності української молоді згідно духовної спадщини праведного митрополита Андрея Шептицького відіграє

значну роль в проблемах сучасної освіти в Україні, потребує глибокого вивчення та популяризації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». 13 грудня 2022 р. N 2834-IX. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05/IDENT.pdf>
2. Огірко О. В. Формування національно-релігійної ідентичності українців. Українська Хартія вільної людини: від смислових конструктів до формування системи цінностей». *УХВЛ в системі цінностей українського суспільства в умовах війни. Освітнянський контекст* : збірник наукових статей Всеукраїнської науково-практичної конференції/ Редколегія: О. М. Петровський та ін. Тернопіль: ФОП Осадця Ю.В., 2024. С. 202-207.
3. Позняк-Хоменко Наталка. На службі Богу й Україні. До дня народження митрополита Андрея Шептицького. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/statti/na-sluzhbi-bogu-y-ukrayini-do-dnya-narodzhennya-mytropolitya-andreya-sheptyckogo>
4. Шептицький А. Як будувати Рідну Хату? [упоряд.: Р. Тереховський та ін.]; Центральний держ. іст. архів України, м. Львів. Львів : Гердан, 2003. 47 с.
5. Шептицький А. Пастирське послання Єпископа Андрея до вірних Станиславівської єпархії. Перше слово Пастиря. *Документи і матеріали 1899–1944 рр.*, в 3 т. Львів, 2007, Т. 1, С. 4.
6. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали. 1899-1944 / Упор. Оксана Гайова, Андрій Кравчук. Т. II. *Церква і суспільне питання*. Книга 1. *Пастирське вчення та діяльність*. За ред. Андрія Кравчука. Львів: Видавництво отців Василіан «Місіонер», 1998. 572 с.
7. Огірко О. В. Духовно-моральне виховання молоді в спадщині Андрея Шептицького. *Вісник післядипломної освіти*. Випуск 12(41) *Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)*, К., 2020. С. 198-218.
8. Огірко Олег. Духовна спадщина Митрополита Андрея Шептицького: освітньо-виховний вимір. Василь Стефаник, Іван Франко, Андрей Шептицький у контексті культурно-історичних процесів кінця XIX–XX століть : колективна монографія / упорядкування Н. Мочернюк, О. Солецький. – Коломийський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, Коломия. Косів : Писаний Камінь, 2020. С. 198-217.

УДК 005.934; 355.233

Поліщук Віктор Миколайович,
учитель-методист предмета «Захист України» Нововолинського міжшкільного ресурсного центру Нововолинської міської ради Волинської області

**ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА
УРОКАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»:
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКИ»**

Сьогодні мова не просто про оновлення навчальної дисципліни, а про системну трансформацію предмета «Захист України. Інтегрований курс». 2025/2026 навчальний рік – це період, коли зміни стають не декларативними, а практико-орієнтованими.

Реформа предмета «Захист України» – це не лише зміна назви чи оновлення підручників, а фундаментальне переосмислення того, як підготувати молодь до життя в умовах сучасної реальності. Освіта більше не може залишатися осторонь питань стійкості суспільства. Якщо раніше предмет асоціювався здебільшого з допризовною підготовкою, то сьогодні він покликаний формувати культуру безпеки, готовності до криз і відповідальності громадянина; від «військової підготовки» до «культури стійкості».

Радянська спадщина довго тримала цей предмет у межах концепції «початкової військової підготовки» (ПВП). Упродовж десятиліть навчання зводилося до крокування плацом та обмеженого вивчення застарілої зброї. Сьогодні фокус зміщується на (резілієнс) resilience – національну стійкість. Таким чином, стало зрозумілим, що безпека країни тримається не лише на професійних військових, а й на вмінні кожного громадянина адекватно діяти в критичний момент.

Чому це важливо зараз? Перш за все, цивільний захист: розуміння алгоритмів дій під час обстрілів, евакуації та хімічних загроз. Крім того психологічна готовність: вміння опанувати паніку та надати першу психологічну допомогу собі та близьким; соціальна відповідальність: формування усвідомлення, що оборона держави – це справа всього суспільства (концепція «тотальної оборони»).

Сучасна війна – це війна технологій. Реформа передбачає відхід від теорії до практики, що відповідає запитам часу. Спонукає цьому технологічний стрибок: дрони та кібербезпека.

Ключові технологічні напрямки оновленої програми:

1. БПЛА (Дрони): учні вчать не просто керувати безпілотниками, а розуміти принципи аеродинаміки, програмування й використання дронів для розвідки та моніторингу територій.

2. Інформаційна гігієна: у світі, де фейки стають зброєю, критичне мислення є частиною оборони. Учні мають розрізняти ІІСО (інформаційно-психологічні операції) та захищати власні дані.

3. Зв'язок: основи роботи з радіостанціями та іншими засобами комунікації в умовах відсутності мобільної мережі.

Дещо по іншому трактується тактична медицина. Важливо зрозуміти, що це – навичка, яка рятує життя і, мабуть, найбільш прикладний і критично важливий блок реформи. Якщо раніше «медико-санітарна підготовка, ОМЗ (основи медичних знань)» були формальними, то тепер акцент робиться на міжнародних стандартах (ТССС, алгоритм MARCH тощо).

Навчити школяра правильно накладати турнікет, зупиняти масивну кровотечу або проводити серцево-легеневу реанімацію – це інвестиція в майбутнє, у виживання нації. Ці навички є універсальними: вони життєво необхідні, як під час бойових дій, так і у випадку ДТП чи побутового нещасного випадку.

Держава прагне, щоб випускник школи не відчував безпорадності перед викликами. Замість страху має прийти алгоритм дій. Реформа предмета «Захист України» – це перехід від моделі «підготовки до армії» до моделі «підготовки до життя в небезпечному світі». Це створення фундаменту, де кожен українець і українка знають, як захистити себе, свою родину та свою країну. Це шлях до суспільства, яке неможливо залякати, бо воно підготовлене, озброєне знаннями та об'єднане спільною метою.

Практика – це ядро предмета. Моделювання ситуацій, відпрацювання алгоритмів, тренінгові формати – ось основа сучасного уроку. Всі, без виключення, здобувачі освіти мають не просто знати, а діяти свідомо, автоматично та головне – безпечно.

Від знань до рефлексів: практика – це єдиний шлях у курсі «Захист України»

Навчальний предмет «Захист України. Інтегрований курс» остаточно перестав бути «теоретичним додатком» до шкільної програми. У реаліях сьогодення це дисципліна виживання, громадянської відповідальності та національної стійкості. Якщо раніше ми могли дозволити собі вивчати будову автомата за плакатами 1980-х років, то зараз ціна помилки – людське життя. Ядром цього курсу є практика. Не просто як додаток до підручника, а як фундамент, навколо якого будується все навчання.

У педагогіці існує «піраміда навчання», згідно з якою людина запам'ятовує лише 10% прочитаного, але 90% того, що вона зробила власноруч. У контексті оборони та безпеки ці цифри мають критичне значення.

Коли людина опиняється в стресовій ситуації – чи то обстріл, надання домедичної допомоги, чи виявлення вибухонебезпечного предмета – її раціональна частина мозку часто «вимикається». Включається лімбічна система, яка керує інстинктами: «бий, біжи або замри».

Мета сучасного уроку – перетворити знання на автоматизм. Учень не має згадувати, де, чи на якій сторінці підручника (посібника) він читав про турнікет; його руки мають самі знати, де взяти, куди і як його накладати. (М'язова па'ять).

Створення «керованого стресу», іншим словом «моделювання».

Як працює ефективно моделювання:

1. Сценарний підхід: Замість сухої команди «накладіть джгут (турнікет)», учитель створює легенду: «Ви в парку, стався вибух, у вашого товариша масивна кровотеча з лівої ноги, ви маєте 30 секунд до втрати ним свідомості».

2. Шумовий та візуальний супровід: Використання звуків сирени, криків (аудіозаписи) або штучного диму допомагає учням адаптуватися до сенсорного перевантаження.

3. Варіативність: Ситуація має змінюватися в процесі. «Ви почали допомагати, але почався другий обстріл – ваші дії?»

Відпрацювання алгоритмів: Магія автоматизму

Алгоритм – це чітка послідовність дій, яка мінімізує хаос. У курсі «Захист України» ключовими є міжнародні та національні стандарти, такі як протокол MARCH у тактичній медицині.

Чому алгоритми рятують життя? Коли дія повторена багато разів (100, 200, 500), вона переходить у підсвідомість. Наприклад, алгоритм поводження зі зброєю або підозрілими предметами (БЕЗПЕКА – ВІДСТАНЬ – ПОВІДОМЛЕННЯ) має стати такою ж природною реакцією, як дихання.

Тренінгові формати: зміна ролі вчителя

У новому форматі вчитель перестає бути «ретранслятором істини». Він стає інструктором, модератором та фасилітатором. Урок перетворюється на інтенсивний тренінг.

Фасилітатор – це спеціаліст, який допомагає групі людей ефективно взаємодіяти, спілкуватися та працювати разом для досягнення спільних цілей.

Основні формати активного навчання:

- Робота в малих групах (двійки, трійки, четвірки): Це вчить взаємодії та комунікації в групі – основі будь-якого підрозділу чи волонтерської команди.
- Ротація ролей: Сьогодні ти «поранений», завтра – «рятувальник», післязавтра – «командир групи». Це розвиває емпатію та лідерські якості. Не обов'язково: сьогодні, завтра, протягом заняття на першому чи другому, наступному уроці, або за ситуацією: поранений командир і хтось замінить учителя.

Дебріфінг (розбір польотів): Після кожної симуляції обов'язкове обговорення. Що вдалося? Де була помилка? Як зробити швидше наступного разу? After Action Review заходить до нас на заняття досить потужно.

«Ми не піднімаємося до рівня своїх очікувань, ми опускаємося до рівня своєї підготовки» – ця фраза має стати девізом кожного кабінету захисту України.

Технології на службі безпеки

Сучасний інтегрований курс неможливий без залучення технологій. Це не просто «модно», це вимога часу.

1. Дрони та робототехніка: керування БпЛА – це нова грамотність. Відпрацювання польотів на симуляторах, а потім на реальних дронах у залі чи на полігоні розвиває координацію та просторове мислення.

2. Інтерактивні лазерні тири: безпечний спосіб навчити основам вогневої підготовки, стійці та прицілюванню без використання бойових набоїв.

3. VR-симуляції: (*virtual reality*) Можливість «побувати» на замінованому полі або в зоні техногенної катастрофи без ризику для здоров'я.

Безпека під час навчання: парадокс підготовки

Головний принцип практики – «Не нашкодь».

Підготовка до небезпеки не повинна створювати нову небезпеку.

- Всі макети зброї мають бути перевіреними.
- Використання турнікетів має контролюватися, щоб не допустити «передавлювання» нервів при тривалому навчанні.
- Психологічний стан учнів – вчитель має бачити, коли симуляція стає занадто реалістичною і викликає тривогу, що блокує навчання.

Ключовим для нас, учителів ЗУ стає формування нової культури безпеки. Практика в межах предмета «Захист України» – це не підготовка майбутніх військовослужбовців. Це формування сили й витривалості народу. Учень, який вміє зупинити критичну кровотечу, знає, як поводитися під час артобстрілу, та розуміє принципи кібербезпеки – це захищена людина. А захищена людина – це вільна людина.

Ми маємо відійти від формалізму. Кожна хвилина уроку, витрачена на реальну дію, – це інвестиція в безпечне майбутнє нашої країни. Наша мета –

випустити зі школи громадянина, який не панікує, а діє. Який не чекає допомоги, а сам стає джерелом допомоги для інших.

Що змінюється для вчителя?

У зв'язку з реформуванням навчального предмета «Захист України» від вересня 2024 року учитель перестане бути лише транслятором інформації.

Це потребує нових компетентностей і постійного професійного розвитку. Тому й змінено, затверджено оновлену *Типову програму підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України» (наказ МОН від 16.08.2024 № 1151)*. Тепер ми, колеги підвищуємо кваліфікацію не просто один раз на рік на 30 год., а за модулями окремо. І можемо потрапити на курси двічі, тричі: на стрілецьку, тактичну підготовки, домедичну чи операторів БпЛА.

Якими ж мають бути управлінські кроки?

Перший крок – стратегічне планування на рівні осередку в закладі освіти.

Другий – підвищення кваліфікації.

Третій – створення безпечного освітнього середовища та відповідно безпечних умов для навчання.

Реформа – це процес, який потребує компетентної системності.

Реформування предмета – це не короткострокова кампанія. Це стратегічний напрям розвитку освіти.

Предмет стає елементом державної безпекової політики. Його мета – сформувати громадянина, здатного діяти відповідально й компетентно. І від нас із вами залежить, чи стане цей предмет справді ефективним інструментом формування національної стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Dale E. Audio-visual methods in teaching. New York : Dryden Press, 1946.
2. Захист України. Інтегрований курс : модельна навчальна програма (гриф МОН «Рекомендовано» від 08.08.2024). Київ : Міністерство освіти і науки України, 2024.

3. Концепція забезпечення національної стійкості : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України. Київ.
4. Матеріали з цифрової грамотності та інформаційної гігієни / Міністерство цифрової трансформації України (платформа «Дія. Освіта»). Київ, 2023-2024.
5. NATO baseline requirements for national resilience. Brussels : North Atlantic Treaty Organization, чинна редакція.
6. Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України» : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.08.2024 № 1151. Київ, 2024.
7. Про національний спротив : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2021.
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2017.
9. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2020.
10. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета / інтегрованого курсу
11. Psychological first aid: guide for field workers. Geneva : World Health Organization, 2011.
12. Stop the Bleed Campaign : educational materials / American College of Surgeons. Chicago, чинна редакція.
13. Tactical Combat Casualty Care (TCCC) Guidelines / Committee on Tactical Combat Casualty Care (CoTCCC). United States, чинна редакція.

УДК 37.035:172.15]:061(477)

Сеньовська Надія Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
менеджменту освіти Тернопільського
національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль;

Скуратко Тетяна Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної
літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного
педагогічного університету
ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

СПІВПРАЦЯ ОСВІТНІХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ (З ДОСВІДУ РОБОТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ЛІЦЕЮ № 21)

В умовах сьогоденної боротьби української нації за саме своє існування заклади освіти покликані стати безпечним місцем формування свідомих громадян – перш за все, шляхом національно-патріотичного

виховання. Відповідні засади прописані, зокрема, в законодавчих актах останніх років: законі України № 2834-IX від 01.01.2025 «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [1]; «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (від 06 червня 2022 року) [2] тощо. Безумовно, така діяльність багатоаспектна й багатоваріативна. Вважаємо, що перспективним напрямком національно-патріотичного виховання дітей та молоді в закладі освіти є його співпраця з місцевими громадськими та волонтерськими організаціями. Діяльність Тернопільського ліцею № 21 – спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети є успішним прикладом такої співпраці.

Після певного обговорення було підписано меморандум про співпрацю між закладом освіти та тернопільською громадською організацією «Фонд імені Сергія Коновала». Таким чином, представники громадської організації, а також військового формування «Сталева сотня» (2-га стрілецька рота 2-го окремого стрілецького батальйону ДУК імені Тараса Бобанича «Хаммера» 67-ї ОМБр, де служив Сергій Коновал) стали партнерами Тернопільського ліцею № 21 – СМШ ім. І. Герети, вони займаються патронатом і коригуванням волонтерської роботи в закладі освіти.

Взаємодія відбувається на кількох рівнях:

1) *освітньому* – ГО «Фонд імені Сергія Коновала» започаткував в ліцеї стипендіальну програму; впродовж року двоє здобувачів освіти (за результатами конкурсного відбору) отримують Стипендію імені Сергія Коновала (громадянська позиція) і Тараса Петришина (історія України);

2) *розвивальному* – охочі підлітки мають можливість приєднатися до програми «Будуймо майбутнє разом», яка адаптована під потреби школи (розвиток лідерських якостей через волонтерську діяльність);

3) *виховному* (різноформатні заходи для здобувачів освіти та їхніх батьків, поєднані єдиною ідеєю, так звані «уроки волонтерства»);

4) *громадському* (школа як мистецький ліцей долучається до акцій вшанування пам'яті Сергія Коновала).

Окрім ГО «Фонд імені Сергія Коновала», Тернопільський ліцей № 21 – спеціалізована мистецька школа імені Ігоря Герети співпрацює з Українською волонтерською службою (у контексті волонтерської просвіти здобувачів освіти), з організаціями «Нескорені духом» і «Точка підтримки» (психологічна підтримка сімей із окупованих територій), волонтерським хабом в місцевій церкві Архістратиґа Михаїла (класний керівник 11 класу Наталя Теодозіївна Орос та її учні), а також із окремими волонтерами (Ольга Коновал, Ольга Мисько, Сергій Конько, Володимир Мосейко, Віталій Ясіновський та інші). На регулярній основі відбуваються благодійні акції, збори для військових та малозабезпечених цивільних, шкільні ярмарки, кошти з яких спрямовуються на купівлю дронів для «Сталевої сотні», збори на ремонт автомобілів.

З методичного боку найцікавішими серед різноформатних освітніх заходів у контексті патріотичного виховання здобувачів освіти Тернопільського ліцею № 21 є *«уроки волонтерства»*, які активно впроваджувалися у 2024–2025 навчальному році. Долучитися могли будь-які учні підліткового віку. Від педагогічного колективу роботою керувала Тетяна Андріївна Когут.

Зустрічі зацікавлених у форматі тренінгів, дискусій відбувалися 1–2 рази на місяць. Кожного разу обговорювалася одна тема («Лідерство через волонтерство», «Соціальні проєкти», «Розвиток активної громадської позиції» тощо) і паралельно здійснювалася мотивація слухачів до волонтерської діяльності. Окремі «уроки волонтерства» відрізнялися, залежно від кількості учасників: *мала група* (переписка в телеграмі, збір у різний час після уроків, поточні завдання – пакування коробок для військових, виготовлення окопних свічок, поєднані із обговоренням суспільно актуальних тем тощо) та *велика аудиторія* (масові шкільні заходи – конкурс на кращий волонтерський проєкт (з винагородою переможця), форум (лідерство через волонтерство), майстерка (як можна запроваджувати волонтерство на постійній основі + ідеї для директорів

шкіл тощо). До роботи у великій аудиторії долучалася громадська діячка і волонтерка Ольга Коновал, її натхненні промови чудово мотивували здобувачів освіти до волонтерської діяльності.

Безпосередньо пов'язаною з «уроками волонтерства» була серія тренінгів для підлітків «Позитивна життєва перспектива». Її організували та проводили шкільний соціальний педагог Тетяна Андріївна Когут і психолог Наталя Василівна Космина. Було набрано 8 груп, по 25 дітей в кожній. Підлітки мали можливість обговорити як вони бачать своє майбутнє. Що можна зробити просто зараз, щоб воно було успішним і відпрацювати певні навички (визначення цілей, прийняття рішень, пошук ресурсів, подолання стресу). Програма спрямована на розвиток життєстійкості, професійне становлення, волонтерський компонент.

Уся різноманітна робота була проведена не даремно. Здобувачі Тернопільського ліцею № 21 зробили волонтерську діяльність частиною обов'язкових заходів, які організовують органи самоврядування.

Отож, співпраця освітніх та громадських організацій у контексті національно-патріотичного виховання дітей та молоді – перспективний формат роботи, який дасть можливість не лише оптимізувати освітню діяльність в складних умовах воєнного стану, але й сприятиме формуванню свідомих громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України 2834-IX від 01.01.2025 «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 26.01.2026 р.).
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України від 06 червня 2022 року № 527. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12> (дата звернення: 26.01.2026 р.).

Стрілець Лариса Анатоліївна,
старша викладачка кафедри суспільно-
гуманітарної освіти та педагогіки
виховання Запорізького обласного
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Запоріжжя;
Покуса Інна Миколаївна,
вчителька англійської мови
Мелітопольської гімназії № 23
Мелітопольської міської ради Запорізької
області, м. Запоріжжя

АНГЛІЙСЬКА ЯК «SOFT POWER»: ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СТІЙКОСТІ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Анотація. У статті досліджено роль англійської мови як інструменту формування громадянської стійкості учнів в умовах воєнної агресії. Проаналізовано ключові компоненти стійкості крізь призму Рамки компетентностей для культури демократії (КДК). Визначено ефективні методичні підходи (контент-орієнтоване навчання, проєктна методика, медіаграмотність), що сприяють утвердженню національної ідентичності та розвитку критичного мислення молоді.

Ключові слова: громадянська стійкість, критичне мислення, національна ідентичність, медіаграмотність, методичні підходи.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України ще більше посилюється роль європейських мов, особливо англійської, яка задає тренди у сучасному полікультурному суспільстві. Сьогодні мова стає інструментом для виявлення себе у світі: українці повинні мати голос на міжнародній арені, щоб ефективно доносити правдиву інформацію про воєнні злочини агресора, інтегрувати український наратив у світовий контекст, формуючи оновлений імідж Держави й Українця.

Розвиток громадянської стійкості на уроках англійської мови – це ідеальне поєднання вивчення мови як інструменту комунікації та формування цінностей. Оскільки англійська є мовою міжнародного діалогу, вона дозволяє

учням вийти за межі локального контексту та зрозуміти глобальні стандарти демократії. Нормативно-правовими засадами створення основи для розвитку громадянської стійкості є Постанова КМУ № 1233 від 13 грудня 2023 року «Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року». Визначає стратегічні напрями формування громадянської ідентичності та стійкості молоді в умовах сучасних викликів. Як зазначено в Програмі, «формування української національної та громадянської ідентичності є важливою умовою збереження державної незалежності, цілісності та суверенітету України» [2, с. 2]. У Програмі наголошується, що «в умовах російської агресії особливої актуальності набуває необхідність формування у громадян, насамперед молоді, стійкості до інформаційних загроз, критичного мислення, медіаграмотності» [2, с. 3].

Компонентами громадянської стійкості є:

- критичне мислення та медіаграмотність;
- усвідомлена громадянська ідентичність;
- здатність до конструктивного діалогу;
- емоційна стабільність у кризових ситуаціях;
- проактивна громадянська позиція.

Рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя визначає компетентності як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [3, с. 4]. Згідно з Рамкою КДК аналітичне та критичне мислення передбачає «здатність ефективно аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, формулювати обґрунтовані висновки, виявляти причинно-наслідкові зв'язки» [3, с. 8]. Тож, *на уроках англійської мови важливими є такі завдання:*

- аналіз англомовних медіатекстів, виявлення маніпуляцій та фейків;

- порівняння інформації з різних джерел (BBC, CNN, The Guardian);
- критичне осмислення стереотипів у текстах та відео;
- дискусії з аргументацією позицій англійською мовою;
- проєкти з fact-checking міжнародних новин.

Адже іншомовна освіта створює унікальні можливості для розвитку критичного мислення через роботу з автентичними матеріалами різних культур та точок зору.

Рамка КДК визначає громадянську свідомість як «розуміння громадянських прав і обов'язків, активну участь у громадському житті, повагу до верховенства права, прав людини та демократичних цінностей» [3, с. 12].

Тому *практичне втілення* передбачає:

- вивчення демократичних інституцій через англomовні матеріали;
- обговорення прав людини;
- обговорення та реалізація проєктів про волонтерство, громадські та соціальні ініціативи, дебати з актуальних суспільних питань;
- створення презентацій про українську ідентичність англійською мовою для популяризації серед підлітків закордоном, бо ж іноземна мова є ефективною платформою для формування громадянських компетентностей через міжкультурний діалог.

Прийняття невизначеності та неоднозначності передбачає «здатність конструктивно діяти в ситуаціях невизначеності, приймати рішення за браку повної інформації, толерувати різноманітність поглядів та підходів» [3, с. 15]. З огляду на це, ефективними методичними прийомами є робота з текстами, що містять різні точки зору; кейси з відкритими питаннями; рольові ігри з непередбачуваними сценаріями.

Рамка КДК акцентує на «необхідності формування поваги до гідності кожної людини, розуміння цінності розмаїття, недискримінації та рівних можливостей» [3, с. 13] для реалізації таких стратегій: ознайомлення з Конвенцією про права дитини, про права людини; дискусії про рівність,

недискримінацію, толерантність; аналіз ситуацій порушення прав людини у світі та Україні; проекти з міжкультурної комунікації. У наш час надзвичайної ситуації в країні є нагальна потреба у вихованні відповідальних громадян демократичного суспільства.

Щодо гнучкості та уміння адаптуватись, то в КДК ці «skills» визначаються як «здатність ефективно управляти змінами, конструктивно реагувати на нові обставини, швидко опановувати нові знання та навички» [3, с. 16]. На уроках англійської мови вони практикуються як робота в змінних групах та форматах. Завдання з обмеженнями часу та ресурсів. Адаптація мовленнєвих стратегій до різних ситуацій. Швидке перемикання між видами мовленнєвої діяльності.

Визначено найбільш ефективні, на наш погляд, методичні підходи до розвитку громадянської стійкості (Рис. 1). Важливо розуміти, що передбачає кожен підхід для формування завдань для розвитку громадянської стійкості.

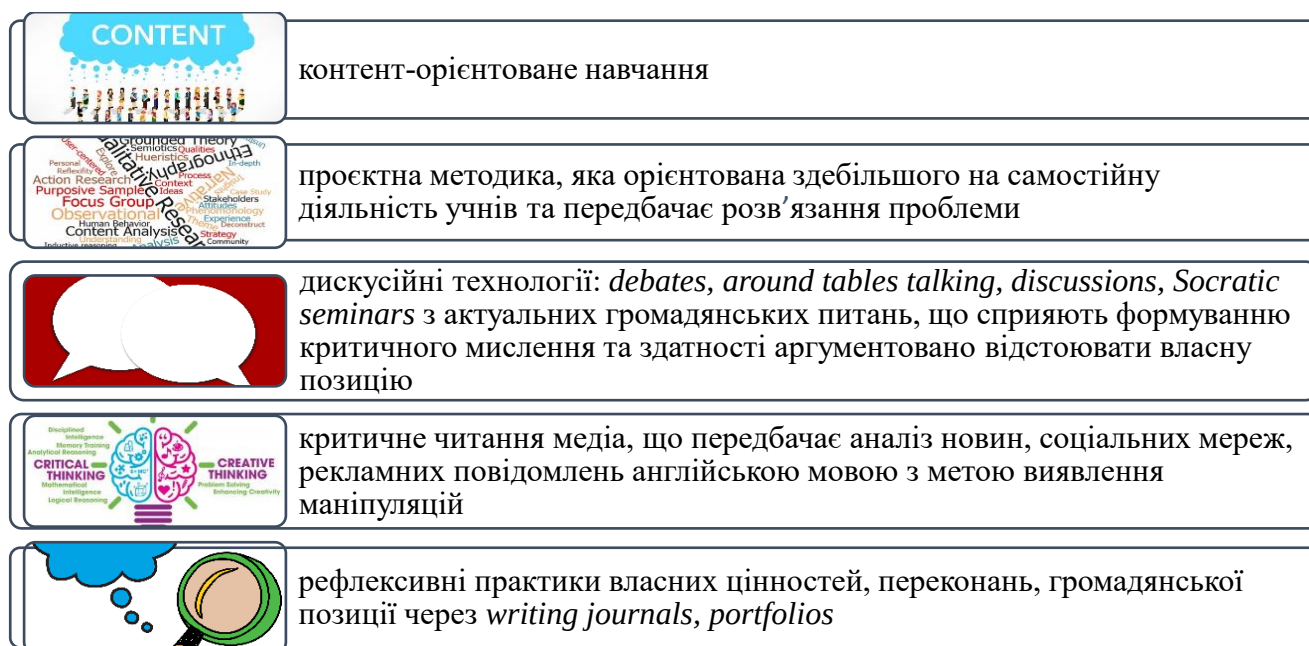

Рис. 1. Ефективні методичні підходи до розвитку громадянської стійкості.

Зазначимо, що *контент-орієнтоване навчання* передбачає інтеграцію тем громадянської відповідальності у мовний контент через англомовні матеріали (Додаток 1). *Проектна методика* орієнтована здебільшого на самостійну діяльність учнів та передбачає розв'язання проблеми, що інтегрує знання з

різних предметів (сфер життєдіяльності). *Дискусійні технології* (Додаток 2), як-от, наприклад: debates, around tables talking, discussions з актуальних громадянських питань сприяють здатності аргументовано відстоювати власну позицію [4, с. 89]. *Критичне читання медіа*, що передбачає аналіз новин, соціальних мереж, рекламних повідомлень англійською мовою з метою виявлення маніпуляцій. У час військової агресії росії проти України медіаграмотність стала ключовою складовою громадянської компетентності в сучасному інформаційному суспільстві (Додаток 3). *Рефлексивні практики* власних цінностей, переконань, громадянської позиції через writing journals, portfolios розвивають усвідомлене формування громадянської ідентичності [3, с. 123].

Оцінювання громадянської стійкості набуває нині актуальності. Як оцінювати власну громадянську стійкість? Як оцінювати роботу учнів на уроках з розвитку громадянської стійкості? *Низка критеріїв* дозволяє це зробити досить успішно, а саме:

- здатність аргументувати громадянську позицію англійською мовою;
- критичний аналіз англійськомовних джерел інформації;
- конструктивна участь у дискусіях з дотриманням демократичних норм;
- рефлексія власних цінностей та переконань;
- проактивність у громадянських проєктах.

Проте для комплексного оцінювання слід розглядати й сучасні інструменти такі як, наприклад: portfolios, self-assessment, peer assessment, проєктні презентації, дискусійні рубрики, що дозволить сфокусуватися на практичному застосуванні знань.

Висновки. Уроки англійської мови мають значний потенціал для розвитку громадянської стійкості учнів через доступ до міжнародних інформаційних ресурсів. Можливість порівняння демократичних практик різних країн. Формування критичного мислення на автентичних матеріалах.

Розвиток комунікативних навичок для громадянського діалогу. Інтеграцію ключових компетентностей КДК у мовну практику. Реалізація Державної програми з утвердження української ідентичності через іншомовну освіту сприяє формуванню покоління стійких, критично мислячих громадян, здатних захищати демократичні цінності в умовах глобальних викликів. «Саме система освіти покликана забезпечити формування у молоді стійкої національної ідентичності, критичного мислення, здатності протистояти інформаційним загрозам» [2, с. 5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Локшина О. І. Компетентнісний підхід в освіті: міжнародний досвід. *Шлях освіти*. 2019. № 2. С. 199–206.
2. Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2023 р. № 1233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2023-%D0%BF> (дата звернення: 06.02.2026).
3. Про затвердження Рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя : Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 серпня 2021 р. № 958. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-ramki-klyuchovih-kompetentnostej-dlya-navchannya-vprodovzh-zhittya> (дата звернення: 06.02.2026).
4. Соколова І. В. Дискусія на уроках англійської мови як засіб розвитку критичного мислення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5. С. 85–94.

ДОДАТКИ

Шаблони вправ з розвитку громадянської стійкості. 9 клас

№ додатку. Назва вправи	Тема уроку / години спілкування. Зміст діяльності. Матеріали. Лінк	Доступ за QR-кодом
Додаток 1. <i>Comfortable classroom atmosphere for everyone</i> / Комфортна атмосфера в класі для кожного	Шкільне життя. Модальні дієслова should, must, can, may. 9 клас. URL: https://surl.li/fcmmpc	

Додаток 2. 3 – 2 – 1	Я, моя родина, друзі/подруги. Індивідуальність людини. 9 клас. URL: https://surl.li/hfdkui	
Додаток 3. <i>Trust but verify</i> / Не довіряй! Перевіряй!	Засоби масової інформації: Інтернет, телебачення, радіо. 9 клас. URL: https://surl.lu/mfgimg URL: https://surl.li/cndfiu URL: https://surl.lt/njceka	

УДК 373.5.016:355.01(477)

Чорна Мар'яна Іванівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті обґрунтовано трансформацію предмета «Захист України» як стратегічного інструменту формування лідерських якостей учнівської молоді в умовах суспільних викликів. Проаналізовано зміст оновленої модельної навчальної програми навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України», що базується на формуванні оборонної свідомості, української національної ідентичності та практико-орієнтованого підходу. Виокремлено роль «soft skills» (командної взаємодії, стресостійкості, критичного мислення) та самозарадності як ключових компонентів лідерської компетентності. Доведено, що залучення ветеранів війни, учасників бойових дій до освітнього процесу забезпечує зміну ролі вчителя на ментора-лідера, що сприяє становленню національно свідомої особистості, здатної до автономного

прийняття рішень та ефективної дії в кризових ситуаціях завдяки трансляції реального бойового та управлінського досвіду.

Ключові слова: навчальний предмет/інтегрований курс «Захист України», лідерство, учнівська молодь, «soft skills» («м'які навички»), оборонна свідомість, військово-патріотичне виховання, суспільні виклики.

Сучасні трансформації системи національної безпеки України актуалізують питання підготовки молоді до виконання оборонних завдань. Початкова військова підготовка, що здійснюється в осередках навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» є важливою складовою формування готовності молоді захищати державу.

В умовах інтеграційних освітніх процесів проблема формування лідерства учнівства, що відповідає суспільним вимогам і державним освітнім стандартам, набуває все більшої значущості. Це зумовлює необхідність розвитку системи військово-патріотичного виховання на засадах компетентнісного підходу, гуманістичної педагогіки, педагогіки співробітництва та діяльнісного навчання. Формується національно свідомий лідер. Цей виклик підтверджується складними обставинами нашого сучасного суспільства. Актуальність дослідження визначається трансформацією безпекових умов в Україні та потребою адаптації освітніх програм до сучасних викликів.

Мета дослідження – обґрунтувати та проаналізувати освітній потенціал навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» у формуванні лідерських якостей учнівської молоді в умовах сучасних суспільних викликів; з'ясувати роль ветеранів війни та учасників бойових дій як суб'єктів освітнього процесу; зробити науково обґрунтовані висновки щодо ефективності цього предмета як інструменту розвитку лідерства, оборонної свідомості та громадянської відповідальності учнів.

Формування лідерства не є стихійним процесом, а передбачає цілеспрямований розвиток ключових компетентностей: командної взаємодії,

лідерства та самозарадності через компетентнісний підхід в освіті задля формування життєво необхідних «soft skills» у молоді згідно з Державним стандартом базової середньої освіти, парадигми діяльнісного навчання, в основі якої – навчання через активну практику, командну роботу та вирішення проблемних ситуацій. Необхідно враховувати психолого-педагогічні основи самозарадності, як інтегральної якості, що поєднує автономність, відповідальність і здатність до дії в умовах невизначеності [13; 14].

Освітній потенціал предмета «Захист України» суттєво посилюється завдяки впровадженню оновленої модельної навчальної програми [6; 7; 8], що перетворюють навчальний предмет на комплексну систему підготовки свідомого громадянина-лідера, здатного діяти в умовах суспільних викликів. «Цей предмет – про можливості. Про те, як бути готовим до різних життєвих ситуацій, допомагати собі та іншим, як бути активним громадянином своєї країни. Ідею важливості держави та її цінностей може донести учням і ученицям предмет «Захист України», який стає першою точкою дотику громадянина України із захистом держави та розумінням, навіщо її захищати» [8].

МОН України затвердило модельну навчальну програму «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти (наказ МОН від 08.08.2024 року № 1116) [6], зміни до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти, згідно з якими предмет «Захист України» має 2 години на тиждень для 10–11 класів замість попереднього діапазону 1,5–2 години (наказ МОН від 20 червня 2025 року № 890) [7]. Увагу учительства зосереджено на важливості практичної підготовки учнів і учениць до викликів сучасності, якісного засвоєння необхідних компетентностей та життєво важливих навичок: від надання першої допомоги до розуміння сучасних технологій.

Відповідно до означених цілей, метою інтегрованого курсу «Захист України» є формування національної та громадянської ідентичності,

громадянської стійкості та оборонної свідомості здобувачів та здобувачок профільної середньої освіти, здатності виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовності до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України [6].

Трансформаційні зміни навчального предмета «Захист України» передбачають інтеграцію як спеціалізованих («hard skills»), так і універсальних «soft skills» компетентностей. Лідерські soft skills дозволяють ефективно ініціювати зміни та приймати рішення в умовах невизначеності [10, с. 66].

Поняття «soft skills» охоплює сукупність міжособистісних якостей, таких як емоційний інтелект, комунікаційні здібності, лідерство, здатність до співпраці та управління людьми [16]. Стратегічне мислення, креативність, емпатія, етичність та здатність до вирішення проблем є тими навичками, які залишаються пріоритетними в умовах розвитку технологій. Відтак такі якості, як концептуальне мислення, емпатія та здатність до суджень є перспективними навичками, які неможливо замінити алгоритмами штучного інтелекту [15]. Лідерські навички є складовою soft skills і формуються через міжособистісну взаємодію та практику командної роботи [10].

Серед компетентностей, що сприяють розвитку soft skills, виокремлюються: здатність формувати комунікативні навички учнів, розвиток ключових і предметних компетентностей та критичного мислення, формування навичок командної взаємодії та мотивації, а також здатність до самоаналізу та професійного саморозвитку [10].

Освітній потенціал предмета «Захист України» у формуванні лідерства учнівської молоді слід розглядати як комплексний процес, спрямований на розвиток оборонної свідомості, самозарадності та командної взаємодії. Тому реалізується через комплексну модель, що включає: формування ціннісного фундаменту: утвердження волі, гідності та соборності як орієнтирів для лідера;

розвиток самозарадності (self-reliance): здатність до автономного прийняття рішень у критичних ситуаціях; практичну підготовку: використання інтерактивних тирів та симуляторів дронів підвищує залученість молоді на 67%, дозволяючи відпрацьовувати тактичні рішення в безпечному середовищі [11].

Важливе місце відводиться військовій тематиці. Зауважимо, що ми не формуємо військовослужбовця, але ми виховуємо громадянина, готового захищати себе, рідних та Україну. При цьому в умовах війни з московією, звертаємо увагу на систему військового лідерства в Україні, що базується на принципах «Доктрини розвитку військового лідерства у ЗСУ» [3] та «Методичних рекомендацій з розвитку військових лідерів» відповідно до стандартів НАТО [4]. Військове лідерство розглядається як процес впливу на основі морального авторитету та компетентності. Як зазначає Н. Полтева, лідерство відображає здатність до адекватного узгодження зовнішніх і внутрішніх умов для досягнення мети [9].

На основі вищезазначеного, виділяємо ключові аспекти освітнього потенціалу предмета у формуванні лідерських якостей:

1. Зміна парадигми: від «допризовної підготовки» до «оборонної свідомості», що створює фундамент для лідерства, заснованого на цінностях: *гендерна рівність*: програма є єдиною для всіх учнів та учениць, що забезпечує рівні можливості для прояву лідерських якостей незалежно від статі; *ціннісний орієнтир*: лідерство формується через усвідомлення конституційного обов'язку щодо захисту Батьківщини та повагу до людської гідності.

2. Розвиток «м'яких навичок» (soft skills) та самозарадності. Навчальний предмет орієнтований на формування життєво необхідних лідерських компетентностей, які науковці називають «навичками майбутнього»: *командна взаємодія*: учні вчаться розподіляти ролі, координувати дії та підтримувати один одного в складних ситуаціях; *самозарадність* (Self-reliance): здатність до автономного прийняття рішень, відповідальність та вміння діяти в кризових

умовах; *стресостійкість*: через спеціалізовані тренінги рівень здатності зберігати спокій та ефективно комунікувати в умовах стресу суттєво зростає [11].

3. Практична спрямованість та сучасні технології. Освітній потенціал реалізується через інноваційні види навчальної діяльності, де лідерство проявляється в дії: *навчання в осередках*: заняття проходять раз на місяць у спеціально обладнаних кабінетах; *гейміфікація*: використання комп'ютерних ігор, VR/AR-симуляцій тощо.

4. Дослідницький та аналітичний потенціал. Стимулювання лідерства відбувається через розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей: *OSINT та інформаційна гігієна*: учні вчаться аналізувати медіа-матеріали, виявляти фейки та протидіяти маніпуляціям, що є критичним для сучасного лідера в умовах інформаційної війни; *проектна діяльність*: самостійне дослідження військових конфліктів, розробка планів виживання або участь у волонтерських проєктах сприяють розвитку ініціативності; а також через тренінги.

Предмет «Захист України» має унікальний потенціал для перетворення підлітка на адаптивного та відповідального лідера. Ми формуємо всебічно розвинену особистість, здатну брати на себе відповідальність за власне життя та долю країни.

5. Роль учителя як ментора-лідера. Ефективність інтегрованого курсу «Захист України» залежить від лідерської компетентності педагога. Сучасний учитель (викладач), який забезпечує викладання навчального предмета «Захист України» в осередках – це ветерани війни, учасники бойових дій, які особистим прикладом орієнтують молодь на успіх, командну роботу та почуття патріотизму. У цьому контексті військове лідерство виступає як еталонна модель.

Як бачимо, в умовах сучасних викликів відбувається перехід від репродуктивної моделі навчання («послухай і запам'ятай») до менторства.

Ключові чинники цієї трансформації: *авторитет досвіду*: учителі-ветерани та учасники бойових дій виступають носіями унікального практичного досвіду. Їхня присутність в осередках «Захисту України» створює атмосферу довіри та автентичності, що є критичним для формування оборонної свідомості; *трансляція цінностей*: ментор-лідер не лише передає знання про тактичну медицину чи вогневу підготовку, а й формує етичний кодекс майбутнього захисника: відповідальність за побратима, вірність присязі та стійкість духу; *психологічна готовність*: через взаємодію з ветеранами учні опановують алгоритми поведінки в екстремальних умовах, що значно знижує рівень тривожності та підвищує здатність до автономного прийняття рішень.

Отже, лідерство – це не те, що ми демонструємо, а те, носієм і захисником яких цінностей ми є.

Якщо вдається до філософських аспектів лідерства, то джерела лідерства мають давнє коріння і ведуть свій відлік із Давньої Греції. Знаменитий давньогрецький мислитель Сократ (близько 470–399 рр. до н.е.) першим обґрунтував ідею про те, що лідерство – це застосування людиною знань у конкретній ситуації. Іншими словами, лідер – це той, хто знає, як діяти і що робити в будь-якій обстановці. Відповідно тому, хто прагне керувати іншими людьми, необхідні ґрунтовна теоретична підготовка і практичний досвід. Сократ першим подав деякі ідеї, що характерні для ефективного лідера у будь-якій сфері: треба набирати обізнаних (досвідчених) людей; завоювати їхнє добре ставлення і вміти викликати у них бажання підпорядковуватися; установити добрі стосунки з колегами; подавати особистий приклад енергійності та старанності [1, с. 13]. Коли ми виховуємо лідера, дуже важливо «стояти твердо на землі» і не відриватись далеко від образу лідера як людини, що вказує шлях, об'єднує людей у згуртовану команду, заохочує їх прикладом і словом продовжувати рухатись за напрямком, не зважаючи на труднощі і небезпеки на шляху [1, с. 26-27].

Важливим аспектом є врахування досвіду Збройних Сил України. У сучасному військовому та педагогічному дискурсі існує аксіоматичний поділ лідерів на три типи: ті, хто діють; ті, хто спостерігають; та ті, хто не розуміють суті процесів. Для формування ефективного лідера в межах предмета «Захист України» ключовим є перехід до першої категорії – активних суб'єктів дії. Як зазначається у доктринальних документах, жорсткі теоретичні конструкції поступаються місцем гнучким концепціям, здатним адаптуватися до динамічних суспільних викликів [3; 4].

Центральною віссю підготовки учнівської молоді має стати місія лідера, що в українській та натівській традиціях формулюється через тріаду «Бути. Знати. Вести». «Бути» – це внутрішній стержень, що базується на загальнолюдських цінностях, чесності та внутрішній гармонії. Лідер є носієм культури та етичних норм суспільства. «Знати» – сукупність професійних знань, навичок критичного мислення та розуміння сучасних технологій. «Вести» – сутність лідерства, що полягає у втіленні знань у конкретні дії [3; 4]. Такий підхід дозволяє виховувати особистість, яка інтегрує здоровий спосіб життя, безпечну поведінку та соціальну відповідальність у єдину стратегію життєдіяльності.

Хоча ми не готуємо кадрових військових, вони спираються на принципи «Доктрини розвитку військового лідерства» [3]. Військове лідерство визначається як процес впливу на основі морального авторитету та компетентності. Як зазначав В. Залужний, система лідерства в Україні перебуває у стадії активного формування, що вимагає впровадження стандартів НАТО, де кожен військовослужбовець є частиною команди і одночасно лідером на своєму рівні [4; 9]. В «Доктрині військового лідерства в Національній гвардії України», затвердженій наказом Командувача НГУ від 06.12.2022 № 450, розкриті: сутність, завдання, принципи військового лідерства, порядок підготовки та розвиток військовослужбовців саме у Національній гвардії

України. Основний аспект при цьому зосереджується на виконанні бойових та спеціальних завдань НГУ у мирний та воєнний час [3].

Н. Полтева проаналізувала психологічні засади розвитку лідерських якостей у командирів військових підрозділів ЗСУ, які визначають провідну функціональну роль лідерства у командирів, найбільше впливаючи на загальну ефективність її функціонування через утвердження нових моделей поведінки, процедур, принципів і цінностей. Лідерство відображає здатність до самостійного й адекватного узгодження зовнішніх і внутрішніх умов діяльності для досягнення оптимального способу вирішення завдань [9].

Отже, навчальний предмет «Захист України» володіє значним освітнім потенціалом у формуванні лідерських якостей учнівської молоді в умовах сучасних суспільних викликів. Інтегрований характер курсу забезпечує розвиток ключових компетентностей, зокрема критичного мислення, самозарадності, комунікативності та здатності до командної взаємодії, що є необхідними складниками сучасного лідерства.

Освітній процес у межах предмета «Захист України» орієнтований не на формування формального лідера, а на становлення особистості з високим рівнем громадянської відповідальності, здатної до усвідомленого прийняття рішень і ефективної діяльності в умовах невизначеності. Важливим чинником реалізації цього потенціалу є практично-діяльнісний підхід, який передбачає використання симуляційних технологій, навчання в осередках та залучення учнів до проєктної діяльності.

Особливу роль у формуванні лідерських якостей відіграє вчитель як ментор і носій ціннісних орієнтирів. Залучення до освітнього процесу ветеранів війни та учасників бойових дій підсилює виховний ефект предмета, сприяє формуванню мотивації до служіння суспільству та державі через особистісний приклад. Військове лідерство в цьому контексті постає як модель, що базується на принципах відповідальності, компетентності та здатності вести за собою, узгоджених із сучасними підходами до управління людським капіталом [3; 4].

Таким чином, поєднання національно-патріотичних цінностей, розвитку «м'яких навичок» та практичної підготовки забезпечує формування покоління молоді, здатної не лише до захисту держави, а й до активної участі у процесах суспільного розвитку та повоєнного відновлення України.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є емпіричне вивчення ефективності формування лідерських якостей учнів засобами предмета «Захист України»; аналіз впливу залучення ветеранів війни та учасників бойових дій до освітнього процесу на рівень громадянської та національно-патріотичної свідомості учнівської молоді; а також розроблення методичних рекомендацій щодо інтеграції лідерських практик і «soft skills» в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко О. В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 667 с. URL : <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/Монографія-лідерська-компетентність.pdf>
2. Доктрина військового лідерства в Збройних Силах України. 2024. URL : [\[https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%E2%84%962-.pdf\]](https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%E2%84%962-.pdf)
3. Доктрина військового лідерства в Національній гвардії України : затв. наказом Командувача НГУ від 06.12.2022 № 450. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/vkp-ngu-1-00.01-doktryna-z-vijskovogo-liderstva-v-ngu.pdf>
4. Методичні рекомендації з розвитку військових лідерів. Формування професійної культури військового лідера, що відповідає принципам і стандартам НАТО. Вип. № 04. 2025. 195 с.
5. Наш досвід стійкості. Лідерство та згуртованість. URL : <https://tro.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/liderstvo-ta-zgurtovanist.pdf>
6. Міністерство освіти і науки України. Наказ № 1116 від 08.08.2024 «Про затвердження модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс». URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MUS39992>
7. Міністерство освіти і науки України. Наказ № 890 від 20.06.2025 «Про внесення змін до Типової освітньої програми». URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MUS41460>
8. Міністерство освіти і науки України. Затверджено оновлену модельну навчальну програму «Захист України». 13.08.2025. URL: <https://mon.gov.ua/news/zatverdzheno-onovlenu-modelnu-navchalnu-prohramuzakhyst-ukrainy>
9. Полтева Н. Психологічні засади розвитку лідерських якостей у командирів ЗС України. *Воєнно-науковий вісник*. 2023. № 8. С. 45–52.
10. Слюсар В., Яблонська Н., Мосієнко О. Формування лідерських soft skills в закладах вищої освіти (на прикладі підготовки вчителів «Захисту України»). *Університети і лідерство*. 2024. № 17. С. 66–76. DOI : <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-66>

11. Цимбалюк Ж. О. Ефективність експериментальної моделі розвитку самозарадності, лідерства та командної роботи в контексті предмета «Захист України». 2025. URL : <https://orcid.org/0000-0002-9129-5689>
12. Чугунов С. О. Розвиток дослідницьких компетентностей на уроках з предмета «Захист України». URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2025/05/7.-%D0%A7%D1%83%D0%B3%D1%83%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%A1.%D0%9E.-.pdf>
13. Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1986. 617 p. URL : <https://psycnet.apa.org/record/1985-98423-000>
14. Zimmerman B. J. Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. Vol. 25. №. 1. P. 82-91. DOI : <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1016>.
15. Elkeiy G. Conceptual and strategic thinking in the age of AI. *Global Educational Review*. 2022. Vol. 9. №. 2.
16. Kalytchak R. et al. Soft skills in modern education: conceptual approaches. URL : <https://journals.ajsrp.com/index.php/jhss/en/article/view/8669>

УДК 37.01

Шот Галина Григорівна,
викладачка-методистка ВСП «ТФК ТНТУ
імені Івана Пулюя», заступниця голови
Тернопільського міського об'єднання
ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка,
членкиня правління ТМО, м. Тернопіль

ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ОСНОВИ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті обґрунтовано роль національно-патріотичного виховання як ключового компонента безпекового середовища закладу фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану. Автор розкриває теоретичні аспекти формування «ціннісного імунітету» молоді та презентує практичний досвід реалізації авторських проєктів («Відомі країни», «Українська – мова перемоги», «Пам'ять сильніша за час»). Особливу увагу приділено синергії педагогічної діяльності та громадського сектору на прикладі роботи Тернопільського міського об'єднання ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Доведено, що залучення студентів до волонтерської діяльності (співпраця з БФ «Карітас») і мистецької рефлексії (гурт «Пшеничне перевесло») сприяє підвищенню їхньої життєстійкості та формуванню стійкої громадянської ідентичності як запоруки національної безпеки.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, безпечне освітнє середовище, національна ідентичність, Просвіта, волонтерство, життєстійкість, історична пам'ять.

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України концепт «безпечного освітнього середовища» зазнав докорінної трансформації. Сьогодні безпека в закладі освіти – це не лише наявність укриттів чи дотримання протоколів ДСНС, а передусім формування ментальної стійкості та національної ідентичності здобувачів освіти.

«Створення безпечного освітнього середовища важливе для академічного успіху й особистого благополуччя здобувачів освіти й потребує комплексного підходу» [2, с.554]. Серед зазначених ключових компонентів авторка виділяє фізичну, цифрову, психологічну та емоційну безпеки, інклюзивність, культуру поваги. Якщо фізична та цифрова безпека захищають тіло та особисті дані, то культура поваги та психологічна стійкість формують внутрішній імунітет особистості. У цьому контексті національно-патріотичне виховання виступає найвищою формою такого захисту, створюючи ціннісний бар'єр проти гібридних загроз.

Національно-патріотичне виховання стає стратегічним компонентом національної безпеки, оскільки саме воно створює ціннісний бар'єр проти гібридних загроз, інформаційних маніпуляцій та спроб розмивання державної суб'єктності.

Тож вважаємо важливим у даній статті обґрунтувати роль національно-патріотичного виховання як фундаменту безпечного освітнього простору та розкрити практичні аспекти реалізації просвітницьких проєктів, зокрема діяльності ТМО «Просвіта», у формуванні життєстійкості молоді в умовах воєнного часу.

Сучасна освіта стикається з викликом «втоми від війни», високим рівнем тривожності молоді та ризиком культурної асиміляції через глобалізаційні процеси. Традиційні методи виховання часто виявляються формальними, що

потребує пошуку нових, живих форматів взаємодії, які б поєднували науковий підхід із практичною суспільно-корисною дією.

Безпечне середовище – це простір, де студент / студентка захищений / захищена не лише фізично, а й ідеологічно. У межах науково-методичної роботи ми розглядаємо патріотизм як «соціальний імунітет». Досвід роботи в ВУТ «Просвіта» (м. Тернопіль) та коледжі доводить: що глибшим є розуміння власного коріння, то вищою є критичність до ворожих наративів.

Центральним елементом практики є перехід від пасивного споглядання до активного творення. Членами «Просвіти» та викладачами ВСП «ТФК ТНТУ імені Івана Пулюя» розроблено та впроваджено низку ініціатив:

Проект «Відомі краяни»: на основі матеріалів книг «Славетне гроно Тернопілля» та «Жива душа постова свята» студенти досліджували постаті, які формували велич нашого краю. Це персоналізує історію, перетворюючи її з параграфу підручника на живий приклад для наслідування.

Мовна безпека: ініціатива «Українська – мова перемоги» розглядає мову не просто як філологічну категорію, а як безпековий маркер. Усвідомлене володіння рідною мовою є засобом деокупації свідомості.

Екопросвітництво та пам'ять: акції «Зберігаємо пам'ять, прикрашаємо місто» та «Пам'ять сильніша за час» навчають молодь відповідальності за фізичний простір своєї малої батьківщини, що є першим кроком до державного мислення.

Важливим компонентом безпеки є соціальна згуртованість. Співпраця з БФ «Карітас Тернопіль» (проект «Духовна підтримка») інтегрує студентство у волонтерський рух. Це трансформує стан «жертви обставин» у стан «активного суб'єкта допомоги», що значно підвищує психологічну стійкість колективу в умовах воєнного стану.

Діяльність гурту «Пшеничне перевесло» та участь у народному хорі імені Івана Кобилянського є формою культурної дипломатії та арт-терапії.

Мистецтво в умовах війни стає інструментом збереження ментального здоров'я та засобом трансляції національних цінностей через покоління.

Національно-патріотичне виховання є невід'ємною складовою безпекової архітектури сучасного закладу освіти. Досвід діяльності ТМО «Просвіта» та педагогічна практика показують, що найбільшу ефективність мають методики, засновані на:

1. Персоналізації історії (через локальне краєзнавство та дослідження видатних постатей).

2. Дієвому патріотизмі (через волонтерство, екологічні та мовні ініціативи).

3. Естетичному вихованні (як засобу психологічного розвантаження та ідентифікації).

Тільки через синергію науки, методики та живої громадської роботи ми зможемо виховати покоління, здатне не лише захистити Україну, а й розбудувати її у повоєнний час. Стійка ідентичність – це найвищий ступінь безпеки, який неможливо зруйнувати жодною зброєю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архітектура безпеки. *Організація безпечного освітнього середовища*. Посібник для практичних психологів. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2025-11/Psychologist%27s%20book_wth_cover.pdf

2. Леонтьєва І. Творення, підтримка та розвиток безпечного освітнього середовища в екосистемі вищої педагогічної освіти // Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07 березня 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. С.554.

СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 376+37.04

Алатиренко Мирослава Андріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
комунального закладу «Чернігівський
обласний науковий ліцей» Чернігівської
обласної ради, м. Чернігів;

Баріло Валентина Пантеліївна,
вчитель комунального закладу
«Чернігівський Навчально-
реабілітаційний Центр №2» Чернігівської
обласної ради, м. Чернігів

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА. ВАЖЛИВІСТЬ ДАНОГО КОМПОНЕНТА В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ, ПІДТРИМКА ПОЗИТИВНИМИ ЕМОЦІЯМИ

В умовах воєнного стану суспільство перебуває у постійному стресовому стані. Усі види релаксаційних і підтримуючих технік і практик надають ефект лише на певний проміжок часу. Іноді від тривоги до тривоги, іноді від вибухів до вибухів. Стресові чинники не зникають, а лише тимчасово послаблюються або тимчасово зменшується їх вплив. Але загалом стрес накопичується і вимагає певних дій як дорослих, так і дітей шкільного віку.

Особливо проблемною виявляється організація ефективної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, оскільки попри свої психологічні особливості вони більш чутливі до вибухів і тривог. Тому умови воєнної небезпеки посилюють тривожність, порушують концентрацію уваги, ускладнюють набуття навичок під час навчальних занять.

Важливим у роботі з цією категорією дітей є саме психологічна безпека. Упродовж періоду активних бойових дій на території України, чотири роки поспіль педагогами враховуються усі поради спеціальних курсів, занять і психологів. За погодженням із батьками, для вихованців навчально-реабілітаційних центрів систематично проводяться заняття, зміст яких спрямований на підтримку позитивного емоційного стану та розвиток дитини.

Так, наприклад, до Дня Св. Валентина зі здобувачем освіти М., проводилось заняття з виготовлення листівки за заготовленим шаблоном, з елементами тренування навичок письма (розвитку дрібної моторики) (Див. світлину 1.).

Під час роботи з подібними матеріалами (в умовах індивідуального виду роботи) відбувається налаштованість на позитивні емоції. Розмова на тему рідних і близьких людей, про добрі і теплі стосунки та почуття до рідних налаштовує на доброзичливість, врівноважує і заспокоює. Кольорові заготовки і компонування композиції (під керівництвом дорослого) також створюють умови для позитивної налаштованості.

Див. Світлину 1. *(Світлина 1. Дидактичні матеріал для роботи з навичок письма У переддень свята Св. Валентина).*

Насиченість життєрадісними кольорами, як дієвий метод арт-терапії, позитивно впливає на зменшення постійної розбалансованості психологічного фону тривогами і вибухами. А роз'яснення того, що здобувач освіти сам, власноруч (за готовими написами олівцем), може підписати вітальну листівку для близьких, підвищує самооцінку і підтримує впевненість у своїх силах. Обрахування сердечок також тренує логічні операції, і забезпечує потребу учня НРЦ у зацікавленості роботи з цифрами, але на зразку візуальних образів. Також учень вчиться орієнтуватись на площині, розвиває уяву у ході виготовлення листівки засобами арт-терапії.

Такі і подібні заняття (до Нового року, до Днів народжень близьких людей та ін.) дуже розвантажують напружену психіку дитини, яка багато часу перебуває в обмеженому просторі (адже учень навчається в домашніх умовах у спеціально облаштованому приміщенні), сприяють корекції психічного розвитку.

Окрім згаданого виду освітньої діяльності, у роботі зі здобувачем освіти НРЦ також застосовуються й інші види роботи з метою створення відчуття захищеності і психологічної безпеки навчальних занять – фізичні вправи, ігри, тілесні техніки й інше (як з індивідуального досвіду, так і з порад спеціальної методичної літератури) [1].

Але одним із найдієвіших видів робіт у нашому випадку є методи арт-терапевтичного спрямування і екскурсії й прогулянки до природних рекреацій, дитячих площадок.

Отже, застосування таких методик у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є дієвими та перспективними, за умови обов'язкового врахування індивідуальних особливостей кожного учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни. Методичні рекомендації. Укладачі: Полупанова Я.М. та інші. Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти Дніпропетровської області. Дніпро, 2022. 57 с. URL: <https://www.dano.dp.ua/1912-psikhologichna-pidtrimka-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-umovakh-vijni> (дата звернення: 26.02.2026 р.).

Аніщенко Вікторія Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри формування та
розвитку професійної компетентності
персоналу Державної кримінально-
виконавчої служби України Інституту
професійного розвитку Пенітенціарної
системи України, м. Чернігів

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: РОЛЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Заклади вищої освіти виступають сьогодні не просто освітніми установами, в яких здійснюється освітній процес, вони стають осередками в яких народжуються нові підходи до формування особистості майбутнього фахівця як суб'єкта певної професійної діяльності, пізнання та спілкування. В контексті триваючої війни на території України, яка розв'язана рф, постає питання щодо створення безпечного простору освітнього середовища, де суттєву роль відіграє процес психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої освіти. Від якості психолого-педагогічного супроводу здобувача вищої освіти залежить розвиток суб'єктивного потенціалу особистості, адекватного усвідомлення молодого людиною шляхів особистісного та професійного розвитку, рівень турботи про ментальне здоров'я, зокрема, психологічної стійкості, адаптивності, гнучкості для подолання кризових викликів протягом життя.

Психолого-педагогічний супровід – це складний багатогранний процес, в основі якого знаходяться процес навчання та процес супроводу здобувача вищої освіти. Причому супровід розглядається як поєднання певних кроків соціалізації особистості, підтримки молодого людини для м'якого входження організаційно-освітню культуру закладу вищої освіти, набуття розуміння особистісної цінності доєднання до нового типу середовища, в якому необхідно буде пройти свій шлях становлення в якості фахівця певної професії та громадянина своєї країни.

Система супроводу в закладі вищої освіти передбачає створення спеціальних психолого-педагогічних умов для подолання адаптаційного бар'єру на перших етапах навчання, а також для побудови траєкторії успішного індивідуального розвитку й саморозвитку протягом життя. Кожен етап побудови особистісної траєкторії здобуття освіти майбутнім фахівцем має бути виваженим та організованим у відповідності з принципами забезпечення психологічної безпеки, якості дидактичного забезпечення, комфортних та безпечних комунікативних взаємодій всіх учасників освітнього процесу. Це дозволить створити сприятливі умови для збереження ментального здоров'я, від якого дійсно залежить можливість використання когнітивних, емоційних, особистісних ресурсів здобувачів вищої освіти для того, щоб мати сили і бути в ресурсному стані для здобуття професійних знань, формування вмінь та навичок.

За своїм змістом психолого-педагогічний супровід професійної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах багаторівневої організації освітньої діяльності може бути представлений як процес сприяння формуванню у майбутнього фахівця низки особистісних якостей, таких як: здатність і готовність до самостійного, обґрунтованого, вільного та відповідального вибору; прагнення до професійного навчання після закінчення закладу вищої освіти, саморозвитку й самовдосконалення в обраній майбутній професії; психологічна готовність до виконання професійної діяльності відповідно до визначених освітніми стандартами кваліфікаційних вимог. Важливо розуміти, що науково-педагогічні працівники мають надати можливість кожному здобувачу бути успішним та реалізованим під час здобуття освіти на кожному рівні вищої освіти, в чому, на нашу думку, на допомогу можуть прийти коучинговий підхід та певна тактика взаємодії з кожним майбутнім фахівцем. До головних завдань психолого-педагогічного супроводу треба віднести психологічну та педагогічну допомогу з врахуванням сучасних умов навчання під час війни, створення атмосфери безпеки й довіри в системі «викладач – здобувач вищої освіти». Професійно-

психологічний супровід є: 1) постійним, комплексним, тривалим процесом заходів, що дозволяють психологу закладу вищої освіти під час навчання провести психодіагностику, виявити індивідуально-психологічні особливості осіб, які зазнають труднощів у навчанні та адаптації, розв'язанні особистісних проблем, а також корекції їхнього функціонального стану й працездатності. А викладацький склад має допомагати психологу в організації зустрічей та проведенні психологічних, освітніх тренінгів для кращої адаптації здобувачів вищої освіти та народженню у них більш глибокої мотивації до набуття знань, вмінь та навичок, що є складовими елементами професійної компетентності майбутнього фахівця; 2) спрямований на підвищення адаптаційного потенціалу та ефективності навчальної діяльності, формування й розвиток особистісних професійно важливих якостей, підвищення якості підготовки фахівців в цілому.

Основною проблемою психолого-педагогічного супроводу професійної підготовки здобувача вищої освіти є створення системи педагогічних та психологічних умов для саморозвитку особистості молодшої людини. Педагогічні умови безпосередньо впливають на формування професійної компетентності майбутніх фахівців, а їх результативність забезпечується шляхом створення сучасної дидактики з врахуванням освітніх потреб майбутніх фахівців на основі компетентнісного, міждисциплінарного, практико-орієнтованого підходів, використанні інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання. Психологічні умови підтримки забезпечують адаптацію, формування асертивної моделі поведінки, розвиток відповідальності за прийняття рішень щодо вирішення життєвих проблем з усвідомленим ставленням та повагою до особистого ментального здоров'я. Принципово важливою особливістю психолого-педагогічного супроводу здобувача вищої освіти є його недирективність, «необов'язковість» для особи, яка отримує супровід, добровільність і повна свобода у зверненні по допомогу. У сучасних умовах психолого-педагогічний супровід у закладах вищої освіти набуває нових рис завдяки впровадженню коучингового підходу, що орієнтує не лише на допомогу

чи корекцію, а на розвиток внутрішніх ресурсів, самопізнання та усвідомлене професійне зростання.

До основних принципів психолого-педагогічного супроводу на основі коучингових технологій треба віднести: партнерство – викладач і психолог виступають як фасилітатори, які допомагають здобувачу вищої освіти знайти власні рішення; недирективність і добровільність – здобувач вищої освіти сам визначає рівень залученості, а супровід не нав'язується; фокусування майбутнього фахівця на майбутньому – під час взаємодії у коуч-сесії увага приділяється формуванню бачення професійного розвитку та життєвих цілей протягом певного відрізка життя; рефлексія й самодіагностика – здобувач навчається ідентифікувати та усвідомлювати власні сильні сторони, ресурси та зони особистісного розвитку; запитання замість порад під час коуч-сесій – викладач-коуч або психолог робить акцент на відкритих питаннях, що стимулюють мислення й пошук рішень самим здобувачем вищої освіти.

В якості інструментів психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої освіти на основі коучингових технологій в закладах вищої освіти доречно використовувати індивідуальні й групові зустрічі-сесії або бесіди в коучинговому форматі, спрямовані на постановку цілей і пошук рішень, пробудження свідомості та усвідомлення власних цінностей, інтересів та потреб; проводити психофізіологічну підтримку у форматі коучингових інтервенцій, що сприяють розвитку стресостійкості, профілактиці перевтоми, формуванню балансу між навчанням і особистим життям; застосовувати рефлексивні практики, які можна проводити з використанням креативних кейсів, що містять професійно-орієнтовані та життєві ситуації, щоденників розвитку, щоденників емоцій, ін.

Отже, важливо наголосити, що процес психолого-педагогічного супроводу, що базується на коучингових принципах, дозволяє створити умови для розвитку ресурсного та адаптаційного потенціалу всіх учасників освітнього процесу, сформувати траєкторію професійного зростання через усвідомлену

практику; зберегти ментальне здоров'я та працездатність, а також сприяє створенню безпечного та позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі.

УДК 004.8:37.018.43:159.9

Антонюк Лілія Володимирівна,
завідувач лабораторії інноваційної
діяльності, старший викладач кафедри
психології та інклюзивної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне

РОЗУМНІ ТЕХНОЛОГІЇ ШІ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ТА ПРОФІЛАКТИКИ РИЗИКІВ У ШКОЛІ: ВІД ВИЯВЛЕННЯ БУЛІНГУ ДО РАННЬОЇ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

У 2026 році українська школа переживає один із найскладніших періодів своєї історії. Післявоєнне відновлення, постійні повітряні тривоги, блекауті, хронічний стрес і стрімке зростання онлайн-комунікації роблять освітнє середовище одночасно вразливим і незамінним. У таких умовах безпека дитини виходить далеко за межі фізичних укриттів чи евакуаційних планів – вона стає насамперед психологічною, емоційною та інформаційною. Школа має залишатися (а часто – знову стати) тим безпечним простором, де дитина відчуває захист, прийняття й підтримку, а не додаткове джерело тривоги чи травмування.

Саме тут штучний інтелект відкриває унікальні можливості для проактивної роботи: раннє виявлення ризиків булінгу, кібербулінгу, емоційного виснаження чи депресивних станів. Аналізуючи анонімізовані дані з цифрових платформ (чатів, журналів, активності в онлайн-навчанні), ШІ може фіксувати тривожні патерни в реальному часі й сигналізувати вчителям та психологам ще до того, як проблема переросте в кризу. Це не заміна людській емпатії, а потужний допоміжний інструмент, який дозволяє реагувати вчасно – коли ще можна запобігти травмі.

Методичні рекомендації МОН України від 29 вересня 2025 року (лист № 1/20386-25) стали першим офіційним кроком до відповідального використання таких технологій у школах. Вони наголошують на прозорості, згоді батьків/учнів, анонімізації даних, регулярному аудиті алгоритмів на упередженість і чіткому пріоритеті: ШІ – лише сигналізатор, а рішення завжди приймає людина.

Штучний інтелект уже сьогодні здатен аналізувати поведінку дітей і підлітків у реальному часі, використовуючи дані з шкільних цифрових платформ – онлайн-журналів, чатів у Teams чи Google Classroom, результатів тестів, частоти участі в уроках, емоційного забарвлення текстів у повідомленнях чи навіть анонімізованих патернів активності. Сучасні алгоритми на основі обробки природної мови (NLP) і машинного навчання розпізнають тривожні сигнали з високою точністю. Наприклад, якщо в чаті класу систематично з'являються образливі слова, погрози чи повторювані негативні згадки про одного учня – ШІ може автоматично зафіксувати це як ознаку кібербулінгу і надіслати вчителю чи шкільному психологу сповіщення: «У групі 8-Б зафіксовано 12 токсичних взаємодій за тиждень щодо учениці К., рекомендується перевірити ситуацію». Такий підхід дозволяє реагувати не тоді, коли конфлікт уже переріс у серйозну травму, а на етапі перших «червоних прапорців».

Ще важливіший напрям – раннє виявлення проблем ментального здоров'я. Післявоєнна реальність – це тисячі дітей, які пережили втрату близьких, обстріли, розлуку з домом, постійний страх. ШІ аналізує зміни в поведінці: різке падіння активності на уроках, зменшення кількості відповідей, емоційно негативний тон у творчих роботах чи есе, часті пропуски без пояснень. Якщо алгоритм помічає патерн – наприклад, учень раніше був активним, а останні три тижні майже не пише в чатах і ставить лише короткі відповіді з тривожними словами («не хочу», «все погано», «втомився жити»), – система генерує сигнал шкільному психологу: «Учень 7-А показує ознаки

емоційного виснаження – рекомендовано запропонувати індивідуальну розмову». У пілотних проєктах 2025–2026 років у кількох областях України такий підхід уже дозволив знизити кількість кризових ситуацій на 25–35%, бо втручання відбувалося вчасно – до того, як стан дитини став невідкладним.

Ці сповіщення надходять не як «вирок», а як допомога: через захищений дашборд у платформі «Mriya» чи іншій системі вчитель або психолог бачить анонімізовані дані, графік змін і рекомендації – наприклад, «запропонувати заняття з арт-терапії», «поговорити про підтримку», «залучити батьків». Важливо, що ІІІ тут не замінює людину – він лише сигналізує, а остаточне рішення завжди приймає педагог або психолог. Саме так це прописано в методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2025 року (лист № 1/20386-25), які стали першим офіційним документом, що регулює використання ІІІ в школах. Ці рекомендації наголошують: технологія має бути прозорою, справедливою, захищеною і не може використовуватися для покарання чи дискримінації.

Етичні аспекти – це, мабуть, найгарячіша тема при впровадженні ІІІ у школі. З одного боку, збір даних про поведінку учнів необхідний для профілактики, з іншого – це завжди питання приватності. Рекомендації МОН чітко вимагають: будь-яке використання ІІІ можливе лише за згодою батьків (для дітей до 14 років) або самих учнів (від 14 років), дані повинні бути анонімізованими, а алгоритми – регулярно перевірятися на упередженість. Якщо ІІІ тренований на даних, які не враховують особливості української мови, регіональних діалектів чи досвіду дітей-переселенців, він може помилково «сигналізувати» про ризики там, де їх немає – і це неприпустимо. Тому школи, які впроваджують такі системи, зобов'язані проводити аудит алгоритмів і пояснювати батькам, які саме дані збираються і для чого.

Ще один важливий момент – не допустити залежності від технології. ІІІ не повинен замінювати живе спілкування, довіру між учителем і учнем, емпатію та людську підтримку. Саме тому МОН рекомендує використовувати його як

«допоміжний інструмент», а не основний. У 2026 році найкращі практики – це поєднання ІІІ з традиційними методами: сигнал від системи – привід для розмови, а не для звинувачення; виявлення булінгу – привід для класної години про повагу та емпатію; тривожні патерни – привід запропонувати казкотерапію, малювання чи групову підтримку.

У підсумку, розумні технології штучного інтелекту в 2026 році здатні трансформувати українську школу з реактивної системи, яка гасить пожежі вже після їх виникнення, у проактивний простір, де ризики передбачаються і попереджаються. У контексті післявоєнної реальності це перестас бути лише освітнім нововведенням – воно стає елементом національної безпеки: здорове, стійке, морально сильне покоління – це фундамент мирного майбутнього країни.

Головне – не втратити баланс: ІІІ не повинен замінити живе спілкування, довіру, емпатію вчителя чи теплоту людської підтримки. Він лише союзник, який допомагає помітити те, що втомлене око дорослого може пропустити. Використовуючи його з розумом, серцем і чітким дотриманням етичних принципів, закладених у рекомендаціях МОН, ми маємо шанс зробити школу справжнім безпечним домом для кожної дитини – навіть у найтемніші часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лист МОН України №1/20386-25 від 29.09.2025 р. «Про методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій ІІІ в ЗЗСО».
2. Штучний інтелект у закладах вищої освіти: рекомендації для викладачів, студентів і працівників ЗВО URL: <https://mon.gov.ua/news/shtuchnyi-intelekt-u-zakladakh-vyshchoi-osvity-rekomendatsii-dlia-vykladachiv-studentiv-i-pratsivnykiv-zvo> (дата звернення: 29 квітня 2025 року).
3. Рекомендації щодо відповідального використання ІІІ в закладах освіти. Київ: МОН та Мінцифра, 2025. (Електронний ресурс: mon.gov.ua).
4. Дозування ІІІ для дітей: як використовувати в школі без шкоди. Освіторія Медіа, 2025. (Електронний ресурс: osvitoria.media). URL: <https://osvitoria.media/news/dozuvannya-shi-dlya-ditej-yak-vykorystovuvaty-shtuchnyj-intelekt-u-shkoli-bez-shkody-dlya-myslennya/> (дата звернення: 08 лютого 2026 року).
5. На полі бою, у школах та в Дії: як ІІІ працюватиме для України в 2026. 24 Канал, 2025. URL: https://24tv.ua/shi-ukrayini-shkola-diya-oboronka-shho-planuye-mintsifra-2026_n2977567 (дата звернення: 26 грудня 2025 року).

Бабовал Надія Ростиславівна,

кандидат економічних наук, доцент, в. о.
завідувача кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;

Мацюк Софія Олександрівна,

здобувач вищої освіти бакалаврського
рівня Тернопільського національного
технічного університету імені
Івана Пулюя, м. Тернопіль

МОБІНГ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРИЧИНИ, ПРОЯВИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Освітнє середовище має бути безпечним, однак мобінг руйнує психологічний клімат у колективі. Поширення мобінгу негативно впливає на якість освіти, професійне вигорання педагогів і результати навчання здобувачів знань.

Усвідомлення сутності мобінгу, своєчасне виявлення його ознак і впровадження ефективних механізмів протидії є необхідною умовою створення безпечного, доброзичливого та професійно здорового освітнього середовища.

Відповідно до статті 2-2 Кодексу законів про працю України (КзпП), мобінг (цькування) – систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов’язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [1].

З трактування можна виділити такі характерні ознаки мобінгу: систематичність, нерівність сил, психологічний тиск та емоційне виснаження.

Назвемо фактори, що впливають на появу мобінгу в закладах освіти: *організаційні* – авторитарний стиль управління, нечіткі правила комунікації та розподілу обов'язків, відсутність механізмів зворотного зв'язку; *соціально-психологічні* – конкуренція в педагогічному колективі, низький рівень культури взаємодії, стереотипи, упередження, заздрість; *індивідуальні* – особистісні риси (прагнення домінувати, низький рівень емпатії), вразливість та інші.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» та статті 2-2 КзпП України формами прояву мобінгу є психологічний та економічний тиск. Закон визначає серед основних ознак:

- створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери (погрози, висміювання, наклепи, зневажливі зауваження, поведінка загрозливого, залякуючого, принизливого характеру та інші способи виведення працівника із психологічної рівноваги);
- безпідставне негативне виокремлення працівника з колективу або його ізоляція (незапрошення на зустрічі та наради, у яких працівник, відповідно до локальних нормативних та організаційно-розпорядчих актів має брати участь, перешкоджання виконанню ним своєї трудової функції, недопущення працівника на робоче місце, перенесення робочого місця в непристосовані для цього виду роботи місця);
- нерівність можливостей для навчання та кар'єрного росту;
- нерівна оплата за працю рівної цінності, яка виконується працівниками однакової кваліфікації;
- безпідставне позбавлення працівника частини виплат (премій, бонусів та інших заохочень);

➤ необґрунтований нерівномірний розподіл роботодавцем навантаження і завдань між працівниками з однаковою кваліфікацією та продуктивністю праці, які виконують рівноцінну роботу [1; 4].

Закон чітко встановлює, що зміна посадових обов'язків, переведення чи дисциплінарні дії, здійснені у межах трудового законодавства, не є мобінгом.

Мобінг може мати такі наслідки *для особистості*: емоційне вигорання, тривожність, депресивні стани, зниження самооцінки та професійної мотивації, погіршення здоров'я; *для колективу*: токсичний психологічний клімат, зниження ефективності роботи, конфлікти та плинність кадрів; *для освітнього процесу*: погіршення якості навчання, формування негативних моделей поведінки у здобувачів освіти.

Відповідальність за вчинення мобінгу передбачено статтею 173-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2].

Працівник, який став об'єктом цькування, має право на захист від дискримінації, приниження та упередженого ставлення відповідно до статті 5-1 КзпП України. Він може: подати скаргу до Державної служби України з питань праці, яка має право проводити позапланові перевірки роботодавця; звернутися до суду для визнання факту мобінгу та відшкодування шкоди; розірвати трудовий договір за власним бажанням без відпрацювання, якщо роботодавець не усуває порушення; отримати компенсацію за лікування чи моральні страждання, якщо факт цькування доведено у суді [3].

Шляхи подолання та профілактики мобінгу на рівні закладу освіти: розробка та впровадження антимобінгової політики, створення чітких правил етичної поведінки, формування культури поваги та підтримки; на рівні управління: демократичний стиль керівництва, прозорі процедури оцінювання та комунікації, оперативне реагування на конфлікти; на рівні педагогічного колективу: розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницької комунікації, командоутворення та супервізії, взаємна підтримка та

наставництво; на рівні особистості: формування асертивної поведінки, вміння звертатися по допомогу, психологічна саморегуляція.

Мобінг є серйозною загрозою для ефективного функціонування освітнього середовища. Профілактика мобінгу потребує системного підходу, що поєднує правові, управлінські та психологічні механізми. Ключовим чинником подолання мобінгу є формування культури взаємоповаги, довіри та партнерства між усіма учасниками освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс законів про працю України. Документ 322-08 у редакції від 01.01.2026. URL: <https://surl.li/hkumjg> (дата звернення : 20.01.2026 р.).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Документ 8073¹-X у редакції від 11.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> URL: (дата звернення : 15.02.2026 р.).
3. Мін'юст пояснює, що таке мобінг на роботі та як розпізнати цькування і захистити свої права. URL: <https://surl.cc/dfwwpk> (дата звернення : 18.02.2026 р.).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України. від 16.11.2022 URL: <https://surl.li/ufbmqd> URL: (дата звернення : 20.01.2026 р.).

УДК 37.014.1

Байдик Віта Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології
Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Київ;

Кечик Ольга Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, завідувач
кафебри педагогіки та психології
Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Київ

КЛЮЧОВІ НАПРЯМИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Під час війни заклад освіти стає не лише місцем здобуття знань, а й осередком стабільності, соціалізації та психологічної підтримки для всіх учасників освітнього процесу, особливо дітей.

Педагог в Україні нині виконує одночасно кілька ролей: учителя, стабільного та безпечного дорослого, мудрого радника та консультанта, людини, яка допомагає й захищає під час обстрілів та інших складних ситуацій, стаючи точкою опори для здобувачів освіти.

Одним із важливих завдань педагога є повсякденна психосоціальна підтримка здобувачів освіти. Психосоціальна підтримка спрямована на надання психологічної допомоги в складних і кризових ситуаціях, що викликають психологічний дискомфорт та емоційну нестабільність. Розглянемо ключові напрями психосоціальної підтримки в закладі освіти.

Фізична активність. Регулярна щоденна фізична активність допомагає зберігати та зміцнювати ментальне здоров'я. Короткотривалі фізичні вправи під час освітнього процесу сприяють зниженню рівня тривоги й депресії, підвищують самооцінку, покращують когнітивні функції та загальне відчуття задоволеності. Встановлено, що фізичні вправи викликають вивільнення ендорфінів, дофаміну, серотоніну та інших нейромедіаторів, які позитивно впливають на настрій і поведінку людини [2].

Психологічне розвантаження протягом дня. Використання в освітньому середовищі спеціальних заходів, психологічних технік, ігор і вправ дає змогу дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити відчуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації. Упровадження в освітній процес короткотривалих психологічних хвилинок, спрямованих на емоційне розвантаження, сприятиме подоланню негативних емоційних проявів у здобувачів освіти, відновленню здатності оцінювати власний психологічний стан і усвідомлювати свої емоції. Це, своєю чергою, допомагає формуванню самоконтролю та саморегуляції поведінки.

Психолого-педагогічний супровід родин внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), військовослужбовців. Корінна трансформація життя таких родин (зміна місця проживання, втрата або розлука з близькою людиною, втрата здоров'я або майна, песимістичні настрої, роздратування та негармонійні стосунки у сім'ї тощо), які супроводжуються матеріальними та соціальними втратами негативно позначаються на психологічному стані дітей. Психологічна підтримка з боку педагогів, що включає оцінку потреб дітей, допомогу родинам ВПО в адаптації та формування культури взаємодопомоги серед учасників освітнього процесу, сприятиме зменшенню впливу стресових ситуацій на особистість дитини.

Перша психологічна допомога. Незважаючи на назву, перша психологічна допомога (далі – ППД) охоплює не лише психологічну, а й соціальну підтримку. ППД – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги, спрямованих на стабілізацію емоційного стану, створення відчуття безпеки та задоволення базових потреб після пережитої стресової події [1]. Діти в стані стресу часто не здатні адекватно оцінювати ризики й навколишні небезпеки, тому потребують посиленого захисту та емоційної підтримки.

ППД у закладі освіти можуть надавати не лише психологи, а й інші педагогічні працівники, які володіють відповідними знаннями та навичками. У таких ситуаціях головне завдання педагога – забезпечити безпеку, заспокоїти дитину (дихання, вода), уважно вислухати без тиску та за потреби направити до фахівця. Учитель має знати ознаки стресу (агресія, ступор, плач) і вміти стабілізувати власний емоційний стан, щоб ефективно допомагати іншим.

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Під час війни, в умовах постійної небезпеки, тривалого стресу, дефіциту світла й тепла, майже всі діти в Україні позбавлені нормальних умов для розвитку та навчання. Дітям із особливими освітніми потребами (далі – ООП) складно усвідомити події, що відбуваються, що пов'язано з їхніми

індивідуальними особливостями та підвищеною потребою в соціальній, фізіологічній і психологічній підтримці.

Негативний вплив воєнних дій на психічне здоров'я додатково ускладнює розвиток дітей цієї категорії. У них може виникати відчуття небезпеки, психоемоційного напруження, страху, тривожні розлади, спостерігатися різні форми соціальної та психологічної дезадаптації, втрата раніше сформованих навичок (мовленнєвих, навчальних, соціально-побутових тощо), непродуктивні стратегії подолання труднощів, небажана або нетипова поведінка, агресивність, надмірна рухова активність або, навпаки, млявість, рухова загальмованість, сонливість, байдужість, зниження мотивації. Травмівна дія війни на психічне благополуччя зумовлює необхідність розширення меж психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП на рівні закладу освіти [3].

Психолого-педагогічний супровід дітей в адаптаційний період. Шкільна адаптація – це процес пристосування дитини до умов і вимог нового освітнього середовища, який охоплює біологічну, психологічну та соціальну складові. У період навчання дитини важливе значення має успішність проходження адаптаційних періодів. Від вдалого і безболісного процесу проходження адаптації дитини до нових умов залежить загальний розвиток особистості дитини, її пізнавальних інтересів (уміння і бажання вчитися), закладається основа для впевненості в своїх силах та можливостях. Які періоди можна вважати адаптаційними під час шкільного навчання? Перш за все, це традиційний період переходу з дошкілля в перший клас, а також перехід до середньої ланки (5 клас) та старшої школи (9–10 класи). Водночас війна додала нові переломні моменти в шкільному житті дітей: процеси переміщення родин, внаслідок чого в класах з'являються нові учні; навчання за кордоном в іншомовному середовищі; зміну формату навчання від очного до дистанційного і навпаки через безпекову ситуацію; довготривалі перерви в навчанні через відсутність тепла та світла тощо.

Адаптаційні процеси, детерміновані засвоєнням нових норм шкільного життя, посилюють психофізіологічні навантаження, несуть типові кризові ризики в особистісному зростанні. Цим визначається необхідність сформувати належне соціальне середовище та забезпечити учням посилену педагогічну підтримку з метою полегшення звикання до нових умов та профілактики дезадаптації дітей.

Емоційна психологічна підтримка педагогів, профілактика вигоряння. Майже всі українські освітяни зараз страждають від емоційного вигоряння через війну. Стан вигоряння може виникати як у мирний, так і у воєнний час, адже в професії вчителя об'єктивні та суб'єктивні чинники обумовлюють стресогенний вплив. Однак між вигорянням у мирний час і під час війни є значна відмінність, яка полягає в хронічному характері травматичного стресу, і цей стрес – більш інтенсивний і довготривалий. Це ставить їх у особливо вразливе становище, оскільки вони повинні не тільки підтримувати власну психоемоційну рівновагу, але й допомагати своїм учням адаптуватися до швидко змінюваних постійно складних умов. Через емоційне виснаження або втому знижується задоволення від роботи і її результатів, погіршується концентрація уваги, знижується мотивація, що призводить до погіршення якості й ефективності навчальних результатів учнів. Все це вимагає підвищеної уваги до питань профілактики професійного вигоряння педагогів та посилення роботи з їх емоційної психологічної підтримки.

Окреслені напрями не є вичерпними чи універсальними для всіх закладів освіти, так само неможливо визначити їх чітку пріоритетність. Психосоціальна підтримка під час війни є комплексом заходів та обов'язковою складовою освітньої політики, спрямованою на створення безпечного середовища, підвищення життєстійкості та підтримку ментального здоров'я учнів, батьків і педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кадом Леонора. Перша психологічна допомога : посібник для членів загону швидкого реагування Товариства Червоного Хреста України. Київ : Товариство Червоного Хреста України, 2017. 42 с. URL: <https://surl.li/kvlhdb> (дата звернення: 07.02.2026).
2. Тертична Т. Вправи, ігри й техніки для емоційної підтримки учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій. URL: <https://vspu.edu.ua/science/new-style2/doc4.pdf> (дата звернення: 07.02.2026).
3. Якимчук Г. Психологічний супровід дитини з особливими мовленнєвими потребами в умовах інклюзивного навчання під час війни. URL: <https://surl.li/anhmzq> (дата звернення: 07.02.2026).

УДК 159.942.5-53.2-049.34:355.48(043.2)

**Байчук Катерина Юріївна,
Глущенко Катерина Геннадіївна,
Самсонович Олена Олегівна,**
здобувачки 3 курсу фахової передвищої освіти відділення дошкільної та початкової освіти Харківського педагогічного фахового коледжу, м. Харків;

Науковий керівник:

Савченко Людмила Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна змінила нашу повсякденність, звичний спосіб життя. Вона чинить багатовимірний вплив на дітей: руйнує безпеку, повсякденність і прогнозованість світу, в якому росте дитина. Багато сімей опинилися в ізоляції вдома і це не просте психологічне випробування, особливо для тих сімей, в яких взаємодія батьків і дітей була ускладнена далекими відстанями, зайнятістю дорослих, відсутністю щоденного довірливого спілкування. У результаті травматичних хвилювань діти стають найбільш вразливою частиною населення. Адже відбуваються зміни в емоційній і поведінковій сферах.

Особливо це стосується дітей дошкільного віку, які не спроможні до самостійного усвідомлення чи вираження власних емоційних переживань, що матиме довготривалі наслідки. При цьому не існує «однозначного» дитячого досвіду – сприйняття подій і їхній емоційний відбиток сильно залежать від віку, рівня розвитку, попереднього досвіду, сімейного контексту й соціальної підтримки.

Війна, яку веде російська федерація проти України, є найкровопролитнішою і найжорстокішою війною сучасної Європи. Від 2014 р. і особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. діти в Україні зазнали прямого ураження: верифіковано сотні загиблих і тисячі поранених дітей; зафіксовано масові внутрішні та зовнішні переміщення, руйнування шкіл та критичної інфраструктури.

Окрему тривогу викликають документовані випадки примусового вивезення українських дітей до рф та програми «асиміляції» – зміни ідентичності, які міжнародні дослідження і правозахисні групи розглядають як потенційні воєнні злочини і потребують розслідування та механізмів повернення і реінтеграції [2]. Вивезеним дітям насильно оформлюють російське громадянство або передають їх у прийомні сім'ї – звідси без згоди біологічних батьків. Українських дітей вивозять без батьків або законних опікунів, тривало утримують в інтернатах, проводять насильницьку «індоктринацію» (аналогічну до нацистської) – через російські освітні та позашкільні програми на окупованих територіях (виховання лояльності до рф, зміна національної ідентичності). Росіяни використовують навчальні приміщення на окупованих територіях для військових цілей (аналогічно до ХАМАСу). Відомі випадки катування, жорстокого поводження, позасудових страт українських дітей росіянами. Задokumentовані випадки сексуального насильства щодо дітей росіянами на окупованих територіях України. Таким чином, дії рф кваліфікуються як воєнні злочини та злочини проти людяності [3, 4].

Внаслідок травматичних переживань під час військових дій діти стають найбільш уразливою частиною населення, і тому вимагають додаткової, професійної допомоги дорослих. Негативний вплив на дитину мають такі фактори, як втрата близьких (батька або батьків), нещасні випадки, бідність та недоїдання, відсутність даху, житла, зруйнована сім'я та ін. Це ті фактори, які завдають психологічних травм і негативно впливають на розвиток дитини, на її поведінку, емоції. Дитина, яка має порушений емоційний розвиток, відчуває проблеми у повноцінному проходженні всіх стадій інтелектуального розвитку. Наприклад, сум, пригнічений настрій дитини не дають можливості засвоїти необхідні знання, зосередитися на головному та сконцентрувати увагу на необхідному.

Аналіз джерел підтверджує, що діти є вразливою групою, схильною до глибоких емоційних травм під час кризових ситуацій. Низка науковців та психологів-практиків засвідчують, що діти зазнають психічної травматизації через війну. Зокрема, М. Борщевська, Н. Гриньова та ін. звертають увагу на необхідність детального розуміння психологічної травми для її подолання. Ю. Гопкало, Л. Нечипорук, І. Чухрій та ін. описують практичні методи роботи з дітьми та сім'ями, що пережили травмуючі події. О. Вознесенська, Н. Леву, Т. Розумовська та ін. досліджують арттерапевтичні техніки в психосоціальному супроводі осіб, що пережили травмівні події.

Вплив військових подій на дітей має певні відмінності порівняно з дорослими. У дітей психіка менш зріла, а механізми емоційної регуляції та адаптації лише формуються, тому вони менш здатні впоратися із травматичними подіями. Діти, на відміну від дорослих, не завжди можуть вербалізувати свої почуття, що ускладнює виявлення і розуміння їхніх емоційних переживань. Крім того, у дітей часто проявляється регресія в поведінці (наприклад, повернення до більш ранніх етапів розвитку), що є одним із характерних способів реакції на стрес. У дорослих реакції на травму частіше проявляються у вигляді тривожності, депресії або агресивності, тоді як у дітей

ці стани можуть поєднуватися з проблемами розвитку, соціальної адаптації та навчання.

Аналітичний звіт стосовно змін життя українських дітей серед симптомів, що вказують на погіршення їх психоемоційного стану внаслідок військової агресії, визначає найбільш поширені: безпідставне коливання настрою; підвищена тривожність; розлади сну; поганий апетит; часті згадки, обговорення пережитих або побачених подій; порушення пам'яті, уваги, здатності до навчання; спалахи агресії; зниження/припинення бажання спілкуватися; нічні кошмари; панічні атаки; саморуйнівна поведінка (самоушкодження, шкідливі звички) [1].

Щоб зберегти психоемоційне здоров'я дитини, треба діяти за принципом «тут і зараз». У той момент, коли дитина знаходиться у стані стресу, у неї перехоплюється дихання. Потрібно навчити дитину робити видихи частіше, ніж вдихи. П'ять-вісім циклів глибокого вдиху через ніс і довшого видиху через щілину між губами заспокоюють дитину, перемкнуть її увагу на тілесні відчуття, відновлять ритм дихання. Добре, якщо в дитини є мильні бульбашки, вони можуть стати рятувним заспокійливим засобом. Або можна попросити уявити дитину, що перед нею квітка та свічка: нехай ніжно вдихає аромат квітки, потім задуває свічку. Це дозволить швидко відновити дихання та заспокоїтися.

Дуже важливо в момент стресу пити воду. Давайте дитині воду маленькими ковточками, повільно: ковток – вдих-видих – ковток. І так кілька разів. Запитайте дитину про її потреби: чи хоче вона поїсти, чи в туалет.

Доречним буде використовувати будь-яку можливість для фізичної активності дитини. Навіть в умовах обмеженого простору можна по черзі стискати руки в кулаках або підіймати і опускати стопи, із зусиллям притискаючи їх до підлоги. Дитині можна пострибати – на ліжку, на батуті, на фітболі.

Можна привернути увагу дитини до навколишнього світу. Шукайте в приміщенні предмети одного кольору, наприклад жовтого. Також можна

використовувати спостереження та аналіз: опишіть кімнату, в якій ви зараз перебуваєте.

Свідчити про те, що у дитини стрес допоможуть холодні руки: розітріть дитині руки або запропонуйте їй самій потерти долоні одну об другу, поки вони не стануть гарячими. Справа в тому, що в критичній для життя ситуації кров приливає до дихальної системи, серця та мозку. А якщо повернути її до кінцівок, психіка отримує сигнал про те, що небезпека відступила.

Під час надзвичайної ситуації та війни критично важливо, аби нервова система встигала відновлюватися. Для цього потрібний повноцінний сон. Багато спеціалістів рекомендують дітям віком від 6 до 13 років спати від 8-ми до 12-ти годин, а підліткам – від 7-ми до 11-ти. Також треба пам'ятати про правильне харчування.

Дуже важливо, аби батьки були спокійними та тримали себе в руках, адже дитина насамперед зчитує стан дорослих, який вони транслюють через поведінку, емоції. Але не треба повністю закривати свої емоції від дитини, не вийде, діти усе відчувають. Пояснюйте, що мама/тато також може боятися, це нормально, боятися зараз нормально. З дитиною можна поплакати разом, але без істерики, потім разом заспокойтеся, зробіть декілька вдихів і повільних видихів разом, обійміться.

Вислухайте дитину так, щоб вона відчула опору. Перша опора – це дотик: обійміть її, притисніть до себе; якщо дитина в стресі, торкаємося тільки частин тіла, закритих одягом; наші доторки – не поверхневі, не лоскочуть, а ніби легенько втискуються в тіло. Друга – це погляд: перебувайте на рівні очей дитини, зігрійте своїм поглядом її. Третя – це голос: скажіть, що боятися – нормально в такій ситуації, але ви поряд і все зробите, щоб захистити її; дитина повинна відчути себе в безпеці. Попросіть дитину міцно стиснути вашу руку, а тоді скажіть: «У тобі стільки сили, яка допоможе впоратися із будь-яким страхом». Поясніть дитині, що війни закінчуються і обов'язково поговоріть про хороші часи в майбутньому.

Таким чином, діти є найуразливішою групою в умовах збройних конфліктів і зазнають як прямих, так і непрямих наслідків, зокрема вбивств, поранень, викрадень, вербування, позбавлення або обмеження доступу до освіти, голоду, психічного та фізичного насильства, що в підсумку призводить до формування довготривалої «травми поколінь». Війни сучасності поєднують відомі і раніше методи насильства з новими механізмами – масова інформаційна атака, що ведеться ворогом, поширення неправдивих даних, які несуть емоційне забарвлення; примусова транскордонна депортація дітей з наступним насильним проведенням інформаційної пропагандистської роботи; використання соцмереж для радикалізації та залучення дітей до вчинення терактів. Вплив військових подій на дітей має не лише емоційні, а й когнітивні та соціальні наслідки. Своєчасна психологічна підтримка є ключовою для мінімізації цих наслідків, відновлення емоційної рівноваги дитини та сприяння її адаптації до нових умов життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Gradus Research. Analytical report. Changer in children's lives during the war. 2022. URL: https://gradus.app/documents/211/Children_Report_Gradus_28042022.pdf
2. High Commissioner's Oral Update on Ukraine. URL: <https://gchragd.org/wp-content/uploads/2025/02/HC-Report-on-Ukraine.pdf> (date of access: 19.10.2025).
3. Jurisdiction in the general situation. International Criminal Court. Situation in Ukraine. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> (date of access: 19.10.2025).
4. Ukraine: Russian strikes exact increasingly heavy toll on Ukraine's children. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/8743/2024/en> (date of access: 19.10.2025).

Барліт Оксана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільно-гуманітарної
освіти та педагогіки виховання КЗ
«ЗОІППО» ЗОР, м. Запоріжжя;
Галантюк Тетяна Олександрівна,
керівник фізичного виховання
Запорізького авіаційного фахового
коледжу ім. Івченка, студентка
магістратури ЗНУ, спеціальність
психологія, м. Запоріжжя

БУЛІНГ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Воєнні реалії, спричинені повномасштабною війною, зумовили глибокі зміни в суспільному житті України, позначившись на безпеці, економіці, функціонуванні освіти та психологічній стійкості населення. Постійні повітряні тривоги, вимушені переміщення, втрати й тривала невизначеність формують тло хронічного стресу, яке відчувають і дорослі, і діти. Школа, що традиційно є простором розвитку та соціалізації, у цих умовах водночас стає середовищем адаптації до нової реальності: змінюються формати навчання, склад учнівських колективів, правила взаємодії та рівень підтримки з боку дорослих. У такій ситуації питання булінгу набуває особливої актуальності, оскільки воєнні чинники можуть посилювати напруженість у дитячих колективах і впливати на безпеку освітнього середовища.

Зазначимо, що вперше на рівні національного законодавства поняття булінгу було офіційно введено 17 грудня 2018 року – у день ухвалення Верховною Радою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу». У межах цього нормативного акта до Закону України «Про освіту» було включено визначення булінгу, згідно з яким: «Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних

комунікацій... внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [4].

Подальший розвиток законодавчого бачення проблеми засвідчив, що 6 червня 2024 року визначення булінгу перенесли із Закону «Про освіту» [5] до Закону України «Про охорону дитинства», розширивши його зміст: «Булінг (цькування) – психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, тобто будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, яке систематично вчиняється особою стосовно дитини, з якою вони є учасниками одного колективу, або дитиною стосовно іншого учасника одного колективу...» [6].

Крім того, у цьому ж законі з'явилося нове інтегральне поняття: «Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, насильства за ознакою статі, булінгу (цькування), мобінгу (цькування)... з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини» [1].

Зокрема, булінг у цьому формулюванні розглядається не ізольовано, а як одна з можливих форм насильства над дитиною, яка може відбуватися в різних середовищах і поєднуватися з іншими ризиками та механізмами впливу.

Ці норми демонструють перехід до концептуального переосмислення булінгу як прояву системного насильства в ширшому соціальному контексті, що є відповіддю на кризові суспільні явища, спричинені війною [1].

Право не існує у вакуумі, і його зміни завжди мають соціально-політичні передумови. Війна створила нову категорію вразливих дітей:

- внутрішньо переміщені особи (ВПО),
- діти з досвідом втрати,
- діти військовослужбовців,
- діти зруйнованих громад.

Ці категорії виявилися особливо схильними до психологічної травматизації, що підвищує ризики участі в булінгових ситуаціях – як у ролі жертви, так і в ролі агресора. У контексті нового визначення терміну булінг в Законі «Про охорону дитинства» особливо значущою є згадка про «уразливий стан дитини», що дозволяє враховувати фактори, зумовлені воєнними подіями [1].

Водночас повномасштабна війна спричинила масштабні переміщення населення, унаслідок чого значна кількість дітей опинилася в нових школах і змушена інтегруватися в уже сформовані дитячі спільноти. Навіть у стабільних умовах входження в новий клас є складним процесом, адже пов'язане з необхідністю вибудовування соціальних зв'язків, пристосуванням до групових норм і неформальної ієрархії. Для дітей, які пережили травматичні події, пов'язані з війною, ці виклики посилюються: підвищена тривожність, знижена довіра до оточення, емоційна напруга або реактивні «спалахи» можуть ускладнювати адаптацію та робити дитину більш помітною й уразливою. За таких умов сам факт «новизни» та відмінностей у життєвому досвіді (статус ВПО, пережита окупація, втрата, часті переїзди) може ставати додатковим приводом для булінгу, оскільки активізує механізми стигматизації, виключення й групового тиску в дитячому колективі.

Однак ризики булінгу в умовах війни зумовлюються не лише змінами у складі дитячих колективів та складністю адаптації, а й ширшим соціально-комунікативним середовищем, у якому формуються уявлення підлітків про «своїх» і «чужих». Інформаційний простір воєнного часу здатен підсилювати поляризацію, закріплювати стереотипи та нормалізувати мову ворожнечі, що згодом переноситься у шкільну взаємодію. Саме тому поряд із соціально-психологічними наслідками війни доцільно враховувати і вплив роз'єднавчих інформаційних наративів на підліткові групи.

Як зазначають А. А. Мельниченко та Н. В. Тілікіна у статті «Підлітки, роз'єднавча пропаганда воєнного часу і булінг: як вони пов'язані?», додатковим

чинником ризику булінгу в умовах війни виступає інформаційне середовище. На основі національного опитування учнів 5–9 класів авторки показують, що більшість підлітків (60,5%) стикаються з «повідомленнями розбрату» (поляризуючими наративами, що сіють ворожнечу й протиставляють різні групи), переважно в соціальних мережах; ключовими каналами їх поширення підлітки називають TikTok та Instagram. Такі наративи, за висновками дослідниць, підсилюють упередження щодо ВПО/біженців, регіональних відмінностей і мовної ознаки та, за свідченнями самих підлітків, інколи стають безпосереднім приводом для цькування у шкільному середовищі. Отже, війна впливає на булінг не лише через стрес і соціальні зміни, а й через роз'єднавчу пропаганду, що формує стереотипи та загострює групову напруженість; відповідно, профілактичні заходи мають включати розвиток медіаграмотності та залучення батьків до протидії шкідливому контенту [3].

Таким чином, війна посилює ризики булінгу як через соціально-психологічні чинники та інформаційний вплив, так і через складність інституційного виявлення проблеми в освітньому середовищі. Навіть за наявності законодавчих визначень і профілактичних підходів реальна поширеність булінгу може залишатися частково «невидимою» для школи, що зумовлює розрив між задекларованою та фактичною ситуацією.

На жаль, і сьогодні трапляються випадки, коли заклади освіти схильні мінімізувати проблему булінгу, уникаючи її публічного визнання або належної фіксації. У цьому контексті показовими є результати двох хвиль загальнонаціонального онлайн-опитування «Булінг і толерантність у закладах освіти» (2023–2025), проведеного у партнерстві з МОН України серед учителів. За даними першої хвилі (листопад 2023 – січень 2024) більшість педагогів (68,4%) зазначили, що у класах, де вони викладають, випадків булінгу після початку повномасштабного вторгнення не фіксувалося, тоді як 15,7% повідомили про періодичні прояви. Водночас порівняння з результатами паралельного учнівського опитування виявляє суттєві розбіжності, що може

свідчити про обмежену «видимість» булінгу для педагогів, а також про вплив соціальної бажаності під час самооцінювання, коли нормативне уявлення про «безпечну школу» частково підміняє реальний стан речей [2].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що повномасштабна війна істотно трансформувала освітнє середовище України та посилила ризики булінгу через сукупність взаємопов'язаних чинників. Законодавча еволюція поняття булінгу – від його закріплення в Законі «Про освіту» (2018) до перенесення й розширення у Законі «Про охорону дитинства» (2024), а також запровадження інтегрального поняття «жорстоке поводження з дитиною», у межах якого булінг визначається як одна з форм насильства, – відображає перехід до комплекснішого бачення проблеми та врахування «уразливого стану дитини». Воєнні події сформували нові групи підвищеної вразливості та спричинили масові переміщення, які ускладнюють інтеграцію дітей у нові колективи, підсилюють механізми стигматизації та можуть ставати додатковими причинами для цькування. Додатково інформаційний простір воєнного часу, зокрема роз'єднавча пропаганда й поляризуючі наративи в соціальних мережах, сприяє поширенню упереджень і переносить мову ворожнечі в шкільну взаємодію. Водночас дані опитувань демонструють, що булінг не завжди є достатньо «видимим» для закладів освіти: педагогічні оцінки можуть занижувати масштаби проблеми через соціальну бажаність і інституційну схильність мінімізувати негативні явища.

Отже, ефективна протидія булінгу в умовах війни потребує поєднання правових механізмів, травма-інформованих (trauma-informed) психолого-педагогічних підходів, підтримки адаптації вразливих дітей, а також системних заходів медіаграмотності й прозорих процедур виявлення, реагування та профілактики у школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барліт О. Трансформація дефініції булінгу у правовому полі під впливом війни. *Освіта та наука крізь виклики сьогодення: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 14 - 16 травня 2025 року). Частина друга. Випуск №2(60), 2025.

URL: <https://drive.google.com/file/d/17R1LRf6yRobos0cLkDNt8pdHF2Oa69Dg/view> (дата звернення: 30.01.2026).

2. Булінг і толерантність у школах: результати двох хвиль масштабного всеукраїнського опитування вчителів. URL: <https://mon.gov.ua/news/bulinh-i-tolerantnist-u-shkolakh-rezultaty-dvokh-khvyl-masshtabnoho-vseukrainskoho-opytuvannia-vchyteliv> (дата звернення: 30.01.2026).

3. Мельниченко А., Тілікіна Н. Підлітки, роз'єднавча пропаганда воєнного часу і булінг: як вони пов'язані?. *Проблеми політичної психології*, 16 (30), 267-290. URL: <https://doi.org/10.33120/porp-Vol16-Year2024-17> (дата звернення: 30.01.2026).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу : Закон України від 18 грудня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 30.01.2026).

5. Про освіту : Закон України від 2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n740> (дата звернення: 30.01.2026).

6. Про охорону дитинства: Закон України від 2001 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20120601> (дата звернення: 30.01.2026).

УДК 37.014.3

Глінчук Юлія Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної,
професійної освіти та цивільної безпеки
Рівненського державного гуманітарного
університету, м. Рівне

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ПОГІРШЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Важливим завданням для системи загальної середньої освіти є збереження психологічного здоров'я здобувачів освіти. Зокрема, О. Миронюк психологічне здоров'я називає важливою умовою збереження високої навчальної мотивації здобувачів освіти й засвоєння програмового матеріалу на максимумі пізнавальних ресурсів [9]. Однак переважна більшість норм, правил та інструкцій для закладів загальної середньої освіти регламентує засади збереження фізичного (а не фізичного й психологічного) здоров'я. Про те, що в нас зазвичай, як у галузі медицини, так і в галузі освіти увага прикута традиційно до фізичного здоров'я, говорить і В. Калошин [7]. На цю ж проблему звертає увагу й О. Ващенко, наголошуючи, що здоров'язбереження не повинно обмежуватися уявленням про зміцнення лише соматичного

(тілесного) здоров'я здобувачів освіти. Важливим є й збереження психічного, духовного та соціального здоров'я. Це вимагає створення в освітньому закладі особливої комфортної атмосфери, яка б відкрила кожному позитивний простір для особистісного зростання в інтелектуальній, духовній та соціальній сферах [1, с. 15].

Однак на практиці існує багато причин погіршення психологічного здоров'я сучасних здобувачів загальної середньої освіти.

Так, на думку Л. Кондрашової, навчання в закладах загальної середньої освіти є складним і динамічним процесом, який висуває високі вимоги до кожного здобувача освіти, подеколи без урахування можливостей, здібностей та стану здоров'я. А це спричиняє невротичні реакції, психогенні розлади, збої в емоційному стані, які характерні для 70 % сучасних здобувачів освіти [8].

Про надлишкове нервово-емоційне напруження внаслідок невідповідності вимог вчителів психофізіологічним можливостям здобувачів освіти. Оцінювання діяльності здобувачів освіти на основі їх порівняння одного з одним. Ігнорування вчителями особливостей сприйняття інформації та мислення здобувачів освіти говорять Ю. Івашина та В. Тараненко [5].

На психологічний стан здобувачів освіти значною мірою впливає стан психологічного здоров'я вчителів. Якщо вчитель емоційно стійкий, доброзичливий, приязний, з почуттям гумору, то здобувачі освіти із задоволенням відвідують його уроки. Якщо ж вчитель нервовий, без почуття гумору, прихильник авторитарного стилю спілкування, то психологічний стан здобувачів загальної середньої освіти погіршується ще перед його уроком.

Відповідно до результатів дослідження М. Зоріної, психічний статус старшокласників залежить від того, у кого з педагогів початкової ланки вони навчалися [6].

А, відповідно до результатів дослідження Г. Данилової, за інших рівних умов у класах із безкомпромісним владним учителем, який дотримується жорстких вимог, поточна захворюваність учнів удвічі вища, ніж у класах із

м'яким, доброзичливим педагогом. Дослідницею встановлено, що жорсткість і авторитарність вчителя призводить до зростання у дітей мікросимптоматичних порушень нервово-психічного здоров'я [4].

На основі власного досвіду роботи в закладі загальної середньої освіти ми можемо виокремити наступні причини погіршення психологічного здоров'я здобувачів освіти: недосконалість освітніх програм та підручників; не ергономічний розклад уроків; написання по кілька контрольних робіт за один день; порушення (недотримання) організаційно-технічних норм у загальноосвітньому середовищі; незадовільний психологічний стан та недостатня здоров'язберігальна компетентність педагогів [2; 3, с. 65–70].

Цілком зрозуміло, що на психологічне здоров'я здобувачів освіти не може не впливати війна. Адже, як звертає увагу О. Острівна, здобувачі освіти стають жертвами різноманітних жахливих подій, що травмують психіку [11].

А Т. Новак і М. Ярошук зазначають, що через вплив війни на психологічне здоров'я здобувачів освіти значно погіршується якість освітнього процесу, оскільки здобувачі освіти відчують труднощі, пов'язані з концентрацією уваги, засвоєнням нової інформації та досягненням навчальних результатів через психологічний стрес [10].

Це додатково актуалізує означене питання й вимагає посиленої уваги до його вирішення.

Загалом аналіз порушеної проблеми в теоретичному та практичному вимірах дає підстави виокремити основні напрями збереження психологічного здоров'я здобувачів загальної середньої освіти:

- віднесення стану психологічного здоров'я здобувачів загальної середньої освіти до маркерів ефективності освітньо-виховного процесу;
- постійний моніторинг психологічного здоров'я здобувачів освіти та надання психологічної допомоги за потреби;
- додаткова психологічна підтримка здобувачів освіти в умовах воєнного стану;

- врахування родинних чинників, налагодження співпраці з батьками (опікунами);
- мотивація та взаємодія всіх учасників освітньо-виховного процесу щодо здоров'язбереження здобувачів загальної середньої освіти;
- адекватність навчальних навантажень, оптимальність режимів праці та відпочинку, врахування вікових, гендерних та індивідуальних особливостей здобувачів освіти;
- гармонізація психологічного мікроклімату, забезпечення ситуацій успіху, можливостей самореалізації;
- формування в здобувачів освіти знань про психологічне здоров'я та заходи його збереження;
- впровадження передового досвіду збереження здоров'я здобувачів загальної середньої освіти.

Отже, реалізація наведених напрямів можлива за продуктивної взаємодії вчителів, психолога, адміністрації, батьків та вищих управлінських ланок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко О. М. Формування умінь і навичок здорового способу життя учнів 1–4 класів шкіл-інтернатів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2007. 21 с.
2. Глінчук Ю. До проблеми збереження психологічного здоров'я учнів у шкільному освітньому середовищі. *Початкова школа*, 2015. № 12. С. 57–58.
3. Глінчук Ю. О. Основи безпечного й здоров'язберігального загальноосвітнього середовища: навч.-метод. посіб. Одеса: Олді, 2024. 164 с.
4. Данилова Г. Соціально-терапевтична функція освіти як чинник забезпечення здоров'я суспільства. *Рідна школа*, 2001. № 1. С. 12–15.
5. Івашина Ю. Ю., Тараненко В. П. Чинники формування здорової особистості. *Виховна робота в школі*, 2007. № 4. С. 19–28.
6. Зоріна М. О. Професійне здоров'я вчителя як важлива складова його діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2013. Вип. 33 (86). С. 176.
7. Калошин В. Ф. Психічне здоров'я школярів: проблема та її вирішення. *Управління школою*, 2008. № 4. С. 22–31.
8. Кондрашова Л. В. Здоров'язберігаючий аспект навчання як актуальна проблема сучасної дидактики. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РДГУ, 2014. Вип. 8 (51). С. 8–12.
9. Миронюк О. І. Шляхи збереження здоров'я учнів початкових класів. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp18/mironjukstattja.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

10. Новак Т. В., Ярошук М. В. Психологічний супровід учасників освітнього процесу в реаліях війни в Україні. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*, 2023. № 17. С. 161–169.

11. Острівна О. В. Вплив війни на психологічне здоров'я здобувачів освіти. *Актуальні проблеми громадського здоров'я: збірник наукових праць XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і здоров'я»* (Суми, 16–17 травня 2024 р.). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. Т. 1 (8). С. 43–47.

УДК 37.014.53:159.9-049.5

Голованова Тетяна Петрівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри педагогіки та психології
освітньої діяльності Запорізького
національного університету,
м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сучасне освітнє середовище України функціонує в умовах повномасштабної війни, вимушеного переселення дітей, масових переміщень закладів освіти, руйнування соціальних зв'язків, реформування системи освіти та поширення дистанційних і змішаних форм навчання [3]. Психосоціальні наслідки цих процесів проявляються у підвищенні тривожності, емоційному виснаженні та зростанні міжособистісної напруженості серед учнів, педагогів і батьків [5].

Дорослі, які самі перебувають у стані хронічного стресу, нерідко демонструють поведінкові моделі уникання, суперечливості рішень або зниження відповідальності, що безпосередньо впливає на емоційний клімат освітнього середовища та формування поведінкових стратегій дітей. За даними опитувань батьків, більшість дітей потребують психолого-педагогічної підтримки, що свідчить про системний характер психологічних викликів сучасної освіти [5].

У цих умовах забезпечення психологічної безпеки та розвиток резильєнтності – здатності особистості адаптуватися, зберігати функціональність і діяти в ситуаціях невизначеності – стають стратегічними

завданнями освітньої політики та педагогічної практики.

У дослідженнях психологічна безпека традиційно розглядається як умова збереження психічного здоров'я та попередження негативних впливів освітнього середовища. Дослідження [2] показують, що психологічно безпечне середовище забезпечує внутрішню стабільність особистості, формування довіри та підтримання навчальної активності в умовах стресу.

Методологічно важливим є підхід, представлений Т. Цюман та О.Нагулою, які запропонували «психологічну формулу безпеки», що включає три взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний («хочу»); когнітивний («знаю»); діяльнісний («вмію») [9]. В межах цієї моделі безпечна поведінка трактується як усвідомлений вибір особистості, що базується на рефлексії, прогнозуванні ризиків і саморегуляції. Відбувається концептуальний перехід від парадигми «безпека як відсутність небезпеки» до парадигми «безпека як компетентність».

Не зважаючи на важливість розвитку емоційного інтелекту [1], та психосоціальної підтримки в закладі освіти [7], аналіз практики функціонування закладів освіти свідчить про дефіцит системної емоційної підтримки та недостатню адаптацію освітніх стратегій до психосоціальних наслідків кризових подій [5].

Це зумовлює потребу концептуального осмислення психологічної безпеки як інтегративного механізму розвитку особистості засобами психологічної служби у системі освіти [5].

Метою статті є теоретичне обґрунтування психологічної безпеки освітнього середовища для розвитку резильєнтності учасників освітнього середовища.

У сучасних українських реаліях психологічна безпека освітнього середовища виступає багатовимірною категорією, що інтегрує: індивідуальний рівень – розвиток компетентностей саморегуляції та відповідальності; міжособистісний рівень – педагогічну взаємодію та емоційно підтримувальні

стосунки; інституційний рівень – державну політику та організаційну структуру безпеки. Інституційним підґрунтям виступає Концепція безпеки закладів освіти (розпорядження Кабінету Міністрів України №301-р, 2023), яка передбачає створення комплексної системи фізичної, психологічної та інформаційної безпеки [6].

Психологічну безпеку доцільно визначати як інтегративний стан освітнього середовища, що забезпечує: зниження невизначеності через структурованість і передбачуваність; регуляцію тривожності завдяки підтримувальній позиції педагогів; відновлення довіри та можливість відкритої взаємодії без страху приниження [2].

Сьогодні особливого значення набуває концепція педагогіки розвитку стійкості (*resilience-oriented pedagogy*), яка розглядається як освітній підхід, спрямований на створення підтримувального навчального середовища, що сприяє позитивній адаптації особистості, мобілізації внутрішніх ресурсів та здатності ефективно діяти в умовах криз і невизначеності [10].

Резильєнтність у педагогічному контексті розглядається як здатність особистості зберігати психологічну цілісність, адаптуватися до змін і відновлюватися після стресових подій [10]. Психологічно безпечне середовище створює умови для розвитку резильєнтності через: передбачуваність освітнього процесу; підтримувальні взаємини з референтними дорослими; можливість помилятися без страху осуду; досвід подолання контрольованих труднощів.

В умовах війни особливого значення набуває травмо-орієнтована педагогіка, що передбачає: нульову толерантність до насильства; врахування травматичного досвіду дітей; створення стабільного та передбачуваного середовища; розвиток емоційної грамотності та самозбереження [8].

Інтеграція таких підходів у навчальні дисципліни професійної підготовки майбутніх організаторів освітнього середовища сприяє формуванню культури безпеки як складової професійної компетентності педагога.

Отже, психологічна безпека сучасного освітнього середовища виступає

інтегративним механізмом стабілізації взаємин і розвитку особистості в умовах суспільної невизначеності. Ефективність її забезпечення ґрунтується на поєднанні: управлінської структурованості; підтримувальної педагогічної взаємодії; травмо-орієнтованого підходу; розвитку емоційної компетентності; використання педагогіки розвитку стійкості як ресурсу розвитку резильєнтності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою запропонованої моделі та розробленням інструментарію діагностики психологічної безпеки освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Загурська С. М. Щодо важливості емоційного інтелекту та підтримки в закладі освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : зб. наук. ст., тез доп. та ін. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., 07 берез. 2025 р. / редкол.: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко [та ін.]. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. 566 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51514/1/Kozyr_MV_tczy_BOS_FPO_2025.pdf (дата звернення : 23.02.2026 р.).
2. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу : метод. рекомендації / уклад.: В. М. Духневич, З. Ф. Сівєрс ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 58 с.
3. Освіта і війна в Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> (дата звернення : 21.02.2026 р.).
4. Ковальчук З., Пілецька Л. Психологічна безпека особистості в освітньому середовищі у форматі її психічного здоров'я. *Психологія особистості: науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. Т. 12. No 1. С.49–56. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/po/article/view/6641/6872> (дата звернення: 21.02.2026 р.).
5. МОН пропонує для громадського обговорення проєкт розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку психологічної служби у системі освіти на період до 2030 року» URL: <https://surl.li/rdxtfo> (дата звернення: 21.02.2026 р.).
6. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти. Розпорядження КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/88889/ (дата звернення : 21.02.2026 р.).
7. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навч.-метод. посібник. / Андрєєнкова В. Л. та ін. Київ, 2023. 149 с.
8. Томченко М. А. Посттравматична педагогіка в умовах воєнних викликів: інноваційні методики підтримки дітей, які пережили бойові дії та вимушене переселення // *Академічні візії*. 2025. Вип. 47. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2156> (дата звернення: 21.02.2026 р.).
9. Цюман, Т., Нагула, О. Психологічна формула безпеки як концептуальна основа формування навичок безпечної поведінки особистості. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.*, 2021. (35 (1), 94–100. <https://doi.org/10.28925/2311->

2409.2021.3513

10. Цюман Т., Нагула О., Адамська З. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.*, (38 (2), (2022), 83–89. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3813>.

11. Edmondson A. Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams // *Administrative Science Quarterly*. 1999. 44(2). P. 350–383. URL: <http://www.jstor.org/stable/2666999> (дата звернення : 21.02.2026 р.).

12. Sydoriv, S. Training Educators to Foster Inclusion and Resilience: Lessons From Ukraine. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 10, 1 (Apr. 2023), 167–186. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.1.167-186>.

УДК 37.015.3:51

Данилюк Марія Михайлівна,
вчитель фізики та математики
загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
с. Торське Заліщицької міської ради
Тернопільської області

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті розглянуто питання формування психологічно безпечного освітнього середовища на уроках математики в умовах воєнного та повоєнного стану. Обґрунтовано актуальність створення доброзичливої атмосфери як необхідної умови зниження навчальної тривожності та підвищення ефективності освітнього процесу. Розглянуто основні педагогічні умови забезпечення психологічної безпеки: формувальне оцінювання, право на помилку, диференційовані завдання, позитивна комунікація та співпраця між учасниками освітнього процесу. Представлено практичний досвід створення доброзичливого й стабільного навчального середовища під час очного та дистанційного навчання. Доведено, що цілеспрямоване формування психологічної безпеки сприяє підвищенню мотивації учнів та розвитку їхньої математичної компетентності.

Ключові слова: психологічно безпечне освітнє середовище, уроки математики, психологічна безпека, навчальна тривожність, формувальне оцінювання, соціально-емоційне навчання, емоційна підтримка.

В умовах воєнного та повоєнного часу питання психологічної безпеки учасників освітнього процесу набуває особливої актуальності. Воно забезпечує не лише фізичний комфорт, а й психоемоційне благополуччя школярів, стабілізує їхню увагу та мотивацію до навчання [4, с. 15].

Науковці підкреслюють, що психологічна безпека є важливим чинником ефективності навчального процесу, зниження рівня тривожності та розвитку емоційної компетентності [2, с. 28]. Соціально-емоційне навчання (SEL) розглядається як ключовий механізм підтримки психоемоційної стабільності та розвитку співпраці [5, с. 19].

Таким чином, сучасні умови навчання ставлять перед педагогами завдання створення безпечного освітнього середовища, що відповідає принципам Нової української школи [1, с. 438].

Психологічно безпечне середовище на уроках математики передбачає атмосферу довіри, партнерської взаємодії та підтримки школярів.

Діти приходять на уроки з підвищеною тривожністю та емоційною напруженістю, часто після нічних обстрілів, перебувань в укриттях чи в підвалах, що значно впливає на їхню здатність концентруватися та засвоювати навчальний матеріал. Математика як предмет, що вимагає точності, логічного мислення, впевненості у власних діях, потребує особливої уваги до формування підтримувального середовища. Дослідники відзначають, що відчуття безпеки впливає на навчальні результати та знижує рівень тривожності учнів [2, с. 31].

Психологічно безпечне освітнє середовище є важливою умовою реалізації компетентнісного підходу та ідей Нової української школи, оскільки забезпечує емоційний комфорт, мотивацію до навчання та розвиток упевненості учнів у власних силах.

Психологічно безпечне середовище передбачає, що дитина може навчатися без страху помилки, осуду чи неприйняття.

Основні складові:

– підтримка й взаємоповага між учасниками освітнього середовища;

- справедливе і формувальне оцінювання;
- диференційовані завдання;
- робота в парах і в малих групах для розвитку співпраці;
- чітка структура уроку та передбачуваність дій.

У таких умовах здобувачі освіти активно беруть участь у навчальному процесі, не бояться висловлювати власні думки та ставити запитання.

Впровадження SEL-підходів сприяє розвитку навичок співпраці, відповідальності та емпатії, що є ключовими елементами безпечного освітнього середовища [5, с. 22]. Особливого значення, під час дистанційного навчання, набуває підтримка комунікації, регулярні рефлексії та емоційні паузи, що допомагає зберегти відчуття кожного учня [6, с. 7].

Перед початком пояснення нового матеріалу пропоную вправи на стабілізацію дихання. Уже через кілька хвилин спостерігається активніше залучення дітей до роботи: вони охочіше відповідають і самостійно ставлять запитання.

У своїй педагогічній діяльності я створюю атмосферу взаємоповаги та довіри через формулювання правил взаємодії та використання формувального оцінювання. Це відповідає принципам партнерської педагогіки та сприяє підвищенню відповідальності здобувачів освіти [1, с. 439].

Особливу увагу приділяю диференціації завдань.

Під час дистанційного навчання використовую гнучкий підхід до оцінювання, надаючи можливість вибору формату (у відео, письмово чи через онлайн-опитування). Крім того, практикую короткі фізкультхвилинки, рефлексійні вправи та емоційно-психологічні хвилинки відпочинку. Часто через емоджі діти показують, як вони почуваються перед уроком і в кінці заняття. Створюю «ситуації успіху» не тільки під час офлайн навчання, але і під час дистанційної роботи: надаю кожному школяру позитивний коментар або символічну відзнаку (медальки, сертифікати).

З метою стабілізації емоційного стану застосовую короткі інструментальні музичні паузи перед виконанням самостійних робіт або при переході між видами діяльності. Практичні спостереження свідчать, що така диференційована і психологічно орієнтована форма роботи підвищує концентрацію уваги, формує доброзичливу атмосферу, зменшує стрес [6, с. 9].

Формування психологічно безпечного середовища на уроках математики є ключовою умовою якісного освітнього процесу в умовах воєнного та повоєнного часу. Інтеграція педагогіки партнерства, соціально-емоційного навчання та диференційованого підходу сприяє зниженню тривожності дітей, підвищенню мотивації та покращенню результатів навчання.

Досвід роботи підтверджує, що навіть невеликі елементи психологічної підтримки, диференційовані завдання, музичні паузи суттєво покращують атмосферу уроку та ефективність навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванцов В. О. Психолого-педагогічні умови створення безпечного освітнього середовища: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль, 2025. С. 437–441.
2. Кулешова О. Психологічно безпечне освітнє середовище як фактор впливу на результати навчання здобувачів освіти. *Вересень*, 2023. № 4. С. 27–33.
3. Московець Л., Жданюк Л. Психологічна підтримка здобувачів освіти в умовах безпечного освітнього середовища. *Ментальне здоров'я*, 2025. № 1. С. 10–16.
4. Науменко Н. Безпекоорієнтоване освітнє середовище як психолого-педагогічна проблема // *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2024. № 2. С. 14–19.
5. Rasskazova O., Elkin O., Hrynko V., Marushchenko O. Reinforcing Education through social-emotional learning: key research trends in Ukraine and worldwide // *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2024. № 3. Р. 18–24.
6. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка і психологія», 2025. №1. С.5-12.

Дерев'янка Світлана Петрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та
соціальної психології Національного
університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧА ЯК НАСЛІДОК ТОКСИЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасний розвиток української освіти характеризується глибокими процесами трансформації, що особливо яскраво виглядають на загальному тлі суспільно-політичної нестабільності та повномасштабної війни. У таких небезпечних умовах значно зростає роль педагогічних працівників, які попри все забезпечують якість освітнього процесу, водночас виконують функцію емоційної підтримки здобувачів освіти й намагаються при цьому зберегти власну професійну ефективність. Поряд із тим, має місце парадоксальність ситуації – держава та адміністрація закладів вищої освіти приділяють значну увагу питанням безпеки студентів, проте досить часто залишають поза увагою безпеку самих педагогічних працівників.

Поняття «безпечне освітнє середовище» у більшості наукових розвідок розглядається крізь призму інтересів здобувачів освіти, при цьому викладачі сприймаються як невід'ємні, але другорядні елементи цієї системи. Такий підхід нівелює той факт, що викладач є ключовим суб'єктом освітнього процесу, саме його професійний стан безпосередньо впливає на якість навчання та психологічний клімат у закладі освіти.

Проблема дослідження. Сьогодні дедалі більше дослідників (Л. Карамушка, О. Кокун, Л. Помиткіна та ін) [1], [2], [3] фіксують загрозливе зростання синдрому професійного вигорання серед освітян. Основними чинниками, які обумовлюють це явище, є не тільки високе навчальне навантаження чи низька оплата праці, але й системна токсичність освітнього середовища: авторитарність керівників, агресивність учасників освітнього

процесу, надмірна бюрократизація, знецінення праці педагога з боку суспільства.

Токсичне середовище виступає потужним каталізатором емоційного виснаження, деперсоналізації, редукції професійних досягнень педагогів. Викладач, який постійно знаходиться в режимі «виживання», втрачає здатність до саморозвитку та вдосконалення: зникає мотивація опановувати нові методи, впроваджувати інновації, прагнути результатів. Виникає ніби замкнене коло: токсичне середовище руйнує особистість педагога, і «зруйнований» байдужий педагог вже не здатний створити безпечне освітнє середовище для молодих людей, що навчаються. Особливо гостро ця проблема постає в закладах вищої освіти, де викладачі (зокрема викладачі психології) зазнають подвійного тиску: вони мають бути взірцем психічного здоров'я для своїх студентів і водночас перебувають у зоні високого професійного ризику.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу взаємозв'язку між токсичністю освітнього середовища та професійним вигоранням педагога. Вивчення цього питання є важливою передумовою для збереження психічного здоров'я освітян та створення реально безпечного простору для всіх учасників освітнього процесу.

Мета дослідження – проаналізувати вплив токсичного освітнього середовища на формування синдрому професійного вигорання викладачів.

Токсичне освітнє середовище – це небезпечний простір, де систематично порушуються межі особистості, панують зневага та емоційний тиск. Передумови токсичності середовища: (1) адміністративний тиск (вертикальні зв'язки) – постійні звіти, перевірки, знецінювання та необ'єктивна критика; (2) спілкування у колективі (горизонтальні зв'язки) – підвищена конкуренція, інтриги, омани, відсутність психологічної підтримки; (3) поведінка студентів – порушення дисципліни, зневага, емоційний шантаж.

Неминучий наслідок впливу токсичного середовища на особистість педагога це професійне вигорання. За К. Маслач професійне вигорання

виявляється у трьох основних компонентах: емоційне виснаження (емоційне спустошення, хронічна втома), деперсоналізація (цинізм, формалізм, байдужість), редукція професійних досягнень (спрощення професійних обов'язків, зниження самоефективності).

Прикладом професійного вигорання за сценарієм емоційного виснаження може виступити історія пані Олени К. – викладачки психології, яка десять років поспіль із захопленням проводила заняття з арт-терапії для студентів, наразі уникає будь-якого спілкування зі студентами поза навчальним процесом. Після занять вона мовчки падає на диван та годинами дивиться на стелю. Її мозок відмовляється аналізувати будь-які проблеми. Олена помічає, що навіть у спілкуванні з рідними використовує психологічний сленг (на зразок «ти проектуєш на мене свою провину»), оскільки занадто занурена у свою професію і не має сил на елементарне співчуття до інших.

Приклад професійного вигорання за симптомами деперсоналізації є історія професора Віталія Н. – який на заняттях з психологічного консультування навчає студентів азам безумовного прийняття клієнтів, проте на засіданні кафедри дозволяє собі фразу «Знов ці першокурсники йдуть на консультації зі своїми дурними проблемами... немає в них проблем, тільки лінощі». Це по суті знецінення тих, кому насправді маєш допомагати, мета – будь-якою ціною зберегти власні ресурси.

Вигорання за симптомами редукції професійних досягнень виявляється як бар'єр для саморозвитку. Прикладом може бути історія Лариси К. – кандидатки психологічних наук, яка після захисту дисертації мріяла написати книгу про тілесно-орієнтовану терапію. Проте робота в токсичному середовищі призвела до психосоматичних розладів (постійний головний біль, м'язове напруження). Лариса розуміє, що її власне тіло кричить про допомогу, але у неї не вистачає сил навіть на прості щоденні фізичні вправи, і тим більше вже немає енергії на підготовку книги. До того ж мотивація знижена – як вона може вчити інших

працювати з тілом, коли її власне тіло «не живе»? Саморозвиток призупинений, оскільки вона вже не відчуває себе здоровою людиною.

На прикладі викладачів психології особливо гостро простежується руйнівна дія токсичного середовища – створюється екзистенційний конфлікт між професійними знаннями та неможливістю скористатися ними щодо власної персони. В таких випадках вигорання стає не лише бар'єром для кар'єрного зростання, а також постає причиною втрати професійної автентичності.

Отже, вигорання – це не просто поганий настрій педагога, це передусім низка бар'єрів на шляху професійного зростання. По-перше, це когнітивний бар'єр, коли виснаження руйнує здатність до навчання. У режимі постійної напруги та режиму виживання мозок вимушений витрачати енергію на відновлення та не здатен засвоювати нове (на це вже не вистачає енергії). По-друге, це мотиваційний бар'єр, при цьому істотно зникає сенс професійної діяльності; навіть вчитися новому, приймати інновації, якщо все одно «звільняють». По-третє, це соціальний бар'єр – викладач прагне самоізоляції, уникає будь-яких контактів з іншими.

Подолання цих бар'єрів є можливим через розгалужену систему трирівневої зовнішньої підтримки: на рівні держави / адміністрації – на рівні колективу / колег – на автономному рівні (самодопомога). З боку держави / адміністрації – зменшення бюрократичного навантаження; зі сторони колективу / колег – розвиток менторства, на особистісному рівні – тайм-менеджмент, усвідомлення власних кордонів та вміння казати «ні», самопіклування.

Отже, токсичне середовище є основним тригером професійного вигорання викладача. Вигорання не просто погіршує самопочуття, цей стан дестабілізує педагога та катастрофічно зупиняє особистісний розвиток. Безпечне освітнє середовище для педагога – це не «покращення» умов життя, це життєво-необхідна умова для професійної самореалізації, яку здатна

забезпечити потужна система відновлювальних заходів зі сторони держави / адміністрації, колективу / колег, власної персони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Карамушка Л. М., Гнускіна Г. В. Психологія професійного вигорання підприємців : монографія. Київ : Логос, 2018. 198 с.
2. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. 200 с.
3. Помиткіна Л. В. Психологія професійної діяльності : навчальний посібник. Київ : НАУ, 2017. 280 с.

УДК 612.822.8.

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;

Януш Ірина Ярославівна,
магістр психології групи БПмд-51
Тернопільського національного
технічного університету імені І. Пулюя,
м. Тернопіль

НЕЙРОВІДМІННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: ПОТЕНЦІАЛ ЧИ ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

Війна, біль, страждання, страх, відчай – це неповний перелік усіх відчуттів та переживань кожної людини, що супроводжує її на етапі сьогодення. Затяжна війна, «глибока» економічна криза, знедолені та «душевно» скривджені діти та дорослі, невпевненість у завтрашньому дні насторожують підростаюче покоління до подальшого свого майбутнього. Ми можемо спостерігати, що на сучасному етапі розвитку і різних освітніх реформ та інновацій, спостерігається тенденція до проявів «інакшості» в осіб з особливими освітніми потребами.

В останні роки все частіше можна почути терміни «нейрорізноманіття», «нейровідмінний/нейровідмінні стани». Якщо трохи зазирнути в історію, то

дізнаємось, що це визначення вперше з'явилося наприкінці 90-х років. Його авторкою є Джуді Сінгер – австралійська соціологиня та громадська активістка. Сінгер вперше використала термін «нейрорізноманіття» (англ. neurodiversity) для узагальненого опису роботи мозку людей, які мали неврологічні відмінності. У початковому варіанті до умовної «парасольки нейрорізноманіття» Джуді Сінгер включила розлади аутистичного спектру (РАС), розлад дефіциту уваги й гіперактивності (РДУГ) та специфічні розлади навчання (дислексія, дисграфія, дискалькулія, диспраксія) [5].

Як зазначає сучасна дослідниця М. Андрієвська, що *нейровідмінність* (від англ. neurodiversity) – це концепція, згідно з якою відмінності в роботі мозку є нормальними варіантами людського розвитку. Особистості з такими особливостями мають інший спосіб сприйняття інформації, мислення, навчання і взаємодії зі світом. Це не хвороби, які потрібно «вилікувати», а унікальні форми сприйняття реальності, які заслуговують на розуміння та підтримку. З її точки зору, *нейровідмінність – це не виклик, який треба «виправити», а реальність, яку треба прийняти і підтримати, а саме* розуміння, толерантність і адаптація – це шлях до інклюзивного майбутнього, де кожен має право бути собою [6].

Ми будемо зосереджувати увагу на станах, що відносяться до нейровідмінностей особистості:

- *Аутизм(ASD)*, особи із розладами аутистичного спектру можуть відчувати труднощі в соціальних взаємодіях, бути чутливими до сенсорних подразників (звуки, світло), і мати дуже добре розвинені спеціальні здібності (математичні, логічні, лінгвістичні та ін.). Загалом, вони потребують чіткої структури, передбачуваності та індивідуального підходу.

- *Синдром дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ) (ADHD)*, де особи характеризуються імпульсивністю, гіперактивністю, складністю із концентрацією уваги, водночас у них «яскраво» проявляються висока

креативність, здатність швидко перемикатися між завданнями, можуть генерувати нестандартні рішення, проявляти емпатію.

- *Дислексія*, труднощі із читанням та писанням при збереженому інтелекті. Такі особистості є відмінними оповідачами, художниками, винахідниками, аналітиками, бо в них переважає образне мислення.

- *Диспраксія (порушення координації)*, у них проявляються труднощі із моторикою, організацією дій. Такі учні мають «поганий» почерк, повільно розв'язують різні завдання, майже не беруть участь у фізичних заняттях, водночас проявляють «велику» наполегливість, креативність, аналітичне мислення.

- *Синдром Туретта* (моторні, вокальні тіки) при збереженому інтелекті особистості. Такі учні навчаються у «звичайних» школах та отримують повагу, розуміння, підтримку [7]. У науковому форматі науковці зазначають, що нейровідмінні школярі часто зустрічаються не лише із внутрішніми обмеженнями, а із зовнішнім середовищем, яке не враховує їхні особливості, прагнення, вподобання, інтереси.

Основні виклики, з якими зіштовхуються нейровідмінні здобувачі освіти:

Складнощі в навчанні:

- Узагальнені методи викладання не підходять для всіх.
- Темп уроку може бути занадто швидким або повільним.
- Недолік візуальних, практичних або альтернативних форм подачі матеріалу.

Труднощі в комунікації:

- Проблеми із встановленням контакту, невербальною взаємодією.
- Непорозуміння з боку однокласників, учителів.
- Соціальна тривожність, ізоляція.

Емоційні та поведінкові проблеми:

- Нерозуміння призводить до стресу, вигорання, агресії або апатії.

- Учня можуть помилово вважати «ледачим», «неслухняним», «невихованим».

- Приклади винятків та дискримінації.

Нерідко нейровідмінні учні зустрічаються із:

- відмовою в прийнятті їх до школи;
- відсутністю підтримки на іспитах (наприклад, додаткового часу або тьюторів, помічників);
- відсутністю адаптованих навчальних програм;
- насмішками і цькуванням з боку однокласників.

Ці ситуації відбуваються не тому, що дитина «не така», «інакша», а тому що система налаштована під «середнього учня».

Цілком переконані, що особистість дорослого (вчителі, батьки, родичі) мають мати правильне (позитивне), чітке усвідомлення щодо розвитку та навчання осіб з особливими освітніми потребами та особистісними прагненнями їм допомогти у формуванні життєвих навичок, компетентностей, а також прояву самостійності, відповідальності та активності у важливій (мотиваційній) справі. Так, значущі дорослі мають володіти нейроінклюзивною культурою та водночас уміти розкривати потенціал кожної дитини з особливими освітніми потребами (їх відмінне мислення, відчуття, сприймання, реагування та ін.).

У науковому форматі комунікації зазначається, що перевагою для нейровідмінних осіб є їхня інноваційність, командна робота та соціальна стійкість. Ми вищезазначене можемо трактувати наступним чином: у них багата уява, фантазія, творче мислення, що спонукає до нових ідей, думок, пропозицій; інколи намагаються працювати спільно з усіма та висловлювати свої думки на «загал», які треба вміти «розгадувати», «розкодовувати», «розшифровувати» нашою мовою; прагнуть бути чесними, відвертими, справедливими перед собою та іншими та проявляти стійкість, волю, завзятість, упертість у досягненні своєї мети. Як зазначається науковцями, підтримка

нейровідмінних учнів сьогодні – це інвестиція в інклюзивне суспільство завтра [7].

Учені підкреслюють, що немає єдиної причини, що провокує нейродивергенцію. Більшість форм нейродивергенції виникають через **поєднання факторів**: генетика, розвиток мозку, вплив навколишнього середовища, декілька факторів, що поєднуються одночасно [9].

Таким чином, інклюзивне навчання осіб з особливими освітніми потребами, які характеризуються нейровідмінностями у своєму розвитку мають мати цілісне розуміння, усвідомлення й сприйняття суспільства щодо створення оптимальних умов для їх самореалізації, самоствердження, самодостатності за допомогою власних здібностей, проявів різних потенціалів у викликах сьогодення та реальної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базові навички турботи про себе та інших. Як подолати надмірний стрес (виклики війни). Довідник, підготовлено в межах ініціативи Першої леді Олени Зеленської. Громадська організація «Безбар'єрність». Київ. 2022. 42 с.
2. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Харків. «Ранок», 2019. 304 с.
3. Могильник А., Яцухненко М. Психолог на зв'язку. Порадник для людей, які обирають жити. Життя у війну. Київ. «Да Вінчі». 2023. 172 с.
4. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Навчально-методичний посібник. Автори: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н. А. Ярмола.: за наук. ред. О.В. Чеботарьової. Київ. ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. 123 с.
5. Усі ми різні: головне про нейрорізноманіття та специфічні розлади навчання. URL: <https://berezhy-sebe.com/pro-neiروزiznomanittia-ta-spetsyfichni-rozlady-navchannia/> (дата звернення: 05.02. 2026).
6. Нейровідмінність – нова норма. URL: <https://verde.lviv.ua/neyrovidminnist-nova-norma> (дата звернення: 06.02. 2026).
7. Що таке нейровідмінності? Як освіта може бути дружньою до всіх? URL: <https://www.educationcenter.cz/ua/blog-ua/shcho-take-neirovidminnosti-iak-osvita-mozhe-buty-druzhnioiu-do-vsikh/> (дата звернення: 06.02. 2026).
8. Нейродивергентний. URL: <https://my.clevelandclinic.org/health/symptoms/23154-neurodivergent> (дата звернення: 06.02. 2026).
9. Нейродизнаність: розуміння, виявлення та розвиток з урахуванням відмінностей у мозку. URL: <https://ben.org.uk/how-we-help/for-me/neurodiversity/> (дата звернення: 07.02. 2026).
10. Нейрорізноманіття та нейрорізноманітність: значення, типи та приклади. URL: <https://exceptionalindividuals.com/neurodiversity/> (дата звернення: 08.02. 2026).

Завязун Тетяна Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри психології
комунального закладу «Житомирський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської
обласної ради, м. Житомир

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Сучасні умови функціонування закладів дошкільної освіти характеризуються зростанням вимог до професійної діяльності педагогічних працівників, що супроводжується підвищеним рівнем психоемоційного навантаження. Професійна діяльність працівників ЗДО передбачає постійну емоційну взаємодію з дітьми, відповідальність за їхній фізичний і психологічний добробут, а також інтенсивну комунікацію з батьками та колегами. Як зазначає Т. В. Козлова, така специфіка педагогічної праці створює умови для накопичення хронічного стресу та розвитку емоційного вигорання [1].

Додатковими чинниками психоемоційного напруження є соціальна нестабільність і воєнні події, що зумовлюють підвищений рівень тривожності, відчуття невизначеності та зниження відчуття психологічної безпеки. У таких умовах адаптаційні ресурси педагогів швидко виснажуються, що підвищує ризик формування синдрому емоційного вигорання.

Емоційне вигорання в сучасній психології розглядається як синдром, що виникає внаслідок тривалого професійного стресу та включає три взаємопов'язані компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень [2]. Емоційне виснаження проявляється у відчутті хронічної втоми, емоційної спустошеності та зниженні енергетичного потенціалу. Деперсоналізація характеризується формуванням емоційної дистанції у взаємодії з дітьми та колегами, що може набувати форм

формального або байдужого ставлення. Зниження професійної ефективності супроводжується відчуттям неспішності та втратою задоволення від професійної діяльності.

Для працівників закладів дошкільної освіти емоційне вигорання має специфічні прояви, зумовлені необхідністю постійного контролю та регуляції власних емоцій у процесі роботи з дітьми. Як підкреслює Т. В. Козлова, тривале пригнічення негативних емоцій за відсутності навичок емоційної саморегуляції сприяє накопиченню внутрішнього напруження та емоційного виснаження педагогів [1].

До основних психологічних чинників розвитку емоційного вигорання у працівників ЗДО належать: хронічний стрес, емоційне перенавантаження, високий рівень тривожності, дефіцит соціальної підтримки, а також недостатній рівень сформованості копінг-стратегій [2]. В умовах воєнного стану ці чинники посилюються впливом травматичних подій, інформаційного перенасичення та необхідністю швидкої адаптації до змін в освітньому процесі.

Наслідки емоційного вигорання проявляються у зниженні професійної мотивації, емоційній відстороненості, порушенні міжособистісної взаємодії та погіршенні психічного здоров'я педагогів. Зазначені прояви негативно впливають на психологічний клімат у педагогічному колективі та знижують якість освітнього процесу, що підтверджується результатами досліджень у галузі психології праці [2; 1].

Профілактика емоційного вигорання працівників закладів дошкільної освіти має базуватися на комплексному психологічному підході. На індивідуальному рівні важливими є розвиток емоційного інтелекту, навичок усвідомлення та регуляції емоцій, формування стресостійкості й ефективних копінг-стратегій [1].

Групові форми профілактики, зокрема психологічні тренінги, групи підтримки та супервізії, сприяють зниженню почуття професійної ізольованості та формуванню ресурсного середовища в педагогічному колективі.

Організаційний рівень профілактики передбачає створення психологічно безпечного освітнього простору, оптимізацію навантаження та підтримку професійного розвитку педагогів, що відповідає рекомендаціям сучасних досліджень проблеми професійного вигорання [2].

Таким чином, емоційне вигорання працівників закладів дошкільної освіти є актуальною психологічною проблемою, що потребує системного та науково обґрунтованого підходу до профілактики. Реалізація комплексних програм психологічної підтримки сприятиме збереженню психічного здоров'я педагогів і підвищенню ефективності дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Козлова Т. В. Психологічні аспекти емоційного вигорання у професійній діяльності педагога. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 76–84.
2. Маслач К., Джексон С., Лейтер М. *Професійне вигорання: теорія, діагностика, профілактика*. Київ : Академперіодика, 2019. 320 с.

Загнибіда Наталія Михайлівна,
завідувач сектору аналітичного
забезпечення освітніх закладів та
професійного розвитку педагогічних
працівників відділу освіти Байковецької
сільської ради Тернопільської області

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: РЕСУРСИ ГРОМАДИ ДЛЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ (З ДОСВІДУ РОБОТИ ВІДДІЛУ ОСВІТИ БАЙКОВЕЦЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ)

Психологічна безпека освітнього середовища сьогодні є ключовою умовою якості освіти, а не додатковим компонентом. Емоційний стан учасників освітнього процесу безпосередньо впливає на навчальну мотивацію учнів, професійну стійкість педагогів та управлінську ефективність керівників. У нашій громаді питання психоемоційної підтримки поступово перейшло від окремих ініціатив до усвідомленої спільної системної роботи.

Поза увагою не залишається жоден педагог громади. У громаді функціонують професійні спільноти педагогічних працівників – міжшкільні

об'єднання, сформовані за освітніми галузями, напрямками професійної діяльності та спільними інтересами. З початком повномасштабного вторгнення важливою складовою діяльності професійних спільнот стала взаємопідтримка та психоемоційна підтримка педагогічних працівників.

Кожне засідання професійної спільноти містить елементи, спрямовані на забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища: педагоги опрацьовують реальні ситуації з освітньої практики, спільно шукають рішення, отримують фахові рекомендації та відчують підтримку професійної спільноти.

Важливим ресурсом психоемоційної підтримки педагогів у громаді стали виїзні зустрічі з педагогічними колективами закладів освіти за темами: «Мотивація – запорука успіху» та «Профілактика емоційного та професійного вигорання». Потреба в таких зустрічах була сформована самими педагогами, а їх організацію забезпечили фахівці сектору аналітичного забезпечення освітніх закладів та професійного розвитку педагогічних працівників. Зустрічі були спрямовані на підтримку професійної стійкості педагогів, відновлення їхніх внутрішніх ресурсів та усвідомлення значущості педагогічної діяльності в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

Накопичений досвід роботи з педагогічними колективами та врахування актуальних потреб педагогів стали підґрунтям для проведення аналітико-практичної сесії «Психоемоційна підтримка учасників освітнього процесу: досвід, виклики, ресурси громади», що об'єднала учителів та керівників закладів освіти навколо спільного осмислення питань психологічної безпеки освітнього середовища.

Під час сесії учасники обмінялися практичними напрацюваннями, обговорили реальні виклики та визначили ресурси громади, які сприяють підтримці психоемоційного благополуччя учасників освітнього процесу. У результаті проведеного заходу узагальнено досвід закладів освіти, визначено напрями подальшої системної роботи та посилено професійну взаємодію.

Важливим елементом психоемоційної підтримки педагогів є системна управлінська підтримка керівників закладів освіти, яку забезпечує відділ освіти. У межах такої підтримки регулярно проводяться колегії та наради під керівництвом начальника відділу освіти, на яких обговорюються актуальні питання функціонування закладів освіти та приймаються спільні управлінські рішення.

Такі рішення створюють передумови для стабільного й передбачуваного управління, забезпечують узгодженість дій усіх закладів освіти та формують позитивний психологічний клімат. Завдяки цьому керівники відчують підтримку у професійній діяльності, а педагоги отримують системну опору, що сприяє їхній психоемоційній стійкості та ефективності освітнього процесу.

Відділом освіти налагоджено системну міжвідомчу взаємодію як складову забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища та психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу. На договірних засадах організовано співпрацю з Інтегровно-ресурсним центром м. Тернополя, що забезпечує фаховий супровід педагогів у питаннях інтегровного навчання, психоемоційної підтримки учнів з особливими освітніми потребами та консультування педагогічних колективів. Налагоджено взаємодію з Центром надання соціальних послуг Байковецької сільської ради, який залучається до роботи з сім'ями учнів, надання соціально-психологічної підтримки та реагування на складні життєві обставини. Спільно зі Службою у справах дітей забезпечується супровід випадків, що потребують міждисциплінарного підходу, профілактична робота та захист прав і безпеки дітей. Поліцейські офіцери громади є активними партнерами відділу освіти, беруть участь у профілактичних заходах, консультують педагогів у кризових ситуаціях та сприяють формуванню безпечного освітнього середовища. Скоординована робота всіх інституцій дозволяє забезпечувати не поодинокі заходи, а сталу систему підтримки, орієнтовану на потреби педагогів, учнів та батьків.

Важливим ресурсом психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу є культурно-ціннісні ініціативи громади, які формують відчуття приналежності, спільності та гордості за свою громаду. Відділом освіти ініційовано та реалізовано культурно-освітній проєкт, у межах якого було організовано благодійний фестиваль «Моя громада, моє село – історія, що надихає», як продовження системної роботи з формування ціннісного освітнього простору. Активну участь у підготовці та проведенні фестивалю брали педагогічні працівники закладів освіти громади, що сприяло їхній самореалізації, емоційному залученню та відчуттю значущості власного внеску. Залучення педагогів до культурних і благодійних ініціатив створює ресурсне середовище взаємопідтримки, знижує рівень емоційної напруги та сприяє відновленню внутрішніх ресурсів. Такі заходи виконують не лише культурну, а й психоемоційну та об'єднавчу функцію, посилюючи цінності взаємоповаги, співпраці, відповідальності та спільної дії. Культурні проєкти громади розглядаються як складова цілісної системи психологічної безпеки освітнього середовища, де освіта, культура і цінності взаємодіють та підсилюють одна одну.

Отже, досвід громади свідчить, що забезпечення психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу можливе за умови системного використання ресурсів громади. Професійні спільноти педагогічних працівників виконують функцію простору взаємопідтримки, професійного обміну та спільного опрацювання складних ситуацій, сприяючи формуванню психологічно безпечного освітнього середовища. Управлінські ресурси забезпечують координацію діяльності, узгодженість управлінських рішень та стабільність підходів у роботі закладів освіти. Інституційні ресурси громади дозволяють здійснювати міжвідомчу взаємодію та надавати своєчасну фахову підтримку учасникам освітнього процесу. Культурні та ціннісні ресурси громади сприяють формуванню відчуття спільності, підвищенню емоційної стійкості педагогів та зміцненню соціальної згуртованості. Поєднання

зазначених ресурсів забезпечує формування цілісної системи психоемоційної підтримки освітнього середовища громади, орієнтованої на потреби людини та принципи партнерської взаємодії.

УДК 159.9:37.018

Загурська Світлана Миколаївна,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри педагогіки, психології та
менеджменту освіти КНЗ КОР
«КОПОПК», м. Біла Церква

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ:
ВІД ПЕРЕВАГ ДО ЕМОЦІЙНОГО ВИСНАЖЕННЯ**

Стрімкий розвиток цифрових технологій докорінно змінює всі сфери життєдіяльності людини, впливаючи, зокрема, на її фізичне, психічне та соціальне здоров'я. Хоча цифровізація підвищує доступність інформації, розвиває нові форми комунікації та оптимізує послуги, вона також створює нові ризики для здоров'я. Поширеними явищами в сучасному суспільстві стають зростання тривалості користування електронними пристроями, малорухливий спосіб життя, інформаційне перевантаження та соціальна ізоляція. Баланс між онлайн та офлайн середовищем досягається не через ізоляцію від технологій, а через розвиток цифрової грамотності та культури самозбереження. Впровадження практик цифрового детоксу та встановлення чітких меж використання гаджетів є ключовим фактором збереження когнітивних функцій та емоційної рівноваги в умовах безперервної цифрової трансформації.

Сучасний освітній простір зазнав значних трансформацій під впливом цифрових технологій. Гаджети стали невід'ємною частиною освітнього процесу, забезпечуючи доступ до інформації, дистанційне навчання та спрощення комунікації. Однак поряд із позитивними аспектами активне використання цифрових пристроїв може спричиняти низку психологічних

проблем, зокрема залежність, зниження концентрації уваги, емоційне виснаження та порушення соціальної взаємодії [1].

У сучасному суспільстві, де цифрові технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя, постійне використання смартфонів, соціальних мереж та інтернету спричиняє також значний вплив на ментальне здоров'я особистості. Воно включає емоційне, психологічне та соціальне благополуччя, впливає на те, як ми думаємо, відчуваємо та діємо. Це також впливає на те, як ми переживаємо стрес, як взаємодіємо з іншими та на рішення, які приймаємо. Хороше психічне здоров'я – це не просто відсутність психічних розладів, а й стан гармонії, під час якого людина усвідомлює свої здібності, справляється зі звичайними життєвими стресами, є продуктивною та сприяє розвитку суспільства. У цьому випадку цифрові пристрої можуть мати як позитивні, так і негативні сторони. Хоча вони забезпечують ефективність і соціальні зв'язки, їх неправильне або надмірне використання може призвести до порушення сну, сприяти малорухливому способу життя та викликати комплекс неповноцінності через соціальне порівняння.

Часте перебування в онлайн-середовищі призводить до розвитку залежності від інтернету та соціальних мереж, що може викликати психологічні розлади, зокрема тривожність, депресію, стрес і порушення сну. Цифрове перевантаження виникає внаслідок інтенсивного впливу інформаційних технологій на повсякденне життя. Це ситуація, коли обсяг інформації, що сприймається через різні медіа-канали, перевищує можливості людини для її ефективної обробки й аналізу. Постійний потік новин і необхідність швидкої обробки великої кількості інформації сприяють виникненню емоційного виснаження, зниженню когнітивних функцій і порушенню концентрації. За даними опитувань, 68% респондентів відзначають труднощі із засинанням, 64% погіршення якості сну через вплив синього світла від екранів, а 58% зниження концентрації уваги [2].

Коли доступ до інформації став майже миттєвим, і користувачі стикаються з величезним потоком новин, соціальних повідомлень та електронних листів, перебуванням певного часу в соціальних мережах, можуть з'явитися ознаки цифрової залежності. Це постійне бажання перевірити телефон без конкретної причини та втрата відчуття часу під час скролінгу; відчуття тривоги або дратівливості без доступу до інтернету; зниження інтересу до офлайн діяльності та ігнорування реальних обов'язків.

Соціальні мережі кардинально змінили наше сприйняття світу, надаючи необмежений доступ до інформації, можливість миттєвого спілкування та самовираження. Це освітній потенціал, доступ до нових знань, освітніх ресурсів, вебінарів та онлайн-курсів, що сприяє професійному та особистісному розвитку. Вони допомагають підтримувати зв'язок із родичами та друзями, особливо на відстані, створюють можливості для знайомств із новими людьми та спільнотами за інтересами. Для людей із обмеженими можливостями пересуватися – це спосіб інтеграції у суспільство. Соціальні мережі дозволяють ділитися творчими ідеями, знаходити підтримку та отримувати зворотний зв'язок, що стимулює розвиток і підвищує впевненість у собі.

Проте, за їх зручністю приховані складні механізми впливу на психіку, формування залежності та негативні емоційні наслідки. Соціальні мережі є майданчиком для кібербулінгу, який критично впливає на ментальне здоров'я. Постійне очікування «лайків» та коментарів викликає часті перепади настрою. Ця «дофамінова лихоманка» змушує мозок шукати зовнішні стимули, що може призвести до формування залежності. Контент, де показані лише яскраві та успішні моменти, може викликати відчуття неповноцінності, низьку самооцінку та навіть депресивні стани. Постійне оновлення новин та надлишок інформації призводять до перевантаження мозку, погіршення уваги, розсіяння та хронічного стресу. Цифрове перевантаження негативно позначається на здоров'ї та благополуччі життя. З'являються ускладнення у прийнятті рішень, зниження уваги та погіршення пам'яті. Користувачі, які часто переглядають

новини або соціальні медіа, демонструють погіршення у запам'ятовуванні інформації. Спроба одночасно обробляти безліч інформаційних потоків перевантажує мозок. Регулярне використання гаджетів, яке супроводжується частим переключенням між завданнями, викликає «коктейльний ефект»: складнощі з фокусуванням уваги на одному завданні. Користувачі, які багато часу проводять у віртуальному середовищі, частіше відчувають соціальну ізоляцію. Розмиття кордонів між робочим часом та особистим життям через постійну онлайн-доступність можуть призвести до емоційної виснаженості та незадоволеності своїм життям. Зі зростанням використання технологій може з'явитися новий тип соціальної ізоляції. Цифрові комунікації спрощують спілкування, вони можуть замінити живе спілкування, що негативно вплине на міжособистісні стосунки. Вже тепер можемо спостерігати як діти перебувають поряд та спілкуються через гаджети. Важливо знайти баланс між зручністю технологій та необхідністю підтримувати справжні людські зв'язки. Формування здорових цифрових звичок не вимагає відмови від онлайн-світу, але передбачає встановлення меж для захисту психічного благополуччя.

Таким межами можуть бути:

- години без технологій, зокрема під час їжі або перед сном.
- встановлення меж для часу перед екраном за допомогою додатків для моніторингу та обмеження часу використання.
- правило «нема екранів у спальні» для покращення якості сну.
- видалення непотрібних додатків допомагає впорядкувати простір і зменшити відчуття хаосу.
- цифровий детокс як шлях до ментального перезавантаження.

Цифрова гігієна має стати базовою навичкою сучасної людини на рівні з фізичною гігієною.

Цифровий детокс (digital detox) – це свідоме, тимчасове відмовлення від соціальних мереж або гаджетів для відновлення ментального благополуччя. Це радикальний спосіб «обнулити» цифрові звички, коли проста корекція вже не

допомагає. Він потрібен для того, щоб відновити психічний баланс, знизити рівень стресу та відновити відчуття присутності в реальному житті. Для ефективного цифрового детоксу рекомендується послідовно виконати певні кроки:

- ✓ почати з малого – обрати день або вихідні без соцмереж;
- ✓ повідомити близьким, щоб вони не хвилювались і знали, чому ви будете недоступні;
- ✓ заповнити час, який раніше займали гаджети, активностями без технологій: спілкуватися з друзями або родиною; проводити час на свіжому повітрі (прогулянки, похід); займатися хобі (малювання, ведення щоденника, кулінарія); читати книгу перед сном замість скролінгу.

Свідома відмова від гаджетів має швидкий позитивний ефект: значно знижується рівень кортизолу (гормон стресу), покращується якість сну, концентрація уваги. Цифровий детокс є потужним інструментом для відновлення ментальної рівноваги та повернення контролю над своїм часом і увагою.

Забезпечення рутини, ментальної підтримки, цифрової детоксикації важливі для виховання здорового покоління. Цифровий простір буде ефективним, коли буде розвивальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар О. М. Гаджетоманія: чи варто переживати за молоде покоління: метод. посіб. Рівне : РУГ, 2019. 46 с.
2. Вербовський І. А. Аналіз впливу цифровізації на здоров'я людини: основні аспекти й тенденції. Public Health Journal. 2024. № 2 (6). С. 34-45. DOI: <https://doi.org/10.32782/pub.health.2024.2.5>

Запорожцева Юлія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри педагогіки й
андрагогіки, Комунальний заклад
«Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради, м. Житомир

РОЛЬ ЕФЕКТИВНОГО ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК СКЛАДОВА У СТВОРЕННІ ПСИХОЛОГІЧНО КОМФОРТНОГО НАВЧАННЯ

Реалізація якісного навчального процесу відбувається за допомогою наближення процесу навчання до дитини. Кожен процес стає ефективним завдяки успішній організації системи зворотного зв'язку. Відповідно, ефективність, психологічний комфорт процесу залежить від організації взаємозв'язку між основними учасниками освітнього процесу, а саме, вчителем та здобувачем освіти. В сучасних умовах війни освітні виклики змушують педагога шукати інноваційні підходи до навчання. В тому числі, має місце використання ефективного зворотного зв'язку, що впливає на емоційний настрій, потреби, процес навчання, результати дій, запити тощо.

В широкому значенні зворотний зв'язок – це надання іншій людині (або групі) інформації про те, як сприймаються їх дії, як вони впливають на інших людей, результати і ситуацію в цілому.

Проблеми зворотного зв'язку в освіті розглядаються в міждисциплінарному контексті з урахуванням наукових позицій філософії, психології, соціології та педагогіки щодо забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, успішності навчальної діяльності здобувачів освіти.

У 70-80-х роках ХХ століття зворотній зв'язок здебільшого застосовувався відносно тренінгів моделювання поведінки (W.G. Wallace, J.J. Horan, S.B. Baker, G.R. Hudson) та тренінгів, що базувалися на теорії соціального наочіння (A. Bandura, D. Cervone). Таким чином учасник навчання

міг порівняти свою бажану поведінку із тим, якою вона стала в результаті. При цьому його зусилля спрямовувалися на самоудосконалення в проблемі [1].

Забезпечити якість освіти неможливо без партнерства, постійної комунікації школи та батьків. Адже від рівня такої комунікації багато у чому залежить навчальний поступ дитини, індивідуальна освітня траєкторія, адаптація до освітнього процесу тощо. Постійний і регулярний процес комунікації робить батьків більш свідомими у залученні до освітнього процесу.

У процесі спілкування з дітьми педагог здійснює психологічний і комунікативний пошук, пов'язаний з пізнанням індивідуальних якостей особистості (вихованця). Вибір відповідно до цього, виховних доцільних впливів щодо даної дитини. Зворотний зв'язок є одним із ключових психологічних чинників у навчанні. Адже він інформує учня про успіхи та помилки, дозволяє коригувати дії, підвищує мотивацію, формує самооцінку та довіру до вчителя. А також сприяє розвитку рефлексії та саморегуляції через механізми підсилення (позитивний) або послаблення (негативний) певної поведінки чи знань [2]. Він перетворює навчання на діалог, забезпечує розуміння впливу своїх дій на інших і дозволяє індивідуалізувати процес. Чи потрібний зворотний зв'язок на уроці? Потрібен. Здебільшого, педагоги звикли виділяти зворотний зв'язок як окрему частину уроку. Але це не є частиною уроку – це метод моніторингу, інструмент для аналізу, процесу, активізації умінь та навичок тощо. Завдання педагога – отримати якомога більше інформації, використовуючи зворотний зв'язок. При чому ця інформація може бути як від учня, так і від вчителя.

Є певні сфери застосування та впливу зворотного зв'язку:

- 1) емоційно-чуттєва (позитивні або негативні емоції: радість, смуток, почуття розчарування, успіх тощо);
- 2) потребо-пасивна або активний стан з прагненням, бажанням до діяльності, саморозвитку тощо;

- 3) мотиваційна (наскільки діяльність виявилася особистісно значущою, зовнішні й внутрішні мотиви);
- 4) сфера інтересів (які інтереси з'явилися, на що вони спрямовані, рівень інтересу);
- 5) сфера ціннісних орієнтацій (що стало цінністю, як збагатився спектр цінностей, у чому виявилася цінність);
- 6) діяльнісна сфера (яку діяльність ця взаємодія провокує, яку коригує, від якої змушує відмовитися, наскільки збагачує досвід діяльності);
- 7) гностична сфера (що сталося зі знаннями – чи відбулося їх нарощування, поглиблення, систематизація, що нового дізналася дитина);
- 8) сфера свідомості (чи відбулося усвідомлення своєї діяльності, взаємодії, як змінилися уявлення про себе, самооцінка своєї діяльності);
- 9) сфера вмінь (яких вмінь набула/не набула дитина, як змінився рівень умінь) [4].

Психологічна сторона зворотного зв'язку полягає в тому, що це потужний інструмент комунікації, який впливає на самосприйняття та поведінку людей. Він може бути позитивним (похвала, підтримка, мотивація), негативним (критика, вказівка на помилки) або розвивальним (поради для вдосконалення). Його ефективність залежить від форми подачі. Він має бути конкретним, об'єктивним, без емоцій, надаватися віч-на-віч, орієнтуватися на поведінку (а не особистість) і створювати атмосферу довіри та безпеки для росту, а не захисту [2].

В результаті надання зворотного зв'язку досягається зміна або поглиблення уявлень здобувача освіти про самого себе і властивих йому особливостей поведінки. За змістом зворотний зв'язок, як правило, стосується поведінки того, кому він надається або пов'язаний з поведінкою почуттів того, хто надає зворотний зв'язок.

Важливо пам'ятати, що зворотний зв'язок повинен бути позитивним, конструктивним і відповідати певним вимогам: мати раціональний характер,

відповідати принципу «тут і зараз», відноситися до конкретних дій, вчинків учасників освітнього процесу, відповідати потребам як того, хто отримує зворотний зв'язок, так і того, хто його дає. Орієнтуватися на ті риси, що можуть бути змінені, мати «зворотну адресу», тобто даватися від себе або від імені конкретної, чітко окресленої мікрогрупи, а не від «деяких із нас», носити характер констатації фактів, а не поради або повчань [3].

Зворотний зв'язок завжди спрямований на перспективу, на допомогу, подальші кроки, а не на вже виконану роботу. Тобто зворотний зв'язок потрібен для підвищення ефективності наступних процесів, кроків. Так, педагог скеровує свою професійну діяльність щодо зворотного зв'язку на такі зміни: успішність діяльності/взаємодії, зміна видів діяльності, цікавий зміст, комфортна психологічна атмосфера спілкування та міжособистісної взаємодії, можливість творчості, полілог/діалог, особистісна цінність, значимість обговорюваних проблем або здійснюваної діяльності, інноваційні педагогічні технології.

Як ми зазначали вище, існує два види зворотного зв'язку: позитивний (відзначаються ті дії, які були ефективні, і пояснюється, завдяки чому вони вдалися); коригуючий (відзначаються неефективні дії і їх причини). Педагогу важливо пам'ятати, що коригуючий зворотний зв'язок майже завжди викликає негативні емоції, можливий протест, агресію, усамітнення тощо від сторони здобувача освіти. Дитина, яка отримує такий зворотний зв'язок, замість того, щоб почути, задуматися і скорегувати свої дії, почне емоційно переживати ситуацію та займе захисну позицію [5]. У цьому випадку зміст зворотного зв'язку, швидше за все, буде нею проігноровано. Не менш важливо дотримуватися балансу коригуючого і позитивного зворотного зв'язку. Якщо не буде позитивного зворотного зв'язку або його буде недостатньо, учасники відчують себе неуспішними, їх мотивація, інтерес та цінність почнуть знижуватися. Якщо недостатньо коригуючого зворотного зв'язку, учасникам

важче виявити зони свого розвитку, зрозуміти, які способи їх дії недостатньо ефективні і потребують розвитку.

Які можуть бути навчальні перешкоди в учнів? Найпростіше – уміти перепитати, уточнити незрозуміле завдання, з'ясувати значення незрозумілих слів. Учні можуть мати різний темп читання, різний рівень володіння критичним читанням, різну здатність до концентрації уваги (навіть на конкретний момент). Якщо педагогу врахувати ці потенційні перешкоди й змодельовати так, щоб вони не ставали на заваді індивідуальному прогресу, це значно підвищить і залученість, і успішність здобувачів освіти.

Сучасний освітній простір функціонує в умовах значних суспільних і воєнних викликів, що підвищує рівень стресових навантажень на учнів та педагогів. Це в свою чергу, вимагає особливої уваги формування у здобувачів освіти адаптивної поведінки та психологічної стійкості. Адже саме ці якості визначають їхню здатність ефективно навчатися та соціалізуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Adams M. Problem-focused coaching in a mainstream primary school: Reflections on PRACTICE. *The Coaching Psychologist*. 2012. Vol. 8(1). P. 27-37.
2. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ. 2022. 184 с.
3. Копець Л. В., Гордієнко В. І. Зворотний зв'язок у процесах спілкування: оновлення концептуальних підходів та методів дослідженнях. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2008. Т. 84. С. 49–54.
4. Кушнір С. П. Зворотний зв'язок як метод реалізації конструктивістського підходу до навчальної діяльності студентів. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75(2). С. 135–139.
5. Шуневич О. Розвивальний формат зворотного зв'язку в процесі освітньої взаємодії. *Нові технології навчання*. 2021. № 95. С. 220–227. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.95.2021.25>

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент, в.о.
завідувача кафедри педагогіки і
психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль;
Кавецька Надія Михайлівна,
вихователь Тернопільського закладу
дошкільної освіти №19, м. Тернопіль

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Необхідність організовувати освітній процес в умовах воєнного стану зумовлює переосмислення пріоритетів при вирішенні різноманітних освітніх завдань. Природно, що основні зусилля повинні бути спрямовані на створення безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу. Безпечний освітній простір в ЗДО розглядають як сукупність умов, що запобігають будь-яким видам фізичної, психологічної, інформаційної, соціальної, моральної, матеріальної небезпеки всіх учасників освітнього процесу, забезпечують захищеність від негативних впливів та створюють комфортність для життя і розвитку особистості [4]. Також дослідники, аналізуючи безпечне середовище в педагогічному контексті, наголошують на необхідності створення умов, що сприяють різнобічному розвитку дитини, враховуючи її фізичне, емоційне, інтелектуальне та соціальне благополуччя. Це передбачає забезпечення фізичної безпеки, формування емоційно позитивного й підтримувального клімату, розвиток соціальних навичок та здатності до співпраці [2]. Отже фахівці наголошують на необхідності створенні відповідних умов для забезпечення як фізичної, так й психологічної безпеки учасників освітнього процесу.

До основних умов організації безпечного освітнього середовища в ЗДО відносять такі:

- передбачення небезпеки – уміння розпізнавати небезпечні ситуації, передбачати наслідки своїх дій, оцінювати ризики;
- запобігання небезпеці – уміння діяти так, щоб не потрапляти і не створювати небезпеки, вживання запобіжних заходів (встановлення охоронної сигналізації, проведення необхідних навчань і тренування тощо);
- автоматизм дій у разі небезпеки – фізична і психологічна готовність діяти у небезпечній ситуації, що дозволяє не розгубитися; знання основного алгоритму дій при різних ситуаціях; уміння взаємодіяти з рятувальними службами та правильно використовувати рятувальне спорядження та обладнання; уміння надавати допомогу собі та іншим [4].

Організація безпечного освітнього середовища в ЗДО передбачає дотримання певних принципів, до яких відносять такі як:

- принцип домінування життя людини як головної цінності, що визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих;
- принцип комплексності оцінки небезпек (ризиків), що задає методику оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходів;
- принцип активності, формування активності у дітей і прояв активності дорослих;
- принцип міні-макса, що визначає досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімуму ресурсного забезпечення;
- принцип емоційності середовища, індивідуальної комфортності та емоційного благополуччя дитини і дорослого;
- принцип поєднання звичних і неординарних форм роботи для дітей в безпековому середовищі;
- принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища ЗДО, як соціального інституту в цілому [6].

Компонентами безпечного освітнього середовища ЗДО вважаються: фізична безпека (приміщення для занять та допоміжних функцій, будинок загалом, прилегла територія), психологічна безпека (зміст та методи навчання, зумовлені психологічними цілями побудови освітнього процесу), соціальна безпека (взаємовідносини всіх суб'єктів освітньої діяльності: вихованців, педагогів, батьків, адміністрація) [4].

Психологічна безпека – це стан, коли забезпечено успішний психічний розвиток дитини. Провідним її індикатором є емоційне благополуччя дитини (низький рівень тривожності, депресивності). Найбільш значущими для емоційного благополуччя вихованців виявляються такі характеристики: доброзичливість; послідовність у відносинах; можливість бути на одному рівні з дорослими; включатися у розв'язання проблем, що виникають; позитивний емоційний контакт [3].

Важливо турбуватися про психологічне і соціальне благополуччя навіть в умовах воєнного стану. Цього принципу дотримуються дослідники, які виділяють такі ознаки безпечного освітнього середовища:

- 1) якість міжособистісних взаємин (довіра, доброзичливість, толерантність, агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність);
- 2) захищеність в освітньому середовищі (оцінка відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору);
- 3) комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів і переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу;
- 4) задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини (допомога та підтримка, збереження та підвищення її самооцінки, пізнання та діяльність, розвиток здібностей і можливостей) [1].

До параметрів психологічно безпечного освітнього середовища належать:

1. Прогнозованість. Це сукупність різних характеристик середовища,

що відображають його надійність та стабільність, які є можливими за наявності певних правил, порушення яких тягне справедливе покарання; відсутності упереджень у судженнях і оцінках як педагогів, так і вихованців; відсутності в освітньому середовищі частих значних змін.

2. Стосунки. Якість стосунків між учасниками освітнього процесу є головною умовою забезпечення психологічно безпечного освітнього середовища, що оцінюється не лише за кількістю позитивних складових (доброзичливість, взаємоповага тощо), але й за відсутністю різних проявів психологічного насильства.

3. Інтернальність. Усвідомлення кожним учасником освітнього процесу власної відповідальності за психологічну безпеку, як свою, так і довколишніх, володіння необхідним набором комунікативних і рефлексивних компетенцій.

4. Загальний рівень стресу. Цей параметр розглядається як значущий з точки зору наслідків психологічної безпеки – спокій та благополуччя середовища.

5. Низький рівень психологічного насильства [3].

Задля створення психологічно безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану передбачається створення відповідних педагогічних умов:

- належна організація освітнього процесу, що передбачає врахування принципів навчання та виховання, цілі, зміст і завдання освіти можуть бути відносно повноцінно реалізовані;
- залучення всіх суб'єктів освітнього процесу до вдосконалення функціонування установи;
- психологічна підготовка (психологічна стійкість) учасників освітнього процесу;
- психологічна безпека, відсутність проявів психологічного насильства, яка забезпечує психічне емоційне здоров'я під час освітнього процесу та гарантує

створення сприятливого емоційно-психологічного клімату в освітньому середовищі;

- позитивне ставлення до безпечного освітнього середовища всіх його учасників та задоволеність особливостями цього середовища;
- забезпечення інформаційної безпеки освітнього середовища;
- організація та проведення консультацій, тренінгів, наукових семінарів і конференцій з питань формування та розвитку культури безпеки;
- дотримання правил і норм безпечної поведінки;
- наявність технологій (заходів, методів, підходів, форм тощо) забезпечення захисту від загроз всіх видів безпеки;
- готовність успішно долати труднощі, виклики, проблеми, що виникають у процесі виховання, навчання та спілкування;
- забезпечення психолого-педагогічної, професійної компетентності педагогів, психологів, спеціалістів та інших;
- психолого-педагогічний супровід формування особистості дитини;
- впровадження ефективних форм вирішення конфліктів між учасниками освітнього процесу [2].

Також до основних методично-організаційних умов здійснення психотехнологій супроводу учасників освітнього процесу відносять такі:

1. Проведення системи психологічних занять та тренінгів з усіма учасниками освітнього середовища закладу освіти.
2. Програма психологічного супроводу для кожного із суб'єктів освітнього процесу має включати групові дискусії та вправи з питань безпечної психологічної взаємодії, ненасильницької комунікації, наслідків психологічного насильства для особистісного зростання.
3. Зміст конкретної програми супроводу має співвідноситися з проблемами вікового та професійного розвитку її учасників.
4. У кожній із програм, окрім змістовних завдань, відпрацьовуються психологічні вміння партнерського, діалогічного спілкування, прийоми

створення безпечної психологічної взаємодії та співробітництва, під час обговорення групового досвіду відзначаються вищеназвані аспекти.

5. Наприкінці навчального психологічного циклу проводиться спільне заняття у вигляді імітаційно-рольової події, ділової гри, в якій спільно беруть участь усі суб'єкти освітнього процесу.

6. Психологічна безпека має бути конкретизована в системі заходів, що її забезпечують, та профілактиці загроз, що її порушують.

7. Програма супроводу зі створення та підтримки безпечного освітнього середовища закладу освіти здійснюється протягом усього навчального року [5].

Підсумовуючи, слід зазначити, що створення безпечного психологічного освітнього середовища в ЗДО в умовах нових суспільних викликів – це запорука збереження ментального здоров'я дітей сьогодні і в майбутньому. Насамперед слід урахувувати вікові та індивідуальні особливості кожної дитини. Для цього необхідно приділяти належну увагу дитині, довірливо спілкуватися, убезпечити її від тривожної інформації. Важливо завжди підтримувати дитину, хвалити її, відзначати здобутки. Об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін (працівників закладу освіти, батьків, громадськості та ін.) дозволить створити комфортні безпечні умови навіть в ситуації складних суспільних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беляєва С.Я. Дитячі негаразди: лікуємо любов'ю. К.: Ред. загальнопедагогічних газет, 2013. 112 с.

2. Вікторчук Н. В. Безпечне освітнє середовище в закладах дошкільної освіти. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. 2023. № 17. С. 43–50. URL : <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.5> (дата звернення : 20.02.2026).

3. Дорошко І., Малихіна О., Туріщева Л. Створення психологічно безпечного середовища закладу дошкільної освіти в умовах сучасних викликів. *Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації [Електронне видання]* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 18 квіт. 2024 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2024. С. 76–79.

4. Косенчук О., Стягунова О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Т.

1. №. 1 (105). DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-90-101>

5. Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов; за наук. ред. Н. В. Лунченко. НАПН України, Укр. наук.- метод. центр практ. психол. і соц. роботи. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 134 с.

6. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ. 2018. С. 15–25.

УДК 159.9.072:37.015.3

Ковбасюк Тетяна Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, завідувач
кафедри психології та інклюзивної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У тезах проаналізовано сутність психологічної резильєнтності як фундаментального ресурсу безпеки освітнього середовища в умовах війни. Визначено структуру резильєнтності через когнітивний, емоційно-вольовий, поведінковий, соціально-комунікативний та ціннісно-смысловий компоненти. Запропоновано практичний інструментарій для стабілізації психоемоційного стану педагогічних працівників та здобувачів освіти, що сприяє збереженню психічного здоров'я учасників освітнього процесу.

Ключові слова: психологічна безпека, резильєнтність, освітнє середовище, воєнний стан, саморегуляція, копінг-стратегії, психологічна стійкість.

Сучасна соціокультурна ситуація в Україні, зумовлена тривалою військовою агресією, висуває нові вимоги до організації освітнього середовища. Психологічна безпека сьогодні характеризується не лише відсутністю конфліктів чи булінгу, вона трансформувалася у здатність системи та особистості зберігати цілісність під тиском екстремальних зовнішніх чинників. Ключовим концептом у цьому контексті стає резильєнтність

(життєстійкість) – здатність людини адаптуватися до складних обставин та відновлюватися після стресових подій.

Поняття резильєнтності в освітньому контексті розглядається як динамічний процес, що дозволяє особистості не просто «виживати», а й розвиватися всупереч несприятливим умовам. Згідно з дослідженнями О.П. Коханої та інших вітчизняних психологів, резильєнтність не є вродженою рисою, а виступає як сукупність навичок, які можна розвивати через спеціальні психолого-педагогічні інтервенції [3].

Психологічна безпека освітнього середовища базується на відчутті захищеності та емоційного комфорту. В умовах воєнного стану, коли зовнішня фізична безпека є нестабільною, внутрішня опора – резильєнтність – стає головним стабілізуючим фактором.

Як зазначають дослідники, для учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, педагогічних працівників, батьків) резильєнтність виступає «психологічним імунітетом», що запобігає розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та професійного вигорання [1].

Аналіз наукових підходів до вивчення феномену резильєнтності дозволяє виокремити її ключові компоненти, що забезпечують психологічну безпеку особистості (див. Табл. 1).

Таблиця 1.

Структурні компоненти психологічної резильєнтності учасників освітнього процесу

Компонент	Зміст та характеристики	Прояви в освітньому середовищі
Когнітивний	Здатність до об'єктивного аналізу ситуації, критичне мислення, гнучкість інтелекту.	Розуміння алгоритмів безпеки (евакуація, укриття), здатність концентруватися на навчанні, попри зовнішній

		шум чи тривогу.
Емоційно-вольовий	Навички саморегуляції, емоційна стійкість, здатність витримувати невизначеність.	Уміння опанувати страх під час тривоги, збереження спокою педагогом, позитивне налаштування на майбутнє.
Поведінковий	Активні стратегії подолання стресу, здатність звертатися за допомогою, адаптивність.	Дотримання режиму дня, активна участь у житті класу/колективу, використання технік заземлення та дихання.
Соціально-комунікативний	Здатність будувати довірливі стосунки, емпатія, відчуття приналежності до групи.	Взаємодопомога між здобувачами освіти, підтримка колег у педагогічному колективі, відкритість до діалогу з батьками.
Ціннісно-смісловий	Наявність життєвих цілей, віра у власну спроможність, усвідомлення сенсу діяльності.	Розуміння цінності освіти навіть у війну, патріотична ідентичність, прагнення до саморозвитку як форми супротиву обставинам.

Представлена структура демонструє, що резильєнтність є комплексною характеристикою, де когнітивна оцінка загрози поєднується з активними діями та соціальною підтримкою.

Педагоги в умовах війни виконують подвійну роль: вони є об'єктами стресу і водночас мають бути «контейнерами» для емоцій здобувачів освіти.

Психологічна безпека в класі починається з емоційного стану педагогічного працівника. Згідно з концепцією ментального здоров'я, лише резильєнтний педагог може створити безпечне середовище для здобувачів освіти [4].

Упровадження стратегій резильєнтності в освітній процес має бути системним. Як показує досвід, безпечне освітнє середовище створюється на трьох рівнях: індивідуальної підтримки здобувачів освіти, педагогічної взаємодії та взаємодії з батьками.

Рівень індивідуальної підтримки здобувачів освіти передбачає інтеграцію «п'ятихвилинок стійкості» безпосередньо в структуру уроку (заняття). Наприклад, можна використовувати техніку «Коло контролю». Здобувачам освіти пропонується намалювати коло і всередині записати те, на що вони можуть впливати (свої думки, навчання, допомога іншим), а за колом – те, що поза їхнім контролем (повітряні тривоги, новини). Це знижує рівень безпорадності та зміцнює поведінковий компонент резильєнтності (див. Табл. 1).

На рівні педагогічної взаємодії вчитель виступає як «безпечний дорослий». Для підтримки власного ресурсу педагогічним працівникам рекомендуємо практикувати метод «Дебрифінг емоцій» після завершення робочого дня. Він передбачає вивантаження емоційного напруження, щоб не нести його додому. Застосовуючи цей метод індивідуально педагог ставить собі питання: «Що сьогодні сталося?» (але без оцінок), «Що я відчував чи відчувала у певній ситуації?» (гнів, радість, безсилля), «Чого навчив мене цей досвід?» (як приклад, стриманості). Якщо про колегіальний дебрифінг, то це може бути розмова за кавою чи чаєм з колегою за принципом «рівний-рівному». Кожен, упродовж 2-3 хвилин, може «виговоритися» не отримуючи порад чи критики. Інший колега має підтверджувати: «Я Тебе розумію», «Я з Тобою погоджуюся, це був складний урок». І на завершення розмови, обов'язково потрібно згадати про одну річ чи подію, яка викликала усмішку або підняла настрій. Таким чином ми «закриваємо» робочі справи і залишаємо їх на роботі. Метод

«Дебрифінг емоцій» – не про пошук винних, а про визнання власних почуттів. Це дозволяє педагогу залишатися «в ресурсі» та не перетворювати професійний стрес на хронічну втому. Він дозволяє розділити професійні виклики та особисті переживання, запобігаючи втомі від співчуття [2].

Рівень взаємодії з батьками теж є важливим, адже психологічна безпека дитини неможлива без стабільного стану батьків. Рекомендуємо проведення інформувальних вебінарів для батьків, а також надсилання матеріалів, які містять техніки та вправи для домашнього виконання, з метою зниження тривожності у дітей різного віку у надзвичайних ситуаціях або перед сном (наприклад, вправа «5-4-3-2-1» (метод заземлення), вправа «Квадратне дихання», техніка «Обійми метелика» тощо). Запропоновані методики відповідають рекомендаціям Міністерства освіти і науки України та програмам ментального здоров'я.

Розвиток резильєнтності в онлайн-форматі вимагає додаткових зусиль для підтримки соціального зв'язку. Психологічна безпека в Zoom/Teams-класах забезпечується через «ритуали привітання», використання віртуальних «дошок настрою» та індивідуальні цифрові скриньки довіри. Для осіб із особливими освітніми потребами розвиток резильєнтності відбувається через сенсорну інтеграцію та чітку візуалізацію алгоритмів безпеки (наприклад, картки-інструкції «Що я роблю під час тривоги»).

Отже, психологічна резильєнтність є фундаментом безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Вона виступає внутрішнім ресурсом, що дозволяє учасникам освітнього процесу мінімізувати негативні наслідки травматичних подій. Системна робота з розвитку резильєнтності (тренінги для педагогічних працівників, заняття з психологом для здобувачів освіти, підтримка батьків) дозволяє не лише зберегти психічне здоров'я, а й забезпечити якість освітнього процесу навіть у кризових умовах [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Веретенко І., Бойко Ю. Психологічна стійкість особистості в умовах війни: теоретичний аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. Вип. 15. С. 45–52.

2. Зданевич Л. Психологічна безпека освітнього середовища: виклики сьогодення та шляхи забезпечення. *Актуальні проблеми психології*. 2022. Т. 11, № 24. С. 112–120.
3. Кохана О. Резильєнтність як ресурс ментального здоров'я учасників освітнього процесу. *Психологічні науки: проблеми та здобутки*. 2024. № 1. С. 88–95.
4. Психологічний практикум для вчителя – корисні матеріали від Світлани Ройз. URL: <https://reosvita.org/novyny/psychologichnyj-praktykum-dlya-vchytelya-trening-svitlany-rojz/> (дата звернення : 26.02.2026 р.).
5. Титаренко Т. Психологічне здоров'я особистості в умовах війни: відновлення та розвиток резильєнтності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2025. Вип. 52 (55). С. 10–18.

УДК 37.014

Козир Вікторія Вікторівна,

методист ресурсного центру підтримки
інклюзивної освіти, викладач кафедри
психології комунального закладу
«Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради, м. Житомир

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ІНКЛЮЗІЯ

У сучасних умовах реформування освіти та впровадження принципів інклюзії особливої актуальності набуває проблема забезпечення психологічної безпеки усіх учасників освітнього процесу. Інклюзивне навчання передбачає створення освітнього середовища, у якому кожна дитина – незалежно від особливостей розвитку, стану здоров'я чи соціального статусу – має рівний доступ до якісної освіти та можливість повноцінної участі в житті колективу. Водночас ефективність інклюзії значною мірою залежить не лише від матеріально-технічних умов чи методичного забезпечення, а й від рівня психологічного комфорту, прийняття та підтримки в освітньому середовищі.

Психологічна безпека виступає важливою умовою гармонійного розвитку особистості, формування позитивної самооцінки, мотивації до навчання та соціальної адаптації. Для осіб з особливими освітніми потребами (далі – ООП) вона має особливе значення, оскільки знижує ризики ізоляції, стигматизації та емоційного виснаження. Водночас забезпечення психологічної безпеки стосується і педагогів, і батьків, адже інклюзивне навчання потребує

партнерської взаємодії, довіри та взаємоповаги між усіма учасниками освітнього процесу.

У Постанові КМ України від 12 липня 2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» зазначено п'ять категорій (типів) освітніх труднощів, а саме: інтелектуальні, функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві), фізичні, навчальні, соціоадаптаційні/соціокультурні. Освітні труднощі – це труднощі у навчанні, які впливають на процес здобуття освіти та результати навчання здобувачів освіти відповідного року навчання [2]. Варто зауважити, що обов'язково у закладі освіти має бути утворена команда психолого-педагогічного супроводу для кожної особи з ООП; головним завданням членів команди супроводу є створення і реалізація індивідуальної програми розвитку [3]. Окрім категорії ООП, педагогам треба звертати увагу й на рівень підтримки, що зазначений у висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, виданого інклюзивно-ресурсним центром. Згідно з нормативно-правовою базою виділяють п'ять рівнів підтримки:

 1 рівень підтримки: надається особам з ООП, які мають поодинокі, незначні труднощі;

 2 рівень підтримки: надається особам з ООП, які мають труднощі легкого ступеня прояву;

 3 рівень підтримки: надається особам з ООП, які мають труднощі помірного ступеня прояву;

 4 рівень підтримки: надається особам з ООП, які мають труднощі тяжкого ступеня прояву;

 5 рівень підтримки: надається особам з ООП, які мають труднощі найтяжчого ступеня прояву.

Для осіб, які здобувають освіту у закладах дошкільної або загальної середньої освіти, та мають ознаки наявних станів, що заважають їх навчанню, можливих розладів психіки чи поведінки, що впливають на освітній процес, може бути організована підтримка в освітньому процесі – перший рівень

підтримки. За даними ВВОЗ, найбільш поширеними серед дітей старше 10 років є тривожні розлади, серед молодших підлітків – розлад дефіциту уваги і гіперактивності, серед підлітків – розлади харчової поведінки. За дослідженнями Центру контролю та профілактики захворювання США виявлено сильну кореляцію між розладами артистичного спектра та труднощами у навчанні [1].

Психологічна підтримка дітей в умовах інклюзивного навчання – це система цілеспрямованих заходів, спрямованих на забезпечення емоційного благополуччя, соціальної адаптації, розвитку особистості та створення безпечного освітнього середовища для кожної дитини. Вона має здійснюватися із урахуванням індивідуальних особливостей дитини, рівня підтримки та категорії ООП, умов сімейного й освітнього середовища. Під час забезпечення психологічної підтримки варто дотримуватися наступних принципів: індивідуалізація; безпечність і прийняття; послідовність і системність; партнерство з родиною; недопущення стигматизації.

Основні напрями психологічної підтримки осіб з ООП включають:

1. *Психодіагностика та оцінювання потреб*: визначення рівня емоційного розвитку, тривожності, імпульсивності; аналіз поведінкових проявів (агресія, замкнутість, гіперактивність тощо); виявлення тригерів дезадаптивної поведінки; участь у розробці індивідуальної програми розвитку або плану психолого-педагогічного супроводу.

2. *Індивідуальна психокорекційна робота*: розвиток навичок емоційної регуляції; формування альтернативних способів вираження емоцій; навчання соціально прийнятним моделям поведінки; когнітивно-поведінкові техніки для корекції дезадаптивних установок; підтримка у формуванні позитивної самооцінки.

3. *Поведінкові інтервенції*: розробка системи чітких правил і передбачуваних наслідків; використання позитивного підкріплення; формування навичок самоконтролю; робота з імпульсивністю та агресивністю.

4. *Індивідуальне психологічне консультування*: підтримка у подоланні страхів, тривожності, агресивних реакцій; формування адекватної самооцінки; розвиток емоційної регуляції; допомога в адаптації до освітнього середовища.

5. *Корекційно-розвиткова робота*: розвиток соціальних навичок і комунікації; формування навичок саморегуляції; розвиток емоційного інтелекту; тренінги впевненості в собі.

6. *Робота з дитячим колективом*: формування толерантності та прийняття; профілактика булінгу; розвиток емпатії; створення атмосфери підтримки та співпраці.

7. *Робота з батьками*: психологічне консультування; навчання ефективним стратегіям виховання; підтримка емоційного ресурсу родини; участь у спільному плануванні освітнього маршруту; формування єдиної поведінкової стратегії «школа – сім'я».

8. *Створення психологічно безпечного середовища*: підтримка позитивного мікроклімату; зниження рівня стресогенних факторів; формування культури взаємоповаги.

9. *Міждисциплінарна взаємодія*: співпраця з лікарем-психіатром, лікарем-неврологом, вчителем-логопедом, соціальним педагогом; узгодження психологічних інтервенцій із медикаментозним лікуванням (за потреби); системний моніторинг динаміки розвитку.

Отже, у системі інклюзивної освіти психологічна підтримка має бути безперервною, командною та індивідуалізованою, враховуючи особливі освітні потреби кожної дитини. Важливо, щоб психологічна підтримка була орієнтованою не лише на зменшення проблемної поведінки, а й на розвиток ресурсів дитини, її сильних сторін та соціальної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лист МОН України від 01 жовтня 2025 року № 1/20608-25 «Про забезпечення підтримки дітей, які мають труднощі в освітньому процесі, пов'язані з можливими розладами психіки та поведінки». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennia-pidtrymky->

ditei-iaki-maiut-trudnoshchi-v-osvitnomu-protsesi-poviazani-z-mozhlyvymy-rozladamy-psykhiky-ta-povedinky (дата звернення: 16.02.2026).

2. Постанова КМ України від 12 липня 2017 року № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.02.2026).

3. Постанова КМ України від 15 вересня 2021 року № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.02.2026).

4. Інклюзія, породжена війною. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/>

5. Підтримка дітей з ООП в умовах війни. URL: <https://www.soipro.edu.ua/index.php/4778-pidtrimka-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-umovakh-vijni>

УДК 159.9:37.015.3

Козігора Марія Анатоліївна,
доктор філософії зі спеціальності
Психологія, старший викладач кафедри
загальної педагогіки, психології та
методики початкової освіти Комунального
закладу вищої освіти «Луцький
педагогічний інститут» Волинської
обласної ради, м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Сучасний освітній простір функціонує в умовах соціальної нестабільності, інформаційного перенасичення та підвищеного психоемоційного навантаження, що актуалізує проблему забезпечення психологічної безпеки всіх учасників освітнього процесу. В умовах воєнних викликів та тривалого стресового впливу особливої ваги набуває створення такого освітнього середовища, яке сприятиме збереженню психічного здоров'я, розвитку особистісного потенціалу та формуванню стійкості здобувачів освіти. Психологічна безпека освітнього середовища розглядається як інтегративна характеристика умов навчання й виховання, що забезпечує відсутність психологічного насильства, підтримку гідності особистості, можливість вільного самовираження та емоційного комфорту. Вона виступає важливим чинником гармонійного розвитку особистості здобувачів освіти.

Безпечне освітнє середовище розглядається як освітній простір закладу освіти, організований відповідно до визначених освітніх цілей, у межах якого здійснюється освітній процес і забезпечуються необхідні та достатні умови для ефективного й безпечного досягнення результатів навчання і виховання його учасниками. Безпечне освітнє середовище визначається як сукупність умов у закладі освіти, що запобігають завданню учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди [2, с. 17].

П. Поліщук та О. Антонова розглядають освітнє середовище як складну структуру, що включає фізичне оточення (архітектурно-просторову організацію закладу освіти, дизайн приміщень, умови для пересування та розміщення здобувачів), людський чинник (особливості контингенту учнів, наповнюваність класів, рівень підготовки педагогів, соціально-демографічні та етнокультурні характеристики), а також зміст і організацію навчальних програм, що охоплюють інноваційність освітнього змісту, технології, методи, форми навчальної діяльності та способи контролю результатів навчання. Водночас у структурі освітнього середовища виокремлюють просторово-семантичний компонент, спрямований на задоволення пізнавальних і культурно-освітніх потреб та розвиток творчого потенціалу суб'єктів освіти; комунікативно-організаційний компонент, що забезпечує позитивний соціально-психологічний клімат, атмосферу доброзичливості, взаємної відповідальності та сприяє саморозвитку особистості; а також змістовно-методичний компонент, який відображає основні ідеї, напрями та особливості освітнього процесу.

Функціонально освітнє середовище виконує освітню, ціннісно-орієнтаційну, самозбережувальну, соціально-адаптаційну та креативну функції, забезпечуючи ознайомлення з культурною спадщиною, формування системи цінностей і соціальних відносин, збереження індивідуальності, ефективну адаптацію до сучасних умов життя та реалізацію творчого потенціалу особистості. Одним із ключових показників якості освітнього середовища є його спрямованість на розкриття й розвиток особистісного потенціалу кожної

дитини, що передбачає створення умов, адекватних її потребам і можливостям. Таке середовище має бути психологічно комфортним, емоційно насиченим і здоров'язбережувальним, забезпечувати оптимальний режим, ритм і темп життєдіяльності, розширювати пізнавальні можливості, стимулювати різні види активності, самостійність і творчу ініціативу [4, с. 1406].

Як зазначає Ю. Місяк, у наукових підходах до проблеми безпечного освітнього середовища спільним є розуміння базових принципів, що визначають його гуманістичну та психологічно орієнтовану спрямованість, серед яких провідне місце посідає утвердження суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками освітнього процесу, за яких кожен визнається активним, рівноправним і цінним суб'єктом взаємодії, здатним до самовираження, прийняття рішень і відповідальності за спільну діяльність, а також співпраця як форма спільної діяльності, відкритого спілкування, взаєморозуміння та взаємної підтримки, що сприяє формуванню довірчих стосунків і позитивного соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі; водночас важливу роль відіграє принцип суб'єктності та діалогізації взаємин, який передбачає розвиток особистісних зв'язків між учасниками навчального процесу, орієнтацію на партнерство, визнання права кожного на власну позицію та можливість бути почутим, створюючи умови для розвитку рефлексії, емпатії й відповідального ставлення до іншого, а також принцип шанобливого й доброзичливого ставлення до особистості, що виявляється у прийнятті індивідуальних особливостей, підтримці гідності та запобіганні будь-яким формам психологічного тиску чи дискримінації, сукупність яких забезпечує формування психологічно безпечного освітнього середовища та створює сприятливі умови для особистісного розвитку, емоційного благополуччя й ефективної навчальної діяльності здобувачів освіти [3, с. 267].

Г. Бучківська та М. Балух зазначають, що основними шляхами й засобами формування здоров'язбережувального освітнього середовища є реалізація такого змісту освіти, який забезпечує комплексний вплив середовища закладу

освіти на особистість через поєднання соціальних, психолого-педагогічних і медико-фізіологічних підходів, спрямованих на формування стійкої мотивації до збереження здоров'я. Такий підхід охоплює підтримку психосоматичного, духовного й морального благополуччя, збереження та розвиток фізіологічних і психічних функцій, а також забезпечення оптимального рівня освітньої та соціальної активності, що ґрунтується на становленні зрілої психосоціальної ідентичності, завдяки якій учасники освітнього процесу набувають відчуття приналежності до соціальної групи та усвідомлення унікальності власного буття. Важливим засобом реалізації зазначених підходів є впровадження здоров'язбережувальних педагогічних технологій, які сприяють формуванню, зміцненню та збереженню здоров'я учасників освітнього процесу як цілісної системи взаємопов'язаних завдань, форм, методів і прийомів навчання, орієнтованих на розвиток здобувачів освіти через утвердження здорового способу життя [1, с. 7].

Психологічна безпека освітнього середовища відіграє системоутворювальну роль у розвитку особистості здобувачів освіти, оскільки створює умови для їх емоційної стабільності, внутрішньої впевненості та позитивної самооцінки. Вона забезпечує відчуття захищеності, прийняття й підтримки, що сприяє формуванню довіри до себе та інших, розвитку соціальної компетентності й конструктивних моделей міжособистісної взаємодії. За наявності психологічно безпечного середовища активізуються пізнавальна мотивація, ініціативність і творча активність здобувачів освіти, знижується рівень тривожності та страху помилки, що позитивно впливає на навчальні результати й особистісне зростання. Психологічна безпека також виступає важливим чинником розвитку саморегуляції, рефлексії та відповідальності, формування стійких ціннісних орієнтацій і зрілої ідентичності. Таким чином, вона є не лише умовою ефективного навчання, а й ресурсом гармонійного розвитку особистості в освітньому просторі.

Отже, психологічна безпека освітнього середовища є ключовою умовою забезпечення повноцінного розвитку особистості здобувачів освіти в сучасних соціокультурних та воєнних реаліях. Вона інтегрує фізичні, соціальні, психолого-педагогічні й ціннісні аспекти організації освітнього простору та спрямована на збереження психічного здоров'я, формування емоційного благополуччя, стійкої навчальної мотивації й позитивної ідентичності особистості. Психологічно безпечне освітнє середовище, побудоване на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці, діалогу, поваги та прийняття, сприяє зниженню рівня тривожності, розвитку саморегуляції, соціальної компетентності та творчого потенціалу здобувачів освіти. Таким чином, забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища слід розглядати не лише як нормативну вимогу, а як стратегічний ресурс підвищення якості освіти та гармонійного особистісного становлення здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучківська Г., Балух М. Роль безпечного освітнього середовища у формуванні здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. *Physical culture and sport: scientific perspective*, 2024. Вип. 2. С. 7–14.
2. Євсєєва Г. Безпечне освітнє середовище – вимога часу. *Адаптивні процеси в освіті*: зб. матер. (тез доповідей) 4-го Міжн. наук. форуму, 2025. С. 17–174.
3. Місяк Ю. Роль учителя у проєктуванні безпечного освітнього середовища початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2021. Вип. 37. Т. 2. С. 267–271.
4. Поліщук П. П., Антонова О. Є. Безпечне освітнє середовище закладу освіти як науково-педагогічна проблема. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2025. Вип. 38. С. 1406–1418.

УДК 37.015.3:37.016:811

Козій Ольга Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління,
права та гуманітарних наук, Херсонський
державний аграрно-економічний
університет, м. Кропивницький

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища є однією з ключових умов ефективного навчання, особливо під час занять із іноземної мови, де комунікативна складова відіграє провідну роль. Вивчення іноземної мови безпосередньо пов'язане з особистісною взаємодією, публічним висловлюванням думок, помилками та постійною оцінкою результатів діяльності, що може викликати тривожність, страх і зниження мотивації у здобувачів освіти. Саме тому створення психологічно безпечного освітнього середовища виступає необхідною умовою не лише успішного засвоєння мовних знань, а й гармонійного розвитку особистості учня або студента.

Психологічна безпека в освітньому середовищі розглядається як стан захищеності учасників навчального процесу від психологічного насильства, дискримінації, приниження, надмірного стресу та емоційного тиску. У контексті занять із іноземної мови вона передбачає формування атмосфери довіри, взаємоповаги, підтримки та прийняття індивідуальних особливостей кожного здобувача освіти. Навчання мови неможливе без активної участі в усному мовленні, проте саме говоріння найчастіше викликає страх помилок, осуду з боку викладача чи однокласників, що може призводити до мовного бар'єру та комунікативної замкненості.

Особливістю психологічної безпеки на заняттях із іноземної мови є її тісний зв'язок із емоційним станом учнів. Негативні емоції, такі як страх, сором або тривога, значно знижують здатність до сприйняття й обробки нової інформації [3]. Водночас позитивний емоційний фон сприяє підвищенню пізнавальної активності, розвитку мовленнєвої ініціативи та формуванню внутрішньої мотивації до навчання.

Важливим чинником забезпечення психологічної безпеки є стиль педагогічної взаємодії. Авторитарний стиль часто породжує напруженість та страх, тоді як демократичний підхід сприяє відкритості та довірі. Викладач, який демонструє емпатію та повагу, формує відчуття психологічного комфорту.

Особливого значення набуває вміння коректно реагувати на помилки, використовуючи підтримувальний зворотний зв'язок [1].

Організація навчальної діяльності також відіграє важливу роль. Інтерактивні методи навчання, робота в парах і групах, рольові ігри та дискусії сприяють зниженню рівня тривожності. У такому форматі учні поступово долають мовний бар'єр та відчують підтримку колективу.

Психологічна безпека пов'язана й з урахуванням індивідуальних відмінностей здобувачів освіти. Диференційований підхід і можливість вибору форм роботи знижують стрес і формують упевненість у власних силах.

В умовах дистанційного та змішаного навчання проблема психологічної безпеки набуває нових аспектів. Віртуальне середовище може як знижувати страх публічних виступів, так і посилювати почуття ізольованості [2]. Тому важливо підтримувати постійну комунікацію та позитивний емоційний клімат.

Забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища на заняттях з іноземної мови має комплексний характер і потребує системного підходу. Воно сприяє підвищенню ефективності мовної підготовки та формуванню впевнених, комунікативно активних особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Г. М. Соціальна психологія. Київ: Либідь, 2018.
2. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ: Академвидав, 2017.
3. Harmer J. How to Teach English. London: Longman, 2015.

УДК: 376.3:37.015.31

Колісник Олена Валентинівна,
старший викладач кафедри освітнього менеджменту та виховання (секція культури здоров'я, психологічної та інклюзивної освіти) комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сучасний освітній простір зазнав суттєвих трансформацій під впливом глобальних криз, зокрема – пандемії COVID-19. Перехід до дистанційного навчання став ключовою освітньою практикою, що спричинила нові виклики для забезпечення доступності та інклюзії.

У цій ситуації діти з особливими освітніми потребами (ООП) виявилися особливо вразливими. Дистанційний формат часто супроводжується невизначеністю, технічними бар'єрами, зниженням емоційних контактів та соціальної взаємодії [4]. Дослідження педагогів-практиків підтверджують, що труднощі в сприйнятті та обробці інформації через цифрові інтерфейси можуть виступати джерелом додаткового стресу, посиленням відчуття тривоги та невпевненості, а відсутність системної підтримки учнів з ООП під час дистанційного навчання знижує їх навчальну мотивацію, увагу і працездатність, суттєво погіршує соціальну взаємодію між учнями [3].

В умовах повномасштабної війни рф проти України вразливість учнів з ООП набуває критичного значення, оскільки зміна способу взаємодії, ізоляція від колективу, наслідки психотравмуючого життєвого досвіду, труднощі самоорганізації можуть посилювати депресивність, тривожність, знижувати мотивацію та поглиблювати відчуття виключення, неуспішності [4; 5].

Отже, під час дистанційного навчання в інклюзивному освітньому середовищі виявляються такі виклики психологічного характеру:

- відчуження та ізоляція учнів, особливо тих, хто має труднощі соціальної взаємодії;
- підвищена тривожність і невпевненість виникають через зміну формату комунікації, технічні бар'єри, непередбачуваність та відсутність чіткої структури освітнього процесу;
- відсутність адекватного зворотного зв'язку від однолітків і педагогів впливає на мотивацію і самооцінку учнів;
- нерівний доступ до підтримки та адаптованих ресурсів призводить до дискримінації в навчанні;

- труднощі самоорганізації та саморегуляції учнів.

Ці проблеми є критичними, оскільки не лише знижують ефективність навчання, а й негативно впливають на психічне здоров'я та розвиток дітей.

Тож забезпечення психологічної безпеки в умовах дистанційного інклюзивного навчання набуває гострої актуальності.

У цьому дослідженні поняття використовуються в такому розумінні: психологічна безпека – це стан середовища, у якому всі учасники освітнього процесу відчують комфорт, благополуччя, захищеність від психологічного насильства, приниження честі й гідності, емоційних ризиків, зокрема осуду чи дискримінації, та мають можливість навчатися, розвиватися, висловлювати думки без страху невдачі. А безпечне освітнє середовище трактується як сукупність умов, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, психічної, майнової чи моральної шкоди [3; 5; 6].

Психологічна безпека є основою ефективного освітнього середовища, оскільки впливає на якість навчання, соціальну адаптацію, міжособистісну взаємодію та психоемоційне благополуччя особистості.

Дослідження українських вчених указують на багатовимірний характер психологічної безпеки в інклюзивній освіті. Вони підкреслюють, що інклюзивне середовище має бути не лише фізично доступним, а й емоційно безпечним, передбачати підтримку різноманітних потреб учнів. У якості складових психологічної безпеки науковці виділяють наступні: усвідомлення учнем власної цінності, відсутність страху негативної оцінки, підтримка з боку дорослих і однолітків, довіра до педагогічних рішень [2; 3; 4; 5]. Ці підходи узгоджуються з теорією самодетермінації, згідно з якою безпека та підтримка автономії є ключовими чинниками внутрішньої мотивації людини.

Коваленко В., Колісник О. наголошують, що психологічна безпека інклюзивного освітнього середовища в умовах дистанційного навчання досягається суворим дотриманням охоронно-педагогічного режиму, чітким розподілом ролей між педагогами та батьками, організацією освітнього процесу

з опорою на сильні сторони дитини. Передбачуваність освітнього процесу і стабільність середовища дозволяють мінімізувати сенсорне перевантаження учнів з ООП, а використання терапевтичних технік, як-от читання домашнім улюбленицям чи іграшкам – запобігти стресу через негативне оцінювання [1].

Колупаєва А. та Таранченко О. вказують на важливість інклюзивних комунікативних практик у дистанційному форматі: використання адаптованих цифрових платформ, стратегій зворотного зв'язку, регулярних синхронних зустрічей, а також системного моніторингу емоційного стану здобувачів освіти. Вони стверджують, що відсутність цих складових може призвести до соціальної ізоляції та зниження самооцінки у дітей з ООП [2].

Швардак М., Попович О. зазначають, що в умовах війни важливість питань психологічної підтримки та розвитку стійкості учнів зумовлюють необхідність запровадження інноваційних практик, зосереджених на відкритості, взаємоповазі, підтримці; а системне поєднання просторових, емоційних і комунікативних чинників є умовою формування цілісного безпечного освітнього середовища [6].

Отже, сучасні наукові й практичні джерела одноставно доводять, що важливою умовою успішної інклюзії є психологічна безпека в освітньому середовищі як результат цілеспрямованої системної роботи всіх учасників освітнього процесу. Саме тому підвищення психологічної й інклюзивної компетентності педагогічних працівників залишаються на часі.

У якості шляхів вирішення зазначених викликів розглянемо наступні:

1. Запровадження системного психолого-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу, що включає: регулярний моніторинг психологічного стану учнів (опитування, рефлексивні щоденники); онлайн-консультації з практичним психологом; індивідуальні програми підтримки для учнів з ООП; тренінги з емоційної саморегуляції для учнів, педагогів та батьків.

2. Уникнення питань чи обговорень тем, які можуть ретравмувати дитину (наприклад, теми війни, втрат, поранень тощо); формування толерантного

простору через розвиток емоційного інтелекту, критичного та проактивного мислення, набуття навичок самодопомоги та міжособистісної підтримки.

3. Удосконалення й осучаснення комунікативних інструментів підтримки, синхронної та асинхронної взаємодії, а саме: групові онлайн-зустрічі учнів для обміну думками, інтересами, досвідом; парна і групова спільна діяльність із чіткими правилами; використання платформ із підтримкою зворотного зв'язку (гейміфіковані опитування, дошки обговорення); чіткі, зрозумілі інструкції, передбачувана структура уроків і заходів з опорою на сильні сторони учнів.

4. Використання сучасних ефективних педагогічних технологій та методик інклюзії, спрямованих на доступність та залучення, зокрема: адаптованих цифрових матеріалів; мультимодальних ресурсів (відео, візуалізацій, інфографік); індивідуальних завдань з варіативними способами виконання; інструментів синхронізації темпу відповідно до потреб учнів.

5. Формування психологічно безпечних освітніх спільнот задля підтримки соціальної згуртованості: онлайн-заходи, що формують відчуття приналежності, спілкування й допомога за принципом «рівний-рівному»; сприяння соціальним ініціативам.

6. Організація професійного розвитку й компетентності педагогів щодо використання цифрових інструментів та ІІІ; методів педагогічної діагностики та підтримки психоемоційного стану здобувачів освіти, стратегій зниження тривожності в онлайн-середовищі; ефективних технологій залучення, організації діяльності й підтримки в інклюзивному освітньому середовищі.

Отже, забезпечення психологічної безпеки інклюзивного освітнього середовища в умовах дистанційного навчання є ключовою умовою формування мотивації до навчання, особистісного зростання, ефективності й успішності здобувачів освіти, зокрема з ООП, що дозволяє кожній дитині відчувати себе частиною освітньої спільноти, реалізовувати свій потенціал та отримувати якісну освіту незалежно від індивідуальних освітніх труднощів і потреб.

Аналіз українських наукових джерел і практичних досліджень свідчить про необхідність системної розбудови психологічної безпеки інклюзивного освітнього середовища, що включає психолого-педагогічний супровід учасників освітнього процесу, підтримку соціальної взаємодії учнів, застосування сучасних доступних комунікативних та цифрових технологій, а також системну підготовку педагогів. Тож зазначене питання й надалі потребує уваги й науково-педагогічних розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко В. Є., Колісник О. В. Організація дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах довготривалого карантину // *Молодий вчений*. 2020. № 4 (80). С. 586–589. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-121>
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739317/1/Kolupaeva.Taranchenko.Inclusia.Pokrokov.pdf> (дата звернення: 20.02.2026).
3. Нос І.Ю. Особливості психосоціальної підтримки учнів з особливими освітніми потребами в кризових умовах під час дистанційного навчання. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Підтримка та відновлення освіти в Україні: виклики та перспективи» : тези доповідей. Миколаїв : центр редакційно-видавничої діяльності МОІППО, 2024. С. 213-219. URL: https://repository.moippo.mk.ua/upload/09-01-25_91954998.pdf#page=213 (дата звернення: 20.02.2026).
4. Олексенко С., Савченко С. Роль педагога у формуванні та відновленні психологічної безпеки – важливої складової безпечного освітнього середовища. *The Importance of Innovation for the Modern World*. 2024. С. 35–39. DOI: <https://doi.org/10.30890/2709-1783.2024-33-00-03>
5. Тонне О. Психологічна безпека особистості як умова створення інклюзивного освітнього середовища. // *Освіта. Інноватика. Практика*, 11(9). С. 55–62. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i9-008>
6. Швардак М., Попович О. Сучасні підходи до проектування безпечного середовища в закладах загальної середньої освіти. // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2025. № 3 (84). С. 20-32. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.3.2>

Корман Марія Михайлівна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК УМОВА ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасний освітній простір функціонує в умовах постійної соціальної, економічної та психологічної напруги, що істотно підвищує вимоги до особистісних ресурсів педагога. Тривалий вплив стресогенних факторів, професійні навантаження, зростання відповідальності за безпеку та психоемоційний стан учнів, необхідність оперативного реагування на кризові ситуації спричиняють підвищення ризику емоційного вигорання, професійної дезадаптації та психосоматичних порушень у педагогів.

В умовах воєнного стану, пандемічних загроз, соціальної нестабільності проблема психологічної безпеки освітнього середовища набуває особливої актуальності. Саме педагог виступає центральною фігурою створення атмосфери довіри, підтримки, стабільності й емоційного комфорту. Тому здатність педагога зберігати внутрішню рівновагу, конструктивно долати труднощі та адаптуватися до змін стає стратегічно важливою професійною компетентністю.

У цьому контексті особливого значення набуває феномен життєстійкості як інтегральної психологічної характеристики особистості, що забезпечує ефективну саморегуляцію, стресостійкість, оптимістичне бачення майбутнього та збереження психічного здоров'я.

Поняття «життєстійкість» (hardiness, resilience) у сучасній психології розглядається як комплексна особистісна характеристика, що забезпечує

здатність індивіда ефективно протистояти стресам, зберігати психічну рівновагу та продуктивно функціонувати в умовах невизначеності.

Згідно з концепцією С. Мадді, життєстійкість включає три взаємопов'язані компоненти:

- **залученість** – активне включення в життєві процеси;
- **контроль** – переконання у власній здатності впливати на події;
- **прийняття виклику** – готовність розглядати труднощі як можливість розвитку.

У педагогічному контексті життєстійкість набуває особливого змісту, оскільки професійна діяльність вчителя передбачає постійну взаємодію з людьми, емоційну залученість, відповідальність за результати навчання й виховання, а також необхідність регуляції власних емоційних станів.

Сучасні дослідження доводять, що життєстійкість педагога корелює з високим рівнем професійної мотивації, задоволеністю працею, психологічним благополуччям та низькими показниками емоційного вигорання. Водночас низький рівень життєстійкості асоціюється з професійною деформацією, хронічною втомою, депресивними проявами та зниженням якості педагогічної взаємодії.

Психологічно безпечне освітнє середовище визначається як система міжособистісних відносин, умов і факторів, що забезпечують відсутність психологічного насильства, сприяють емоційному благополуччю, розвитку та самореалізації особистості.

Роль педагога в формуванні такого середовища є визначальною. Саме вчитель задає емоційний тон взаємодії, формує атмосферу довіри, підтримки та взаємоповаги. Високий рівень життєстійкості дозволяє педагогу:

- ефективно управляти власними емоційними станами;
- знижувати рівень конфліктності в колективі;
- створювати стабільний психологічний клімат у класі;
- запобігати булінгу та психологічному тиску;

- підтримувати учнів у кризових ситуаціях.

Життєстійкий педагог здатний конструктивно реагувати на складні педагогічні ситуації, зберігати професійну позицію в умовах напруженості, виступати джерелом психологічної підтримки для дітей та батьків. Це сприяє формуванню безпечного освітнього простору, що забезпечує не лише якість навчання, а й психологічне благополуччя учасників освітнього процесу.

Формування життєстійкості педагога є складним багаторівневим процесом, що залежить від поєднання особистісних, соціально-психологічних та організаційних чинників.

До внутрішніх чинників належать:

- позитивна Я-концепція;
- розвинена емоційна саморегуляція;
- адекватна самооцінка;
- внутрішній локус контролю;
- сформовані копінг-стратегії.

Зовнішні чинники включають:

- підтримуюче професійне середовище;
- ефективний стиль управління закладом освіти;
- доступ до психологічної допомоги;
- можливості професійного розвитку.

Важливу роль у формуванні життєстійкості педагога відіграє система післядипломної педагогічної освіти, яка має бути спрямована не лише на підвищення фахових компетентностей, а й на розвиток психологічних ресурсів педагога, емоційної компетентності, навичок саморегуляції.

Ефективна програма розвитку життєстійкості педагогів має включати комплексні психолого-педагогічні заходи, серед яких:

- тренінги емоційної саморегуляції та управління стресом;
- розвиток навичок позитивного мислення;
- формування адаптивних копінг-стратегій;

- арттерапевтичні та тілесноорієнтовані практики;
- групи психологічної підтримки.

Особливу увагу доцільно приділяти профілактиці емоційного вигорання, формуванню навичок турботи про власне психічне здоров'я, розвитку рефлексивної культури педагога. Включення таких програм у систему підвищення кваліфікації сприятиме не лише збереженню професійного потенціалу вчителів, а й підвищенню якості освітнього процесу загалом.

Отже, життєстійкість педагога є ключовою умовою формування психологічно безпечного освітнього середовища, оскільки визначає здатність вчителя ефективно функціонувати в умовах підвищеного стресу, зберігати психічне здоров'я та підтримувати позитивний психологічний клімат у закладі освіти. Розвиток життєстійкості має стати пріоритетним напрямом сучасної освітньої політики, системи післядипломної освіти та психологічного супроводу педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кокун О. М., Москалець В. П. Психологічна стійкість та ресурси життєстійкості особистості в умовах війни: метод. посіб. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 64 с.
2. Московець Л. П., Жданюк Л. О. Психологічна підтримка здобувачів освіти в умовах безпечного освітнього середовища. *Ментальне здоров'я*, 2025. № 4. С. 132–140. URL: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2025-4.19>. (дата звернення: 22.02.2026).
3. Степаненко О. В., Баранова І. М. Психологічна безпека освітнього середовища як ресурс збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Освітологія*, 2025. № 14. С. 45–52.
4. Формування психологічно безпечного освітнього середовища в умовах війни : методичні рекомендації / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут модернізації змісту освіти, 2024. 58 с.

УДК 159.9:37.011.3-051

Коротюк Зоряна Михайлівна,
в.о.завідувача НМЦПСС Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;

Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист НМЦПССР Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ситуація, яку переживає Україна, виходить за межі звичайного нормального людського досвіду (сприйняття). Війна спричинила значне порушення життєдіяльності людей, шкоду їхньому здоров'ю, великі людські втрати, значні матеріальні збитки.

Зміни торкнулись й освітньої сфери. Освітняни зараз працюють у вкрай важких та напружених умовах. Педагогічні працівники, забезпечуючи безперервний освітній процес, покращують емоційний стан дітей і, тим самим, допомагають впоратись із їх складними життєвими обставинами. Але, на жаль, робота в таких випадках є дуже емоційно виснажливою. Адже підтримка ментального здоров'я педагога диктується проблемами та викликами сьогодення. Тому надзвичайно актуальною, важливою є психологічна підтримка та збереження ментального здоров'я педагогічних працівників. Ментальне здоров'я працівників закладів освіти відіграє ключову роль у забезпеченні якісної освіти для дітей і молоді.

Ментальне здоров'я є основним правом людини та невід'ємною частиною її загального фізичного стану. В період війни постає проблема підтримки та збереження психічного здоров'я педагогів, оскільки педагогічна професія вимагає від вчителя значного психічного ресурсу щодо саморегуляції, самовладання та самовідновлення.

У сьогоденних умовах супутниками педагогічної діяльності є дратівливість, тривожність, надмірна схвилюваність, почуття безнадійності, невпевненості, провини, страх тощо, що відбивається на психологічному здоров'ї та комфорті учнів, на ефективності освітнього процесу та професійній діяльності загалом.

Коли ми говоримо про щастя, душевний спокій, радість або задоволеність, ми говоримо про психічне здоров'я. За визначенням ВООЗ, психічне здоров'я (ментальне здоров'я) – це не просто відсутність психічного розладу. Це «стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти» [4].

Ментальне здоров'я особистості є одним із важливих аспектів загального здоров'я людини, який визначається психологічними та емоційними характеристиками особистості [2]. Включає у себе стійкість до стресу, здатність розв'язувати проблеми і взаємодіяти з іншими людьми, а також гарне самопочуття і відчуття щастя. Ментальне здоров'я – це стан психічного благополуччя, емоційного балансу і самопочуття людини, які визначають якість життя і її здатність адаптуватися до різних життєвих ситуацій. Практика і теоретичні дослідження констатують, що розуміння та підтримка ментального здоров'я є важливими для психічного благополуччя і якості життя людини [1].

Дослідження в галузі ментального здоров'я особистості ведуться як в Україні, так і за кордоном. Наукові підходи до розуміння ментального здоров'я особистості різняться в залежності від теоретичного підґрунтя, що лежить в їхній основі. Наприклад, психіатричний підхід розглядає ментальне здоров'я як відсутність психічних розладів і хвороб, тоді як психологічний підхід акцентує увагу на емоційному благополуччі та психічному розвитку. Один із важливих аспектів вивчення ментального здоров'я особистості полягає в розгляді психологічних процесів, які впливають на психіку людини, таких як самосвідомість, емоційна регуляція, ставлення до себе та інших, а також способи копіngu стресу [5].

Зарубіжні наукові підходи до розуміння ментального здоров'я особистості базуються на концепціях психологічного благополуччя, психічної стійкості та психічного здоров'я. Зокрема, за підходом психічного

благополуччя, ментальне здоров'я розглядається як стан психічної гармонії, задоволення від життя та своїх справ, а також відсутність психічних розладів.

Існує декілька пріоритетних підходів до розуміння цієї проблеми:

1. Психодинамічний підхід. Заснований на теорії психоаналізу та роботі З. Фрейда. В основі підходу – переживання і неврози виникають внаслідок неповноти процесів психічного розвитку в дитинстві. Цей підхід допомагає виявити і вирішити конфлікти та проблеми психіки.

2. Біологічний підхід вказує на важливість генетичних та біохімічних факторів у формуванні ментального здоров'я. Прихильники цього підходу досліджують роль генетики, нейрохімії та нейрофізіології у розвитку психічних порушень.

3. Психологічний підхід розглядає ментальне здоров'я як результат взаємодії особистості з оточуючим середовищем. Вчені вивчають вплив різних життєвих подій та стресових ситуацій на психічний стан людини.

Британська психологиня Марія Ягода в 1958 році виокремила шість основоположних ознак ментально здорової особистості:

1. Персональна автономія: самостійне прийняття рішення, керуючись власним досвідом та бажаннями.

2. Правильне сприйняття реальності: сприйняття навколишнього світу подібно більшості інших людей.

3. Позитивне ставлення до себе: людина розраховує на власні сили, нормально ставиться до власних фізичних та психологічних недоліків та переваг; самооцінка адекватна; самокритики себе та інших – помірна.

4. Стресостійкість: вміє знімати напругу після стресових ситуацій, справлятися з дискомфорфтними обставинами власними силами.

5. Здатність адаптуватися до навколишнього світу: здатна спокійно пристосовуватися до мінливих життєвих обставин.

6. Самоактуалізація: постійно аналізує свої досягнення, займається саморозвитком, покращує професійні навички, може виявляти негативні риси власного характеру та боротися з ними [6].

Стан ментального здоров'я залежить від багатьох чинників: соціальних, індивідуальні особливостей, екологічних та навіть економічних. Саме ці фактори постійно впливають один на одного і зумовлюють те, що називається психічним станом людини. Несприятливі фактори спричиняють психічну перенапругу й можуть викликати негативні зрушення в психічному стані людини та спричинити нервово-психічні розлади. Ігнорування власного стану психічного здоров'я може призвести до негативних наслідків: порушення сну і харчування, відчуття апатії та безпорадності, відмова від звичних активностей, з'являються повторювані прояви агресії у спілкуванні, різкі перепади настрою, відчуття розгубленості та занепокоєння, небажання виконувати щоденні завдання.

Дослідження показують, що важливою складовою підтримки ментального здоров'я педагогів в умовах воєнного стану є психологічна підтримка, яка може включати консультування психологів, психотерапевтів, а також забезпечення можливості для відпочинку і релаксації, які б допомогли їм зберегти емоційну стійкість та продовжувати свою професійну діяльність в непростих умовах.

Збереженню та відновленню психічного здоров'я вчителя в значній мірі сприяє формування позитивного самосприйняття, самоповаги, самовдосконалення, саморозвитку. Позитивне сприйняття педагогом самого себе є одним із найважливіших чинників ефективності його діяльності. Однак, багато дослідників аргументують факт, що переважна частина педагогів володіє неадекватною Я-концепцією, низькою самооцінкою, невпевненістю в собі [3].

Таким чином, ментальне здоров'я вчителя можна розглядати як здатність організму зберігати й активізувати компенсаторні, захисні, регуляторні механізми, що забезпечують працездатність, ефективність і розвиток

особистості вчителя у всіх умовах протікання професійної діяльності. Воно забезпечує особистісну та професійну зрілість, здатність бути активним і автономним суб'єктом як професійної діяльності, так і власної життєдіяльності в мінливих обставинах та збереження активності механізмів саморегуляції.

Отже, педагог, як і кожна свідома людина, повинен усвідомлювати стан свого ментального здоров'я та вміло ним керувати, знаходити засоби для його збереження, щоб повноцінно використовувати його протягом усього свого професійного та особистого життя. Лише позитивно налаштований вчитель, який прагне до самореалізації своїх професійних та життєвих потреб, дотримується правил гармонійного співжиття з оточуючим середовищем, уміє керувати своєю поведінкою, дотримується інформаційної гігієни, не схильний перевантажувати себе негативними переживаннями, може зберегти власне ментальне здоров'я, а відповідно позитивно вплинути на психічне здоров'я учнів та результати їх навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Карамушка Л. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022.
2. Коцан І. Я. Психологія здоров'я людини/ І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мушкевич ; за заг. ред. І. Я. Коцана. Луцьк : Вежа, 2011. 430 с.
3. Мельниченко О. Збереження психічного здоров'я педагога. Практикум для молодих учителів. *Психолог*. 2010. № 7.
4. Психічне здоров'я. URL: <http://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
5. Що таке ідеальне ментальне здоров'я і як його зберегти. URL: <https://www.online.ua/guide/842368-shcho-take-idealne-mentalne-zdorovya-i-yak-yogo-zberegiti>
6. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник / В. В. Ягупов. КУРС : Либідь, 2019. 560 с.

Лебедик Леся Вікторівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології
Полтавського національного
педагогічного університету імені
В. Г. Короленка, м. Полтава

РОЛЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасний освітній простір функціонує в умовах соціальної нестабільності, інформаційного перевантаження, воєнних викликів та зростання психоемоційної напруги серед учасників освітнього процесу. Психологічна безпека стає не додатковою умовою, а базовою передумовою ефективного навчання та гармонійного розвитку особистості.

Освітнє середовище має бути простором, де дитина почувається захищеною від: психологічного насильства; дискримінації; булінгу; емоційного тиску; приниження гідності. Забезпечення такого середовища є системним завданням закладу освіти, у якому провідну роль відіграє практичний психолог.

Як показує аналіз останніх публікацій, проблема забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища розроблялася вітчизняними дослідниками (І. Бех, О. Бондарчук [12], М. Васильєва, В. Гриньова, І. Зязюн, З. Ковальчук, Л. Пілецька, Л. Потапюк [9], О. Тонне [10], Л. Тягур [11] та ін.). Спираючись на наші [4–7] і спільні дослідження з Д. Абрамовим [1], О. Блохою [3], В. Кокозою [2], К. Мисаном [8] і В. Стрельниковим [13], з'ясуємо сутність поняття «психологічна безпека освітнього середовища», роль і основні напрями роботи практичного психолога у забезпеченні психологічної безпеки освітнього середовища, складники співпраці психолога з учасниками освітнього процесу, виклики в роботі практичного психолога та його професійні компетентності психолога як умову забезпечення безпечного середовища.

Поняття «психологічна безпека освітнього середовища» є станом освітнього простору, за якого: відсутні психологічні загрози; задовольняються

базові потреби особистості (у повазі, прийнятті, самореалізації); підтримується атмосфера довіри та емоційного благополуччя; створюються умови для відкритого висловлювання думок без страху осуду. Вона включає: емоційну захищеність; позитивний соціально-психологічний клімат; конструктивну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу; попередження конфліктів і насильницьких форм поведінки [4, с. 157–160; 5, с. 225–229; 7, с. 51–53].

Професійна місія практичного психолога в закладі освіти полягає в тому, що він є: фахівцем із психічного здоров'я; медіатором у конфліктах; консультантом для педагогів і батьків; фасилітатором безпечної комунікації; ініціатором профілактичних програм. Його діяльність спрямована не лише на реагування на кризові ситуації, а й на їх попередження [6, с. 205–209].

Виокремимо основні напрями роботи психолога щодо забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища: 1) діагностична діяльність – моніторинг психологічного клімату класів; виявлення ознак булінгу та соціальної ізоляції; дослідження рівня тривожності, стресу, емоційного вигорання; визначення груп ризику; 2) профілактична робота – реалізація програм протидії булінгу, формування навичок ненасильницького спілкування, розвиток емоційного інтелекту, навчання дітей навичкам саморегуляції та стресостійкості, проведення тренінгів із розвитку толерантності; 3) консультативна діяльність – індивідуальні консультації для учнів, психологічна підтримка педагогів, робота з батьками щодо створення безпечного сімейного середовища, допомога в адаптації першокласників та нових учнів; 4) корекційно-розвивальна робота – робота з дітьми, які мають труднощі у спілкуванні; корекція агресивної або тривожної поведінки; формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів; 5) просвітницька діяльність – проведення лекцій і семінарів для педагогічного колективу, інформування про психологічні наслідки насильства, популяризація культури поваги та інклюзії [1, с. 94–98; 3, с. 132–135; 6, с. 205–209; 8, с. 174–177].

Психолог є ключовою фігурою у профілактиці булінгу, адже булінг є однією з головних загроз психологічній безпеці освітнього середовища. Роль психолога полягає в: ранньому виявленні випадків систематичного цькування; роботі як із жертвою, так і з агресором; залученні батьків до конструктивного вирішення проблеми; формуванні в колективі нульової толерантності до насильства; відновленні психологічного комфорту в класі. Психолог допомагає змінити не лише поведінку окремих учнів, а й мікроклімат у групі.

Важливою є співпраця психолога з усіма учасниками освітнього процесу, ефективність забезпечення психологічної безпеки залежить від командної роботи: адміністрація закладу освіти – створює політику безпечного середовища; педагоги – щоденно формують атмосферу прийняття; батьки – забезпечують підтримку поза межами школи; соціальний педагог – координує соціально-профілактичні заходи; практичний психолог є координатором цієї взаємодії [2, с. 140–144; 5, с. 225–229; 6, с. 205–209; 13, с. 128–157].

Викликами в роботі практичного психолога є: підвищений рівень тривожності дітей у кризових умовах, професійне вигорання педагогів, недостатня психологічна культура батьків, обмежені ресурси та навантаження на одного фахівця. Ці виклики потребують постійного професійного розвитку психолога та підтримки з боку керівництва закладу.

Виокремимо основні професійні компетентності психолога як умова забезпечення безпеки освітнього середовища. Для ефективної роботи він має володіти: високим рівнем емпатії; навичками кризового консультування; знаннями вікової психології; комунікативною компетентністю; здатністю працювати з травматичним досвідом; етичними стандартами професії.

Отже, практичний психолог є центральною фігурою у формуванні психологічно безпечного освітнього середовища. Його діяльність має системний, превентивний і міждисциплінарний характер. Психологічна безпека не виникає спонтанно – вона є результатом цілеспрямованої професійної роботи, співпраці всіх учасників освітнього процесу та формування культури

взаємоповаги. Таким чином, роль практичного психолога полягає не лише в реагуванні на проблеми, а в стратегічному створенні умов, за яких кожна дитина може навчатися, розвиватися і самореалізовуватися без страху та психологічного тиску.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Безпечне освітнє середовище як фактор формування в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 94–98.
2. Кокоза В. М., Лебедик Л. В. Розвиток іміджу керівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с. С. 140–144.
3. Лебедик Л. В., Блоха О. М. Використання арт-терапевтичних методів у психокорекційній роботі в умовах воєнного стану. *Психологія і соціальна робота у XXI столітті* : зб. наук. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. форуму (20-22 листоп. 2024 р., м. Полтава). Полтава, 2024. 531 с. С. 132–135.
4. Лебедик Л. В. Значення безпечного освітнього середовища для проектування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с. С. 157–160.
5. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* (м. Тернопіль, Україна, 03 берез. 2023 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.
6. Лебедик Л. В. Роль безпечного освітнього середовища у формуванні шкільним психологом професійних ціннісних орієнтацій учнів. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., 7 берез. 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. 566 с. С. 205–209.
7. Лебедик Л. В. Створення та розвиток безпечного освітнього середовища закладу позашкільної освіти в умовах воєнного стану. *Освітній менеджмент: успішні практики й*

виклики в контексті розбудови НУШ. Матеріали Міжрегіон. наук.-практ інтернет-конф. Полтава, 19 квіт. 2023 р. : за заг. ред. С. В. Корольок, О. В. Касьянової. Полтава : ПАНУ, 2023. 94 с. С. 51–53.

8. Мисан К. Л., Лебедик Л. В. Безпечне освітнє середовище як фактор формування професійної толерантності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с. С. 174–177.

9. Потапук Л. М. Психологічна безпека в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку* : колективна монографія : у 2 ч. Ч. 1. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 59–92. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/147258369/10306> (дата звернення: 22.02.2026).

10. Тонне О. Психологічна безпека особистості як умова створення інклюзивного освітнього середовища. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Vol. 11, № 9. URL: <https://oip-journal.org/index.php/oip/article/view/229> (дата звернення: 22.02.2026).

11. Тягур Л. М. Психологічна безпека освітнього середовища для викладачів педагогічних коледжів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2021. Vol. 100, № 256. P. 73–76. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740793>

12. Bondarchuk O. Psychological safety of the educational environment of secondary schools as a factor of motivation of innovative activities of Ukrainian teachers. *Studia Universitatis Moldaviae. Seria «Științe ale educației»*. 2018. Vol. 9, № 119. P. 216–220. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712921> (дата звернення: 22.02.2026).

13. Lebedyk L., Strelnikov V. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova. Varna : Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157. DOI: <https://doi.org/10.54055/mbmj2917>

УДК 159.9(043.2)

Монастирська Олена Вікторівна,
завідувач навчально-методичного
кабінету Берестинського педагогічного
фахового коледжу Комунального
закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської
обласної ради, м. Берестин Харківської
області

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сьогодні ми живемо в умовах надзвичайно інтенсивного інформаційного потоку, психологічна безпека стала однією з найважливіших проблем суспільства. Вагомий внесок у вивченні різних компонентів психологічної безпеки зробили такі українські науковці, як Н. І. Бойчук, О. І. Бондарчук,

В. М. Духневич, Т. Л. Панченко, З. Ф. Сіверс, М. М. Слюсаревський, В. С. Фізер, А. Д. Цимбалару, Т. П. Цюман та О. В. Шелевер.

Безпека розглядається в якості ключової психологічної характеристики освітнього середовища. Науковиця І. А. Баєва виокремлює компонентний склад психологічної безпеки освітнього середовища, зокрема поведінковий, когнітивний та емоційний компоненти. Дослідники Т. П. Цюман і Н. І. Бойчук розглядають безпечний освітній простір як середовище з гарантованими умовами навчання та праці, де забезпечена комфортна міжособистісна взаємодія, які сприяють емоційному благополуччю всіх учасників [3, с. 3]. Це місце, де відсутні будь-які прояви насильства, де належним чином забезпечені ресурси для запобігання негативним явищам і де дотримуються права та норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки. Г. М. Мешко і О.І. Мешко працювали над моделями формування психологічно безпечного освітнього середовища спрямованого на реалізацію фізичного, психічного, соціального, інтелектуального і емоційного розвитку учнів та їх потенціалу [1].

Психологічна безпека освітнього середовища – стан захищеності учасників освітнього процесу від психологічного насильства, приниження, дискримінації та емоційного тиску. Вона забезпечує позитивний емоційний клімат, відчуття довіри, підтримки та прийняття. Психологічно безпечне середовище є необхідною умовою ефективного навчання і розвитку дитини.

В умовах Нової української школи психологічна безпека є базовою цінністю освітнього процесу. Молодший шкільний вік є чутливим періодом формування самооцінки та соціальних навичок. Психологічна безпека сприяє зниженню рівня тривожності дітей, формуванню впевненості у собі, розвитку мотивації до навчання, збереженню психічного здоров'я учнів.

Розглянемо основні компоненти психологічної безпеки освітнього середовища: емоційний, соціальний, організаційний та комунікативний [1].

Емоційний компонент психологічної безпеки освітнього середовища полягає у створенні доброзичливої атмосфери, емоційного клімату, за якого

кожен учасник освітнього процесу відчуває себе прийнятим, захищеним, значущим і емоційно комфортним. Основними характеристиками емоційного компонента є: атмосфера доброзичливості та підтримки, відсутність страху перед помилками, осудом чи покаранням; позитивне емоційне ставлення вчителя до учнів, стабільність і передбачуваність взаємодії; відчуття довіри між учителем і учнями. Емоційний компонент має важливе значення в освітньому середовищі, зокрема знижує рівень тривожності та стресу учнів, сприяє формуванню позитивної самооцінки, підвищує навчальну мотивацію, створює умови для вільного самовираження дитини, підтримує психічне здоров'я молодших школярів. У забезпеченні емоційного компонента чільне місце посідає учитель початкової школи, який проявляє емпатію, уважність до емоцій дітей; здійснює педагогічну підтримку замість осуду; надає позитивне підкріплення та заохочення; конструктивно реагує на помилки та створює ситуації успіху для кожної дитини. Таким чином, емоційний компонент є базовою складовою психологічної безпеки, адже саме емоційне благополуччя дитини визначає її готовність до навчання, спілкування та особистісного розвитку, особливо в умовах початкової школи.

Соціальний компонент психологічної безпеки освітнього середовища полягає у забезпеченні таких міжособистісних відносин в освітньому просторі, які ґрунтуються на повазі, прийнятті, рівності, співпраці та соціальній підтримці всіх учасників освітнього процесу. Основними характеристиками соціального компонента є: партнерські взаємини між учителем і учнями; доброзичливі та толерантні стосунки в учнівському колективі; відсутність дискримінації, приниження, ізоляції; визнання цінності кожної особистості; відчуття належності до класного колективу. Соціальний компонент в умовах сьогодення має надто важливе значення оскільки сприяє соціальній адаптації дитини, формує навички співпраці та взаємодопомоги, запобігає конфліктам і булінгу, підтримує позитивний соціально-психологічний клімат, створює умови для розвитку соціальної компетентності учнів. Учителю початкової школи

забезпечує умови для формування соціального компонента, адже саме він організовує спільну діяльність, командну роботу, формує культуру взаємоповаги учнів, є посередником у вирішенні конфліктів, тісно співпрацює з батьками та іншими педагогами закладу загальної середньої освіти. Отже, соціальний компонент психологічної безпеки забезпечує гармонійні міжособистісні відносини в освітньому середовищі, є необхідною умовою комфортного перебування дитини у закладі освіти, її успішної соціалізації й особистісного розвитку.

Суть організаційного компонента психологічної безпеки освітнього середовища полягає у такій організації освітнього процесу, за якої створюються чіткі правила, зрозумілі, справедливі та передбачувані умови навчання і взаємодії, що мінімізують стрес, напруження та почуття невизначеності у здобувачів освіти. Організаційний компонент психологічної безпеки знижує рівень тривожності та напруги здобувачів освіти, формує відчуття стабільності та захищеності, забезпечує дисципліну без психологічного тиску, сприяє ефективній організації навчальної діяльності, підтримує психологічний комфорт усіх учасників освітнього процесу. Учитель початкової школи чітко формулює правила та вимоги, дотримується послідовності у своїх діях, забезпечує справедливе оцінювання, раціонально організовує навчальний час, враховує вікові та індивідуальні особливості учнів початкової школи. Організаційний компонент є важливою складовою психологічної безпеки, оскільки чітка й справедлива організація освітнього середовища створює умови для емоційної стабільності, соціального комфорту та успішного навчання, особливо в початковій школі.

Комунікативний компонент психологічної взаємодії – це складова взаємодії, що забезпечує обмін інформацією, смислами та емоційними повідомленнями між людьми з метою досягнення взаєморозуміння й узгодження дій.

Окремо виокремлюються загрози психологічній безпеці в освітньому середовищі, яким необхідно запобігати шляхом упровадження відповідних превентивних заходів, зокрема: психологічне насильство (булінг, мобінг), авторитарний стиль педагогічної взаємодії, ігнорування емоційних потреб здобувачів освіти, надмірне навчальне навантаження та хронічний стрес, а також конфлікти між учасниками освітнього процесу [2].

Профілактика порушень психологічної безпеки передбачає впровадження правил безпечної поведінки в класі, розвиток емоційного інтелекту учнів, формування навичок ненасильницького спілкування, своєчасне реагування на конфліктні ситуації, а також педагогічну рефлексію та самоменеджмент учителя.

Підсумовуючи, зазначимо що учитель початкової школи є ключовою фігурою у забезпеченні психологічної безпеки середовища. Педагог виконує низку завдань, зокрема створення атмосфери довіри та підтримки, запобігання проявам психологічному насильству, формування культури взаємоповаги у класному колективі, підтримка позитивної самооцінки учнів. Вагомого значення при цьому набувають педагогічна емпатія, емоційна стабільність, сформована комунікативна культура вчителя. До педагогічних умов створення психологічно безпечного освітнього середовища належать гуманістичний та особистісно орієнтований підходи, демократичний стиль управління класом, позитивна педагогічна комунікація, партнерська взаємодія з батьками, а також співпраця з психологічною службою закладу освіти.

Отже, психологічна безпека освітнього середовища є важливою умовою успішного навчання та виховання молодших школярів і потребує узгодженої діяльності всіх учасників освітнього процесу. Провідна роль у створенні безпечного, підтримувального та розвивального освітнього середовища належить учителям початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та її вплив на мотивацію інноваційної діяльності вчителів. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»* : зб. наук. пр. / НАПН України, Ун-т менедж. освіти ; голов. ред. В. В. Олійник. Київ : АТОПОЛ ГРУП, 2017. Вип. 4/5 (33/34). С. 17–28.
2. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу: методичні рекомендації. Уклад.: В.М. Духневич, З.Ф. Сіверс; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 2022. 58 с.
3. Коцур Н., Товкун Л. Формування психологічної безпеки освітнього середовища в умовах російсько-української війни. *Проблема психологічної безпеки освітнього середовища в сучасних умовах*. 2024. Вип. №62. С.248-253. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/62-2024/46.pdf> (дата звернення: 29.01.2026).

УДК 159.9:37.015.3

Нестерчук Олена Миколаївна,
кандидатка психологічних наук, старша
викладачка кафедри психології
комунального закладу «Житомирський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської
обласної ради, м. Житомир

ПРОФІЛАКТИКА ВІКАРНОЇ ТРАВМИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО РЕСУРСУ ПЕДАГОГІВ ЯК ФУНДАМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглядається проблема забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища в умовах воєнного стану через призму ментального здоров'я педагогічних працівників. Проаналізовано феномен вікарної (вторинної) травми як специфічного виду професійної деформації, що виникає внаслідок тривалої емпатійної взаємодії з травмованими здобувачами освіти. Обґрунтовано тезу, що ресурсний стан педагога є базовою умовою для стабілізації емоційного стану учнів та створення безпечного простору. Визначено основні діагностичні маркери вікарної травматизації та запропоновано комплекс стратегій психопрофілактики й відновлення ментального ресурсу на індивідуальному та організаційному рівнях. Особливу увагу приділено концепції резильєнтності як ключового фактору професійної стійкості в умовах війни.

Ключові слова: вікарна травма, психологічна безпека, освітнє середовище, ментальний ресурс, резильєнтність, втома від співчуття.

Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила парадигму функціонування освітньої системи. Пріоритетом номер один, який випереджає навіть якість передачі знань, стала безпека учасників освітнього процесу – як фізична, так і психологічна. В умовах постійної загрози, повітряних тривог, вимушеної міграції та втрат, школа (у широкому сенсі – від дитсадка до ЗВО) стає не лише місцем навчання, а й простором психологічної стабілізації.

Проте, фокусуючись на наданні допомоги дітям, наукова та освітянська спільнота часто залишає поза увагою стан тих, хто цю допомогу надає – педагогів. Вчителі, викладачі та вихователі опинилися в ролі «перших реагувальників» на емоційні запити дітей, не маючи при цьому спеціальної підготовки кризових психологів. Тривале емоційне навантаження, помножене на власний травматичний досвід війни, створює підґрунтя для розвитку специфічних психологічних порушень, серед яких центральне місце посідає вікарна травма.

Актуальність дослідження зумовлена протиріччям між високими вимогами суспільства до стійкості педагога як гаранта безпеки в класі та реальним виснаженням психоемоційного ресурсу освітян.

Метою даної роботи є теоретичний аналіз феномену вікарної травми у педагогічних працівників в умовах воєнного часу, визначення її впливу на загальну архітектуру безпеки освітнього середовища та обґрунтування практичних стратегій профілактики й відновлення ментального ресурсу фахівців.

Поняття «*вікарна травма*» було введено в науковий обіг Л. Перлман та К. Сааквітне [2] для опису глибинних змін у когнітивних схемах терапевтів, які працюють з жертвами насилля. На відміну від «*вигорання*», яке є наслідком організаційного стресу та рутини, або «*втоми від співчуття*», яка фокусується

на емоційному виснаженні, вікарна травма передбачає фундаментальну трансформацію світогляду особистості [2].

Для педагога в умовах війни джерелом вікарної травматизації стає механізм емпатійного резонансу. Вчитель, вислухавши історію учня, який пережив окупацію, втратив дім або батьків, мимоволі «приміряє» цей біль на себе. Якщо власні захисні механізми педагога ослаблені, а інтенсивність травматичного контенту висока, відбувається так зване «*психічне зараження*».

Розуміння цього процесу буде неповним без урахування його нейробіологічного підґрунтя. Ключову роль у механізмі емпатії відіграє система дзеркальних нейронів, яка автоматично активується при спостереженні за емоційним станом іншої людини, змушуючи мозок педагога буквально «віддзеркалювати» страждання учня на нейронному рівні. Тривала активація цих структур у поєднанні з неможливістю швидко змінити ситуацію призводить до хронічного вивільнення гормону стресу – кортизолу. Його надмірна концентрація токсично впливає на гіпокамп та префронтальну кору мозку – зони, відповідальні за пам'ять, планування та контроль емоцій. Як наслідок, біологічна реакція на чужу травму призводить до зниження когнітивних здібностей вчителя: погіршується концентрація уваги, здатність до прийняття педагогічних рішень та регуляції власних афективних станів.

Специфіка роботи педагога під час війни полягає в тому, що він є подвійним об'єктом впливу:

- *пряма травматизація*: учитель сам є громадянином країни у стані війни (переживає обстріли, хвилюється за родичів на фронті);
- *вторинна травматизація*: учитель акумулює страхи, тривоги та горе своїх учнів.

Дослідники, зокрема Ч. Фіглі [1], наголошують, що «вартістю турботи» є виснаження здатності до емпатії. У педагогів це проявляється через специфічні симптоми, які часто помилково діагностують як втому.

Психологічна безпека освітнього середовища – це стан захищеності особистості від загроз, що руйнують її гідність та психічне здоров'я, а також створення умов для її розвитку [5]. Ключовим елементом цього середовища є якість міжособистісної взаємодії.

Існує пряма кореляція між психоемоційним станом вчителя та відчуттям безпеки учнів. Цей зв'язок реалізується через *механізми емоційної корегуляції*. Дитина, особливо в стані стресу, шукає опору в дорослому. Якщо дорослий (педагог) перебуває в стані вікарної травми, він демонструє наступні деструктивні патерни:

- *емоційне відчуження*: вчитель уникає глибокого контакту з учнями, щоб захиститися від болю (діти зчитують це як байдужість, що руйнує довіру);
- *гіперзбудливість та агресія*: зниження порогу толерантності до дитячої поведінки (шуму, непослуху), що призводить до конфліктів;
- *катастрофізація*: трансляція учням власного відчуття безпорадності та бачення світу як ворожого місця.

Таким чином, травмований педагог не лише не може забезпечити психологічну безпеку, але й мимоволі стає джерелом вторинної ретравматизації для учнів. Безпечне освітнє середовище неможливе без ресурсного педагога, здатного до контейнування емоцій здобувачів освіти.

Для ефективної профілактики критично важливим є своєчасне виявлення ознак вікарної травми. На основі аналізу робіт Т. Титаренко [5] та зарубіжних джерел, можна виділити три групи симптомів, на які варто звернути увагу при роботі з педагогічними колективами:

- *інтрузивні симптоми*: нав'язливі думки про історії учнів, нічні жахіття пов'язані з війною (навіть якщо особисто вчитель не був у зоні бойових дій), флешбеки;
- *симптоми уникнення*: небажання йти на роботу, «заціпеніння» почуттів, цинізм щодо системи освіти або майбутнього дітей, ізоляція від колег;

- *симптоми гіперзбудження*: порушення сну, дратівливість, постійне очікування поганих новин (думскролінг), неможливість розслабитися.

Важливим маркером є зміна базових переконань: втрата віри у справедливість світу, відчуття безглуздя педагогічної діяльності («Навіщо вчити математику, якщо завтра може прилетіти ракета?»).

Профілактика вікарної травми має бути системною і реалізовуватися на двох рівнях: індивідуальному та організаційному.

Індивідуальні стратегії (Рівень особистості)

Основою профілактики є розвиток резильєнтності – здатності відновлюватися після деформацій.

1) *Інформаційна гігієна*: свідоме обмеження споживання новин. Педагог має розрізняти «зону контролю» (мій клас, мій урок, укриття) і «зону занепокоєння» (глобальні події).

2) *Тілесні практики*: використання технік заземлення для повернення у «тут і тепер». Це критично важливо для переривання емпатійного злиття з травмою іншого.

3) *Рефлексія та супервізія*: впровадження в особисту практику регулярного аналізу своїх станів. Педагогам, як і психологам, необхідні інтервізійні групи, де можна безпечно виговоритися без осуду [3].

4) *Відновлення через «протилежність»*: якщо травма – це руйнування і смерть, то відновлення – це творення і життя. Садівництво, творчість, рукоділля активують ділянки мозку, протилежні тим, що задіяні у стресовому реагуванні.

Організаційні стратегії (Рівень закладу освіти).

Адміністрація закладів освіти має визнати, що ментальне здоров'я вчителів – це управлінська проблема, а не особиста справа кожного.

1) *Створення кімнат розвантаження*: фізичний простір, де вчитель може побути наодинці 15 хвилин.

2) *Протоколи «Балінтовських груп»*: регулярні зустрічі колективу під модерацією шкільного психолога для обговорення складних випадків (не з методичної, а з емоційної точки зору).

3) *Чіткі алгоритми дій*: стрес часто виникає через невизначеність. Наявність чітких інструкцій на випадок надзвичайних ситуацій знижує тривожність.

4) *Культура підтримки*: легітимізація звернення за психологічною допомогою. Керівництво має власним прикладом показувати, що турбота про себе – це ознака професіоналізму, а не слабкості.

Шкільний психолог виступає ключовим модератором процесу відновлення. Його завдання – не «лікувати» вчителів, а навчати їх навичкам психологічної самопомоги (наприклад, за протоколами ВООЗ «Важливі навички в періоди стресу» або ізраїльською моделлю BASIC Ph). Психоедукація педагогічного колективу щодо природи вікарної травми знімає стигму («Зі мною все нормально, це нормальна реакція на ненормальні обставини») і відкриває шлях до відновлення [5].

Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного і повоєнного часу неможливо побудувати виключно на протоколах фізичної безпеки та наявності укриттів. Його фундаментом є психологічна стійкість дорослих учасників освітнього процесу, насамперед – педагогів.

Вікарна травма є серйозним викликом, що загрожує не лише здоров'ю вчителя, а й якості освіти та психологічному благополуччю здобувачів освіти. Травмований педагог не здатен створити атмосферу довіри та безпеки. Відтак, профілактика вторинної травматизації та програми відновлення ментального ресурсу освітян повинні стати невід'ємною частиною стратегії національної безпеки у сфері освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці стандартизованих програм психологічної реабілітації педагогів та емпіричному

вивченні ефективності групових форм роботи (тренінгів резильєнтності) для профілактики професійного вигорання в умовах затяжного воєнного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Figley C. R. Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized. New York : Brunner/Mazel, 1995. 268 p.
2. Pearlman L. A., Saakvitne K. W. Trauma and the therapist: Countertransference and vicarious traumatization in psychotherapy with incest survivors. New York : Norton, 1995. 451 p.
3. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посіб. Київ : Либідь, 2004. 424 с.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзія: покроково для педагогів : навч.-метод. посібник. Київ, 2023. 232 с.
5. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 160 с.

УДК 37.015.3:159.944

Поліщук Валерій Миколайович,
доктор психологічних наук, професор,
професор Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
Заслужений працівник освіти України,
м. Київ;

Кононенко Катерина Валеріївна,
студентка 2 курсу Національного
університету «Києво-Могилянська
академія» (053 – «Психологія»), м. Київ

САМОТНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Актуальність проблеми. Безпека освітнього середовища визначається

сприятливими (безпечними) умовами життєдіяльності своїх основних суб'єктів навчання – студентів. У цьому пізнавальному ракурсі російська агресія вже давно стабілізувала у *навчальному процесі* закладів вищої освіти його *типові ознаки*, серед численної кількісної низки яких вирізняються, наприклад, безпосередні чи опосередковані загрози життю, зруйновані чи деформовані звичні традиційні форми «стаціонарної аудиторної» тематичної взаємодії у розвивальних системах «викладач – студент», «студент – студент», дефіцит неофіційного спілкування в онлайн-навчанні. Як наслідок, у студентів

виокремлюється проблема несприятливого *соціального самопочуття* – «самотності»: універсального феномена переживань, який у пізнавальному розрізі незначної змістової диференціації вирізняється у дівчат вищою готовністю до рефлексії та вербалізації психічних станів, а в юнаків – латентністю перебігу. Водночас, типовими у його структурі для всіх (!) особистостей є домінування тривожності, емоційного виснаження, соціальної ізоляції, що контрпродуктивно впливає передовсім на бажану результативність навчально-професійної діяльності, розуміння реальної та потенційної значущості власних теперішніх і майбутніх життєвих перспектив. Відповідно, необхідно зберігати, розвивати та зміцнювати у себе перевірені навчально-професійним досвідом уже життєві орієнтири (емоційна стабільність, академічна мотивація, але особливо – почуття «суб'єктної освітньої ідентичності» на противагу «освітній коактивності» типу «спільне навчання поруч, але не разом»). Інакше неминуче сформується «вишівське» середовище з обмеженими соціальними контактами, наслідком яких для окремих особистостей постає якраз «самотність» – соціальний деструктивний чинник передовсім психічних станів (увага, настрій) та адаптаційних можливостей як необхідних умов для успішної життєдіяльності у будь-яких обставинах (кризових, екстремальних, надзвичайних).

Виклад матеріалу. Вихідні пізнавальні настанови нашого дослідження:

1. Індивідуальна психологічна безпека – це *суб'єктивне* почуття захищеності, передбачуваності та прийняття будь-яких подійних явищ в освітньому середовищі через вільне самовиявлення, почуття самоцінності, довіру до соціального оточення, впевненість у доступності і вчасності психологічної підтримки. Відповідно, «самотність» – це 1) також *суб'єктивне* особистісне переживання відсутності значущих соціальних контактів (емоційної близькості), що необов'язково пов'язане з їхньою кількістю, 2) сукупність емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів, які наголошують на існуванні аналогічної типології, де «емоційна складова» детермінована

дефіцитом або незадоволеністю рівнем довірливих стосунків, а «соціальна» – аналогічними тенденціями соціальної інтеграції та почуттям належності до спільноти. 3. «Самотність студентів закладів вищої освіти» наразі не належить до розповсюдженої психологічної проблеми, однак, відображаючи індивідуальну долю окремої людини, спосіб переживання нею життєвих криз, інтелектуальних, емоційно-вольових тощо здобутків чи втрат, ймовірно у недалекій календарній перспективі через російсько-українську війну [5; 7] прогнозовано набуде масових, можливо – поки непередбачуваних, виявів [8; 10], які формуватимуть свій типовий психологічний профіль, наприклад: акцентована превентивна боязнь соціальних контактів; одночасне уникнення особистісної пасивної чи активної взаємодії з представниками передовсім своїх вікових груп; поступове прогресуюче збіднення комунікації та звуження масштабності значущих соціальних зв'язків; втрата інтересу до пізнання навколишньої дійсності та саморозвитку у навчальній діяльності; переживання безпорадності та зниження самоконтролю; емоційна відчуженість, відстороненість, спустошеність, невпевненість; труднощі з концентрацією уваги на важливих для життя і, навіть – виживання, предметах інтересу; незавершене і недоказове осмислення власного досвіду у взаємодії з іншими [5]; копінг-стратегія, яка не дозволяє адаптуватися до стресових обставин [6; 7].

Це також ймовірність розвитку соціальної інфантильності, зрештою, байдужість до власних життєвих перспектив та соціального середовища, що визначає громадянський світогляд.

Водночас, на противагу *негативних аспектів «самотності»* існує її адаптивний позитивний потенціал, який, однак, через їхнє домінування реалізується спонтанно, тобто відсутність сприятливого освітнього соціуму все одно сприяє її трансформуванню у дезадаптивний стан, посилюючи названі *негативні* утворення у ранзі загроз для психічного здоров'я: тут необхідно розрізняти хронічну самотність, або «довготривалу» (властиву передовсім для ситуацій страху, втрати контролю за перебігом власного життя), «тимчасову»,

яка може виконувати функцію психологічної саморегуляції, і «періодичну» як спосіб зниження психоемоційної напруженості, стабілізації рефлексії над минулим досвідом та результативного відновлення внутрішніх ресурсів.

Характерно, що дистанційне навчання, асинхронне спілкування, контактна обмеженість онлайн-взаємодії студентів та викладачів у можливостях усесторонніх виявів природи психічного мають полярну значущість у формуванні самотності. Так, для одних осіб цей феномен може бути неважливим через наявність у їхній комунікації інших (референтних) суб'єктів (часто за межами життєвого простору закладу вищої освіти), а для інших є вагомим чинником-бар'єром для бажаної особистісно-професійної самореалізації, соціальної підтримки, що, зрештою, виявляється у невпевненості, скептицизмі, навіть тенденційних проявах втрати сенсу життєдіяльності та стійкої громадянської позиції (емпіричні докази: прогресування психологічного дистресу, емоційного вигорання) [1; 2; 5].

Висновки: 1. Рівень психологічної безпеки освітнього середовища визначає у людини конструктивний / деструктивний, тобто біполярний зміст *самотності* («свідоме обмеження соціальних контактів, спрямованих на підтримку емоційної стабільності, концентрації на навчанні» – «відновлення працездатності після інформаційного і емоційного перевантаження»), внаслідок чого вона або: 1) набуває позитивного значення як тимчасовий ресурс психологічної безпеки [3; 6; 7]; 2) *постає* ризиком для емоційного благополуччя, ефективності навчально-професійного процесу, а, отже, необхідної саморегуляції в умовах підвищеного стресу, що призводить до розгубленості та невизначеності життєвих перспектив. 2. Стабільність психологічної безпеки освітнього середовища залежить від активного / пасивного використання студентами власного суб'єктивного «самотнього досвіду» як умови реалізації адаптивного потенціалу в інтенсивній навчально-професійній та виробничій діяльності (особливо – в умовах воєнного стану) [3; 5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баумайстер Р. Ф., Лірі М. Р. Потреба в належності: прагнення до міжособистісних зв'язків як фундаментальна людська мотивація // *Psychological Bulletin*. 1995. Т. 117, № 3. С. 497 – 529.
2. Качіуппо Дж. Т., Гоклі Л. К. Сприйнята соціальна ізоляція та когнітивні процеси // *Trends in Cognitive Sciences*. 2009. Т. 13, № 10. С. 447 – 454.
3. Кулаєва Т. Особливості переживання самотності у дорослих залежно від копінг-стратегій // *Kyiv Journal of Modern Psychology and Psychotherapy*. 2023. № 2. С. 45 – 53.
4. Лазарус Р. С., Фолкман С. Стрес, оцінювання та подолання. Нью-Йорк : Springer, 1984. 445 с.
5. Поліщук В. М. Соціальна психологія особистості : Суми : Університетська книга, 2023. 156 с.
6. Рей К. Д., Рашинг Х. Стратегії подолання самотності: суб'єктивна ефективність та частота використання // *Journal of Social and Personal Relationships*. 2025. С. 440 – 471.
7. Рокач А. Суб'єктивність переживання самотності та стратегії її подолання // *Psychological Reports*. 1996. Т. 79. № 2. С. 475 – 483.

УДК 159.947.2:159.923.2:614.8

Поліщук Світлана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент Національного університету
«Києво-Могилянська академія», м. Київ

ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Актуальність проблеми. В основі безпеки будь-якого соціального середовища знаходиться конструктивна поведінка його суб'єктів, оскільки вона визначає осмисленість і сенс їхнього життєвого шляху, зокрема у надзвичайних ситуаціях. Її зміст спричиняється особливостями вольової саморегуляції із своїми виразними структурно-функціональними характеристиками [1].

Виклад матеріалу. «Надзвичайні ситуації» – це деструктивні події (передовсім – соціально-економічні і воєнно-політичні), які 1) загрожують не лише фізичному та психічному здоров'ю людини, а також самому її життю, в чому, власне, полягає основна відмінність від кризових та екстремальних ситуацій, 2) завдають масштабних матеріальних збитків, а, отже, на тривалий час погіршують життєдіяльність суспільства, а в окремих випадках формують антагоністичний мега-виклик для його фізичного та духовного функціонування.

Їхні провідні класифікаційні ознаки (наприклад): 1) феноменологія явищ (війна; техногенна аварія; руйнівна природна стихія); 2) соціальний час у календарному вимірі «минулого», «теперішнього», «майбутнього» («неочікуваність» – «прогнозованість»); 3) географічна масштабність (локальність, територіальність, регіональність, федеральність, транскордонність); 4) календарна тривалість («короткочасність» – «довготривалість» чи «невизначеність»); 5) рівень організації («випадковість» – «цілеспрямованість»); 5) кінцева мета (залякування; відбудова; реформування; колонізація; знищення).

Вольова саморегуляція людини тут виконує дві функції (стабілізуюча: вплив на несприятливі чинники особистісного становлення – природні, соціальні); превентивна (сприяння вибору правильної, тобто доказової, стратегії для ліквідації порушень внутрішньої психологічної системи діяльності), активуючи для набуття конструктивної поведінки наступні детермінантні пізнавальні пріоритети: 1. Трансформація внутрішньої психологічної системи діяльності (результат: виникає необхідність у *новій* функціональній системі, яка забезпечить психологічну адаптацію до *нових* соціальних умов). 2. Активність такої функціональної системи визначається взаємодією її підсистем (результат: формуються *нові* інтегративні якості людини, які сприяючи психологічній адаптації, стимулюють розвиток уже емоційної саморегуляції).

Тоді конструктивна поведінка передбачає такі форми пізнання, які пов'язані з усвідомленням і увиразненням причинно-наслідкових зв'язків між задоволенням «вихідних» потреб і постановкою мети: зрозумілої у формулюванні, «прозорої», лаконічної та відповідної для неї організованої поведінки. І навпаки: якщо емоційна і вольова саморегуляції недостатньо розвинені, то замість конструктивної поведінки прогресує поведінка «фрустраційна» з типовими консервативними проявами, наприклад: 1) рухове збудження; 2) апатія; 3) агресія і деструкція; 4) стереотипія (неусвідомлений

повтор фіксованої поведінки); 5) регресія («поведінкові моделі минулого» – «примітивізм» поведінки, або втрата «якості» конструктивної поведінки) [2].

Отже, лише усвідомлений зв'язок поведінки з внутрішніми мотивами, як результатом «опредметнення» потреб, сприяє конструктивно-структурованій самоорганізації у *надзвичайній ситуації* з її окремими етапами: 1) переживання дискомфорту; 2) усвідомлення причини дискомфорту як наслідку порушення потреб («чогось не вистачає»); 3) окреслення осмисленої мети, або побудова стратегії; 4) покрокове планування поведінки для реалізації такої мети з урахуванням об'єктивних умов діяльності та суб'єктивних показників своїх можливостей; 5) прогнозування наслідків спланованої поведінки; 6) остаточна організація поведінки; 7) власне конструктивна поведінка.

Водночас із «самоконтролем» діяльності може спостерігатися її «саморегуляція» на рівні мимовільної уваги, чим засвідчується вторинність (неважливість) зусиль для активізації поведінки. Емоції пов'язуються з ресурсом виконання дії («Я зроблю це», «Я зробив це не зовсім правильно» тощо). Відповідно, рівень емоційної напруженості знижується, а операційної – підвищується, тобто існує більша ймовірність конструктивного відбору ключових (провідних) мотивів через первинний етап (це «розуміння власних потреб») наступних дій, передбачення можливих наслідків мотивованої поведінки і, зрештою, «організації поведінки» щодо попередніх осмислених цілей та усвідомлених наслідків. Перешкоди мимовільно збільшують зусилля для досягнення мети, тобто принцип «саморегуляції» економніший у ресурсах.

Оскільки дотепер відсутні завершені наукові уявлення про зміст взаємовідношень між вольовою саморегуляцією та мотивацією діяльності, то це значно ускладнює процес розуміння закономірностей впливу вольової саморегуляції на прояви конструктивної поведінки. Водночас очевидно, що потрапивши до надзвичайної ситуації, людина має бути підготовленою до такої поведінки не стільки на навчальному рівні (наприклад, з використанням тренінгів, що дійсно важливо), скільки завдяки попередньо набутому досвіді

вольової саморегуляції. Чим раніше такий досвід здобувається («не можна з кишені вийняти те, чого туди не поклав!»), тим конструктивнішою стане поведінка у ситуації нагального соціального запиту, який завжди потребує оперативного і результативного вирішення (особливо – в умовах війни).

За Г. Костюком, воля є історичним продуктом розвитку особистості, залежить від об'єктивної дійсності, але опосередковується її внутрішніми станами, процесами та властивостями. Проблема мотиву вольової дії вивчалася також Ш. Чхартішвілі, який основними ознаками волі вважає свідомий зміст поведінки і зусилля як здатність до подолання перешкод. Воля мотивована тим, що потрібно людині, воля і мотив – єдині, поза мотивом воля не функціонує так само, як і мотив поза волею. Л. Виготський, звертаючись свого часу до історії вивчення волі, зауважував, що стара психологія її сутність вбачала у проблемі *вибору*, коли кожна дитина повинна оволодіти саме процесом такого *вибору*, в основі якого знаходяться зовнішні характеристики дій та мотивів. Якраз мотивацією пов'язані інтелект, емоції та воля. Мотиви визначають соціальний зміст і спрямованість волі, тому є її головною складовою. Водночас мотив як предмет потреби не є кінцевою та достатньою стимулюючою силою для виконання будь-якої дії (В. Котирло).

Найчастіше ключовими вихідними поняттями вольового розвитку вважаються вкотре вольові дії, вибір мотивів та цілей, довільна регуляція внутрішніх станів, а чинниками ефективності вольової саморегуляції – оптимістичне і песимістичне ставлення до життя і людей, самооцінка, особливості орієнтувальної діяльності і мотивації вольової поведінки, рівень домагань і схильність до ризику, показники нервової системи (В. Калін). Акцентується також значущість вольових якостей (*всього типових – 14*), наприклад: 1) цілеспрямованість (загальна – мета життя; часткова – вміння ставити і стримувати мету для віддалених дій і вчинків); 2) ініціативність (спроможність діяти за власним бажанням і без сторонньої допомоги); 3) наполегливість (здатність задля поставленої мети тривалий час долати

перешкоди і труднощі, що залежить від життєвого досвіду, інтересів, успіхів і невдач, рівня домагань та змісту мотивів); 4) витримка (гальмування фізіологічних процесів; залежність від балансу збудження і гальмування, які визначаються типом нервової системи).

Зауважимо, що формування вольових якостей є динамічним процесом, причому окремі з них не завжди взаємопов'язані, тобто актуалізується необхідність інших особистісних характеристик, наприклад: почуття впевненості, адекватний рівень домагань і самооцінка, рефлексія [1], тобто з вольовою саморегуляцією однаково пов'язані виникнення, становлення та узгодженість вольових якостей (І. Бех).

Вольова саморегуляція непотрібна, коли йдеться про актуальну потребу, оскільки тоді вона буде стимулом. Якраз навпаки: її необхідність спричиняється діями людини, які не пов'язані з такими потребами (основною саморегуляції постає внутрішній план дій, а зовнішні чинники або відсутні, або їх недостатньо). Так, на прикладі молодшого шкільного віку з'ясовано, що розвиток вольових якостей у ситуаціях *вольового зусилля* у стані втоми виразніший у дітей, здатних до нього на всіх етапах роботи. Протилежні тенденції спостерігаються у групі «повної відсутності здатності до *вольового зусилля*»: так, коливання *його* проявів мають виразнішу динаміку у вольових якостях дівчаток. Водночас, міра здатності до вольового зусилля у ситуаціях подолання фізіологічно зумовлених труднощів істотніше пов'язана з вольовими якостями у хлопчиків (загальна динаміка вольових якостей за наявності вольового зусилля схожа у всіх дітей).

У дівчаток здатність до вольового зусилля у розумовій діяльності за наявності перешкод полягає у розвитку вольового комплексу, тоді як у хлопчиків додатковим стимулом вкотре постає зовнішня стимуляція діяльності.

Висновки: 1. Феноменологія «волі» та «вольової саморегуляції» – це зокрема боротьба мотивів та цілей. 2. У надзвичайних ситуаціях людина буде найбільш готовою до конструктивної поведінки через попередній досвід

вольової саморегуляції у повсякденному житті. 3. Переживання такого досвіду, започаткованого, максимум, з молодшого шкільного віку, призводить до його стабілізації на рівні навичок, що дозволяє одночасно 1) зберегти та зміцнити особистісні ресурси (інтелектуальні, емоційні тощо), 2) вчасно розпочати реконструкцію попередньо сформованої, але вже неактуальної, адаптаційної системи життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку: навчально-методичний посібник. Суми : Університетська книга, 2023. 158 с.
2. Штука А.Т. Психологічні особливості формування довільності дій у молодших школярів. Дис...к. психол. наук: 19.00.07. К., 1987. 151 с.

УДК 159.922.7:37.013.42

Починок Юлія Мирославівна,
кандидат філологічних наук, методист
відділу організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ДИТЯЧА ПСИХОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні соціальні та культурні трансформації актуалізують потребу в ґрунтовних знаннях з дитячої психології, зокрема щодо впливу емоційних психотравм на становлення особистості дитини. Дитячі психотравми, отримані внаслідок дефіциту емоційної підтримки, порушених дитячо-батьківських стосунків або несприятливого соціального середовища, можуть мати довготривалі наслідки для психічного розвитку та соціального функціонування особистості.

Серед найбільш поширених психологічних наслідків емоційних травм у дитячому віці виокремлюють формування помилкового або «хибного Я», розвиток мислення жертви, пасивно-агресивну поведінку, пасивність та феномен набутої (навченої) безпорадності [7]. Формування хибного «Я»

розглядається як захисний механізм психіки, спрямований на адаптацію дитини до очікувань значущих дорослих. Унаслідок цього відбувається втрата автентичності, що у подальшому ускладнює процес самопрезентації та самореалізації особистості в соціумі.

Комплекс жертви є індикатором глибокої травматизації та проявляється у відчутті втрати контролю над власним життям, домінуванні фаталістичних установок («так склалося», «нічого не змінити»). Подібні когнітивні схеми знижують рівень відповідальності та активності дитини, сприяючи формуванню пасивної життєвої позиції. У цьому контексті важливим є своєчасне психологічне втручання та підтримка, спрямовані на відновлення суб'єктності дитини.

Пасивно-агресивна поведінка часто виникає як наслідок пригнічення негативних емоцій, зокрема злості, яку дитина не вміє або боїться виражати відкрито. Невміння конструктивно опрацьовувати емоції може призводити до внутрішньої напруги, міжособистісних конфліктів та дезадаптивних форм поведінки. Окремої уваги потребує феномен набутої безпорадності, що проявляється у нездатності дитини самостійно розв'язувати повсякденні завдання – від елементарних навичок самообслуговування до ефективної комунікації з однолітками.

Проблеми дитячої психології, емоційної травматизації та соціального виховання ґрунтовно досліджувалися у працях вітчизняних науковців. Значний внесок у вивчення психічного розвитку дитини зробив Г. С. Костюк, який розглядав розвиток особистості як єдність навчання, виховання та психічних процесів, наголошуючи на ролі соціального середовища у формуванні дитини [5].

Питання емоційного розвитку, внутрішніх конфліктів та наслідків психологічних травм у дитячому віці розкривалися у працях Л. І. Божович, яка підкреслювала значення потребово-мотиваційної сфери та переживань у становленні особистості [2]. Ідеї розвитку самосвідомості, формування «Я-

концепції» та впливу соціальних факторів на поведінку дитини також простежуються у наукових розвідках С. Д. Максименка, який досліджував механізми психічного розвитку та адаптації особистості [6].

Проблему соціалізації та соціального виховання ґрунтовно розглядали представники української соціально-педагогічної науки. Зокрема, А. Й. Капська акцентувала увагу на соціальному вихованні як цілеспрямованому процесі формування соціально зрілої особистості, здатної до активної взаємодії з соціальним середовищем [4]. Вагомий внесок у розвиток соціальної педагогіки зробили також О. В. Безпалько та І. Д. Зверева, які досліджували питання соціально-педагогічної підтримки дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах [1, 3].

Відтак вважаємо, що важливу роль у подоланні наслідків дитячих психотравм відіграє соціальне виховання, яке розглядається як цілеспрямований процес соціалізації, спрямований на формування соціальної зрілості, моральних цінностей та відповідальної поведінки особистості [8]. Освіта й самоосвіта виступають ключовими механізмами соціального виховання, сприяючи ментальній залученості дитини до процесу саморозвитку. Особливої ваги набуває психологічна підготовка учнів, зокрема тих, які мають досвід травматичних переживань.

Соціальне виховання реалізується з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини. У дошкільному віці воно здійснюється переважно в ігровій формі через засвоєння соціальних норм «можна/не можна», «добре/погано». У шкільному віці акцент переноситься на формування комунікативних умінь, діалогічного мислення та усвідомлення себе як суб'єкта соціальних відносин. У студентському середовищі соціальне виховання набуває контекстуального характеру та орієнтується на розвиток особистісної автономії, критичного мислення й відповідальності.

Отже, інтеграція знань дитячої психології та соціального виховання створює умови для комплексної підтримки психічного здоров'я дитини, сприяє

подоланню наслідків емоційних травм та забезпечує гармонійний розвиток особистості впродовж усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 134 с.
2. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці. Київ : Освіта, 2008. 398 с.
3. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 256 с.
4. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. 488 с.
5. Костюк Г. С. Психологія розвитку дитини. Київ : Радянська школа, 1989. 215 с.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 272 с.
7. Розвиток дитини. *Психологія дитини. Наслідки емоційних травм у дитинстві*. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/4372/> (дата звернення: 26.01.2026).
8. Соціальна педагогіка. *Соціальне виховання як галузь знання та навчальний предмет*. URL: https://stud.com.ua/47273/pedagogika/sotsialne_vihovannya (дата звернення: 27.01.2026).

УДК 159.923

Процик Назар Михайлович,
аспірант 2 курсу спеціальності 053
Психологія Тернопільського
національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДІТЕЙ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Анотація. У тезах здійснено теоретичний аналіз особистісних чинників психологічної безпеки освітнього середовища дітей учасників бойових дій в умовах воєнного стану. Розкрито значення освітнього середовища як ресурсу стабілізації психоемоційного стану, розвитку резильєнтності та профілактики психічної дезадаптації. Обґрунтовано роль когнітивних, емоційних та поведінкових особистісних характеристик у формуванні відчуття безпеки, зокрема життєстійкості, психологічної гнучкості, позитивної самооцінки, емоційної регуляції та адаптивних копінг-стратегій. Розкрито значення підтримувального освітнього середовища, педагогічної емпатії, соціальної

взаємодії та сімейних ресурсів у розвитку психологічної стійкості дітей. Підкреслено перспективи подальших досліджень, пов'язаних з емпіричним вивченням взаємозв'язку особистісних чинників і компонентів психологічної безпеки освітнього середовища.

***Ключові слова:** психологічна безпека, психоемоційні стани, резильєнтність, освітнє середовище, травматичний досвід.*

Умови повномасштабної війни в Україні зумовлюють необхідність переосмислення ролі освітнього середовища як простору психологічної безпеки та підтримки дітей, зокрема тих, чії батьки є учасниками бойових дій. Освітній заклад у сучасних реаліях виступає не лише як інституція навчання, а і як важливий ресурс стабілізації психоемоційного стану, формування резильєнтності та подолання наслідків травматичного досвіду. Дослідження свідчать, що війна значною мірою впливає на психічне здоров'я дітей, спричиняючи тривожність, страх, депресивні та поведінкові порушення, що ускладнює їхню адаптацію до навчального процесу [3, с. 2104].

Особливої уваги потребують діти учасників бойових дій, котрі перебувають у групі підвищеного психологічного ризику через поєднання непрямих і вторинних травматичних впливів, зокрема переживання за життя близьких, розлуку, зміни сімейної структури та емоційний стан батьків. У таких умовах освітнє середовище має забезпечувати психологічну підтримку, сприяти розвитку відчуття стабільності, передбачуваності та контролю [2, с. 101]. За даними міжнародних програм підтримки освіти під час війни, створення безпечного освітнього простору та психосоціальної підтримки сприяє підвищенню адаптаційних можливостей дітей та їхньої академічної мотивації [4, с. 9].

У сучасній психології дедалі більшого значення набуває вивчення особистісних чинників, що визначають рівень психологічної безпеки, зокрема індивідуальних ресурсів, самооцінки, емоційної регуляції, життєстійкості та суб'єктивного відчуття захищеності. Саме ці характеристики можуть виступати

медіаторами між травматичним досвідом та психоемоційними станами дітей. Водночас освітнє середовище може бути як фактором ризику, так і ресурсом розвитку резильєнтності [5, с. 2216].

Метою дослідження є теоретичний аналіз особистісних чинників психологічної безпеки освітнього середовища дітей учасників бойових дій у контексті формування резильєнтності та профілактики психоемоційних порушень.

Теоретичний аналіз сучасних наукових підходів дає змогу розглядати психологічну безпеку освітнього середовища як інтегративне явище, що включає суб'єктивне відчуття емоційного комфорту, підтримки, прийняття, довіри та можливості самовираження. У кризових умовах ці аспекти набувають особливого значення, оскільки забезпечують базові потреби дитини у стабільності та соціальній включеності.

Наукові дослідження доводять, що школи можуть виступати важливими ресурсами розвитку резильєнтності, формуючи відчуття належності, безпеки та позитивної соціальної ідентичності. Формування прив'язаності до освітнього простору, довіри до педагогів та позитивного клімату сприяє відновленню психоемоційної рівноваги дітей у ситуаціях криз і травм [5, с. 2219].

Особистісні чинники психологічної безпеки умовно можна поділити на когнітивні, емоційні та поведінкові. До когнітивних належать уявлення про контроль над ситуацією, оптимізм, життєві цілі. Емоційні чинники включають здатність до емоційної регуляції, рівень тривожності, емоційну стабільність. Поведінкові чинники пов'язані з активними стратегіями подолання стресу, соціальною взаємодією та адаптивною поведінкою [1]

У контексті воєнного часу особливого значення набувають такі особистісні ресурси, як життєстійкість, психологічна гнучкість, позитивна самооцінка та соціальна підтримка. Встановлено, що розвиток цих характеристик сприяє формуванню посттравматичного зростання та зниженню ризику психічної дезадаптації [3, с. 2109]. Освітнє середовище може виступати

платформою для розвитку цих ресурсів через підтримувальні взаємини, психологічні інтервенції та створення безпечної атмосфери.

Водночас сучасні дослідження освітньої резильєнтності в умовах війни підкреслюють роль педагогів як ключових агентів психологічної підтримки. Педагоги, котрі демонструють емпатію, стабільність та послідовність, сприяють формуванню довіри та психологічної безпеки учнів. Своєю чергою, підтримка соціальних зв'язків у класному колективі сприяє зменшенню почуття ізоляції та підвищенню адаптаційних можливостей дітей [3, с. 2110].

Особливу роль відіграють сімейні фактори, які взаємодіють із освітнім середовищем. Емоційний стан батьків, стиль виховання, рівень підтримки та стабільність сімейного функціонування впливають на сприйняття дитиною освітнього простору як безпечного чи небезпечного.

Таким чином, психологічна безпека освітнього середовища формується у взаємодії особистісних характеристик дитини, соціально-психологічного клімату навчального закладу та сімейних ресурсів.

Психологічна безпека освітнього середовища є важливим фактором стабілізації психоемоційних станів дітей учасників бойових дій. Особистісні чинники, такі як життєстійкість, емоційна регуляція, позитивна самооцінка та активні копінг-стратегії, виступають ключовими ресурсами адаптації в умовах воєнного стресу. Освітній заклад може забезпечувати розвиток цих ресурсів через підтримувальне середовище, що сприяє формуванню резильєнтності та посттравматичного зростання. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням взаємозв'язку особистісних чинників та компонентів психологічної безпеки освітнього середовища дітей учасників бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Gewirtz A. H., Muldrew L., Sigmarsdóttir M. Mental health, risk and resilience among refugee families in Europe. *Current Opinon in Psychology*. 2022. № 47. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101428>
2. Flyarkovska O., Zaiets S., Melnychuk V. Organization of the Activities of the Psychological Service in General Secondary Education Institutions: International Experience and

Domestic Realities in Military Conditions. *Problems of Education*. 2023. № 2(99). P. 99–113. <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-99.2023.13>

3. Masten, A. S., Tyrell, F. A., Cicchetti, D. Resilience in development: Pathways to multisystem integration. *Development and Psychopathology*. 2023. № 35(5). P. 2103-2112. <https://doi.org/10.1017/S0954579423001293>

4. Pacheco E-M., Parrott E., Oktari R. S., Joffe H. How schools can aid children's resilience in disaster settings: The contribution of place attachment, sense of place and social representations theories. *Frontiers in Psychology*. 2022. № 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1004022>

5. Panter-Brick C. Pathways to resilience and pathways to flourishing: Examining the added-value of multisystem research and intervention in contexts of war and forced displacement. *Developmental Psychopathology*. 2023. № 35(5). P. 2214-2225. <https://doi.org/10.1017/S095457942300113X>

УДК 37.015.3:316.6

Рачок Оксана Леонідівна,
методист кафедри педагогіки та
психології Луганського обласного
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Северодонецьк

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Сучасна система освіти України функціонує в умовах тривалих кризових впливів, зумовлених воєнними діями, соціальною нестабільністю, інформаційними загрозами та зростанням рівня психоемоційного напруження в суспільстві. За цих обставин особливої актуальності набуває проблема психологічної безпеки учасників освітнього процесу. Адже саме освітнє середовище має забезпечувати не лише передачу знань, а й підтримку психічного здоров'я, почуття захищеності, довіри та стабільності. Психологічна безпека є базовою умовою ефективної навчальної діяльності, професійного розвитку педагогів і гармонійного становлення особистості здобувачів освіти [1].

Поняття психологічної безпеки освітнього середовища розглядається як стан захищеності особистості від психологічного насильства, емоційного виснаження, хронічного стресу та деструктивних міжособистісних взаємодій. Вона передбачає наявність таких умов, за яких учасники освітнього процесу

відчують емоційну стабільність, прийняття, підтримку та можливість вільного самовираження без страху приниження чи покарання [4].

У воєнний період спектр загроз у психологічній безпеці суттєво розширюється. До основних викликів належать: постійна тривога за власну безпеку та безпеку близьких, переживання втрат, вимушене переміщення, порушення звичного способу життя, дистанційні або змішані форми навчання, інформаційне перевантаження та зниження рівня соціальної підтримки. У педагогічних працівників ці чинники посилюються професійним вигоранням, відповідальністю за емоційний стан здобувачів освіти та необхідністю адаптації до нових освітніх умов [3].

Психологічна безпека здобувачів освіти значною мірою залежить від емоційного клімату закладу освіти, стилю педагогічної взаємодії та рівня психологічної компетентності педагогів. Підтримувальне освітнє середовище сприяє формуванню відчуття стабільності, розвитку емоційної саморегуляції, зниженню рівня тривожності та підвищенню навчальної мотивації. Водночас ігнорування психологічних потреб учасників освітнього процесу може призводити до дезадаптації, зниження успішності та порушень психічного здоров'я [4].

Важливим компонентом забезпечення психологічної безпеки є розвиток резильєнтності – здатності особистості адаптуватися до складних життєвих обставин і відновлювати психологічну рівновагу. Освітній процес має включати елементи психоосвіти, формування навичок стресостійкості, емоційного інтелекту, конструктивної комунікації та самодопомоги. Особлива роль у цьому процесі належить практичним психологам, соціальним педагогам і класним керівникам [6].

Не менш значущою є психологічна безпека педагогічних працівників. Професійна діяльність в умовах постійного стресу без належної підтримки підвищує ризик емоційного вигорання, зниження професійної мотивації та якості освітніх послуг. Тому заклади освіти мають створювати умови для

психологічного розвантаження педагогів, розвитку культури взаємопідтримки, впровадження програм супервізії та психологічного консультування.

Сучасні виклики вимагають комплексного підходу до забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища. Серед ключових напрямів можна виокремити: формування безпечного та доброзичливого освітнього простору; підвищення психологічної грамотності всіх учасників освітнього процесу; розвиток системи психологічного супроводу; налагодження ефективної комунікації між усіма суб'єктами освіти; інтеграцію принципів травмоорієнтованого підходу в освітню практику [5].

Значна частина учасників освітнього процесу має досвід переживання психотравмувальних подій, пов'язаних із воєнними діями, втратами, вимушеним переселенням або тривалим перебуванням у ситуації невизначеності. Травмоорієнтований підхід передбачає визнання впливу травматичного досвіду на поведінку, емоційний стан і навчальну діяльність, а також створення умов, що мінімізують повторну травматизацію та сприяють відновленню почуття контролю й безпеки.

Особлива роль у цьому процесі належить практичним психологам, соціальним педагогам і класним керівникам, які забезпечують психосупровід, розвиток резильєнтності та адаптацію учасників освітнього процесу до складних життєвих обставин.

Важливим напрямом є формування культури психологічної безпеки в закладі освіти, яка базується на принципах довіри, поваги, партнерської взаємодії та недискримінації. Адміністрація закладу освіти відіграє ключову роль у створенні таких умов, забезпечуючи чіткі правила взаємодії, механізми реагування на конфліктні ситуації, прояви булінгу чи психологічного насильства, а також підтримку ініціатив, спрямованих на збереження психічного здоров'я.

У контексті цифровізації освіти актуалізується проблема психологічної безпеки в онлайн- та змішаному навчанні. Тривале перебування в цифровому

середовищі, обмеження живого спілкування, інформаційне перевантаження та ризики кібербулінгу негативно впливають на емоційний стан здобувачів освіти.

Тому важливим є формування навичок безпечної поведінки в цифровому просторі, розвитку критичного мислення, медіаграмотності та вміння регулювати власний психоемоційний стан під час дистанційного навчання [7].

Психологічна безпека освітнього середовища також тісно пов'язана з національно-патріотичним вихованням, яке в умовах війни набуває особливого значення. Формування ціннісних орієнтацій, почуття приналежності до спільноти, усвідомлення власної ролі в розбудові держави сприяє підвищенню психологічної стійкості та внутрішньої опори особистості. Водночас важливо, щоб такі заходи здійснювалися з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учасників освітнього процесу, без надмірного емоційного навантаження [2].

Таким чином, забезпечення психологічної безпеки в освітньому середовищі є багатовимірним процесом, що потребує узгоджених дій на індивідуальному, інституційному та соціальному рівнях. Психологічна безпека учасників освітнього процесу є одним із ключових чинників функціонування сучасної освіти в умовах воєнного та повоєнного часу. Її забезпечення потребує системних зусиль з боку держави, адміністрації закладів освіти, педагогічних працівників і фахівців психологічної служби. Створення психологічно безпечного освітнього середовища сприятиме збереженню психічного здоров'я, підвищенню якості освіти та формуванню стійкої, соціально відповідальної особистості, здатної ефективно діяти в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнатюк О. В. Психологічні аспекти безпечного освітнього середовища в закладах освіти під час війни. URL : <https://surl.li/хаоуар> (дата звернення: 23.01.2026).
2. Горбатюк О. В., Поліщук С. В. Національно-патріотичне виховання учнів у контексті російсько-української війни. URL : <https://surl.li/cwxonz> (дата звернення: 23.01.2026).
3. Коцюр Н., Товкун Л. Формування психологічної безпеки освітнього середовища в умовах російсько-української війни. URL : <https://surl.li/kmfpez> (дата звернення: 23.01.2026).

4. Московець Л., Жданюк Л. Психологічна підтримка здобувачів освіти в умовах безпечного освітнього середовища. URL : <https://surl.li/yzsrm> (дата звернення: 23.01.2026).
5. Сергєєнкова О. П. Методичний алгоритм психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни. URL : <https://surl.li/zxqnig> (дата звернення: 23.01.2026).
6. Цюман Т., Нагула О. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. URL : <https://surl.li/lnyarg> (дата звернення: 23.01.2026).
7. Шахрай В. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: стан і способи вдосконалення. URL : <https://surl.lt/iplcge> (дата звернення: 23.01.2026).

УДК 37.091.3:37.043

Ребуха Лілія Зіновіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль;

Стружак Галина Йосипівна,

магістр кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Інклюзивна освіта є одним із ключових напрямів реформування сучасної української освітньої системи. Її головною метою є створення умов, за яких кожна дитина може здобувати якісну освіту незалежно від наявності особливих освітніх потреб (ООП). У науковій літературі інклюзія визначається не лише як правове положення, а й як соціально-педагогічний феномен, що передбачає цілісний підхід до організації освітнього процесу [4; 5; 6]. Успішність інклюзивної практики значною мірою залежить від компетентності педагогів, їхньої психологічної готовності та професійних умінь.

Разом із тим, у сфері підготовки педагогічних працівників спостерігається ціла низка труднощів, які суттєво впливають на якість впровадження інклюзії.

Науковці наголошують, що інклюзія функціонує як комплексна модель, яка охоплює кілька взаємозалежних елементів: правове підґрунтя, організаційна структура, педагогічні умови, ресурсне забезпечення, підтримка дітей з ООП, адаптація методів та середовища та розвиток особистості. Ця

модель передбачає, що всі компоненти повинні працювати узгоджено, адже лише юридичне гарантування прав без відповідних умов, ресурсів та підготовлених кадрів не забезпечує реальної інклюзивності. У контексті ЗВО така модель означає необхідність створення доступного середовища для студентів із ООП та підготовку майбутніх педагогів до роботи в інклюзивному класі.

Однією із головних проблем є те, що освітні програми вищої педагогічної освіти часто не забезпечують достатнього рівня підготовки до роботи з дітьми з ООП. Науковець В. Донець підкреслює, що у випускників педагогічних спеціальностей ЗВО нерідко відсутні як базові знання із спеціальної педагогіки, так і психологічна готовність до взаємодії з дітьми, які потребують особливого підходу. За результатами досліджень О. Білюк, В. Зеленина та І. Кореневої, багато студентів-педагогів не знайомі з реальним різноманіттям потреб дітей із ООП, що призводить до формального підходу в інклюзивній практиці [1]. Для ефективної роботи в інклюзивному середовищі педагог має володіти особливими компетентностями: умінням адаптувати навчальний матеріал, розробляти індивідуальні освітні програми, працювати в команді фахівців (психолог, логопед, асистент учителя), використовувати корекційні методи.

Суттєвою проблемою є наявність у частини педагогів психологічної неготовності працювати з дітьми з ООП. Поширеними є страх, невпевненість, побоювання щодо додаткового навантаження або ймовірного професійного вигорання. Науковець І. Кучерак підкреслює, що інклюзивний педагог має не просто володіти методиками, а бути здатним до прийняття, емпатії, створення безпечного середовища [3, с. 270]. Аналіз української практики науковцем Т. Ілляшенко показує, що саме психологічні бар'єри нерідко ускладнюють реалізацію інклюзії незалежно від якості методичного забезпечення [2, с. 150–155].

Отже, підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти є складним, міждисциплінарним і багаторівневим процесом. Аналіз літератури та

практичних досліджень свідчить, що в Україні існує низка системних проблем, серед яких недостатня професійна підготовка у ЗВО, низький рівень інклюзивної компетентності, брак регулярного підвищення кваліфікації, психологічні бар'єри та обмежені ресурси. Ефективна інклюзія можлива лише за умови модернізації підготовки педагогів, впровадження практико-орієнтованих методів, формування мультидисциплінарних команд, удосконалення післядипломної освіти та забезпечення емоційно-психологічної підтримки педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білюк О. Г., Зеленін В. В., Коренева І. М. Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 2024. №12. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14246824>
2. Ілляшенко Т. (Проблеми впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2021. №5. С. 150–157.
3. Кучерак І. Учитель як суб'єкт інклюзії: стратегії, проблеми, рішення. Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих в системі неперервної освіти» : збірник тез VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (16 грудня 2021 р.). БІНПО ДВНЗ УМО, м. Біла Церква, Україна, 2021. С. 270–273.
4. Легеза Є. О., Лютіков П. С. Особливості адміністративно-правового забезпечення реалізації прав осіб з інвалідністю. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування, 2022. №6. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5430/1/01-05_6-_2022-%d0%9b%d0%b5%d0%b3%d0%b5%d0%b7%d0%b0_%d0%9b%d1%8e-%d1%82%d1%96%d0%ba%d0%be%d0%b2.pdf
5. Ребуха Л. З. Зреалізування права особистості на освіту: педагогічний та нормативно-правовий аспекти. *Protection of children's rights from a legal, pedagogical and psychological perspective. Monograph. Centre for Eastern Europe Research UWM in Olsztyn*, 2021. С. 225–235.
6. Ребуха Л., Сусла М. Управління освітнім процесом в сучасних умовах функціонування закладу. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : зб. наук. праць : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтер.-конф. (Переяслав, 31берез. 2021 р.)* Переяслав, 2021. №69. С. 231–232.

УДК 355.01

Сітак Альона Анатоліївна,
студентка Глухівського національного
педагогічного університету імені
Олександра Довженка, м. Глухів;
Науковий керівник:

Тюльпа Тетяна Миколаївна,
доктор педагогічних наук, доцент
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
м. Глухів

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК РЕСУРС СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТРЕСУ

У сучасних умовах збройної агресії тривалість і інтенсивність психотравмуючих ситуацій у дітей молодшого шкільного віку суттєво зросли. Першокласники як соціально та психологічно вразлива група часто переживають стресові реакції, пов'язані з тривогою, порушенням безпеки та труднощами адаптації до навчального процесу. Саме тому створення безпечного освітнього середовища є ключовим аспектом успішної соціально-психологічної підтримки. Одним із перспективних методів такої підтримки є арт-терапія – психотерапевтичний підхід, що використовує творчі засоби для сприяння емоційній стабілізації, самовираженню та соціальній інтеграції дітей у навчальному середовищі.

Арт-терапія – це форма психотерапії, що базується на використанні творчої діяльності (малювання, музика, ліплення тощо) для покращення емоційного стану та розвитку особистості. Цей метод дозволяє дітям без словесного тиску виражати свої внутрішні переживання та емоції, що особливо важливо для молодших школярів, які можуть ще не володіти достатнім вербальним ресурсом для опису складних переживань. Через символічну мову мистецтва можна створити умови для самопізнання, зниження тривожності та стабілізації психоемоційного стану дитини [6].

Дослідження показують, що арт-терапія сприяє зниженню рівня стресу, тривожності та негативних емоцій, полегшуючи вираження складних переживань дітей та їхню інтеграцію психологічних ресурсів [3].

Безпечне освітнє середовище – це середовище, що забезпечує фізичну та психологічну безпеку, підтримку самовираження, соціальну інтеграцію та

розвиток дитини. Особливо в умовах війни діти можуть переживати постійний страх, невизначеність та тривогу, що негативно впливає на їхню здатність до навчання та соціальної адаптації. Дослідження інтеграції арт-терапії в освітнє середовище показують, що цей метод може бути ефективним інструментом для створення психоемоційного безпечного простору, де діти можуть знижувати психологічне напруження та формувати навички саморегуляції [2].

Арт-терапевтичні практики створюють міст безпеки, в якому дитина може розкрити внутрішній світ через творчість. У такому просторі знижується рівень почуття загрози, що сприяє формуванню довіри – як до себе, так і до оточення, зокрема педагогів та однокласників [5].

Ефективна робота з першокласниками передбачає адаптацію арт-терапевтичних технік з урахуванням їхнього віку та особливостей психоемоційного розвитку. До таких технік відносяться:

- малювання та живопис – дозволяють відобразити емоції, які важко висловити словами;
- ліплення та пластилінографія – розвиток моторики і одночасний вплив на психоемоційний стан;
- музика та ритмічні вправи – сприяють зниженню тривожності і формують відчуття власного ритму та впевненості;
- казкотерапія – дає можливість в безпечний спосіб опрацьовувати внутрішні конфлікти через символічні сюжети.

Систематичне застосування таких технік сприяє розвитку навичок саморегуляції, зниженню страхів та стабілізації поведінки дітей молодшого шкільного віку [4].

Психологічні наслідки воєнного стресу мають глибокий вплив на дітей. Військові конфлікти призводять до підвищення рівня тривожності, порушень сну, емоційної нестабільності та зниження здатності до концентрації уваги. Арт-терапія в цих умовах виступає як інструмент зниження психоемоційної напруги, підтримки адаптації та розвитку життєстійкості [1].

Наприклад, дослідження в Україні показали, що арт-терапевтичні програми сприяють зниженню рівня стресу у дітей, які живуть під час бойових дій, створюючи простір безпеки, підтримки та самовираження, що особливо важливо в умовах непередбачуваного життя під час війни [1; 2; 6].

Аналіз спеціальної літератури дозволив нам сформулювати практичні рекомендації для педагогів, соціальних педагогів і класних керівників щодо використання арт-терапії як ресурсу створення безпечного освітнього середовища для першокласників в умовах воєнного стресу:

1. Проводьте арт-терапевтичні заняття в одному й тому самому місці та в стабільний час. Передбачуваність знижує тривожність і формує у першокласників відчуття психологічної безпеки.

2. Починайте заняття з коротких ритуалів заспокоєння. Використовуйте дихальні вправи, спокійну музику або «коло настрою» перед творчою діяльністю, щоб підготувати дітей до емоційної саморегуляції.

3. Надавайте перевагу процесу, а не результату творчості. Уникайте оцінювання малюнків чи виробів. Пояснюйте дітям, що важливі їхні почуття та самовираження, а не «красивість» роботи.

4. Використовуйте невербальні арт-техніки. Застосовуйте малювання, ліплення, колажі, роботу з піском або тканиною, що дозволяє дітям виражати емоції без необхідності словесного опису травматичних переживань.

5. Інтегруйте арт-терапію в освітній процес. Поєднуйте творчі завдання з уроками читання, природознавства чи «Я досліджую світ», наприклад, через малювання емоцій героїв або створення «карти безпеки класу».

6. Використовуйте групові арт-техніки для соціалізації. Запроваджуйте спільні творчі проєкти (колективні малюнки, панно, аплікації), які сприяють розвитку співпраці, емпатії та відчуття приналежності до класної спільноти.

7. Уникайте травматичних сюжетів у творчості. Не стимулюйте дітей відтворювати сцени війни, втрат чи насильства. Натомість пропонуйте теми безпеки, підтримки, сили, дому, надії.

8. Залучайте батьків до арт-терапевтичного процесу. Проводьте спільні творчі заходи або надавайте рекомендації для арт-діяльності вдома, що підсилює відчуття стабільності та підтримки дитини.

9. Працюйте в команді з психологом закладу освіти. Узгоджуйте арт-терапевтичні практики з фахівцем, щоб своєчасно помічати ознаки підвищеного стресу, тривожності чи дезадаптації у першокласників.

10. Регулярно здійснюйте рефлексію та спостереження. Фіксуйте зміни в емоційному стані, поведінці та взаємодії дітей у процесі арт-занять, коригуючи методи відповідно до їхніх потреб та стану безпеки.

Отже, арт-терапія є важливим ресурсом для створення безпечного освітнього середовища для першокласників, які перебувають під впливом воєнного стресу. Через творчість діти можуть безпечно виражати складні емоції, формувати навички саморегуляції та розвивати соціальні зв'язки. В умовах війни, де дитяча психіка зазнає додаткового навантаження, арт-терапія виступає як важливий механізм підтримки психоемоційної стабільності, адаптації до навчального процесу та інтеграції в соціальне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи: колективна монографія / за заг.ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 283 с.
2. Бондаренко Л. О., Шелкошвєєв І. В. Простір арт-терапії для зцілення дітей в умовах війни. *Особистість, суспільство, війна: тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму* (м. Харків, 15 квітня 2022 р.) / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Національна поліція України та ін. Харків: ХНУВС, 2022. С. 30–32.
3. Вітренко К., Іващенко А. Специфіка подолання страхів у дітей молодшого шкільного віку засобами арт-терапії. *Перспективи та інновації науки*. 2023. №. 16 (34).
4. Козігора М. Арт-терапія як засіб навчання і виховання учнів початкової школи. *Молодий вчений*. 2018. №. 7 (59). С. 198-201.
5. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
6. Суворова А. Д. Вплив арт-терапії на емоційний стан дітей-переселенців. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* : матеріали V міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 квітня 2025 року) / за заг. ред. проф. Аракеляна М.Р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2025. 160 с. С. 130-132.

Ткачишина Оксана Романівна,
кандидат психологічних наук Київського
столичного університету імені
Бориса Грінченка, м. Київ

ПРОБЛЕМА БУЛІНГУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ

В умовах сьогодення України проблема булінгу в освітньому середовищі набуває все більшої актуальності, вона постає як соціально-психологічне та педагогічне явище, за яким стоїть сукупність соціальних, психологічних та педагогічних проблем. Не останню роль відіграє тут і негативний вплив війни на психіку особистості, зокрема дітей та підлітків.

У сучасних наукових дослідженнях під булінгом розуміється різновид агресивної поведінки, що полягає в систематичному переслідуванні, приниженні однієї людини іншою або групою осіб. Слід зазначити, що зіткнення з цькуванням у дитячому віці, незалежно від того, в якій ролі при цьому знаходилася дитина – ініціатора, жертви або свідка, впливає на поведінку людини та сприйняття нею насильства у подальшому житті, оскільки особистість дитини ще не є повністю сформованою, а система цінностей лише починає формуватися у свідомості, що зумовлює вразливість дитячої психіки до цього негативного явища. Булінг в основному є прихованим явищем для оточуючих, але діти, які зазнали цькування, отримують психологічну травму різного ступеня тяжкості, що впливає на формування особистості та може призводити до тяжких наслідків. І не має особливого значення, чи мав місце фізичний булінг або ж психологічний тощо.

Спираючись на деякі результати досліджень, що стосуються проблеми булінгу в Україні, можна зробити висновок, що для нашої держави дана проблема є досить актуальною. Так, відповідно до дослідження ЮНІСЕФ: 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу; 24% дітей стали жертвами булінгу; 48% дітей нікому не розповідали про випадки булінгу; 44% школярів були спостерігачами булінгу, але ігнорували його, бо їм

було страшно за себе; більшість дітей булять за те, що вони виглядають, говорять, думають не так, як інші діти [2].

Проблема булінгу цікавила багатьох дослідників, зокрема досліджувалися такі аспекти цієї проблеми: загальне поняття про булінг, як поведінкове порушення (А. Джуська, В. Калинчак, Д. Сорочан та ін.); прояви булінгу у освітньому просторі (Л. Деркач, Н. Лалак, О. Пристемський, О. Черкас та ін.); психологічні особливості підлітків, схильних до булінгу (А. Кабанцева, А. Килівник, В. Радченко, В. Теслюк, А. Фещенко, О. Чопенко та ін.).

Ще у 1974-1988 рр. докладно висвітлював феномен булінгу британський дослідник Д. Лейн, який наголосив на структурі цього процесу та факторах, що сприяють його прояву. В одній зі своїх робіт [5, с. 18] автор навів визначення явища, що стало класичним: *булінг* – це тривале фізичне чи психічне насильство з боку індивіда чи групи щодо індивіда, який нездатний захистити себе у цій ситуації. У своїх роботах, присвячених причинам булінгу, шкільному хуліганству та шкільним прогулам, Д. Лейн відводив важливу роль таким чинникам, як сім'я, особистісні особливості та мікроклімат школи. На його думку, у структурі булінгу тісно переплетені не лише всі зазначені фактори, а й багато інших. Так, на думку автора, виявлена у ситуації булінгу поведінка людини дозволяє прогнозувати її поведінку в майбутньому [5, с. 18].

Початкові патерни знущань значною мірою передбачають характер подальших взаємин між жертвою та переслідувачем. Крім того, особистісні особливості накладають також відбиток на стиль поведінки. Д. Лейн вказував і на множинний стрес, як один із факторів прояву булінгу. Особи, долучені до процесу шкільного цькування, зазвичай, обтяжені безліччю проблем. Погане здоров'я, низький соціальний статус, незадовільні стосунки з однолітками, великі сім'ї, виражене соціальне неблагополуччя, а також низькі компенсаторні можливості сім'ї – все це характерно для жертв булінгу. Не менш важливою в ситуації булінгу є і позиція школи, оскільки саме від дій шкільної адміністрації і залежить виразність та тривалість булінгу [5, с. 18].

Відомий норвезький учений Д. Олвеус проводив власні дослідження агресивності дітей. У 1973 р. на основі свого дослідження автор публікує статті [6], які мали неабиякий вплив на поширення інтересу наукової спільноти до проблеми булінгу. У своїх напрацюваннях дослідник відводив ключову роль у процесі цькування особистісним особливостям індивідів, включених у нього. Автор робить висновок про те, що ролі жертви і агресивного учасника глибоко індивідуальні і залежать не стільки від групових явищ, скільки від власних особливостей дитини. Д. Олвеус вважає, що певні негативні обставини соціального оточення дитини стимулюють її агресивність, і ця риса особистості є найважливішою рушійною силою, що стоїть за булінгом, спрямованим на більш слабких однокласників [6]. Завдяки роботам Д. Олвеуса в 1978 р. поняття «булінг» було введено в науковий обіг. Наприкінці 1980-х років питання визначення, причин, чинників, наслідків, особистісних особливостей, профілактики, запобігання та втручання в ситуації булінгу почали викликати зростаючий інтерес як в теоретичній науці, так і в практиці.

Сучасні дослідники А. Кабанцева та А. Мельникова акцентують увагу на тому, що «булінг є однією з головних проблем сучасності, оскільки він загрожує фізичному та психічному здоров'ю дитини, залишаючи слід у пам'яті та назавжди деформуючи особистість. Це стосується не лише «жертв» булінгу, а й «агресорів» також» [1, с. 64].

Виділяють п'ять видів булінгу: 1) фізичний – побиття, штовхання, підніжки; 2) психологічний – ігнорування, погрози, маніпуляції, шантаж; 3) економічний – крадіжки, вимагання грошей, псування майна; 4) сексуальний – жарти, образи, погрози сексуального характеру; 5) кібербулінг – публікація контенту (фото, відео) без дозволу [4].

Після прийняття в Україні у 2018 році відповідних нормативно-правових актів протидії булінгу було закладено основні інструменти профілактики та протидії цькуванню у навчальному середовищі нашої країни. Так, в Україні визначення «булінгу» набуло регламентації з прийняттям Закону України «Про

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». Цей Закон вніс зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КЗпАП) та Закону України «Про освіту», доповнивши їх статтями про булінг. Тобто на рівні держави вже давно здійснюються певні кроки для привертання уваги суспільства до проблеми булінгу, боротьби з цим негативним явищем та профілактики булінгу у різних його проявах. Але і в умовах воєнного стану в Україні, проблема, на жаль, не втрачає своєї актуальності, про що свідчать інформаційні повідомлення в засобах масової інформації про те, коли підлітки знущаються з когось із однолітків не тільки психологічно, але й фізично, при цьому знімають це на відео і поширюють такий контент в соціальних мережах. Постає логічне запитання: Чому вони це роблять? Чим керуються в таких своїх діях? Такі питання спонукають до аналізу причин булінгу, чинників, які впливають на виникнення цього негативного явища.

На нашу думку, **чинники**, які зумовлюють виникнення булінгу можна поділити на дві групи:

1) зовнішні, тобто соціальні: особливості соціального середовища, оточення, сім'я, і зокрема, недоліки сімейного виховання, школа, шкільний клас тощо, а також соціальні виклики, до яких можна віднести і воєнний стан, вплив війни загалом, і все, що з цим пов'язане;

2) внутрішні, тобто особистісні, або психологічні: психофізіологічні особливості дитини, наявність певних особистісних рис, низька самооцінка та відчуття власної неповноцінності, висока потреба у владі та контролі над оточенням та оточуючими, недостатній розвиток емпатії або її цілковита відсутність внаслідок недоліків сімейного виховання, негативні форми самоствердження у підлітковому віці (наприклад, за рахунок приниження інших тощо).

У контексті психологічного аналізу проблеми булінгу, слід окремо звернути увагу і на психологічні наслідки війни, її вплив на ментальне здоров'я,

на емоційну сферу, самоконтроль, рівень тривожності особистості тощо. Так, невизначеність життя, важкопрогнозованість майбутнього, відсутність або руйнація планів та перспектив призводять до зростаючого емоційного напруження, підвищеної тривожності, появи страхів, нав'язливих негативних думок та постійних переживань, що значною мірою впливають на стан психологічної рівноваги особистості та її психологічне благополуччя. Зазначені негативні особливості у підлітковому віці можуть знаходити свій неадекватний «вихід» у булінгу, тобто, коли психіка прагне звільнитись від негативу за рахунок іншого [3].

Отже, причини булінгу є досить різноманітними, поєднання різних чинників може підвищувати ймовірність виникнення такого негативного явища, як булінг. Тому важливими є заходи, спрямовані на попередження виникнення булінгу, зокрема, просвітницька робота з дітьми та підлітками, виховні заходи, спрямовані на формування емпатії та співчуття у підростаючого покоління, вчасне реагування на будь-які прояви булінгу усіх учасників освітнього процесу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кабанцева А. В., Мельникова А. В. Індивідуально-психологічні особливості дітей підліткового віку, схильних до участі в булінгу. *Педагогічна та вікова психологія*. 2017. № Т. 2. Вип. 6. С. 60-64.
2. Протидія булінгу. Сайт МОН. URL: <https://mon.gov.ua/tag/protidiya-bulingu?&tag=protidiya-bulingu> (дата звернення: 10.02.2026).
3. Ткачишина О.Р. Психологічні аспекти проблеми ментального здоров'я // Актуальні проблеми психології розвитку особистості: мат-ли Міжнар. науково-практ. конференції (12-15 травня 2023 р.). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 88-91.
4. Як розпізнати булінг і куди звертатися по допомогу: поради МОН. URL: <https://mon.gov.ua/news/yak-rozpiznaty-bulinh-i-kudy-zvertatysia-po-dopomohu-porady-mon> (дата звернення: 10.02.2026).
5. Lane D. A. *Bullying in schools*. Stoke-on-Trent. 1989. 117 p.
6. Olweus D. Aggression and peer acceptance in adolescent boys: Two short-term longitudinal studies of ratings. *Child development*. 1977. P. 1301-1313.

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Полтава

**ЗМІСТ ПРОГРАМИ ТРЕНІНГУ ЩОДО KEYС-МЕНЕДЖМЕНТУ
СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ,
ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ (СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ,
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ/ВИЦЬ, ВЕТЕРАНІВ/ОК)**

«Сім'ї, що постраждали від війни» – це термін, який може стосуватися різних груп людей, які зазнали наслідків бойових дій, зокрема: дітей, які отримали фізичні чи психологічні травми, або сімей військовослужбовців, які загинули або отримали інвалідність внаслідок війни. Статус «дитина війни» надається дітям до 18 років, які зазнали певних ушкоджень чи пережили насильство під час бойових дій.

Виділяють такі основні категорії сімей, що постраждали від війни:

– Сім'ї дітей, які постраждали від війни: діти віком до 18 років, які отримали поранення, контузії, каліцтва, фізичне, сексуальне або психологічне насильство, були викрадені, незаконно утримувалися в полоні або залучалися до дій збройних формувань. У таких випадках дитина може отримати офіційний статус «дитина війни».

– Сім'ї загиблих захисників: члени сімей військовослужбовців, які загинули або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, отриманих під час захисту Батьківщини, або через захворювання, пов'язані з участю у бойових діях.

– Сім'ї військовослужбовців, які отримали інвалідність: члени сімей осіб, які стали інвалідами внаслідок поранення чи хвороби, отриманої під час проходження служби в умовах воєнних дій.

Вважаємо, що значною мірою діти страждають і від розлуки з батьками, які є військовослужбовцями і перебувають на війні. Тому такі діти також потребують особливої уваги.

Правовий статус «дитини війни» є важливим, оскільки: надання статусу «дитина війни» надає дитині певні права та соціальні гарантії. Для оформлення статусу потрібно звернутися до органу опіки та піклування або до служби у справах неповнолітніх. Для отримання статусу потрібні відповідні документи та заява. У деяких випадках, наприклад, якщо дитині виповнилося 14 років, вона може самостійно подати документи.

Ми будемо говорити про всі ці категорії сімей з дітьми як постраждалих від війни. Вони вимагають уваги як турбота про сім'ї героїв, соціальний захист яких є обов'язком не лише держави, а й усіх свідомих громадян, у тому числі благодійних фондів (БФ), громадських організацій (ГО) тощо. Ці категорії сімей можуть бути в сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО), а можуть і не бути в СЖО, але діти вимагають підтримки і допомоги в соціалізації і розвитку в умовах дистанційної освіти, відсутності одного з батьків, посиленню рольової напруги в родині, перекладання на старших дітей частини батьківських обов'язків, турботи про осіб похилого віку в родині тощо. У будь-якому випадку у цих дітей повинно бути дитинство навіть в умовах війни, більш того, щасливе дитинство, а не лише обов'язки дорослих. Тому соціальна робота з родиною передбачає не лише роботу з дітьми, а й з оточенням дитини, одним із батьків, які залишилися в родині і виконує обов'язки за 2-х батьків задля поліпшення стосунків у родині, стану родини, психосоціальної підтримки усієї родини [1;2].

Сім'ї, які постраждали від війни – відносно нова, але надзвичайно масова категорія отримувачів як соціальних, так і освітніх послуг в Україні. І важлива співпраця і взаємодія у працівників цих сфер задля допомоги постраждалим. Тому потрібно навчати (в підвищенні кваліфікації, неформальній освіті) соціальних працівників, освітян спілкуванню і наданню психосоціальної

підтримки, соціальних послуг, перенаправленню таких сімей, визначати їх потреби і проблеми. Саме на це і спрямована програма запропонованого тренінгу.

3.12. 2025. День1.	Частина тренінгу	Мета	Зміст роботи	Методи роботи
9.00-9.10	Збір, реєстрація.			
9.10-9.30	Вступна частина.	Сформувати позитивну мотивацію до освіти, теми тренінгу, виявити потреби учасників, налагодити комунікацію з ними, визначити рівень володіння темою.	Знайомство, очікування, повідомлення теми, формування мотивації до її засвоєння, правила тренінгу. Заповнення вхідних анкет.	Інформування, вправи, рефлексія, анкетування
9.30-11.00	Сесія 1.	Сформувати поняття про благополучну родину і потреби дітей і сімей даної категорії – постраждалих від війни.	Ознайомлення з поняттям благополучна родина, родина в СЖО, яка постраждала від війни і потреби цієї родини, дітей у ній, етапами розвитку родини, ризиками для родини.	Інформування, вправи.
11.00-11.30	Перерва.		Кава брейк.	
11.30-13.00	Сесія 2.	Ознайомити з новими підходами і технологіями до роботи з сім'ями постраждалих від війни.	Ненасильницьке спілкування, травма інформований підхід, резилієнтний підхід, психосоціальна підтримка, культурно чутливий, гендерно чутливий, конфлікт чутливий підходи, безпека дітей (saveguarding).	Інформування, вправи.

13.00-14.00			Обід.	
14.00.-15.30	Сесія 3.	Навчити використовувати нові підходи в етапах соціального супроводу.	Визначити, які можуть бути різні підходи до ведення випадку, що визначає індивідуальний план, команду його виконавців, якими можуть бути результати роботи і т.д.	Вправи.
15.30-16.00			Кава брейк.	
16.00-17.30	Сесія 4.	Застосувати знання на практиці. Навчити знаходити нові шляхи поліпшення надання соціальних послуг в громаді сім'ям, постраждалим від війни.	Визначити можливі шляхи в своїх громадах щодо поліпшення стану сімей, постраждалих від війни. 1 стіл – потреби і проблеми сімей, постраждалих від війни. 2 стіл – особливості кейс-менеджменту сімей, постраждалих від війни. 3 стіл – бар'єри і шляхи подолання щодо поліпшення кейс-менеджменту сімей, постраждалих від війни.	Світове кафе.
17.30-18.00	Підведення підсумків.	Узагальнити набуті компетентності і шляхи їх подальшого розвитку.	Визначення, що нового дізналися, заповнення вихідних анкет. Робота з емоційним станом учасників.	Рефлексія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Трубавіна І. М. Методичні рекомендації до проведення тренінгу «Кейс-менеджмент сімей із дітьми, які постраждали від війни». Препрінт. Грудень 2025. DOI: 10.13140/RG.2.2.20687.55201 (PDF)

2. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям із дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. К. : Агентство «Україна». 2015. 424 с.

УДК 371

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Полтава;

Острецов Віктор Васильович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти, спеціальність 231 Соціальна
робота ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава;

Редько Сергій Олегович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти, спеціальність 231 Соціальна
робота ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава

НАВЧАННЯ СУПЕРВІЗІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Супервізія сьогодні є обов'язковою для всіх соціальних працівників, а також починає вводитися в освіту. Планується професія супервізора в Україні і стандарт його роботи. А поки ми узагальнюємо власний досвід і розробки колег [1;2;3]. Зміст супервізії важливий для підтримки емоційного стану і профілактики вигоряння соціальних працівників і для розвитку їх професійних компетентностей для здійснення соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах (СЖО), тому вона поділяється на блоки щодо стану самих соціальних працівників, а також на професійний блок.

Мета супервізії: аналіз досвіду соціального працівника на ранньому етапі, виявлення труднощів, ризиків і потреб у підтримці, підвищення ефективності

роботи з родинами в умовах надзвичайної ситуації. Розкриємо контрольні запитання (структуровані за напрямками – емоційний та операційний).

1. Оцінка робочого процесу

- Скільки сімей у СЖО ви супроводжуєте у даний час?
- Як ви визначаєте, яку допомогу кожна сім'я потребує найбільше?
- Чи користуєтесь ви планом соціального супроводу для кожної родини?

- Які методи або інструменти ви використовуєте найчастіше?

- Чи були випадки, коли план довелося змінити – чому?

2. Комунікація з родинами

- Як відбувається контакт із сім'ями у вашому районі (онлайн, особисто, по телефону)?

- З якими сім'ями вам найскладніше спілкуватися – чому?

- Як родини реагують на вашу допомогу?

- Чи виникали конфлікти або агресія? Як ви з цим справлялись?

3. Ризики і безпека

- Чи виникали у вас труднощі через бойові дії/обстріли?

- Чи був випадок, коли вам довелося скасувати або відкласти допомогу з міркувань безпеки?

- Як ви зараз дбаєте про свою особисту безпеку при виконанні роботи?

4. Емоційний стан і професійне вигорання

- Що вас найбільше виснажує в цій роботі?

- Як ви відновлюєтесь після важкого дня/тижня?

- Чи є у вас відчуття підтримки з боку колег, керівництва або громади?

- Коли востаннє ви отримували фахову підтримку або супервізію?

5. Потреби і ресурси

- Чого вам найбільше бракує для якісної роботи зараз?

➤ Яка допомога була б для вас найбільш корисною (навчання, інструменти, психолог, обладнання)?

➤ Які інструменти чи підходи ви б хотіли спробувати у своїй роботі?

➤ Що, на вашу думку, могло б покращити вашу ефективність уже цього місяця?

Можна запропонувати такі варіанти застосування питань до супервізії соціальних працівників:

- Провести опитування онлайн (Google Forms / Word).
- Використовувати під час індивідуальної або групової супервізії.
- Аналіз відповідей – для адаптації плану підтримки соцпрацівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Методичні рекомендації щодо здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг населенню в умовах воєнного стану / Долиняк У., Караман О., Конончук А., Недря К., Олійник Н., Островська Н., Петрович В., Трубавіна І., Чередниченко О., Швед О. ; за ред. О. Л. Караман, І. М. Трубавіної. Полтава, 2024. 85 с.

2. Порадник для професійного педагогічного та наукового зростання освітян: *Науково-методичний посібник* / за ред. Петровського О. М., Трубавіної І. М. Харків, 2023. 302 с.

3. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю., Недря К. М. Актуальні проблеми роботи освітян в умовах воєнного стану. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. С. 389-391.

УДК 371

Трубавіна Ірина Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка», м. Полтава;

Лисенко Михайло Миколайович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня

вищої освіти, спеціальність 231 Соціальна

робота ДЗ «Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава;

Пірлік Кирило Анатолійович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти, спеціальність 231 Соціальна
робота ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

В умовах становлення незалежної соціальної й демократичної держави в Україні, формування ринкових відносин, загострення суспільних протиріч зростає роль сім'ї як фактору виживання, захисту і розвитку людини, її соціалізації. У міжнародних документах сім'ю визнано основним середовищем і природним осередком суспільства, «колискою демократії». Проте в сучасних умовах сім'я переживає кризу, яку не завжди може сама розв'язати. Про посилення уваги до проблем сім'ї свідчать підписана Україною в 1999 р. Конвенція про права дитини, де визнано право дитини на виховання і догляд у сім'ї, численні рішення на рівні держави щодо підтримки сім'ї. Пріоритетними напрямками державної сімейної політики проголошено захист прав сім'ї, її членів. Сім'я переживала кризу в довоєнний час [5;3], але в умовах війни цей стан погіршився для багатьох сімей, що вимагає зміни функцій соціальних працівників і освітян, спільної роботи в інтересах сімей і дітей [2;1], виявлення проблем сімей і виконання нових функцій в роботі. Але спочатку треба з'ясувати поняття благополучної родини і можливих проблем, які виникли внаслідок війни.

Сім'я є окремим соціальним інститутом із правами і функціями в суспільстві, обов'язками в сім'ї, ролями; особливою соціальною системою з різними стосунками і структурою; первинним колективом із метою, розподілом влади і відповідальності; особливою соціальною групою з власними цінностями. Її особливістю є стосунки «батьки-діти», «чоловік-дружина», «брат-сестра», які можливі лише в сім'ї. Сучасна сім'я має свій статус у суспільстві; сімейні ролі та цінності відбивають особливості життя в Україні

нуклеарних сімей. З'явилися відповідальне, усвідомлене батьківство, прийомні сім'ї. Негативною характеристикою сім'ї є її криза, яка полягає у неможливості нею самостійно, без сторонньої підтримки і допомоги виконувати більшість своїх функцій, які є взаємопов'язаними. Підтримка сім'ї у виконанні окремої функції не сприяє подоланню кризи сім'ї, повинна розв'язувати комплекс проблем сім'ї. Причинами кризи сім'ї є: війна з її наслідками для всього населення, трансформація українського суспільства, зміна матримоніальної поведінки в світі, споживацьке ставлення сімей до держави та очікування допомоги, зміна суспільних цінностей, гендерні стереотипи [4;3].

Подолання кризи сім'ї пов'язуємо з переведенням її з кризи до розвитку. «Розвиток сім'ї» – це кількісні та якісні зміни в ній як у цілісності, які характеризують її рух від нижчого до вищого рівнів її життєдіяльності. Ці зміни стосуються засвоєння сім'єю, її членами своїх ролей, прав та обов'язків, формування життєвих умінь та батьківської компетентності, сімейних цінностей, батьківства, набуття сім'єю самостійності в суспільстві через адаптацію та уособлення. Під життєвими вміннями членів сім'ї розуміємо вміння користуватися своїми правами в сім'ї, не порушуючи прав інших її членів. До них належать: комунікативні вміння, прийняття рішень і вміння критичного мислення, майстерності управління (своєю поведінкою, почуттями тощо). Сім'я проходить етапи розвитку, на кожному з яких є свої завдання розвитку і проблеми життєдіяльності, які їй потрібно навчитися вирішувати [5].

Розвиток сім'ї відбувається у контексті соціалізації. Сім'я здатна до соціалізації, це – закономірний процес, який відбувається в напрямках адаптації та уособлення (набуття автономності) одночасно під впливом різних факторів. Аналіз теорій соціалізації приводить до висновку, що сім'я є суб'єктом (з позицій циклічної теорії соціалізації, факторної, інкультураційної, гуманістичної моделі соціалізації, теорії соціалізації – ювентизації) та об'єктом соціалізації (із позицій теорій культурної, сенсорної, психологічної, ситуаційно-рольової, біологічної, соціальної адаптації, факторної моделі соціалізації).

Кожна сім'я сама обирає ступінь своєї суб'єктності/об'єктності. Сім'я розвивається та соціалізується під впливом різних факторів, може виступати об'єктом та суб'єктом соціалізації. Наслідком успішної соціалізації сім'ї є її розвиток як основа благополуччя [5].

Розкриємо фактори розвитку і соціалізації сім'ї. Визначальні: активність, освіта і виховання, середовище: мікро, макро, мезо. Ті фактори, які впливають на розвиток і соціалізацію родини: спадковість, географічне середовище. У випадку, коли фактори входять між собою в протиріччя у впливі на родину, виникають проблеми сім'ї, пов'язані із її функціонуванням. Наприклад, в мікросередовищі одні цінності, в мезосередовищі (громаді, первинному колективі – інші).

Проблеми родини можуть бути пов'язані із її розвитком, коли сім'я не вирішує психологічні задачі етапу і переходить на інший етап розвитку, накопичивши проблеми. Тоді велике навантаження на родину може спричинити її кризу і розпад. Етапами розвитку родини є: 1. Первинний шлюб. Молода пара без дітей. 2. Молода сім'я, поява дітей. 3. Вторинний шлюб, діти вже підросли, не вимагають постійної опіки. 4. «Пусте гніздо».

Отже, благополучною можна вважати сім'ю, яка успішно розвивається, соціалізується, виконує свої функції, має свої цінності, правила, ролі, демократичну владу, є самостійною і автономною в своїй життєдіяльності, успішно вирішує психологічні завдання на кожному етапі розвитку. В умовах війни важче виконувати свої функції родинам внаслідок повної зміни умов життя кожної родини, зміни ролей внаслідок дистантності сімей і переміщення багатьох родин, втрат тощо. Тому виникає питання, на що спрямовувати свої зусилля тим, хто допомагає сім'ям з дітьми в суспільстві.

Розкриємо фактори неблагополуччя сім'ї:

1) сімейні стресори, які класифікуються за силою-слабкістю і тривалістю дії: травма (катастрофа, нещасний випадок – коротке за часом, але сильне за впливом явище – війна, смерть, несподіване розлучення); життєва подія (більш

тривала подія, яка сильніше впливає на подальшу долю і життя – поява/вихід члена сім'ї, переїзд); хронічна рольова напруга (конфлікти, які накопичуються та не розв'язуються в ході виконання тих або інших соціальних ролей, при зміні ролей, появі нових ролей і навантаження); життєві труднощі: мікростресори: ті, що виникають при щоденній взаємодії з середовищем і, накопичуючись, являють собою більшу трудність, ніж будь-яка життєва подія (постійна нестача грошей, погане житло);

2) сімейні труднощі – конкретні вимоги до сім'ї, що пов'язані зі стресовою подією;

3) сімейна криза – нездатність сім'ї відновити стабільний стан у ситуації постійного тиску тих вимог, які змінюють сімейну структуру і способи взаємодії членів сім'ї, це максимальний сімейний стрес, з яким сім'я не впоралась; незворотна зміна в житті сім'ї, коли попередні, звичні ролі членів сім'ї стають неадекватними і здійснюється розпад попередніх зразків поведінки.

Зазначимо, що сім'я під час війни водночас має вплив багатьох факторів неблагополуччя, що спричиняє її кризу і складні життєві обставини. Тому спільна робота соціальних працівників і освітян, медиків допомагатиме вирішенню проблем і подоланню криз родин під час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Trubavina I., Cherednychenko O., Oliinyk N. & Nedria K. Justification of the Educators' New Professional Functions under the Conditions of Martial Law. Educational Challenges. Vol. 27. Issue 2 P. 199–215.

URL: https://educationalchallenges.org.ua/index.php/education_challenges/article/view/108/74

2. Методичні рекомендації щодо здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг населенню в умовах воєнного стану / Долиняк У., Караман О., Конончук А., Недря К., Олійник Н., Островська Н., Петрович В., Трубавіна І., Чередниченко О., Швед О.; за ред. О. Л. Караман, І. М. Трубавіної. Полтава. 2024. 85 с.

3. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: монографія. Харків: Нове слово, 2007. 395с.

4. Трубавіна І. М. Програма «Соціальний супровід неблагополучної сім'ї». Комплексні програми центрів ССМ. Київ : УДЦССМ, 2001.

4. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навчальний посібник. Київ : ДЦССМ, 2003. 132 с.

Фаловська Ірина Дмитрівна,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки, психології
та методики початкової освіти КЗВО
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради, м. Луцьк

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Сучасні виклики війни вимагають трансформації ролі закладу освіти, де освітній простір має стати фундаментом для подолання травматичного досвіду. Психолого-педагогічний супровід у кризовий період спрямований не лише на здобуття знань, а й на регенерацію відчуття нормальності та гідності. Через стабільне освітнє середовище здійснюється допомога дітям і батькам, які не в змозі самотійно впоратися з наслідками психологічного стресу.

Психолого-педагогічний супровід формування стресостійкості здобувачів в освітньому просторі включає в себе різні методи та засади, які сприяють розвитку особистісних ресурсів та підвищенню рівня психічного здоров'я. Це включає в себе активну мотивацію долати, вміння нести відповідальність за своє життя та здоров'я, високий рівень особистісного розвитку, самопізнання, саморозуміння, чуття самоцінності, самодостатності, особистісну саморегуляцію, оптимістичну життєву позицію, позитивність, раціональність, аналітичність мислення, емоційно-вольові якості, усвідомлену ієрархію цінностей, здатність розуміти, слухати і приймати себе та інших. Ці методи та засади сприяють успішній адаптації та продуктивному розвитку особистості, що є важливим для формування бажаної поведінки, усвідомлення основних рис відповідальної поведінки, повноцінного розвитку особи та створення умов для формування мотивації.

Психологічний та соціально-педагогічний супровід – це «система послідовної, комплексної, психологічної та соціально-педагогічної діяльності команди фахівців, що забезпечує процеси індивідуалізації особистості

здобувача освіти, створює умови його самовизначення за рахунок власних можливостей та здібностей, надає допомогу в подоланні проблем та труднощів його соціалізації, захищає права дитини» [3].

Дослідження механізмів формування стресостійкості має практичне значення, оскільки спрямовується на розробку ефективних психологічних та педагогічних стратегій підтримки всіх учасників освітнього процесу. Це дозволяє не лише зменшити негативний вплив стресових факторів, але й сприяє розвитку навичок саморегуляції, підвищенню мотивації та формуванню конструктивної взаємодії в освітньому середовищі.

Варто зазначити, що освітнє середовище розглядається як багатокомпонентна система, у межах якої реалізуються не лише навчальні завдання, але й забезпечуються умови для соціалізації та психологічного становлення особистості. Воно включає різні форми взаємодії учня з однолітками, педагогами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Освітнє середовище створює значні можливості для розвитку, водночас містить певні обмеження, що визначають межі особистісного самовираження його учасників [4]

Під психологічно **безпечним простором** у закладі освіти розуміють сукупність умов, що гарантують недоторканність особистості та захист прав усіх учасників процесу. Це середовище, де забезпечено рівні права без дискримінації, впроваджено дієві механізми запобігання насильству та реалізовано систему стандартів фізичної, інформаційної та соціально-психологічної безпеки.

Психологічна безпека є інтегративним станом психологічної захищеності суб'єкта, що характеризується резильєнтністю особистості та середовища до деструктивних екзогенних і ендогенних чинників. У межах соціально-психологічного супроводу даний феномен інтерпретується як специфічний модус суспільної свідомості, за якого соціальна система та окремий індивід оцінюють умови життєдіяльності як стабільні та прогностичні.

Отже, основна відповідальність за формування безпечного освітнього середовища та забезпечення психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу покладається на педагогічний колектив. Педагогам, практичним психологам і соціальним педагогам необхідно зосередити професійні зусилля на опануванні знань щодо механізмів розвитку стресостійкості до різних факторів впливу, формуванні навичок ефективного відновлення власного ресурсного стану, а також на здатності підтримувати емоційно-психологічну рівновагу учнів. Однією із ключових складових безпечного освітнього середовища в умовах війни є наявність психологічно стійкого та емоційно стабільного педагога. Саме фігура дорослого, здатного до саморегуляції та підтримувальної комунікації, задовольняє актуальну потребу учня в емоційній корегуляції й забезпечує відчуття безпеки та опори [1; 2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мешко Г., Мешко О. Формування психологічно безпечного освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання, 2017. Т. 22. С. 62–70.
2. Москалик С. В. Створення безпечного і здорового освітнього середовища для учасників освітнього процесу. Піщане: Методичний кабінет відділу освіти Піщанської сільської ради, 2022. 4 с.
3. Турчина Л. І. Особливості психологічного супроводу освітнього процесу в кризових умовах. С.33- 38. URL : file:///C:/Users/OI/Downloads/PP_2_2023-35-40. pdf
4. Щербакова О. О., Кондрацька Л. В., Красіна Г. В. Особливості психологічного супроводу учасників освітнього процесу, які пережили травму під час війни: навч. посіб. Харків: ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», 2023. 333 с.

УДК 159.9

Шевчишена Оксана Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри педагогіки та
інклюзивної освіти, методик природничо-
математичних дисциплін і технологій
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка,
м. Хмельницький

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТРЕСУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

В умовах потужних політичних та соціальних викликів, стрімких економічних і культурних змін неухильно зростає кількість стресогенних чинників, які впливають на перебіг професійної та життєвої діяльності людини, її психоемоційний стан, благополуччя та здоров'я в цілому. Сьогодення ставить перед людьми чимало викликів, які впливають на їхній психоемоційний стан. Проблема психічного здоров'я турбує багатьох людей у різних країнах світу. В умовах пандемії вона набула особливої гостроти. А в період воєнного стану країни рівень емоційної напруги в суспільстві досяг критичної позначки.

Стреси в умовах потужних темпів цивілізації стали звичним явищем для багатьох суспільств та виявляють себе з великою частотою. В умовах воєнного стану нашої країни це питання набуло особливої актуальності. Адже однією із заporук психічного здоров'я людини є те, як вона реагує на складні події життя, а відтак, справляється з невдачами та стресами в повсякденному житті. Тому поширена раніше фраза «всі хвороби від нервів» трансформувалась у «всі хвороби від стресів». І не без підстав. За даними ВООЗ, 45% всіх захворювань пов'язано зі стресом, а деякі спеціалісти вважають, що ця цифра в 2 рази більша. Отож, слушним є наступне запитання: «Які фактори впливають на дестабілізацію психоемоційного стану людини після переживання нею стресових подій?».

Проблема стресостійкості не постала сьогодні, а загострилася в останні десятиріччя у зв'язку зі змінами в способі життя і трудовій діяльності людини, які в свою чергу викликані наслідками науково-технічної революції. Відповідно, факторами, які на даний момент часу впливають на людину, є: зростаюча інтелектуалізація професійної діяльності, а відтак, ріст інформаційного перевантаження для представників багатьох професій. Непомітно зросли вимоги до інтенсифікації професійної підготовки; актуальними стали окремі якості особистості, типу: критичне мислення, здатності переробляти інформацію, що поступає із навколишнього середовища,

а відтак, приймати на цій основі конструктивні та виважені рішення в умовах гострого дефіциту часу.

Вищесказане вимагає від людини значних затрат енергії. Будь-яка людина прагне вирішувати життєві чи професійні проблеми з найменшими емоційними затратами. Відповідно, як зауважують деякі фахівці «...психіка людини може бути як причиною виникнення стресів, так і найсильнішим проти них захистом» [2, С. 281]. Еволюційно закладено, що психіка людини здатна адаптовуватись під будь-які складнощі життя. Однак, якщо ж дію шкідливих факторів тривалий час не усувати, то пристосувальні можливості організму будуть знижуватися.

В результаті цього механізми адаптації в нових умовах відстають від вимог життя та його темпу. Психоемоційне перенапруження характеризується тим, що в екстремальних умовах відбувається не гальмування, а збудження нервових центрів, яке приймає застійний характер і підтримується емоційними переживаннями [2]. Психоемоційне перенапруження людини може включати великий та розгалужений комплекс реакцій нервової системи та організму в цілому. Проте різка зміна суспільного життя не змогла вписати соціальні явища у блок генів адаптації і сформувати баланс між генами і соціальним середовищем. Цим пояснюється широке розповсюдження стресових реакцій у людей при зміні соціальних умов [1].

Професія педагога належить до стресогенних професій, так як потребує від нього здатностей успішно та ефективно здійснювати необхідну діяльність у складних, а іноді, й суперечливих умовах. І це не дивно. Адже в процесі трудової діяльності педагог систематично піддається психоемоційним впливам. Щоденне контактування з різними суб'єктами освітнього процесу та постійне вирішення різноманітних професійних задач вимагає від вчителя значних затрат енергії, мобілізації власного фізичного та психологічного ресурсу, емоційної стійкості та витривалості, професійної спостережливості, швидкості реагування у процесі виконання професійних обов'язків, а відтак, стресостійкості. В якості

емоційних викликів вчителя продовжують виступати: тиск чи нерозуміння з боку батьків, синдром професійного (емоційного) вигорання, баланс роботи і особистого життя, невідповідність умов праці вимогам професійної діяльності тощо. В умовах війни додаються відчуття незахищеності та розгубленості, тривога, депресія, складні життєві обставини, в яких може опинитися кожна людина.

Тому сьогодення вимагає від педагога гнучкості, мобільності, креативності та творчого ставлення до дійсності. Сучасна школа потребує вчителя, який би виступав в якості самодостатньої особистості, був взірцем високої духовної та педагогічної культури, прагнув до самоосвітньої діяльності, професійного саморозвитку та творчої самореалізації.

Однак, виконання професійних обов'язків педагогом супроводжується численними стресогенами, до яких можна віднести: високий рівень відповідальності за результати освітнього процесу, інтелектуальне напруження, невідповідність результатів продуктивності діяльності соціальній оцінці та матеріальному стимулюванню, виконання вчителем невластивих йому завдань, відсутність належних умов в навчальному закладі тощо.

За переконаннями Д.Фонтана, стресори професійної діяльності поділяються на загальні і специфічні. До загальних стресорів, на думку дослідника, відносяться: недостатня кількість співробітників, що змушує інших працювати у виснажливому режимі; через великий обсяг роботи вона виконується неякісно або її висока якість забезпечується надмірними зусиллями; порушення режиму робочого часу, коли робота виконується в понаднормові години; зміна ритму діяльності, що призводить до накопичення втоми, знесилання організму, психологічного вигорання; низький статус професії, низька заробітна платня; недостатні перспективи кар'єрного зростання; заорганізованість і формалізм; «паперова творчість» (велика кількість планів і звітів) тощо [3].

Окремої уваги потребують специфічні професійні стресори, зокрема ті, що пов'язані із виконанням функціональних обов'язків:

1) відсутність регламентації функціональних обов'язків, що ставить особистість у скрутну ситуацію: у випадку бездіяльності від неї вимагають активних дій; у випадку прояву ініціативи її звинувачують у перевищенні повноважень;

2) нереалістично високі домагання стосовно результатів власної діяльності та використання категоричного імперативу («У будь-якому випадку я повинен»); після виконання завдання – негативна самооцінка і самоприпинення («Я отримав поразку, тобто я невдаха»); низька межа фрустрації («Я такого не витримаю», «Я цього не перенесу»);

3) ігнорування керівником думок підлеглого: керівник своїми діями може викликати стрес у підлеглого, оскільки може впливати на його життєдіяльність морально і матеріально (більша чи менша заробітна платня, премія, можливості кар'єрного просування, нескінченні критичні зауваження тощо);

4) особливості взаємодії з колегами по горизонталі можуть призводити до стресів у випадках психологічної несумісності, наявності яскраво виражених акцентуацій, різних поглядів на стратегію діяльності навчального підрозділу чи навчального закладу загалом [3].

Вже давно доведено, що найвищий рівень стресу відслідковується у людей, які працюють у системі «людина-людина», до якої звісно належать і педагоги. Однією з особливостей професійної діяльності вчителя є те, що окрім притаманних йому професійних знань, умінь та навичок, його особистість значною мірою використовує власні інтелектуальні та емоційно-вольові ресурси. Педагог продовжує виступати в якості домінуючого суб'єкта, який напрацьовує та передає підростаючому поколінню досвід, кращі національні надбання та цінності, освітні, виховні та культурні традиції українського народу. Однак, як неодноразово наголошують психологи, протиріччя між динамічно зростаючими вимогами до якості виконання професійно-

педагогічної діяльності вчителя та його психофізіологічними, інтелектуальними та емоційними ресурсами, доволі широким та розгалуженим спектром професійних функцій, обумовленого реформуванням освіти, суттєво підвищує ризик появи у нього професійного стресу, а відтак, синдрому «професійного вигорання».

Наявність подібних стресових чинників у роботі педагога здатна призводити до втрати ним стану внутрішньої стабільності, появи заниженої самооцінки, самоізоляції, відсутності активної життєвої позиції. Подібні стани виступають дестабілізуючим фактором на шляху до професійного збагачення та вдосконалення вчителя, а відтак, до розвитку професійної деформації особистості педагога.

Тому основними причинами розвитку стресу в педагогів, як зауважують деякі науковці, є особливості змісту педагогічної діяльності та умов її реалізації в освітніх закладах різного типу: висока значимість праці та особиста відповідальність за якість навчання; дефіцит часу; різноманітність педагогічної діяльності; організаційні недоліки; низька матеріальна винагорода за працю [3].

Різнманітність завдань і професійних проблем у педагогів часто породжує необхідність діяти по-новому за умов дефіциту інформації і часу, що може стати причиною стресових реакцій у вигляді втрати індивідом контролю свого стану і поведінки. У зв'язку зі змінами в системі освіти виникають нові зовнішні стрес-чинники: введення нових державних освітніх стандартів, зміни у навчальних планах, інформатизація та технологізація освіти, інноваційні процеси тощо, що вимагає від педагога активного, усвідомленого і гнучкого підходу до виконання професійних завдань. Виникнення стресових ситуацій під час вирішення нових завдань, вплив чинника небезпеки (або її загрози) супроводжується поспішністю у прийнятті рішень, зниженням швидкості актуалізації інформації та іншими негативними змінами у психічній сфері [3].

Що стосується періоду воєнного стану, то саме учителям загрожує емоційне виснаження та професійне вигоряння, не кажучи вже про погіршення

фізичного здоров'я та негативний відбиток на цій основі на стосунках з іншими людьми та якості професійної діяльності загалом. Причиною слугує загострення в часі «тут і тепер», індивідуальної чутливості до проблем інших людей та висока міра відповідальності за збереження життя та здоров'я дітей.

Таким чином, покращення психічного здоров'я вчителя, а відтак, розвиток у нього стресостійкості як окремої та незалежної особистісної характеристики набуває особливої актуальності в умовах викликів сьогодення. Однак відстеженням психологічних детермінант стресу та стресостійкості педагога в його професійній діяльності не обмежується дане дослідження. Досягнення педагогом внутрішньої рівноваги, а відтак, готовності долати та вирішувати проблеми з найменшими емоційними затратами виступає однією із умов, за якої діти також будуть в ресурсі. Однак, розвиток стресостійкості особистості є тривалим процесом. Дослідження доводять, що оволодіти методами та прийомами стабілізації психоемоційного стану в спромозі кожна людина, яка прагне перебороти бар'єр зневіри у власні сили та професійні можливості в цілому, а відтак, демонструвати стресостійкість як важливу складову її особистості. Тому перспективою подальших досліджень має стати напрацювання тренінгу щодо розвитку стресостійкості педагога в умовах викликів сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабин І. І., Царенко А. В., Черняк В. М., Яцук Г. Ф. Пізнавай себе: матеріали до курсу «Валеологія». Тернопіль, 1999. 232 с.
2. Грушко В. С. Основи здорового способу життя: навчальний посібник. Тернопіль: ТДПУ ім. В.Гнатюка, 1999. 368 с.
3. Психологічні детермінанти стресу та стресостійкості у професійній діяльності педагога. ГО Центр психологічної допомоги «Конфіденс». URL : <https://confidence.net.ua/useful/psychologichni-determinanty-stresu-ta-stresostijkosti-u-profesijnij-diyalnosti-pedagoga/> (дата звернення: 30.01.2026).

Юдіна Олена Вікторівна,
завідувач ресурсного центру підтримки
інклюзивної освіти, КВНЗ «Херсонська
академія неперервної освіти»;
Коротенко Наталія Валеріївна,
асистент учителя, Херсонський НВК №9
Херсонської міської ради, м. Херсон

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АРТТЕРАПІЇ ДЛЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Відомо, що емоційний стан дітей з особливими освітніми потребами (ООП) часто є нестабільним: спостерігається висока тривожність, бувають прояви апатії або підвищеної дратівливості чи агресивності.

У педагогів і батьків дітей із особливими освітніми потребами також виникають переживання негативних емоцій, відчуття неусвідомленого занепокоєння, депресивні стани. Як інструмент забезпечення емоційного благополуччя учасників освітнього процесу успішно використовується арттерапія. Арттерапія – це один із методів, що використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, соціальному, емоційному та особистісному розвитку людини. Це метод впливу на людину за допомогою малювання, ліплення, танцю, казок. Арттерапія (лат. *Ars* – мистецтво, грец. *Therapeia* – лікування) є методикою лікування та розвитку засобами художньої творчості [4].

Сьогодні арттерапія вважається одним із найбільш м'яких, але ефективних методів, які використовують психологи, психотерапевти й навіть педагоги у своїй роботі. Основна мета арттерапії полягає в гармонізації розвитку особистості через формування здатності до самовираження та самопізнання. Арттерапевтичні засоби допомагають:

- розвивати та вдосконалювати увагу, пам'ять, мислення, сприймання, уяву;
- осмислювати власний життєвий досвід з незвичного ракурсу;

- розвивати важливі соціальні навички, навчатися конструктивного спілкування;
- підвищувати самооцінку;
- знімати напруження, розслаблятися, вивільняти негативні думки й почуття;
- реалізовувати творчі здібності [2].

Класична арттерапія охоплює переважно візуальні види творчості: малювання, ліплення, живопис, графіку та фотографію. До сучасних інноваційних напрямів арттерапії належать також ігротерапія, ізотерапія, казкотерапія, оригамі, музикотерапія, кольоротерапія, пісочна терапія, танцювально-рухова терапія та інші. У своїй практиці педагоги часто надають перевагу ізотерапії – різним технікам, які застосовуються в роботі як із дітьми з ООП, так і з дорослими. На відміну від занять образотворчим мистецтвом, під час ізотерапії важливим є сам творчий процес і особливості внутрішнього світу творця. Головне – не навчити малювати чи ліпити, а допомогти людині навчитися виражати власні почуття засобами мистецтва, упоратися з проблемами, що викликають негативні емоції, та дати вихід творчій енергії [5].

У роботі зазвичай ми використовуємо такі техніки: штрихування, каракулі, кляксографію, монотипію, малювання сипучими матеріалами, малювання на склі, малювання на камені, створення мандал, ебру-малювання. Найбільше дітям подобаються малювання на камені, робота з мандалами, малювання на склі та ебру. На відміну від малювання на папері, камінь і скло (дзеркало) дарують нові візуальні враження й тактильні відчуття.

Чому саме малювання допомагає досягти комфортного й гармонійного стану? Воно не потребує спеціальних художніх навичок, умінь чи знань. Потрібно лише дати повну свободу власним почуттям, емоціям та інтуїції. Під час малювання на камені людина не тільки відпочиває й розслабляється, а й може знайти способи розв'язання своїх проблем, які раніше здавалися нерозв'язними. Ця техніка сприяє профілактиці та корекції тривожності й

страхів, пов'язаних із результатами діяльності. У нашій практиці на камені та склі малюють діти, які відчують скутість і тривогу. Метод застосовується також під час дитячо-батьківських тренінгів. Групове малювання допомагає учасникам навчитися взаємодіяти, поступатися, знаходити компроміси.

У процесі малювання використовується гуаш, оскільки її властивості найкраще підходять для цієї техніки: фарба м'яко ковзає, її можна розмазувати як пензлем, так і пальцями. Камінь під час роботи легко промити вологою губкою, а на склі малюнок просто стерти й нанести новий. На корекційно-розвиткових заняттях діти малюють на різні теми, наприклад: «Намалюй свій страх», «Страшна маска», «Мій настрій», «Радісний малюнок».

Малювання мандал є чудовим способом допомоги дітям, схильним до страхів. Під час цієї діяльності страхи, що приховані в підсвідомості, зменшуються завдяки стану глибокого розслаблення. Це глибинна робота, і що більше занурюєшся у світ мандал, то більше усвідомлюєш їхню змістовність і широкі можливості застосування. Ця техніка графічного самовираження приваблює дітей і допомагає їм передати свій внутрішній стан [3].

Ебру, або малювання на воді, також належить до методів арттерапії та є різновидом інтуїтивного малювання. Це ефективний спосіб розслабитися, зупинити потік думок, відпочити та відновити сили. Діти малюють на воді акриловими фарбами, що допомагає зняти втому й напруження, знизити рівень тривожності та агресії. Під час малювання на воді неможливо точно передбачити, як розтікатимуться фарби, тому тут немає чітких меж чи обмежень – лише вільний політ фантазії. Цю техніку ми застосовуємо в роботі з дітьми, схильними до самокритики або заниженої самооцінки. Заняття супроводжуються музикою.

До методів арттерапії належить і пісочна терапія. У закладі освіти в ресурсній кімнаті використовується інтерактивна пісочниця, оснащена програмним забезпеченням, що дає змогу створювати на піску ефекти доповненої реальності. Взаємодія з піском сприяє розвитку дрібної моторики

рук і тактильної чутливості, що безпосередньо впливає на розвиток мовлення, мислення, уваги та пам'яті, знімає емоційне й м'язове напруження, а також надмірну рухову активність. Пісок ніби «заземлює» негативну енергію. Маніпуляції з піском заспокоюють імпульсивних і активних дітей та розслаблюють скованих і тривожних [3].

Використання інтерактивної пісочниці в освітньому процесі значно підвищує мотивацію дітей до занять, сприяє більш інтенсивному й гармонійному розвитку дитини та стабілізації її емоційного стану. Для підвищення ефективності роботи разом з арттерапією застосовується сучасне програмне забезпечення проєкційного дизайну інтер'єру. За допомогою проєктора й комп'ютера в сенсорній кімнаті створюються проєкції на стінах, що прикрашають інтер'єр і роблять навколишній світ дитини казковим. Ефект посилюється релаксаційною музикою, що сприяє розслабленню та стабілізації емоційного стану дітей.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що включення різноманітних арттерапевтичних технік у корекційно-розвиткову роботу з дітьми та профілактичну роботу з батьками й педагогами забезпечує позитивні результати. Така діяльність є незвичною, цікавою й захопливою, що допомагає учасникам освітнього процесу налагодити взаємодію й досягти бажаного ефекту [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Березка С. В. Аналіз ефективності застосування арт-терапевтичних методів для психокорекції дітей з порушенням інтелектуального розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон, 2018. № 3. С.206-211.
2. Голінська Т. М. Зміст, форми і методи арт-терапевтичного впливу на особистість дитини. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2016. № 5. С. 13-16.
3. Грицюк І. М. Арт-терапія в роботі практичного психолога з дітьми, які мають емоційні порушення. *Психологія: реальність і перспективи*, 2017. Вип. 8. С. 67-71.
4. Ільченко І.С. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів. Умань.: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.
5. Терлецька Л.Г. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2016. 128 с.

Ящишин Ірина Василівна,
заступник директора КУТОР «Центр
аналітично-методичного та матеріально-
технічного забезпечення розвитку
освітніх закладів області», м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ВІД КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ФОРМУЛИ ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Сьогодні питання безпеки в освітньому середовищі трансформувалося з предмета теоретичних дискусій у фундаментальний базис сталого розвитку суспільства. Формування безпечного простору є стратегічним пріоритетом, що визначає спроможність держави гарантувати неперервність освітнього процесу та збереження людського капіталу. Відповідно до статті 53 Закону України «Про освіту», кожен здобувач має безумовне право на безпечні та нешкідливі умови навчання [1]. Ця норма корелює із положеннями статті 3 Конституції України, яка проголошує життя і здоров'я людини – зокрема його ментальний аспект – найвищою соціальною цінністю та ключовим орієнтиром державної політики [2].

Проте в умовах воєнного стану та постійної психосоціальної напруги концепт «безпечного середовища» зазнає докорінної трансформації, перетворюючись із лінійної моделі на багатогранну систему. Сьогодні ми вже не можемо обмежуватися лише фізичним захистом – наявністю обладнаних укриттів чи систем оповіщення. Сучасна безпека освітнього простору є комплексною категорією, що базується на трьох фундаментальних складових [4]:

- ✓ фізичній безпеці – створенні захищеного матеріального середовища, що мінімізує ризики для життя та здоров'я учасників освітнього процесу;
- ✓ інформаційній безпеці – формуванні критичного мислення, захист від маніпуляцій, фейків та кіберзагроз, що є критично важливим у часи гібридних протистоянь;

✓ психологічній безпеці – забезпеченні стану захищеності психіки від деструктивних впливів, а також здатності особистості зберігати адаптивність і цілісність.

Саме психологічна безпека є засадничим вектором, що забезпечує життєздатність усієї системи сучасної освіти. Вона постає тією точкою опори, без якої неможливий конструктивний діалог між суб'єктами навчання. Адже за відсутності стійкого відчуття внутрішньої захищеності дитина втрачає когнітивний ресурс для ефективного засвоєння знань, а педагог позбавляється можливості для творчої самореалізації та збереження професійної продуктивності. Психологічно безпечне середовище – це стабільний простір емоційного та інтелектуального комфорту, що забезпечує безперервність освітнього процесу та розвиток особистісного потенціалу навіть в умовах кризових викликів.

Для того щоб навчання навичкам безпечної поведінки не було формальним, ми маємо спиратися на певну методологічну базу. Тут на перший план виходить «Психологічна формула безпеки» [5]. Це концептуальна основа, яка дозволяє особистості не просто уникати загроз, а свідомо керувати власним станом у критичних ситуаціях.

Ця формула включає три ключові компоненти:

1. Когнітивний (Знання): розуміння природи небезпеки, знання алгоритмів дій та усвідомлення власних психологічних реакцій (наприклад, чому виникає паніка і як її зупинити).

2. Емоційно-вольовий (Стійкість): навички саморегуляції, здатність зберігати ясність мислення під тиском стресу.

3. Поведінковий (Дія): готовність застосовувати набуті знання на практиці, перетворення теорії на автоматичну навичку безпечного життя.

Саме через призму цієї формули ми маємо виховувати нове покоління. Адже безпечна поведінка – це не набір заборон («не роби того», «не ходи

туди»), а високий рівень психологічної грамотності, що дозволяє людині бути суб'єктом власної безпеки.

Теоретичні формули залишаються лише словами, якщо вони не підкріплені дієвими інструментами. Яскравим прикладом успішної імплементації цих ідей є Психологічна онлайн-школа «Пізнай себе» [7].

Це не просто освітній курс, а результат потужної синергії між науковцями та практичною ланкою освіти. Проєкт успішно реалізується з 2022 року кафедрою психології факультету педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка спільно з КУТОР «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області».

Університетська наука часто характеризується дистанціюванням від освітніх реалій, а шкільна практика – браком глибокої методологічної бази. У проєкті «Пізнай себе» цей розрив подолано. Провідні науковці кафедри психології привносять у шкільне середовище найсучасніші дослідження, адаптуючи їх під потреби сучасного підлітка.

Програма школи розрахована на вісім комплексних занять. Кожне з них – це крок від зовнішнього спостереження до глибокого внутрішнього аналізу.

Кожне заняття інтегрує в себе цікаві завдання, що стимулюють критичне мислення. Це не просто лекції, де дитина є пасивним слухачем, а лабораторія дослідження власної особистості.

Кінцевим продуктом для кожного учасника є складання власного психологічного автопортрета. Це структурована система уявлень про свої темпераментальні та характерні особливості; справжні можливості та приховані таланти; спрямованість особистості та систему цінностей; актуальні бажання та вектори розвитку тощо.

Коли підліток тримає в руках такий «автопортрет», то отримує найголовніше – інструмент керування своїм життям. Це і є вища форма

психологічної безпеки: знати, хто ти є, на що ти здатний і як захистити свій внутрішній світ у мінливому середовищі.

Особливістю Психологічної онлайн-школи «Пізнай себе» є її інклюзивність щодо професійної спільноти. До роботи школи активно залучаються практичні психологи тих закладів освіти, де безпосередньо навчаються діти-учасники. Це створює унікальний ефект «подвійного супроводу»: дитина отримує знання від науковців університету, а практичний психолог на місці допомагає інтегрувати ці знання в повсякденне життя школи, забезпечуючи сталість результатів.

Така співпраця має чіткий професійний статус – за результатами роботи психологи та педагоги отримують сертифікати про підвищення кваліфікації. Це не лише підтверджує їхній професійний ріст, а й стимулює до впровадження інноваційних психологічних методик у щоденну освітню практику, що повністю відповідає вимогам НУШ щодо постійного саморозвитку вчителя.

Зауважимо, що неможливо створити безпечне середовище для дитини, якщо сам учитель перебуває в стані емоційного вигорання або хронічного стресу. Психологічна стійкість педагога виступає визначальним ресурсом та гарантом безпеки в освітньому просторі. Саме тому в межах проєкту та загальної стратегії взаємодії кафедри з освітніми закладами особлива увага приділяється системній психологічній підтримці педагогічного колективу.

Тільки той педагог, який відчуває професійну підтримку та володіє навичками саморегуляції, здатний транслювати спокій, вибудовувати довірливі стосунки з учнями та оперативно реагувати на виклики сьогодення. Переконані, що підтримка вчителя має стати не просто допоміжним елементом, а обов'язковою умовою для успішного, якісного та, головне, безпечного освітнього процесу.

Системна взаємодія між закладами вищої освіти та місцевими освітніми установами постає дієвим інструментом інтеграції наукових напрацювань у практичну площину. Апробація досвіду онлайн-школи «Пізнай себе»

підтверджує, що консолідація зусиль суб'єктів освітнього процесу сприяє формуванню цілісного середовища, у якому розвиток навичок самопізнання є невід'ємним складником культури безпечної життєдіяльності.

Таким чином, психологічна безпека – це не відсутність проблем, а наявність ресурсів для їх подолання. Формування таких ресурсів через просвіту, підтримку та професійний психологічний супровід має стати пріоритетом для кожної української школи. Тільки через «пізнання себе» ми зможемо виховати покоління, яке буде не лише безпечним для себе, а й здатним будувати безпечне майбутнє для всієї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII від 5 вересня 2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.02.2026).
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.02.2026).
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/conv#n401> (дата звернення: 19.02.2026).
4. Про безпеку: безпечна освітня екосистема громади: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. Софій, А. Аносової. Київ: Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2023. 518 с.
5. Цюман Т., Нагула О. Психологічна формула безпеки як концептуальна основа формування навичок безпечної поведінки особистості. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2021. № 35 (1). С. 94–100.
6. Фізер В. С., Шелевер О. В. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого педагогічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. Вип. 67. Т. 1. С. 87–91.
7. Четвертий рік успіху: Психологічна школа «Пізнай себе» підбила підсумки. URL: <https://rozvytok-osvity.te.ua/fouryear/> (дата звернення: 19.02.2026).

СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УСІХ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

УДК 378.014:004.8

Барладин Павло Михайлович,
аспірант кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активною цифровізацією, що зумовлює необхідність упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у професійну підготовку майбутніх фахівців. Інтеграція ІКТ стає ключовою умовою формування конкурентоспроможного спеціаліста, здатного ефективно працювати в умовах швидкої зміни технологій, зростання інформаційних потоків та глобалізації освітнього простору [1; 3].

Інтеграція ІКТ – це цілеспрямоване й системне використання цифрових інструментів, засобів та ресурсів у навчальному процесі для підвищення його ефективності. Вона передбачає не лише технічне забезпечення, а й методичну адаптацію навчальних програм, зміну педагогічних підходів, створення цифрового освітнього середовища та розвиток цифрових компетентностей студентів.

ІКТ виконують низку важливих функцій у професійній підготовці. Насамперед, інформаційну (забезпечує доступ до великого масиву знань і ресурсів), комунікаційну (дає можливість застосовувати сучасні форми взаємодії (відеоконференції, онлайн-консультації)), навчальну (сприяє індивідуалізації та персоналізації навчального процесу), практичну (дозволяє імітувати професійні ситуації за допомогою тренажерів, симуляторів, віртуальних лабораторій).

Серед найбільш поширених ІКТ, що застосовуються у підготовці фахівців, варто виділити електронні освітні платформи (Moodle, Google

Classroom, Microsoft Teams), віртуальні та доповнені середовища для моделювання професійних задач, цифрові тренажери та симулятори, що наближують процес навчання до реальних умов роботи, електронні підручники, мультимедійні презентації, інтерактивні дошки, системи управління навчанням для контролю успішності, оцінювання та зворотного зв'язку.

У впровадженні ІКТ важливу роль відіграє застосування змішаного навчання, яке поєднує традиційні форми з цифровими технологіями, забезпечуючи гнучкість і доступність освіти.

Відповідно, сучасний ринок праці вимагає від фахівців умінь працювати з інформацією, використовувати професійне програмне забезпечення, застосовувати цифрові інструменти для комунікації й організації роботи, дотримуватися норм кібербезпеки та бути готовим до освоєння нових технологій. Таким чином, цифрова компетентність стає невід'ємною складовою професійної компетентності педагога [2; 4].

Отже, інтеграція ІКТ у підготовку майбутніх фахівців є важливою умовою модернізації освіти та формування конкурентоспроможного педагога. Ефективне використання цифрових технологій підсилює навчальний процес, розширює доступ до знань, сприяє розвитку цифрових компетентностей та забезпечує адаптивність студентів до сучасних умов професійної діяльності. Разом із тим успішність інтеграції ІКТ залежить від технічного забезпечення, рівня підготовки викладачів і наявності якісного цифрового контенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Попович Н. М. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на якість підготовки фахівців у ступеневій педагогічній освіті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2009. №47. С. 95–98.
2. Ребуха Л. З. Вплив цифровізації освітнього закладу на проведення ефективної професійної діяльності. *Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 17 лист. 2023.). Тернопіль, 2023. С. 157–159.
3. Ребуха Л., Жунхао Ч. Освітні інноваційні технології: класифікація та змістове наповнення. *Інновації в освіті: перспективи розвитку* : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20 трав. 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 48–52

4. Федорук Г. М. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2014. №37. С. 495–500.

УДК 37:316.77:811.112.2

Голочинська Ірина Олександрівна,
магістр, вчитель німецької мови
Теребовлянського академічного ліцею
імені Ярослави Стецько, м. Теребовля
Тернопільської області

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ СЕРЕД УЧНІВ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглянуто проблему поширення дезінформаційних загроз у сучасному освітньому середовищі та обґрунтовано роль медіаграмотності як ефективного засобу їх профілактики серед учнів закладів загальної середньої освіти. Особливу увагу зосереджено на можливостях інтеграції медіаграмотності в процес навчання іноземної, а саме німецької мови. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення понять «медіаграмотність» і «дезінформація», окреслено дидактичний потенціал уроків німецької мови у формуванні навичок критичного аналізу медіа-контенту. Запропоновано приклади практичних завдань, спрямованих на розвиток умінь розпізнавання маніпулятивних повідомлень, перевірки джерел інформації та відповідального споживання медіа-продукції.

Ключові слова. медіаграмотність, дезінформація, інформаційна безпека, критичне мислення, уроки німецької мови, медіаосвіта.

Постановка проблеми. Сучасні умови цифровізації освіти характеризуються зростанням обсягів інформації та активним поширенням дезінформації, що створює нові виклики для системи загальної середньої освіти. Учні як активні споживачі медіа-контенту часто не володіють

достатніми навичками критичного аналізу інформації, що підвищує ризик маніпулятивного впливу та порушення інформаційної безпеки.

Іншомовна освіта, зокрема навчання німецької мови, відкриває можливості для інтеграції медіаграмотності через роботу з автентичними медіаджерелами та аналізом іншомовного інформаційного простору. Проте відсутність системного підходу до впровадження медіаосвітніх компонентів у процес викладання німецької мови зумовлює необхідність наукового дослідження ефективних методів формування медіаграмотності як засобу профілактики дезінформаційних загроз серед учнів.

Аналіз останніх публікацій. Українське Міністерство культури та інформаційної політики презентувало Національну стратегію розвитку медіаграмотності до 2026 року. Документ визначає розвиток медіаграмотності як складову інформаційної безпеки та стійкості суспільства, підкреслюючи важливість критичного мислення щодо джерел інформації та вміння відрізняти правдиве від маніпулятивного контенту. Освіта є тут ключовим інструментом формування відповідальності громадянської позиції. У своїй роботі Биндас О. М. «Специфіка понять «медіаграмотність», «медіакомпетентність» та «медіаосвіта» в підготовці вчителів іноземних мов» підкреслюється, що медіаграмотність є ключовою характеристикою учителя та здатністю створювати власний медіапростір, а також формувати у здобувачів уміння адекватно оцінювати інформацію іноземними мовами. Бойко Т. В. виділяє медіаграмотність як основу для формування здатності критично аналізувати інформацію і створювати професійно орієнтовані медіатексти [3]. У статті «Media education and media literacy as a factor in combating disinformation» [1] автори наголошують, що медіаграмотність є ефективним інструментом у боротьбі з фейками, пропагандою й маніпулюванням інформацією, що особливо актуально для молоді та школярів. Дослідження міжнародного рівня, в свою чергу, аналізує поняття медіаграмотності в лінгвістичному контексті, зокрема

виявлення та інтерпретація медіатекстів, розпізнавання маніпуляцій та побудова критичного сприйняття.

Мета статті. Обґрунтувати ефективності медіаграмотності як засобу профілактики дезінформаційних загроз серед учнів на уроках німецької мови та визначення практичних шляхів її інтеграції в навчальний процес.

Медіаграмотність у сучасному науковому дискурсі трактується як здатність особистості критично сприймати, аналізувати, оцінювати та створювати медіа-повідомлення з урахуванням соціального, культурного та політичного контексту. За визначенням UNESCO, медіаграмотність є складовою інформаційної культури та необхідною компетентністю громадянина демократичного суспільства.

Дезінформація розглядається як навмисне поширення неправдивої або викривленої інформації з метою маніпуляції громадською думкою. Її основними ознаками є емоційна забарвленість, відсутність перевірених джерел, використання мовних маніпуляцій та апеляція до страху чи упереджень. Недостатній рівень медіаграмотності учнів підвищує ризик некритичного сприйняття подібних повідомлень і їх подальшого поширення.

Навчання німецької мови передбачає постійне залучення учнів до іншомовного інформаційного простору, що створює сприятливі умови для формування медіаграмотності. Робота з автентичними медіа-текстами (новинами, інтерв'ю, блогами, відео) дозволяє не лише розвивати мовні навички, але й формувати вміння аналізувати зміст, структуру та мету повідомлення.

Особливу цінність мають завдання, спрямовані на:

- аналіз джерел інформації німецькою мовою;
- розмежування фактів і суб'єктивних суджень;
- виявлення маніпулятивних мовних засобів;
- порівняння подачі інформації в різних медіа.

Таким чином, уроки німецької мови можуть виконувати не лише комунікативну, а й виховну та безпекову функцію.

З метою профілактики дезінформаційних загроз доцільно використовувати на уроках німецької мови такі типи завдань:

- ✓ Аналіз джерела інформації (Quellenanalyse) – учні визначають автора, тип медіа, мету публікації та рівень її надійності.

- ✓ Завдання «Факт чи думка?» (Fakten oder Meinungen) – розмежовують фактологічні твердження й оціночні судження, аргументуючи свою позицію німецькою мовою.

- ✓ Порівняльний аналіз новин – порівняння повідомлень на одну тему з різних джерел дозволяє виявити мовні та змістові маніпуляції.

- ✓ Проектна діяльність («Fake News erkennen») – учні створюють алгоритм перевірки інформації та презентують результати дослідження.

- ✓ Рольові ігри («Journalisten und Faktenchecker»):

- ✓ Моделювання процесу створення та перевірки новин сприяє усвідомленню відповідальності за поширення інформації.

Результати досліджень у галузі медіаосвіти засвідчують, що систематичне впровадження елементів медіаграмотності в навчальний процес сприяє підвищенню рівня критичного мислення учнів, зменшенню довіри до неперевіраних джерел і формуванню навичок безпечної поведінки в інформаційному просторі. Поєднання мовної та медіаосвітньої складових робить навчання німецької мови більш практикоорієнтованим і соціально значущим.

Медіаграмотність є ефективним засобом профілактики дезінформаційних загроз серед учнів і важливою складовою сучасної мовної освіти. Інтеграція медіаграмотності в уроки німецької мови сприяє формуванню критичного мислення, розвитку мовних компетентностей та підвищенню рівня інформаційної безпеки учнів. Запропоновані методичні підходи можуть бути рекомендовані для використання в закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Natalia Voitovych, Mariana Kitsa, Iryna Mudra “Media education and media literacy as a factor in combating disinformation”. URL: https://www.mdpi.com/2673-5172/6/4/188?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.02.2026 р.).
2. Биндас О. М. Специфіка понять «медіаграмотність», «медіакомпетентність» та «медіаосвіта» в підготовці вчителів іноземних мов. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7659?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.02.2026 р.).
3. Бойко Т.В. Проблема медіаосвіти у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов. URL: https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/492?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.02.2026 р.).
4. Рябчун Г. Ю. “Методи навчання медіаграмотності на заняттях іноземних мов”. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/77/37.pdf> (дата звернення: 25.02.2026 р.).

УДК 37.016

Гузовата Марія Валеріївна,
студентка кафедри біології, екології та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець Тернопільської області;

Гурська Оксана Вікторівна,
кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець Тернопільської області;

Гура Антоніна Миколаївна,
доктор філософії, доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець Тернопільської області

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ БАЗОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІКТ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ

Вплив інформації з різних джерел і засобів на школярів та доросле населення (вчителів, батьків) є сьогодні важливим об'єктом вивчення, а

зокрема знання і навички захисту від маніпуляцій або пропаганди являються однією з дуже актуальних педагогічних проблем.

Засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) значно покращили й урізноманітнили освітній процес, але існує безліч загроз, коли здобувачі освіти користуються смартфонами, комп'ютерами, Інтернет-мережею. Це і недостовірні інформація, і виникнення ігрової залежності, і сумнівні знайомства, і розвиток агресії та жорстокості, і нівелювання сімейних цінностей, і навіть розпалювання міжнаціональної ворожнечі та заклики до дрібних терактів.

ІКТ, зокрема медіа відкривають доступ до найновішої освітньої інформації, полегшують навчання при різних формах його організації, особливо забезпечують процес дистанційної освіти; проте як діти, так і дорослі без необхідної підготовки є безсилими перед цікавою неправдивістю та витонченим «промиванням мозку». Тому виникає необхідність у *формуванні медіаграмотності учнів* у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) засобами ІКТ під час занять. Так школярі оволодіватимуть сукупністю знань, навичок і вмінь відповідально, критично, вибірково сприймати, синтезувати, аналізувати й оцінювати всіляку інформацію [1; 3].

Медіаосвіту часто трактують як невід'ємну частину освітнього процесу, що спрямовується на формування суспільної медіакультури, підготовку особистості школяра до ефективної та безпечної взаємодії із Інтернет-медіа, з урахуванням стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. *Мета медіаосвіти* – формувати в учнівської молоді, їх батьків і педагогів відповідні знання, вміння і навички, які дозволять свідомо й активно відбирати необхідний матеріал із різних інформаційних джерел, навчити критичного вибирати віртуальних співрозмовників, використовувати медійні засоби ІКТ для самоосвіти, знаходження, використання й узагальнення інформації [3].

Базові *функції медіаосвіти в ЗЗСО* полягають у навчанні здобувачів оцінювати правдивість і якість інформації; користуватися інформаційно-

комунікаційним потенціалом; «декодувати» повідомлення; розвивати комунікативні здібності та критичне мислення; безпечно самовиражатися за допомогою засобів медіа [1].

Результатом медіаосвіти являється *медіаграмотність*, яка вбачається у вмінні користуватися інформаційно-комунікативною технікою, презентуванні себе та спілкуванні в мережі Інтернет, у свідомому сприйманні та критичному тлумаченні різної інформації. *Медіаграмотність* – це особлива характеристика людини, яка має сформований комплекс знань і навичок, які потрібні в сучасному інформаційному суспільстві, щоб знаходити якісну інформацію, відокремлювати факти від пропаганди, розпізнати маніпуляції, щоб не стати їх жертвою [2].

Головними медійними компетентностями вчителя біології є: практичне застосування новітніх освітніх медіа, зокрема мережі Інтернет на уроках; володіння потрібними знаннями про навчальні програми та їх застосування; використання сучасних медіа засобів як середовища для комунікації [3].

Формування медіаграмотності учнів базової школи засобами ІКТ під час вивчення біології можна реалізувати при:

- викладанні нового матеріалу через візуалізацію інформації;
- проведенні реальних і віртуальних практичних або лабораторних робіт (учитель має порекомендувати, які застосунки використати);
- закріпленні вивченого на занятті (тести, вправи, тренінги);
- самостійній навчальній роботі (завдання за QR-кодом, програма «Репетитор» або ін. розвиваючі програми, виконання проєкту);
- контролі та перевірці (тестування на смартфонах) [4].

Багато біологічних процесів є складними для сприйняття, деякі учні з образним мисленням не можуть зрозуміти процес або явище з абстрактних узагальнень, без картинки, а мультимедійні анімаційні моделі, інтерактивні симуляції дозволяють вибудувати у свідомості здобувача цілісну картину. Головне – знаходити інформацію з достовірних джерел і посилатися на авторів.

Сучасні учні покоління Google надто часто користуються Інтернет технологіями, але зазвичай не тоді, коли це необхідно (не для навчання). Вони мають труднощі з усвідомленням якості та цінності наукової інформації, її інтерпретації. Отже, школярів необхідно навчати уважніше оцінювати правдивість, значимість і важливість отриманих матеріалів і відомостей, тобто потрібно формувати медіаграмотність учнів базової школи засобами ІКТ не тільки під час вивчення біології, а й загалом у освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інфомедійна грамотність – невід’ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти: збірник статей / Редкол.: В. Ф. Іванов (голов. ред. та ін.). Київ: Академія української преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. 400 с.
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).
3. Практична медіаграмотність у НУШ. 5–7 класи. Навчальний посібник / за ред. Волошенюк О., Дегтярєвої Г., Шаламова Р. Київ: ЦВП. 2024. 181 с.
4. Янкович О. Медіаосвіта в загальноосвітній школі: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 160 с.

Мочук Оксана Богданівна,
методист центру інформатики,
інформаційно-комунікаційних технологій
і дистанційної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

КІБЕРГІГІЄНА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ УЧНІВ ТА ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Сучасний стан розвитку української освіти характеризується інтенсивною цифровою трансформацією, яка стала не лише відповіддю на глобальні технологічні тренди, а й життєво необхідним механізмом забезпечення безперервності навчання в умовах повномасштабної збройної агресії та гібридних загроз. Перехід до дистанційних та змішаних форм навчання зумовив стрімке зростання обсягів персональних даних, що

циркулюють в інформаційно-комунікаційних системах закладів освіти. У цьому контексті кібергігієна перестає бути вузькоспеціалізованим технічним поняттям і трансформується у фундаментальну складову загальної безпекової культури суспільства. Гібридні загрози, які поєднують кібернетичні атаки з інформаційно-психологічними операціями, спрямовані на найбільш вразливі ланки державного управління, серед яких освітня сфера посідає чільне місце через свою масовість та високу концентрацію чутливої інформації про неповнолітніх громадян.

Захист персональних даних учнів та вчителів у 2024–2025 роках вимагає багаторівневого підходу, який інтегрує правові норми, технічні рішення та психологічну стійкість учасників освітнього процесу. Динаміка кіберзагроз свідчить про те, що ворожі суб'єкти, такі як хакерські групи Cadet Blizzard або 142-й окремий батальйон електронної боротьби РФ, використовують освітню інфраструктуру як плацдарм для дестабілізації політичної ситуації та збору розвідувальних даних. Відповідно, формування навичок кібергігієни має розглядатися не як факультативна вимога, а як стратегічний пріоритет, що забезпечує життєстійкість освітньої системи та захист конституційних прав громадян на приватність у цифровому просторі.

Аналіз статті 11 Закону України «Про захист персональних даних» дозволяє чітко визначити підстави для обробки інформації в освітніх закладах. Найбільш розповсюдженою помилкою в управлінській практиці є переконання, що згода батьків є єдиною підставою для обробки даних учня. Насправді, державні та комунальні заклади освіти часто обробляють дані на підставі п'ятого пункту цієї статті – необхідність виконання обов'язку володільця, передбаченого законом. Це означає, що відмова батьків від надання згоди на обробку в системах типу АІКОМ чи електронних журналах не обов'язково призводить до припинення обробки, якщо вона необхідна для ведення обов'язкової ділової документації, визначеної наказами МОН.

Тим не менш, заклади освіти зобов'язані діяти прозоро. Кожна установа повинна мати чітке Положення про захист персональних даних, де визначено категорії даних (від ПІБ до стану здоров'я чи соціального статусу), мету їх збору та терміни зберігання. Знищення персональних даних після завершення встановленого терміну зберігання (наприклад, після закінчення навчання та видачі диплома) є критичним аспектом кібергігієни, що запобігає накопиченню «цифрового сміття», яке може стати ціллю для зловмисників.

В умовах гібридної війни освітня сфера України розглядається агресором як об'єкт для проведення комплексних операцій, що поєднують технологічні зломи та когнітивні маніпуляції. Кібератаки на державні реєстри, такі як Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО), мають на меті не лише викрадення персональних даних вступників та викладачів, а й підрив довіри до державних інституцій через дезорганізацію вступних кампаній. У 2024–2025 роках спостерігається інтенсифікація діяльності груп, пов'язаних з ГРУ РФ, які атакують урядові структури та партнерів НАТО для отримання конфіденційної інформації.

Ефект від таких атак часто підсилюється інформаційними кампаніями. Наприклад, поширення фейкових повідомлень про нібито «зливи» баз даних учнів або витoki інформації з електронних щоденників створює атмосферу тривожності серед батьків та педагогів. Дослідження показують, що 81% українців усвідомлюють посилення гібридних загроз, а 69% вважають їх рівень високим. Це свідчить про необхідність переходу від реактивної моделі захисту (виправлення наслідків) до проактивної, де кібергігієна кожного вчителя та учня є першою лінією оборони.

Соціальна інженерія залишається найбільш небезпечним методом отримання несанкціонованого доступу до систем закладу освіти. Зловмисники експлуатують людські емоції: цікавість, страх, бажання допомогти або відчуття терміновості. Фішинг становить 25% усіх зломів, а 83% організацій повідомили про такі атаки протягом останнього року. В освітньому контексті

це може виглядати як лист від «адміністрації школи» з проханням терміново оновити пароль до електронного журналу або повідомлення про «перевірку МОН», що містить шкідливе вкладення.

Спрямований фішинг (spear phishing) є ще більш витонченим, оскільки листи персоналізуються для конкретних осіб, наприклад, директорів шкіл або бухгалтерів університетів, що значно підвищує ймовірність успішного зламу. Для протидії цим загрозам недостатньо технічних фільтрів; критично важливим є навчання користувачів принципам розпізнавання маніпуляцій та алгоритмам дій у разі підозри на атаку.

Органи державної влади та місцевого самоврядування, які є засновниками закладів освіти, зобов'язані дотримуватися суворих вимог до технічного захисту інформації (ТЗІ). Згідно з посібником Офісу Омбудсмена, кожна установа повинна провести інвентаризацію своїх інформаційних систем, визначити документи на право власності/користування ними та підтвердити спроможність системи забезпечити захист даних від витоку, знищення або перекручення.

Наказ Адміністрації Держспецзв'язку №798 від 2025 року визначає методичні рекомендації для власників об'єктів критичної інформаційної інфраструктури (ОКІІ). Великі університети, наукові центри та реєстри (наприклад, ЄДЕБО) можуть бути віднесені до таких об'єктів. Це передбачає впровадження процесів регулярного оцінювання ризиків, використання сучасних фаєрволів та систем виявлення вторгнень (IDS/IPS), а також створення планів відновлення після збоїв. Для звичайних шкіл це означає необхідність використання перевірених хмарних рішень, що мають відповідні сертифікати безпеки.

Кібергігієна на індивідуальному рівні починається із безпеки пристроїв. Вчителі, працюючи з домашніх комп'ютерів або ноутбуків у закладі, часто ігнорують базові правила, що робить їх вразливими до вірусів та зламів. Рекомендації Служби освітнього омбудсмена наголошують на необхідності

блокування пристроїв при виході з кімнати, регулярного оновлення антивірусного програмного забезпечення та використання надійних паролів.

Особлива увага приділяється пересиланню персональної інформації через месенджери та соціальні мережі. Вчителям радять уникати надсилання фото документів учнів або списків з оцінками через незахищені канали зв'язку. Учням та їхнім батькам важливо нагадувати про ризики публікації фотографій, на яких видно ідентифікуючі елементи: назву школи на формі, автомобільні номери на фоні або таблички з адресами.

Вибір цифрової платформи для навчання є критичним управлінським рішенням, що визначає рівень захищеності даних усієї шкільної спільноти. Найбільш поширеними в Україні у 2024–2025 роках залишаються Google Workspace for Education, Microsoft Teams та Zoom.

Google Workspace for Education: баланс доступності та контролю

Екосистема Google є надзвичайно популярною завдяки своїй інтуїтивності та безкоштовному доступу до базового пакета Fundamentals для освітніх установ. Вона включає Google Classroom, Meet, Drive та Docs, що дозволяє створити єдиний освітній простір. З точки зору безпеки, Google надає потужну консоль адміністратора, яка дозволяє централізовано керувати дозволами, обмежувати доступ до файлів для зовнішніх користувачів та проводити аудит дій у системі. Проте, ризиком залишається можливість передачі управління дозволами кінцевим користувачам (учням/вчителям), що при низькому рівні кібергігієни може призвести до випадкового оприлюднення конфіденційних документів.

Microsoft Teams: інтегрована безпека та корпоративні стандарти

Microsoft Teams for Education часто обирають великі інституції через його глибоку інтеграцію з Office 365 та SharePoint. Платформа пропонує більш розвинені інструменти моніторингу активності: вчитель як хост має повний контроль над мікрофонами учасників, може видаляти некоректні повідомлення та обмежувати можливості приватного чату під час занять. З точки зору

захисту даних, Microsoft надає перевагу моделі управління PII (Personally Identifiable Information), що робить її більш придатною для установ з високими вимогами до комплаєнсу.

Zoom: простота проти викликів безпеки

Zoom залишається фаворитом для проведення синхронних відеозустрічей, особливо у початковій школі, завдяки зручному інтерфейсу та функціям віртуального фону, що дозволяють учням не демонструвати свою домашню обстановку. Хоча компанія значно покращила протоколи шифрування після скандалів 2020 року, Zoom все ще потребує значної пропускну здатності мережі та залишається менш інтегрованим інструментом для довготривалого зберігання навчальних матеріалів у порівнянні з конкурентами.

Кібергігієна не може бути зведена лише до технічних маніпуляцій; вона є похідною від способу мислення. В умовах гібридних загроз критичний підхід до інформації стає головним засобом захисту. Учні мають усвідомлювати, що будь-який контент у мережі може бути неповним, неточним або свідомо викривленим для досягнення певних цілей. Медіаграмотність для вчителів передбачає вміння не лише користуватися девайсами, а й виховувати у школярів навички розпізнавання фейків, маніпуляцій та емоційних «гачків» у новинах.

Проект «Фільтр» – національна ініціатива з медіаграмотності – пропонує системні підходи до інтеграції цих тем в освітній процес. Це включає використання онлайн-курсів, квестів та інтерактивних ігор, які вчать підлітків захищати свою приватність та розпізнавати спроби ворожої пропаганди. Важливо, щоб ці знання трансформувалися у щоденні звички: перевірку джерел перед репостом, сумнів щодо «шокуючих» заголовків та розуміння механізмів роботи алгоритмів соціальних мереж.

Захист дітей в інтернеті включає протидію таким специфічним загрозам як кібергрумінг, секстинг та сексторшен. Проект #stop_секстинг, що

реалізується за підтримки МОН та Мінцифри, надає вчителям готові методичні матеріали для проведення тематичних уроків у різних вікових групах. Учні 5-6 класів вчаться розпізнавати небезпечні контакти через урок «#не_ведусь», тоді як підлітки 7-11 класів проходять навчання щодо ризиків поширення інтимних селфі та наслідків онлайн-шантажу.

Ефективна модель кібергігієни передбачає створення в школі атмосфери довіри, де дитина може відкрито повідомити про неприємну ситуацію онлайн батькам або вчителю, не боячись осуду чи покарання. Державні консультаційні лінії (15 45) та гарячі лінії для дітей надають фахову психологічну та юридичну допомогу у випадках кібербулінгу або вимагання.

Для вчителів, які вже працюють у системі освіти, критично важливими є короткострокові тренінги та курси, що пропонуються інститутами післядипломної освіти (наприклад, ТОКІППО) та приватними суб'єктами. Програми підвищення кваліфікації, що фокусуються на інформаційній та кібернетичній безпеці, дозволяють педагогам оновити знання про актуальні загрози 2024–2025 років та опанувати нові інструменти захисту даних в електронних реєстрах.

Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО) є серцем цифрової екосистеми української освіти. У 2024–2025 роках база забезпечує не лише вступні кампанії, а й перевірку документів, видачу державних грантів на навчання через мобільний застосунок Дія та функціонування реєстру студентських квитків. Така централізація створює значні зручності для громадян, але водночас робить систему привабливою ціллю для кібератак.

Забезпечення безпеки ЄДЕБО базується на:

- Використанні САРТСНА для запобігання автоматизованим атакам (брутфорсу).
- Інтеграції з державними сервісами ідентифікації (Дія.Підпис).

- Чіткому регламентуванню термінів роботи електронних кабінетів вступників, що обмежує час перебування персональних даних у активному доступі.

- Постійному моніторингу спроб несанкціонованого доступу під час критичних навантажень (наприклад, при виконанні алгоритму адресного розміщення державного замовлення).

Методичні рекомендації МОН на 2025/2026 навчальний рік, закріплені в «Освітньому навігаторі», визначають кібербезпеку як наскрізну тему для всіх предметів. Школам рекомендується розробляти власні політики онлайн-безпеки дітей, які б враховували принципи захисту персональних даних та мережевий етикет.

Ключові ініціативи включають:

- Проведення Місяця кібербезпеки: залучення учнів до інтерактивних онлайн-квестів та конкурсів інфографік «Безпечний Інтернет».

- Впровадження інструментів фільтрації: згідно з наказом МОН №103 від 2026 року, заклади мають використовувати програмні засоби для обмеження доступу учнів до шкідливого контенту в шкільних мережах.

- Використання ресурсу «Кібер Брама»: національний проєкт, що допомагає вчителям та учням протидіяти ворожій пропаганді та попереджати кіберзлочини.

- Особлива підтримка деокупованих територій: розробка специфічних алгоритмів відновлення цифрової інфраструктури та забезпечення приватності учасників освітнього процесу, які перебували в умовах окупації.

Кібергігієна в освітньому процесі України 2024–2025 років трансформувалася з технічної вимоги у фундаментальну компетенцію, необхідну для виживання в умовах гібридної агресії. Захист персональних даних учнів та вчителів вимагає не лише дотримання норм GDPR та Закону України «Про захист персональних даних», а й формування глибокого усвідомлення ризиків на кожному рівні – від першокласника до міністра.

Основні висновки проведеного аналізу:

Пріоритетність людського фактора: Більшість витоків даних стається через помилки користувачів або маніпуляції з боку зловмисників. Системне навчання медіаграмотності та критичного мислення є більш ефективним, ніж виключно технічні засоби захисту.

Гібридність загроз: кібератаки на освіту є частиною ширшої стратегії дестабілізації України, що вимагає тісної співпраці освітніх установ з органами кіберполіції та Держспецзв'язку.

Необхідність системного адміністрування: заклади освіти повинні перейти від хаотичного використання цифрових інструментів до створення цілісних політик безпеки, що включають аудит систем, управління правами доступу та чіткі регламенти знищення застарілих даних.

Соціальний захист дитини: кібергігієна включає в себе захист від сексуального насильства онлайн та булінгу, що потребує інтегрованого підходу за участю психологів, вчителів та батьків.

Отже, стратегічний розвиток сфери кібербезпеки в освіті на найближчі роки має базуватися на принципах «безпеки за замовчуванням» (security by design) при розробці будь-яких нових сервісів та безперервному професійному розвитку педагогів, що дозволить Україні не лише захистити свої цифрові кордони, а й виховати покоління громадян, здатних безпечно та ефективно діяти в сучасному інформаційному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзінюк А. ССРА і GDPR та закон України «Про захист персональних даних». URL: <https://thcdc.studio/blog/ccpa-gdpr-law-of-ukraine/>
2. Зеленко Д. Захист персональних даних та GDPR. Частина 1 | Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://thcdc.studio/blog/ccpa-gdpr-law-of-ukraine/>
3. Мірошниченко О. Захист персональних даних учнів під час навчального процесу у школі. URL: <https://abmiroshnychenko.com.ua/zahist-personalnih-danih-uchniv-pid-chas-navchalnogo-procesu-u-shkoli/>
4. Обробка персональних даних в електронних журналах та щоденниках. URL: <https://eo.gov.ua/obrobka-personalnykh-danykh-v-elektronnykh-zhurnalakh-ta-shchodennykh/2023/09/05/>
5. Російські гібридні загрози: ЄС вводить санкції проти фізичних осіб та організацій через маніпуляції інформацією та кібератаки. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest->

news/rosijski-gibrydni-zagrozy-yes-vvodyt-sankczyi-proty-fizychnyh-osib-ta-organizaczij-cherez-manipulyacziyi-informacziyeyu-ta-kiberataky/ (дата звернення: 20.02.2026.).

6. Шадська У. Захист персональних даних в діяльності суб'єктів владних повноважень. URL: 37676120-9a08-47d9-a376-b498dd07ede5.pdf

7. Як захистити персональні дані під час дистанційного навчання: поради для педагогів, батьків та учнів. URL: <https://eo.gov.ua/yak-zakhystyty-personalni-dani-pid-chas-dystantsiynoho-navchannia-porady-dlia-pedahohiv-batkiv-ta-uchniv/2021/01/20/>

УДК 316.774:32.019.5-053.6

Поліщук Валерій Миколайович,
доктор психологічних наук, професор,
професор Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
Заслужений працівник освіти України,
м. Київ;

Затушевська Марія-Валерія Андріївна,
студентка 2 курсу Національного
університету «Києво-Могилянська
академія» (053 – «Психологія»), м. Київ

ПІДЛІТКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПОЛІ ВОРОЖИХ СПЕЦСЛУЖБ

Актуальність проблеми. Прогресуюче використання ворожими спецслужбами українських підлітків у ранзі суб'єктного меркантильного диверсійного інструментарію для поглиблення дестабілізації внутрішньої і зовнішньої безпеки нашої держави та її громадянського суспільства з найближчими, згідно з їхніми календарними намірами-перспективами воєнно-політичної капітуляції, фізичного і духовного зникнення самобутнього українського етносу та українського народу [4].

Виклад матеріалу. Аналіз наявних тематичних даних, оприлюднених у доступних засобах масової інформації (передовсім – телебачення та соціальні мережі) [1–8], дозволяє виокремити у діяльності ворожих спецслужб відповідні базові методології:

1. Використання вікових психологічних особливостей підлітків, що постають об'єктивними (природними) процесами їхнього поки недосконалого та незавершеного особистісного зростання, наприклад: 1) темп і сила

індивідуальної соціальної зрілості у віковому інтервалі 10/11 – 16/17 рр. відстають від аналогічних показників фізіологічної зрілості; 2) закономірне «почуття дорослості», виявляючись у прагненні до самостійності, незалежності, часто реально чи потенційно супроводжується не критикою, а критиканством найближчого соціального оточення (особливо, батьків); 3) вибіркова критичність явищ навколишньої дійсності (суб'єктивна фіксація і обговорення «недоліків» діяльності, «спілкування дорослих громадян» у ситуації героїзації своїх прагнень та можливостей типу «Якби я міг, то зробив би краще»); 4) примітивізм мислення та поведінки у виявах асоціальних особистісних новоутворень (імпульсивне боягузтво; «віртуальна правосвідомість»; емоційне відчуження; «бродяжність»; «насуПЛеність»; «психопатичність»; неконтрольована або демонстративна збудливість як «гра на публіку»; брутальність; «лайливість») та схожій світоглядній спрямованості (домінування біологічних потреб; «доларизація свідомості»; соціальний інфантилізм; громадянський «манкуртизм»).

2. Формування довіри до інформації з прихованими антиукраїнськими «настроями» та неприхованою «російською толерантністю», а, отже, мимовільним спонуканням до «потрібного» світоглядного вибору на кшталт правила дзюдо: «Найкраще працює, коли допомагає підштовхнути супротивника у тому напрямку, куди він мав початкові наміри рухатися» [7], причому вербувальника влаштовує навіть «ситуативний» вибір, коли йдеться якраз про *ситуативного*, або разового, епізодичного, виконавця диверсійних намірів, оскільки той попередньо постає жертвою власних терактів через дистанційне керування підривами вибухівки [1]. Демонстративним (вразливим) суб'єктним прикладом у Telegram є 13–15-річні підлітки: прихильно ставляться до їхньої інформації (2%); більше довіряють, ніж не довіряють (15–17%); послуговуються у спілкуванні з ровесниками російською мовою (40%) [8].

3. Застосування типових механізмів соціально-психологічного (групового) впливу: навіювання, наслідування; «зараження», наприклад: 1) вкотре

«вчинкова героїзація» (або: «лжегероїзація»): «смак пригод» від споглядання наслідків зривів навчальної діяльності (метушня, скупчення людей, їхня розгубленість, нервозність, безпомічність тощо), таємничою причиною яких відчуваєшся, тому втішаєшся гордістю за такі досягнення, оскільки інших способів привернення уваги до себе досі не було; 2) загалом, неприховане задоволення від протиправних дій (здебільшого, «мінування» шкіл, торгових центрів, державних установ тощо), за якими через віковий ценз начебто відсутня будь-яка власна відповідальність; 3) популяризація привабливого альтернативного змістового контенту, згідно з яким проживання в Україні, на відміну від Російської Федерації, є безперспективним бажанням передовсім у вигідних фінансових сподіваннях [2], тому фактичні життєві ситуації власних економічних негараздів, як несприятливий показник матеріального сімейного (родинного) стану, постають вагомим (часто нездоланим) особистісним стимулом до прийняття спокусливої [3] пропозиції заробітку «великих грошей», якщо це навіть суперечить стійким, як досі суб'єктивно здавалося, а насправді об'єктивно не відповідало дійсності, моральним настановам.

4. Впровадження алгоритмізованих технік тематичного інформаційного впливу, наприклад «Пошук суб'єктів підробітку» (Д. Маркевич. ТСН, 2024. *далі у тексті.* – Д. Маркевич) [2]: 1) невимушене започаткування взаємодії зазвичай без психологічного тиску [5]; 2) формування привабливої ілюзії фамільярності з використанням молодіжного сленгу та іноді привітання «Слава Україні» [3]; 3) після встановлення «дружніх контактів» анонс «невинних» завдань типу «сфотографувати будівлю, намалювати графіті, перенести посилку з одного місця в інше»; 4) «похвала за виконане завдання, грошова винагорода», що, зрештою, позначає сплановану пастку, з якої дуже важко втекти [3]; 5) вибір виконавцем поведінкової альтернативи: а) «хто хотів грошей і не дуже переймався мораллю, той знайшов «золоту жилу» [3], і передовсім для них оголошуються складніші завдання (виготовлення вибухівки; її підрив, зокрема з

людськими втратами [6]; б) «хто злякався і вирішив припинити такі діяння, отримують страхітливі погрози і шантажування (Д. Маркевич).

5. Використання булінгу, скептицизму до свого громадянства, збідненого спілкування чи його дефіциту як стимулюючих макросоціальних дестабілізаційних чинників, що, на жаль, є у стадії започаткування або типовими (тенденційними) явищами в індивідуальних та групових взаєминах ровесників, наприклад, 13–15-річні підлітки стверджують, що 1) мають булінговий досвід (4%), «не вистачає спілкування» з однолітками; 2) на питання «Де молодь бачить себе через п'ять років?» відповідають, що хочуть постійно проживати за кордоном (26%), причому ще 8% акцентовано наголошують, що в Україні для них немає майбутнього [8].

6. Емоційне маніпулювання для стимулювання страху, провини, почуття несправедливості (демонстративний приклад: шантажування за допомогою фото, чутливою інформацією з особистого листування) [5].

Результативність таких та інших схожих змістових настанов психологічного впливу визначили вихідні обриси структурно-функціонального змісту профілю підлітка, схильного потрапити до уваги ворожих спецслужб:

1. Зневажливе ставлення до людини (життя, здоров'я, честі, гідності): корисливість як світоглядна домінанта; брехливість; лінощі, байдужість; «подвійні стандарти»; агресивність, жорстокість, егоїзм, елітаризм.

2. Знецінювання для себе рольової значущості соціальних інститутів, громадських, службових, сімейних обов'язків.

3. Індивідуальні особливості: схильність до ризику «заради себе» як світоглядна домінанта (фінансовий аспект); вразливість; бунтівливість для досягнення меркантильної цілей; імпульсивність; несформовані пізнавальні інтереси з відповідною обмеженою ерудицією; легковажність; безвідповідальність.

4. Ілюзія-міф («Це твій шанс стати героєм», «Ти можеш помститися»).

5. Погоджування з несприятливими соціальними масовидними явищами, увиразнених у вербальних твердженнях, наприклад: «Українська влада вас зраджує»; «Це ж ТЦК – вони бідних людей на війну забирають»; конформізм (як стадний інстинкт: «Усі так роблять»).

Насамкінець – це зневіра у власному особистісно-професійному майбутньому і толерантність до «російського».

Висновки: 1. Використання суб'єктів підліткового віку, позначеного динамічним особистісним зростанням, де життєві цілі, програми, плани лише перебувають у процесі інтенсивного пошуку та становлення, є доказовим і закономірним тактичним способом передовсім гібридної війни.

2. Профілактична робота з підлітками має передбачати їхню психологічну просвіту про цілі ворожих спецслужб через ознайомлення, наприклад, з особливостями власного віку, з'ясування феноменології сугестивних механізмів, формування переконань, що національна безпека є прерогативою всього громадянського суспільства задля його збереження та самодостатнього функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Водницька Г. Вибухи у Франківську готували два підлітки на замовлення спецслужб РФ. СБУ. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/968973-vibuhi-u-frankivsku-gotuvali-dv-a-pidlitki-na-zamovlennia-specsluzb-rf-sbu/>
2. Маркевич Д. «Все дуже погано для мене»: 17-річний хлопець розповідає, як він на замовлення Росії влаштував теракти. URL: <https://tsn.ua/exclusive/vse-duzhe-pogano-dlya-mene-17-richniy-hlopec-rozpovi-v-yak-vin-na-zamovlennya-rosiyi-vlashtovuvav-terakti-2728131.htm>
3. Пшемиська А. Як спецслужби РФ роблять терористів з українських підлітків. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-specsluzbi-rf-roblat-teroristiv-z-ukrainskih-pidlitkiv/a-72418806>
4. Речник СБУ: 22% серед завербованих спецслужбами РФ в Україні – це неповнолітні. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sbu-pidpaly-ahenty-rf-statystyka/33368404.html>
5. Сидоренко О. Протидія інформаційним операціям ворога у молодіжному середовищі. *Часопис публічного права*. 2025. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/804/716>
6. Januta A. As Russia recruits Ukrainian teens for sabotage, Ukraine races to reach them first. 2025. URL: <https://kyivindependent.com/as-russia-recruits-ukrainian-teens-for-sabotage-ukraine-races-to-reach-them-first/>
7. Snegovaya M. Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare. 2015. URL: [https://www.files.ethz.ch/isn/193932/Russian%20Report%201%20Putin%27s%](https://www.files.ethz.ch/isn/193932/Russian%20Report%201%20Putin%27s%20)

УДК 373.2:004.738.5:159.922.7

**Чокнадій Анастасія Петрівна,
Кучерява Наталія Юрївна,**
здобувачки першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти Глухівського
національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка, м. Глухів;
Науковий керівник:
Тітаренко Світлана Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної педагогіки і
психології Глухівського національного
педагогічного університету імені
Олександра Довженка, м. Глухів

БЕЗПЕКА В ІНТЕРНЕТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сьогодні інтернет-технології стали невід'ємною частиною нашого життя і життя наших дітей. Комп'ютер розкриває нові можливості для спілкування, освіти, праці, відпочинку і творчого самовираження особистості. Комп'ютер наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. став для дітей найулюбленішою іграшкою, порадиником, навіть другом. Комп'ютерні й телевізійні ігри захоплюють увагу дітей, приваблюють їх динамічними сюжетами, дають змогу переживати гострі відчуття. Реалії сьогодення показують, що дедалі більше дітей просиджують за комп'ютерним та телевізійним екранами, які позитивно чи негативно впливають на їх свідомість, взаємини з оточуючими та негативно впливають на їх психічне здоров'я.

Кількість користувачів сучасних засобів масових комунікацій (насамперед, смартфонів і планшетних комп'ютерів) щодня невпинно зростає. Такі пристрої комунікації забезпечують швидкий вільний доступ до актуальної та необхідної інформації інформаційно-телекомунікаційної мережі Інтернет,

сприяють підвищенню рівня ерудиції та формуванню сучасних навичок спілкування. У той же час, їх користувачі зіштовхуються з цілим спектром специфічних ризиків. Особливу небезпеку таїть в собі безконтрольний інформаційний простір для дітей – повноцінних учасників глобального інформаційного процесу. Дорослішання, навчання і соціалізація сучасних дітей проходить в умовах гіперінформаційного суспільства. І діти, як найбільш активна й допитлива аудиторія, як правило, першими опановують нові технології, часто випереджуючи в технічній освіченості батьків. Водночас, online середовище мережі Інтернет, яка переобтяжена всім хорошим і поганим, що накопичило людство за час свого існування, може містити інформацію агресивного чи соціально небезпечного змісту. А надання дітьми переваги віртуальному світу перед реальним має дестабілізуючий вплив на їх психічний розвиток, здоров'я і психологічне благополуччя [1, с. 218].

У сучасних наукових джерелах широко висвітлюються переваги поширення телевізійних і комп'ютерних технологій – віртуальна освіта, мобільні телефони-радіоприймачі, Інтернет-аукціони тощо. Також, пізнання інформаційного світу дозволяє дитині розширити коло її інтересів, сприяє додатковій освіті, спонукає до кмітливості, привчає до самостійного розв'язання задач тощо.

На противагу так само широко обговорюються й негативні наслідки розвитку мережі Інтернет: страхи перед інформаційною війною, втрата державного суверенітету, засилля порнографії, злочинів, насилля тощо.

Навчальні, розвиваючі інтернет-ресурси орієнтовані на дітей будь-якого віку. За їх допомогою діти в цікавій ігровій формі засвоюють основи письма і лічби, навчаються малювати та моделювати, привчаються до самостійної роботи і складають уявлення про навколишній світ. Розв'язання цікавих задач формує у дошкільника навички навчальної діяльності.

Навіщо дітям інтернет: спілкування, утамування інформаційного голоду, самовираження, анонімність і віртуальна свобода, відчуття спільності та приналежності до групи.

У дошкільному віці найважливішою потребою дитини є спілкування, завдяки якому вона засвоює соціальний досвід (досвід співпраці, взаєморозуміння формує повагу до інших людей) і формується як особистість.

Аналізуючи негативні та позитивні моменти спілкування дітей дошкільного віку із комп'ютером, дослідники визнають наступне:

- позитивне – дитина набуває знань, вчиться використовувати техніку для пізнання навколишнього світу, у неї розвиваються психічні процеси (пам'ять, увага, мислення);

- негативне – комп'ютер загалом негативно впливає на здоров'я дітей, у них може виникнути комп'ютерна залежність [2, с. 115].

Відомий психолог Кімберлі Янг у 2001 році заявила, що діти дошкільного віку особливо підпадають під вплив Інтернет-залежності, і особливо насторожує те, що кількість користувачів цього віку невинно зростає. З огляду на це, вона виділила такі психологічні закономірності та особливості формування дитячої свідомості:

- ейфорія (піднесений стан) від перебування в Інтернеті;
- відмова від харчування та сну заради розваг в Інтернеті;
- багатогодинне просиджування в Інтернеті; погіршення пам'яті та уваги;
- нехтування інтересів рідних, близьких та друзів заради перебування в Інтернеті;

- роздратованість із приводу того, що хтось або щось не дає змоги користуватись Інтернетом [1, с. 220].

Слід констатувати, що в дітей, які проводять багато часу за комп'ютером, погіршується короткочасна пам'ять і порушується концентрація уваги. Мережа Інтернет несе в собі негативну якість, як здібність викликати у користувача комп'ютерну залежність. Досліджуючи вплив комп'ютерних технологій на

свідомість дітей дошкільного віку, дає нам можливість виділити такі причини Інтернет-залежності:

- емоційна виснаженість і «недолюбленість» дитини;
- несформованість у дитини інтелектуальних умінь, подолання труднощів, реалізації плану та ідей;
- відсутність підтримки вихователів, практика інсайту;
- пасивне сприйняття інформації за допомогою нових інформаційних технологій;
- спотворення моральних норм та цінностей у процесі пошуку легкого задоволення; порушення психічних процесів [1, с. 225].

Діти дедалі більше залежать від комп'ютерів, проводять усе більше часу перед монітором. Перед педагогами, психологами, медичними працівниками постає проблема, негативного впливу комп'ютера на психічний та фізичний стан дітей. Під час тривалого перебування за комп'ютером, діти дошкільного віку піддаються таким головним чинникам ризику, як:

- втома очей від мерехтіння зображення на екрані;
- тривала статична робоча поза користувача;
- психологічна втома від невідповідного оформлення та освітлення приміщення;
- термін перебування користувача за комп'ютером;
- втома через неправильне ергономічне оформлення та психологічний вміст програмного забезпечення;
- стреси, що виникають через застосування комп'ютерів.

Ще одна популярна тенденція останнього часу – геотеги – географічні координати місця розташування людини чи зображеного на світлинці об'єкта. Геотеги встановлюють для того, щоб поділитися з рідними чи друзями тим, що відбувається у режимі реального часу. Отримати індекси місць проживання більшості дітей нескладно. Велика кількість світлин, на яких зображені діти,

мають геомітки, причому останні моделі смартфонів ставлять їх автоматично у момент знімання фотографії чи запису відео.

Кібербулінг (англ. cyberbullying від bully – хуліган, забіяка, грубіян, гвалтівник) – електронна форма традиційного переслідування повідомленнями, що містять образи, агресію, залякування; хуліганство; соціальне бойкотування. Кіберпереслідування завдяки особливостям онлайн-спілкування стрімко поширюється у всьому світі. Оскільки електронні засоби комунікації доступні 24 години на добу, 7 днів на тиждень, жертву можна наздогнати у будь-який час і в будь-якому місці. Крім швидкості Інтернет дає змогу підхопити і ретранслювати інформацію. Інформація, яка появилася лише один раз, виходить з під контролю – образи, приниження, чутки, критика, зображення чи фотографії здатні циркулювати безмежно і нескінченно довго. Звідси наслідки для жертви – від втрати самооцінки, зниження результатів у навчанні до розвитку тривожності, а від депресивного стану – до хронічної депресії, а іноді – і до суїциду.

Зловмисники під різними приводами змушують дітей у мережі Інтернет підключатися до платних послуг. Наприклад, відіславши SMS, можна отримати доступ до закритого змісту сайту або перейти на вищий рівень в онлайн-грі. На жаль, діти не завжди помічають підступ і не звертаються за допомогою до дорослих. Як показують дослідження, 14% дітей відправляють платні SMS, і тільки деякі з них цікавляться вартістю послуги [3; с. 169].

Древньогрецький філософ Анахарсіс колись сказав, що найбільш безпечні кораблі – це кораблі, витягнуті на сушу. В Інтернеті, як в океані, немає універсального способу уникнути ризиків та загроз. Відсутність медіаграмотності і компетентності в питаннях використання інформаційних технологій у більшості випадків є основною причиною підвищеної інформаційної небезпеки. Спільні зусилля сім'ї (основного інституту соціалізації і виховання дітей), громадських організацій і держави повинні бути скеровані на вироблення у дітей навичок безпечного існування у сучасному

інформаційному просторі: самостійного критичного оцінювання контенту, вміння аналізувати і відрізняти правдиві новини від дезінформації, протистояти маніпулюванню та шкідливій рекламі асоціальної поведінки. Тільки тісне співробітництво усіх учасників медіаіндустрії дасть змогу побудувати ефективну систему регулювання споживання інформаційної продукції, максимально безпечну для здоров'я, психічного і фізичного розвитку підростаючого покоління [3, с. 172].

Отже, засоби масової інформації, (зокрема телебачення та комп'ютерні технології), є потужним інструментом впливу на свідомість, психічне здоров'я дітей дошкільного віку. Тому необхідно створити нову культуру життя із засобами масової інформації (телебаченням та комп'ютерними технологіями), навчитись користуватися ними, не втрачаючи здатності критично мислити, відчувати, спілкуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної освіти. Київ : «Освіта України», 2006. 390 с.
2. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш і ін. заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
3. Кухарська Н. П. Загрози безпеці дітей у соціальних мережах / Кухарська Н. П., Кухарський В. М. *Безпека інформації*. 2014. Т. 20. № 2. С. 169-175.

СЕКЦІЯ 6. СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 37.014

Валігура Марія Петрівна,
керівник гуртків Тернопільського
обласного центру еколого-
натуралістичної творчості учнівської
молоді, м. Тернопіль

СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЗАНЯТТЯХ ГУРТКІВ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням екологічних проблем, що зумовлює необхідність формування екологічно свідомої особистості з раннього віку. Особливу роль у цьому процесі відіграють заклади позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування, які забезпечують тісний зв'язок освітньої діяльності з природним середовищем.

Екологічно безпечне освітнє середовище в позашкільлі є не лише умовою збереження фізичного та психоемоційного здоров'я вихованців, а й важливим чинником формування екологічної культури, відповідального ставлення до природи і навичок сталого способу життя. Саме тому проблема створення, підтримки та розвитку такого середовища набуває особливої актуальності.

Поняття екологічно безпечного освітнього середовища в закладі позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

Екологічно безпечне освітнє середовище на заняттях гуртків в закладі позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку слід розглядати як цілісну систему умов, що включає природне довкілля, матеріально-технічну базу, педагогічні підходи і соціально-психологічний клімат. Воно забезпечує безпечну взаємодію дитини з об'єктами живої та неживої природи, сприяє розвитку дослідницьких умінь і формуванню екологічної компетентності.

Створення екологічно безпечного освітнього середовища.

Створення екологічно безпечного освітнього середовища у позашкільних закладах еколого-натуралістичного напрямку передбачає комплексний підхід, який охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів.

По-перше, важливим є раціональна організація навчального простору: облаштування навчально-дослідних ділянок, теплиць, куточків живої природи, екологічних стежок. При цьому використовуються природні та екологічно безпечні матеріали, забезпечується дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил техніки безпеки.

По-друге, значну роль відіграє зміст освітніх програм гуртків, який має бути спрямований на формування екологічних знань, умінь і ціннісних орієнтацій. Практичні заняття із рослинництва, спостереження за тваринами, дослідження ґрунтів, води та повітря сприяють усвідомленню вихованцями взаємозв'язків у природі.

По-третє, педагогічна діяльність має ґрунтуватися на принципах природовідповідності, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, що забезпечує безпечну та комфортну взаємодію дитини з довкіллям.

Підтримка екологічно безпечного освітнього середовища.

Підтримка екологічно безпечного середовища на заняттях еколого-натуралістичних гуртків здійснюється через систематичну природоохоронну та просвітницьку діяльність. Важливими формами роботи є догляд за рослинами, участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних екологічних акціях і конкурсах, проведення днів довкілля, тематичних занять.

Особливе значення має формування навичок безпечної поведінки в природі, відповідального ставлення до природних ресурсів, а також розвиток емоційно-ціннісного ставлення до живої природи. Застосування елементів арт-терапії природними матеріалами, спостережень у природі, екологічних ігор сприяє зниженню психоемоційного напруження та підвищенню мотивації до навчання.

Розвиток екологічно безпечного освітнього середовища.

Розвиток екологічно безпечного освітнього середовища у позашкільних закладах еколого-натуралістичного спрямування пов'язаний з упровадженням інноваційних педагогічних технологій та розширенням практикоорієнтованої діяльності. Важливими напрямками є проєктна та дослідницька робота, екологічний моніторинг, участь у конкурсах і науково-практичних конференціях.

Ефективним є налагодження партнерської взаємодії з природоохоронними установами, науковими організаціями та громадськими об'єднаннями. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції вихованців та усвідомленню ними особистої відповідальності за стан довкілля.

Таким чином, створення, підтримка та розвиток екологічно безпечного освітнього середовища на заняттях гуртків еколого-натуралістичного напрямку є складним, багатогранним процесом. Комплексний підхід до його організації сприяє збереженню здоров'я дітей, вихованню екологічної культури, розвитку дослідницьких умінь та ціннісного ставлення до природи. Позашкільна освіта в цьому контексті виступає важливим чинником формування сталого розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар О. І. Екологічна освіта для сталого розвитку. Київ : Наукова думка, 2020.
2. Савченко О. Я. Освітнє середовище: теорія і практика. Київ : Грамота, 2018.
3. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник МОН України. 2001.
4. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації. Київ : Знання, 2019.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977.

УДК 159.942:374:502/504:355.01 (072)

Каменярська Лілія Ростиславівна,
завідувач методичного відділу
Тернопільського обласного центру
еколого-натуралістичної творчості
учнівської молоді, м. Тернопіль

ПРИРОДОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних соціально-економічних та освітніх умовах учнівська молодь дедалі частіше стикається із підвищеним психоемоційним навантаженням, що зумовлене інтенсивністю освітнього процесу, інформаційною перенасиченістю, нестабільністю соціального середовища та недостатнім рівнем особистісної підтримки. Період підліткового та юнацького віку характеризується особливою чутливістю до зовнішніх впливів, що робить учнів більш уразливими до стресу, тривожних розладів, емоційного вигорання та зниження мотивації до навчання. У таких умовах перед педагогами та психологами постає завдання пошуку ефективних і безпечних методів реабілітації, здатних відновлювати внутрішні ресурси дитини та сприяти формуванню емоційної стійкості. Одним із перспективних напрямів сучасної психологічної практики є природотерапія – система психокорекційних і оздоровчих заходів, заснована на цілеспрямованій взаємодії людини з природним середовищем.

Важливо зазначити, що природотерапія є доступним методом, який може бути інтегрований у діяльність закладів освіти без значних матеріальних витрат. Шкільні подвір'я, парки, сквери, пришкільні ділянки, зелені зони міст та сільських територій можуть стати природними майданчиками для проведення реабілітаційних і профілактичних заходів. Такий підхід дозволяє поєднати освітню та психотерапевтичну функції, створюючи для учнів сприятливе середовище розвитку.

Екскурсії в природу.

Вони поєднують фізичну активність, зміну середовища та заспокійливу дію природних ландшафтів. Перебування в природі сприяє зниженню рівня стресу, нормалізації емоційного стану та відновленню відчуття безпеки. Дослідження свідчать, що навіть короткотривале перебування серед зелених насаджень зменшує тривожність, підвищує концентрацію уваги та покращує настрій.

Відвідування живих куточків – спеціально організованих просторів, де діти та підлітки можуть спостерігати за тваринами, контактувати та доглядати за ними або просто перебувати поруч.

Робота на НДЗД (навчально-дослідній земельній ділянці) сприяє зниженню рівня стресу та емоційної напруги завдяки заспокійливому впливу природного середовища та можливості виконувати діяльність, що має конкретний, видимий результат. Практична взаємодія з ґрунтом, рослинами, природними матеріалами активізує сенсорні системи, формує стан зосередження й уважності, сприяє розвитку навичок саморегуляції. Для учнів, які пережили емоційні потрясіння або перебувають у стані тривоги, така діяльність створює відчуття стабільності, передбачуваності та безпечного простору.

Цікаво проводяться майстер-класи з виготовлення композицій, іграшок, картин, інших виробів із природного матеріалу. Проте, найбільш популярними є майстер-класи зі створення новорічно-різдвяної атрибутики з соломи: дідухів, павуків, ангеликів, зірочок. Солома завжди була незамінним пластичним матеріалом для виготовлення різних обрядових атрибутів і прикрас. Робота з нею позитивно впливає на емоційний стан дитини, розвиває тактильні та зорові рецептори. Це своєрідна психотерапія, яка бере свої витoki з глибокої давнини й допомагає зняти психологічне напруження в теперішній час. Використання методів природотерапії спрямовано на формування позитивної емоції, а педагоги Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді спроможні, ведучи постійний пошук змісту, засобів і методів екологічного виховання, де пріоритет надається безпосередньому спілкуванню з природою, сприяти цьому.

Отже, усвідомлення своєї єдності з навколишнім природним середовищем, бережливе ставлення до всього живого на землі, розвиток здатності відчувати красу природи, дбайливе ставлення до природних ресурсів і

національних багатств – головний ціннісний орієнтир в екологічній освіті і вихованні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арт–технології в роботі з дітьми : навчальний посібник / уклад. Оксана Сорочинська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 140 с.
2. Баглей О. В. Застосування екопсихологічних методів у формування екологічної свідомості/ О. В. Баглей. // Екологічні засади збалансованого регіонального розвитку : зб. наук. праць за матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 10-11 травня 2016р. / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. С.13-16.
3. Волкова А. Екологічне виховання школярів/А. Волкова. К: Знання, 1985.
4. Денисенко Н. Оздоровчі технології в освітньому процесі/Н. Денисенко// Дошкільне виховання. 2004. №12.
5. Малишевська І. Методика використання природотерапевтичних засобів у професійній підготовці майбутнього вчителя: методичні рекомендації/ І. Малишевська. Умань: Алмі, 2010.
6. Малишевська І. Природотерапія у роботі з учнями початкової школи: навч. метод. посібн. / І. Малишевська. Умань: Алмі, 2009.

УДК 620.9:37(477)

Колодійчук Олег Ярославович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри змісту і методик
навчальних предметів Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ЗАГРОЗИ ТА НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ

У сучасних умовах енергетична безпека посідає важливе місце в системі національної безпеки держави та виступає одним із визначальних чинників стабільності соціально-економічного розвитку. Ефективне функціонування паливно-енергетичного комплексу створює передумови для сталого економічного зростання, підвищення добробуту населення та зміцнення позицій держави у світовому економічному середовищі. Як зазначають дослідники, рівень розвитку базових галузей господарства, зокрема енергетичного сектору, безпосередньо впливає на здатність держави

підтримувати економічну та політичну стабільність [4; 7].

Забезпечення енергетичної безпеки України має комплексний характер і охоплює широкий спектр економічних, технологічних, політичних, екологічних та соціальних аспектів. Вона формується як цілісна система взаємопов'язаних компонентів, серед яких важливу роль відіграють ресурсна база, стан енергетичної інфраструктури, ефективність державного регулювання та рівень міжнародної співпраці у сфері енергетики. Водночас енергетичний сектор України значною мірою залежить від зовнішніх постачальників енергоносіїв, що зумовлює виникнення додаткових економічних і політичних ризиків [7].

У науковій літературі енергетична безпека розглядається як складова економічної безпеки держави та визначається таким станом паливно-енергетичного комплексу, який забезпечує стабільне і безперебійне задоволення потреб економіки та населення в енергетичних ресурсах. Зокрема, О. В. Калініченко та А. С. Лесюк наголошують, що енергетична безпека характеризується таким станом функціонування паливно-енергетичного комплексу, який гарантує надійне й ефективне забезпечення споживачів енергоресурсами [4, с. 3]. До ключових передумов її забезпечення науковці відносять урізноманітнення джерел енергопостачання, підвищення рівня енергоефективності економіки та раціональне використання енергетичних ресурсів [4].

Серед основних чинників, що негативно впливають на стан енергетичної безпеки України, дослідники виокремлюють залежність від імпортних енергоносіїв, недостатній рівень енергоефективності національної економіки, технологічну застарілість окремих сегментів енергетичної галузі та вплив геополітичних факторів. У зв'язку з цим формування ефективної енергетичної політики потребує врахування як внутрішніх економічних умов функціонування енергетичного сектору, так і зовнішніх політичних та геостратегічних чинників його розвитку [4; 7].

Особливої актуальності питання енергетичної безпеки набуло в умовах

повномасштабної російської агресії проти України, що призвела до значних руйнувань об'єктів енергетичної інфраструктури. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що енергетичні об'єкти дедалі частіше стають мішенями військових атак. У зв'язку з цим наголошується на необхідності розглядати енергетичну безпеку значно ширше, ніж лише економічний компонент, оскільки в умовах війни енергетична інфраструктура використовується як один із інструментів ведення збройної боротьби [1, с. 46].

За таких умов особливої ваги набувають процеси модернізації енергетичної інфраструктури, підвищення надійності функціонування енергетичних мереж та впровадження сучасних технологій у сфері виробництва і використання енергії. Одним із важливих напрямів зміцнення енергетичної незалежності держави є розширення спектра джерел енергопостачання та активізація розвитку відновлюваної енергетики, що сприяє зменшенню залежності від імпорتنих енергоносіїв і підвищенню стійкості національної енергетичної системи [4; 5; 7].

Важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки відіграє також удосконалення інституційних механізмів управління енергетичним сектором. Реалізація ефективної державної політики у цій сфері передбачає застосування комплексного підходу, який поєднує економічні, технологічні та правові інструменти регулювання. Зокрема, дослідники наголошують на необхідності оптимізації структури енергетичного балансу держави, підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів та розширення можливостей диверсифікації постачання енергоносіїв [4, с. 4].

Поряд із технологічними та економічними аспектами важливим чинником зміцнення енергетичної безпеки виступає рівень сформованості енергоощадливих компетентностей та енергетичної культури населення України. За визначенням А. Каленського, енергетична грамотність передбачає розуміння процесів виробництва, транспортування, розподілу та використання енергії, а також усвідомлення її впливу на соціально-економічний розвиток

суспільства і стан навколишнього середовища [2; 3].

Формування енергетичної грамотності здобувачів освіти сприяє розвитку відповідального ставлення до використання енергетичних ресурсів, підвищенню рівня енергоефективності та підтримці принципів сталого розвитку. Інтеграція питань енергозбереження до змісту освітніх програм забезпечує поєднання теоретичних знань із практичними навичками раціонального використання енергії, що має важливе значення для зміцнення енергетичної безпеки держави [2; 3].

Важливим кроком у формуванні енергоощадної поведінки молодого покоління стало впровадження Міністерством освіти і науки України з 2025–2026 навчального року теми енергоефективності в освітній процес закладів загальної середньої освіти в межах проєкту «Уроки енергоефективності». Реалізація цієї ініціативи передбачає інтеграцію відповідного змісту до чинних освітніх програм для учнів 4–11 класів без запровадження окремого навчального предмета, що сприятиме формуванню практичних навичок раціонального використання енергетичних ресурсів [6].

Отже, енергетична безпека України формується під впливом комплексу економічних, технологічних, геополітичних та соціальних чинників. Сучасні виклики, пов'язані з військовими загрозами та трансформацією світового енергетичного ринку, зумовлюють необхідність реалізації системної державної політики, спрямованої на модернізацію енергетичної інфраструктури, розвиток відновлюваної енергетики, підвищення ефективності використання енергії та забезпечення стійкості національної енергетичної системи [1; 4; 5; 7].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що енергетична безпека є важливим чинником забезпечення національної безпеки та сталого соціально-економічного розвитку України. До основних загроз для функціонування енергетичної системи держави належать залежність від імпорتنих енергоносіїв, недостатній рівень енергоефективності економіки, технологічна застарілість окремих сегментів енергетичної галузі та пошкодження енергетичної

інфраструктури внаслідок військових дій.

Серед пріоритетних напрямів зміцнення енергетичної стійкості держави доцільно виокремити модернізацію енергетичної інфраструктури, розширення джерел енергопостачання, розвиток відновлюваної енергетики та підвищення ефективності державної політики у сфері енергетики. Водночас важливе значення має формування енергетичної культури суспільства та розвиток енергетичної грамотності, що сприяє підготовці фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасних енергетичних трансформацій.

Важливим напрямом формування енергоощадної культури є впровадження освітніх ініціатив, спрямованих на розвиток відповідального ставлення до використання енергетичних ресурсів. Зокрема, реалізація проєкту «Уроки енергоефективності», що інтегрує відповідну тематику до освітніх програм закладів загальної середньої освіти, сприяє формуванню у молодого покоління навичок раціонального використання енергії та усвідомлення її ролі у сталому розвитку суспільства.

З огляду на це, забезпечення енергетичної безпеки України потребує комплексного поєднання економічних, технологічних, інституційних та освітніх заходів, спрямованих на формування стійкої, ефективною та адаптивної енергетичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТАА ЛІТЕРАТУРИ

1. Жарсовська І., Бобко А. Енергетична безпека України: екологічні та військові загрози. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2024. Т. 11. № 3 (43). С. 46–51. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/116027> (дата звернення: 28.02.2026).
2. Каленський А. Педагогічне моделювання формування енергоефективної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельної галузі. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки.* 2025. Випуск 59. С. 10–19 <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748288/1/3.pdf> (дата звернення: 26.02.2026).
3. Каленський А. Педагогічні умови розвитку енергоефективної компетентності майбутніх фахівців будівельної галузі. *Професійна педагогіка.* 2025. № 1 (30). С. 204–212 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746195/1/Andrii%2BKalenskyi%2B%2B--UA%E2%80%9393.pdf> (дата звернення: 02.03.2026).
4. Калініченко О. В., Лесюк А. С. Енергетична безпека України. *Економіка. Фінанси. Право.* 2013. № 1. С. 3–7. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fda195f0->

b19b-45ba-a302-7819689d6896/content (дата звернення: 01.03.2026).

5. Лісовий А. В., Андрух О. В. Енергетична безпека України: виклики війни та перспективи відновлення економічного потенціалу. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 40–43. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/541> (дата звернення: 27.02.2026).

6. Лісовий О. У 2025/26 році енергоефективність стане частиною шкільної програми. *Освіта UA*. 2025. URL: <https://osvita.ua/blogs/95066/> (дата звернення: 26.02.2026).

7. Мацагор К. О., Панасюк А. С. Енергетична безпека України: загрози та політика. *Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її реалізації*: праці IV міжнар. наук.-практ. сем., м. Дніпропетровськ, 23–26 жовт. 2012 р. Дніпропетровськ, 2012. С. 114–117. URL: <https://ir.nmu.org.ua/entities/publication/5617ed42-af8e-4bac-8b39-59adf66e5eaf> (дата звернення: 01.03.2026).

УДК 712.25:37.01

Кузянін Олександр Сергійович,
аспірант II року підготовки спеціальності
101 Екологія факультету
плодоовочівництва, екології та захисту
рослин Уманського національного
університету, м. Умань

САДОВО-ПАРКОВІ ЛАНДШАФТИ ЯК ПРИРОДНА СКЛАДОВА ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА (НА ПРИКЛАДІ СОФІЇВСЬКОГО ДЕНДРОПАРКУ)

У сучасних умовах воєнного та повоєнного часу створення безпечного освітнього середовища набуває стратегічного значення як ключовий фактор збереження психоемоційного здоров'я здобувачів освіти, педагогічних працівників та суспільства в цілому. Повномасштабна війна, що триває з 2022 року, спричинила значні втрати природних і зелених зон України: за даними екологічних моніторингів та оцінок, через бойові дії, пожежі, мінування та забруднення деградувало або було втрачено від 15 до 30 % лісових масивів, зелених насаджень та природоохоронних територій у зонах активних дій [11, с. 4–5; 10]. Водночас психотравми та посттравматичні стресові розлади (ПТСР) уражають значну частину дитячого населення: за оцінками UNICEF та національних досліджень, близько 20–40 % дітей демонструють ознаки тривожності та емоційної дезадаптації [9, с. 483–484; 13, с. 30–33]. У цих умовах садово-паркові ландшафти (СПЛ) виступають не лише як елементи

екологічної стійкості, а й як потужний інструмент психолого-педагогічної реабілітації та формування безпечного простору.

Рекреаційна екологія та рекреологія пізнають взаємодію людини з природним середовищем як важливий чинник відновлення її фізичних, психоемоційних і духовних ресурсів. У межах цих наукових підходів природні та СПЛ трактуються не лише як простір дозвілля, а як середовище регуляції функціонального стану людини, оптимізації її працездатності та підтримання психічної рівноваги.

Сучасна концепція *Nature-based Solutions* (рішення, засновані на природі) [8] передбачає використання екосистемних послуг для подолання соціальних і екологічних викликів, зокрема в урбанізованих територіях. У цьому контексті зелені зони міста виконують функції мікрокліматичної регуляції, зниження рівня шумового та інформаційного навантаження, формування сприятливого простору для рекреації й соціальної взаємодії.

Відповідно до *Attention Restoration Theory* (ART) [8], природні ландшафти створюють умови для відновлення когнітивних ресурсів через ефект «м'якої fascinaції», що зменшує втому спрямованої уваги. Це особливо актуально для учасників освітнього процесу, які перебувають у стані постійного інтелектуального навантаження та інформаційної напруги. Контакт із природним середовищем сприяє зниженню рівня стресу, покращенню концентрації та підвищенню загальної психологічної стійкості.

У межах нашого дослідження СПЛ розглядається як складна соціо-природно-екологічна система, що поєднує природні компоненти, історико-культурні елементи та антропогенні трансформації. Така система володіє потенціалом виконання рекреаційної, компенсаторної, освітньої та соціалізуючої функцій, забезпечуючи багатовимірний вплив на людину та міське середовище загалом. Її просторово-структурна організація, історична глибина та композиційна цілісність підсилюють здатність виконувати функції відновлення й гармонізації взаємодії людини з природою.

Фундаментом формування екологічно стійкого освітнього простору в НДП «Софіївка» є його унікальна просторова будова. Рельєф розчленований долиною річки Кам'янки з виходами гранітних відслонень докембрійського періоду створює різноманіття ландшафтів локального рівня організації. Це не просто «зовнішній вигляд», а науково зріле поняття, що визначає гідрологічний режим, вертикальну диференціацію рослинного покриву та формування специфічних мікрокліматичних зон. Саме геолого-геоморфологічні особливості дозволили створити систему ставків та гротів, які сьогодні виконують роль природних зон психологічного розвантаження, ізолюючи відвідувачів від міського шуму та візуальних подразників воєнного часу [5; 7].

Роль «Софіївки» як соціо-природно-екологічної системи в структурі освітньої безпеки реалізується через кілька ключових напрямів.

По-перше, це психоемоційна реабілітація в межах історичної частини парку. Центральна зона з її Нижньою алеєю, гротами (Тантала, західним, Локетек, Фетіди, Каліпсо) забезпечує ефект «м'якої захопленості» (за теорією ART). Великі площі водної поверхні та продумані ландшафтні композиції сприяють зниженню рівня тривожності. Використання цієї зони для занять з арт-терапії та вивчення світової культури дозволяє студентам та учням переключити увагу з негативного інформаційного фону на естетичне сприйняття, що є базовою потребою для психологічної безпеки.

По-друге, Арборетум (колекційна зона) виконує функцію глобальної науково-освітньої лабораторії. Маючи понад 3300 таксонів, ця ділянка забезпечує підтримку високого біорізноманіття, що є ознакою екологічної збалансованості [7]. Для освітнього процесу – це ідеальний простір для STEAM-освіти: від практичної дендрології до вивчення екосистемних послуг. Тут забезпечується прямий контакт із природою, що формує екологічну відповідальність та національно-патріотичну свідомість через гордість за природне надбання України.

По-третє, лісопаркові масиви та буферні зони парку забезпечують фізичну безпеку та екологічний захист. Висока щільність насаджень у цих зонах сприяє іонізації повітря та значному зниженню рівня запиленості (на 25–30 % порівняно з урбанізованим середовищем) [5; 3]. Лісові масиви створюють зони акустичного комфорту, що критично важливо для проведення занять з психоемоційної стійкості та медитативних практик у групах дітей, що постраждали від війни. Буферні зони з відкритими ділянками (галявинами) дозволяють проводити масові еко-освітні заходи, спортивне орієнтування та заходи з безпеки життєдіяльності в безпечних умовах.

Для того, щоб СПЛ повноцінно виконував функцію компонента освітньої безпеки, необхідно дотримуватися принципів саморегуляції системи. Це означає, що освітні заходи не повинні перевищувати екологічну ємність ландшафтної системи. Ми пропонуємо впровадження «розумного зонування» навчальних маршрутів, де інтенсивність когнітивного навантаження корелює з рекреаційним потенціалом конкретної ділянки парку. Наприклад, зони з активною геолого-геоморфологічною динамікою (схили, скельні виходи) найкраще підходять для динамічного навчання та фізичного виховання, тоді як стабільні долинні ландшафти – для глибокої психологічної корекції [2; 5; 6; 4].

СПЛ в умовах воєнного і повоєнного часу варто розуміти як фундаментальну соціо-природно-екологічну систему, що забезпечує комплексний захист освітнього середовища. Аналіз НДП «Софіївка» доводить, що просторова організація території є базисом, який визначає здатність ландшафту виконувати рекреаційні та безпекові функції. Розподіл активностей згідно з функціональними зонами парку дозволяє ефективно поєднувати STEM-освіту з психологічною реабілітацією без порушення здатності геосистеми до саморегуляції.

Для закладів освіти пропонуємо такі рекомендації.

- Впроваджувати практику «виїзних днів» до природно-заповідних об'єктів (НДП «Софіївка» НАН України) для проведення занять з природничих дисциплін.
- Використовувати ландшафтне проєктування прилеглих територій шкіл за принципом «міні-парку», враховуючи особливості просторової організації території.
- Розробляти інтерактивні маршрути (QR-квести) парковими зонами, що поєднують фізичну активність із когнітивним розвитком та зниженням рівня стресу [8].

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних методик вимірювання ефективності ландшафтної терапії для дітей із ознаками військової травми в умовах дендропарків України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дані Національної академії наук України щодо діяльності НДП «Софіївка» під час воєнного стану (2022–2025). Офіційні звіти НАН України. URL: <https://www.nas.gov.ua>
2. Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти Поділля. Вінниця: Тезис, 2001. 324 с.
3. Денисик Г. І. Лісополе України. Вінниця: Теза, 2001. 283 с.
4. Денисик Г. І., Бабчинська О. І. Селитебні ландшафти Поділля. Вінниця: Теза, 2004. 240 с.
5. Денисик Г. І., Кравцова І. В. Садово-паркові ландшафти Правобережного Лісостепу України: монографія. Вінниця: Едельвейс і К, 2012. 210 с.
6. Кравцова І. В. Садово-паркові ландшафти в структурі ландшафтно-технічних систем Середнього Надбужжя. *Ландшафтознавство*. 2023. Т. 4, № 2. С. 68–78.
7. Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України: офіційний сайт. URL: <http://www.sofievka.org.ua>
8. Nature-based solutions for health and well-being in the European Region. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2022. 124 p.
9. Osypchuk A., Vus K., Bezliudnyi O. et al. Mental Health of Adolescents Exposed to the War in Ukraine. *JAMA Pediatrics*. 2024. Vol. 178, № 5. P. 480–488. DOI: 10.1001/jamapediatrics.2024.0106. URL: <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/fullarticle/2816152>
10. Re Soil Foundation. How war is contributing to environmental degradation in Ukraine. 2025. URL: <https://resoilfoundation.org/en/environment/ukraine-war-contaminated-soil>
11. Shevchuk O., Rochshyna N., Lazarenko I., Stets O. Towards a sustainable future: overcoming the challenges of post-war ecosystem reconstruction in Ukraine. *IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci.* 2023. Vol. 1269. 012018. DOI: 10.1088/1755-1315/1269/1/012018. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1269/1/012018>
12. UNICEF. Mental health and psychosocial support for children in Ukraine: Situational Analysis 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine>

УДК 614.78:502

Соколовська Ірина Анатоліївна,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри фізкультури і спорту Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя;

Нечипоренко Валентина Василівна,

доктор педагогічних наук, професор, ректор Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя;

Позднякова Олена Леонтіївна,

доктор педагогічних наук, професор, перший проректор Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя;

Гордієнко Наталія Миколаївна,

доктор соціологічних наук, професор, проректор з наукової та інноваційної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя

СКЛАДОВІ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Успішність модернізації освіти значною мірою визначається активністю та готовністю освітян впроваджувати необхідні зміни. Хоча складно точно встановити кількість педагогів, орієнтованих на реалізацію ідей оновлення, аналіз непрямих показників і фактичних результатів реформ дає підстави стверджувати: основна частина працівників освітньої сфери залишилася поза процесом глибоких трансформацій.

Для багатьох модернізація так і не стала першочерговим завданням, перетворившись радше на декларації про зміни, ніж на реальні дії. Повсякденні проблеми освіти розв'язувалися повільно, що не дозволило сформувати широку підтримку реформ, зробити їхні цілі зрозумілими й прийнятними для більшості педагогічної спільноти та суспільства загалом [1, с.11].

У зв'язку з цим перед системою неперервної освіти постає важливе завдання – формування мотивації педагогів і розвиток їхньої готовності до впровадження змін на всіх етапах освітнього процесу.

Аналіз науково-теоретичних джерел і практики свідчить про наявність суперечності між об'єктивною потребою у викладачеві, здатному до інноваційної діяльності відповідно до вимог нової освітньої парадигми, та недостатнім рівнем розвитку організаційно-технологічних засад формування такої готовності.

Інновація означає нововведення, зміну, оновлення. У педагогічному контексті це впровадження нового в цілі, зміст, методи й форми навчання та виховання, а також в організацію взаємодії викладача і студента.

Осмислення інноваційних процесів в освіті пов'язане з двома ключовими проблемами: узагальненням і поширенням передового педагогічного досвіду та впровадженням досягнень психолого-педагогічної науки в практику [2, с. 75].

Сучасні соціально-економічні трансформації зумовили потребу в докорінному оновленні системи освіти, її методології та технологій організації освітнього процесу. Інноваційна спрямованість діяльності педагогів – створення, розвиток і застосування нових підходів – стала важливим інструментом реалізації оновленої освітньої політики.

Зростання ролі гуманітарної складової освіти, постійні зміни в переліку та змісті навчальних дисциплін, поява нових предметів вимагають пошуку сучасних організаційних форм і технологій навчання. У таких умовах значення педагогічних знань і професійної компетентності викладача суттєво зростає.

Водночас змінюється і ставлення самих педагогів до інновацій. Якщо раніше їхня діяльність обмежувалася використанням рішень, рекомендованих «згори», то сьогодні вона дедалі більше набуває вибіркового, дослідницького характеру. Саме тому важливим напрямом діяльності керівництва закладів вищої освіти та органів управління є аналіз і оцінювання педагогічних нововведень, створення умов для їх ефективного впровадження [3, с. 43].

Перехід закладів вищої освіти до ринкових умов, поява нових типів навчальних закладів, зокрема недержавних, посилюють конкуренцію. Водночас у закладах накопичено значний педагогічний досвід, який не завжди знаходить практичне застосування. Результати сучасних наукових досліджень у галузі педагогіки й психології часто залишаються маловідомими для практиків через недостатню інформаційну підтримку. Їх упровадження потребує цілеспрямованого ознайомлення педагогів із науковими досягненнями, обґрунтування їх доцільності та методичного супроводу.

Ефективність цього процесу можлива за умов спеціально організованого навчання методам реалізації наукових рекомендацій, постійної консультативної підтримки та створення творчих груп викладачів під керівництвом адміністрації. Такі групи можуть вивчати, узагальнювати й поширювати передовий досвід, а також аналізувати результати досліджень.

Їх створення зумовлене низкою причин: автор інновації не завжди усвідомлює її потенціал; не завжди має ресурси для впровадження; його ідеї можуть бути недостатньо методично обґрунтованими або викликати упереджене ставлення колег. Крім того, групи здатні здійснювати моніторинг нових ідей, аналізувати й коригувати процес упровадження, забезпечуючи системність інноваційної діяльності [4, с. 23].

Отже, в освітній практиці поєднуються зусилля творців і поширювачів інновацій. Характер інноваційних процесів визначається змістом отриманих результатів, рівнем новизни та складності запропонованих рішень, а також готовністю педагогів до інноваційної діяльності.

Оцінювання інновацій здійснюється за низкою критеріїв: новизна, оптимальність, результативність і можливість творчого застосування в масовій практиці. Провідним критерієм є новизна, яка може мати різні рівні – абсолютний, локальний, умовний або суб'єктивний. Важливо враховувати добровільність участі педагогів в інноваційній діяльності, їхні особистісні та індивідуально-психологічні особливості [5, с. 21].

Оптимальність передбачає досягнення високих результатів із мінімальними витратами часу, сил і ресурсів. Різні педагоги можуть отримувати однакові результати за різного рівня навантаження. Якщо ж інновація забезпечує стабільні позитивні результати з раціональним використанням ресурсів, це свідчить про її ефективність і доцільність упровадження в ширшу практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В.Ю. Відкриті web-орієнтовані системи моніторингу впровадження результатів науково-педагогічних досліджень / В.Ю. Биков, О.М. Спірін, Л.А. Лупаренко // *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2014. №1. С. 3-25.
2. Дічківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. К., 2004. С. 75-77.
3. Інформаційне освітнє середовище сучасного навчального закладу / Кадемія М.Ю., Козяр М.М., Ткаченко Т.В., Шевченко Л.С. Львів: СПОЛОХ, 2008. 186 с.
4. Литвинова С. Теоретичні засади моделювання й інтеграції сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища // *Моделювання й інтеграція сервісів хмаро-орієнтованого навчального середовища*: монографія / за заг. ред. С. Г. Литвинової. К. : ЦП «Компринт», 2015. 163 с.
5. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка: Наук.-метод. посіб. / за заг. ред. Пуцова В.І., Набоки Л.Я. К., 2007. 228 с.

УДК 628.33: 502.131

Сухецький Олександр Олександрович,
аспірант I року підготовки спеціальності
Е 2 Екологія факультет
плодоовочівництва, екології та захисту
рослин Уманського національного
університету, м. Умань Черкаської
області

СОРТУВАННЯ ТВЕРДИХ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Сучасні виклики функціонування системи освіти в умовах воєнного стану зумовлюють необхідність комплексного переосмислення підходів до формування безпечного освітнього середовища. Безпека освітнього простору охоплює не лише фізичний та психологічний виміри, а й екологічну складову, що безпосередньо впливає на здоров'я учасників освітнього процесу.

Екологічна безпека трактується як стан довкілля, за якого забезпечується попередження його деградації та виникнення небезпеки для життя і здоров'я населення [1]. Заклади освіти є частиною соціоекосистем територіальної громади, тому рівень організації поводження з відходами в них має стратегічне значення.

За офіційними даними, в Україні щорічно утворюється понад 10 млн тонн твердих побутових відходів, значна частина яких захоронюється на полігонах [2]. В умовах війни інфраструктура поводження з відходами зазнала суттєвих втрат, що ускладнило процес їх сортування та переробки.

Накопичення несортованих відходів призводить до забруднення ґрунтів, підземних вод і повітря, а також створює санітарно-епідеміологічні ризики [3]. Особливо актуальною ця проблема є для закладів освіти, де перебуває значна кількість дітей та молоді.

Сортування твердих побутових відходів передбачає їх розподіл за видами з метою подальшої переробки або безпечної утилізації. Практика країн Європейського Союзу свідчить, що впровадження систем роздільного збору дозволяє суттєво зменшити обсяги захоронення відходів та підвищити рівень їх повторного використання [4].

У воєнний період заклади освіти можуть виступати осередками екологічної просвіти. Інтеграція тематики управління відходами в освітні програми сприяє формуванню екологічно відповідальної поведінки здобувачів освіти [5].

Практична реалізація системи сортування у школах і закладах вищої освіти передбачає встановлення контейнерів для різних фракцій відходів, розроблення внутрішніх інструкцій, проведення інформаційних заходів та співпрацю з органами місцевого самоврядування.

Соціальний ефект від впровадження сортування полягає у формуванні екологічної культури громади, оскільки учні та студенти поширюють набуті знання у своїх родинях. Економічний ефект проявляється у зменшенні витрат на захоронення відходів та розвитку переробної галузі.

Разом із тим існують певні бар'єри: обмежені фінансові ресурси, недостатня кількість сортувальних ліній, порушення логістики вивезення відходів [6]. Подолання цих проблем потребує комплексної взаємодії органів влади, освітніх установ і громадськості.

Таким чином, сортування твердих побутових відходів у закладах освіти є важливим інструментом підвищення екологічної безпеки та стійкості територіальних громад у воєнний і післявоєнний період. Системне впровадження екологічних практик сприятиме формуванню безпечного освітнього середовища та сталому розвитку громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2026).
2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційні статистичні дані щодо утворення відходів. URL: <https://mepr.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2026).
3. Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради про відходи.
4. Eurostat. Municipal waste statistics. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 20.02.2026).
5. Концепція екологічної освіти України. Київ, 2001. 24 с.
6. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року. Київ, 2017. 88 с.

Штогрин Лілія Анатоліївна,
викладач біології, екології та вчитель
англійської мови Новоолексинецької
гімназії Лопушненської сільської ради
Тернопільської області

СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У тезах проаналізовано теоретичні та практичні засади формування екологічно безпечного освітнього середовища як комплексної системи, що забезпечує фізичний захист, психологічний комфорт та еко-свідомий розвиток особистості. Приділено увагу таким стратегічним напрямом: облаштуванню безпечної інфраструктури (інклюзивність, енергоефективність), створенню сприятливого психосоціального клімату (протидія булінгу, емоційна підтримка) та впровадженню принципів сталого розвитку в освітній процес. Визначено роль педагогів, батьків та громади у підтримці простору, вільного від насильства та дискримінації, де екологічна культура стає фундаментом для виховання відповідального покоління.

Ключові слова: освітнє середовище, екологічна безпека, екологізація освіти, екологічна культура, сталий розвиток, психологічний комфорт, фізична безпека, інклюзивний простір, протидія булінгу.

Головним завданням створення безпечного освітнього середовища у закладі освіти є навчання дітей і дорослих безпечній взаємодії у навчально-виховному процесі, а також захист дітей від насильства та зловживань з боку однолітків і дорослих.

Першим кроком фізичної безпеки та екологізації інфраструктури є формування «здорової» матеріально-технічної бази. Екологічність простору передбачає:

1. Дотримання санітарно-гігієнічних норм: якість повітря, природне освітлення, температурний режим та чистота питної води.

2. Енергоефективність та ресурсозбереження: впровадження систем сортування сміття, використання екологічних матеріалів в інтер'єрі, озеленення приміщень та прилеглої території.

3. Універсальний дизайн: забезпечення інклюзивності та доступності для всіх учасників освітнього процесу, незалежно від їхніх фізичних можливостей.

Підтримка та формування екологічної культури та сталого розвитку середовища неможливі без зміни свідомості учасників процесу. Екологічна освіта має стати наскрізною:

1. Інтеграція в навчальні плани: вивчення принципів сталого розвитку на різних предметах.

2. Проектна діяльність: залучення учнів до екологічних ініціатив (висадка дерев, акції з переробки паперу, створення «живих куточків»).

3. Партнерство: співпраця закладу освіти з громадою та батьками для спільного вирішення екологічних питань.

Екологічність взаємин є не менш важливою за екологію простору. Безпечне середовище – це простір, вільний від насильства (фізичного та психологічного).

Серед учнівської молоді активізувалися такі явища, як насильство, булінг, що не може не викликати у педагогів стурбованості. Для дітей і молоді несприятливі впливи середовища виявляються у вигляді складних ситуацій у спілкуванні з батьками, друзями, вчителями, проявах психологічного та емоційного насильства, пов'язаних із процесом навчання.

Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

Часто жертвами насильства стають певні категорії дітей, зокрема ті, які:

- мають фізичні недоліки, особливості зовнішності чи поведінки;
- страждають від хвороб;
- мають низький рівень інтелекту та труднощі в навчанні;

- відчують страх перед школою;
- мають погані соціальні навички;
- не мають досвіду життя в колективі («домашні діти»).

Сучасне освітнє середовище створює такі враження, де у кожного є можливість відшукати себе. Середовище у школі – це місце, де зустрічаються та взаємодіють не лише вчителі, але і учні, де відбуваються не лише уроки, але також цікаві зустрічі, свята тощо. Тому, безпечне освітнє середовище розуміємо, як стан освітнього середовища, в якому наявні безпечні умови навчання, праці, де комфортна взаємодія вчителів та батьків, відсутні прояви насильства.

Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих та дітей в освітньому середовищі закладу.

Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у:

- допомозі та підтримці;
- збереженні та підвищенні її самооцінки;
- пізнанні та діяльності;
- розвитку здібностей та можливостей.

Безпечне освітнє середовище впливає на формування у дітей позитивних і негативних ціннісних життєвих навичок. До позитивних ми відносимо (довіру, доброзичливість, толерантність), а до негативних відносимо (агресивність, маніпуляцію).

Для того, щоб завадити насильству та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник навчально-виховного процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважається насильством, але й про те, як запобігти небезпеки при цьому, створивши кращі умови. А це стає можливим тоді, коли є тісна співпраця педагогів, батьків та учнів.

Щоб створити безпечне освітнє середовище потрібно знайти підхід до потреб дитини. Наприклад:

- в допомозі та підтримці;
- щодо підвищення самооцінки;
- розвитку творчих здібностей.

Одним із варіантів усунення прогалини в системі захисту та безпеки особистості у навчальному закладі є створення та запровадження КБОС (кодексу безпечного освітнього середовища).

КБОС – це документ закладу освіти, що регулює всі напрями діяльності закладу щодо порушень прав особистості на безпеку, а також її підтримки та втручання в ситуації, коли може виникати загроза її життю, здоров'ю та благополуччю.

У КБОСі прописані конкретні дії щодо захисту дітей від різного роду загроз, ризиків під час перебування в навчальному закладі, а також чіткі рекомендації щодо забезпечення учням і вчителям комфортних умов життєдіяльності.

КБОС передбачає визначення критеріїв фізичної, психологічної, соціальної, інформаційної безпеки учнів відповідно до яких розробляються конкретні дії.

Реалізація КБОС стає можливою за умови проведення спеціального навчання (внутрішнього чи зовнішнього або через мережу Інтернет) для всіх учасників освітнього процесу навчального закладу. Для вчителів і батьків навчання передбачає набуття знань і навичок, необхідних для створення та підтримки безпечних умов, нейтралізації ризиків і загроз, які можуть виникнути під час освітнього процесу.

У навчанні школярів варто передбачити теми, які спрямовані на розвиток навичок уникнення потенційних небезпек, з якими вони можуть зустрітися як у реальному житті, так і в мережі Інтернет, а також на розвиток навичок подолання труднощів у своєму житті.

Тому у навчанні школярів я практикую такі теми для виховних годин, які спрямовані на розвиток навичок уникнення небезпек, з якими учні можуть зустрітись у реальному житті:

- 1) Як протистояти тиску та відстоювати власну позицію (думку).
- 2) Моя поведінка в конфлікті/небезпечні ситуації.
- 3) Як будувати стосунки з однолітками.
- 4) Вчимося розуміти один одного.
- 5) Вчимося довіряти один одному.
- 6) Безпечна школа.

Також започаткувала перелік тем для батьків, наведу декілька, а саме:

- 1) Поняття безпека. Безпека освітнього середовища.
- 2) Школа, батьки, діти – як сформувати взаємини.
- 3) Методи позитивної дисципліни.
- 4) П'ять шляхів до серця дитини.
- 5) Попередження насильства жорстокості в сім'ї або дитинство починається з любові.

На основі онлайн-курсу «Безпечна і дружня дитина до школи» визначаємо такі цілі безпечної і дружньої дитини:

1. Подарувати учням особливий час і місце в школі. (Діти сідають в коло, обмінюються думками з певної теми, кожен може висловитися з приводу будь-якої проблеми і при цьому вислуховуючи думку інших).
2. Допомогти дітям відчувати єднання з групою. (Деяким дітям важко навчатися, якщо вони почувають себе самотніми. Для цього з дітьми створюємо групи взаємодопомоги, щоб дитина відчувала себе потрібною).
3. Дати дітям точку опори. (Наставляємо, підказуємо, направляємо їх на правильний шлях).
4. Навчати дітей приймати рішення. (Розвивати в учнів навички критичного мислення, вчити аналізувати ситуації та брати на себе відповідальність за скоєне).

5. Навчити дітей долати стреси. (Пропонуємо намалювати малюнок, навести приклади з оповідань, запропонувати описати свій стрес на аркуші паперу).

6. Показати дітям як можна жити у світі без насилля. (Навчати учнів спілкуватися і розуміти один одного, розвивати співчуття, створювати різні ситуації, де діти мають вибрати правильну відповідь, обґрунтувавши її).

На батьківських зборах *«Створення безпечного освітнього середовища, комфортного для дітей в закладі освіти»* розглядаємо такі питання:

1. Запобігання та протидія негативним явищам серед дітей, таким як насильство, кібертретирування (форма насильницької поведінки в інтернеті), булінг тощо.

2. Запобігання та протидія торгівлі людьми.

3. Профілактика девіантної поведінки, правопорушень та злочинності серед неповнолітніх.

4. Профілактика залежностей та шкідливих звичок, пропаганда здорового способу життя, збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я.

З цією метою у навчальному закладі здійснюються наступні заходи:

- Чергування працівників в приміщенні і на території закладу.
- Чергування класів у школі.
- Години спілкування з метою засвоєння учнівською молоддю морально-етичних, соціальних ціннісних орієнтирів.

- Спостереження за мікрокліматом в учнівському колективі.
- Позакласні спортивні заходи, змагання.
- Інформаційно-просвітницька робота з пропаганди здорового способу життя.

- Постійний контроль за станом відвідування учнями навчальних занять.

- Оперативно з'ясовувати у батьків причини відсутності учнів у гімназії.

- Навчальні планові евакуації у разі виникнення пожежі.
- Робота з батьками.
- Індивідуальні консультації та інше.

Отже, створення екологічно безпечного освітнього середовища – це не фінальна точка, а безперервний процес. Він вимагає синергії між технічним оснащенням закладу, змістом навчальної програми та якістю міжособистісних стосунків. Лише такий комплексний підхід дозволяє перетворити заклад освіти на простір, де безпека стає запорукою успішної самореалізації кожного учня. Тоді і будуть формуватися такі *життєві навички* як: довіра, відчуття безпеки, чуйність, душевна щедрість, упевненість, повага, співпраця, дружба, любов.

Формування життєвих цінностей дітей та учнівської молоді – нелегкий процес. Дитина саморозвивається, якщо все пропускає через самоусвідомлення і свою думку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Т.В., Абрамов Л.К. Менеджмент неприбуткової організації. Кіровоград: ЦПТІ, ІСКМ, 2003. 140 с.
2. Вітенко І. М. та ін.. Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану: методичні рекомендації. Київ: ПО КУБГ, 2023. 156 с.
3. Водолазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища// ПостМетодика, №5(108), 2012.
4. Кодекс безпечного освітнього середовища (КБОС): Методичний посібник для керівників закладів освіти/за ред..проф. С.М.Панченко. Київ: Освіта, 2024.
5. Нова українська школа: poradник для вчителя/ під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. С. 50-69.
6. ЮНІСЕФ. Безпечна та дружня до дитини школа в умовах війни: практичний poradник для педагогів. 2024.

Штогрин Максим Петрович,
студент II курсу спеціальності «Туризм і
рекреація» Галицького фахового коледжу
імені В'ячеслава Чорновола,
м. Тернопіль;

Науковий керівник:

Штогрин Лілія Анатоліївна,
викладач біології та екології Галицького
фахового коледжу імені
В'ячеслава Чорновола, м. Тернопіль

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Анотація. У роботі розглянуто ключові аспекти та практичне значення впровадження екологічних знань у сучасну індустрію туризму. Визначено роль екологічної грамотності як фундаментального чинника сталого розвитку галузі. Окреслено методи управління рекреаційним навантаженням на природні ландшафти та принципи функціонування «зелених» готелів. Особливу увагу приділено екопросвітництву як інструменту формування відповідальної поведінки мандрівників. Обґрунтовано, що застосування екологічних підходів є не лише засобом збереження біорізноманіття, а й стратегічною перевагою для підвищення конкурентоспроможності туристичного бізнесу в умовах глобальних екологічних викликів.

Ключові слова: сталий туризм, екологічні знання, рекреаційне навантаження, екоінновації, екологічна свідомість, «зелений» сервіс.

Сьогодні світова індустрія туризму перебуває на етапі глобальної трансформації. Тривалий час розвиток галузі базувався на екстенсивній моделі – збільшенні кількості туристів без належної уваги до стану природних ресурсів. Однак стрімка деградація популярних локацій та кліматичні зміни змушують фахівців звернутися до екологічних знань як до єдиного інструменту збереження туристичного потенціалу.

Метою нашого дослідження є обґрунтування того, що екологізація – це не просто етичний вибір, а економічна необхідність та стратегічний фундамент для виживання туристичного бізнесу в XXI столітті.

Екологічний туризм стає дедалі популярнішим у світі, оскільки люди дедалі більше прагнуть насолоджуватися красою природи, відпочиваючи від повсякденної метушні, але водночас дотримуючись принципів відповідальної поведінки щодо навколишнього середовища. Цей вид туризму об'єднує любов до природи і бажання брати участь у її збереженні та захисті. У даній розвідці ми розглянемо, що таке екологічний туризм, його принципи та важливість для збереження унікальних природних ресурсів планети.

Екологічний туризм, також відомий як екотуризм – це вид туризму, що сфокусований на усвідомленій подорожі до природних і культурних унікальних пам'яток, з урахуванням мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище та принесення користі місцевим громадам. Основною метою екологічного туризму є створення гармонійної взаємодії між туристами та природою, сприяючи збереженню біологічного різноманіття та екологічної стійкості.

Принципи екологічного туризму

- **Збереження природи та культури:** основний принцип екологічного туризму – це повага до природи, культурних цінностей і традицій місцевого населення. Екотуристи прагнуть мінімізувати свій вплив на довкілля та його мешканців, не порушуючи цілісність екосистем.

- **Освіта та обізнаність:** екологічний туризм сприяє освіті та обізнаності про природу, екологічні проблеми та способи їх вирішення. Мандрівники отримують знання про біологічне різноманіття, кліматичні зміни та збалансовані екосистеми, що веде до більш відповідальної поведінки.

- **Економічна підтримка місцевих громад:** екологічний туризм сприяє місцевим жителям та економіці регіонів, залучаючи туристів і

створюючи робочі місця. При цьому підтримується збереження традицій і культурної спадщини місцевих спільнот.

- **Мала група та обмежений вплив:** екотуризм, як правило, здійснюється маленькими групами туристів, щоб мінімізувати вплив на природу. Такий підхід дає змогу зберегти тишу та спокій у вразливих екосистемах.

- **Дотримання правил і рекомендацій:** екологічні туристи дотримуються правил і рекомендацій, встановлених місцевими органами та організаціями, щоб запобігати можливим негативним наслідкам для природи та місцевих жителів.

Екологічний туризм відіграє ключову роль у збереженні унікальних екосистем і природних ресурсів планети. Ось кілька причин, чому екотуризм має таке важливе значення:

1. Збереження біологічного різноманіття: подорожі у віддалені куточки природи дають змогу людям побачити пишність розмаїття живої природи. Відпочинок у національних парках, заповідниках і біосферних резерватах допомагає підтримувати ці унікальні екосистеми.

2. Підвищення обізнаності: екотуризм робить внесок у підвищення обізнаності про екологічні проблеми та важливість збереження природи, що сприяє прийняттю відповідальних рішень у повсякденному житті.

3. Економічний розвиток: екологічний туризм сприяє розвитку місцевих економік і підтримці культурної спадщини, що сприяє добробуту місцевих громад.

4. Сприяння дослідженням: фінансування від екотуризму може бути використане для проведення досліджень і моніторингу екосистем, що допомагає розробці більш ефективних стратегій і планів збереження.

Застосування екологічних знань як основа сталого розвитку туризму:

1. Екологізація як стратегічний пріоритет розвитку туризму.

У сучасних умовах екологізація перестає бути просто трендом і перетворюється на базову стратегію виживання та розвитку туристичної галузі. Це зумовлено тим, що природа є головним ресурсом туризму, а її деградація веде до прямої втрати туристичної привабливості регіонів.

Ключові аспекти стратегічного пріоритету.

Стратегічна екологізація передбачає зміну самої парадигми бізнесу. Замість короткострокового отримання прибутку шляхом експлуатації природних багатств, пріоритет надається балансу між економічними інтересами, соціальною відповідальністю та екологічною безпекою. Це стратегія «виграш-виграш», де бізнес процвітає завдяки збереженню довкілля.

Туризм є сектором, що суттєво впливає на зміну клімату (через авіаперевезення та енергоспоживання). Стратегічний підхід вимагає від туристичних компаній та держав впроваджувати заходи з декарбонізації: від використання відновлюваної енергії в готелях до стимулювання «повільних подорожей» (slow travel) та залізничного сполучення замість коротких авіаперельотів.

Екологізація як пріоритет дозволяє заздалегідь прогнозувати та мінімізувати негативні наслідки: забруднення водних об'єктів, знищення рідкісних видів флори та фауни, захаращення територій побутовими відходами. Це створює «імунітет» дестинації до антропогенного впливу.

Сучасний турист (особливо покоління Z та міленіали) стає все більш еко-свідомим. Екологічність бренду стає вирішальним фактором при виборі місця відпочинку. Тому екологізація є інструментом маркетингового позиціонування, що дозволяє залучати більш платоспроможну та лояльну аудиторію.

На рівні Європейського Союзу (Green Deal) та Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) екологічні стандарти стають обов'язковими. Стратегічний пріоритет екологізації допомагає бізнесу адаптуватися до нових норм законодавства, отримувати гранти та пільгові кредити на «зелені» ініціативи.

2. Управління рекреаційним навантаженням та місткість територій.

Застосування екологічних знань починається з математичного розрахунку: скільки людей може прийняти локація без шкоди для природи. Рекреаційна місткість: це не лише кількість ліжок у готелях, а граничний рівень відвідуваності, за яким починається незворотна деградація (витоптування ґрунту, зникнення рідкісних рослин, міграція тварин).

Методологія LAC (Limits of Acceptable Change): замість того, щоб просто обмежувати кількість туристів, цей підхід фокусується на стані ресурсів. Встановлюються показники (наприклад, глибина стежки або чистота води), і як тільки вони погіршуються, доступ до локації обмежується.

Функціональне зонування: стратегічний поділ території на зони суворої охорони (куди вхід заборонено), регульованої рекреації (екостежки) та стаціонарної рекреації (кемпінги, готелі). Це дозволяє каналізувати потоки туристів у підготовлені місця.

3. Впровадження «зелених» технологій у сервіс (Eco-innovations).

Це перехід від теорії до конкретних інженерних та управлінських рішень у готелях, ресторанах і транспорті.

Енергоефективність та відновлювана енергія: встановлення сонячних колекторів для підігріву води, фотоелектричних панелей і теплових насосів. Використання датчиків руху для освітлення та систем «розумний дім», що вимикають опалення/кондиціонер, коли гостя немає в номері.

Відмова від одноразового пластику: заміна міні-косметики в індивідуальних пластикових пляшках на дозатори, використання скляної тари. Компостування: переробка органічних відходів ресторанів на добрива для прилеглої території.

Водозбереження: впровадження аераторів на крани (зменшують витрати води на 30-50%), систем очищення «сірих вод» (води з душів/раковин) для поливу садів або технічних потреб.

Концепція «Локальний продукт»: зменшення «вуглецевого сліду» через закупівлю продуктів у місцевих фермерів. Це не лише екологічно, а й підтримує місцеву громаду та створює автентичний досвід для туриста.

4. Мінімізація антропогенного навантаження.

Застосування принципів Leave No Trace (Не залишай слідів) та використання екологічного транспорту (велосипеди, електрокари, каяки) дозволяє зберігати автентичність природних локацій, що є головним ресурсом туризму.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки щодо застосування екологічних знань у сфері туризму:

1. Інтегрований підхід: екологічні знання мають впроваджуватися на всіх рівнях – від проєктування еко-готелів та розрахунку навантаження на маршрути до щоденного обслуговування гостей.

2. Економічна доцільність: «зелені» технології (енергоефективність, рециклінг) дозволяють значно знизити операційні витрати бізнесу в довгостроковій перспективі та підвищують лояльність екосвідомих споживачів.

3. Виховна роль: туризм має стати платформою для екологічної просвіти. Гіди та оператори, що володіють екологічною експертизою, формують нову культуру подорожей, де головною цінністю є збереження недоторканості природи.

4. Сталий розвиток: тільки через суворе дотримання екологічних норм та врахування рекреаційної місткості територій можливо забезпечити стале майбутнє для дестинацій, запобігаючи їхньому перетворенню на зони екологічного лиха.

Екологізація туризму – це шлях від «споживача природи» до її «партнера та охоронця».

Обираючи подорожі, пам'ятаймо про екологічну відповідальність та намагаймося стати більш поінформованими та свідомими екотуристами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гетьман В. І. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія, реальність, перспективи. *Географія та основи економіки в школі*. 2011. № 10. С. 9–11.
2. Голод А. П. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, практика : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 542 с.
3. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту й маркетингу : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Альтерпрес, 2004. 203 с.
4. Зінько Ю. В., Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 271 с.
5. Куценко М. Ю. Екологізація туризму як чинник сталого розвитку територій. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. Вип. 32. С. 115–119.
6. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : КНТЕУ, 2009. 463 с.
7. Global Sustainable Tourism Council (GSTC). GSTC Industry Criteria for Hotels. URL: www.gstcouncil.org (дата звернення: 25.05.2024).

СЕКЦІЯ 7. РОЛЬ STEM-ОСВІТИ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТВОРЕННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 373.3/.5.091.31

Вітенко Ігор Михайлович,

кандидат географічних наук, заступник директора Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти з науково-методичної роботи та міжнародного співробітництва, м. Тернопіль;

Миколів Зоряна Петрівна,

методист, в. о. завідувача лабораторії STEM-освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

STEM ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Сучасна школа має не лише передавати знання, а й формувати середовище, де учні почуваються захищеними, мотивованими та готовими до викликів майбутнього. Раніше безпека асоціювалася переважно з інструктажем та планом евакуації, то сьогодні йдеться про значно ширше поняття – культуру безпеки як систему цінностей, компетентностей і практик.

STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) стає інструментом формування відповідального мислення, здатності прогнозувати ризики, працювати з технологіями та приймати обґрунтовані рішення.

Природничо-математична освіта (STEM-освіта) стає одним із пріоритетів розвитку сфери освіти, складовою частиною державної політики з підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та розвитку людського капіталу, одним із основних факторів інноваційної діяльності у сфері освіти, що відповідає запитам економіки та потребам суспільства [2].

Культура безпеки в школі передбачає: розвиток критичного мислення, навички аналізу ризиків, цифрову грамотність, технічну компетентність, відповідальність за власні рішення і саме, STEM-освіта, дає інструменти для формування цих компетентностей.

STEM виступає основою безпечного освітнього середовища через кілька ключових аспектів: критичне мислення, практична орієнтація, кібербезпека, психологічна безпека.

Критичне мислення формується, коли учні вчаться аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення, що знижує ризики впливу дезінформації.

Проекти з екологічної безпеки та енергозбереження допомагають усвідомити значення безпечної поведінки в реальному житті у цьому і полягає практична орієнтація.

Використання цифрових інструментів формує навички захисту персональних даних, що є кібербезпекою.

Командна робота у STEM-проектах створює атмосферу довіри та інклюзивності, що сприяє психологічній безпеці.

STEM-підхід формує причинно-наслідкове мислення, вчить працювати з моделями, алгоритмами, прототипами. Учень, який програмує мікроконтролер або створює модель системи оповіщення, починає по-іншому сприймати поняття безпеки – як результат чітких інженерних рішень, а не випадковість.

Особливу увагу потрібно звернути на викладання предметів природничо-математичних дисциплін, де STEM доцільно впроваджувати через створення проблемних ситуацій, розв'язання низки прикладних завдань для розвитку мислення, пізнавальних інтересів, навиків інженерії тощо з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей здобувачів освіти [1].

Згідно з результатами опитування педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), проведеного під час підвищення кваліфікації в Тернопільському обласному комунальному інститут післядипломної педагогічної освіти у 2025 році, спостерігається позитивна динаміка, але існують значні бар'єри щодо впровадження STEM-освіти. В опитуванні взяли участь 190 педагогічних працівників ЗЗСО.

Більшість респондентів 78,9% зазначили, що знають про STEM-освіту. Частина 18,9% – частково обізнані, незначний відсоток не знайомі з цим поняттям Рис. 1. Це свідчить про інформаційне поширення STEM, однак не гарантує глибокого розуміння методології.

Чи знаєте Ви що таке STEM-освіта?

190 відповідей

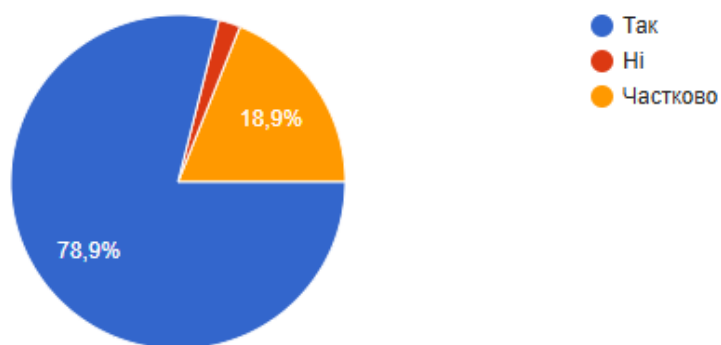

Рис. 1 Обізнаність педагогів щодо STEM-світи.

Серед основних перепон щодо впровадженні STEM-освіти респонденти вбачають: відсутність фінансування, обладнання та брак підготовлених вчителів Рис. 2. Ці фактори формують замкнене коло: немає ресурсів – немає практики – немає досвіду – немає впевненості.

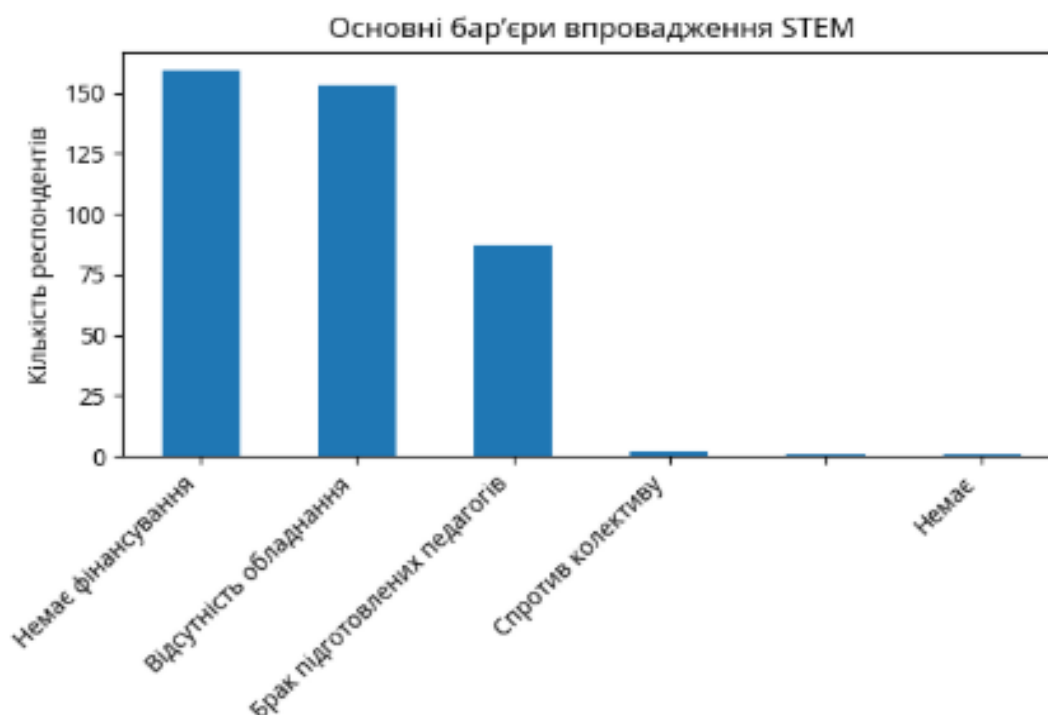

Рис. 2. Основні бар'єри впровадження STEM-освіти.

Незважаючи на відсутність необхідного обладнання існує ціла низка можливостей для підвищення кваліфікації вчителів у даному інноваційному напрямку, що сприятиме не лише технічній творчості, а й безпеці школярів – курси підвищення кваліфікації в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти, короткострокові тренінги, практикуми, майстер-класи, фестивалі та форуми організовані Лабораторією STEM-освіти ТОКІППО.

Учителі мають навички роботи з цифровими інструментами?

190 відповідей

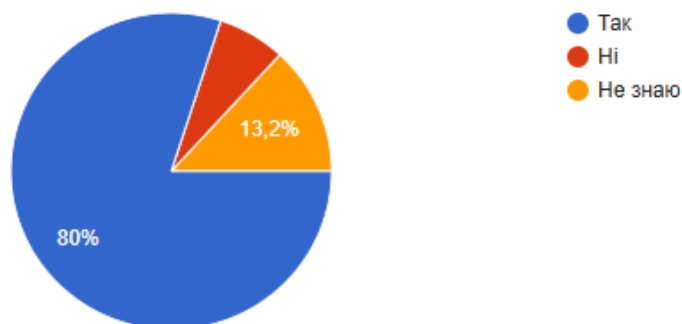

Рис. 3. Навички роботи з цифровими інструментами.

80% респондентів зазначили, що мають навички роботи з цифровими інструментами, що є позитивним у формуванні культури безпечної поведінки у здобувачів освіти.

Під час опитування вчителі відзначили переваги впровадження STEM-освіти: можливість формування критичного мислення, навичок вирішення проблем, підвищення мотивації до навчання та підготовку до вибору майбутньої професії.

STEM-освіта є потужним інструментом формування культури безпеки у закладах освіти. Вона поєднує науку, технології, інженерію та математику, створюючи міждисциплінарний простір для розвитку аналітичних, творчих і комунікативних навичок учнів. Завдяки проєктній діяльності, інтерактивним методам та практичному застосуванню знань здобувачі освіти навчаються аналізувати інформацію, формулювати аргументовані висновки, приймати виважені рішення та працювати в команді, що є основою до формування безпечної поведінки.

Таким чином, STEM-підхід не лише забезпечує якісне засвоєння знань, а й сприяє становленню особистості, здатної мислити критично, креативно та відповідально. Це формує основу для підготовки активних громадян, готових до викликів сучасного світу та здатних створювати інновації й змінювати суспільство на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітенко І., Кучер Л., М'ялковська О. Прикладні аспекти впровадження STEM: ключова формула як шлях до якісної освіти. STEM-освіта: теорія та практика : збірник науково-методичних матеріалів / уклад.: О. В. Лозова, І. П. Василяшко, О. В. Коршунова. К. : Видавничий дім «Освіта», 2023. 254 с.
2. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти): розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. №960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>

Волощук Світлана Василівна,
викладач вищої категорії, старший
викладач, викладач географії, вихователь-
методист Державного навчального
закладу «Чортківське вище професійне
училище», с. Колиндяни Тернопільської
області

STEM-ОРІЄНТОВАНИЙ УРОК ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЯК ПРАКТИЧНИЙ ЗАСІБ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасна соціокультурна та геополітична ситуація в Україні, зумовлена тривалою збройною агресією, висуває безпрецедентні вимоги до організації освітнього процесу. Питання створення безпечного освітнього середовища трансформувалося з площини суто технічного забезпечення фізичного захисту в комплексну міждисциплінарну стратегію, яка охоплює психологічну стійкість, інформаційну гігієну, екологічну безпеку та формування готовності до дій у надзвичайних ситуаціях. У цьому контексті заклади професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) знаходяться в епіцентрі пошуку нових рішень, адже специфіка професійної підготовки вимагає поєднання теоретичних знань із інтенсивною практичною діяльністю, що в умовах воєнного стану потребує особливих безпекових протоколів та інноваційних підходів. STEM-освіта, що інтегрує природничі науки, технології, інженерію та математику, стає не лише дидактичним інструментом підвищення якості навчання, а й дієвим засобом створення захищеного, прогнозованого та психологічно комфортного середовища для здобувачів освіти.

STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) у викладанні географії дозволяє перейти від пасивного засвоєння фактів до активного дослідження світу, що в умовах кризи є важливим фактором стабілізації. Коли навчання орієнтоване на розв'язання реальних практичних завдань, учні відчують здатність впливати на процеси та розуміти механізми природних і техногенних явищ.

Географія в ЗП(ПТ)О займає унікальне місце, інтегруючи знання про природні ресурси, геологічні процеси та екологічну безпеку з професійними компетенціями майбутніх кваліфікованих робітників. STEM-орієнтований урок на тему: «Процеси в надрах і на поверхні Землі. Магматизм» є прикладом того, як академічна тема трансформується у комплексне дослідження, що поєднує хімічний експеримент, фізичне моделювання, математичні розрахунки та використання високих технологій.

Реалізація STEM-підходу вимагає чіткого розподілу діяльності за ключовими напрямками, що забезпечує цілісність сприйняття матеріалу. У межах теми «Магматизм» цей розподіл виглядає наступним чином:

- **S (Science – Природничі науки):** Інтеграція з хімією та фізикою. Учні вивчають хімічну взаємодію оксигеновмісних органічних сполук (етанової кислоти) з карбонатами для імітації виверження, а також аналізують внутрішню енергію Землі через призму термодинаміки, роблячи висновки про шляхи її трансформації.

- **T (Technology – Технології):** Використання ІКТ, зокрема програм 3D-моделювання для створення сплайнів та накладання модифікаторів, роботи з Google Earth для візуалізації діючих вулканів світу та застосування штучного інтелекту для генерації навчального контенту.

- **E (Engineering – Інженерія):** Проектування та художнє конструювання фізичних моделей вулканів. Особливістю ЗП(ПТ)О є адаптація матеріалів моделювання до професійного профілю: кухарі використовують тісто, будівельники – шпаклівку, що робить навчання контекстуальним.

- **M (Mathematics – Математика):** Застосування геометричних знань про об'єми тіл обертання для розрахунку параметрів вулканічного конуса, робота з масштабом, пропорціями та функціями при обчисленні відносних висот рельєфу.

Математична складова є критичною для точності моделювання. Наприклад, при визначенні амплітуди висот земної кулі учні використовують

формулу різниці значень, де найвища точка (Еверест – 8848,86 м) та найглибша точка (Маріанська западина –10984 м) дають розуміння планетарного масштабу геоморфологічних процесів: $8848 - (-10984) = 19832 \text{ м}$

Безпека на такому уроці починається з інструктажу. В умовах воєнного стану це не формальність, а життєво необхідна частина навчання. Учні ознайомлюються з правилами охорони праці при роботі з хімічними реактивами та діями у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Для проведення досліду «Вулкан на столі» використовується алгоритм, що мінімізує ризики при максимальній наочності. На відміну від небезпечних лабораторних методів, цей STEM-експеримент базується на доступних інгредієнтах, що дозволяє проводити його навіть у дистанційному форматі під час перебування учнів вдома чи в укриттях.

№ п/п	Етап досліду	Необхідні ресурси та засоби безпеки	Очікуваний результат (Science)
1	Підготовка	Порожня посудина, сода, барвник, оцет, засоби захисту (окуляри, рукавички, маска).	Формування культури безпечної лабораторної практики.
2	Конструювання	Моделювання конуса з солоного тіста або шпаклівки (згідно з фахом учня).	Розуміння морфології вулканічного апарату (жерло, кратер).
3	Реакція	Змішування соди з барвником та додавання оцту (етанової кислоти).	Спостереження виділення CO ₂ як моделі дегазації магми при виверженні.

Хімічна реакція взаємодії натрій гідрокарбонату та етанової кислоти описується наступною формулою: $\text{CH}_3\text{COOH} + \text{NaHCO}_3 \rightarrow \text{CH}_3\text{COONa} + \text{H}_2\text{O} + \text{CO}_2 \uparrow$

Цей процес дозволяє учням візуалізувати внутрішні сили Землі, перетворюючи абстрактні параграфи підручника на живий досвід, що сприяє глибшому розумінню динаміки планети.

Штучний інтелект (ШІ) та цифрові інструменти відіграють ключову роль у створенні безпечного середовища, дозволяючи моделювати небезпечні процеси без фізичного ризику. Інтерактивні та віртуальні лабораторії – це цифрові платформи, які дозволяють учням зануритися у світ природничих наук. В контексті теми магматизму учні можуть досліджувати внутрішню будову

Землі, обертаючи та розбираючи моделі на складові; спостерігати за динамікою виверження через анімації, що пояснюють складні закони та явища; проходити інтерактивні тести та квізи для самооцінювання знань, що зменшує стрес від традиційного контролю.

Це особливо важливо для економії часу педагога в умовах війни, дозволяючи зосередитися на психологічній підтримці учнів.

Використання таких сервісів як Google Earth дозволяє здійснювати віртуальні екскурсії до найнебезпечніших точок планети (Кілауеа, Етна, Попокатепетль), не залишаючи безпечного приміщення. Це створює ефект присутності та задовольняє пізнавальний інтерес учнів, що є важливим антистресовим фактором.

Війна виснажує психіку, викликаючи тривогу та відчуття безпорадності. STEM-освіта пропонує дієвий механізм подолання цих станів через продуктивну діяльність. Коли учень залучений до створення реального продукту – чи то 3D-моделі, чи фізичного макета вулкана – його увага концентрується на конструктивній меті, що сприяє емоційній стабілізації.

Урок містить прямий перехід від глобальних катастроф до повсякденної безпеки в Україні. Аналізуючи досвід Японії, де кожен житель має «тривожну валізу», вчитель пропонує учням виконати інтерактивне завдання у LearningApps – скласти власну валізу для надзвичайних ситуацій воєнного стану.

№ п/п	Предметна тема	Зв'язок із безпекою	Психологічний ефект
1	Сейсмічні пояси Землі	Вивчення зон найбільшого ризику на планеті.	Розуміння того, що небезпека є частиною природного світу і до неї можна підготуватися.
2	Професійна майстерність	Використання професійних навичок для створення моделей.	Зростання впевненості у власних силах, відчуття професійної компетентності.
3	Робота в команді	Спільне створення хмар слів, проєктна діяльність.	Подолання соціальної ізоляції, формування толерантності та підтримки.

У закладах професійної освіти загальноосвітні предмети повинні мати чітко виражений прикладний характер. STEM-орієнтація географії дозволяє

учням побачити практичне застосування знань у своїй майбутній професії, що є запорукою їхньої конкурентоспроможності та фінансової безпеки в майбутньому.

На STEM-уроці «Процеси в надрах і на поверхні Землі. Магматизм» випереджувальні завдання адаптовані до різних спеціальностей:

- Майбутні кухарі через виготовлення тіста для макета вулкана закріплюють знання про його еластичність та текстуру.
- Опоряджувальники працюють зі шпаклівкою, вивчаючи її властивості при нанесенні на каркас.
- Оператори комп'ютерного набору створюють складні цифрові моделі та відеоінструкції, вдосконалюючи навички роботи з MovAvi та Photoshop.
- Учні сільськогосподарського напрямку аналізують вплив вулканічних гірських порід (базальт, туф) на формування родючих ґрунтів.

Отже, така інтеграція робить освітній процес не лише безпечним, а й високопродуктивним, готуючи фахівців, здатних до інновацій у повоєнній відбудові України. STEM-грамотність стає соціальним попитом, необхідним для вирішення складних технологічних та екологічних проблем сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довгань Я.В., Чередниченко Л.М. *Упровадження STEM-освіти під час викладання природничих дисциплін*. Збірник матеріалів XI Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій. Черкаси: Черкаський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, с.168-170.
2. Використання Вікіпедії та сестринських вікіпроектів в освітньому просторі: Навчально-методичний посібник / упорядник Н.О. Ластовець. 2021. Київ-Харків. Видавець: О. А. Мірошніченко, 108 с.
3. Волощук, С. В. *Інтерактивні технології навчання із використанням вікіпроектів*. Збірник матеріалів XI Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій Черкаси: Черкаський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, с.120-125.
4. Цифрова компетентність як складник розвитку професійної компетентності педагогічного працівника ЗП(ПТ)О: матеріали регіонального науково-практичного семінару 6 жовтня 2021р. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 104 с.

Дуда Галина Богданівна,
директор КУТОР «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль;

Чорний Матвій Романович,
провідний фахівець відділу інноваційних освітніх проєктів та міжнародного співробітництва КУТОР «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль

ІНТЕГРАЦІЯ STEM-ПІДХОДІВ І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У сучасних умовах розвитку суспільства питання безпеки в закладах освіти набуває особливої актуальності. Освітній простір сьогодні стикається з низкою викликів, серед яких техногенні та природні загрози, пожежна небезпека, кібер-ризик, а також надзвичайні ситуації різного характеру. В умовах активної цифровізації освіти та впровадження новітніх технологій зростає потреба в переосмисленні традиційних підходів до формування безпечного освітнього середовища.

Особливої уваги проблема безпеки потребує в контексті воєнного стану та кризових ситуацій, що суттєво підвищують рівень небезпек для учасників освітнього процесу. За таких умов заклади освіти мають не лише дотримуватися нормативних вимог з охорони праці та цивільного захисту, а й активно впроваджувати інноваційні інструменти, спрямовані на попередження загроз і формування культури безпеки.

Одним із перспективних напрямів вирішення зазначених проблем є інтеграція STEM-підходів і технологій штучного інтелекту в освітній процес. Поєднання наукових знань, інженерного мислення, цифрових технологій та аналітичних можливостей штучного інтелекту створює умови для формування безпечного, адаптивного й інноваційного освітнього середовища. Саме тому

дослідження можливостей інтеграції STEM-освіти та штучного інтелекту з метою підвищення рівня безпеки в закладах освіти є актуальним і своєчасним.

STEM-освіта є сучасним освітнім підходом, що ґрунтується на інтеграції природничих наук, технологій, інженерії та математики. Основною ідеєю STEM-підходу є міждисциплінарне поєднання теоретичних знань і практичної діяльності, що сприяє формуванню в здобувачів освіти критичного мислення, здатності до аналізу та вирішення практичних завдань.

У контексті формування безпечних умов у закладах освіти STEM-підхід виступає ефективним інструментом розвитку усвідомленого ставлення до ризиків і небезпек. Завдяки практичній спрямованості STEM-навчання учні та студенти залучаються до проєктної діяльності, моделювання реальних ситуацій, аналізу потенційних загроз і пошуку шляхів їх мінімізації. Такий підхід дозволяє не лише засвоювати знання, а й застосовувати їх у конкретних умовах, що є важливою складовою культури безпеки.

Використання STEM-технологій в освітньому процесі сприяє розвитку навичок прогнозування та оцінювання ризиків у сфері пожежної безпеки, охорони праці, техногенної та інформаційної безпеки. Застосування моделей, експериментів, цифрових лабораторій і симуляторів дає змогу відпрацьовувати алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях без загрози для життя і здоров'я учасників освітнього процесу [3].

Штучний інтелект є одним із ключових чинників сучасної цифрової трансформації, що активно впроваджується в освітнє середовище. У контексті підвищення рівня безпеки технології штучного інтелекту відкривають нові можливості для моніторингу, аналізу та прогнозування потенційних загроз.

Одним із основних напрямів застосування штучного інтелекту є автоматизований аналіз великих обсягів даних, отриманих із систем відеоспостереження, пожежної сигналізації та інших технічних засобів. Алгоритми машинного навчання забезпечують своєчасне виявлення небезпечних ситуацій, зокрема задимлення, підвищення температури,

несанкціонованого доступу або відхилень у роботі інженерних систем, що дозволяє оперативно реагувати та здійснювати превентивні заходи [1].

Важливу роль штучний інтелект відіграє й у сфері кібербезпеки закладів освіти. Інтелектуальні системи захисту інформації сприяють виявленню підозрілої активності в освітніх цифрових платформах, запобіганню витоку персональних даних і протидії кіберзагрозам, забезпечуючи комплексний підхід до управління безпекою.

Інтеграція STEM-підходів і технологій штучного інтелекту в освітній процес створює умови для комплексного формування безпечного освітнього середовища. Поєднання практико-орієнтованого навчання із сучасними цифровими інструментами сприяє підвищенню технологічної грамотності здобувачів освіти та формуванню навичок безпечної поведінки в реальних і змодельованих умовах.

У межах STEM-навчання з використанням штучного інтелекту здобувачі освіти можуть працювати над проєктами, спрямованими на аналіз і мінімізацію ризиків, зокрема шляхом розробки моделей систем пожежної безпеки, алгоритмів оповіщення про надзвичайні ситуації або аналізу даних із сенсорів. Це сприяє глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків і формуванню відповідального ставлення до питань безпеки [2].

Застосування цифрових симуляторів і віртуальних лабораторій дозволяє відпрацьовувати алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях без ризику для учасників освітнього процесу. Також сприяє розвитку командної роботи, інженерного мислення та здатності швидко приймати обґрунтовані рішення.

Ефективність інтеграції STEM-підходів і технологій штучного інтелекту значною мірою залежить від професійної готовності педагогічних працівників і управлінського персоналу закладів освіти. Педагоги мають інтегрувати безпечні компоненти в навчальні дисципліни та залучати здобувачів освіти до проєктної діяльності, тоді як управлінський персонал забезпечує організаційні, кадрові та матеріально-технічні умови для впровадження інноваційних рішень.

Використання STEM-підходів і штучного інтелекту у сфері безпеки має низку переваг, зокрема перехід від реактивних до превентивних моделей управління безпекою. Водночас існують певні обмеження, пов'язані з технічними, фінансовими, етичними та правовими аспектами, зокрема необхідністю захисту персональних даних і підвищення цифрової компетентності персоналу.

Таким чином, інтеграція STEM-підходів і технологій штучного інтелекту є ефективним шляхом підвищення рівня безпеки та формування сучасного безпечного освітнього середовища. Збалансований підхід до впровадження інноваційних технологій створює передумови для мінімізації ризиків, підвищення готовності закладів освіти до сучасних викликів і забезпечення сталого розвитку освітньої системи в умовах цифрової трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценчук О. О. Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 2024. № 10. С. 152–161. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743864/1/123-Article%20Text-371-1-10-20241129%203.pdf> (дата звернення: 22.02.2026).
2. Кузьменко О., Кобилянська І. Використання штучного інтелекту в навчанні фізико-технічних дисциплін в контексті STEM. *Педагогіка безпеки*, 2024. Том 9, № 2. С. 64–69. URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/176> (дата звернення: 22.02.2026).
3. Ласкова-Ярмоленко А. О. Штучний інтелект в системі української STEM-освіти в умовах війни: виклики, перспективи, рішення. Київ: Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2025. URL: https://ir.kneu.edu.ua/items/93bf8bad-deb8-4dad-9683-a2a6957aa803?utm_source (дата звернення: 22.02.2026).

УДК 37.091:004.8

Іванко Тетяна Мирославівна,
методист лабораторії STEM-освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

STEM І STEAM ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЦИФРОВІЙ ОСВІТІ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасна освіта в умовах воєнного та повоєнного часу потребує особливої уваги до створення безпечного, стабільного й психологічно комфортного

освітнього середовища, орієнтованого на потреби дитини, її розвиток та благополуччя [3]. Цифровізація навчання, впровадження STEM та STEAM-підходів і використання інструментів штучного інтелекту відкривають нові можливості для організації освітнього процесу, орієнтованого на безпеку, доступність та якість [5].

Інтеграція STEM і STEAM-підходів із використанням мультимедійних ресурсів та штучного інтелекту (ШІ) створює динамічне та безпечне освітнє середовище, де навчання поєднує знання із творчістю, спостереженням і відповідальністю [3]. Це сприяє активній взаємодії учнів із навчальним матеріалом, стимулює дослідницьку діяльність, моделювання процесів і аналіз даних. Поєднання науки, технологій, інженерії, математики та мистецтва із цифровими інструментами дозволяє структурувати інформацію, робити навчальний контент наочним і інтерактивним, зменшувати інформаційне перевантаження та підвищувати ефективність сприйняття [4]. Використання мультимедійних продуктів, відео та анімацій забезпечує зворотний зв'язок у режимі реального часу, формує критичне мислення та навички творчого вирішення проблем, одночасно підтримуючи безпечну та передбачувану організацію освітнього процесу.

Важливу роль у створенні безпечного освітнього простору відіграють мультимедійні освітні продукти, розроблені педагогом. Власні навчальні відео та цифрові історії дозволяють учителю контролювати зміст, темп і форму подання матеріалу, що є важливою умовою інформаційної безпеки.

Прикладом таких освітніх продуктів є серія коротких навчальних відео, створених із використанням цифрових інструментів та сервісів штучного інтелекту. Зокрема, відеофрагменти, присвячені спостереженню за природними об'єктами та явищами, використовуються як мотиваційний елемент на уроці, основа для обговорення або старт для дослідницьких завдань [1]. Коротка тривалість і візуальна виразність таких відео сприяють емоційній стабільності учнів та знижують рівень напруження.

Важливою складовою цих мультимедійних продуктів є інтеграція STEAM-підходу через використання коротких художніх творів. Зокрема, на основі творів української письменниці Галини Гузовської-Корицької були створені відеопродукти, що поєднують літературний сюжет із науковими спостереженнями та елементами дослідницької діяльності [1]. Це дозволяє учням не лише спостерігати за природними явищами, а й розвивати креативне мислення, емоційне сприйняття та уміння аналізувати інформацію.

Мультимедійні та цифрові інструменти у STEAM-проєктах дозволяють:

- створювати інтерактивні відео та анімації;
- реалізовувати дослідницькі завдання та експерименти;
- аналізувати дані та візуалізувати складні процеси у доступній формі;
- залучати учнів до творчої діяльності, поєднуючи науку, мистецтво та технології.

У рамках STEAM-проєктів були створені мультимедійні освітні продукти на основі коротких художніх творів Галини Гузовської-Корицької [2]. Зокрема, відео за оповіданням «Суниця й полуниця» дозволяли учням спостерігати за ростом рослин, фіксувати зміни та аналізувати чинники, що впливають на їхній розвиток. Також реалізовано відеопродукти, присвячені взаємодії живих істот із середовищем – «Синичка» та «Зозулька», а також відео за твором «Кульбаба: дід чи баба?», що допомагають учням формувати спостережливість, уважність до деталей, логічне мислення та навички аналізу [1].

Практичне впровадження таких мультимедійних продуктів у STEM- та STEAM-навчанні показує, що учні краще сприймають навчальний матеріал, активніше беруть участь у обговореннях і демонструють підвищену концентрацію уваги. Короткі та емоційно виразні відео стають ефективною альтернативою текстовим матеріалам, зменшують інформаційне перевантаження та сприяють безпечній взаємодії з інформаційним середовищем.

Використання мультимедійних та цифрових інструментів у STEAM-проектах дозволяє створювати інтерактивні відео, анімації та цифрові історії, реалізовувати дослідницькі завдання й експерименти, аналізувати дані та візуалізувати складні процеси у доступній для учнів формі. Такі інструменти активно залучають учнів до творчої діяльності, поєднуючи науку, мистецтво та технології, що є основою інтегрованого навчання.

У сучасних цифрових умовах значну підтримку цьому надає використання сервісів штучного інтелекту, таких як CapCut, Hailuo AI, Grok Imagine, Gemini, Kling AI. Вони дозволяють автоматизувати технічні етапи роботи над мультимедійним контентом: генерацію зображень, створення анімацій, озвучення та монтаж відео [1]. Це дає змогу педагогові зосередитися на методичній та педагогічній складовій продукту, продумуючи структуру уроку, інтерактивні завдання та способи залучення учнів до навчального процесу.

Важливо, що такі сервіси забезпечують створення безпечного та адаптованого до освітніх потреб контенту, який відповідає віковим і психологічним особливостям учнів та не потребує спеціальної технічної підготовки. Це дозволяє ефективно поєднувати наукову, художню та практичну складові навчання, підвищувати мотивацію, формувати цифрові компетентності, критичне мислення та здатність до аналізу, одночасно підтримуючи передбачувану та комфортну організацію освітнього процесу.

Окремої уваги потребує питання безпечної організації цифрового освітнього простору в умовах воєнного та повоєнного часу. Мультимедійні освітні продукти, створені педагогом, дозволяють зменшити ризики неконтрольованого інформаційного впливу, адже учитель самостійно визначає зміст, форму та тривалість цифрового контенту. Це особливо важливо для молодших школярів, які є більш вразливими до надмірного інформаційного навантаження. Короткі відео, візуалізації та цифрові історії, інтегровані у STEM та STEAM-навчання, створюють відчуття передбачуваності, структури та

емоційної стабільності, що є важливою складовою психологічної безпеки освітнього середовища.

Використання цифрових інструментів і сервісів штучного інтелекту також сприяє формуванню в учнів навичок безпечної та відповідальної взаємодії з інформаційним середовищем. Учні навчаються не лише сприймати візуальний контент, а й аналізувати його, ставити запитання, робити висновки та створювати власні цифрові продукти під керівництвом учителя. Такий підхід зменшує хаотичне споживання інформації, розвиває критичне мислення та сприяє усвідомленому використанню цифрових ресурсів. У поєднанні зі STEM- та STEAM-проектною діяльністю це дозволяє перетворити цифрові технології з потенційного джерела ризиків на інструмент підтримки безпеки, розвитку й самореалізації учнів.

Таким чином, поєднання STEM і STEAM-підходів із мультимедійними ресурсами та ІІІ сприяє створенню безпечного та мотивуючого освітнього середовища, де знання, спостереження та творчість працюють у тандемі. Розробка та використання власних мультимедійних освітніх продуктів у поєднанні зі STEM- та STEAM-підходами та сервісами ІІІ є ефективним шляхом забезпечення якісного освітнього процесу, підтримки психологічного комфорту учнів та розвитку їхніх цифрових компетентностей, навичок критичного мислення і здатності до аналізу, що особливо актуально у сучасній цифровій освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авторські мультимедійні освітні відеопродукти в межах STEM/STEAM-проектів. URL: https://studio.youtube.com/channel/UCaK0FbfzVD7vrYqQfWY8_NQ/videos/upload?filter=%5B%5D&sort=%7B%22columnType%22%3A%22date%22%2C%22sortOrder%22%3A%22DESCENDING%22%7D (дата звернення: 24.11.2025 р.).
2. Гузовська-Корицька Г. Р. Світ навколо нас : оповідки. Запоріжжя : Дике Поле, 2020. 32 с.
3. Концепція Нової української школи : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.
4. Поліхун Н. І., Постова К. Г., Онопченко Г. В., Онопченко О. В., Шевченко І. М. STEM/STEAM-освіта: від теорії до практики : методичний посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 121 с.

5. STEM-освіта в Україні: сучасні підходи та цифрові інструменти : методичні рекомендації. Київ : Інститут модернізації змісту освіти, 2021.

УДК 378:502/504:004.8:37.091.3

Кравцова Ірина Віталіївна,
доктор географічних наук, доцент, доцент
кафедри екології та безпеки
життєдіяльності Уманського
національного університету, м. Умань
Черкаської області

ІНТЕГРАЦІЯ STEM-ОСВІТИ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ-ЕКОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасні виклики екологічної безпеки, зростання техногенного навантаження на довкілля та необхідність оперативного прийняття природоохоронних рішень зумовлюють потребу трансформації підходів до підготовки фахівців екологічного профілю. Одним із провідних напрямів такої трансформації є впровадження принципів STEM-освіти у поєднанні з використанням технологій штучного інтелекту (ШІ), що забезпечує перехід від описового вивчення природних процесів до аналітико-прогностичної моделі навчання.

Сучасна екологічна освіта трансформується у формат STEM, де поєднуються природничі науки (Science) та інформаційні технології (Technology). Сьогодні STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) створює міждисциплінарну платформу, у межах якої природничі знання інтегруються з цифровими технологіями, інженерним мисленням і математичним моделюванням. Це сучасний інноваційний підхід до навчання, який інтегрує чотири ключові напрями: S – Science (Наука); T – Technology (Технології); E – Engineering (Інженерія) та M – Mathematics (Математика).

Відповідно до міжнародного визначення поняття «STEM» розуміється як навчання, що інтегрує природничі науки, технології, інженерію та математику, спрямовані на розвиток критичного мислення, умінь вирішувати проблеми та

формування креативності [3]. У загальному розуміння – це підхід, який об'єднує природничі науки, технологію, інженерію і математику в міждисциплінарну систему навчання, яка сприяє набуттю практичних навичок і застосуванню знань у реальних ситуаціях [5]. Це навчання через відкриття та вирішення конкретних завдань. У тлумаченні українського освітнього середовища – це напрям в освіті, у якому навчальні програми посилюють природничо-науковий компонент у поєднанні з інноваційними технологіями для розвитку технічних і математичних компетентностей [4].

У підготовці студентів-екологів така інтеграція реалізується через зміст фахових дисциплін [2]. Наприклад, у змістовому наповненні освітнього компоненту **«Геологія з основами геоморфології та ландшафтної екології»** наукова складова (Science) поєднується з математичними методами оцінки інтенсивності екзогенних процесів (Mathematics), цифровими моделями рельєфу та технологіями дистанційного зондування Землі (Technology) (табл. 3). Використання алгоритмів ШІ дає змогу автоматизувати розпізнавання форм рельєфу, класифікацію ландшафтів і прогнозування розвитку ерозійних та зсувних процесів, що сприяє формуванню у студентів-екологів аналітичного просторового мислення.

Навчальна дисципліна **«Сучасні геоінформаційні системи»** є ядром технологічної складової STEM у підготовці спеціалістів-екологів (табл. 3). Поєднання просторового аналізу, математичного моделювання та екологічних баз даних формує у студентів навички роботи з великими масивами геопросторових даних. Штучний інтелект у межах ГІС використовується для автоматичної класифікації супутникових знімків, виявлення змін землекористування, моделювання зон екологічного ризику та прогнозування поширення забруднень. Здобувачі вищої освіти навчаються працювати з Big GeoData, що є ключовою навичкою сучасного еколога.

У межах освітнього компоненту **«Нормування антропогенного навантаження на навколишнє середовище»** STEM-підхід реалізується через

кількісні методи оцінки впливу господарської діяльності, використання цифрових систем моніторингу та екологічного планування (табл. 1; табл. 3). Застосування ШІ дозволяє аналізувати великі обсяги даних спостережень, виявляти приховані закономірності впливу, автоматично визначати перевищення гранично допустимих показників і прогнозувати екологічні ризики. Результатом навчання є формування цифрової екологічної грамотності.

Таблиця 1

Елементи STEM-освіти у змістовому наповненні освітнього компоненту «Нормування антропогенного навантаження на навколишнє середовище»

Елемент	Приклад
Science	екотоксикологія, вплив забруднень
Math	розрахунок ГДК, індексів навантаження
Tech	моніторингові системи
Engineering	екологічне планування територій

Дисципліна **«Моделювання та прогнозування стану довкілля»** відображає найвищий рівень інтеграції STEM-компонентів (табл. 3). Тут поєднуються математичні моделі екосистем, різні кліматичні сценарії розвитку планети, просторовий аналіз та інженерні підходи до управління природокористуванням. Технології штучного інтелекту застосовуються для побудови нейромережових прогнозів стану атмосферного повітря, водних ресурсів і ґрунтів, а також для сценарного моделювання розвитку територій. Студенти навчаються приймати рішення на основі аналізу даних, а не керуючись інтуїцією.

STEM є сучасною освітньою платформою (табл. 2), а ШІ – інструментом аналізу та управління екологічними процесами, який інтегрує 4 складові STEM-освіти, забезпечуючи обробку великої кількості екологічних даних.

STEM-освіта та ШІ у підготовці екологів

Компонент STEM	Як проявляється в екологічних дисциплінах
Science (наука)	екологія, геологія, геоморфологія, ландшафтознавство
Technology (технології)	ГІС, дистанційне зондування Землі, сенсорні мережі моніторингу
Engineering (інженерія)	моделювання екосистем, екологічне проектування, системи управління навантаженням
Mathematics (математика)	статистика, просторовий аналіз, прогнознi моделі

Таким чином, інтеграція STEM-освіти та штучного інтелекту у підготовці екологів сприяє формуванню фахівців нового типу, здатних працювати з великою кількістю даних, здійснювати просторово-часовий аналіз розвитку екологічних процесів, прогнозувати ризики та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Це, у свою чергу, є важливою умовою створення безпечного освітнього середовища, орієнтованого на розвиток цифрової, екологічної та аналітичної компетентностей здобувачів освіти Уманського національного університету.

STEM-потенціал дисциплін підготовки фахівців-екологів

Дисципліна	Science (Наука)	Technology (Технології)	Engineering (Інженерія)	Mathematics (Математика)	STEM-сильна сторона
Геологія з основами геоморфології та ландшафтно-ї екології	Закономірності формування рельєфу, геосистем і ландшафтів; природні геоморфологічні процеси	Дистанційне зондування Землі, цифрові моделі рельєфу (DEM), геопросторові бази даних	Оцінка стійкості територій, аналіз природних ризиків	Морфометричні розрахунки, кількісна оцінка процесів, просторовий аналіз	Формування системного природничо-наукового та просторового мислення

Сучасні геоінформаційні системи (ГІС)	Екологічні та ландшафтні дослідження, моніторинг довкілля	ГІС-технології, цифрове картографування, обробка супутникових даних	Моделювання територій, просторове планування, проєктування природоохоронних рішень	Геостатистика, просторові алгоритми, моделі розповсюдження явищ	Розвиток цифрової грамотності, роботи з великими об'ємами даних та просторового аналізу
Нормування антропогенного навантаження на довкілля	Межі стійкості екосистем, екологічні процеси впливу	Екологічні бази даних, системи моніторингу, цифрові оцінки впливу	Розробка природоохоронних заходів, екологічне планування	Розрахунок показників навантаження, екологічні індекси, нормативні порівняння	Формування аналітичного мислення та навичок прийняття рішень на основі даних
Моделювання та прогнозування стану довкілля	Функціонування екосистем, екологічна динаміка	Програмні середовища моделювання, ГІС-моделі, аналіз даних	Розробка сценаріїв управління, оптимізація природокористування	Математичні моделі, статистичні методи, аналіз часових рядів	Розвиток прогностичного мислення та здатності працювати з ризиками і невизначеністю

Інтеграція STEM-підходу та технологій штучного інтелекту у викладання природничо-екологічних дисциплін забезпечує перехід від описового засвоєння знань до аналітико-прогностичної підготовки майбутніх фахівців. Використання ІІІ сприяє розвитку просторового, системного та критичного мислення, умінню працювати з масивами екологічних даних і приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності. Такий освітній підхід підвищує якість професійної підготовки екологів і є важливою складовою формування безпечного, технологічно орієнтованого освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравцова І. В., Василенко О. В., Нікітіна О. В. Віртуальні симуляції – сучасний інструмент безпечного, екологічно збалансованого освітнього середовища. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу*: зб.

матеріалів II-ої Всеукр. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 01 бер. 2024 р., Тернопіль: ТОКІППО, 2024. С. 446–449.

2. Освітня програма «Екологія» (бакалавр). *Інформаційний пакет ЄКТС (Інтерактивний довідник освітнього середовища)*. URL: <https://cutt.ly/ptvHdwah> (дата звернення: 03.02.2026).

3. Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM). *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/stem> (Accessed February 2, 2026).

4. STEM-освіта. *Гадяцький ЦПРПП*. URL: <https://cutt.ly/AtvvhxKE> (дата звернення: 02.02.2026).

5. What is STEM. *STEM education*. URL: <https://portal.stem.edu.gr/en/what-is-stem/> (Accessed February 2, 2026).

УДК 37.013.2:004.8:004.056

Німко Наталія Михайлівна,
методист центру інформатики,
інформаційно-комунікаційних технологій
та дистанційної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У STEM-ОСВІТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА КУЛЬТУРИ ДОВІРИ В ШКОЛІ

Анотація. У статті аналізується взаємозв'язок STEM-освіти та штучного інтелекту у створенні безпечного освітнього середовища. Показано, що STEM-підходи формують цифрову грамотність і критичне мислення, а інструменти ШІ забезпечують персоналізацію навчання, моніторинг ризиків та підтримку педагогів. Особлива увага приділяється етичним аспектам використання технологій, що сприяють формуванню культури довіри та інклюзії. Визначено виклики та перспективи розвитку STEM+AI в українській школі.

Ключові слова: STEM-освіта, штучний інтелект, цифрова безпека, інклюзія, освітнє середовище, культура довіри.

Освіта XXI століття перебуває у стані глибокої трансформації, спричиненої стрімким розвитком цифрових технологій, глобалізацією та новими суспільними викликами. Одним із ключових завдань сучасної школи є створення безпечного освітнього середовища, яке забезпечує не лише фізичний

захист учнів, а й інформаційну, психологічну та соціальну безпеку. У цьому контексті особливого значення набувають STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) та інструменти штучного інтелекту (ШІ), які стають потужними засобами модернізації навчального процесу.

STEM-освіта формує в учнів компетентності, необхідні для життя у цифровому суспільстві: критичне мислення, уміння працювати з даними, навички командної взаємодії та відповідальне використання технологій. Вона інтегрує знання з різних галузей науки та техніки, сприяючи розвитку інноваційного мислення і практичної орієнтації навчання. Водночас STEM-проекти створюють умови для формування культури взаємоповаги та інклюзії, що є важливими складовими безпечного середовища.

Штучний інтелект, у свою чергу, відкриває нові можливості для персоналізації навчання, моніторингу ризиків та підтримки педагогів. Алгоритми здатні адаптувати навчальні матеріали під індивідуальні потреби учнів, виявляти випадки булінгу чи небезпечного контенту, а також допомагати адміністрації прогнозувати проблеми та оперативно реагувати на них. Використання ШІ у школі сприяє формуванню культури довіри, адже прозорість алгоритмів та захист персональних даних стають важливими етичними орієнтирами. Інтеграція ШІ у STEM-освіту створює унікальне середовище, де цифрова безпека перестає бути набором заборон і стає об'єктом наукового дослідження. У контексті школи ми маємо розглядати три рівні безпеки: технічний (захист даних), когнітивний (протидія дезінформації) та етичний (алгоритмічна справедливість).

Першим кроком у формуванні культури безпеки є розуміння того, як працюють великі мовні моделі (LLM). Учні мають усвідомити, що будь-яка інформація, введена в чат-бот, стає частиною навчальної вибірки. Варто давати учням на уроках інформатики завдання, де учні досліджують правила та умови використання найпопулярніших ШІ-сервісів. В ході виконання таких завдань учні вчаться ідентифікувати, які дані збираються тим чи іншим сервісом та чи

будуть такі дані анонімними. Важливо також навчати формуванню запитів (промптів) без використання імен, адрес чи специфічних маркерів, що можуть ідентифікувати особу.

Не можна забувати про те, що ШІ може демонструвати упередженість, засновану на даних, на яких він вчився. Тому варто формувати в учнів вміння аналізувати та перевіряти отриману інформацію.

Таким чином, інтеграція STEM-освіти та штучного інтелекту є не лише технологічним, а й культурним викликом для сучасної школи. Вона визначає нові стандарти безпеки, інклюзії та довіри, що формують основу освітнього середовища майбутнього. Саме тому дослідження ролі STEM та ШІ у створенні безпечної школи є актуальним і має стратегічне значення для розвитку української та світової освіти.

Цифрова грамотність сьогодні є однією з ключових компетентностей, необхідних для успішної інтеграції особистості у сучасне суспільство. Вона охоплює не лише технічні навички роботи з комп'ютером чи інтернетом, а й уміння критично оцінювати інформацію, дотримуватися правил кібербезпеки, розуміти етичні аспекти використання технологій. Саме STEM-освіта створює фундамент для формування цієї грамотності.

STEM-підхід поєднує науку, технології, інженерію та математику у практичних завданнях і проєктах. Учні не лише засвоюють теоретичні знання, а й застосовують їх для вирішення реальних проблем. Це формує здатність працювати з даними, аналізувати їх та робити висновки – базові навички цифрової грамотності. STEM-проєкти часто передбачають роботу з великими масивами інформації, що потребує критичного аналізу та перевірки достовірності джерел. Таким чином учні вчаться відрізняти факти від маніпуляцій, що є важливим елементом цифрової безпеки. У сучасних STEM-програмах дедалі частіше інтегруються теми кібербезпеки: захист персональних даних, безпечне користування соціальними мережами, правила створення та використання паролів. Це формує у школярів відповідальне

ставлення до власної цифрової ідентичності. Також STEM-проекти реалізуються у групах, що передбачає використання цифрових інструментів для комунікації та співпраці. Учні набувають навичок роботи у віртуальних командах, що є необхідним для майбутньої професійної діяльності. STEM-освіта сприяє інклюзії, адже цифрові інструменти дозволяють адаптувати навчання для дітей із особливими освітніми потребами. Це не лише розширює доступ до знань, а й формує культуру рівності та безпеки у цифровому середовищі.

Таким чином, ми бачимо, що STEM-освіта виступає не просто як набір дисциплін, а як системний підхід до формування цифрової грамотності, що охоплює технічні, аналітичні, етичні та соціальні аспекти. Вона створює основу для безпечного використання технологій у школі та поза її межами.

Штучний інтелект швидко інтегрується в різні сфери суспільного життя, створюючи нові можливості та виклики і для освітян. ШІ дедалі більше розглядається як партнер учителя, а не просто інструмент. Він може брати на себе рутинні завдання – перевірку робіт, складання індивідуальних планів чи підбір навчальних матеріалів – і тим самим звільняти час педагога для творчої та виховної роботи. Завдяки аналітичним можливостям ШІ учитель отримує глибше розуміння потреб учнів, може швидше виявляти проблеми та реагувати на них. Важливо й те, що ШІ допомагає створювати безпечне освітнє середовище, адже здатний відстежувати ризики, сигналізувати про випадки булінгу чи небезпечний контент. Таким чином, учитель і штучний інтелект працюють у тандемі: перший забезпечує гуманістичний вимір освіти, другий – технологічну підтримку та аналітику. Такі інструменти ШІ як Khan Academy, Smart Sparrow, Century Tech аналізують прогрес учня та автоматично добирають завдання відповідного рівня складності. Це допомагає уникнути перевантаження або, навпаки, нудьги, створюючи комфортне й безпечне середовище для навчання. Для перевірки робіт та формувального оцінювання можна скористатися інструментами Gradescope, Turnitin з AI-модулями. Вони

автоматизують перевірку тестів, есе чи програмного коду, зменшать ризик суб'єктивності та зекономлять час учителя, дозволяючи більше уваги приділяти індивідуальній підтримці учнів. Для створення інтерактивних навчальних матеріалів чудові інструменти III ChatGPT, Copilot for Education, Jasper, Gemini, NotebookLM, Gamma та ін., які допомагають генерувати приклади задач, сценарії уроків, інтерактивні вправи. Учитель отримує готові шаблони, які можна адаптувати під конкретний клас чи тему. Labster (віртуальні лабораторії), CoSpaces Edu (3D-моделювання), Scratch з AI-розширеннями дають можливість учням експериментувати у безпечному цифровому середовищі, моделювати реальні процеси без ризику для здоров'я чи ресурсів, формують навички дослідження, аналізу та командної роботи. Такі інструменти як Microsoft Immersive Reader, Google Read&Write допомагають учням із особливими освітніми потребами: озвучують текст, перекладають, адаптують матеріали. Це сприяє рівному доступу до знань і створює атмосферу довіри та підтримки.

Використання III у STEM-проектах навчає учнів відповідально працювати з даними. Прозорість алгоритмів та захист персональних даних формують культуру довіри. STEM+AI сприяє інклюзії, забезпечуючи доступність навчання для різних груп учнів.

Отже, STEM-освіта у поєднанні з інструментами штучного інтелекту є ключем до формування безпечного, інноваційного та інклюзивного освітнього середовища. Це не лише технологічний, а й культурний виклик, що визначає майбутнє освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. Портал освітян України. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osvti>
2. Національна академія педагогічних наук України. *STEM-освіта: теорія і практика*. 2023.
3. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу Н. М. Кириленко Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук.-практ. конф.: [в 2 ч.] . Ч.1. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти

дорослих НАПН України та ін.; [за ред. М.М. Козяра, Н.Г. Ничкало]. Львів: ЛДУ БЖД, 2012. С. 149–151.

4. Bybee, R. W. (2013). *The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities*.
5. UNESCO (2021). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*.
6. OECD (2022). *Digital Education Outlook: AI and the Future of Learning*.

УДК 37:004.8:37.091.3

Поморська Алла Володимирівна,
викладач Бучацької філії Тернопільського
обласного комунального територіального
відділення МАН України, заступник
директора з навчально-методичної
роботи, вчитель інформатики Бучацького
ліцею Бучацької міської ради, м. Бучач
Чортківського району Тернопільської
області

ІНТЕГРАЦІЯ STEM-ОСВІТИ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

В умовах воєнного та повоєнного часу створення безпечного освітнього середовища набуває особливої ваги, адже заклад освіти є не лише простором для здобуття освіти, а й середовищем психологічної підтримки, стабільності та соціальної згуртованості. Сьогодні важливо забезпечити безпеку учасників освітнього процесу, зберегти їх фізичне і психічне здоров'я, а також сприяти формуванню відповідальної культури поведінки та усвідомленого ставлення до інформаційного простору й сучасних технологій.

Актуальність проблеми створення безпечного освітнього середовища відображена у низці нормативно-правових документів, зокрема у Законі України «Про освіту» зазначено, що держава забезпечує безпечні та нешкідливі умови навчання, виховання і праці [4]. Концепція «Нова українська школа» акцентує увагу на створенні комфортного, мотиваційного та безпечного освітнього середовища, орієнтованого на потреби дитини [7]. Важливі аспекти цифрової та психологічної безпеки висвітлено у Концепції розвитку STEM-освіти в Україні, де STEM визначається як інструмент формування

компетентностей, необхідних для життя в сучасному інформаційному суспільстві [8]. Окрему увагу питанням цифрової освіти та використання штучного інтелекту приділено в Державній стратегії цифрової трансформації освіти і науки України [3].

Проблема безпечного освітнього середовища, розвитку STEM-освіти та впровадження штучного інтелекту активно досліджується вітчизняними науковцями. Теоретичні та практичні засади STEM-освіти розкрито у працях В. Бикова, О. Спіріна, Н. Морзе [1; 8]. Питання цифрової безпеки та формування інформаційної культури учнів висвітлюють Л. Карташова, М. Жалдак [5]. Регіональний науковий контекст представлений дослідженнями науковців Тернопільщини, зокрема викладачами Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (О. Козак, І. Гевко, Н. Грицай), у яких акцентовано увагу на практико-орієнтованому підході до STEM-освіти та формуванні безпечного освітнього простору засобами сучасних технологій [2; 6].

STEM-освіта відіграє важливу роль у створенні безпечного освітнього середовища, оскільки поєднує міждисциплінарний підхід, проєктну діяльність, розвиток критичного мислення та командної взаємодії. Залучення здобувачів освіти до STEM-проєктів сприяє формуванню відповідальності за прийняття рішення, усвідомленню наслідків власної діяльності, розвитку навичок безпечної поведінки у фізичному, інформаційному та цифровому середовищі. У процесі такої діяльності здобувачі освіти набувають досвіду аналізу проблем, пошуку оптимальних рішень і прогнозування можливих ризиків, що є важливими складниками безпечного освітнього простору.

З метою систематизації підходів до створення безпечного освітнього простору в закладі загальної середньої освіти та узагальнення практичного досвіду використання STEM-технологій і штучного інтелекту в Буцацькому ліцеї Буцацької міської ради було розроблено модель безпечного освітнього

середовища, що ґрунтується на інтеграції фізичної, психологічної, цифрової та соціальної безпеки.

Запропонована модель відображає цілісну систему взаємодії учасників освітнього процесу, освітнього простору, STEM-проектної діяльності, інструментів штучного інтелекту та управлінських рішень, спрямованих на формування комфортного, інклюзивного й безпечного середовища для розвитку здобувачів освіти.

Модель безпечного освітнього середовища Буцацького ліцею Буцацької міської ради представлено на рис. 1. Вона демонструє ключові складові освітнього середовища, зокрема STEM-освіту, дослідницьку діяльність у межах МАН, цифрову та інформаційну безпеку, психологічну підтримку, проектування безпечного простору та партнерську взаємодію, що в комплексі забезпечують сталий розвиток закладу освіти.

Рис. 1. Модель безпечного освітнього середовища Буцацького ліцею Буцацької міської ради

Практичний досвід Буцацького ліцею Буцацької міської ради свідчить про ефективність інтеграції STEM-технологій та інструментів штучного інтелекту в процес створення безпечного освітнього середовища. Зокрема, в ліцеї спроектовано та реалізовано зони відпочинку на кожному поверсі як простір психологічного розвантаження та комфортної взаємодії учасників освітнього процесу. У межах STEM-проекту здобувачі освіти спільно з педагогами розробили кошторис, організували благодійний ярмарок для залучення фінансових ресурсів, створили моделі зон відпочинку з використанням математичних розрахунків та елементів інженерного проектування. На основі

цих моделей було закуплено необхідні матеріали та створено реальні конструкції. Дизайнерські рішення зон відпочинку розроблялися із застосуванням інструментів штучного інтелекту, що дало змогу візуалізувати ідеї, оцінити ергономічність та обрати оптимальні варіанти оформлення.

Важливим елементом безпечного освітнього середовища є інформаційна просвіта здобувачів освіти. У закладі розроблено інформаційні стенди з питань ментального здоров'я, безпечного інтернету, пожежної безпеки, правил поведінки для здобувачів освіти, академічної доброчесності та протидії булінгу. У процесі їх створення учні розробляли інфографіку, продумували дизайнерське оформлення та ідейні підходи з використанням можливостей штучного інтелекту. Така діяльність сприяла підвищенню рівня цифрової грамотності, розвитку соціальної відповідальності та навичок командної роботи.

Вагомою складовою STEM-освітнього середовища ліцею є діяльність осередку Малої академії наук України. Учні залучаються до науково-дослідницької роботи у сфері інформаційних технологій: досліджують питання цифрової безпеки, впливу інформаційних технологій на психоемоційний стан підлітків, особливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Крім того, здобувачі освіти реалізують проєкти у сфері робототехніки, спрямовані на моделювання безпечних середовищ, автоматизацію процесів контролю та підвищення рівня безпеки. Дослідницька діяльність у межах МАН формує в учнів навички наукового мислення, відповідального використання технологій та усвідомлення етичних аспектів роботи з цифровими системами.

У закладі освіти функціонує STEM-команда педагогів і здобувачів освіти, систематично проводяться STEM-тижні, під час яких реалізуються міжпредметні проєкти, навчальні та виховні заходи, спрямовані на формування безпечної поведінки, цифрової грамотності та розвиток ключових компетентностей. У 2025 році в ліцеї створено збірку розробок навчальних занять і виховних заходів педагогів щодо використання STEM-технологій, яка

стала дієвим інструментом поширення педагогічного досвіду та підвищення професійної компетентності вчителів.

Подальші плани розвитку Буцацького ліцею Буцацької міської ради пов'язані з розширенням STEM-освітнього середовища та поглибленням інтеграції штучного інтелекту в освітній процес. Заклад освіти активно долучається до участі в освітніх, наукових та інноваційних проєктах, грантових програмах і партнерських ініціативах з метою залучення інвестиційних ресурсів для подальшого вдосконалення матеріально-технічної бази.

Перспективним напрямом розвитку є створення та оснащення STEM-лабораторії, що передбачатиме придбання тренувальних столів і полів для навчальних занять з робототехніки, 3D-принтера, обладнання для фотостудії, а також додаткового STEM-обладнання для кабінетів фізики, хімії та біології. Реалізація зазначених заходів сприятиме розширенню можливостей практичного та дослідницького навчання, підвищенню рівня безпеки освітнього середовища, розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти та підготовці їх до життя в реаліях сучасного інформаційного суспільства.

Отже, досвід Буцацького ліцею Буцацької міської ради засвідчує, що інтеграція STEM-освіти та інструментів штучного інтелекту є ефективним чинником створення безпечного, комфортного та сучасного освітнього середовища. Поєднання міждисциплінарного підходу, проєктної та дослідницької діяльності, використання цифрових технологій і штучного інтелекту сприяє формуванню в здобувачів освіти відповідального ставлення до власної діяльності, розвитку критичного мислення, навичок командної взаємодії та усвідомлення принципів безпечної поведінки у фізичному й цифровому середовищі. Таким чином, системний розвиток STEM-освіти та впровадження технологій штучного інтелекту в діяльність закладу загальної середньої освіти є стратегічно важливим напрямом, що забезпечує не лише якість освіти, а й формування безпечного, інноваційного та відкритого освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти і науки України. Київ, 2020.
2. Гевко І. В. STEM-освіта як інноваційний напрям розвитку сучасної школи. *Наукові записки ТНПУ*. 2021.
3. Державна стратегія цифрової трансформації освіти і науки України. 2021.
4. Закон України «Про освіту». 2017.
5. Карташова Л. А. Інформаційна безпека в освітньому середовищі. Київ, 2019.
6. Козак О. П. Інноваційні освітні технології у формуванні безпечного освітнього середовища //Матеріали науково-практичної конференції. Тернопіль, 2022.
7. Концепція реалізації державної політики «Нова українська школа». 2016.
8. Концепція розвитку STEM-освіти в Україні. 2020.
9. Морзе Н. В., Спірін О. М. STEM-освіта: теорія і практика. Київ, 2018.
10. Інфографіка «Модель безпечного освітнього середовища Бучацького ліцею Бучацької міської ради» [<https://chatgpt.com>] / згенеровано за допомогою ChatGPT (OpenAI). 2026.

УДК 378:37.091.12:159.9-051

Примак Юлія Володимирівна,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної, вікової та
соціальної психології Національного
університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

STEM-ІНСТРУМЕНТИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ПЕРМАКРИЗ І ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ

Створення безпечного освітнього середовища – неабияк актуальне завдання в умовах перманентних криз та загроз. Саме STEM-освіта нині здатна виконати функціонал, що увиразнить основу культури безпеки та контрольованості середовища взагалі. Позаяк вона значуща в процесі актуалізації системного й аналітичного, й водночас творчого мислення, навичок аналізу ризиків та відповідального ставлення до використання сучасних технологій, штучного інтелекту зокрема, серед здобувачів (а сфери «людина – людина» й поготів). Особливо, коли потрібно підготуватися й до роботи в реальних надзвичайних ситуаціях, зосібна воєнних умов і повоєнних викликів в Україні [1; 4]. Імплементация STEM-освіти до процесу фахової підготовки фахівців із психічного здоров'я забезпечить можливість створити освітнє середовище, що відповідатиме сучасним вимогам до навчання таких

спеціалістів (М. Андрійчук, А. Бурдейний, А. Норріс, А. Олійник, І. Прохоренко, О. Сак, Н. Стучинська, О. Чабан, Л. Шинкарук).

Загалом STEM-освіта уособлює ефективний потенціал міждисциплінарної підготовки психологів. Коли інтегруються власне психологія, нейронаука, біологія, математична статистика, інформаційні технології та інженерія. Це дозволяє комплексно й різнобічно проаналізувати психічні процеси особистості, її психоемоційні стани, фізіологічні реакції та спрогнозувати ризики й складнощі в підтримці психічного здоров'я, запропонувавши ефективні засоби саморегуляції та стабілізації в реальному часі, дистанційно зосібна. Так, спеціальні панелі для світлотерапії, аудіосистеми для «білого шуму» та релаксації – приклади інструментів сенсорної інтеграції для коригування сезонних афективних розладів і порушень сну серед людей різного віку. Ба навіть психодіагностика стану клієнта в умовах перманентної загрози та травматичних подій відповідально пришвидшується завдяки використанню стандартизованих цифрових опитувальників (на кшталт шкали А. Бека, PHQ-9), цифрових платформ загалом (UA-Test).

Завдяки STEM-інструментам, зокрема розробляючи та апробовуючи цифрові сервіси підтримки, психотренажери, симуляції та засоби для роботи, особливо в кризових ситуаціях, майбутні фахівці психічного здоров'я й потрапляють до середовища практикоорієнтованого навчання. Позаяк віртуальні симуляції (PsyTeechVR, VR-NOW, VR-шоломи, Eye-trackers), 3D-моделювання та друк (створені тактильні моделі або персоналізовані антистрес-інструменти), біофідбек якнайкраще фасилітують готовність майбутніх хелперів до ефективної психотерапевтичної роботи з наслідками війни, дистресу, психотравм, фантомного болю (наприклад, в експозиційній терапії, EMDR та релаксації) [2]. Нині VR-технології дедалі частіше поєднуються зі штучним інтелектом, що інтенсифікує можливість транслювати індивідуальну траєкторію психовпливу в програмах із психоосвітнім контентом.

Вищезгадані цифрові симуляції та віртуальна (й доповнена) реальність дозволяють безпечно моделювати кризові сценарії (що нагадують побутові чи професійні ситуації), імерсивні навчальні середовища, експериментуючи (а за Наказом МОН № 574 такий простір дозволяє проводити та протоколювати повноцінні дослідницько-експериментальні роботи завдяки базовому STEM-оснащенню) та формуючи навички дієвого кризового консультування в інтерактивному онлайн-середовищі, ба навіть власної стресостійкості, профілактуючи й небезпеку емоційного вигорання [3]. Саме STEM-рішення завдяки онлайн-платформам (на кшталт E-Prime або SuperLab) і телепсихології забезпечують наразі підготовку висококваліфікованих фахівців із психічного здоров'я до дистанційної роботи в контексті кризової інтервенції (як-от через війну, пандемії, вимушене переселення). Так, завдяки гейміфікації в навчанні (а це разом і про зростання мотивації й залученості здобувачів) у симуляційних іграх краще вирішуються саме практичні кейс-завдання. Та й власне спеціалізовані онлайн-спільноти допомагають студентам ділитися знаннями, досвідом і ресурсами.

Отож, психологічні знання класичного формату, поєднані зі STEM-компетентностями, поліпшують професійну мобільність і конкурентоспроможність, практикоорієнтованість випускників-хелперів. Тому STEM-проекти, мейкерство, дослідницькі методики у вищій освіті здатні підвищити її якість, розвиваючи разом і науково-технічний потенціал країни та примножуючи відсоток адаптованості спеціалістів на світовому ринку. Звичайно, важливим є аспект забезпечення поступового й системного впровадження окреслених інноваційних методів навчання різної складності в освітніх закладах усіх рівнів (наприклад, починаючи з дошкільних, шкільних і позашкільних ланок). Заразом це потребує значних ресурсів, постійного процесу вдосконалення методичного забезпечення та й готовності самих викладачів до роботи зі STEM-інструментами. Відтак траєкторія індивідуалізації в навчанні здобувачів навіть за умов інклюзивності (де б

особливо резонував творчий і відповідальний зміст «Его»-чинника), зокрема й психологів, дедалі більше увиразнюватиметься в такому разі завдяки міждисциплінарному підходу, представленому в STEM-освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кириленко В. В., Крижановський А. І., Кириленко Н. М., Майданик О. В., Медведєв Р. П. Імплементация stem-освіти у процес фахової підготовки майбутніх учителів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. Вип. 71. С. 30 –39.
2. Примак Ю. В. Терапія впливом віртуальної реальності в сучасній психореабілітаційній практиці. *Психологічна наука і практика: сучасні виклики та допомога особистості у кризових умовах* : матеріали Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (Київ, 10 квітня 2025 р.) / Мін-во освіти і науки України ; Укр. держ. ун-т імені Михайла Драгоманова ; упоряд. : І. С. Булах, Л. М. Вольнова, Н. В. Гузій. Київ : вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. Ч. 1. С. 227–229. URL : https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/48653/Psykhol_nauka_i_praktyka_%20Konf._Ch.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 20.01.2026).
3. Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій: наказ Міністерства освіти і науки України від 29.04.2020 р. №574. Дата оновлення 01.09.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0410-20> (дата звернення 23.01.2026).
4. Стучинська Н. В., Андрійчук М. Д., Прохоренко І. А. Компоненти Stem-освіти у підготовці фахівців галузі охорони здоров'я. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, УДУ імені Михайла Драгоманова ; упор. Л. Л. Макаренко. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 159. С. 129-139. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/47738> (дата звернення 24.01.2026).

УДК 378.091.3:004.048(043.2)

Репко Інна Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього
менеджменту Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків;

Домніч Тетяна Володимирівна,

культорганізатор Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків;

Задорожня Яна Ігорівна,
викладач Берестинського педагогічного
фахового коледжу Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Берестин

МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Майбутнє освіти тісно пов'язане з використанням нових технологій. Інновації штучного інтелекту (ШІ) впливають на різні сфери життя, а також на освітній процес. Досягнення в галузі ШІ відкривають нові можливості в освіті та створюють окремі проблеми в управлінні навчальними закладами.

В останні роки особливу увагу приділено впровадженню технологій штучного інтелекту для підвищення якості освіти, персоналізації освітнього процесу та розширення доступу до знань.

Впливу штучного інтелекту на українську освіту та її якість присвятили наукові праці А. Андрощук, Р. Гуревич, О. Малюга, Л. Коношевський, В. Коваленко, М. Мар'єнко, О. Самойленко, О. Ступак, І. Щербак, М. Юзик та інші дослідники.

Штучний інтелект – це здатність цифрових пристроїв виконувати ті завдання, що властиві розумним істотам. Основою будь-якого інтелекту є нейрон. Коли йде мова про людей – це біологічний нейрон, а коли – комп'ютери, то це штучний нейрон [1, с. 27].

ШІ впливає як позитивно так і негативно на якість освітнього процесу.

Розглянемо деякі позитивні приклади використання ШІ як помічника викладача, так і в впровадженні ШІ у мобільних додатках при онлайн навчанні.

Якість подачі знань.

ШІ передбачає інтерактивний підхід у навчанні, що викликає зацікавленість у здобувачів освіти та підвищує результативність.

Значну допомогу ШІ надає різноманітним сервісам з перекладу іноземного тексту. Google, з вбудованою у свої перекладачі технологією

«Нейронного машинного перекладу Google» (GNMT), значно покращив якість перекладу [3].

Голосові помічники для педагогів (Amazon Alexa s Microsoft Cortana) для поліпшення сприйняття інформації.

Також за допомогою ІІІ є можливість поетапного закріплення навчального матеріалу, що робить процес навчання свідомим.

Віртуальна допомога.

Одним із потенціальних напрямів використання ІІІ, як помічника викладача, є підбір навчального матеріалу, оптимального до відповідної аудиторії, корегування навчальної програми курсу до вимог майбутньої професії. На підставі отриманої інформації ІІІ може надавати звіт викладачу про успішність та прогалини у здобувачів освіти, що дає змогу коригувати процес вивчення матеріалу освітнього компонента.

Використання ІІІ для одержання знань і навичок під час вивчення іноземних мов дало можливості розпізнавати текст і голос із подальшим аналізом природної мови. Позитивним є використання в онлайн навчанні голосових помічників. Студенти можуть використовувати ці інструменти для взаємодії з навчальними матеріалами курсу і для задоволення інформаційних потреб, а замість традиційних роздаткових матеріалів викладачі надають студентам голосові повідомлення, консультують їх.

Актуальну допомогу викладачу і студенту надають мобільні додатки, які використовуються як помічники у вивченні навчального матеріалу та його закріпленні.

Індивідуальний (персоналізований) підхід.

Системи ІІІ дозволяють закладам освіти розробляти індивідуальні профілі навчання, адаптувати навчання до особливостей кожної людини, її потреб, розумових здібностей, рівня володіння іноземною мовою, а кожному здобувачу освіти обирати темп навчання, рівень і поступовість виконання завдань [2].

Адаптивне навчання.

В адаптивному онлайн навчанні ШІ використовують для попереднього виявлення й усунення прогалин у знаннях, для персонального коригування матеріалів курсу відповідно від поставленої мети.

Оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів освіти.

Найбільш просте і зрозуміле використання штучного інтелекту – контроль знань, автоматизована перевірка завдань, виявлення та виправлення помилок, допомога викладачам щодо визначення частки самостійності виконання завдань та виставлення об'єктивних оцінок. ШІ також надає можливість на основі автоматичного оцінювання здійснити аналіз відповіді, надати індивідуальний зворотний зв'язок.

Оцінка діяльності викладача.

На підставі анкетування студентів виявляється їх ставлення до викладачів, що є підставою для одержання відповідної інформації та коригування дій.

Отже, технології штучного інтелекту володіють значим потенціалом для покращення якості освіти, адже змінюють не лише підхід до одержання знань, але й культуру освіти загалом.

Окреслена практика є одним із кращих прикладів використання ШІ, оскільки це знижує рівень навантаження на кожного учасника освітнього процесу закладу освіти.

Для реалізації технологій ШІ в освітньому процесі закладів освіти слід враховувати, що ШІ не замінить викладача – наставника та носія інформації. Тож слід звернути увагу на підготовку педагогів до їх впровадження, забезпечення доступності технологій для здобувачів освіти з різних соціальних груп і розробку національних стандартів використання ШІ саме в українській системі освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Куцай Л. Штучний інтелект у сучасній освіті: перспективи застосування та виклики. *Методологічні проблеми впровадження цифрових технологій та інноваційних методик навчання*. 2024. Вип.74. С. 27–36.
2. Самойленко О., Ступак О., Юзик М. Можливості та виклики штучного інтелекту для закладів вищої освіти України. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 60. С. 140–143.
3. Шишкіна М., Носенко Ю. Перспективні технології з використанням штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів. *Фізико-математична освіта*. 2023. Том 38, №1. С. 66–71.

УДК: 37.02

Степаненко Ірина Іванівна,

кандидат педагогічних наук, старший лаборант
кафедри іноземних мов Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У STEM-ОСВІТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ ТА НАВЧАЛЬНОГО ВИГОРАННЯ

У сучасних умовах розвитку освітнього простору безпека учасників навчального процесу набуває комплексного характеру. Психологічна безпека здобувачів освіти та педагогів стає ключовим фактором ефективності навчання, а проблеми булінгу та навчального вигорання залишаються одними з найбільш гострих викликів сучасної школи та університету. Булінг проявляється у формі систематичного цькування, словесної агресії, фізичного насильства, ізоляції окремих учнів та створення нерівності сил у колективі. Його наслідки включають зниження академічної мотивації, формування тривожних і депресивних станів, соціальну ізоляцію та погіршення міжособистісних взаємин. Навчальне вигорання, у свою чергу, формується внаслідок тривалого емоційного та когнітивного перенавантаження, високих навчальних вимог, постійного оцінювання та відсутності індивідуальної підтримки, що призводить до зниження продуктивності, підвищення рівня тривожності та втрати зацікавленості у навчальному процесі.

Сучасні дослідження свідчать [1, 3, 5], що ефективна профілактика булінгу та вигорання потребує інтегрованого підходу, який включає розвиток соціально-емоційних компетентностей, формування культури взаємоповаги та застосування технологій, здатних підтримувати психологічний комфорт учнів. У цьому контексті STEM-освіта, яка

об'єднує науку, технології, інженерію та математику, створює унікальні умови для розвитку критичного мислення, співпраці, гнучкості мислення та рефлексії. Проектна діяльність, робота у командах, участь у дослідницьких та інженерних проєктах сприяють формуванню навичок конструктивної взаємодії, розвитку емпатії та зменшенню проявів соціальної ізоляції, що, у свою чергу, знижує ризики виникнення конфліктів і булінгу.

Штучний інтелект (ШІ) у STEM-освіті виступає потужним інструментом для моніторингу, аналізу та превентивного реагування на ознаки булінгу та навчального вигорання. Системи ШІ дозволяють аналізувати велику кількість даних щодо навчальної активності, комунікативної поведінки та емоційних реакцій учнів, виявляти аномалії у взаємодії між учнями, оцінювати рівень залученості та виявляти перші ознаки стресових станів. Такі технології дають змогу педагогам здійснювати *раннє втручання*, адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби учнів і знижувати психоемоційне навантаження, що є ключовим у профілактиці навчального вигорання [8].

Проаналізувавши доробки провідних учених [2, 4, 7], які досліджують інтеграцію штучного інтелекту в освітній процес, можна виділити низку STEM-проєктів у гуманітарно-психологічному контексті, спрямованих на профілактику булінгу.

Проєкти з моделювання соціальних процесів. Учні створюють моделі взаємодії людей у різних соціальних ситуаціях (наприклад, мікросоціум класу, імітація конфліктів та їх вирішення). Використовуючи елементи математики та статистики, вони аналізують, які поведінкові патерни призводять до конфліктів або булінгу. Це дає можливість усвідомлювати наслідки власної поведінки, розвивати навички емпатії та конструктивного вирішення конфліктів. Окрім цього, учні вчаться прогнозувати можливі наслідки різних моделей поведінки та обирати більш безпечні й ефективні стратегії взаємодії. Така діяльність сприяє формуванню відповідального ставлення до власних дій та зміцненню культури взаємоповаги в учнівському колективі.

Дослідницькі проєкти з психологічного аналізу групових взаємодій. Учні проводять опитування та спостереження за поведінкою в класі, збирають дані про рівень залученості, частоту конфліктів, прояви підтримки або цькування. Потім вони аналізують дані за допомогою статистичних методів (діаграми, графіки, прості моделі), обговорюють

результати та формують рекомендації для покращення мікроклімату. Такий підхід поєднує гуманітарний аналіз і STEM-методику, допомагаючи учням розвивати соціальну свідомість та відповідальність. Додатково формується вміння працювати з емпіричними даними та робити обґрунтовані висновки щодо причин і наслідків міжособистісних проблем. Участь у таких проєктах сприяє усвідомленню значущості власного внеску в створення безпечного й підтримувального освітнього середовища.

Проекти з моделювання емоційних процесів. Учні створюють візуальні або математичні моделі емоційних станів у групі: як стрес, тривога або підтримка розповсюджуються серед учнів. Наприклад, можна використовувати прості графи чи діаграми залежностей. Така діяльність розвиває самоусвідомлення, соціальну чутливість та навички розпізнавання емоцій інших, що безпосередньо зменшує ризики цькування. Додатково учні можуть порівнювати різні сценарії взаємодії та прогнозувати, які дії сприяють стабілізації емоційного стану групи. Це допомагає формувати відповідальне ставлення до власних емоцій і поведінки в колективі.

Гуманітарна STEM-гейміфікація. Проєкти, де учні створюють навчальні ігри або симуляції соціальних взаємодій (ігрові моделі класного життя, вирішення конфліктів, кооперація в групі). Під час гри учасники вчаться прогнозувати наслідки власних дій, підтримувати інших і шукати компроміси. STEM-методи тут використовуються для структуризації та аналізу взаємодій, а гуманітарна мета – профілактика булінгу та навчання співпраці. Додатково учні можуть тестувати різні варіанти правил та ролей, оцінюючи, як вони впливають на атмосферу в колективі. Це сприяє розвитку критичного мислення, відповідальності та активної позиції у створенні безпечного освітнього середовища.

Дослідницькі проєкти з психології і суспільства. Учні аналізують соціальні проблеми, проводять експерименти з групової динаміки, збирають дані, будують прості моделі і роблять висновки про вплив поведінки на мікроклімат класу. Під час таких проєктів вони не лише вчаться STEM-методам аналізу, а й розвивають емпатію, соціальну відповідальність і критичне мислення, що зменшує прояви булінгу та формує культуру підтримки. Додатково учні можуть розробляти власні рекомендації або міні-

програми втручання для покращення взаємовідносин у класі. Це допомагає їм відчувати себе активними учасниками змін і усвідомити власну роль у створенні позитивного соціального середовища.

Також персоналізація навчання на основі аналітики ІІІ повинна включати адаптацію темпу та складності завдань, рекомендації щодо групової роботи, індивідуальні поради для учнів із підвищеним рівнем тривожності та підтримку педагогів у плануванні уроків. Наприклад, інтерактивні платформи з елементами ІІІ можуть пропонувати сценарії командної роботи, що стимулюють співпрацю, розвиток соціальних навичок та емпатії, одночасно знижуючи ризики конфліктів. Використання таких інструментів дозволяє педагогам не лише виявляти проблеми на ранньому етапі, а й формувати сприятливий соціально-психологічний клімат у класі, підтримувати мотивацію та підвищувати продуктивність навчання [2].

Практичний досвід впровадження STEM-методик і ІІІ у школах та університетах свідчить про їхню ефективність у профілактиці булінгу та навчального вигорання. Наприклад, використання симуляційних платформ та віртуальних лабораторій дозволяє учням брати участь у спільних проєктах у безпечному цифровому середовищі, де ризик фізичного або психологічного насильства мінімальний, а взаємодія відбувається за підтримки алгоритмів, що контролюють навантаження та відстежують ознаки стресу. Аналіз поведінкових та навчальних даних за допомогою ІІІ дає змогу коригувати навчальні стратегії, організовувати групову діяльність так, щоб зменшити конфліктність та підтримувати позитивний клімат [6].

Водночас ефективне використання ІІІ потребує дотримання етичних принципів: захисту персональних даних, прозорості алгоритмів, людиноцентричного підходу та збереження автономії педагогічного рішення. STEM-освіта разом із ІІІ формує не лише технічні компетентності, а й відповідальне ставлення до цифрових технологій, усвідомлення важливості прав і особистих кордонів інших учасників освітнього процесу. Розвиток етичної свідомості учнів сприяє формуванню культури взаємоповаги та толерантності.

Крім технологічного аспекту, профілактика булінгу та навчального вигорання потребує активної участі педагогів. ШІ не замінює викладача, а слугує інструментом підтримки, що дозволяє ефективніше планувати індивідуальні та групові заняття, своєчасно реагувати на зміни психоемоційного стану учнів та формувати збалансоване навчальне середовище. Педагоги отримують дані для прийняття обґрунтованих рішень щодо розподілу навантаження, організації групової роботи та превентивних заходів, що підвищує якість освіти та сприяє сталому розвитку соціально-емоційних компетентностей учнів.

Таким чином, інтеграція STEM-освіти та технологій штучного інтелекту створює ефективні умови для профілактики булінгу та навчального вигорання. Поєднання інноваційних технологій, розвитку соціально-емоційних компетентностей та педагогічної підтримки сприяє формуванню безпечного та стійкого освітнього середовища, орієнтованого на добробут учнів та сталий прогрес сучасної школи та університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Basha, S. E., Gull, M., Alquqa, E. K., et al. (2025). *The role of AI in university students' mental health: A bibliometric review*. Discover Social Science and Health, 5, 131. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s44155-025-00300-7?utm_source/ (дата звернення: 22.01.2026 р.).
2. Delello, J. A., Sung, W., Mokhtari, K., Hebert, J., Bronson, A., & De Giuseppe, T. (2025). *AI in the Classroom: Insights from Educators on Usage, Challenges, and Mental Health*. Education Sciences, 15(2), 113. URL: https://www.mdpi.com/2227-7102/15/2/113?utm_source/ (дата звернення: 03.02.2026 р.).
3. *Emotional Artificial Intelligence in Education: A Systematic Review and Meta-Analysis*. (2025). Educational Psychology Review, 37, Article 106 (published 15 Nov 2025). URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10648-025-10086-4?utm_source/ (дата звернення: 22.01.2026 р.).
4. Gasser, U., Corti, K., & Halpem, P. (2020). *AI in education: Supporting safe and ethical learning environments*. UNESCO, Geneva. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374947> (дата звернення: 22.01.2026 р.).
5. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2021). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education* (2nd ed.). Pearson, London. URL: https://www.researchgate.net/publication/299561597_Intelligence_Unleashed_An_argument_for_AI_in_Education / (дата звернення: 30.01.2026 р.).
6. OECD (2021). *AI and the future of skills: Linking artificial intelligence and human development*. Paris: OECD Publishing. URL: <https://www.oecd.org/en/about/projects/artificial-intelligence-and-future-of-skills.html> / (дата звернення: 01.02.2026 р.).
7. Shoaib Lodhi, S., & Lodhi, S. (2025). *Integration of AI in STEM Education, Addressing Ethical Challenges in K-12 Settings*. URL: <https://arxiv.org/abs/2510.19196> / (дата звернення: 03.02.2026 р.).
8. UNESCO (2021). *Ethics of artificial intelligence in education: Guidelines and policy recommendations*. Paris: UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380455> / (дата звернення: 22.01.2026 р.).

Шацька Наталія Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарної
освіти та педагогіки виховання
Запорізького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Запоріжжя

ДЕЯКІ АСПЕКТИ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Сучасна освіта немислима без використання штучного інтелекту (ШІ). Адже цифровізація заповнила усі сфери суспільного життя. У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні зазначено, що «штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [6].

Ресурси штучного інтелекту активно застосовуються і в освіті, тому нам імпонує визначення О. Гриценчук: «Штучний інтелект – це здатність комп'ютерів виконувати завдання, для розв'язання яких люди використовують свій інтелект» [1].

Основна мета застосування штучного інтелекту (ШІ) в освіті – підбір джерел інформації, швидка та якісна візуалізація, можливість більш повно відстежувати, аналізувати та прогнозувати процес навчання учнів; надавати підтримку вчителям у прийнятті правильних рішень щодо методів і засобів навчання учнів; використання автоматичної генерації контенту, такого як музика, малюнки, тексти, відео, графічні ефекти, анімацію, творчі ідеї та інші твори, застосування в освітньому процесі як помічника вчителя для створення

персоналізованого навчального середовища та забезпечення зворотного зв'язку з учнями; зробити навчання швидшим і цікавішим; використання штучного інтелекту може допомогти учням виконувати звичайні завдання в навчальному процесі та визначити попередній рівень підготовки, допомогти в комунікації: така машина чи система здатна імітувати поведінку людини, але не замінити її повністю тощо. Зважаючи на те, що в Україні переважає дистанційне та змішане навчання, не завжди є можливість проведення онлайн-уроків (у зв'язку з відключеннями електроенергії, тривалою повітряною тривоною тощо) тому ще постає проблема урізноманітнення та кращого унаочнення навчального матеріалу [2; 5].

Отже, штучний інтелект – це технологія, що імітує людський інтелект і допомагає комп'ютерам навчатися, аналізувати інформацію, функціонувати та створювати нові рішення без прямої залученості людини або з її мінімальною участю (н-д, формулювання промту).

З метою активного й безпечного використання ШІ для українських шкіл МОН України розробило **«Проект інструктивно-методичних рекомендацій щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту»**, у якому чітко зазначено сфери й форми застосування ШІ: навчання учнів предметів (інтегрованих курсів): інтеграція ШІ у підготовку та проведення уроків, позакласна діяльність; партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу; участь у організації безпечного та здорового освітнього середовища: підтримка інклюзивності та індивідуальних потреб учнів; управління освітнім процесом: моніторинг та аналіз прогресу учнів, підтримка прийняття адміністративних рішень; можливість безперервного професійного розвитку. Мета рекомендацій – поширення принципів та підходів до відповідального використання систем ШІ у загальній середній освіті для дотримання прав людини, професійних етичних стандартів, підвищення обізнаності вчителів про можливі ризики та виклики для того, щоб критично, ефективно та етично

взаємодіяти з системами штучного інтелекту та використовувати весь їхній потенціал [7].

Автори наукових досліджень також звертають увагу на певні проблеми, пов'язані з використанням штучного інтелекту в освіті: ризики, які спричинені використанням штучного інтелекту: послаблення ролі вчителя, зниження креативності та навичок критичного мислення учнів, збільшення розриву між учнями з високим і низьким соціально-економічним статусом, питання етики, приватності, безпеки даних, дотримання здоров'язберезувальних технологій та ін.

Можливим розв'язанням цієї проблеми може стати:

- методично виважене використання засобів штучного інтелекту та хмарних сервісів відкритої науки;
- III-грамотність (англ. AI Literacy) – розуміння учасниками освітнього процесу основних принципів відповідального застосування систем штучного інтелекту, володіння навичками розпізнавання, коли використовується III, усвідомлення його обмежень та ризиків, пов'язаних з його невідповідальним використанням [7];
- дотримання основних принципів відповідального використання систем III у загальній середній освіті [7];
- дотримання засад академічної доброчесності. Закон встановлює чіткі вимоги для тих, хто використовує штучний інтелект в академічних роботах: прозорість використання, обов'язкове посилання, обґрунтування застосування. У п.4 розділу 8 зазначено: «У разі використання в академічному творі об'єкта, згенерованого штучним інтелектом, автор повинен повідомити про це в такому творі із зазначенням методики генерування та/або посилання на відповідну комп'ютерну програму чи її опис згідно з вимогами щодо оформлення та/або оприлюднення відповідних академічних творів, визначених відповідним суб'єктом академічної діяльності» [4];

- застосування технологій штучного інтелекту в забезпеченні інформаційної безпеки, що є одним із факторів, який сприятиме забезпеченню національних інтересів [6].

Отже, існують певні виклики щодо застосування ШІ в освіті, оскільки є ймовірність того, що можливість перекласти на технології вирішення завдань та реалізацію когнітивних функцій підвищить залежність від них, а власне людські здібності до виконання цих функцій ослабнуть, аж до повної втрати, проте, якщо вчителі будуть не лише пропагувати використання ШІ в навчальному процесі, а й спрямовуватимуть його, стимулюватимуть критичне мислення здобувачів освіти, звертає увагу О. Жмай, можливо, вдасться передбачити проблеми, виявити можливості та розробити етичні рамки для керівництва інтеграцією ШІ в освіту [3]. Такий підхід може допомогти використати переваги ШІ, при цьому знижуючи ризики та гарантуючи, що технології покращують, а не погіршують викладання та навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценчук О. Сучасні тенденції цифровізації освіти: досвід Нідерландів. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи, 2022 : *Безпечне середовище для учнів та вчителів: виклики та практичні рішення* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 3 березня 2022 р.) / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : Ін-т цифровізації освіти НАПН України, 2022. С. 16-20. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731095/> (дата звернення 26.02.2026).
2. Гуралюк А. Штучний інтелект як інноваційна інформаційна технологія у педагогічних дослідженнях (аналітичний огляд) // *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довідковий бюлетень*. Вип 18, 2023. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського м. Київ, Україна. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739798/1/VNIASO-AHS%20of%20Edu%26Sci-RB-18-2023-67-79.pdf> (дата звернення: 26.02.2026).
3. Жмай О. Вплив штучного інтелекту на дітей та підлітків: навчання, розвиток, благополуччя. URL: <https://jai.in.ua/archive/2025/2025-1-1.pdf>
4. Закон України «Про академічну доброчесність». Прийняття від 18.12.2025. Введення в дію 31.07.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text>
5. Колесніков А. Карапетян О. Штучний інтелект: переваги та загрози використання // Ефективна економіка. 2023. № 8. URL: https://www.researchgate.net/publication/373379977_STUCNIJ_INTELEKT_PEREVAGI_TA_ZAGROZI_VIKORISTANNA
6. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogointelektu-v-ukrayini-s21220>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ
ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ***

Збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Тернопіль, 06 березня 2026 р.

*Редколегія: О. М. Петровський, І. М. Вітенко, О. І. Козут, Ю. Ч. Шайнюк,
Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус.*

Підписано до друку 03.04.2026 р. Здано до друку 06.04.2026 р.

Формат 60 на 84\16. Папір офсетний.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю. В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.